

X. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

A. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ
ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

A. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ

ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΔΙΑ ΤΗΝ Ε' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΤΑΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΥΣ
ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Μὲ πολλὰς εἰκόνας καὶ χάρτας

'Εγκριθεῖσα κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 33418
τοῦ 17-6-30 κοινοκοίησιν
τοῦ 'Υπουργείου τῆς Παιδείας

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

TIMΗΣ ΕΝΕΚΑ

ΕΚΔΟΤΗΣ Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗΣ
ΑΘΗΝΑΙ—ΣΤΑΔΙΟΥ 52

1930

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

‘Αριθ. Πρωτ. 33418

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

‘Εν Αθήναις τῇ 17 [6]1930

Πρὸς τὸν κ. Ιω. Ν. Σιδέρην, βιβλιεκδότην.

‘Ανακοινοῦμεν ὅτι δὶς ἡμετέρας ταῦταρίθμους καὶ ἀπὸ 6 Ιουνίου 1930 προκειώς καταχωρισμένης ἐν τῷ ὑπ’ ἀριθμ. 65 τῆς 7ης τοῦ αὐτοῦ μηνὸς φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυρρεονήσεως (Τεῦχος Β’) ἐνεκρίθη συμφώνως τῷ νόμῳ 3438 τὸ ὑφ’ ὑμῶν ὑποβληθὲν πρὸς κρίσιν διδικτικούν βιβλίον Χ. Θεοδωρίδου καὶ Α. Δαζάρου «Ιστορία τῶν Μέσων Χρόνων» (‘Ἐλληνικὴ καὶ Εὐρωπαϊκὴ’) διὰ πέντε σχολικού ἔτη, ἦτοι ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930-31 ἕως τέλους τοῦ 1934-35 ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν αὐτοῦ συνταχθῶσιν αἱ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ὑποδειχθεῖσαι τροποποιήσεις.

‘Ο ‘Υπουργὸς

Γ. Παπανδρέου

‘Ακριβές ἀντίγραφον

αὐθημερὸν

‘Ο Τμηματάρχης

Ν. Καμπέρης

Πᾶν ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφὴν ἐνδὲ τῶν συγγραφέων καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκδότος.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

‘Αριθ. Πρωτ. 33418

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

‘Εν Αθήναις τῇ 17 [6]1930

Πρὸς τὸν κ. ’Ιω. Ν. Σιδέρην, βιβλιεκδότην.

‘Ανακοινοῦμεν ὅτι δὶς ἡμετέρας ταῦταρίθμους καὶ ἀπὸ 6 Ιουνίου 1930 προκειώς καταχωρισμένης ἐν τῷ ὑπ’ ἀριθμ. 65 τῆς 7ης τοῦ αὐτοῦ μηνὸς φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυρρεονήσεως (Τεῦχος Β’) ἐνεκρίθη συμφώνως τῷ νόμῳ 3438 τὸ ὑφ’ ὑμῶν ὑποβληθὲν πρὸς κρίσιν διδικτικούν βιβλίον Χ. Θεοδωρίδου καὶ Α. Δαζάρου «Ιστορία τῶν Μέσων Χρόνων» (‘Ἐλληνικὴ καὶ Εὐρωπαϊκὴ’) διὰ πέντε σχολικού ἔτη, ἦτοι ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930-31 ἕως τέλους τοῦ 1934-35 ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν αὐτοῦ συνταχθῶσιν αἱ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ὑποδειχθεῖσαι τροποποιήσεις.

‘Ο ‘Υπουργὸς

Γ. Παπανδρέου

‘Ακριβές ἀντίγραφον

αὐθημερὸν

‘Ο Τμηματάρχης

Ν. Καμπέρης

Πᾶν ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφὴν ἐνδὲ τῶν συγγραφέων καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκδότος.

κητικὴν δργάνωσιν, ἀπὸ τοὺς Ἐλληνας τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, καὶ ἀπὸ τοὺς Ιουδαίους τὴν θρησκείαν.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Τὸ κράτος κατ’ ἀρχὰς ἦτο κτῆμα τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Αὐτὸς ἦτο ὁ μόνος κυρίαρχος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι λαοὶ ἦσαν ὑποτελεῖς καὶ δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ἀλλὰ μετὰ καιρὸν ἐπῆλθε βαθεῖα μεταβολή. Ὁ ρωμαϊκὸς λαός, δ ὅποιος διὰ μακρῶν πολέμων ἵδρυσε τὴν μεγάλην αὐτοκρατορίαν, ἐξηφανίσθη δύλιγον κατ’ δύλιγον. Οἱ μακροὶ πόλεμοι κατέστρεψαν κυρίως τὴν μεσαίαν τάξιν, εἰς τὴν δροίζεται ἡ δύναμις παντὸς λαοῦ. Ὅταν δὲ ἐξελατινίσθη ἡ Ἰταλία καὶ μετ’ αὐτὴν ἡ Γαλατία, ἡ Ἰσπανία, ἡ Β. Ἀφρική, καὶ ἐδόθη τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου εἰς πάντας τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας (212 μ. Χ. ἐπὶ Καρακάλλα), ἔλειψεν ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν παλαιῶν γηγοίων Ρωμαίων καὶ τῶν ἐκλατινισθέντων ὑπηκόων. Οἱ ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν Ρωμαίων δὲν ἦσαν πλέον δ πολεμικὸς λαὸς τῶν χρόνων τῶν κατακήσεων, διότι, ὅπως οἱ Ἐλληνες μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, ἔγιναν ἐμπορικοὶ καὶ ἀπόλεκοι. Ὁ στρατὸς τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἦτο πλέον ἐθνικὸς ρωμαϊκός, δημος οὐ πολεμικός, ἀλλὰ μισθοφορικός προερχόμενος ἐκ διαφόρων φυλῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ αὐτοκράτορες ἐστρατολόγουν κατὰ ποτίμησιν ἐκ τῶν δρεινῶν κατοίκων τοῦ κράτους (Ιβήρων, Δαλματῶν, βραδύτερον Γερμανῶν). Ἡ ισχὺς τοῦ αὐτοκράτορος ἐστηρίζεται ἐπὶ τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπὶ τῶν πλούσιων γαιοκτημόνων δῆλης τῆς αὐτοκρατορίας, ἀδιάφορον ἄν τισαν ρωμαῖοι ἡ ἔνοι. Ἐπίσης οἱ λειτουργοὶ τοῦ κράτους καὶ οἱ σύμβολοι τοῦ αὐτοκράτορος (ἡ Σύγκλητος), δῆλη δηλαδὴ ἡ κυβερνῶσα τάξις, δὲν ἀπετελεῖτο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ Ρωμαίους, ἀλλὰ προήχθετο ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον διι οἱ αὐτοκράτορες ἐπειδὴ δὲν εἰχονέμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων, οἱ δροῖοι διετήρουν ἀκόμη ἀναμνήσεις τῆς δημοκρατίας, ἀνύψων εἰς τὰ ἀνώτερα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα ἀνθρώπους ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν. Μετ’ δύλιγον αὐτοὶ οἰαντοκράτορες ἐπανσανάντα εἶναι ρωμαῖοι. Οὗτος δὲ Ἰβηρες ὡς οἱ Ἀγτωνῖνοι, Ἀφρικανοὶ ὡς ἡ Σέπτιμος Σεβῆρος, Δαλματοὶ ὡς δ Διοκλητιανός, ἀνέρχονται τὸν ρωμαϊκὸν θρόνον. Τοιουτορόπως τὸ κράτος δὲν εἶναι πλέον

κτῆμα τοῦ ωμαϊκοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας τῆς δῆλης αὐτοκρατορίας.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

‘Η ωμαϊκὴ αὐτοκρατορία διῆλθε μακρὰ ἔτη εἰρήνης, διότι εἰς τὰ σύνορά της δὲν ὑπῆρχον ἐπικίνδυνοι ἔχθροι. Ὁ ωμαϊκὸς στρατὸς ἐξακολουθεῖ τὴν παλαιὰν παράδοσιν. Εἶναι καλῶς ἐξησηκμένος καὶ καλῶς ὠπλισμένος, ἔχει ἀξιόλογα μέσα συγκοινωνίας, ἐπιμελητεάν καὶ ἀξιωματικούς, οἱ δροῖοι λαμβάρουν ἀξιόλογον στρατιωτικὴν μόρφωσιν εἰς τὸ στροτόπεδον. Λιὰ τοῦτο οἱ ωμαϊκοὶ λεγεῶντες ἐπὶ μακρῷ εἶναι ἀσυγκότιτας ἀνάτεροι τοῦ στρατοῦ τῶν βαρβάρων καὶ ἀποτελοῦν τὸ ἴσχυρὸν στήριγμα τῆς αὐτοκρατορίας. ’Ωστε δὲν Ρώμῃ διαμέρων αὐτοκράτιωρ κυβερνᾷ εὐκόλως τὴν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν.

‘Ἐπὶ μακρῷ οἱ μόνοι ἐπικίνδυνοι ἔχθροι τῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν οἱ Γερμανοί. Λιὰ τοῦτο οἱ αὐτοκράτορες κατεσκεύασαν φρούρια εἰς τὸν Ρήγον καὶ διετήρουν ἐκεῖ σημαντικὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις. Βραδύτερον ἐνεφανίσθησαν ἔχθροι καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ιερομανικαὶ φυλαί, οἱ Γότθοι, κατῆλθον ἀπὸ βιορᾶ, ἐγγκατεστάθησαν εἰς τὰς ἐκείνην τοῦ Δονινάβεως χώρας καὶ ἥρκισαν ἐπιδομάς κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τὴν Ἀσίαν δὲ ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν τὸ κράτος τῶν Περσῶν ἢ Πάρθων, δῆλος ἐλεγον τότε. Λιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν κίνδυνον τοῦτον καὶ συγχρόνως διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν διοίκησιν, τὴν φρούριογίαν καὶ τὴν συντήρησιν στρατοῦ, διατάχει τὸν ἀριστοκράτειαν ἀντιπρόσωπον εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἰδος αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς. Οὗτοι τὸ κράτος διηγέρθη εἰς δύο, Δυτικὸν καὶ Ἀνατολικόν. Τοῦ Δυτικοῦ πρωτεύουσα ἔμεινεν ἡ Ρώμη, τοῦ δὲ Ἀνατολικοῦ πρωτεύουσα ἔγινεν ἡ Κωνσταντίνος, τὴν δροίαν ἔκτισεν δ. Μ. Κωνσταντίνος τὸ 330 μ. Χ.

‘Αλλ’ ὑπῆρχε καὶ ἄλλη βαθυτέρα διαίρεσις τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Αθεωρίας. Εἰς τὴν Δύσιν ἐπεκράτησεν ἡ λατινικὴ, ἡ δροία διεδόθη εἰς τὴν Ἰταλίαν, Γαλατίαν, Ἰσπανίαν, B. Ἀφρικὴν κλπ., ἐνῶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἔμεινε κυριαρχος ἡ Ἑλληνικὴ, τὴν δροίαν ἐσέβοντο οἱ Ρωμαῖοι. ‘Ἡ Ἑλληνικὴ ἦτο ἡ γραφομένη γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τῆς ἡπαδείας καὶ τῆς ἐπιστήμης τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Μικρασιᾶται καὶ Σῦροι, Αλγύπτιοι καὶ Πέρσαι ἀκόμη, ἐμάρθανον τὴν Ἑλληνι-

κήν. Οὕτω δὲ ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἐξηκολουθήσει ἡ ἐξελληνιστικὴ κίνησις τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ δούλια εἰλέγει ἀρχίσει διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Διὰ ταῦτα Ἀνατολὴ καὶ Δύσις ἀπειλεσαν δύο χωριστοὺς κόσμους, οἱ δούλοι διέφερον κατὰ τὴν γλώσσαν καὶ κατὰ τὴν ἰδιουσιγνοφασίαν τῶν λαῶν. Ὅτε δὲ διεδόθη ὁ χριστιανισμός, ἔλαβεν ὡς δογμανον εἰς μὲν τὴν Ἀνατολὴν τὴν ἐλληνικὴν γλώσσαν, εἰς δὲ τὴν Δύσιν τὴν λατινικὴν. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξηκολούθησεν ἡ διάκοσις τῶν δύο κόσμων, ἡ δούλια ἐγίνετο μεγαλύτερα δύον παρήρχοντο τὰ ἔτη.

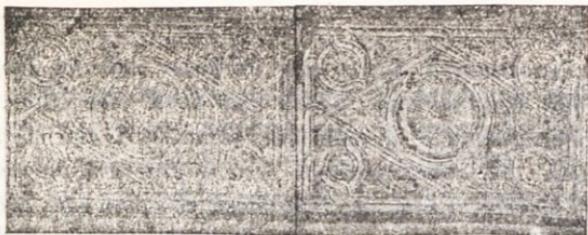
Οἱ χωρισμὸς λοιπὸν τῆς αὐτοκρατορίας εἰς Ἀνατολικὴν καὶ 395 Δυτικὴν ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων. Οἱ δούστικὸς χωρισμὸς ἐπῆλθε τὸ 395 μ. Χ. ὅτε ἀπέθανεν ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος καὶ διενεμήθησαν τὸ κράτος του οἱ δύο νιοὶ του, ἐκ τῶν δούλων δὲ Ἀρχάδιος ἔλαβε τὴν Ἀνατολὴν, δὲ δὲ Ὁνδριος τὴν Δύσιν. Μετ' ὅλιγον ή Δυτικὴ Ρωμ. αὐτοκρατορία κατεποντίσθη εἰς τὴν δύνην τῆς μεταναστεύσεως τῶν γερμανικῶν λαῶν. Τότε ή Ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία ἀπέβη αὐτοτελὴς καὶ ἀνεπινεγκατέστη ἕδιον βίον καὶ ἕδιον πολιτισμὸν καὶ κατέθριψε τὰ διατηρηθῆ ὑπὲρ τὰ 1000 ἔτη μετὰ τὸν δούστικὸν χωρισμὸν ἐκ τῆς Δύσεως.

ΟΙ ΜΕΣΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Τὰ ἔκτακτα γεγονότα, τὰ δούλια συνέβησαν κατὰ τὸ τέλος τῶν ἀρχαίων χρόνων, μετέβαλον τὴν δύνην τοῦ κόσμου. Τὰ γεγονότα ταῦτα εἶναι α') **Μεταγάστευσις τῶν λαῶν**. Οἱ γερμανικοὶ λαοί, οἱ κατοικοῦντες πέραν τοῦ Ρήγου καὶ τοῦ Λουνάρεως, εἰσήλασαν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν, ἐγκατεστάθησαν εἰς πολλὰς ἐπαρχίας αὐτῆς, ἕδρυσαν ἕδια κράτη καὶ ἥροιςαν νέον βίον, δὲ δούλοις διέφερε τὸν ἐλληνορρωμαϊκὸν. β') **Ιδρυσις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας**. Η ἀποχωρισθεῖσα ἐκ τῆς Δύσεως ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία διαμορφώθηται σὸν τῷ χρόνῳ εἰς ἕδιον κράτος, δρομασθεῖσα Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. γ') **Καθυστέρησις τοῦ πολιτισμοῦ**. Οἱ καταλαβόντες τὰς ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας γερμανικοὶ λαοὶ ἥσαν καθυστερηγμένοι εἰς τὸν πολιτισμόν. Διὰ τῆς ἐπιδρομῆς κατεστράφη κατὰ μέγα μέρος δ πολιτισμός, δ δούλοις ἥκμαζεν εἰς τὰς χώρας, τὰς δούλιας κατέλαβον, ἐχρειάσθησαν δὲ πολλοὶ αἰώνες, διὰ τὰ ἀφυπνισθοῦν οἱ νέοι λαοί τῆς Δύσεως καὶ τὰ ουρεχί-

τον τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων.
 δ') Ζωηρὰ φρεσκευτικὴ χροιὰ τοῦ βίου τῶν λαῶν. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὸ συναίσθημα ἐδέσποζεν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων. Λιὰ τοῦτο μεγίστην ἔντασιν ἔλαβεν ὁ φρεσκευτικὸς βίος καὶ ἔξουσίαζεν ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου τῶν λαῶν. Τὰ κράτη ἦσαν φρεσκευτικά, οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν ἐκυρέονταν ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, ἐδημιουργήθησαν δὲ ἀρχαὶ φρεσκευτικαὶ, ὅπως ὁ Πάπας εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὁ Πατριάρχης εἰς τὴν Ἀνατολήν.
 Ἀλλαχοῦ δὲ ἡ φρεσκευτικὴ καὶ κοσμικὴ ἔξουσία συνηράθησαν εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὅπως π. χ. εἰς τὰ Ἰσλαμικὰ κράτη. ε') Εὔρυνσις τοῦ Ἰστορικοῦ ἐπιπέδου. Ἐνῶ δηλαδὴ μέχρι τέλους τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἡ Ἰστορία ἐστόρεφτο περὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὰ βιοείτερα μέρη τῆς Εὐρώπης ηδύνθη τὸ ἔδαφος τῆς Ἰστορίας καὶ περιέλαβε τὴν Μέσην καὶ Ἀνατολικὴν Εὐρώπην.
 Ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἐνεφαρισθησαν γέοι ἴστορικοὶ λαοί, οἱ Ἀραβεῖς, οἱ Μογγόλοι καὶ γενικῶς ὁ Ἰσλαμικὸς κόσμος.

Κατὰ ταῦτα ἡ Μεσαιωνικὴ Ἰστορία περιλαμβάνει τοὺς δύο κόσμους, τὸν Ἀνατολικὸν καὶ τὸν Δυτικόν. Κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου είναι ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, τῆς δροίας ἡ Ἰστορία ἐνδιαφέρει ήματς πρωτίστως, διότι μετ' αὐτῆς συνδέεται ἀμέσως ὁ μεσαιωνικὸς βίος τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Παραλλήλως πρὸς αὐτὴν ἔχομεν εἰς τὴν Βαλκανικὴν μὲν τὰ Σλαυικὰ ἔθνη, εἰς τὴν Ἀσίαν δὲ τὰ Ἰσλαμικά, τὰ δρῦνα ἔρχονται εἰς ἀμεσον σχέσιν πρὸς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Τὸν δὲ δυτικὸν κόσμον ἀποτελοῦν πάντες οἱ λαοί, οἱ δροῖοι διεμορφώθησαν ἐπὶ τοῦ ἔδαφους τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους (Ιταλοί, Γάλλοι, Ἰσπανοί κλπ.), οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἀγγλοσάξονες κλπ., οἱ δροῖοι ἀναγνωρίζονται ἀνώτατον φρεσκευτικὸν ἀρχηγὸν τὸν Πάπαν.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

(395-717)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Μετά τὸν ὄριστικὸν χωρισμὸν ἀπὸ τὴν Δύσιν (395) μέχθι
τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527) ἡ αὐτο-
κρατορία διέρχεται περίοδον ἔξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν
κινδύνων.

'Ἄφ' ἐνδὲ ἀπειλεῖται νὰ καταποντισθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιδρο-
μὴν τῶν βαρβάρων, Γότθων, Ούννων κλπ., ἐνδὲ ἀφ' ἐτέρου
αἱ θρούβκευτικαὶ ἔριδες ἀπειλοῦσσην νὰ διασπάσουν τὴν ἐνό-
τητά της καὶ νὰ χωρίσουν μεγάλα τυμάτα της.

'Ἐν τούτοις ἔξέρχεται ἀβλαβὴς ἀπὸ τὴν διπλᾶν αὐτὴν
κρίσιν. "Ἐκτοτε διαμορφώνεται ὄριστικὸς καὶ λαμβάνει τὸν
ἰδιάζοντα χαρακτῆρα Ἀνατολικῆς Μοναρχίας.

**ΑΙ ΒΑΡΒΑΡΙΚΑΙ ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΧΡΙ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ
—ΓΟΤΘΟΙ—ΑΡΚΑΔΙΟΣ (395—408).**

Είναι γνωστὸν ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς ἴστορίας ὅτι οἱ Γότθοι, λαὸς
γερμανικῆς καταγωγῆς, ὅρμηθεῖς ἐκ τῶν σκανδιναυικῶν χωρῶν
καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Βαλτικῆς, κατῆλθεν εἰς τὰς μεταξὺ κάτω
Δουνάβεως καὶ Τανάϊδος (Δὼν) ποταμοῦ χώρας. Ἐκεῖ ἐγκαταστα-
θέντες μογίμως ἵδρυσαν δύο κράτη γοτθικά, τὸ Ἀνατολικὸν με-

ταξὺ τῶν ποταμῶν Τανάϊδος καὶ Βορυσθένους (Δνίπερ) καὶ τὸ Δυτικὸν μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Δών, καὶ ὡνουμάσθησαν Ἀνατολικοὶ Γότθοι, ³*Οστρογότθοι*, καὶ Δυτικοί, *Βησιγότθοι*. Ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς ἄλλοτε μὲν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας τοῦ ορωματικοῦ κράτους, ἄλλοτε δὲ εἰς τὰς ἀσιατικάς, διαπλέοντες τὸν Εὔξεινον διὰ μικρῶν πειρατικῶν πλοίων.⁴ Άλλ’ αἴφνις κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Δ’ μ. Χ. αἰῶνος ἐνέσκηψεν ἡ οὐννικὴ θύελλα εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην. Οἱ Οὖννοι δηλονότι, λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, ἤχοντο ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ κατανικήσαντες τοὺς Ὁστρογότθους ἐδίωξαν αὐτοὺς πρὸς τὰς αὐστριακὰς χώρας. Τότε οἱ Βησιγότθοι ἐζήτησαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος (376) τὴν ἀδειαν νὰ διαβοῦν τὸν Δούναβιν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν (Βουλγαρίαν). Βραδύτερον ὅμως παρασπονδήσαντες διέβησαν καὶ τὸν Αἶμον καὶ ἐξεκύνθησαν εἰς τὴν Θράκην. Ὁ Οὐάλης πολεμῶν κατ’ αὐτῶν ἔφονεύθη, δὲ δὲ Θεοδόσιος εἰρήνευσε πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐπέτρεψε νὰ κατοικήσουν εἰς τὴν Μοισίαν ὡς ὑπήκοοι τοῦ κράτους μὲ περιωρισμένην αὐτονομίαν καὶ μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συγκροτήσουν στρατὸν 40 χιλ., ὁ διόποιος ὑπηρέτει ὑπὸ ίδίους ἀρχηγούς εἰς τὸν στρατὸν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ στρατὸς οὗτος ἐκαλεῖτο τιμητικῶς *Συμμαχικὸς* (foederati).

Άλλὰ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν, δταν ἀπέθανεν ὁ Θεοδόσιος (395) καὶ τὸν διεδέχμησαν οἱ δύο υἱοί του, ὁ *Ἀρχάδιος* (395–408) ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινούπολεως, ὁ *Ονάριος* (395–423) τῆς Ρώμης. Τὸ φωμαϊκὸν κράτος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦτο ἀνάστατον. Ὁ στρατὸς ἀπετελεῖτο τὸ πλεῖστον ἐκ μισθοφόρων, τῶν διποίων οἱ ἀρχηγοὶ είχον μεγάλην ἴσχυν. Τότε ὁ νεαρὸς ἥγεμὼν τῶν Βησιγότθων, ὁ περιβόητος *Ἀλάριχος*, τὸν διόποιον οἱ Γότθοι ὑψώσαντες ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ἀνεκήρυξαν βασιλέα, ἐπανέλαβε τὸν ἄγωνα κατὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους. Καὶ ἦ μὲν ἐπίθεσις κατὰ τῆς Κωνσταντινούπολεως ἀπέτυχεν, ἄλλ’ ὁ *Ἀλάριχος* διήλασε τὴν Βαλκανικὴν μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Ἡ διάβασις τῶν Γότθων συνωδεύετο ὑπὸ καταστροφῶν. Ἰδίως θλιβερὸς ξημίας ἐπροξένησαν εἰ, τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας τέχνης, διότι οἱ Γότθοι ἤσαν ἀρειανοί καὶ ὠδηγοῦντο ὑπὸ φανατικῶν ἰερέων, οἵ διόποιοι παρεκίνουν αὐτοὺς εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν λειψάνων τῆς εἰδωλολατρείας. Εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀνεχαίτισεν αὐτοὺς ὁ ὀνομαστὸς σύμβουλος καὶ ἀρχιστράτηγος τοῦ *Ο-*

νωρίου Στελίχων, βάνδαλος τὴν καταγωγήν, ὁ ὅποιος ἦλθεν ἐξ Ἰταλίας μὲ στόλον καὶ στρατόν, περιεκύλωσε τοὺς Γότθους καὶ ἤναγκασε τὸν Ἀλάριχον νὰ εἰρηνεύσῃ λαμβάνων τὴν Ἰλλυρικὴν ὡς ἥγεμονίαν. Ὁ Ἀλάριχος ἐκεῖθεν ἐτράπη κατὰ τῆς Ἰταλίας. Ἄλλ' ἡ ἐπιδρομή του εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Πάδου ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Στελίχωνος. Ἐν τούτοις ἔγινε πρόξενος μεγάλων ἀναστατώσεων εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ Στελίχων διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Ἰταλίαν, ἀπέσυρε δυνάμεις ἐκ τοῦ Ρήνου καὶ ἀπεγύμνωσεν οὕτω τὰ πόδες τὴν Γερμανίαν σύνορα τοῦ κράτους. Τότε διάφοροι γερμανικοὶ λαοί, Βάνδαλοι, Ἀλανοί καὶ Σουηβοί εἰσήλασαν εἰς τὴν Γαλατίαν.

Ἄλλα καὶ ἡ Ἰταλία διέτρεξε μέγαν κίνδυνον, διότι ὁ Στελίχων ἀνετράπη ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τῶν αὐλοκολάκων τοῦ Ὀνωρίου καὶ ἐδολοφονήθη. Ὁ Ἀλάριχος τότε διὰ νὰ ἐκδικηθῇ δῆθεν αὐτόν, διέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν καί, ἐνῷ ὁ Ὀνώριος ἔντρομος ἐνεκλείετο εἰς τὸ δυχιόδον φρούριον τῆς Ραβέννας, οἱ Γότθοι κατέλαβον ἐξ ἐφόδου τὴν αἰωνίαν πόλιν (Ρώμην) καὶ διήρπασαν αὐτὴν ἐπὶ τοεῖς ἡμέρας (406). Ἄλλ' ὁ Ἀλάριχος ἀπέθανε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ ἐματαιώθη τὸ σχέδιόν του περὶ ἴδρυσεως μεγάλου Βησιγοτθικοῦ κράτους ἐκ τῆς Ἰταλίας, Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς.

Ο διάδοχός του Ἀτέασυλφος εἰρηνεύσας ἀπῆλθεν εἰς τὴν νότιον Γαλατίαν, ὅπου ἰδουσε κράτος βησιγοτθικόν, τὸ ὅποιον ἐπεξετάθη βραδύτερον καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης.

Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη τῶν Γότθων, ἡ ὅποια διήρκεσε 19 ἔτη, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατάλυσιν τοῦ ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας ρωμαϊκοῦ κράτους. Μ' ὅλας δὲ τὰς καταστροφάς, τὰς ὅποιας ἐπροξένησεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἀφῆκεν ἐν συνόλῳ ἄθικτον τὸ ἀιατολικὸν κράτος.

ΟΥΝΝΟΙ—ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Β' Ο ΜΙΚΡΟΣ (408—450)

Τὸν Ἀρκάδιον διεδέχθη ὁ δικταετῆς υἱός του Θεοδόσιος. Ἐπ' αὐτοῦ ἐνεφανίσθη ἀπὸ βιορρῆ φοβερὸς ἐχθρός, ὁ ἥγεμὼν τῶν Ούννων Ἀττίλας.

Οἱ Ούννοι ἦσαν Μογγόλοι μεταναστεύσαντες ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Κατ' ἀρχὰς κατέκουν εἰς τὰς ἐκτεταμένας πεδιάδας ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας θαλάσσης, ὅπου ἐζῶν κατὰ τοὺς

χρόνους τούτους πολυάριθμοι φυλαὶ Μογγόλων. Φαίνεται ὅτι οἱ Μογγόλοι οὗτοι εἶχον ἀποκτήσει σχετικήν τινα ἀνάπτυξιν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, εἶχον ίδιαν πολεμικὴν τακτικὴν καὶ ἔξήτουν ἐπέκτασιν καὶ κατακτήσεις. Διὰ τοῦτο καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν μέσων χρόνων ἔξωφμισαν ἐκ τῶν χωρῶν τούτων διαφόροι φυλαὶ καὶ κατακτηταὶ ἡγεμόνες, οἱ διοῖοι ἐτράπησαν εἰς διαφόρους διευθύνσεις. Ἀλλοι ἥλθον εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς σημερινῆς Ρωσίας, διεισι, οἱ Ούννοι, οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Ούγγροι, ἢ διὰ τῆς Μ. Ἀσίας ὅπως οἱ Τούρκοι, ἥλλοι ἐτράπησαν εἰς Ἰνδίας ἢ εἰς τὴν Περσίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι τῆς Αἰγύπτου. Αὐταὶ εἰναι αἱ μογγολικαὶ ἐπιδρομαί.

Οἱ Ούννοι διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν σημερινὴν Νότιον Ρωσίαν ἔκτεινόμενοι διαφορᾶς πρὸς δυσμάς. Τὰς διεσκορπισμένας φυλὰς αὐτῶν συνήνωσεν ὁ *Pouytilas* (ἀπέθανε τὸ 433) καὶ ἔδροσε μέγα βαφθαιρικὸν κράτος, τὸ διοῖον ἔξετείνετο ἀπὸ τῆς Γερμανίας μέχρι τοῦ Εὐζείνον Πόντου καὶ ἔξουσίαζε διαφόρους σλαυικὰς καὶ γερμανικὰς φυλάς. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀττίλας ἀπέβη ὁ τρόμος τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης.

Οἱ *Αττίλας* (434-453) ἦτο ἐκ τῶν σημαντικωτάτων βαρβάρων ἡγεμόνων. Μολονότι ἦτο ἀγράμματος, κατώρθων νὰ κυβερνᾷ καλῶς τὸ ἀχανὲς κράτος του. Ἡτο τρομερὸς πολεμιστὴς καὶ συγχρόνως πονηρὸς διπλωμάτης καὶ πολιτικὸς μὲ μεγάλην δημόσιαν δημόσιαν. Εἰς τὴν αὐλήν του συνηντῶντο ἀπεσταλμένοι διαφορωτάτων ἡγεμόνων. Ὁ *Αττίλας* ἔγνωριζε τὴν τέχνην νὰ προσελκύῃ καὶ νὰ συγκρατῇ τοὺς πολεμικοὺς ἀρχηγοὺς τῶν γερμανικῶν φυλῶν. Ἡ ἔδρα τοῦ *Αττίλα* ἦτο εἰς τὴν σημερινὴν Ουγγαρίαν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Τάξ (παραποτάμου τοῦ Δουνάβεως), διοῦ πολεμορήσει τὰ περίφημα ξύλινα ἀνάκτορα. Ἡ αὐλή του ἦτο πολυτελεστάτη, ἀλλ᾽ ὁ ἵδιος ἔζη βίον ἀπλοῦν καὶ κατὰ τὰ συμπόσια ἐνῶ οἱ ἔνοι εἴτε ρωγον ἀπὸ ἀργυρᾶ σκεύη, αὐτὸς μετεχειρίζετο ξύλινα. Περίφημος ἔγινεν ἡ ὁμότης τοῦ *Αττίλα*. Σειραὶ κεφαλῶν τῶν φονευθέντων ἔχθρῶν ἦσαν παρατεταγμέναι εἰς τὴν εἰσοδον τῶν ἀνακτόρων του, αἱ ἐπιδρομαί του συνδεύοντο ὑπὸ φρικωδῶν καταστροφῶν καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθη θεία μάστιξ.

Ἡδη ἐπὶ ἄρχοντος τῶν Ούννων *Pouytila* ἡναγκάσθη ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνικῆς πόλεως νὰ πληρῶν φόρον ἐτήσιον πρὸς αὐτούς. Ἀλλ' ὅταν ὁ *Αττίλας* ἔγινε βασιλεύς, προσέβαλε τὸ ἀνατο-

λικὸν κράτος, τὸ δποῖον ὑπέστη καταστροφάς. Ἐβδομήκοντα πόλεις μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Κων)πόλεως καὶ εἰς τὰς Ἰλλυρικὰς Ἰδίως χώρας μετεβλήθησαν εἰς σωρὸν ἐρειπίων. Οἱ στρατοὶ τοῦ αὐτοκράτορος τοὺς ἡττήθησαν, ὥλη δὲ ἡ Ἑλληνικὴ χερσόνησος ἦτο εἰς τὴν διάχρισιν τῶν βαρβάρων. Ὁ Θεοδόσιος ἡναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν πληρώσας ἐφάπαξ μέγα χρηματικὸν ποσὸν καὶ καταβάλλων ἐτησίως φόρον εἰς τὸν Ἀττίλαν, παρεχώρησε δὲ προσέτι καὶ ἔδαφικὴν ἔκτασιν περιλαμβάνουσαν τὸ ἥμισυ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας καὶ μέρος τῆς Σερβίας. Οὕτω ἐπὶ Θεοδοσίου Β' ὁ Ἀττίλας ἀπέβη ὁ τρόμος τῶν λαῶν, ἡ δὲ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία διέτρεξε σοβαρώτατον κίνδυνον καὶ ἀνεμένετο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἡ τελεία καταστροφῆ τῆς.

ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΒΑΝΔΑΛΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΦΡΙΚΗΝ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου Β' μόνη κυρία τοῦ κράτους ἔμεινεν ἡ ἀδελφή του **Πουλχερία**, ἡ δποία ἐνιμφεύθη καὶ κατέστησε συνάρχοντα τὸν γηραιὸν στρατηγὸν καὶ συγκλητικὸν **Μαρκιανόν**. Ἐπὶ τῆς συναρχίας τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ τῆς Πουλχερίας ἡ αὐτοκρατορία ἀπηλλάγη τῆς πιέσεως τοῦ Ἀττίλα, διότι ὁ Μαρκιανὸς ἐτήρησε πρὸς αὐτὸν στάσιν ἀνδρικὴν καὶ ἡρούμητην καταβολὴν τοῦ φόρου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Οὐαλεντινιανός, αὐτοκράτωρ τοῦ ουματικοῦ κράτους, ἡρούμητη νὰ δώσῃ εἰς τὸν Ἀττίλαν ὡς σύζυγον τὴν ἀδελφήν του Ὁνωρίαν, διότι ἐζήτει ὡς προίκα τὸ ἥμισυ τοῦ κράτους ὁ Ἀττίλας ἀπεφάσισε νὰ στραφῇ κατὰ τῆς Δύσεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον συμβῇ ἀξιοσημείωτα γεγονότα εἰς τὴν Δύσιν. Οἱ **Ἀλανοί**, οἱ **Σουηβοί** καὶ οἱ **Βάνδαλοι**, οἱ δποῖοι, καθὼς εἴδομεν, διέβησαν τὸν Ρήνον καὶ ἐλεηλίτησαν τὴν Γαλατίαν, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου ἐγκατεστάθησαν ἀναγνωρίσαντες τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἄλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βανδάλων **Γενέζεριχος**, σκληρὸς καὶ αὐθαίρετος ἡγεμών, ἀλλ' ἐπιδέξιος πολιτικός, ὡδήγησεν αὐτὸν διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Γιβραλτάρ εἰς τὴν εῦφορον ουματικὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀφρικῆς. Αἱ πόλεις πιαιδόθησαν εἰς τοὺς Βανδάλους η μία κατόπιν τῆς ἄλλης καὶ τὸ 439 μ. Χ. ὁ Γενέζεριχος ἔγινε κύριος τῆς Καρχηδόνος. Ἐντὸς δὲίγων ἐτῶν κατεσκεύασεν ἀξιόλογον στόλον καὶ μετέβαλε τοὺς Βανδάλους του εἰς θαλασ-

σινούς. Ἀπὸ τότε οἱ Βάνδαλοι ἐκυριάρχησαν τῆς Μεσογείου καὶ ἐλειλάτουν τὰ παράλια αὐτῆς. Μετ' ὀλίγον διῆλθον τὸν Ρῆνον νέοι γερμανικοὶ λαοί. Οἱ **Φράγκοι** κατέλαβον τὸ Βέλγιον καὶ οἱ **Ἀλαμανοί** τὴν Ἀλσατίαν.

ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΑΤΤΙΛΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ

Τὸ 450 ὁ Ἀττίλας ὁδηγῶν 700 χιλ. βαρβάρους, Ούννους, Γερμανοὺς κλπ., ἀνῆλθε τὸν Δούναβιν καὶ διέβη τὸν Ρῆνον μεταξὺ Βασιλείας καὶ Μαγεντίας διασπείρων τὸν φόνον καὶ τὴν καταστροφήν. Εἰς τὸ Μέτς διεσώθη μόνον μία ἔκκλησία καὶ οἱ Παρίσιοι διέτρεχον μέγιστον κίνδυνον. Ὁ Ἀττίλας ἐπροχωρήσας ἐπολιόρκησε τὴν **Ορλέανην**, ἡ δοπία ἀντέστη μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ὁωμαϊκοῦ στρατοῦ. Οἱ ὁωμαϊκοὶ λεγεῶνες, τοὺς δοπίους ἐνίσχυσαν οἱ ἐν Γαλλίᾳ ἐγκατασταθέντες βάρβαροι, Ἀλανοί, Φράγκοι, Βουργούνδιοι, Βησιγότθοι, ἐφθασαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ὀνομαστοῦ **Αετίου**, ὃ δοπίος ἦτο σύμβουλος καὶ στρατηγὸς τοῦ Αὐτοκράτορος Οὐλεντιανοῦ Γ'. Ἡ τρομερὰ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν κολοσσιάιων τούτων μαζῶν ἐπῆλθεν εἰς τὰ λεγόμενα **Καταλαυνικὰ πεδία** (Châlons sur Marne). Οἱ βάρβαροι ἐπολέμησαν μὲν μαίναν, ἡ μάχη ἔλαβεν ὅψιν φοβερᾶς σφαγῆς καὶ 160 χιλ. νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἄλλος ὑπερίσχυσεν ἡ ἀνωτέρα τακτικὴ τῶν λεγεώνων. Ὁ Ἀττίλας ἀπειλούμενος νὰ κυκλωθῇ εἰς τὸ στρατόπεδόν του ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ διατηρῶν εἰσέτι φοβερὰν δύναμιν καὶ συναποκομίζων τὰ λάφυρα τῆς ἐπιδρομῆς. Αὐτὴ εἶναι ἡ περίφημος **Μάχη τῶν ἐθνῶν**.

451

Τὸ ἐπόμενον ἔαρ ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν **Ἀκονιέλαιαν**, τῆς δοπίας οἱ κάτοικοι ἔντρομοι κατέφυγον εἰς τὰ νησίδια τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου ἰδρυσαν τὴν **Βενετίαν**, ἡ δοπία ἔμελλε ν' ἀποβῇ ἐνδοξος. Ὁ Ἀττίλας ἐλειλάτησε τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἡτοιμάζετο νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης. Ἄλλος αἴφνης ἀνέκοψε τὴν πορείαν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κράτος του. Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι ὁ πάπας τῆς Ρώμης Λέων ἥλθεν εἰς προϋπάντησίν του καὶ κατώρθωσε νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ Ἀττίλας ἀπέθανε τὸ ἐπόμενον ἔτος (453) καὶ τὸ κράτος τῶν Ούννων διελύθη.

Ἡ Πουλχερία ἐβασίλευσε μετά τοῦ Μαρκιανοῦ ἐπὶ 4. ἔτη (454), ὃ δὲ Μαρκιανὸς ἐπέζησεν ἄλλα τρία ἔτη (457).

(4) ΛΕΩΝ Α' (457-474)-ΛΕΩΝ Β' ΚΑΙ ΖΗΝΩΝ (474-491)

Μετά τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἔξελιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου, ὃ δὲ πανίσχυρος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ Γότθος **"Ασπαρ** ἔδωκε τὸν θρόνον εἰς τὸν Θρόνον Δέοντα Α'. Διότι οἱ ξένοι οὗτοι ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ εἶχον αὐτοκήθεον τόσην δύναμιν, ὥστε αὐτοὶ διώριζον τὸν αὐτοκράτορα. Ποωδές δὲ Λέων ἐστέφθη αὐτοκράτωρ διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς εἰς Ἀγαπᾶν Σοφίαν, ἐνῶ μέχρι τοῦ δε ἐγίνετο ἐπίσημος ἀνάρρησις ὅπλο μόνου τοῦ στρατοῦ. Οὐδὲν ἐπεχείρησε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ κράτους τῶν Βανδάλων τῆς Ἀφρικῆς, διότι οὗτοι διὰ τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν των ἐλυμαίνοντο τὰ παραλία τῆς Μεσογείου. Ηὕτω ἐκστρατεία αὕτη ἀπέτυχεν ἀφ' ἐνὸς ἔνεκα τῆς ἀνικανότητος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ, ἀφ' ἐτέρου ἔνεκα τῆς τόλμης καὶ πανουργίας τοῦ Γενεράλου καὶ τῶν Βανδάλων του.

Σημαντικώτατον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος Α' εἶναι σπουδαῖος νεωτερισμὸς εἰς τὸν στρατιωτικὸν δργανισμόν. Οὐ στρατὸς τοῦ κράτους συνέκειτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ βαρβάρων μισθοφόρων, ἐπὶ τῶν ὅποιων ἐστήριζε τὴν δύναμιν του καὶ ὁ **"Ασπαρ**". Οὐδὲν ἐπεχείρησε νὰ καταρτίσῃ στρατὸν ἐξ ἐγχωρίων κατοίκων τοῦ κράτους καὶ οὕτω ἐσχηματίσθη τὸ πρῶτον τάγμα ἐκ τοῦ δρειγοῦ λῃ πτοικοῦ λαοῦ τῶν Ἰταύφων. Διὰ τοῦ στρατοῦ τούτου δὲ Λέων κατέλυσε τὴν δύναμιν τοῦ **"Ασπαρ**. Βραδύτερον ἐγενικεύθη τὸ σύστημα τούτο καθ' ὅλον τὸ κράτος καὶ ἤρχισε νὰ καταρτίζεται ἵσχυρὸς ἐγχώριος στρατός.

Τὸν Λέοντα Α' διεδέχθη ὁ ἔγγονός του Λέων Β', ὃ οὐδὲς τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ Ζήνωνος. Οὐδὲν οὐδὲν τοῦ Λέων Β' ἀπέθανε παῖς ἀκόμη μετὰ 10μηνον βισιλείαν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὅποιας προσέλιθεν ὡς συνάρχοντα τὸν πατέρα του Ζήνωνα, ἐμεινε δὲ οὕτω αὐτοκράτωρ μόνος δὲ Ζήνων. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου, ἡ δοπία ὑπῆρξε πλήρης ἐσωτερικῶν ταραχῶν, συνέβησαν δύο σπουδαιότατα ἐξωτερικὰ γεγονότα, ἡ κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ ωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ ίδρυσις ἐν Ἰταλίᾳ **"Οστρογοτθικοῦ** κράτους.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Α' (491-518)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ δὲ **"Αναστάσιος Α'**. Η βασιλεία τούτου καὶ ἐσωτερικῶν ἐταράχθη πολὺ ἔνεκα τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων καὶ ἐξωτερικῶς ἔνεκα ἐπιδρομῶν

νέων βαρβάρων. Οἱ νέοι οὗτοι βάρβαροι ἡσαν οἱ Βούλγαροι, λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, συγγενεῖς τῶν Οῦννων, οἱ δποῖοι ἀπὸ τῆς ἔνδον Ἀσίας ὁρμηθέντες καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Νοτιοδυτικὴν Ρωσίαν ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου αἱ ἐπιδρομαὶ αὐτῶν ἔγιναν ἐπικίνδυνοι καὶ ἐπεξετάζησαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κων)πόλεως. Διὰ τοῦτο τότε ὁ Ἀναστάσιος ἔκτισε τὸ λεγόμενον *Mέγα τεῖχος*, τὸ δποῖον περιέκλειε τὴν χερσόνησον τῆς Κων)πόλεως ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς Προπονίδος πόλεως Σηλυβρίας μέχρι τῆς ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου πόλεως Δέρκων Ἀπ' ἀνατολῶν ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ κράτους οἱ Πέρσαι.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου ὁ στρατὸς ἔξελεξεν αὐτοκράτορα τὸν ἐκ Μακεδονίας γηραιὸν καὶ ἀπαίδευτον ἀξιωματικὸν *Ιουστῖνον Α'* (518 - 527) ἀρχηγὸν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Οἱ Ιουστῖνος ἐν τούτοις ἐφάνη καλὸς κυβερνήτης, πρὸ πάτων ὅμως ὑπηρέτησε τὸ κράτος, διότι ἀποθνήσκων ἄφησε διάδοχον τὸν ἀνεψιόν τον *Ιουστίνιανὸν Α'*, ὁ δποῖος ἀπέβη εἰς ἐκ τῶν ἔξιχτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

ΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΕΡΙΔΕΣ

Οἱ ιερεῖς τοῦ Ιουστίνου ἐξῆλθεν νικητὴς ἐκ τῆς πάλης πρὸς τὴν ἔθνικὴν θρησκείαν. Ἀλλὰ διέτρεξε κίνδυνον πολὺ σοβαρώτερον ἐκ τῶν ἔριδων, αἱ δποῖαι ἐγεννήθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Οἱ ἀνθρώποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχον εὐερέθιστον θρησκευτικὴν συνείδησιν καὶ συνεζήτουν τὰ θεολογικὰ ζητήματα μὲ πάθος καὶ φανατισμόν. Ὁλην τὴν κοινωνίαν εἶχε καταλάβει μανία θεολογική, κέντρον δὲ τῶν ἔριδων ἦτο ή Κων)πολις καὶ ἀλλαὶ μεγάλαι πόλεις τῆς Ἀνατολῆς (Ἀντιόχεια, Ἀλεξάνδρεια κλπ). Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ φαίνεται εἰς ἡμᾶς παράδοξον πῶς τὰ θεολογικὰ ζητήματα ἀπετέλουν τότε τὸ κυριώτατον κοινωνικὸν ζῆτημα καὶ δτι παρίστατο πολλάκις ἀνάγκη νὰ ἐπεμβαίνῃ τὸ κράτος πρὸς διακανονισμὸν αὐτῶν. Συνήθως τὰς θεολογικὰς ἔριδας ἐξεμεταλλεύνοντο αἱ πολιτικαὶ φατρίαι καὶ δπὸ τὸ πρόσχημα θεολογικῶν ἀντεγκλήσεων ἐκρύπτετο ἀνταγωνισμὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους ἢ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Αἱ φορμὴν εἰς τὰς ἔριδας ἔδωκαν κατ ἀρχὰς αἱ λεγόμεναι *Ἄρρεστεις*, δηλαδὴ ἡ διάφορος τῆς συνήθους ἐρμηνεία δογμάτων

τῆς θρησκείας. Αἱ μίρεσις ἐγεννήθησαν ίδιως εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, διότι πολλοὶ ἐκ τῶν προσελύθοντων εἰς τὸν χριστιανισμὸν εἶχον φιλοσοφικὴν μόρφωσιν καὶ ἔζητησαν νὰ ἔρμηνεύσουν διὰ τοῦ λογικοῦ τὰ δόγματα.

Ἡ πρώτη αἱρέσις, ἡ ὅποια διήρεσε τὴν ἐκκλησίαν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα, ἦτο ἡ αἱρέσις τοῦ Ἀρείου, ὁ ὅποιος ἐδίδασκεν, ὡς γνωστόν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο κτίσμα τοῦ Πατρὸς Θεοῦ γεννηθεὶς ἐν ὥρισμένῳ χρόνῳ. Ἡ δοξασία αὕτη ἀντέκειτο εἰς τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας, ἡ ὅποια ἐδέχετο ὅτι ἐν τῇ τρισυποστάτῳ θεότητι ὁ Γεός εἴναι τέλειος Θεός, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων γεννηθεὶς, οὐ ποιηθεὶς.

Ο Μέγας Κωνσταντῖνος διὰ τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325) ἀπηγόρευσε τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ ἀρειανισμοῦ, ἀλλ' ὁ νίστος του Κωνστάντιος ἐπροστάτευσε τοὺς αἱρετικούς. Ἐπηκολούθησεν ἡ προσπάθεια τοῦ Ἰουλιανοῦ ν' ἀναστυλώσῃ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Διὰ τοῦτο δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθοῦν τὰ ἀποφασισθέντα εἰς τὴν σύνοδον τῆς Νικαίας, οἱ δὲ ἀρειανοὶ ἐτάραττον τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν γαλήνην τοῦ κράτους. Ο Μέγας Θεοδόσιος συνεκάλεσε τότε τὴν Β' ἐν Κων(πόλει) Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (381 μ. Χ.), ἡ ὅποια συνεπλήρωσε τὸ ἐν τῷ πρώτῃ Συνόδῳ τῆς Νικαίας συνταχθὲν σύμβολον τῆς Πίστεως ὡς πρὸς τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ Ἀγιον Πνεῦμα. Ἐκτὸς τούτου ὁ Θεοδόσιος καὶ ἀλλως ἐβοήθησε τὴν ἐκκλησίαν. Ἀπηγόρευσεν αὐστηρῶς τὰς θυσίας τῶν εἰδωλολατρῶν, πολλοὺς δὲ ναοὺς αὐτῶν ἔκλεισεν.

Βραδύτερον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου Β' ἀνεφύη νέα αἱρέσις εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἡ τοῦ Νεστορίου. Ο Νεστόριος ἦτο Πατριάρχης Κων(πόλεως) καὶ ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν εἴναι θεὸς ἔξανθρωπισθείς, ἀλλ' ἀνθρωπός ἀποθεωθείς. Διὰ τοῦτο δὲν παρεδέχετο ἡ Παναγία νὰ καλεῖται Θεοτόκος, ἦτοι μήτηρ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ Χριστοτόκος.

Ἀντιθέτως ὁ Εὐτυχῆς παρεδέχετο ἐν τῷ Χριστῷ μόνον τὴν θείαν φύσιν. Οἱ διαδοκοὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ὠνομάσθησαν Μονοφυσῖται, ἐθεωρήθησαν ἐπίσης ὡς αἱρετικοὶ καὶ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Τετάρτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451 μ. Χ.), ἡ ὅποια ἀνεγνώρισε τὰς δύο φύσεις, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, ἀσυγχύτως ἡγαμένας ἐν τῷ Χριστῷ. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ ἐθεώρησαν ὅτι τὰ θεσπισθέντα εἰς τὴν σύνοδον

ταύτην συνεφώνουν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Νεστορίου, τὴν καταδίκασθεῖσαν ἐν τῇ Γ' Οἰκουμ. Συνόδῳ, δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν Σύνοδον ταύτην καὶ αἱ ἔριδες ἔξηκολούθησαν νὰ ταράττουν τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην τοῦ κράτους.

Αἱ ἔριδες ἔλαβον δεξύτατον χαρακτῆρα ἐπὶ Ζήνωνος, ὁ ὅποιος ἐνόμισεν ὅτι ἔπειτε ν̄ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐνότητα εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ βασιλικοῦ διατάγματος. Ἐξέδωκε λοιπὸν τότε τὸ λεγόμενον Ἔνωτικὸν τῇ συγκαταθέσει τοῦ τότε πατριάρχου Κωνσταπόλεως Ἀκακίου, τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ πολλῶν ἐπιφανῶν ἱεραρχῶν. Εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὅποιαν ἐπιχειρεῖται ἀνάμιξις τοῦ κράτους εἰς ζητήματα θρησκευτικὰ καὶ δογματικά. Διὰ τοῦτο πλεῖστοι ὁρθόδοξοι κατέκριναν τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ Πάπας Ρώμης ἀφώρισε τὸν Ἀκάκιον ὡς ἐπιτρέψαντα τὴν ἀνάμιξιν ταύτην τῆς πολιτείας. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πατριάρχης ἀπηγόρευσε τὴν μνημόνευσιν τοῦ Πάπα εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς εὐχὰς καὶ οὕτως ἐπῆλθεν ἡ πρώτη διάστασις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἡ ὅποια διήρκεσε 35 ἔτη. Τὸ διάταγμα δὲν ἔφερε τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀναστασίου Α' ἔγιναν καὶ αἰματηραὶ συγκρούσεις, κατὰ τὰς ὅποιας ἐφονεύθησαν πλῆθος πολιτῶν. Τὴν θρησκευτικὴν γαλήνην ἐπανέφερε καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἄρσιν τοῦ σχίσματος μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας ὁ Ἰουστίνος Α'.

ΤΟ ΔΥΤΙΚΟΝ ΡΩΜΑΤΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀιτίλα κατὰ τῆς Ἰταλίας οἱ γερμανικοὶ λαοὶ κατέλαβον τὰς πέραν τῶν Ἀλπεων ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἰδρυσαν κράτη γερμανικά. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἡ ἔξουσία τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων ἔξησθένησε πολύ, διότι μεγίστην ἴσχυν ἀπέκτησαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν γερμανῶν μισθοφόρων. Οὗτοι δὲν ἐτόλμησαν κατ' ἀρχὰς νὰ λάβουν τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα ἵτε διότι ἦσαν ἀγράμματοι εἴτε διότι διετήρουν σεβασμόν τινα, πρὸς τὸν Ρωμαίον. Ἀλλ' ἀνεβίβαζον εἰς τὸν θρόνον εὐνοούμενούς ἢ γραμματεῖς των καὶ ἐκυβέρνων κατ' οὓσιαν οἱ ἔδιοι τὸ κράτος.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ μαγικὸν ὄνομα τῆς Ρώμης καὶ οἱ μυθευόμενοι θησαυροί της προσεῖλκυν νέους ἐπιδρομεῖς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὸ 455 οἱ Βάνδαλοι τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Γενζερίχου μὲν ἴσχυρὸν πειρατικὸν στόλον ἐπέδραμον τὴν παραλίαν τῆς Ἰταλίας καί, ἀφοῦ κατέλαβον τὸ ἐπίνειον τῆς Ρώμης

*Ιστορία τῶν μέσων χρόνων—γ' ἔκδοσις

2

Ωστίαν, ὥρμησαν κατὰ τῆς Ρώμης. Ὁ αὐτοκράτωρ Μάξιμος

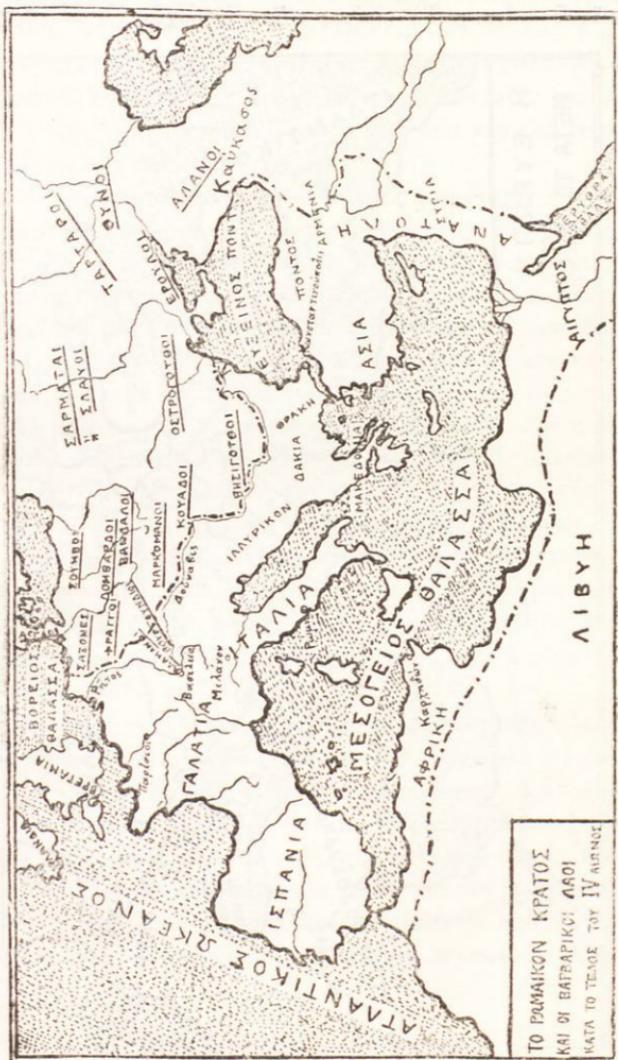
455 ἐφονεύθη εἰς τὴν Ρώμην ὑπὸ τῶν αὐλικῶν, ὃ δὲ πάπας Λέων Α ἐλθὼν εἰς προϋπάντησιν τοῦ βαρβάρου ἀρχηγοῦ δὲν ἐφάνη τόσον εὐτυχῆς ὅσον κατὰ τὴν συνάντησίν του μὲ τὸν Ἀττίλαν. Οἱ βαρβαροὶ εἰσῆλθον εἰρηνικῶς εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐκελάτησαν αὐτὴν ἀκωλύτως: ἐπὶ δύο διλοκήρους ἐβδομάδας. Ὁ Γενέροιχος ἐλήστευσε συστηματικῶς τὴν Ρώμην ἀποκομίσας εἰς τὰ πλοῖά του τὰ κοσμήματα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀνακτόρου, τὰ ἀγάλματα τοῦ Καπιτωλίου, τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν χριστιανικῶν ναῶν καὶ πᾶν πολύτιμον. Χιλιάδας ἀνθρώπων ἀπῆγαγεν ὡς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἐπώλησεν ὡς δούλους. Πλήν τούτου οἱ Βάνδαλοι ἔξετρά τησαν εἰς ἀγρίαν καταστροφὴν τῶν ἔργων τῆς τέχνης. Ἐκτοτε ή λέξις βανδαλισμὸς σημαίνει τὴν βάρβαρον καταστροφὴν ἔργων ἀξίας.

Ολίγον βραδύτερον ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν νέα γερμανικὰ στίφη, οἱ Ἐροῦλοι, οἱ Ρούγιοι κ. ἢ., οἱ ὄποιοι μέχρι τοῦδε εἶχον διατελέσει ὑπήκοοι τοῦ Ἀττίλα καὶ περιεπλανήθησαν εἰς διαφόρους χώρας μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους ἐκείνου. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ὁ Οδόσακρος ἔξειδρόνισε τὸν τελευταῖον χρωματινὸν αὐτοκράτορα, τὸν δεκατοικητὴν Ρωμύλον, τὸν ὄποιον σκωπικῶς ὀνόμασαν Ἀνγούστιόλον, καὶ ἀνέλαβεν ὁ ἕδιος τὴν ἔξουσίαν. Ἡ χρωματικὴ σύγκλητος κατ’ εἰσήγησιν τοῦ ὁδοάκρου παρεκάλεσε διὰ πρεσβείας τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κων.) πόλεως νὰ μὴ στείλῃ ἄλλον αὐτοκράτορα εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ νὰ ἀναθέσῃ τὴν κυβέρνησιν εἰς τὸν ἔξοχονς ἀρετὰς κεκτημένον ὁδοάκρον, ὡς ἐπίτροπον αὐτοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων ἀνεγνώρισε τὸν ὁδοάκρον ὡς

476 Πατρίκιον, ἐπίτροπον αὐτοῦ καὶ διοικητὴν τῆς Ἰταλίας. Οὕτως ἐπῆλθεν ἡ κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ χρωματικοῦ κράτους καὶ τὸ ἔτος τοῦτο θεωρεῖται ὡς τέρμα τῆς ἀρχαίας ἴστορίας καὶ ἀρχὴ τῆς μεσαιωνικῆς.

Ἡ ἐν Ἰταλίᾳ κυβέρνησις τοῦ ὁδοάκρου κατελύθη μετ’ ὅλιγον ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ὀστρογότθων Θεοδωρίχου (493 μ. Χ.), τὸν ὄποιον ἐκίνησεν ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων κατὰ τοῦ ὁδοάκρου. Ὁ Θεοδώριχος εἶχε διαμείνει ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Κων.) πόλεν ὡς ὄμηρος κατὰ τὴν νεότητά του καὶ ἔλαβεν ἐλληνικὴν ἀνατροφὴν. Ὅταν δὲ ἔγινεν ἡ γεμάτων τῶν Ὀστρογότθων, οἱ ὄποιοι κατέφυγον τότε εἰς τὴν Πανονίαν (Οὐγγαρίαν), ἡ αὐλὴ τῆς Κων.) πόλεως περιεποιήθη αὐτόν. Ὁ Θεοδώριχος ἀνεδείχθη εἰς

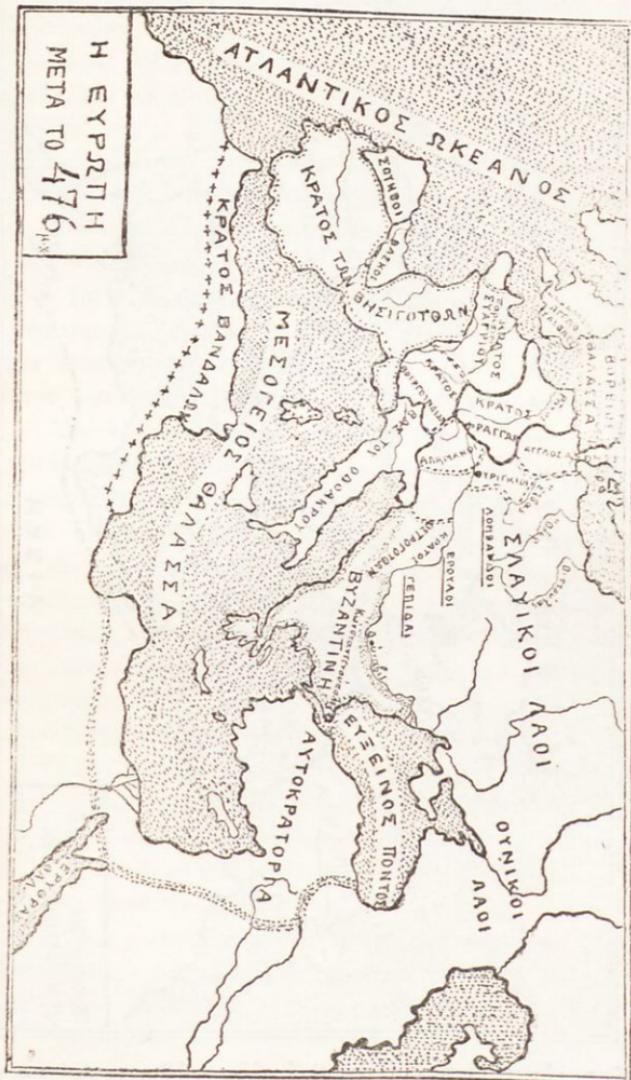
πῶν ἀξιολογωτάτων βαρβάρων ἡ γεμόνων. Δι' αὐτοῦ ἡ Ἰταλία

ἐπανεῦρε τὴν εἰρήνην, οἱ ἄγροὶ ἐκαλλιεργήθησαν καὶ τὰ γράμματα ἔδωκαν τελευταίαν ἀναλαμπήν.

6 Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Ε' ΚΑΙ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΟΥ ΣΤ' ΑΙΩΝΟΣ
‘Απὸ τῶν χρόνων τοῦ Ζήνωνος καὶ τοῦ Ἀναστασίου ἥρχισε

νὰ διακρίνεται ζωηρότερον ὁ Ἰδιάζων χαρακτήρας του ἀνατολικοῦ φωμαϊκοῦ κράτους. Τὸ κράτος τοῦτο ἔξειλίχθη εἰς *Moraçilar* ἀ-

νατολικήν. Τὸν ἴδιάζοντα τοῦτον χαρακτῆρα προσδίδουν εἰς αὐτὸν τὰ ἔπειτα:

α') Περιέλαβε χώρας ίδιως της Ἀνατολῆς. Τὸ ἀνατολικὸν κρά-

τος ἀπετέλεσαν αἱ ἔξη; χῶραι : Ἡ Βαλκανική, ἡ Μικρὰ Ἀσία μέχρι Ἀρμενίας, ἡ Συρία μέχρις Εύφρατου, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Κυρηναϊκή. Αἱ χῶραι αὗται διηρροῦντο εἰς δύο μεγάλας Γενικὰς Διοικήσεις, τὴν Διοίκησιν τῆς ἀνατολῆς, ἡ δούλια περιελάμβανε τὰς ὑποδιοικήσεις τῆς Θράκης, Ἀσίας, Πόντου, Ἀνατολῆς καὶ Αἴγυπτου, καὶ τὴν Διοίκησιν τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἡ δούλια περιελάμβανε τὴν ὑποδιοικήσιν τῆς Μακεδονίας.

β') Ἡ αὐτοκρατορικὴ ἔξουσία ἔγινε περισσότερον ἀπολυταρχικὴ κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἀνατολικῶν μοναρχιῶν, διὰ δὲ τῆς στέψεως τοῦ αὐτοκράτορος ὅπο τῆς ἐκκλησίας ἐλάμβανε χαρακτῆρα ἄγιον χρίσματος καὶ θείου ἀξιώματος κατὰ τὸ πρότυπον τῶν βασιλέων τοῦ Ιουδαϊκοῦ λαοῦ, τοῦ Σαούλ, τοῦ Δαυίδ κλπ.

γ') Μετὰ τὸ ἐπὶ Ζήνωνος σχίσμα τὸ κράτος ἀπέκτησεν ίδιαν ἐκκλησίαν, ἡ δούλια δὲν εἶχε πλέον σχέσιν πρὸς τὴν Γώμην.

δ') Ὁ πολιτισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας μὲ τὸν καιρὸν ἐλαβεν ἀνατολικὸν χαρακτῆρα. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἀνέπιυξαν τὰς ἔθνικάς των τάσεις, αἱ δούλιαι ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἔδωσαν εἰς αὐτὸν νέαν μορφήν. Ἐκ τούτου ἐγεννήθη εἰς τὴν ἀνατολὴν βίος καὶ πολιτισμὸς ίδιόρρυθμος, τὸν δοποῖον δονομάζομεν *Βυζαντινὸν πολιτισμόν*.

ε') Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν Δύσιν γίνεται σημαντικωτάτη μεταβολή. Διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Γερμανῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους δημιουργεῖται ἐκεῖ νέος κόσμος, ὃ δοποῖος διαφέρει τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ καθίσταται ἀδύνατος πλέον ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων κόσμων συνεννόησις. Τοιουτορόπως ἡ Ἀνατολὴ χωρίζεται δριστικῶς πλέον ἀπὸ τὴν Δύσιν καὶ σταδιοδομεῖ μόνη τῆς. Καὶ καταβάλλονται μὲν ἐνίστε προσπάθειαι πρὸς ἀνασύστασιν τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' εἶναι προσωριναὶ καὶ ἀποτυγχάνουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ ΑΝΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Τὸ ἥμισυ δικεδόν τοῦ ΣΤ' αἰῶνος κατέκει ἡ ἴδια σφάγια
βασιλείᾳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

'Ο Ἰουστινιανὸς διέθεσε τὰς ὑλικὰς καὶ στρατιωτικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πρὸς ἀνιδρυσιν τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἀπόπειρα αὗτη ἐπέτυχεν ἐν μέρει γύρων, οὐδιαστικὸς ὅμως ἔξηντληδες τοὺς πόρους τοῦ κράτους καὶ ἔξηπθέντες τὸν στρατόν.

Εἰς τὸ ἐδωτερικὸν ὁ Ἰουστινιανὸς κατέπνιξε τὴν ἀναρχίαν καὶ ἐπέβαλε τὴν ἀπολιταρχίαν. Ἐπροστάτευσε τὰς τέχνας, ἐβελτίωσε τὴν διοίκησιν, ἐτακτοποίησε τὴν νομοθεσίαν καὶ ἐξοδήλωσε τὰ σύνορα τοῦ κράτους ἀπὸ τὰς βαρθαρικὰς ἐπιδρομάς.

'Ο Ἰουστινιανὸς εἶναι ὁ πρῶτος μέγας ἄγεμών τῆς νέας αὐτοκρατορίας.

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ (527-565)

Τὸ 518 ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, καθὼς εἴδομεν, ὁ Ἰουστῖνος Α', ἀρχηγὸς τότε τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Ὁ Ἰουστῖνος ἦτο ἀπλοῦς χωρικὸς ἐκ Μακεδονίας, ἀνδρεῖος στρατιώτης, ἀλλὰ τελείως ἀπαίδευτος, εὐτυχήσας νὰ ἰδρύσῃ ἴδιαν δυναστείαν, τὴν δοπίαν ἔμελλε νὰ δοξάσῃ ὁ ἀνειριός του καὶ διάδοχος Ἰουστινιανός.

'Ο Ἰουστινιανὸς ἤλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ θείου του καὶ ἔλαβε μόρφωσιν καθαρῶς ὁμαίχην καὶ χριστιανικήν. Ἡτο πεπειραμένος, νοῦς ὠριμος καὶ χαρακτὴρ μορφωμένος, διὰ τῶν προσόντων δὲ τούτων ἔγινε βοηθός καὶ συνεργάτης τοῦ θείου του, κυβερνῶν αὐτὸς πραγματικῶς ἡδη ἀπὸ τοῦ 518.

Τοιουτοτόπως ἡ πραγματικὴ κυβέρνησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ διήρκεσε περίπου ἥμισυν αἰῶνα. Καθ' ὅλην τὴν μακρὰν ταύτην περίοδον ἔχυριάρχησεν ἡ μεγάλη φυσιογνωμία του, ὡστε κα-

τώρθωσε πρὸς στιγμὴν ν' ἀνακόψῃ τὴν φυσικὴν ἔξελιξιν τῆς αὐτοκρατορίας εἰς κράτος καθαρῶς ἀνατολικὸν καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτῆς νέαν κατεύθυνσιν. Ὁ Ἰουστινιανὸς δηλαδὴ συνέλαβε τὸ σχέδιον ν' ἀνασυστήσῃ τὴν ἀρχαίαν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν ἀνακτῶν τὰς χώρας τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τὰς ὁποίας κατεῖχον οἱ βάρβαροι. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προσεταιρισθῇ τὸν Πάπαν τῆς Ρώμης. Τοῦτο θὰ κατώρθωνεν. ἂν ἔθετε τέρμα εἰς τὸ σχίσμα τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ ἐλάμβανεν αὐτηρὰ μέτρα κατὰ τῶν Μονοφυσιτῶν, οἵ δοποῖ ήσαν πολὺ μισητοὶ εἰς τὴν Δύσιν. Ἡτο δὲ φυσικὸν οἱ ἐν τῇ Δύσει νὰ προτιμήσουν τοὺς θεοσεβεῖς αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἀρχηγούς, οἵ δοποῖ ήσαν ἀρειανοὶ καὶ ἐφέροντο βαναύσως πρὸς τὸν αἰλῆρον.

Πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων του εἰργάσθη ὁ Ἰουστινιανὸς μὲ τόσην δραστηριότητα, ὡστε εἰς τῶν αὐλικῶν του ὀνόμαζεν αὐτὸν Αὐτοκράτορα μὴ κοιμῶμενό ποτε. Εἰχε τὴν ἔξαιρετικὴν τύχην νὰ περιστοιχίζεται ὑπὸ συμβούλων ἱκανωτάτων, δπονοργῶν καὶ ὑπαλλήλων, δπως ησαν ὁ περίφημος νομομαθῆς *Τριβωνιανός*, ὁ Γεν. Διοικητὴς *I. Καππαδόκης* καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ στρατηγοὶ *Βελισσάριος* καὶ *Ναρσῆς* καὶ κυρίως ἡ ἔξαιρετος σύζυγος του *Θεοδώρα*, τὴν δποίαν ἡρέσκετο νὰ ὅνομάζῃ τὸ γλυκύτερον αὐτοῦ χάρμα.

Ο Ἰουστινιανὸς

Μωσαὶκὸν ἐκ τοῦ Ἀγίου Ἀπολλιναρίου τῆς Ραβέννης. Ἡ εἰνὼν φαίνεται ὅτι ἄπεττελει μέρος συμπλέγματος. Τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος είναι παχύ, ὅλλ' ηὐλαχωμένον ἀπὸ ρυτίδας. Τὸ ἐλαφρόν μειδίαμα καὶ οἱ ὄφθαλμοι μὲ τὰς πλατείας κόχχιας μαρτυροῦν τὴν παρατηρητικότητα τοῦ ἔναγρού ἴφου.

‘Η Θεοδώρα ἡτο κόρη ἀρκτοτρόφου τοῦ Ἰπποδρόμου, κατακτήσασα δὲ τὴν καρδίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατώρθωσε νὰ συζευχθῇ αὐτὸν καὶ ν' ἀνέλθῃ μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Διὰ τῶν μεγάλων αὐτῆς προσόντων, τῆς ἐνεργητικότητος, τῆς σταθερότητος, τῆς ἴσχυρᾶς καὶ ἀποφασιστικῆς θελήσεως, τῆς μεγάλης κοίσεως καὶ τῆς ἔξαιρετικῆς πνευματικῆς διαυγείας ἐξήσκησε μεγάλην ἐπιφροὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἔλαβε σημαντικάτατον μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν πολιτικὴν διέκρινε πολλάκις τὰ πράγματα καθαρώτερον τοῦ αὐτοκράτορος. Διότι, ἐνῶ δὲ αὐτοκράτωρ ἐσχεδίαζε τὴν ἀνασύστασιν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας διὰ τῆς συμφιλιώσεως πρὸς τὴν Δύσιν, αὐτὴ εἶχεν ἐστραμμένα τὰ βλέμματά της μᾶλλον πρὸς τὴν Ἀνατολὴν προτιμῶσα κράτος διμοίριοφον, δλιγάτερον ἐκτεταμένον καὶ περισσότερον ἴσχυρον. Πρὸς τοῦτο εἶχε τὴν γνώμην ὅτι ἐπρεπε νὰ κατευνασθοῦν αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες καὶ νὰ προσελκυσθοῦν οἱ λαοὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αιγύπτου, τοὺς δποίους αἱ θρησκευτικαὶ διαφοραὶ εἶχον ἀποξενώσει ἀπὸ τὸ κράτος, ἀδιάφορον ἄν δὲ πολιτικὴ αὕτη δυσηρέστει τὴν Δύσιν.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΝΙΚΑ

‘Ο Ἰουστινιανὸς διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὰ μεγάλα σχέδιά του, εἶχεν ἀνάγκην ἡσυχίας καὶ τάξεως εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ἄλλ' ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ὑπῆρχον πλεῖσται ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι, εἰς αὐτὴν δὲ τὴν πρωτεύουσαν αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν Δήμων ἐδημιούργουν κατάστασιν ἀναρχίας. Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως δηλαδὴ διηρροῦντο εἰς περιφερείας, αἱ δποῖαι ὀνομάζοντο δῆμοι. Οἱ κατοικοῦντες εἰς τὸν αὐτὸν δῆμον κατεγράφοντο εἰς ἕδιον κατάλογον καὶ ἔξέλεγον τὸ δημοτικὸν συμβούλιον, τὸ δποῖον ἐφρόντιζε διὰ τὰς σπουδαιοτέρας ἀνάγκας τῆς περιφερείας (ναούς, ὕδρευσιν, νεκροταφεία κλπ.). Πολλάκις μικροζητήματα ἐγέννων ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ τῶν δήμων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀφορμὴν εἰς ζωηρὰς ἀντιθέσεις ἔδιδον οἱ ἀγῶνες τοῦ ἵπποδρόμου.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὰ πλήθη κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἥρεσκοντο πολὺ εἰς τὰ θεάματα, θηριομαχίας, μονομαχίας δούλων, ἀρματφροδομίας κλπ. Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ πάθος παρηκολούθουν τὰς ἵπποδρομίας. Οἱ ἀγωνισταὶ διηρροῦντο ἀνέκαθεν εἰς δύο φατρίας, αἱ δποῖαι διεκρίνοντο

ἐκ τοῦ χρώματος τῆς ἐνδυματίας ἢ τῶν σημαιῶν εἰς Πρασίνους καὶ Βενέτους (κυανοῦς). Οἱ δὲ δῆμοι ἐτάσσοντο μὲ τὴν μίαν ἢ μὲ τὴν ἄλλην φατοίαν. Ὁ ὅχλος ἡσθάνετο ἵδιαιτέρων εὐχαρίστησιν, διότι κατὰ τὰς ἡμέρας ἔκείνας τοῦ θιούβου καὶ τῆς συγχύσεως εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ λέγῃ καὶ νὰ πράττῃ πράγματα, τὰ δποία εἰς ὅμαλήν κατάστασιν δὲν ἔτολμα. Οὕτω π. χ. ἔσκωπε πρόσωπον ὑψηλῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἀπεδοκίμαζεν ἀνωτέρους ὑπαλλήλους ἢ καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα.

‘Ο ‘Ιουστινιανὸς ἡθέλησε νὰ πατάξῃ τὰς παρεκτροπὰς ἔκείνας καὶ κατὰ τὴν σηνήθη ἀπολυταρχικήν του τάσιν οὐδεμίαν τῶν φατριῶν ήννόησεν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς βασιλείας του ἔξεροάγη ἐπικίνδυνος καταιγίς εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ἥ δποία ἥ τείλησεν τὸν ἀνατρέψη τὸν θρόνον. Αἱ δύο μερίδες, Πράσινοι καὶ Βένετοι, συνηνώθησαν καὶ ἐστράφησαν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ στασιασταὶ κατέλαβον καὶ ἐπυρρόλησαν δημόσια κτίρια καὶ συνοικίας διλοκλήρους καὶ ἥ πρωτεύουσα μετεβλήθη εἰς τόπον γενικῆς ἀναφλέξεως καὶ αἴματοχυσίας. ‘Η περίφημος αὕτη στάσις ὀνομάσθη ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν «τίκα», Στάσις τοῦ Νίκα. ‘Ο ‘Ιουστινιανὸς ἀπέθαρρύνθη, ὅταν μάλιστα εἶδεν ὅτι μέγια μέρος τοῦ στρατοῦ προσεχώρησεν εἰς τοὺς στασιαστάς, καὶ λέγεται ὅτι ἥτο ἔτοιμος νὰ δραπετεύσῃ. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἔκείνην στιγμὴν μέγα σθένος ἔδειξεν ἥ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα, ἥ δποία ἐνεθάρρυνε τὸν αὐτοκράτορα, καὶ μετ’ ὀλίγον ὁ ἕκανδος στρατηγὸς Βελισσάριος προσέβαλε τοὺς στασιαστὰς καὶ μετὰ δεινὴν σφαγὴν κατέπνιξε τὴν στάσιν. Λέγεται ὅτι 30 χιλ. νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸν Ἰππόδρομον.

‘Η ἀγορία αὕτη αἴματοχυσία συνέτριψε τὴν δύναμιν τῶν δήμων καὶ ἔξησφάλισε τὴν ἀπόλυτον ἔξουσίαν τοῦ ‘Ιουστινιανοῦ, ὃ δποίος εἶχε πλέον τὰς χεῖρας ἐλευθέρας πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδόξων σχεδίων του.

ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Μόλις δ ‘Ιουστινιανὸς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, οἱ Πέρσαι, δυσπρεπημένοι κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας διὰ τὴν ἐπέκτασιν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, τὸν Καύκασον καὶ τὴν Συρίαν, ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον (528). Ὁ πόλεμος οὗτος ἀπησχόλει τὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐπερράδυνε τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων τοῦ αὐτοκράτορος. Διὰ τοῦτο τὸ 532 συνῆψεν ὁ ‘Ιουστινιανὸς

532

εἰρήνην πρὸς τὸν Μέγαν Βασιλέα τῶν Περσῶν **Χοσρόην Α'** ἀντὶ εὑρυτάτων παραχωρήσεων καὶ οὕτω ἀπελευθερώσας τὰς ἐν ἀνατολῇ στρατιωτικάς του δυνάμεις, ἔστρεψε τὴν προσοχήν του πρὸς τὴν Δύσιν.

Τὰ πράγματα εἰς τὴν Δύσιν ἦσαν πολὺ εὔνοϊκὰ διὰ τὸν αὐτοκράτορα. Οἱ λαοὶ κακῶς κυβερνώμενοι ὑπὸ τῶν βαρβάρων ηὔχοντο δόλοψύχως τὴν ἀνασύστασιν τοῦ οὐρανοῦ κράτους. Οἱ δὲ βάρβαροι εἶχον τόσον ἔξασθενῆσει, ὥστε δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νῦν ἀντεπεξέλθουν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Τουναντίον ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ὁ ἀνώτερος τῶν χρόνων τούτων, διότι εἶχεν ὅπλισμὸν τελειότερον, ἀξιωματικὸν ἐμπειρόντας καὶ διετήρει τὴν παραδόσιν τῆς οωμαϊκῆς τακτικῆς. Διὰ τοῦτο οἱ στρατηγοὶ τοῦ Ἱουστινιανοῦ μὲν δυνάμεις ἀσυγκρίτως κατωτέρας ἀριθμητικῶς κατώρθωσαν νὰ ἔκμηδενίσουν πολυναριθμούς βαρβαρικὰς στρατιάς. Ἐπομένως ἦτο ἔργον εὔκυλον ἡ κατάλυσις τῶν ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ἰταλίᾳ κρατῶν τῶν Βανδάλων καὶ Ὁστρογότθων.

Τὸ 533 ὁ Βελισσάριος μὲ 10 χιλ. πεζοὺς καὶ 6 χιλ. ἵπποις ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Βανδάλων, τὸν δὲ βασιλέα αὐτῶν **Γελιμεδον** ἀτ. ἡγαγεν αἰχμάλωτον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν ἔσυρε δέσμιον ὅπισθεν τοῦ θριαμβευτικοῦ του ἄρματος. Ὁ Ἱουστινιανὸς ἐπωνομάσθη *Βανδαλικὸς* καὶ Ἀφρικανικὸς κατὰ οωμαϊκὴν συνήθειαν.

Τὸ 534 ἡ διπλωματία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπενέβη καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διότι εἴχε δολοφονηθῆ ἡ **Ἀμαλασσούντα**, ἡ βασίλισσα τῶν Ὁστρογότθων, ἡ δοπία ἀνεγνώριζε τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἄλλ' ἡ κατάλυσις τοῦ Ὁστρογοτθικοῦ κράτους ἦτο ἔργον δυσχερέστερον. Ὁ Βελισσάριος κατὰ τὰ ἔτη 534 - 540 ἐνίκησε τοὺς Γότθους καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν βασιλέα των *Οὐέτιγιν*. Ἄλλ' ἡ ἀντίστασις τῶν Γότθων δὲν κατεστάλη δριστικῶς, ἡ δὲ δευτέρα ἐκστρατεία τοῦ Βελισσαρίου (544-548) ἀπέτυχεν. Ἐστάλη τότε ὁ Ναρσῆς, δ ὁ δοπῖος συνέτριψε τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν τῶν βαρβάρων (553). Οὕτω ἔχρειασθησαν 20 διλόκληρα ἔτη διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Ὁστρογοτθικοῦ κράτους.

553 Ἡ Ἰταλία μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἐπιτρόπου τοῦ αὐτοκράτορος, δ ὁ δοπῖος ὁ ὄνομάζετο *Ἐξαρχος*. Πρῶτος ἔξαρχος διωρίσθη ὁ Ναρσῆς.

Μετ' ὀλίγον δ Ἱουστινιανὸς ἐπενέβη καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν

κατὰ τοῦ κράτους τῶν Βησιγότθων καὶ ἐκυρίευσε τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος αὐτῆς. Διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπραγματοποίησε τὸ μέγα σχέδιον. Τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη, ἡ δὲ Μεσόγειος κατέστη λίμνη βυζαντινὴ καὶ ἡ Δαλματία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀφρική, ἡ Νότιος Ἰσπανία, ἡ Σικελία, ἡ Κορσική, ἡ Σαρδηνία καὶ αἱ Βαλεαρίδες νῆσοι ἀπετέλουν μέρος τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας. Ἐφορύντισε δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὰς κατηγορίεις χώρας νὰ παράσχῃ τὰ μέσα τῆς εὐημερίας καὶ ἀσφαλείας, ὥστε νὰ παρέχουν ἐντύπωσιν κράτους πολιτισμένου.

Ἐνῶ ἔξηκολούθει ὁ κατὰ τῶν Ὀστρογότθων πόλεμος εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης ἀνησυχῶν ἐκ τῶν σχεδίων τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς ἵδρυσιν παγκοσμίου αὐτοκρατορίας καὶ ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἀπασχολήσεως τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ ἀλλαχοῦ, ἥρχισε τὸ 540 νέον πόλεμον διὰ τῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Συρίαν. Ὁ πόλεμος οὗτος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καὶ ἐπεξετάθη εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ Κοιλχίδος μέχρι Μεσοποτομίας καὶ Συρίας. Διήρκεσε μέχρι τοῦ ἔτους 562, ὅτε ἔγινεν εἰς 562
ρήνη, ἡ ὁποία ὑπερχέων τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ πληρώνῃ φόρον εἰς τοὺς Πέρσας καὶ νὰ καταπαύσῃ τὴν χριστιανικὴν ἐν Περσίᾳ προπαγάνδαν.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν μεγάλων τούτων πολέμων ὁ Ἰουστινιανὸς ἤναγκάσθη νὰ διεξαγάγῃ πολλοὺς μικροπολέμους πρὸς ἀσφάλειαν τῶν βιορείων συνόρων τοῦ κράτους καὶ πρὸς ἀπόκρουσιν ποικιλονύμων βαρβάρων, οἵ διοῖοι ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως εἰσέβαλλον εἰς τὴν Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Ἐλλάδα μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες καὶ ἡπείλουν ἄλλοτε μὲν τὴν Θεσσαλονίκην, ἄλλοτε δὲ τὴν πρωτεύουσαν. Οἱ βάρβαροι οὗτοι ἦσαν οἱ βούλγαροι, λείψανα Οὔννων καὶ διάφορα σλαυικὰ φύλα δύνομαζόμενα ὑπὸ τῶν συγχρόνων διὰ τοῦ κοινοῦ δνόματος **Σκλαβητηροί**. Ἀπαξ μάλιστα ἡπειρήθη σοβαρῶς ὑπὸ τῶν Οὔννων ἡ Κωνσταντινούπολις, τὴν ὁποίαν ἔσωσεν ὁ γέρων Βελισσάριος. Διὰ τῶν ἐπιδομῶν τούτων οἱ βάρβαροι δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἄλλ' ἡ Βαλκανικὴ χερσόνησος ὑπέστη μεγάλας καταστροφάς.

Σημαντικώτατον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὰς πέρας τοῦ Δουνάβεως χώρας νέου μογγολικοῦ λαοῦ, τῶν **Ἀβάρων**, οἵ διοῖοι προήρχοντο πιθανῶς ἐκ

τῆς σημερινῆς Μαντζουρίας καὶ ἔμελλον βραδύτερον ν' ἀποβοῦν φορεοὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἐχθροὶ ἀπειλήσαντες τὴν ὑπόστασιν αὐτῆς.

ΑΜΥΝΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ—ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

Ο Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισε νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν οὔτω δημιουργηθεῖσαν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν ἀπὸ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι προσβολῆς ὑπὸ τῶν βαρβάρων. Πρὸς τοῦτο ἐφήμοσε τὸ σύστημα τῶν λεγομένων *'Ανωτέρων Διοικήσεων*, τὰς ὁποίας ἐνεπιστεύθη εἰς ἀνωτέρους στρατιωτικοὺς ὄνομαζομένους *magistri militum*, συνέστησε δὲ ἐπὶ τῆς συνοριακῆς γραμμῆς μεθοριακοὺς σταθμοὺς (*limes*), οἱ ὅποιοι κατείχοντο ὑπὸ εἰδικῶν στρατευμάτων (*limitanei*). Ἀλλὰ κολοσσιαῖον ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο ἡ ἀνέγερσις δυχρωμάτων ἐπὶ τῶν κυριωτέρων συνοριακῶν σημείων καὶ ἡ κάλυψις τῆς ὅπισθεν αὐτῶν χώρας δι' ἀπειρίας φρουρῶν, τὰ ἐρείπια τῶν ὁποίων καὶ σήμερον προκαλοῦν τὸν θαυμασμὸν διὰ τὸ μέγεθος τοῦ τότε συντελεσθέντος ἀμυντικοῦ ἔργου. Τοῦτο κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγχρόνου ἴστορικοῦ Προκοπίου ἔσωσε τὴν αὐτοκρατορίαν.

Ως συμπλήρωμα τῆς ἀμυντικῆς καὶ στρατιωτικῆς παρασκευῆς τῆς αὐτοκρατορίας πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ ἕπειδὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰσαγθεῖσα διπλωματία. Η βυζαντινὴ διπλωματία ἔλαχθενθυστα τὴν ρωμαϊκὴν ὅησιν διαιρεῖ καὶ βασίλευε (*divide et impera*) ἐφρόντιζε ν' ἀπονέμῃ εὐνοίας καὶ χρηματικᾶς δωρεᾶς καὶ νὰ σπείρῃ διχονοίας μεταξὺ τῶν ἐχθρῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Τοιουτορόπως κατώρθωνεν ἄλλους μὲν ἔξι αὐτῶν νὰ ὑποτάσσῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς αὐτοκρατορίας, νὰ καθιστῷ δὲ ἀβλαβεῖς ἔκεινους ἔκ τῶν βαρβάρων, οἱ ὅποιοι ἐγειτόνευον πρὸς αὐτήν.

Ἐπίσης ὁ Ἰουστινιανὸς διενήργησε διὰ τῶν ἰεραποστόλων εὑρυτάτην χριστιανικὴν προπαγάνδαν μεταξὺ τῶν ἀλλοθρήσκων βαρβάρων, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς τοῦ μεσαίωνος. Διὰ τεύτης προσηλύτιζε τοὺς βαρβάρους καὶ κατώρθωνε νὰ ἔξασκῃ ἐπ' αὐτῶν μεγάλην ἐπιρροήν. Η στρατιωτικὴ τῆς χώρας διηργάνωσις μετὰ τῆς διπλωματικῆς ἐνεργείας ἐκρίνετο ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὡς θαῦμα προνοίας, λεπτότητος καὶ εὐβουλίας παρὰ τὰς κολοσσιαίας δαπάνας τῆς αὐτοκρατορίας.

ΤΟ ΕΙΡΗΝΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

(10)

Πρὸς διεξαγωγὴν τῶν δαπανηροτάτων πολέμων ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, οἱ δὲ φόροι δὲν ἀπέφερον τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς τοῦτο ποσόν. Διότι μεγίστη ἀκαταστασία ἐπεκράτει εἰς τὴν διοίκησιν, ἡ δὲ δικαιοσύνη ἔνεκα κακῆς ἐρμηνείας· καὶ κακῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων ἦτο αὐθαίρετος. Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἦνείχετο τὴν ἀταξίαν ταύτην. Ἐπεχείρησε λοιπὸν τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως διὰ διπλῆς μεταρρυθμιστικῆς ἐργασίας, νομοθετικῆς καὶ διοικητικῆς.

Δωδεκαμελῆς ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἔξοχου νομομαθοῦς καὶ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης *Τριβωνιανοῦ* ἀνέλαβε τὸ 528 τὴν ἐκπόνησιν μεγάλου νομοθετικοῦ ἔργου. Ἡ 534 ἐπιτροπὴ εἰργάσθη ἔξι μόνον ἔτη καὶ παρουσίασεν ἔργον κολοσσιαῖον, τὸ μνημειῶδες *Ρωμαϊκὸν δικαίον*.

Τοῦτο περιελάμβανε α') *Τὸν Ἰουστινιάνειον κώδικα*, συλλογὴν πάντων τῶν ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοκρατόρων ἐκδοθέντων νόμων, β') *Τὸνς Πανδέκτας*, περισυλλογὴν καὶ ἐπιστημονικὴν κατάταξιν ἐρμηνειῶν διαφόρων ἐγκρίτων νομομαθῶν τοῦ Β' καὶ Γ' μ. Χ. αἰῶνος ἐκ δισκιλίων περίπου νομικῶν συγγραμμάτων. γ') *Τὰς εἰσηγήσεις*, ἐγχειρίδιον πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν τοῦ δικαίου. Τὸ μέγα νομοθετικὸν ἔργον συνεπληρώθη διὰ τῆς προσθήκης εἰς τὰ τρία ταῦτα ἔργα τῶν *Νεαρῶν*, ἦτοι συλλογῆς νόμων ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπὸ τοῦ 534-535. Τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ ὅποιον ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο δικαίως ὑπερήφανος, ἔσχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν. Πάντα σχεδὸν τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη παρέλαβον αὐτὸν καὶ μέχρι σήμερον χρησιμεύει ὡς βάσις τοῦ δικαίου.

Διὰ τὴν διοίκησιν ὁ Ἰουστινιανὸς ἔξέδωκε δύο διατάγματα, διὰ τῶν ὅποιών καθωρίζοντο τὰ καθήκοντα τῶν ὑπαλλήλων, κατηργεῖτο ὁ δεκασμὸς τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ηὖξάνοντο οἱ μισθοὶ τῶν ὑπαλλήλων, περιωρίζοντο αἱ ἀνωφελεῖς δαπάναι καὶ ἔξησφαλίζετο ἡ τάξις εἰς πλείστας ἐπαρχίας διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἔξουσίας εἰς τὸ αὐτὸν πρόσωπον. Τοιουτορόπως ἐδίδετο μεγάλη ὄθησις εἰς δημόσια ἔργα, ὁδούς, γεφύρας, ὑδραγωγεῖα, λουτρῶνας, θέατρα, ἐκκλησίας. Ωσαύτως ἐπεδίωξε διὰ καλῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως ν̄ ἀναπτύξῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Τότε εἰσήχθη ἐκ Κί-

νας κατὰ τρόπον ἄγγωστον ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης, ἡ ὅποια ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν εἰς τὴν Συρίαν κυρίως.

‘Αλλὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἐπέφερε τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, διότι οἱ διαρκεῖς καὶ πολυδάπανοι πόλεμοι ἐπέβαλλον τὴν δαπάνην χοήματος πολλοῦ, τὸ ὅποιον ἔξευροίσκετο μόνον διὰ βαρυτάτης φρονολογίας. ‘Η φρονολογία ὅμως ἐπέφερε τὴν ἔξαντλησιν τῆς αὐτοκρατορίας.

‘Ως πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὁ Ἰουστινιανὸς εὑρίσκετο ἀπέναντι προβλήματος δυσλύτου. ‘Αφ’ ἐνὸς δὲν ἥθελε νὰ δυσαρεστήσῃ τὸν Πάπαν, ὁ ὅποιος ἀπῆτε τὴν καταδίκην τῆς αἰρέσεως τῶν Μονοφυσιτῶν, οἱ ὅποιοι ἐπλεόνασαν ἐν Αἰγύπτῳ, Συρίᾳ καὶ Ἀρμενίᾳ, καὶ τὴν καταδίωξιν αὐτῶν. ‘Αφ’ ἐτέρου εὗρισκε συνετωτέρων τὴν γνώμην τῆς Θεοδώρας, ἡ ὅποια συνεβούλευε συμβιβασμὸν πρὸς τὸν Μονοφυσίτας χάριν τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους, τὴν δοποίαν ἡπείλουν αἱ τάσεις πρὸς χωρισμὸν τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου. Διὰ τοῦτο τὰ μέτρα, τὰ ὅποια ἐκάστοτε ἔλαμβανεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά, εἶχον χαρακτῆρα ἔξοικονομήσεως τῶν πραγμάτων οὕτως, ὥστε καὶ ἡ Δύσις νὰ μὴ δυσαρεστῇ καὶ ἡ διάσπασις τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους ν' ἀποσβῆθη. ‘Αλλ’ ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἔβλαψε, διότι ἐπηύξησε τὰς χωριστικὰς τάσεις τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας καὶ ἐκορύφωσε τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν μῆσος κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας.

‘Ιδιαιτέρων ἀγάπην εἶχεν ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ κτίζῃ. Τὰ δημόσια ἔργα, τὰ ὅποια ἔγιναν ἐπὶ τῆς βασιλείας του, ὅδοί, γέφυραι, λουτρῶνες, ναοί, κιλ. εἶναι τόσον πολλά, ὥστε ὁ σύγχρονος Προκόπιος, ὁ ὅποιος ἔγραψε τὴν Ἰστορίαν, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, συνέταξεν ἴδιαιτερον βιβλίον *Περὶ κτισμάτων*, εἰς τὸ ὅποιον περιγράφει τὰ ἔργα αὐτοῦ. ‘Αλλ’ ἔξ ὅλων τῶν ἔργων τούτων ἀθάνατον δόξαν ἀπέκτησεν ὁ ναὸς τῆς ‘Ἄγίας Σοφίας, τὸν ὅποιον εἶχον πυρπολήσει κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα οἱ στασιασταί. ‘Ο Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν αὐτὸν ἐπὶ νέου σχεδίου καὶ ἐδαπάνησε κολοσσιαῖα ποσά.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Διὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ αὐτοκρατορία ἔφθασεν εἰς ἀναμφισβήτητον μεγαλοπρέπειαν καὶ ἔξωτερικῶς ἀπέκτησε μέγιστον γόρητρον. ‘Αλλ’ ἡ πραγματοποίησις τῶν φιλοδόξων σχεδίων τοῦ αὐτοκράτορος ἀπῆτησε τόσον μεγάλας δαπάνας καὶ θυσίας, ὥστε οἱ δημόσιοι πόροι ἔξηντλήθησαν, καὶ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ πολιτικὴ

αντη̄ ήτο δυσανάλογος πρὸς τὰς δυνάμεις τοῦ κράτους, τὸ δποῖον εἰχεν ἀνάγκην μεγάλης περισυλλογῆς, δπως ἀντιμετωπίσῃ τοὺς ἔξωτερικοὺς κινδύνους.² Ενῶ δὲ οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς ἡ αὐτοκρατορία ήτο ἔξηντι λημένη, ή δὲ ἔσωτερική διοίκησις εἶχε παραλύσει, κινδυνοι μεγάλοι ἀπ' ἀνατολῶν ἡπείλων αὐτήν. Πρὸς ἀποσόβησιν τούτων ἀπτετίτο νέα πολιτικὴ κατεύθυνσις καὶ αὕτη ήτο ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Δύσεως, ή δποία τόσα ἔστοίχισεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ ή συγκέντρωσις εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνέλαβον τὸ βαρὺ τοῦτο ἔργον.

ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΕΚ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Οἱ ἐξ Ἀνατολῆς κίνδυνοι ἥναγκασαν τοὺς διαδόχους τοῦ Ἰουστινιανοῦ νὰ ἔφαρμόσουν εἰς τὴν Δύσιν σύστημα ἀμυντικὸν κατὰ τῶν βαρβάρων, οἱ δποῖοι ἡπείλουν τὰς ἐν αὐτῇ κτήσεις. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰουστίνον Β' (565-578) οἱ Λοιμβαρδοὶ¹ (568) ἔφεροσαν τὴν βόρειον Ἰταλίαν. Ἡ αὐτοκρατορία διὰ νὰ ἀμυνθῇ κατ' αὐτῶν ἴδουσε δύο ἔξαρχίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ραβέννης.

Ἡδη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου Β' ἥρχισε μακρὸς πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμος, ὁ δποῖος διήρκεσεν εἴκοσι περίπου ἔτη (572-591). Ἀλλὰ τὸν πόλεμον τοῦτον κυρίως διεξήγαγον οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Τιβέριος (578-582) καὶ Μαυρίκιος (582-602). Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον συμμάχους τοὺς Τούρκους, λαὸν πρώτην φοράν μνημονεύομενον ἐν τῇ ἰστορίᾳ καὶ κατοικοῦντα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Περσικοῦ κράτους.² Ήσαν δὲ οἱ Τούρκοι εἰδωλολάτραι, διότι δὲν εἶχεν ἀναφανῆ ἀκόμη ὁ μωαμεθανισμός, τὸν δποῖον ἔδεχθησαν βραδύτερον.

Οἱ αὐτοκρατορικοὶ στρατοὶ ἐνίκησαν ἐπανειλημμένως τοὺς Πέρσας. Οἱ Τούρκοι εἰσβαλόντες εἰς τὰς περσικὰς χώρας ἐποιεῖντον μεγάλας καταστροφάς, ἐνῶ διεργάτης λαὸς ἐστασίαζε κατὰ τοῦ βασιλέως του. Τὸν πόλεμον ἐπεράτωσεν δι Μαυρίκιος, δι δποῖος ἐγκαταστήσας εἰς τὸν θρόνον τὸν Χοσρόην Β' συνωμολόγησεν

I) Λαὸς γερμανικός, ὁ δποῖος ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς περὶ τὸν Δούναβιν χώρας καὶ ἐκεῖθεν δρμώμενος κατέλαβεν ὅλην τὴν βόρειον Ἰταλίαν, διου ἴδουσε καὶ τὸ Λοιμβαρδικὸν κράτος τῆς Ἰταλίας.

(592) εἰρήνην, κατὰ τὴν ὁποίαν παρεχωρεῖτο εἰς τὸ κράτος σπουδαίᾳ ἔκτασις γῆς εἰς τὰ σύνορα, ὃ δὲ Χοσρόης ἀνελάμβανε νὰ προστατεύῃ τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὸ κράτος του καὶ νὰ εἴναι ἀφωσιωμένος φίλος τοῦ Μαυρικίου.

Ἐνῶ ὁ Μαυρίκιος διεξῆγε τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, ἡ αὐτοκρατορία ὑφίστατο ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σλαύων καὶ Ἀβάρων. Οἱ Ἀβάροι μάλιστα ὑποτάξαντες τοὺς Βουλγάρους καὶ ἄλλους λαοὺς βαρβαρικοὺς ἵδρυσαν μέγα κράτος ἐπεκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Εὗρείνου Πόντου καὶ τοῦ Βορυσθένους μέχρι περίου τῆς Βιέννης, εἰχον δὲ ἀρχηγὸν ὅνομαζόμενον Xáron ή Xayáron. Οὗτοι διαβαίνοντες τὸν Δούναβιν ἐλεγάτουν τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον. Τὸ 589 ἔκαμαν μεγάλην ἐπιδρομήν, ἡ ὁποία ὅμως ἀπεκρούσθη. Ὁλίγον βραδύτερον οἱ Ἀβάροι ἐποιούρκησαν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἡπείλησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν (591). Τέλος ὅμως ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς τοῦ Δουνάβεως περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ χώρας.

Κατὰ τὴν εἰσβολὴν ταύτην καὶ βραδύτερον ἔγιναν πολλὰ μετανιστεύσεις Σλαύων καὶ ἄλλων φυλῶν εἰς τὴν Βαλκανικήν, αἱ ὁποῖαι ἐπεξετάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐφθασαν μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Αἱ φυλαὶ αὗται ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς πολλὰ μέρη, ἰδίως εἰς τὴν ὑπαιθρὸν χώραν, ὡς ποιμένες καὶ γεωργοί. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀφωμοιώθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπερροφήθησαν.

Ἐκ τῶν γεγονότων τούτων ἔλαβεν ἀφορμὴν εὐφάνταστος γερμανὸς λόγιος, ὁ **Φαλμεράϋερ**, καὶ ἴσχυρίσθη ὅτι οἱ Ἑλληνες τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς Πελοποννήσου εἴναι ἀπόγονοι Σλαύων καὶ ἄλλων φυλῶν. Ἡ θεωρία αὕτη παρήγαγε θόρυβόν τινα, ἀλλὰ σοβαρωτέρα ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ἴσχυρισμοὶ τοῦ Φαλμεράϋερ δὲν στηρίζονται καὶ σήμερον οἱ ἴστορικοὶ γενικῶς παραδέχονται ὅτι ἐμεγαλοποίησε μεμονωμένας καὶ τοπικὰς ἐπιμιξίας, αἱ ὁποῖαι δὲν λείπουν εἰς κανὲν ἔθνος.

Οἱ Μαυρίκιοι ἔξησφάλισε τὰ σύνορα τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἄλλ' ὁ στρατὸς βαρυνθεὶς ἐκ τῶν μακρῶν πολέμων ἐστασίασε καὶ ἀνεκύρωξεν ἀρχηγὸν τὸν **Φωκᾶν** καὶ ἔβαδισε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῶ συγχρόνως μία φατρία τοῦ ἱπποδρόμου, οἱ Κυανοί, ἐκηρύχθησαν κατὰ τοῦ Μαυρικίου. Τότε συνέβησαν σκηναὶ ἀσχημίας εἰς τὴν πρωτεύονταν. Οἱ λαὸς διὰ σκωπικῶν ἀσμάτων ἐπετέθη κατὰ τοῦ

αὐτοκράτορος, τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἐφόνευσεν ἀγρίως, ἀνηγόρευσε δὲ αὐτοκράτορα τὸν Φωκᾶν.

Ο **Φωκᾶς** (602-610) κατώρθωσε νὰ διατηρηθῇ εἰς τὸν θρόνον μόνον διὰ τρομοκρατίας, ἀποτέλεσμα τῆς δποίας ὑπῆρξε νὰ πληρωθῇ τὸ κράτος συμφορῶν. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Χοσρόης Β' τῶν Περσῶν λαβὼν ὡς ἀφορμὴν τὸν θάνατον δῆθεν τοῦ εὑεργέτου καὶ προστάτου τον Μαυρικίου ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του ἔδιδε χαρακτῆρα ιερᾶς ἀκδικήσεως κατὰ τοῦ ἄρπαγος τοῦ θοόνου καὶ φονέως τοῦ εὑεργέτου τον Φωκᾶ, κατώρθωνε νὰ ἐμπινέῃ εἰς τὸν στρατόν του φανατισμόν. Διὰ τοῦτο εἰς δλίγον χρόνον κατέλαβε τὴν Μεσοποταμίαν, ὅπου οἱ στρατοί του ἐπροέενησαν φοβεράς καταστροφὰς καὶ αἰχμαλωσίας, ἐνῶ στάσεις ἐσωτερικὰ ἐπεδείνωσαν τὴν κατάστασιν. Ο **Φωκᾶς** ἦτο τελείως ἀνίκανος ν̄ ἀντιμετωπίσῃ τὴν σοβαρότητα τῆς καταστάσεως. Ἡ αὐτοκρατορία ἀνεζήτει ἄνδρα ἵκανον νὰ σώσῃ αὐτὴν. Τότε παρουσιάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἔξαρχου τῆς Καρχηδόνος Ἡράκλειος, ὁ δποῖος ἥλθεν εἰς Κων)πολιν καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ὁ ἀσεβῆς καὶ ἀπάνθρωπος Φωκᾶς ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ στασιάσαντος λαοῦ.

Τοιουτορόπως ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὴν ἔνδοξον βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ δῆλθε περίοδον 50 ἐτῶν σοβαρᾶς κρίσεως ἐσωτερικῆς καὶ ἔξωτερικῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ἥμισυν τοῦτον αἰῶνα εἶχε συντελεσθῆ σημαντικὴ μεταβολή. Ἡ αὐτοκρατορία ἐπανῆλθεν ὁριστικῶς εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ μετὰ μικρὰν διακοπὴν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀκολουθεῖ σταθερῶς τὴν φυσικὴν ταύτην ἔξελιξιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ—ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

'Απὸ τὴν δοθαρὰν ἐδωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν κοίσιν,
εἰς τὴν ὅποιαν περιῆλθεν ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὸν θά-
νατον τοῦ Ἰουστίνιανοῦ, ἐδωδεν αὐτὴν ὁ Ἡράκλειος.

Οἱ Πέρσαι μετὰ μακρὸν ἀγῶνα ἡττήθησαν δριότεικῶς
καὶ ἔπαυσαν ἀπὸ τότε νὰ ἀποτελοῦν δοθαρὸν κινδυνον
διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν.

Περὶ τὰ τέλη δύως τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου προ-
βάλλει νέος μεγαλύτερος κινδυνος, οἱ Ἀραβες. Ἐν τού-
τοις ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου
ἀνέδειχεν ἄνδρας ἴκανονς, οἱ δοποῖοι κατώρθωσαν ν' ἀπο-
κρούσουν τὸν ἀραβικὸν κινδυνον.

'Αλλ' ἡ ἀραβικὴ ἀπειλὴ προκαλεῖ βαθεῖαν μεταρρυθ-
μιστικὴν προσπάθειαν εἰς τὸ ἐδωτερικὸν τῆς αὐτοκρατο-
ρίας, ἡ ὥποια ἀναδιοργανώνεται καὶ παραδικευάζεται διὰ
τὴν μετὰ ταῦτα ἀκμήν.

(13)

ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ (610-641)

'Η κατάστασις τοῦ κράτους, καθ' ἣν στιγμὴν ἀνήρχετο εἰς
τὸν θρόνον ὁ Ἡράκλειος, ἦτο ἀπελπιστική. Οἱ Πέρσαι μετὰ
τὴν ἄλωσιν τῆς Μεσοποταμίας ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Συρίας καὶ
ἐκυρίευσαν τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Ἀντιόχειαν, κατόπιν προσέ-
βαλον τὴν Παλαιστίνην καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Ιερουσαλήμ καὶ
τοῦ Ἅγιου Τάφου, ὅπόθεν ἀπήγαγον τὸν Τίμιον Σταυρόν.
Τοῦτο ἐπροξένησε κατάπληξιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον καὶ
ἐφανάτισε τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας, ὥστε ὁ πόλεμος
κατὰ τῶν Περσῶν ἔλαβε θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ὁλίγον βρα-
δύτερον οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν,
ἐφθασαν εἰς τὰς ἀσιατικὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου, εἰς τὰς πόλεις
Χαλκηδόνα καὶ Χρυσούπολιν, καὶ ἤπειλον σοβαρῶς τὴν πρω-
τεύουσαν. 'Άλλ' εὐτυχῶς οἱ Πέρσαι ἐστερούντο τοῦ ἀναγκαιοῦν-
τος στόλου δι' ἐπιχείρησιν κατ' αὐτῆς.

Ἐκτὸς τοῦ ἔξι ἀνατολῶν σοβαρωτάτου περσικοῦ κυνδύνου εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ αὐτοκρατορία ἡπειρεῖτο ἐπίσης; σοβιχῶ; ὑπὸ τῶν διαφόρων σλαυϊκῶν φυλῶν καὶ τῶν Ἀβάρων, οἱ ὅποιοι πολλάκις ἔφθανον μέχρι τῷ προθυμόρων τῆς πρωτευούσης. Εἰς τὴν Δύσιν οἱ Λομβαρδοὶ διαρκῶς ἐπεξέτεινον τὰς κατακτήσεις τῶν καὶ ἡπείλουν τὴν Μέσην καὶ Κάτω Ἰταλίαν.

Πρὸ τῶν μεγάλων τούτων συμφροσῶν δὲ αὐτοκράτωρ εὑρέθη εἰς ἀπελπισίαν. Ὁ στρατὸς διετέλει εἰς παραλυσίαν, ἡ δὲ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ κράτους μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τόσων χωρῶν, ἥτοι οἰκτρά. Ὁ αὐτοκράτωρ, τὸν ὅποιον διέκρινον μεγάλα προτερήματα, ἀποθαρρυνθεὶς ἐσκέψθη πρὸς στιγμὴν νὰ μεταφέρῃ τὸν ἔδραν τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ἄλλ' εὑρέθη τότε εἰς ἄνθρωπος ἀκαταδαμάστου θελήσεως καὶ ἐνεργείας, δὲ Πατριάρχης Σέργιος, ὁ δοποῖς ἐνεψύχωσεν αὐτόν. Ὁ Ἡράκλειος εἶχεν εἰλικρινῆ πρὸς τὴν θρησκείαν πίστιν, εὐκόλως ἐνθουσιαζόμενος ὡς ἔκ τοῦ εὐαισθήτου χαρακτῆρος του, ἥτοι στρατιώτης γενναῖος, ἀριστος διοικητῆς καὶ μέγας στρατηγός. Ἀνέλαβε τὸ θάρρος του καὶ ἤχοισε νὰ μελετῇ σοβαρῶς μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν.

Αἱ δύο μεγαλύτεραι δυστέρεαι πρὸς παρασκευὴν τῆς μελετῶμένης ἐκστρατείας, ἡ ἑτοιμασία στρατοῦ καὶ ἡ ἔξεύρεσις χοημάτων, παρεκάμφθησαν. Καὶ στρατὸν μὲν ἀνέλαβε νὰ καταστίσῃ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ, δὲ δὲ καταρτισθεὶς στρατὸς ἥτοι μὲν ὀλιγάριθμος, ἀλλ' ὅχι πλέον ὁ ἔκ βιοβάρων ἀνάμικτος στρατὸς τοῦ παρελθόντος. Ἡτο στρατὸς ἐγχώριος χριστιανικὸς ἀπ' αὐτῶν τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ὑπηκόων τοῦ κράτους ἀπαρτιζόμενος, δμοιογενῆς καὶ δεκτικὸς ἀνωτέρων ἡθικῶν αἰσθημάτων. Ὁ Πατριάρχης Σέργιος ἐθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς ἐκκλησίας, τὰ δὲ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα τῶν ναῶν μετετράπησαν εἰς νομίσματα.

ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Ἄφοῦ πρῶτον ἔκλεισεν εἰρήνην πρὸς τὸν χαγᾶνον τῶν Ἀβάρων, διὰ νὰ ἔχῃ ἔξησφαλισμένα τὰ νῶτα καὶ ἀνενοχλῆτως ἐπεχειρήσῃ τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, ἀνεχώρησε διὰ πλοίων ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἅγιας Σοφίας, δίδων οὕτω εἰς τὴν ἐκστρατείαν του χαρακτῆρα ἐθνικὸν ἄμα καὶ θρησκευτικὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

620

Ο Ήράκλειος διευθύνεται εἰς Κιλικίαν, ἡ ὅποια δὲν εἶχεν ὑποταχθῆ εἰσέτι ὑπὸ τῶν Περσῶν, διότι δὲν ἦδύνατο νὰ διεξαγάγῃ τὸν πόλεμον κατ’ αὐτῶν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐπερχόμενος κατὰ μέτωπον, ὡς μὴ ἔχων ἐπαρκεῖς δυνάμεις. Διελθὼν κατὰ πλάτος τὴν Μ. Ἀσίαν νικηφόρος ἔφθασεν εἰς Ἀρμενίαν, ὅπου ἦναγκάσθη νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ καὶ ὁ περσικὸς στρατὸς ἐκκενώσας τὸ πλεῖστον τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐκεῖ εἰς μεγάλην μάχην οἱ Πέρσαι ἤττηθησαν καὶ ἦναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν ἐξ διοκλήσου τὴν Μ. Ἀσίαν, δὲ δὲ Ήράκλειος περατώσας τὴν πρώτην ἐκστρατείαν (620-623) ἐπανῆλθε διὰ τῆς ἐλευθέρας ἥδη Μ. Ἀσίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν.

Τὸ αὐτὸ τέος (623-624) ἐτεχείρησε δευτέρᾳν ἐκστρατείαν καὶ ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας εἰσέβαλεν εἰς τὸ περσικὸν κράτος. Ο Χοσρόης Β' ἐντρομος φεύγει εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κράτους του, ὃ δὲ Ήράκλειος καταλαμβάνει πόλεις καὶ φρούρια, ἀπελευθερώνει αἷχμαλώτους καὶ καταστρέφει εἰδωλολατρικοὺς ναοὺς πρὸς ἀντεκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν ναῶν. Τρεῖς στρατιὰι τῶν Περσῶν ἤτιῶνται καὶ διασκορπίζονται, ἀλλ' ὁ Ήράκλειος ἀναγκάζεται ν' ἀνακόψῃ τὴν προέλασίν του εἰς τὸ περσικὸν κράτος, διότι ὁ Χοσρόης μιμούμενος τὴν τακτικὴν τοῦ Ἡρακλείου ἐπεμψε στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν εἰς τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ τὸν στρατὸν τοῦτον ἐπιστρέφας ὃ αὐτοκράτωρ καταστρέφει εἰς μεγάλην μάχην ἐν Κιλικίᾳ, κατὰ τὴν ὅποιαν ὁ ίδιος ἐπέδειξε θαύματα ἀνδρείας καὶ ἡρωισμοῦ καταπλήξεις τοὺς ἀντιπάλους του. Η νίκη ἀπῆλλαξε πάλιν τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τοὺς βαρδάρους.

Τὸ 625 ἐπεκείρησε τοίτην ἐπιμετεικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Χοσρόη, ὃ ὅποιος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε κατορθώσει ἐκ τοῦ ἀχανοῦς κράτους του νὰ κατατίσῃ τρεῖς νέας καὶ μεγάλας στρατιάς. Θέλων δὲ ν' ἀπομακρύνῃ τὸν αὐτοκράτορα, ἥλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν χαγᾶνον τῶν Ἀβάρων πρὸς κοινὴν κατὰ τῆς πρωτευούσης ἐπίθεσιν. Διὰ τοῦτο τὴν μὲν μίαν στρατιὰν προώριζε πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους του, τὴν δευτέραν θὰ ἔστελλε κατὰ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν τρίτην εἰς Μ. Ἀσίαν, διὰ νὰ προχωρήσῃ μέχρι Χρυσουπόλεως καὶ Χαλκήδονος καὶ ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῶν Ἀβάρων νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ο ἀπιστος χαγᾶνος τῶν Ἀβάρων διέλυσε τὴν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος εἰρήνην καὶ μὲ πολυάριθμον στρατὸν καὶ πολιορκητικὰς μη-

χανάς καὶ πειρατικὰ πλοῖα ἀπέκλεισε τὴν πρωτεύουσαν, ἐνῶ οἱ Πέρσαι εἶχον ἥδη φθάσει πρὸ τῆς πρωτευούσης εἰς τὴν ἀστικὴν ἄκτην.

Οἱ αὐτοκράτωρ ἀναχωρῶν ἐκ τῆς πρωτευούσης εἶχεν ἀναθέσει τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν ἀμυναν εἰς τὸν Πατριάρχην Σέργιον καὶ τὸν ἐπίτροπον **Βαζηνόν**. Ἡ βασιλεύουσα διέτρεχε τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, ἀλλ᾽ ὁ Σέργιος ἀπέρριψε τὰς προτάσεις τοῦ Χαγάρου περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως καὶ ἀναχωρήσεως τῶν κατοίκων μὲν μόνον Ἰμάτιον καὶ τροφὴν μᾶς ἡμέρας. Οἱ κάτοικοι ἀνέλαβον τὸν περὶ πάντων ἀγῶνα, εἰς δὲ τὰς ἐκκλησίας ἐψήλησαν οἱ τότε συντεθέντες Ἀκάδιστοι ὑμνοὶ πρὸς τιμὴν τῆς πολιούχου Θεοτόκου. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι σήμερον **Χαιρετισμοί**, οἱ δοποῖοι ψάλλονται κατὰ τὰς παρασκευὰς τῶν τεσσάρων πρώτων ἑβδομάδων τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Ἡ μεγάλη ἐπίθεσις τῶν Ἀβάρων τὴν 26 Ιουλίου 626 ἀπεκρούσθη γενναίως, ὅ δε στόλος τῶν ἐχθρῶν κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ. Ὁ χαγάνος ἀπεκώρησε μετά τινας ἀκόμη ἀποπείρους, ἀφοῦ ἔκαυσε τὰς πολιορκητικάς του μηχανάς. Ἡ Κωνσταντινούπολις 626 ἐσώθη ἀπὸ μέγιστον κίνδυνον, οἱ δὲ κάτοικοι ὑπερήφανοι διὰ τὴν νίκην ἔφαλλον **Tῇ ὑπερομάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια..**, εἰς τὴν δοπὶν ἀπέδικαν αὐτήν. Ὁ περσικὸς στρατὸς ἐξηκολούθησε νὰ παραμένῃ εἰς Μ. Ἀσίαν, διότι δὲν ἦτο εὔκολον ἔργον ἡ ἀπομάκρυνσις του. Τοῦτο ἀπῆγε μεγάλας στρατιωτικὰς δυνάμεις, τὰς δοπίας δὲν διέθετεν ἡ πρωτεύουσα τότε.

Καθ' ὃν χρόνον ἀπεκώρουν ἀπράκτοι οἱ Ἀβάροι, ὁ Ἡράκλειος εἰσέβαλεν εἰς τὸ περσικὸν κράτος συμμαχῶν μετὰ τῶν Τούρκων Χαζάρων, οἱ δοποῖοι κατέφοιν τὰς μεταξὺ Εὐξείνου καὶ Κασπίας χώρας ὑπεράνω τοῦ Καυκάσου. Ἀλλ' ἡ μεγάλη καὶ ὀδυνάτος αὐτοῦ ἐκστρατεία κατὰ τῶν Περσῶν, ἡ δοπία ἔκρινε τὸν δλον ἀγῶνα μεταξὺ τῶν δύο ἔθνων, ἔγινε τὸ 627. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας **Νινευῆ** (27 Ιουλίου 627) ἐνίκησεν εἰς μεγάλην μάχην τοὺς Πέρσας, ὁ δὲ Χοσρόης, κατὰ τοῦ 627 τοῦ υἱοῦ του Σιρόη ἐκλείσθη εἰς φυλακὴν καὶ ἐφονεύθη. Ὁ νέος βασιλεὺς τῶν Περσῶν συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὸν Ἡράκλειον, κατὰ τὴν δοπίαν πᾶσαι αἱ ὑπὸ τῶν Περσῶν καταληφθεῖσαι χῶραι ἀπεδίδοντο, ἀποκαθίσταντο τὰ πρὸ τοῦ πολέμου

σύνορα, ἀπεδίδοντο δὲ ἐπίσης οἱ αἰχμάλωτοι καὶ ὁ Τίμιος Σταυρὸς (*Απρίλιος* 628).

Τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ὁ Ἡράκλειος ἀνήγγειλε διὸ ἀγγελιοφόρων, μετ' ὅλιγον δὲ ἐπέστρεψε καὶ ὁ Ἰδιος καὶ ἔγινεν ἐν θριάμβῳ δεκτὸς ὑπὸ στρατοῦ, λαοῦ καὶ κλήρου, ὁ δόποιος κατηλθεὶς μέχρι τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς. Τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος 629 ὁ Ἡράκλειος ἐκόμισε θριαμβευτικῶς τὸν Σταυρὸν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν 14 Σεπτεμβρίου φέρων ὁ Ἰδιος αὐτὸν ἐπ' ὅμου ἔστησεν εἰς Γολγοθᾶν, ὃπου ἴστατο καὶ πρότερον ἰδρυθεὶς ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Ἀγίας Ἐλένης. Κατὰ τὴν ἴδιαν ἡμέραν ἡ ἔκκλησία ἔσοτάζει τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ὁ Ἡράκλειος ἐθεωρήθη δικαίως δῆρως τοῦ πολέμου τούτου, ὁ δὲ λαὸς διηγεῖτο μετὰ θαυμασμοῦ τοὺς ἡρωισμοὺς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπίστενεν αὐτὸν ὡς ἱππότην τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τοιουτορόπως ἐπερατώθη ὁ 25 περίπου ἔτη διαιρέσαις περισκόδις πόλεμος. Ἡ αὐτοκρατορία ἐθριάμβευσε καὶ περιεβλήθη νέαν δόξαν καὶ αἴγλην, τὸ δὲ περσικὸν κράτος ἔκτοτε παρακάμψει καὶ βαίνει πρὸς τὴν καταστροφήν. Ἄλλος δὲ πολυχρόνιος πόλεμος ἐξήντλησεν ἔξισουν νικητὰς καὶ ἡτημένους καὶ τοῦτο ἔγινε φανερόν μετ' ὅλιγον. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἐμφανίζεται ἀπὸ νότου φυβερὸς ἐχθρός, οἱ Ἀραβες. Ὁ γέρων Ἡράκλειος δὲν κατώρθωσε νὰ σταματήσῃ τὴν ὀρμὴν τοῦ νέου ἐχθροῦ καὶ ἀπέθυνε πλήρης ἀπογοητεύσεως.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

15 Μετὰ τοὺς θριάμβους τούτους ὁ αὐτοκράτωρ ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τὰ ἐσωτερικά. Ἰδίως προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸ κράτος τὴν ἐνότητα, τὴν δόπιαν διέσπων οἱ Μονοφυσῖται τῆς Αἴγυπτου καὶ Συρίας. Μετὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Σεργίου καὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας Κύρου ἐφρόντισε νὰ εῦρῃ τρόπον συνδιαλλαγῆς πρὸς τοὺς Μονοφυσίτας. Ἐξέδωκε τὸ 638 τὴν περίφημον *"Ἐκθεσιν*, ἡ δόπια νπεστήριζεν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε δύο φύσεις, ἀλλὰ μίαν ἐνέργειαν θεάνθρωπον καὶ μίαν ἔκφρασιν θελήσεως, εἰς τὴν δόπιαν ὑπετάσσοντο αἱ ἀνθρώπιναι αὐτοῦ ἀνάγκαι. Τοιουτορόπως προέκυπτε νέον δόγμα, τὸ λεγόμενον *Δόγμα τῶν Μονοθελητῶν*. Τὸ δόγμα τοῦτο ἐνήργησεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ γίνη δεκτὸν καὶ παρὰ τῶν Μονοφυσιτῶν καὶ παρὰ τῆς ϕωμαῖκῆς ἔκκλησίας.

Ἐφαίνετο ὅτι ἡ ἐνότης ἐν τῇ αὐτοχρατορίᾳ ἀποκατεστάθη, τὸ δὲ γόνηρον αὐτῆς ηὐξήθη καταπληκτικῶς διὰ τῆς προσχωρήσεως ἰδίως εἰς τὸν χριστιανισμὸν τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν, εἰς τοὺς ὅποιον^ς ἐπέτρεψεν ὁ αὐτοχράτωρ νὰ κατοικήσουν εἰς τὸ βιορειοδυτικὸν μέρος τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου καὶ κατέστησεν ὑποτελεῖς τοῦ κράτους. Τοῦτο ἔπραξεν δὲ Ἡράκλειος καὶ ἀπὸ πολιτικοῦ σκοποῦ, διότι ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἔξησθενται τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων διὰ τῆς ἀποσπάσεως τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν. Ἀλλ' ἡ αἴγλη αὕτη τῆς αὐτοχρατορίας ἦτο προσωρινή, διότι ἡ μεγάλη οἰκονομικὴ ἔξαντλησις καὶ οἱ ἐπικρεμάμενοι κίνδυνοι τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἔμελλον νὰ τὴν ἔξουδετερώσουν.

Οἱ Ἡράκλειοις ἀπέθανε τὸ 641. Μὲ τὸν θάνατόν του κλείει μία σπουδαιοτάτη περίοδος τῆς Ἰσιριδίας τῆς αὐτοχρατορίας.

ΑΙ ΑΡΑΒΙΚΑΙ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ

16

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡράκλειον ἔξηκολούθησεν ἡ κατὰ τῆς αὐτοχρατορίας ἐπίθεσις τῶν Ἀράβων. Ἀφοῦ ἀφήρεσαν τρεῖς προσοδοφόρους ἐπαρχίας, τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Μ. Ἀσίας, ἐνῶ δὲ νεοπαγής ἀραβικὸς στόλος κατέλαβε τὴν Κύπρον (649), ἐλεγάτησε τὴν Ρόδον (654) καὶ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ κατεναυμάχησε τὸν ἔλληνικὸν στόλον, τὸν διποῖον ὠδήγηει αὐτοπροσώπως ὁ αὐτοχράτωρ **Κώνστας Β'** (642-667), δὲ νιός τοῦ Ἡράκλειον.

Ἐκτοτε οἱ Ἀραβεῖς σφοδρότερον προσβάλλουν τὴν αὐτοχρατορίαν. Ἐπὶ τοῦ καλίφου **Μωαΐσα** δὲ ἀραβικὸς στρατὸς κατέτησεν εἰσβάλλει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὸ βόρειον φθάνει μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνῶ συγχρόνως δὲ ἀραβικὸς στόλος ἐκτείνει τὴν δρᾶσίν του μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ ἔτος 673 γίνεται ἡ πρώτη μεγάλη ἐπίθεσις τῶν Ἀράβων κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ καλίφης Μωαΐσια μὲν στρατὸν ισχυρὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνῶ συγχρόνως πολυάριθμος στόλος διῆλθε τὸν Ἐλλήσποντον καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς βασιλευούσης. Ἡ ἐπιδρομὴ διήρχεσε πέντε ὄλοντηρα ἔτη (673-678), οἱ δὲ Ἀραβεῖς ἐπετίθεντο κατὰ τῆς πόλεως χωρὶς νὰ δύνανται νὰ τὴν καταλάβουν.

673

Αὐτοχράτωρ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦτο δὲ νιός τοῦ **Κώνστα Β' Κωνσταντῖνος Δ'** (668-685), ὁ λεγόμενος **Πωγωνῖτος**, ἡγεμὼν ἔξαιρετικῆς δραστηριότητος. Οἱ ἀγῶνες σῶν Ἐλλή-

νων ἦτο περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, ἡγωνίσθησαν δὲ μὲν μεγάλην γενναιότητα. Ὁ ἔλληνικὸς στόλος ἐνισχυθεὶς τότε σημαντικῶς διὰ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ Ὑγροῦ πυρός¹, κατέκαυσε τὸν ἀραβικὸν στόλον, τὸν δὲ στρατὸν αὐτῶν κατετρόπωσεν εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ ἔλληνικὸς στρατός.

Οἱ Μωαβία ἡναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν ὑποχοεωθεῖς νὰ πληρώνῃ ἐτησίως φόρον καὶ ν' ἀποδώσῃ ὠρισμένον ἀριθμὸν αἰχμαλώτων Ἐλλήνων, οἵ δοποῖοι εἰχον περιπέσει εἰς αἰχμαλωσίαν κατὰ τοὺς προηγηθέντας πολέμους. Οὗτως δὲ πόλεμος ἐτελείωσεν ἐνδόξως καὶ τὸ γόντρον τῆς αὐτοκρατορίας ἀποκατεστάθη, πλήρης δὲ ἡσυχία, καθὼς λέγει ὁ χρονογράφος Θεοφάνης, ἐκνοιάζει εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν.

ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ—ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

Ἡ Βαλκανικὴ χερσόνησος ἔνεκα τῶν διαφόρων ἐπιδρομῶν εἶχε καταστραφῆ καὶ ἐρημωθῆ, ἐγκατεστάθησαν δὲ εἰς πλεῖστα μέρη αὐτῆς ἔνοι λαοί. Ὁ Ἡράκλειος, καθὼς εἴδομεν, διὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος ἐπέτρεψε τὴν ἐγκατάστασιν εἰς τὸ βορειοδυτικὸν τμῆμα τῆς Βαλκανικῆς τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν, οἵ δοποῖοι ἡ πάσθησαν τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἔγιναν ὑποτελεῖς τοῦ αὐτοκράτορος. Εἰς πλεῖστα προσέτι μέρον τῆς Ἐλλάδος εἰχον ἐγκατασταθῆ μικροὶ σλαυικοὶ συνοικισμοί, οἵ δοποῖοι ὠνομάσθησαν Σκλαβινίται, καὶ ἴδιως ἐν Μακεδονίᾳ περὶ τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν δοπίαν καὶ ἐπανείλημένως ἡπείλησαν.

Ἄλλ² ἡ σπουδαιοτέρα μεταβολὴ εἰς τὴν ἐθνολογικὴν κατάστασιν τῆς Βαλκανικῆς ἔγινε διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, ἡ δοποία ἔκτοτε ὠνομάσθη ἀπ' αὐτῶν Βουλγαρία. Οἱ Βουλγαροὶ εἰχον ἐγκατασταθῆ, καθὼς εἴδομεν (σελ. 14) εἰς τὴν Νοτιοδυτικὴν Ρωσίαν καὶ ἐπεχείρουν ἐκεῖθεν ἐπιδρομὰς ἐπὶ Ζήνωνος καὶ Ἀναστασίου μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλα μετ' δλίγον ὑπετάχθησαν εἰς τὸ μέγα βραχταρικὸν κράτος τῶν Ἀβάρων. Βραδύτερον μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀβαρικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Κωνσταν-

1) Τὸ ὑγρὸν πῦρ ἦτο παλαιὰ ἐφεύρεσις ἀποδιδομένη εἰς τὸν ἀνθηναϊὸν χημικὸν καὶ φυσικὸν τοῦ ΣΤ' μ. Χ. αἰῶνος Πρόσκλον. Ἄλλ² ἐτελειωποιήθη ἡ χρῆσις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἐκ Συρίας μηχανικοῦ Καλλινίκου. Συνέκειτο ἐκ θείου, νίτρου, πίσσης κοι πετρελαίου, ἥτο δὲ ρευστὸν καὶ ἔξεσφενδονίζετο κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων δι' ἐμπορηστηρῶν ἡ καὶ διὰ τῶν χειρῶν.

τινουσπόλεως ἐπὶ Ἡρακλείου καὶ τὴν ἔξασθένησιν τοῦ ἀβαρικοῦ κράτους πρῶτοι ἐπανεστάησαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ Βούλγαροι. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Δ' ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των (Χαγᾶνον ἢ Χάν) Ἀσπαρούχ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, διὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς προπύργιον κατὰ τῶν ἀπὸ βιορᾶ σλαυικῶν καὶ ίδίως ἀβαρικῶν ἐπιδρομῶν.

Τοιουτορρόπως κατέλαβον οἱ Βούλγαροι τὴν Μοισίαν, δηλαδὴ τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν, ὅπου κατώκουν, καθὼς εἴδομεν, σλαῦοι γεωργοί, καὶ ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τῆς κώρας. Οἱ Βούλγαροι ἤσαν τουρκικῆς καταγωγῆς καὶ ὡμίλουν τουρανικὴν διάλεκτον. Ἀλλ' ἀφωμοιώθησαν πρὸς τοὺς ὑπηκόους των σλαύους, ὁμίλησαν τὴν σλαυικὴν καὶ παρέλαβον τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν. Ἐκ τῆς συγχωνεύσεως ταύτης τῶν σλαύων καὶ τῶν βουλγάρων προῆλθεν ὁ νεώτερος βουλγαρικὸς λαός.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ—ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ

Εἰς τὸν αἰώνα τοῦτον ἀγήκει καὶ μία σπουδαία διοικητικὴ μεταρρύθμισις τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ οποία ἔμελλε νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὴν ἐνότητα καὶ δύναμιν μεγάλην.

Οἱ Ιουστινιανός, καθὼς εἴδομεν καθιέρωσε τὰς Ἀνωτέρας Διοικήσεις πρὸς ἔξασφάλισιν τῶν ἀπομεμακρυσμένων ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους. Κατὰ τὸν παρόντα αἰώνα τὸ σύστημα τοῦτο ἐγενικεύθη. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου συνέστησαν τὰς διοικητικὰς περιφερείας, αἱ δοποῖαι ὡνομάσθησαν Θέματα. Ἡ λέξις ἐσήμαινε κατ' ἀρχὰς σῶμα στρατιωτικόν, ὅπου δὲ ἥδρευεν ἄλλοτε τοιοῦτον σῶμα συνεστήθη μία διοικητικὴ περιφέρεια (θέμα) μὲ πρωτεύουσαν τὴν ἔδραν τοῦ σώματος. Ἡ διοίκησις τῶν θεμάτων, στρατιωτικὴ καὶ πολιτική, ἀνετέθη εἰς Στρατηγόν. Οὗτως ἐδημιουργήθησαν εἰς μὲν τὴν Ἀσίαν τὰ θέματα Ἀρμενικόν, Ἀρατολικὸν καὶ τὸ Ὀψίκιον, εἰς τὴν Εὐρώπην δὲ τῆς Θράκης. Βραδύτερον ὁ ἀριθμὸς τῶν θεμάτων ηὔξηθη εἰς δκτώ, κατὰ δὲ τὸν Η' αἰώνα τὸ σύστημα τοῦτο ἐγενικεύθη καὶ διήρκεσεν δύον καὶ τὸ κράτος.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Η καὶ τὸν Ἡράβων νίκη καὶ ἡ ἐσωτερικὴ μεταρρύθμισις ἐφαύνετο ὅτι ἔμελλον νὰ ἔξασφαλίσουν τὴν εὐτυχίαν τοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ διεθνής διοίκησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' (685—695)

υνοῦ τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Δ', ἀνεστάτωσε τὸ κράτος καὶ ἐδημιούργησε ἐπικίνδυνον ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν κρίσιν. 'Ο 'Ιουστινιανὸς περιῆλθεν εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Βουλγάρους. 'Αλλ' ἴδιως καταστρεπτικὴ ἦτο ἡ ἐπανάληψις τοῦ κατὰ τῶν Ἀράβων πολέμου. Τὸ 695 λαϊκὴ ἐξέγερσις ἀνέτρεψε τὸν 'Ιουστινιανὸν καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου. Κατὰ τὰ τραχέα τότε ἥθη ἀπέκοψαν τὴν ωντα τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος καὶ ἔξωρισαν αὐτὸν εἰς τὴν Χερσᾶνα (Σεβαστούπολιν). Διὰ τοῦτο δνομάζεται *Ρινότμητος*. Τὴν ἀνατροπὴν τοῦ 'Ιουστινιανοῦ Β' ἡκολούθησεν εἰκοσαετής περίοδος ἀναρχίας (695—717), κατὰ τὴν δροῖαν ἀνῆλθον τὸν θρόνον ἐξ αὐτοκράτορες διὰ στρατιωτικῶν στάσεων. Οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι εἶναι ὁ *Δεσντιος* (695—698), *Τιβέριος Α'* (698—705). Ἀπὸ τοῦ 705—711 ἐπανέρχεται εἰς τὸν θρόνον δ 'Ιουστινιανὸς Β' καὶ μετ' αὐτὸν βασιλεύοντας ὁ *Φιλιππικὸς* (711—713), ὁ *'Αναστάσιος Β'* (713—716) καὶ *Θεοδόσιος Γ'* (716—717).

Ἡθικὴ καὶ πνευματικὴ κατάπτωσις χαρακτηρίζουν τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἀναρχίας. Αἱ πολιτικαὶ ἔριδες διεξάγονται μὲ βαρβαρότητα καὶ ἀχαρακτήριστον ἐμπάθειαν, ἀσέβεια δὲ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ περιφρόνησις τῶν νόμων παρατηρεῖται κατὰ τὰς διαφόρους στάσεις.

Οἱ κακεντρεχῆς καὶ πολυμήχανος 'Ιουστινιανὸς Β' ἐπανέρχεται εἰς Κων/πολιν τῇ βοηθείᾳ τοῦ βουλγάρου ἡγεμόνος *Τερβέλη* καὶ ἀρχίζει νέαν περίοδον τυραννίας. Πάντες οἱ ἔχθροι τοῦ φονεύονται καὶ μεταξὺ αὐτῶν οἱ αὐτοκράτορες Λεόντιος καὶ Τιβέριος. 'Αλλὰ νέα ἐξέγερσις τοῦ στόλου ἀνατρέπει τὸν 'Ιουστινιανόν, δ ὅποιος συλληφθεὶς φονεύεται. Οἱ μετὰ τὸν 'Ιουστινιανὸν βασιλεύσαντες δὲν ἔσαν ἵκανοι νὰ διορθώσουν τὴν κατάστασιν.

Ἡ αὐτοκρατορία ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβά τὴν θλιβερὰν ταύτην ἀναστάτωσιν. Οἱ 'Αραβες κατέλαβον δριστικῶς πλέον τὴν 'Αφρικήν, ἡ δροία εἶχεν ἀνακτηθῆ ὑπὸ τοῦ 'Ιουστινιανοῦ Α', ἐλεημάτησαν τὴν Μ. 'Ασίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν 'Αρμενίαν, ἐνῶ οἱ Βουλγάροι ἐλεημάτουν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἔφθανον μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 'Η αὐτοκρατορία ἀνεζήτει στιβαρὰν χειρα, ἡ δροία ν' ἀνακόψῃ τὴν κατάρρευσιν. Πράγματι δὲ κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν παρουσιάσθη ὁ *Δέων Α'* δ 'Ισαυρος, δ στρατηγὸς τῶν ἐν τῇ Μ. 'Ασίᾳ στρατευμάτων. Ὅταν δ

Λέων μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἔκινησε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πάντες ἀνεγνώρισαν αὐτὸν αὐτοκράτορα (717). Ὁ Λέων ἤδρυσε νέον ὄνομαστὸν αὐτοκρατορικὸν οἰκον, τὴν λεγομένην *Δυναστελαν τῶν Ἰσαύρων.*

ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Εἴδομεν (σελ. 38) ὅτι ὁ Ἡράκλειος διὰ τοῦ δόγματος τῶν Μονοθελητῶν προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ὁρθοδοξίαν τοὺς Μονοφυσίτας τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου καὶ νὰ εὑαρεστήσῃ τὴν Δύσιν. Τὸ νέον δόγμα ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ὅτι συνδυάζει τὰς δύο ἀντιθέτους τάσεις καὶ ἔγινε δεκτὸν καὶ παρὰ τῶν Μονοφυσίτων καὶ παρὰ τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ βραδύτερον προεκάλεσεν ἐρεθισμὸν εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Οἱ ἔξαρχοι Καρθαγένης καὶ Ραβέννης ἐστασίασαν καὶ ὁ Πάπας ἀντέδρασεν ἵσχυρῶς.

Διὰ τοῦτο ὁ Κώνστας ἔξέδωκε τὸ 648 τὸν λεγόμενον *Τύπον*, ἥτοι διάταγμα, διὰ τοῦ ὅποιου ἀπηγορεύοντο αἱ συζητήσεις περὶ μᾶς ἢ δύο θελήσεων. Ὁ Κωνσταντῖνος Δ', διορατικώτερος τοῦ προκατόχου του, ἡκολούθησε νέαν θρησκευτικὴν πολιτικὴν. Ἐσκέφθη ὅτι ζήτημα Μονοφυσίτῶν δὲν ὑπῆρχε πλέον μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου, ἐνῶ ἀφ' ἔτέρου ἡτο ἀναγκαία ἡ φιλία τῆς Δύσεως, διὰ νὰ κρατήσῃ ὅτι ἀπέμενεν εἰς αὐτήν. Πρὸς τοῦτο συνεκάλεσε τὴν ΣΤ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει (680—681), ἥ ὅποια κατεδίκασε τὴν μονοθελητικὴν αἵρεσιν καὶ ἀποκατέστησε τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα. Οἱ μονοφυσῖται μὴ ἀνήκοντες πλέον εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸ δόγμα των καὶ ἤδρυσαν ἰδίας ἐκκλησίας, οἱ μὲν *Κόπται* ἐν Αἰγύπτῳ τὴν Κοπτικήν, εἰς τὴν ὅποιαν προσεχώρησαν καὶ οἱ Ἀβησσινοί, οἱ Ἀρμένιοι τὴν Ἀρμενικὴν καὶ οἱ ἐν Συρίᾳ, οἱ νῦν ὄνομαζόμενοι *Μαρωνῖται*, ἰδίαν ἐθνικὴν μονοφυσιτικὴν ἐκκλησίαν.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ . . . ΑΙΩΝΟΣ

Δύο εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἡ *Ἐλληνικότης* καὶ ἡ *Ορθοδοξία*.

Τὸ κράτος κατ' οὐ-ίαν λαμβάνει ἐλληνικὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦτον δίδει κυρίως ἡ ἐπικράτησις τῆς ἐλληνικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀναγνωρίζων τὴν ἀνάγκην αὐτὴν ἔξέδωκε τὰς Νεαράς εἰς γλῶσσαν ἐλλη-

νικήν, μολονότι ὁ Ἰδιος ἥσθιανετο ἑαυτὸν ὡς ρωμαῖον αὐτο-
κράτορα. Ἀλλ' ἐπὶ Ἡρακλείου (627) ἀνεγράφη τὸ πρῶτον ἐπὶ
τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πρωτοκόλλου, δύον ἐγράφοντο οἱ λατινικοὶ
τίτλοι, ἡ Ἑλληνικὴ προσωνυμία Πιστὸς ἐν Θεῷ βασιλεὺς, ἡ δὲ
Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀνεγνωρίσθη ὡς ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους.
Εἰς τὴν διοίκησιν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνικοὶ τίτλοι ἀντικατεστάθησαν
διὲ Ἑλληνικῶν ἡ ἔξελληνισθέντων τίτλων (*Στρατηγός, Ἐπαρχος,*
Λογοθέτης, Δρουγγάριος κ. λ. π.) Εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν λαὸν
ώμιλετο ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Ἰδίως ἡ δημοτική, ἐνῶ ἡ λατινικὴ ἦτο
σχεδὸν ἀκατάληπτος, καὶ ἡ λέξις *Ῥωμαῖος* ἐσήμαινεν ὑπῆκοος
τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅθεν καὶ οἱ *Ἐλληνες* μέχρι σήμερον ὁνο-
μάζονται *Ῥωμοί*.

Ἄλλὰ συγχρόνως ἀπετυπώθη εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἰσχυ-
ρότερον ὁ θρησκευτικὸς χαρακτήρ, διότι διαρκῶς ἡ ἐκκλησία
ἀπέκτα μεγαλυτέραν ἐπιφροὴν ἐπὶ τοῦ δημοσίου καὶ κοινωνικοῦ
βίου. Εἰς τοὺς πολέμους τοῦ Ἡρακλείου ἐδόμη οἱ χαρακτήριοι σταυ-
ροφορίας, ἀπὸ τῶν χρόνων δὲ τούτων ἡ δρομοδοξία συνταυτίζε-
ται μετὰ τῆς Ἰδέας τῆς ἐθνότητος. Οἱ Πατριάρχης Κων]πόλεως
μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν Πατριαρχείων *Ἀλεξανδρείας, Ἀντιο-*
χείας καὶ Ἱεροσολύμων μένει ὁ μόνος Πατριάρχης εἰς τὸ κράτος
καὶ παρουσιάζεται ὡς μεγάλη προσωπικότης καὶ ἐπιδρᾶ πολ-
λαχῶς ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως, ὃ δὲ μοναχικὸς βίος αὐξάνεται καὶ
οἱ μοναχοὶ ἔξασκοῦν μεγίστην ἐπίδρασιν.

Τοιουτορρόπως ἡ αὐτοκρατορία κατὰ τὸν Z' αἰῶνα ἔλαβε χα-
ρακτῆρα Ἑλληνικὸν καὶ υρησκευτικόν, ἡ δὲ περαιτέρω σταδιοδρο-
μία τῆς θὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν ἐρεισμάτων τούτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ Δ' ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ Ζ' ΑΙΩΝΟΣ

Καθ' διον τὸν μακρόν του δίον τὸ Βυζάντιον ἐκαλλιέργησε τὰ γράμματα και τὰς τέχνας.

'Αλλ' ἡ βυζαντινὴ λογοτεχνία ἔνεκα διαφόρων λόγων δὲν κατόρθωσε νὰ φύσῃ τὴν τελειότητα τῶν ἔργων τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Τὰ ἀξιολογώτερα λογοτεχνικὰ προϊόντα τῆς περιόδου ταύτης εἶναι τὰ σύγγραμματα τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας και οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὑμνοι.

Εἰς τὴν τέχνην διαδιπάται ἡ κλασσικὴ παράδοσις. 'Αφ' ἐνὸς δημιουργεῖται νέος πρωτότυπος ψυθυρὸς εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν, ὁ λεγόμενος βυζαντινός, ἐνῷ ἀφ' ἐτέρου ἡ διακοδμητική, ιδίως τὰ ψηφιδωτά, φθάνουν εἰς μεγάλην τελειότητα.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

19

Γενικῶς ἡ λογοτεχνία τῶν βυζαντινῶν χρόνων δὲν παρήγαγεν ἔργα μεγάλα ἀντάξια τῆς κλασσικῆς αρχαιότητος, δυνάμενα νὰ καταλάβουν θέσιν ἀξόλογον εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν. Οἱ κυριώτατοι λόγοι τοῦ φαινομένου τούτου εἶναι ἡ κοινωνικὴ σύνθετις τοῦ Βυζαντίου και ἡ γλωσσικὴ παράδοσις, ἡ δποία ἐκληρονομήθη ἀπὸ τῶν ἀλεξανδρινῶν και ὁ ψωμαϊκῶν χρόνων. Εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν ὑπῆρχε τὸ κατάλληλον περιβάλλον πρὸς ἀνάπτυξιν ἀνωτέρας δημιουργικῆς λογοτεχνίας, διότι οὔτε ἀνωτέρα διανοητικὴ ἀνάπτυξις ὑπῆρχεν οὔτε ἡ ἀπαιτούμενη ἐλευθερία, ἡ δποία εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς ἀνάπτυξιν ὑψηλῶν διανοημάτων.

Πλὴν τούτου μέγα κάλυμμα ἦτο ἡ γραφομένη γλῶσσα. 'Απὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν δηλοντί χρόνων ἐδημιουργήθη χάσμα μεταξὺ τῆς γραφομένης και ὁμιλούμενῆς γλώσσης, τὸ δποίον δσημέραι εὑρουμένον κατήντησε μέγα κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας. Οἱ γράφοντες, θαμβωμένοι ἐκ τοῦ κάλλους τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, προσεπάθουν νὰ μιμοῦνται τὸ ὑφος, τὴν γλωσσικὴν

μορφὴν καὶ τὰ σχῆματα τοῦ ἀρχαίου λόγου. Κατὰ παράδοξον δὲ ἀντίληψιν οἱ λόγιοι τῶν χρόνων τούτων προσεπάθουν ν' ἀπομακρύνωνται ὅσον ἡδύναντο περισσότερον ἀπὸ τὴν διμιουρμένην γλῶσσαν καὶ ἐτήρουν αὐτοτηρῶς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὰ σχῆματα καὶ ἡ μορφὴ τοῦ λόγου δὲν ἔλαμβάνοντο ἐκ τῆς ζωντανῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραχθοῦν ἰσχυρὰ καὶ πρωτότυπα λογοτεχνικὰ ἔργα. Τὸ πρᾶγμα ἀπέβη χειρότερον, ὅτε ἐκτὸς τῆς γλωσσικῆς διαφορᾶς λογίων καὶ λαοῦ ἐπῆλθε καὶ μεταβολὴ εἰς τὰ διανοήματα. Οἱ τύποι καὶ τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, τὴν ὁποίαν είχον ὡς πρότυπον οἱ συγγραφεῖς, δὲν προσημόριζοντο πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας θρησκείας καὶ τοῦ νέου κοινωνικοῦ βίου. Καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι δὲ τῶν λριστιανῶν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀττικῆς γλώσσης.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους τὰ λογοτεχνικὰ εἰδη τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν δύνανται νὰ παραβληθοῦν πρὸς τὰ ἔργα τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Μόλια ταῦτα πολλοὶ ἐκ τῶν συγγραφέων ὑπῆρξαν χειρισταὶ τοῦ καλάμου δεινοὶ καὶ μεγάλης δυνάμεως συγγραφεῖς. "Οσοι ἔξ αὐτῶν ἀφήσαντες τὴν κλασσικὴν παράδοσιν ἐπεχείρησαν νὰ γράψουν εἰς τὸ σύγχρονον γλωσσικὸν ἴδιωμα ἔξηρθσαν εἰς ὕψος καὶ παρήγαγον προιόντα λογοτεχνικὰ πρωτότυπα καὶ γνησίως βυζαντινά.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Ἐις τὸ εἶδος τοῦτο οἱ ἀνθρώποι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡσχολήθησαν μὲ πάθος, ἥ δὲ ἀνατολικὴ θεολογία παρήγαγε κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε' μ. Χ. αἰῶνα ἔργα ἀνώτερα ἐκείνων, τὰ ὅποια συγχρόνως παρόχθησαν εἰς τὴν δύσιν. Πλεῖστοι διακεκριμένοι ἀνδρες τῶν χρόνων τούτων ἡσχολήθησαν εἰς τὴν Θεολογίαν, διὰ νὰ ἔδραιώσουν τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ προφυλάξουν αὐτὴν ἀπὸ τῶν διαφόρων αἰρέσεων. Ἀλλὰ καὶ ἀντιθέτως οἱ ἐθνικοὶ (εἰδωλολάτραι) κατέβλλον μεγάλας προσπαθείας, διὰ νὰ διασώσουν τὴν κλονιζομένην ἀρχαίαν θρησκείαν. Οὕτω δὲ ἐφάνησαν ἀξιόλογοι ἐθνικοὶ συγγραφεῖς, ἀπολογηταὶ τῆς εἰδωλολατρείας. Διὰ τοῦτο οἱ Θεολόγοι συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς ταύτης διαιροῦνται εἰς Ἐθνικοὺς καὶ εἰς Χριστιανούς.

Ἐις τὴν πρώτην κατηγορίαν τάσσονται ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός.

Ο Λιβάνιος (314—393) ἡγάπησε θερμῶς τὰ ἀρχαῖα γράμματα καὶ ἀπεστρέφετο τὸν χριστιανισμόν, διὸ ποῖος ἀπεμάκρυνε τοὺς συγχρόνους του ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς παραδόσεως καὶ ὥν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν σπουδῶν. Γεννηθεὶς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐσπούδασεν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ βραδύτερον ἔγκατε στάθη εἰς τὴν Ἀντιοχειαν. Ἐκ τῶν ἔργων του σφέζονται δῆ λόγοι καὶ περίπου 600 ἐπιστολαί, αἱ δοκίμαι δεικνύουν τὴν ζωηρὰν δραστηριότητα τοῦ Λιβανίου καὶ δίδουν εἰκόνα τῆς κοινωνίας τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος. Τὸ δόγμα τοῦ Λιβανίου εἶναι περίτεχνον, ἀνώμαλον καὶ πολλάκις συγκεχυμένον. Μὲ δλα τινά τεκίνησε τὸν θαυμασμὸν τῶν συγχρόνων του καὶ τῶν μεταγενεστέ στέρων κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Ο δὲ **Ιουλιανὸς** (331—363) σπουδάσας εἰς τὴν οητορικὴν καὶ φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ Γεργορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ἐνεπνεύσθη ἐκεῖ ἀγάπην μεγίστην πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα καὶ ἀποστροφὴν πρὸς τὸν χριστιανισμόν.

Τὸ κάλλος τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τέχνης ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν θρησκείαν, ἐνῷ τοῦ χριστιανισμοῦ εἰχε σκληρὰν ἀνάμνησιν ἐκ τοῦ μοναχικοῦ βίου, τὸν δοκίμιον διήγαγε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γάλλου ἐπὶ δικώ περίπου ἔτη. Διὰ τοῦτο ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, ἥ μᾶλλον μίαν φιλοσοφικὴν θεολογίαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἐδημιούργησεν. Αὕτης τοιαὶ καὶ αἱ κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας συγγραφαί του δεικνύουν εἰλικρίνειαν, πάθος καὶ ἐκφραστικὴν ἴκανότητα, ἀλλ᾽ ἀποδεικνύουν συγχρόνως πόσον ἦτο μάταιον ν' ἄγωνίζεται ὑπὲρ ἐκπνεούσης θρησκείας, ἥ δοπιά δὲν ἀνταπεκρίνετο πλέον εἰς βαθυτέραν ψυχικὴν ἀνάγκην τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων¹.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς θεολόγους οἱ χριστιανοὶ γράψουν εἰς γλῶσσαν ἀπλούστερον, ἥ δὲ ἀνάγνωσις αὐτῶν εἶναι εὐκολωτέρα. Καὶ οὗτοι ὑπῆρχαν θαυμασταὶ τῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων

1. Βαθεῖαν καὶ μελαγχολικὴν ἔκφρασιν τῆς ἀληθείας ταύτης ἔχομεν εἰς τοὺς περιφήμους στίχους, οἱ δοκίμαι ἐδόθησαν δῆθεν ὡς χρησμὸς τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν εἰς τὸ ἀντοκράτορα:

Ἐλπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαῖδαλος εὐλά,
Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέοντας, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὑδωρ.

χαίων συγγραφέων καὶ ἐθεώρουν αὐτὰ ὡς λογοτεχνήματα ἀνυπέρβλητα. Οἱ ἀρχαιότεροι μάλιστα ἔξ αὐτῶν ἦσαν οὗτοις καὶ φιλόσοφοι εἰδωλολάτραι προσελθόντες εἰς τὸν χριστιανισμόν, δπως ἡτο π. χ. ὁ περίφημος *Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεῖας* ζῆσας κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος, τοῦ δποίου τὰ ἔργα δεικνύοντα βαθεῖαν γνῶσιν καὶ ἀγάπην τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος.

Ο Δ' μ. Χ. αἰώνι εἶναι ὁ χρυσοῦς αἰώνων τῆς χριστιανικῆς θεολογίας, διότι ὑπάρχουν πολλὰ αἵτια, τὰ δποῖα δίδουν ζωὴν καὶ δύναμιν εἰς αὐτήν. Κατ' ἀρχὰς ἡτο ἀνάγκη νὰ διεξαχθῇ ζωηρὸς ἄγων κατὰ τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων, οἱ δποῖοι προσέβαλλον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς λογικῆς καὶ γενικῶς τῆς ἀρχαίας σοφίας. Βραδύτερον ἔπρεπε νὰ καταπολεμήθοιν αἱ αἱρέσεις, αἱ δποῖαι, καθὼς εἴπομεν, είχον γεννηθῇ ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς τάσεως τῶν λογίων τῆς Ἀνατολῆς. Ο ἄγων κατὰ τοῦ διπλοῦ τούτου κινδύνου δίδει εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν δύναμιν καὶ εὐγλωττίαν πλήρη πάθους καὶ ζωῆς. Οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς ἔχουν φιλοσοφικὴν μόρφωσιν καὶ εἶναι ἐλεύθεραι καὶ πρωτότυπα πνεύματα. Διὰ τοῦτο ἡ Θεολογία τοῦ αἰῶνος τούτου εἶναι δημιουργικὴ καὶ πρωτότυπος. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἀκμάζουν οἱ *Μεγάλοι Πατέρες* τῆς Ἐκκλησίας Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ο *Μέγας Βασίλειος* (330—379) κατήγετο ἐξ ἀρχαίας καὶ πλουσίας οἰκογενείας τῆς Καισαρείας καὶ ἐσπούδασε τὴν ὁγιορικὴν καὶ φιλοσοφίαν ἐν Ἀδήναις, ὅπου συνεδέθη μετὰ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ καὶ ἐγνώρισε τὸν Ἰουλιανόν. Βραδύτερον ἐπισκεφθεὶς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐμελέτησε τὸν μοναχικὸν βίον, ὁ δποῖος ἤκμαζεν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Αναγορευθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τὸ 370 διέπρεψεν ὡς ὁ γῆτωρ ἐκκλησιαστικὸς καὶ διέδωκε τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ὑπὸ νέαν μορφὴν συγγράφας τοὺς περιφήμους *Ἀσκητικὸς Κανόνας*. Ο Μ. Βασίλειος ἡτο βαθὺς καὶ σοβαρὸς συγγραφεύς. Αἱ *Ομιλίαι* του, αἱ δποῖαι ἀπευθύνονται εἰς τὸν λαὸν τῆς Καισαρείας, είχον πραγματικὸν βάθος καὶ συγκίνησιν καὶ φθάνουν πολλάκις εἰς ὑψος λυρικόν. Ο Μ. Βασίλειος παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις εἰς τινα σημεῖα κηρύζεται ἀποφασιστικῶς ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν νέων διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων

Ἐλλήνων καὶ καταδικάζει ἔκείνους, οἵ δποιοι ἐξ ὑπερβολικοῦ
ζῆλου ἥθελον νὰ προγράψουν αὐτά

Ο Γρηγόριος δ Νύσσης (330—400) ἦτο νεώτερος ἀδελφὸς
τοῦ Μ. Βασιλείου λαβὼν τὸ ἐπώνυμον τοῦτο, διότι διετέλεσεν
ἐπίσκοπος τῆς Νύσσης, μικρᾶς πόλεως τῆς Καππαδοκίας, καὶ
διεκρίθη Ἰδίως διὰ τῶν δογματικῶν συγγραφμάτων του, εἰς τὰ
δροῖα καταφαίνεται βάθος φιλοσοφικόν.

Ο Γρηγόριος δ Ναξιανζῆνδς (330—390) κατέγετο ἐπίσης
ἐκ Καππαδοκίας, ἐσπούδασε ὥητορικὴν καὶ διεκρίθη διὰ τὴν
εὐγλωττίαν του. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Μ. Βασίλειος, μετὰ τοῦ δροῖου
συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας, ἦτο ἀνὴρ δράστεως, ὁ Γρηγόριος
ἡγάπα τὴν ἀπομόνωσιν καὶ ἀπέκαμνε ταχέως ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ
θορύβου. Τὰ ἔργα του εἶναι Ἄργοι, Ἐπιστολὴ καὶ Ποιήματα.
Ο Γρηγόριος ἦτο φύσις κατ' ἔξοχὴν συναισθηματική. Διὰ τοῦτο
δικιεῖ συχνάκις περὶ ἔντοῦ καὶ δίδει εἰκόνα τοῦ ψυχικοῦ του
βίου σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ ἔργα του. Τὰ ποιήματά του δεικνύουν
πολλάκις λεπτὴν συγκίνησιν, Ἰδίως δσα ἀναφέρονται εἰς τὴν
ζωὴν του. Τὸ ἀριστούργημά του ἵστως εἶναι τὸ Ἐγκάμιον του Μ.
Βασιλείου, τοῦ δροῖου διαζωγραφίζει τὴν φυσιογνωμίαν μὲ δι.
αύγειαν ἴστορικοῦ καὶ μὲ τρυφερότητα φίλου.

Ο Ιωάννης δ Χρυσόστομος (347-407) εἶναι δ ἥητορικῶτε-
ρος πάντων, φύσις ζωηρὸν καὶ εὐέξαπτος καὶ προκινημένος μὲ
εὔροιαν λόγου σπανίαν. Ο Ιωάννης ἔγεννήθη ἐν Αντιοχείᾳ,
ἐμόνασε κατὰ τὴν νεότητά του εἰς τὰ δοῃ τῆς Συρίας καὶ συνέ-
γραψε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην Ηραγματείας περὶ χριστιαν-
ιῆς ἡθικῆς, αἱ δροῖαι δεικνύουν θέρμην ψυχῆς καὶ φυσικῆν
εὐγλωττίαν. Τὸ 397 προσκαλεῖται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκα-
δίου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ χειροτονεῖται Πατριάρχης καὶ
διακρίνεται διὰ τὸν χριστιανικὸν ζῆλον καὶ διὰ τὴν εὐγλωττίαν.
Ἀλλ' ἡ ὑπερβολικὴ του αὐθηρότητης καὶ ἡ αὐταρχικότης του
ἔξήγειραν πολλοὺς κατ' αὐτοῦ καὶ Ἰδίως τὴν αὐτοκράτειραν Εὐ-
δοξίαν, ιῆς δροίας ἥλεγχε τὴν διαγωγήν. Διὰ τοῦτο ἔξεθρονίσθη
τὸ 403 καὶ ἔχωρισθη. Ἀλλ' ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὸν θρόνον μετ'
δλίγον. Ἐν τούτοις ἔνεκα νέας διενέεως πρὸς τὴν Εὐδοξίαν ἔκ-
θρονίζεται ὄριστικῶς καὶ ἔξφρίζεται εἰς ἀπόκεντρον γωνίαν τῆς
Καππαδοκίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἔκειθεν ἔξηκολούθει δραστήριον
ἀγῶνα κατὰ τῆς αὐτοκρατείρας δι' ἐπιστολῶν, ἀπομακρύνεται

Ἴστορα τῶν μέσων χρονιῶν—γ' ἔκδοσις

βαίως ἐκεῖθεν καὶ ἀποθνήσκει καθ' ὅδὸν εἰς τι χωρίον τῆς Ἀρμενίας.

Τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου είναι *Πραγματεῖαι*, ‘Ομιλίαι καὶ Ἐπιστολαί. Ἡ ὁρμητικὴ φύσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ οἱ διηνεκεῖς ἀγῶνες τοῦ βίου ἔδωκαν εἰς τὰ ἔργα του δύναμιν ἀσυνήθιστον καὶ ἀνύψωσαν αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν χριστιανῶν συγγραφέων τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος είναι ὁ οητορικώτερος τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὑφος του διακρίνει θαυμαστὴ εὐχέρεια, πλούτος θαυμβωτικὸς εἰκόνων, πρωτότυποι μεταφοραὶ καὶ καταπλήττουσαι παρομοιώσεις. Δι' αὐτοῦ ἡ ὄμιλία ἔφθασεν εἰς μεγίστην τελειότητα καὶ ἀπέβη ἔξοχον λογοτεχνικὸν εἶδος. Οἱ πύγχονοι του ὠνόμασαν αὐτὸν Χρυσόστομον, οἱ δὲ μεταγενέστεροι θεωροῦν αὐτὸν ὡς ἔνα ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ὄγητόφων τοῦ κόσμου.

Μετὰ τὸν Χρυσόστομον δημιουργοῦνται εἰς τὴν Ἀνατολὴν συνδῆκαι, αἱ δόποιαι είναι διυσμενεῖς διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς Θεολογίας. Ἡ ἐθνικὴ θρησκεία κατενικήθη τελείως, αἱ αἱρέσεις κατέπαυσαν καὶ ἐσβυσε βαθμηδὸν ἡ παράδοσις τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἀφ' ἑτέρου ὁ χριστιανισμὸς διεμορφώθη εἰς αὐτηρὸν δόγμα, τὸ δόποιον καθοδίζει τὸ τί πρέπει νὰ σκέπτεται καὶ νὰ πράττῃ ὁ χριστιανός. Διὰ τοῦτο ἥδη ἀπὸ τοῦ Ε΄ μ. Χ. αἰῶνος δεσμεύεται ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ παύει ἡ πρωτότυπος δημιουργία. Οἱ Μεγάλοι Πατέρες τοῦ Δ΄ αἰῶνος θεωροῦνται ὡς τὸ ἄκρον ἀντον τῆς θεολογικῆς σοφίας καὶ τὸ ἔργον τῶν μεταγενέστερων περιορίζεται εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν. Ἡ δὲ αὐταρχικὴ πολιτεία τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τοῦ κλήρου καταπνίγουν πᾶσαν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν καὶ ἡ θεολογία τῆς Ἀνατολῆς, ἡ δόπια εἰχε τόσον περίλαμπρον ἀρχήν, μαρανεται καὶ περιορίζεται εἰς ἔχοράν λογομαχίαν περὶ τῆς ὁρθῆς ἐρμηνείας προγενεστέρων δοξασιῶν. Ὁ *Άγιος Συνέσιος*, ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος, ὁ *Κύριλλος Ἀλεξανδρείας* καὶ ὁ *Θεοδώρητος* είναι οἱ ἀξιολογώτεροι τῶν θεολόγων τοῦ Ε΄ αἰῶνος, οἱ δόποιοι διατηροῦν ἐν μέρει τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου αἰῶνος.
ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Τὸ λογοτεχνικὸν τοῦτο εἶδος ἦτο ἄγνωστον εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς γνήσιον καὶ πρωτότυπον δημιουργῆμα τῶν βυζαντινῶν. Αἱ ὑποθέσεις τῶν μυθιστορημάτων ἐλαμβάνοντο ἐκ τοῦ συγχρόνου βίου καὶ ἡσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον

περιπετειώδεις. Εἰς ταῦτα δὲ ἡρως ἢ ἡρωὶς εἶναι συνήθως τὰ ἀσθενέστερα καὶ ἀδυνατώτερα πρόσωπα τοῦ ὅλου μυθιστορήματος, σφύζονται δὲ συνήθως διὰ τῆς βοηθείας ἵσχυρῶν φίλων ἢ διὰ τῶν περιπετειῶν τῆς τύχης. Οἱ χαρακτῆρες γενικῶς τῶν προσώπων δὲν διαγράφονται ζωηρῶς καὶ αὐτὴ δὲ ἡ προσωπικότης τῶν συγγραφέων ἐλάχιστα διαφαίνεται, ὥστε νὰ μὴ δύναται τις ν' ἀποφανθῇ μετὰ βιαιότητος ἀν οὗτοι ἡσαν χριστιανοὶ ἢ ὅχλοι. Οἱ χριστιανισμὸς ἐπέδρασεν εἰς ταῦτα κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐπιδιώκεται πάντοτε σχεδὸν ἡ διατήρησις τῆς ἡθικῆς τελειότητος τῶν ἡρωίδων. Διὰ τοῦτο λείπουν ἀπ' αὐτῶν αἱ πλήρεις δροσερότητος καὶ φυσικότητος διηγήσεις τῶν ἀρχαίων, οἱ δὲ συγγραφεῖς αὐτῶν φαίνεται δι τοις λόγιοι, οἱ δοποῖοι οὐδέποτε ἔξηλον ἐκ τοῦ γραφείου των καὶ ἡγνόουν τὴν φυσικὴν ζωήν.

Τὸ μυθιστόρημα κατήντησε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ πρεσφιλέστερον ἀνάγνωσμα καὶ διὰ τοῦτο ἀπέβη δημοτικώτατον. Ἡ δὲ ἐπίδρασις, τὴν δοποίαν ἡσκησεν ἐπὶ τῆς ἀναπτυξεως τοῦ εἰδούς τούτου εἰς τὴν Δύσιν, εἶναι μεγίστη. Οἱ ἔξοχώτεροι τῶν μυθιστοριογράφων ἡσαν δὲ Ἡλιόδωρος, δὲ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ δὲ Δόγγος.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ ιστορία καὶ ἡ θρησκευτικὴ ποίησις εἶναι ἡ μᾶλλον ἀξιοσημείωτος ἐκδήλωσις τοῦ βυζαντινοῦ πνεύματος.

Οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ιστορικοὶ συγγραφεῖς δὲν ἔχουν χαρακτῆρα καθαρῶς βυζαντινόν. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀναφαίνονται ιστορικοὶ σημαντικοί, οἱ δοποίοι σέβονται μὲν καὶ διατηροῦν τὴν ἀρχαίαν παραδοσιν, ἀλλὰ δὲν ὑποδουλώνονται τελείως εἰς αὐτήν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀκολουθεῖ σειρὰ ιστορικῶν συγγραφέων, οἱ δοποίοι ἔγραψαν τὴν ιστορίαν τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οὗτοι μιαοῦνται τοὺς ἀρχαίους κλασσικοὺς ιστορικοὺς συγγραφεῖς, Ἡρόδοτον, Θουκυδίδην, Ξενοφῶντα, καὶ γράφουν εἰς γλῶσσαν οὐχὶ σύγχρονον, εἶναι δὲ οἱ λεγόμενοι κυρίως Ιστορικοί.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν κυρίως ιστορικῶν ὑπάρχει καὶ ἄλλη τάξις ιστοριογράφων, οἱ δοποίοι μὴ δίδοντες σημασίαν εἰς τὴν σύγχρονον ιστορίαν, τὴν δοποίαν ἐνόμιζον γνωστήν, ἡσχολήθησαν εἰς

τὴν συγγραφὴν τῆς παγκοσμίου ἴστορίας ἀρχίζοντες ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ καταλήγοντες μέχρι τῆς ἐποχῆς των. Οὗτοι πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς σειρᾶς τῶν κυρίως ἴστορικῶν ὀνομάσθησαν **Χρονογράφοι**, ἔγραφον δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν διμιουμένην γλώσσαν. Τὰ συγγράμματά των δονομάζονται **Χρονογραφίαι**, στερεοῦνται πάσης κριτικῆς καὶ εἰναι ἀντιγραφαὶ ἀλλήλων.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἴστοριογράφων τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀνήκουν δὲ **Προκόπιος**, δὲ **Ἀγαθίας**, δὲ **Μένανδρος** καὶ δὲ **Θεοφύλακτος** (**Σιμοκάττης**). **Ο Προκόπιος** (ἀπ.: 562), δὲ πρῶτος καὶ δὲ ἐπιφανέστατος τῶν ἴστορικῶν τοῦ Βυζαντίου, κατήγετο ἐκ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐγεννήθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος. Ἐχρημάτισε γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου καὶ διὰ τοῦτο κατεῖχε τὰ μυστικὰ τῶν μεγάλων πολιτικῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς του. Τοία συγγράμματα φέρονται ὑπὸ τὸ δονομα τοῦ Προκοπίου, **Ἄιστορίαι Τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἡ Αἰνέκδοτος ἴστορία**.

Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἔκτισθενται μετὰ πάσης ἀκριβείας οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τῶν Περσῶν, Βανδάλων καὶ Γότθων. Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο δὲ **Προκόπιος** ἀναδεικνύεται ἀληθῆς ἴστορικός, ἄξιος διάδοχος τῶν μεγάλων ἴστορικῶν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὰ Κτίσματα περιγράφει τὰς οἰκοδομὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὴν κτίσιν πόλεων, φρουρίων, ἐκκλησιῶν, δημοσιῶν λουτρῶν, βιβλιοθηκῶν κλπ. Τὰ δὲ ἀνέκδοτα ἔξεδόθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰναι ἔξιστορησις πραγμάτων τὰ δποῖα, καθὼς δὲ Ἰδιος λέγει, δὲν ἥδυνατο νὰ περιλαβῇ εἰς τὸ κύριον ἴστορικόν του σύγγραμμα, διότι ἐκθέτει τὸν Ἰδιωτικὸν βίον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς αὐλῆς των καὶ ἀποκαλύπτει πολλὰς ἀσχημίας τοῦ βίου των.

Ο Προκόπιος εἶναι δὲ ἐπιφανέστατος τῶν βυζαντινῶν ἴστοριογράφων, γράφει εἰς ὑφος ἐπίσημον καὶ ἔχει τὴν συνείδησιν διτὶ συνεχίζει τὸ ἔργον τῶν μεγάλων ἴστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ ἔργον του ἐξηκολούθησαν δὲ **Ἀγαθίας** (535—582) καὶ δὲ **Μένανδρος**. Ο τελευταῖος τῆς ἐποχῆς ταύτης ἴστοριογράφος εἶναι δὲ **Θεοφύλακτος**, δὲ δποῖος συνέγραψε τὴν ἴστορίαν τοῦ Τιβερίου καὶ Μαυρικίου. Οὗτος διάκρινεται διὰ τὰς ἐπιτηδευμένας ἔκφράσεις καὶ τὸ δητορικὸν ὑφος.

Χρονογράφος τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦτο δὲ **Ιωάννης Μαλάλας** ἐξ Αντιοχείας τῆς Συρίας καταγόμενος. Η χρονογραφία του δια-

κρίνεται διὰ τὴν ἔλλειψιν πάσης ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας. "Εχει δὲ ἀξίαν μόνον, ὅταν ἀναφέρει γεγονότα τῶν χρόνων του καὶ δίδη πληροφορίας περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ήθῶν κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα, ὅτε ἔζησεν. 'Ο Μαλάλας εἶναι δεῖγμα τῆς διανοητικῆς καταπτώσεως τῶν χρόνων του. Τὸ παρελθὸν δι' αὐτὸν εἶναι τελείως συγκεχυμένον καὶ πλήρες ἀσυναφτησίας. 'Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Οἰδίποδος, γράφει διτι, ἐγενήθη ἐκ τῆς Φυλῆς τοῦ Ἰάφεθ δι Σαρούχ, ὅστις ἐνήρξατο πρῶτος τοῦ ἐλληνισμοῦ διὰ τοῦ δόγματος τῆς εἰδωλολατρείας! 'Ο Διόνυσος ἡτο συγγραφεὺς γράψας «Περὶ τῆς ἀμπέλου καὶ τῆς γεωγραφίας τινα!» 'Ο δὲ Πάροις «ἐλλόγιμος καὶ εὐπαιδευτος ἐγένετο καὶ ἐξέθετο λόγον ἐκωμιαστικὸν εἰς τὴν Ἀφροδίτην! Μεταξὺ τῶν ἴστορικῶν κατατάσσει τὸν Θαλῆν, τὸν Κάστορα καὶ τὸν Πολύβιον καὶ μετ' αὐτοὺς τὸν Ἡρόδοτον!」

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

Καὶ εἰς τὴν ποίητιν, ὅπως εἰς τὰ διάφορα εἴδη τῆς πεζογραφίας, οἱ πρῶτοι ποιηταὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἡσαν μιμηταὶ τῶν ἀρχαίων ἐνδόξων ποιητῶν. Ἡ μετοικὴ κατατάκευὴ τῶν ἀρχαίων ποιημάτων ἐστηριζετο εἰς τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν (μακρόν, βραχὺ) καὶ διὰ ποικίλων συνδυασμῶν τούτων παρήχθησαν τὰ διάφορα μέτρα καὶ μετρικὰ συστήματα τῶν ἀρχαίων ποιημάτων, ίδιως τῶν λυρικῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχε πλέον ἐκλείψει ἡ συνείδητις τῆς ποσότητος τῶν συλλαβῶν, ἥ δὲ σύνθεσις ποιημάτων μὲ τὰ ἀρχαῖα μέτρα ἡτο τυφλὴ μίμησις τύπων τεχνητῶν. "Οθεν εἶναι εὐνόητον πόσον ἡτο δύσκολον νὰ παραχθοῦν ποιητικὰ προϊόντα μὲ τὴν παιλιὰν μετρικήν.

"Επειδὴ λοιπὸν ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνητος τὴν δοτοίαν ἀπιτεῖ τὸ ποίημα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δηλωθῇ διὰ τῆς ἀρχαίας μετρικῆς, αἱ δὲ δυσκολίαι πρὸς τοῦτο ἡσαν πολλάκις ἀνυπέρβλητοι, ἥχρισαν νὰ γράφουν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην στίχους, εἰς τὸν διποίον ἐδίδετο προσοχὴ ὅχι πλέον εἰς τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν ἀλλ᾽ εἰς τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν καὶ ἐνίστετε εἰς τὴν δμοιοκαταληξίαν.

Οὕτω κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον πραγματοποιεῖται μία πρόοδος εἰς τὴν ποίησιν, διότι δημιουργεῖται νέον μετρικὸν σύστημα. "Άλλ' ἐκτὸς τούτου καὶ τι πλέον κατωρθώθη. Τὰ συντιθέμενα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς νέας μετρικῆς ποιήματα ἐστηρίχθησαν

πρὸ πάντων εἰς τὴν συνοδεύθυσαν αὐτὰ μουσικὴν καὶ ἀσυνειδῆτις ἔγινεν οὕτω ἐπιστροφὴ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μελικὴν ποίησιν. Τοῦτο ἀποτελεῖ νέαν καὶ αὐθόρμητον δημιουργίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, δὲ "Υμνος εἶναι πρωτότυπον ποιητικὸν δημιούργημα τῶν Βυζαντινῶν.

"Η σύνθεσις τοῦ ὄμοιου εἶναι ή ἔξῆς: Προηγεῖται τὸ *Προοίμιον*, τὸ δποῖον ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς ή δύο εἰσαγωγικῶν στροφῶν, ἀκολουθεῖ δὲ ή κυρία *Στροφὴ* καὶ μετ' αὐτὴν εἴκοσι ή τριάκοντα ἀλλαι διμοιόμορφοι, ψαλλόμεναι μὲ τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν πρώτην μελῳδίαν. 'Ο τελευταῖος στίχος ἑκάστης στροφῆς ἡτο διμοιος καὶ ἐλέγετο *Ἐπεφδή*, ή δποία ἐψάλλετο ὑπὸ πάντων ὁμοῦ τῶν πιστῶν.

"Ἐκ τῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ μὲν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν παράδοσιν ἔγραψαν ποιήματα κατὰ τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν καὶ δνομάζονται *Ἐδρυκοί*, οἱ δὲ ἡκολούθησαν τὸ νέον εἶδος τῆς ποιήσεως, ἔγραψαν κυρίως ὄμοιους ἑκκλησιαστικοὺς καὶ δνομάζονται *Μελῳδοί*.

Ἐις τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκει ὁ *Γεώργιος Πισίδης*, ἀκμάσας ἐπὶ *Ἡρακλείου* καὶ γράψας ποικίλα ποιήματα, μεταξὺ τῶν δποίων διαπρέπει τὸ δι' ίλαμβων ἔξυμνοῦν τὰ κατορθώματα τοῦ *Ἡρακλείου* καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν *Ἀβάρων* ἀπὸ τῆς Κωνπόλεως. 'Ο Πισίδης δὲν ἡτο ποιητὴς μὲ τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ἀλλ' είχεν ἔξαιρετηκήν ίδιοφυΐαν καὶ δεξιότητα εἰς τὴν ἀπομίμησιν τῆς ἀρχαίας ποιήσεως, εἰς βαθμὸν διστε οἱ σύγχρονοι του ἔθετον τὸ ἔρωτημα τὶς στοιχίζει πρεῖτον, δ*Ἐνδριπίδης* ή δ*Πισίδης*.

"Η δευτέρᾳ τάσις παρήγαγε τὸν ἀξιολογώτατον καὶ τὸν μόνον ἀληθῶς ποιητὴν τῶν *βυζαντινῶν* χρόνων, τὸν ἐμπνευσμένον ὄμοιογράφον *Ρωμανόν*, δὲν δποῖος ὀνομάσθη *Πινδαρος* τῆς ἑκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Είναι ἀγωστὸν πότε ἀκριβῶς ἔζησεν. 'Αλλ' ἐκ τοῦ *χαρακτῆρος* τῆς ποιήσεώς του καὶ ἐκ τινων εἰς τὰ ἔργα του ὑπαινιγμῶν συνάγεται ὅτι ἔζησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ *Ιουστινιανοῦ*. Εἰς τοὺς ὄμοιους του διηγεῖται τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὰς πράξεις τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, τῶν ἀγίων, καὶ τὰς παραδόσεις, ἐπὶ τῶν δποίων στηρίζονται αἱ ἰσορταὶ τῆς ἑκκλησίας. Εἰς τὰς ἀφηγήσεις παρατηρεῖται μεγάλη δραματικὴ δύναμις καὶ ἀληθῆ καλλιτεχνικὰ προσόντα, μολονότι πολλάκις διποιητὴς δεσμεύει τὴν φαντασίαν του ἐκ φόβου μάτως ἀπομα-

κρυνόμενος τῆς Ἱερᾶς παραδόσεως περιπέση εἰς αἰρεσιν. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ρωμανοῦ είναι ἀτλῆ καὶ προσλαμβάνει πολλὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς καθομιλουμένης τῆς ἐποχῆς του. Ἐκ τῶν ὀραιοτέρων ὅμνων τοῦ Ρωμανοῦ είναι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν Προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, τὴν Δευτέραν Παρονοίαν,¹⁾ τὴν Παρθένον παρὰ τὸν Σταυρόν,²⁾ τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ.³⁾

Ἄξιόλογον ποιητικὸν προϊὸν τῶν χρόνων τούτων είναι καὶ ὁ λεγόμενος Ἀκάθιστος ὅμνος. Οἱ πλήρης χάριτος, ὕψους καὶ ὀραιών μεταφορῶν οὗτος ὅμνος ἀποδίδεται εἰς τὸν ἐπὶ Ἡρακλείου ἔνδοξον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Σέργιον, τὸν ἀποκρούσαντα τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀβάρων.

ΒΙΟΙ ΑΓΙΩΝ

Τὸ εἶδος τοῦτο, τὸ ὅποῖον κυρίως ἔλαβεν ἀνάπτυξιν κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας, συνίστατο εἰς βιογραφίας μαρτύρων καὶ ἄγιων, αἱ ὅποιαι συνετάσσοντο ὑπὸ διαφόρων μοναχῶν. Ἐκ τῶν βιογραφιῶν τούτων μανθάνομεν εἰς πόσα μαρτύρια ὑπέβαλλον ἔαυτοὺς οἱ μάρτυρες καὶ οἱ ἄγιοι καὶ ποῖαι ἦσαν αἱ ἀντιλήψεις των περὶ τῆς θρησκείας. Μεταξὺ τῶν βιογράφων τούτων γνωστότατος είναι ὁ Ἰωάννης Μόσχος, ὁ ὅποιος ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ ΣΤ' αἰῶνος. Τὸ βιβλίον του Λειμῶν ἢ Λειμωνάραιον ὀνομαζόμενον μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν λατινικὴν καὶ ἔσχε μεγάλην διάδοσιν καὶ ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Περιλαμβάνει μεγάλην συλλογὴν ἀνεκδότων, ἀπομνημονευμάτων, ἀξιολόγων πράξεων καὶ προτάντων θαυμάτων, τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον τῶν μοναχῶν καὶ ἐρημιτῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλα πλὴν τοῦ βιβλίου τούτου σφέζονται πλήθος ἀλλων βιβλίων δμοίων, ἐκ τῶν ὅποιων ἔννοοῦμεν ὅτι οἱ μοναχοί, ὅταν δὲν κατεγίνοντο εἰς τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας καὶ τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα, συνέγραφον βιβλία διάφορα ὡς ἀναγνώσματα ἡθικοπλαστικὰ διὰ τὸν λαόν καὶ πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἔξων θρησκευμάτων καὶ τῶν αἱρέσεων. Ἄλλος ἔνεκα τῇ ἀτελοῦς μορφώσεως τῶν συγγραφέων συναντῶνται πολλάκις παραλογώταται καὶ περὶ τῆς θρησκείας καὶ κοινωνίας ἵδει, ὅλαι δὲ σχεδὸν αἱ συγγραφαὶ αὗται ἀπὸ αἰσθητικῆς ἢ καθαρῶς φιλολογικῆς ἀπόψεως είναι ἀνάξιαι λόγουν.

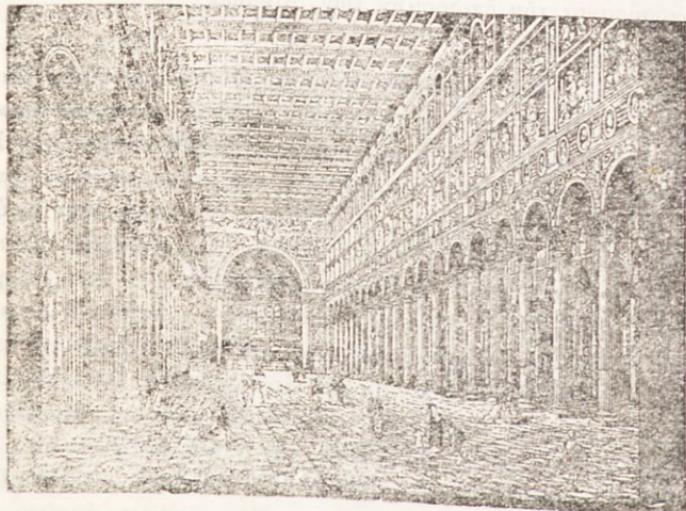
1) «Οταν ἔλθῃς δὲ θεός ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης ...»

2) «Ποῦ πορεύῃ, τέκνον....»

3) «Ἡ παρθένος σήμερον....»

ΤΕΧΝΑΙ - ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἐνῶ εἰς τὰ λογοτεχνικά εἶδη τοῦ Βυζαντίου γενικῶς παρατηρεῖται σεβασμὸς καὶ προσκόλλησις εἰς τὴν παράδοσιν, ἐνῷ π. χ. οἱ "Ἐλληνες τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐτέρποντο ἀναγινώσκοντες σύγχρονον ἴστορίαν γραμμένην εἰς γλῶσσαν τοῦ Θουκιδίδου ἢ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ ποιήματα μὲ τὰ ἀρχαῖα μέτρα, εἰς τὴν τέχνην συνέβη τι ἐντελῶς ἀντίθετον. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἡδύναντο νὰ τελοῦν τὰς λειτουργίας των εἰς οἰκοδομήματα, τὰ δποῖα ὑπενθύμιζον τὴν εἰδωλολατρείαν, καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἐπῆλθε βαθὺ σχίσμα μεταξὺ ἀρχαιότητος καὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

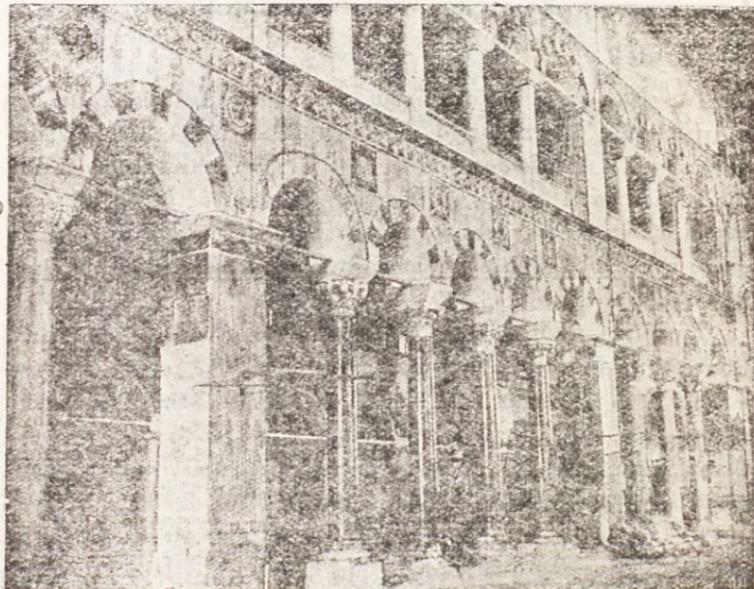
Βασιλικὴ (ἐσωτερικὸν)

Είναι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς μεγάλης Βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Παύλου ἐν Ρώμῃ τοῦ λεγομένου Πρὸ τῶν τειχῶν. Δισκρίνεται καλῶς ἡ διπλὴ σειρὰ τῶν κορινθιακῶν κιόνων, ἐπὶ τῶν δποίων στηρίζεται ἡ ἐπίπεδος σιέγη.

Τοῦτο προεκάλεσεν ἀληθῆ ἀναγέννησιν εἰς τὴν τέχνην καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἔχοντι μοποίουν ὡς ναοὺς οἰκίας Ἰδιωτῶν τῆς χριστιανικῆς κοινότητος. Ἡ Ἰδιωτικὴ ὄντως οἰκία δὲν ἦτο ἀκόμη δὲ οἶκος τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἀπλῶς ἐντευκτήριον τῶν πιστῶν καὶ συνάθροισις, Ἐκκλησία, ὅπως ἔλεγον. "Οτε δὲ βραδύτερον ἔγινεν ἀνεκτὴ ἡ ἔδρασις χριστιανικῶν ναῶν, οὗτοι κατε-

σκευάσμησαν δχι κατά τὸ πρωτότυπον τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπομίμησιν τῶν ιδιωτικῶν οἰκιῶν, αἱ ὅποιαι τὸ πρῶτον ἔχοντις μενον ὡς ναοί. Διὰ τοῦτο οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοὶ εἶχον τὸ ἀπλούστατον σχέδιον τῶν ιδιωτικῶν οἰκιῶν, δηλ. ἥσαν δρυογάνιος μακρὸς οηκὸς ἢ ἐσωνάρθηξ ἐστεγασμένος διὰ ξυλίνης στέγης. "Οταν δὲ κατεσκεύασαν εὑρυχωροτέρους ναούς,

Βασιλικὴ (ἐσωτερικὸν)

Είναι ἐν μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀπὸ τὴν περίφημον Βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης (Ἐ' αἰών). Διακρίνεται ἡ σειρὰ τῶν μαρμαρίνων κιόνων, ἡ δποία διακόπτεται ἀπὸ τοὺς πεσσούς. Οἱ πεσσοὶ είναι ἐπενδεδυμένοι μὲ πλάκας ἐκ μαρμάρου, ὑπεράνω δὲ τῶν τάξων ὑπῆρχον ἐξῆσται. Είναι ἔξαιρετον ὑπόδειγμα ἐπικολλήσεως πολυχρώμων μαρμάρων μὲ ἀρμονικὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων.

Ξέδωκαν εἰ; αὐτοὺς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν σχῆμα τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, τὰ δποῖα ἔχοντις μενον ὡς δικαστήρια καὶ ὡς χορηματιστήρια καὶ ἔλεγοντο *Βασιλικαῖ*. Δηλαδὴ ὁ σηκὸς ἔγινε πλατύτερος καὶ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ δύο σειρῶν κιόνων. Τοιοῦτοι νιοὶ ἐκτίσθησαν πολλοὶ· καὶ εἰς τὴν Ἀιατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Τοιοῦτοι ἥσαν καὶ οἱ ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου κτισθέν-

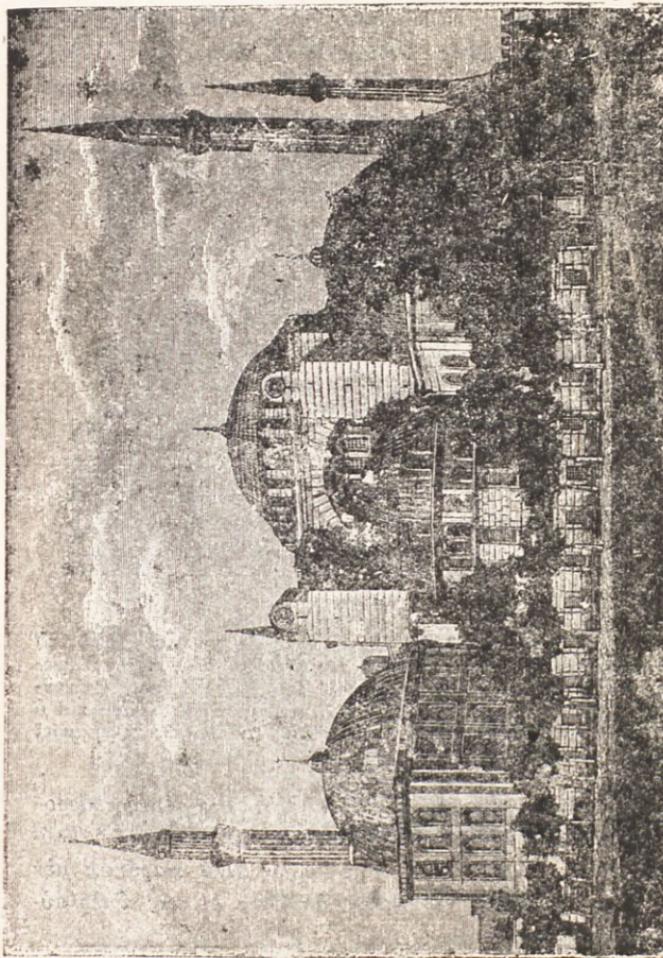
τες ναοί, τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀγ. Σοφίας, ὁ ὅποῖος καὶ μετὰ τὰς ἐπανειλημένας καταστροφὰς καὶ ἀνοικοδομήσεις, ἀνηγέρθη κατὰ τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔγινε σημαντικὸς νεωτερισμὸς εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ Συρίαν ἀνεπιύχθη νέος τύπος οἰκοδομῆς τῶν ναῶν, ὁ ὅποῖος ἐτελειοποιήθη βαθμηδὸν καὶ τὴν τελειοτάτην ἔκφρασίν του ἔλαβεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας.

ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας ἔξεπόνησαν καὶ ἔξετέλεσαν οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς (ἐκ Τράλλεων τῆς Μ. Ἀσίας) καὶ ὁ Ἰσιδωρος ὁ Μιλήσιος. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καινοτομία συνίστατο εἰς τοῦτο, νὰ οἰκοδομηθῇ κυκλικὸς θόλος ἐπὶ δρυογανίου ἐπιφανείας, εἰς τρόπον ὡστε νὰ μὴ μεταβληθῇ ἐσωτερικῶς καὶ ἔξωτερικῶς τὸ δρυογάνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ. Τοῦτο καταρράμψθη ὡς ἔξης:

Τέσσαρες μεγάλοι κίονες (πεσσοὶ) ὑψοῦνται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ καὶ συνδέονται μεταξύ των δι᾽ ἄψιδων, τῶν δποίων ἐκάστη ἀπειγεν ἀπὸ τοῦ ἔξωτερικοῦ τοίχου τῆς ἔκκλησίας ὑπὲρ τὰ εἴκοσι μέτρα. Ἐπὶ τῶν πεσσῶν ἐστηρίχθη ὁ θόλος, ὁ ὅποῖος ἐπεκάθετο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἄψιδων καὶ τῶν κοίλων σφαιρικῶν τριγώνων (pendentifs), τὰ δποῖα συνδέονται τὰς ἄψιδας πρὸς ἀλλήλας. Οὕτω λύεται τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα νὰ οἰκοδομηθῇ κυκλικὸς θόλος ἐπὶ μιᾶς δρυογανίου ἐπιφανείας. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν τοῦ θόλου μέρος κατεσκευάσθησαν ὡς προέκτασις τῆς βάσεως τοῦ θόλου δύο ἡμιθόλια, τὸ καθένε μὲ δύο κόγγυς, εἰς τρόπον ὡστε νὰ φαίνεται ὁ κυρίως θόλος ὑψούμενος ἔλαφρῶς εἰς τὸν ἀέρα. Ἀλλὰ διὰ τῶν ἡμιθόλιων τούτων οἱ ἀρχιτέκτονες ἐπέτυχον καὶ ἄλλο τι σπουδαιότατον. Εἰς οἰνοδήποτε μέρος τοῦ ναοῦ καὶ ἄν ενδίσκεται τις, διακρίνει δῆλας τὰς γραμμὰς τοῦ θόλου, ὁ δὲ ὀφθαλμὸς τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναὸν ἀμέσως κατ᾽ εὐθεῖαν γραμμὴν προσβλέπει τὸ κέντρον τοῦ θόλου. Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἐπεκτείνεται διὰ τῆς κόγχης τοῦ ἰεροῦ, τοιουτοτρόπως δὲ ἀπετελέσθη ἐπιμήκης χῶρος, τοῦ δποίου ἡ στέγη ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Ἐκατέρωθεν ὑπάρχουν δύο πλάγιοι σηκοὶ μὲ δύο πατώματα, τὰ δποῖα στηρίζονται ἐπὶ σφαιρικῶν τόξων. Τὸ ἄνω πάτωμα ἦτο ὁ γυναικώνιτης.

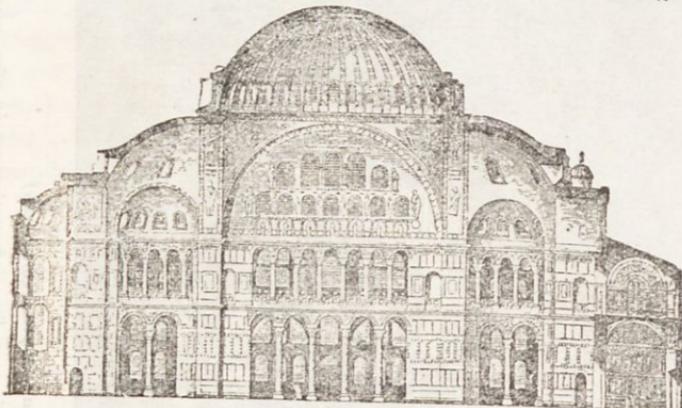
Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νέου σχεδίου ἡτο, ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν διετηρήθη τὸ δρυόγωνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ, ἀναγκαιότατον διὰ τὴν λατρείαν, ἀφ' ἐτέρου διὰ τοῦ θόλου καὶ τῶν ἡμιθολίων τὸ

‘Αγία Σοφία (Ἑξωτερικὸν)
Ο ναὸς μετεβλήθη εἰς τουρκικὸν τέμενος, ὅπως διαχίνεται ἐκ τῶν μνογέδων. Εἶναι
ἡ πρόσοψις αὐτοῦ ἐκ δυσκολίας.

βλέμμα ὑψοῦται πρὸς τὰ ἄνω, ἥ δὲ ψυχὴ μεταρριζοῦται. Συγχρόνως δημιουργεῖται ἐν νέον κέντρον φωτὸς καὶ ἀέρος, ὡστε νὰ νομίζῃ τις ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ ἀτενίζει αὐτὸν τὸν οὐρανόν.

‘Η ἐντύπωσις, τὴν δοίαν προξενεῖ σήμερον εἰς τὸν ἐπισκέπτην τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, εἶναι καταπληκτική.’ Άλλὰ δύναται τις ἀναλόγως νὰ συμπεράνῃ δοία ἡτοί ἡ ἐντύπωσις, δταν εἰχεν δόλον τὸν πλούσιον ἑσωτερικὸν του διάκοσμον. Τὸ πλῆθος τῶν ἐγχρώμων μαρμάρων, τὰ μωσαϊκὰ ἐπὶ χρυσοῦ ἢ βαθυκυάνου ἔδαφους, αἱ εἰκόνες, δ χρυσός, δ ἀργυρός καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι, οἱ δοίοι πανταχοῦ τοῦ ναοῦ ἀπέστιλθον, ἥφινον τὸν ἐπισκέπτην ἐκστατικὸν καὶ θαυμωμένον ἐκ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ περιβάλλοντος. Ο σύγχρονος Ἰστορικὸς Προκόπιος λέγει τὰ ἔξης χαρα-

*Αγία Σοφία (ἑσωτερικόν)

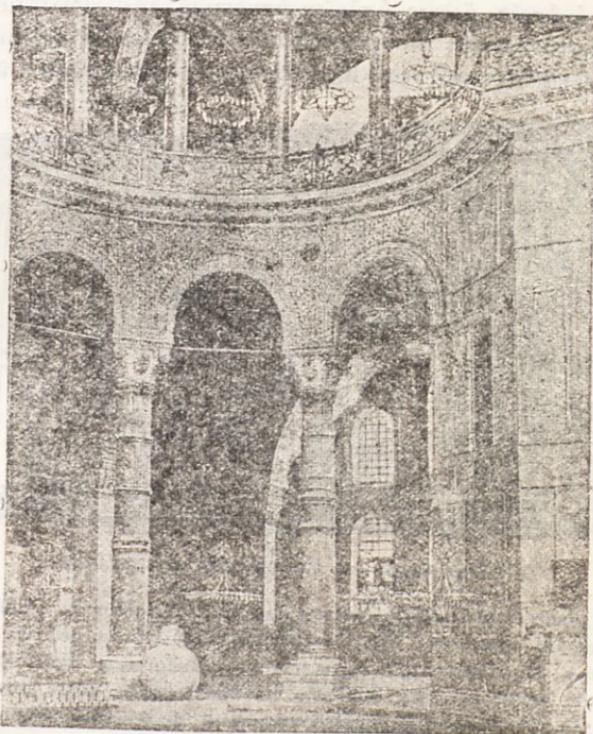
Εἶναι τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ περιφῆμου ναοῦ. Διακρίνεται καλῶς τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ καὶ δέ νέος ρυθμούς, δ *Βυζαντινός*, τὸν δοίον ἐδημιουργησαν οἱ δύο ἀρχιτέκτονες *Ανθέμιος* καὶ *Ισιδωρος*. Ἐπίσης φαίνονται καλῶς οἱ δύο δρόφοι (γυναικωνίτης), τὸ ἀνατολικὸν ἡμιθόλιον καὶ δόθος μὲ τὸ πλήθος τῶν παραθύρων, ἀπὸ τὰ δοία τὸ φᾶς πλημμυρεῖ τὸν ναόν.

κτηριστικά : ‘Ἐν αὐτῷ δὲ νοῦς πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀερο· βατεῖ, οὐδὲ μακράν που ἡγούμενος αὐτὸν εἴναι. Καὶ ἀλλαχοῦ : Τούτου τοῦ θεάματος οὐδεὶς ἔλαβε ποτε κόρον, ἀλλὰ παρόντες μὲν ἄνθρωποι τοῖς δρωμένοις γεγήθασιν, ἀπιόντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσεμινύονται.

ΨΗΦΙΔΩΤΑ

‘Η τέχνη αὕτη, καθαρῶς βυζαντινὴ ἐπινόησις, συνίσταται εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων τῶν ναῶν ἀντὶ ζωγραφιῶν διὰ πολυχρώμων καὶ πολυτίμων λίθων, οἱ δοίοι ἐνεπηγγύοντο μὲ μεγάλην στερεότητα καὶ ἀντίθεσιν χρωμάτων, ὥστε νὰ προξενοῦν

κατάπληξιν εἰς τὸν θεατήν. Αἱ οὔτω κατασκευαζόμεναι εἰκόνες είναι τὰ λεγόμενα *Μωσαϊκά*. Τῆς ἐποχῆς αὐτῆς μωσαϊκὰ σφύζονται εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπίσης τὰ μωσαϊκὰ τοῦ πυρτοληθέντος ναοῦ τοῦ Ἅγιου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἀνήκουν εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον. Πολὺ

'Αγία Σοφία (ἐσω. ερικόν)

Τὸ μικρὸν αὐτὸ διαμήμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ περιφήμου ναοῦ μᾶς δίδει μίαν ίδεαν τῆς διακοσμήσεως. Φυλλώματα διάτρητα διασκλαδίζονται ἀπὸ δύμφαλωτοῦ κέντρου, δίσκοι μαρμάρινοι κοσμοῦν τὰ τύμπανα μετοξύ τῶν τόξων. Τὸ δὲ προξενεῖ ἐντύπωσιν θαυμασίου τάπητος.

καλὰ διατηροῦνται τὰ μωσαϊκὰ τῆς Ριβέννης, ὅπου παρίσταται ὁ Ἰουστινιανός καὶ ἡ Θεοδώρα μὲ τὴν ἀκολουθίαν των.

ΓΛΥΠΤΙΚΗ

‘Η γλυπτική κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτῆν καὶ ἐφεξῆς γίνεται ὑπηρετικὴ τῆς διακοσμητικῆς. Οἱ χριστιανισμὸς δὲν ἀπέδιδεν ὅπως ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης σημασίαν εἰς τὴν φυσικὴν καλλονὴν τοῦ ἀνθρώπου, αἱ δὲ παλαιῖστραι καὶ οἱ ἀγῶνες, δπου ἐμελετάτο τὸ γυμνὸν σῶμα, εἶχον ποδὸν πολλοῦ ἐκλείψει. ‘Αφ’ ἔτερου ἡ γλυπτική, ἡ ὁποία ἄλλοτε ὑπῆρχεν ὑπηρετικὴ τῆς εἰδωλολατρείας καὶ παρέστησε τοὺς θεοὺς αὐτῆς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν πρὸς πιεστασιν τοῦ Χρι-

‘Ο Ιουστινιανὸς καὶ ἡ ἀκολουθία του (μωσαϊκὸν)

‘Η εἰκὼν είναι ἐκ τῶν μωσαϊκῶν τοῦ ἀγίου Βιταλίου ἐν Ραβέννῃ τῆς Ἰταλίας καὶ παριστάνει τὸν αὐτοκράτορα Ιουστινιανὸν μὲ τὴν ἀκολουθίαν του. Προπορεύεται ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μαξιμιανὸς ἀκολουθούμενος ὑπὸ ἑνὸς ιερέως καὶ ἑνὸς διακόνου. Οἱ Ιουστινιανὸς φέρει φωτοστέφανον, ἡ δὲ αὐτοκρατορικὴ πορφύρα πορποῦται μὲ χρυσῆν πόρπην εἰς τὸν δεξιὸν ὅμον. Ἀκολουθοῦν οἱ συγκλητικοὶ φέροντες ἐισῆς πορφύραν καὶ τὴν συνοδείαν κλείσουν οἱ στρατιῶται.

στοῦ καὶ τῶν ‘Ἄγιων. Τὸ πρᾶγμα θὰ ἐθεωρεῖτο ἀσέβεια. Διὰ τοὺς λόγους τούτους οἱ καλλιτέχναι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς δὲν ἐσπούδαζον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, συνεκέντρωσαν δὲ τὰς δυνάμεις των μόνον εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος τῶν διαφόρων καλλιτεχνημάτων καὶ ἐσχον εἰς τοῦτο μεγίστην ἐπιτυχίαν. Ἐφιλοτέχνησαν ἀνθη φυσικῶτατα καὶ φύλλα, ἐφρόντισιν δὲ νὰ συνδυάσουν τὴν τέχνην των μὲ τὰ; ἀπαιτήσεις τῆς νέας ἀρχιτεκτονικῆς.

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

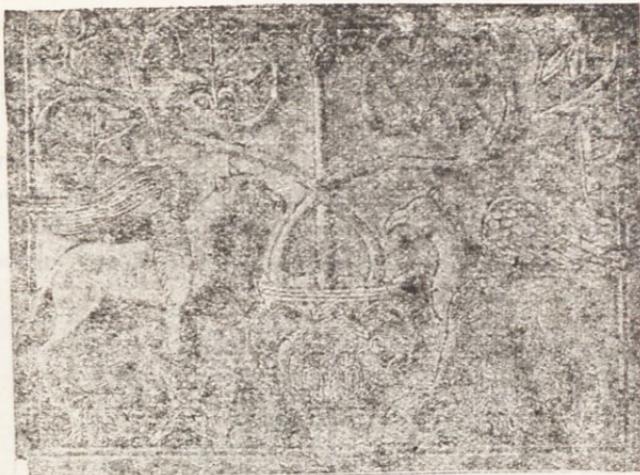
Κατὰ τὸν ΣΤ' μ.Χ. αἰῶνα τίθενται αἱ βάσεις τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, ἀπὸ τὰς δοπίας οὐδέποτε πλέον ἀπομακρύνεται ἡ τέχνη αὕτη. Οἱ τεχνῖται ἐγκαταλείπουν τὴν φυσικὴν παράστασιν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς καὶ δίδουν εἰς τὰς στάσεις θρησκευτικὴν αὐστηρότητα, ἀπομακρύνουν τὰ δευτερεύοντα ἀντικείμενα καὶ δὲν θέτουν εἰς τὰς εἰκόνας τῶν βάθος, παρατάσσουν δηλαδὴ τὰς παραστάσεις ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, καὶ τέλος προσπαθοῦν ν^ν ἀπλοποιήσουν τὸ σχέδιον καὶ νὰ ἔξαρουν κυρίως τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον.

Ο Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ

Μωσαϊκὸν ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινούπολει.
Ἀποτελεῖ μέρος συμπλέγματος, ἡ δὲ ζωηρότης τῶν χαρακτηριστικῶν δεικνύει πόσον ἡτο πρωτεριμένη ἡ τέχνη αὕτη εἰς ἡτο Βυζάντιον.

Ἡ τέχνη ὅμως αὕτη πολὺ διεβλήθη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὡς μονότονος καὶ μικροῦ λόγου ἀξία. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ βυζαντινὸς ζωγράφος δεσμεύεται ὡς πρὸς τὰ θέματα τῶν παραστάσεων ἐκ τῶν ἀπαιτήσεων, τὰς δοπίας ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν ὁ προορισμὸς τοῦ τόπου, τὸν δοποῖον εἰχε νὰ διακοσμήσῃ. Διότι ὁ νιαὸς διαιρεῖται ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν εἰς τρία ἐντε-

Δεῖγμα γλυπτικῆς

Τὸ ἀνωτέρῳ δεῖγμα προέρχεται ἀ τὸ τὸν "Ἄγ. Μᾶρκον τῆς Βενετίας (ἰσως τοῦ ΣΤ' αἰῶνος). Ἐκατέρῳθεν ἀμφορέως, ἀπὸ τὸν ὅποιον φύεται ωρῶν ἄνθος, εἰκονίζονται δύο φανταστικά ζῷα.

Κιονόκρανον

Κιονόκρανον ἔκ Ραβέννης. Ἡ στρογγύλῃ ἐπιφάνειᾳ γίνεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον τετραγωνική. Τὸ ἔξωτερικὸν διακοσμεῖται μὲ διάφορα φυτά.

Κοσμήματα ἐκ τῆς Ἀγίας Σοφίας

Εἰς τὸ πρῶτον φαίνεται ἡ βαθμαία παραλλαγὴ τῆς Ἑλληνικῆς ὠρμα-κῆς ἀκάνθης. Τὸ δεύτερον είναι δεῖγμα γεωμετρικῶν κοσμημάτων.

λῶς διάφορα κατὰ τὸν προσωρισμὸν μέρη, 1) τὸ Τερόν, 2) τὸν Σηκὸν καὶ 3) τὸν Νάρθηκα. Εἰς ταῦτα ὡς τέταρτον δύναται νὰ προστεθῇ τὸ Προσκυνητάριον ἢ τὸ Τέμπλον, τὸ ὄποιον, ὑψους συνήθως δύο μέτρων, χωρίζει τὸ ιερὸν ἀπὸ τοῦ σηκοῦ. Καὶ εἰς μὲν τὸ ιερὸν ἔξιτοναφίζοντο εἰκόνες, αἱ ὄποιαι παρίσταντον τὴν τελετὴν τῆς λειτουργίας. Εἰς τὸ ὑψος τῆς κόργης τοῦ ιεροῦ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος μετὰ τοῦ παιδίου Ἰησοῦ, κατωτέρῳ δὲ Μυστικὸς δεῖπνος καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος αἱ εἰκόνες τῶν Πατέρων, οἱ ὄποιοι ἐκανόνισαν τὴν λειτουργίαν, τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Εἰς δὲ τὰς δύο πλαγίας κόργχας εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἐν τῷ τάφῳ, τῆς θυσίας αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ κόσμου, τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ἄλλαι σχετικαὶ πρὸς τὴν ιερωσύνην.

Εἰς τὸν σηκὸν τηρεῖται ἡ ἑέῆς τάξις. Εἰς τὸν τροικὸν εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς Παντοκράτωρ, εἰς τὴν ἀριστερὰν κρατῶν τὸ Εὐαγγέλιον διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς εὐλογῶν. Κύκλῳ τῆς εἰκόνος ταύτης παρίστανται τὰ Σεραφεῖμ καὶ πᾶσαι αἱ Οὐρανίαι δυνάμεις αἰτροῦσαι καὶ φάλλουσαι. Ὁλίγον κατωτέρῳ αἱ εἰκόνες τῶν προφητῶν, οἱ ὄποιοι προηγγειλαν τὸν Κύριον, ἐπὶ δὲ τῶν σφαιρικῶν τριγώνων οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί. Οἱ λοιπὸς χῶρος τοῦ σηκοῦ εἴναι ἀφιερωμένος δι᾽ εἰκόνας ἵστορούσας τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ. Αἱ εἰκόνες αὗται ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν γέννησιν καὶ τελείωνουν εἰς τὸν σταυρικὸν θάνατον. Υπὸ τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζονται οἱ Ἅγιοι, εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῶν δροίων ὁσαύτεροι τηρεῖται τάξις, διότι διακρίνονται οἱ λαβόντες ἐξ αὐτῶν ἀνωτέρους ἐκκλησιαστικοὺς βαθμοὺς καὶ τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου ἀπὸ τῶν λοιπῶν.

Αἱ δὲ παραστάσεις τοῦ νάρθηκος ἀπεικόνιζον συνοπτικώτερον τὰ ἐντὸς τοῦ ναοῦ λεπτομερέστερον ἀπεικονιζόμενα. Πολλάκις ἐκεῖ ὑπῆρχον καὶ εἰκόνες, αἱ ὄποιαι δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, δπως εἰς τὸν νάρθηκα τῆς Ἅγιας Σοφίας ὑπῆρχε μωσαϊκόν, τὸ ὄποιον παρίστανε τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς τὸν πόδας τοῦ Ἰησοῦ.

Αἱ εἰκόνες τέλος τοῦ τέμπλου καὶ αὗται ἔχουν στενὴν σχέσιν πρὸς τὴν λατρείαν. Ἄλλ᾽ ἡ αὐστηρῶς τηρουμένη αὕτη σειρὰ δὲν δεσμεύει ἐντελῶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τεχνίτου. Οἱ τεχνῖται ἀπέδειξαν ἀρκετὴν πρωτοτυπίαν εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῶν εἰκόνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ο ΙΣLAMΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΑΡΑΒΙΚΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ

Κατά τὰς ἀρχὰς τοῦ Ζ' αἰώνος γίνεται σημαντικότατον γεγονός εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἰσλαμοῦ.

Τὸ πὸ τὸν ἐπιδρασίν τῆς νέας θρησκείας οἱ Ἀραβεῖς δραγανώνονται, ἔχερχονται ἀπὸ τὴν χερδόνηδόν των καὶ ὑποτάσσουν ἐκτεινόμενας χώρας, τὴν Περσίαν καὶ ἄλλα τυγάτα τῆς Ἀσίας, ἀποδύονται ἀξιολόγους ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου, ἔχαπλοῦνται εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικήν καὶ φθάνουν διὰ τῆς Ἰσπανίας μέχρι τῆς Εὐρώπης. Τοιούτοις πόποις ἰδούνται μεγάλη ἀραβικὴ αὐτοκρατορία καὶ δημιουργεῖται ὁ ισλαμικὸς κόδμος..

Ἡ ἐμφάνισις τῶν Ἀράβων ἔχει μεγάλην σημαδίαν. Οἱ Ἀραβεῖς καὶ βραδύτερον ἄλλοι δύοθηροι των, οἱ Τούρκοι, θὰ γίνονται ἐπικίνδυνοι ἔχθροι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὸ ὅποιον θὰ δυντιθῇ εἰς τὸ τέλος ὑπὸ τὴν πίεσιν των,

Ἄφ' ἑτέρου ἡ ἔχαπλωσίς τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἰσλάμ εἰχε τὸν ἀντίκτυπόν της εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ θὰ προκαλέσῃ σημαντικωτάτην ἀπὸ πολλᾶς ἀπόψεις κίνησιν, τὰς Σταυροφορίας.

Τέλος ἔντος τοῦ ισλαμικοῦ κόδμου ἀναπτύσσεται ἄξιος λόγου πολιτισμός, καλλιεργούνται τὰ γράμματα καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἀκμάζουν αἱ τέχναι.

Η ΑΡΑΒΙΑ—ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ

Ἡ Ἀραβία εἶναι πλατεῖα καὶ δυγκώδης χερσόνησος κειμένη εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία εἶνώνται τὴν Ἀσίαν μετὰ τῆς Ἀφρικῆς. Βρέχεται πρὸς δυσμάς ὑπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἦτο διάσημης μεταξὺ τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ Ωκεανοῦ. Η Ἀραβία εἶναι τριάκοντα περίπου φοράς μεγαλύτερα τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τὰ πέντε ἔκτα αὐτῆς εἶναι ἀκατοίκητα, διότι ἡ χώρα ἐκτείνεται πρὸς τὸν ἴσημερινὸν καὶ εἶναι θερμοτάτη. Κατὰ μῆκος τῆς παραλίας τῆς Ἐρυθρᾶς ὑπάρχει στενὴ χαμηλὴ χώρα ὃπου βρέχει ἐνίστε καὶ ἡ γῆ εἶναι γόνιμος. Εκεῖ εὑρίσκεται ἡ Ὅμερη, δηλαδὴ ἡ Ενδαίμων Ἀραβία, ὃπου φύεται δικαίως καὶ τὸ θυμίαμα, καὶ ἡ Χετζάζ, ἡ ὁποία ἔχει λειμῶνας καὶ κτηνο-

τροφίαν. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο εἴναι συγκεντρωμένον τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἐκτίσθησαν αἱ σημαντικότεραι πόλεις *Μέντα* καὶ *Μεδινά*.

Οἱ Ἀραβῖες ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν καὶ εἰς τὴν σημιτικὴν διμοφυλίαν. Εἶναι συγγενεῖς τῶν Ἐβραίων καὶ εἰχον κοινὰς παλαιὰς παραδόσεις. Τὰ παλαιότερα ἥθη των ἡσαν βάροβαρα, ἀλλ' εἶχον καὶ πολλὰς ἀρετὰς τῶν πρωτογόνων λαῶν. Ἡσαν γενναῖοι, ἴπποτικοί, φιλόξενοι καὶ ἐτήρουν τὸν λόγον των. Ἡσαν συναισθηματικοί καὶ ἡγάπων τὴν ποίησιν, κατ' ἔτος δὲ ἐτέλουν ποιητικοὺς ἀγῶνας ὅπως οἱ ὁρχαῖοι Ἑλληνες.

Οἱ Ἀραβῖες δὲν ἀπέτελουν ἐν κράτος, ἀλλ' ἡσαν διηρημένοι εἰς φυλὰς νομαδικάς. Ὁλίγαι φυλαὶ μόνον ἡσαν μονίμως ἐγκατεστημέναι, ὅλαι δῆμοις εἶχαν κοινὸν δεσμὸν τὴν θρησκείαν. Ἡσαν κυρίως ἀστρολάτραι, ἀλλ' ἐλάτευον ως ἀνώτατον θεὸν τὸν Ἀλλάχ. Κοινὸν προσκύνημα τῶν ἀραβικῶν φυλῶν ἦτο ἡ *Κααρᾶ*, δηλ. μέλας ὀγκώδης λίθος, περὶ τοῦ ὅποιου ἐπιστεύετο ὅτι ἔπεισεν ἔκ τοῦ οὐρανοῦ. Σήμερον ὁ λίθος σκεπάζεται μὲν μετάξινον ὑφασμα καὶ περιβάλλεται ὑπὸ μεγάλης τετραγωνικῆς στοᾶς. Περὶ τὴν *Κααρᾶ* ἀπετελέσθη συνοικισμός, ἐκ τοῦ ὅποιου σὺν τῷ χρόνῳ πρόσθιεν ἡ *Μέντα*. Ἡ γεται μὲν ἡώνην εἰς τὴν ὁσφύν, καὶ ἐπ' αὐλιούδαικὴ καὶ χριστιανικὴ τοῦ ἔργιτον πλατὺν ὑφασμα, τὸ λεγόμενον θρησκεία εἶχον εἰσέλθει μπονσούντες, δημοιον μὲ τὸ ἱμάτιον τῶν ἀρετῶν τὴν Ἀραβίαν καὶ ὑφασματος, τὸ δημοιον ὠνομάζετο *τουρμπάνι* ἥριθμουν ἀρκετοὺς ὅπα- καὶ ἐσφίγγετο εἰς τὸ μέτωπον διὰ ταινίας.

Τύπος ἀραβίος

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς των οἱ Ἀραβῖες εἶχον κανονικά χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου, χρῶμα μελαγχόν, ὑψηλὸν μέτωπον, ζωροὺς μαύρους ὄφθαλμους καὶ ἔκφρασιν ἐνεργητικήν. Ἐνεδύνοντο ὅπως σήμερον. Ἐτοῦ δημοιού σὺν τῷ χρόνῳ πρόσθιεν δηλαδὴ χιτῶνα, δ ὅποιος περισφίγγητον ἦν διαδέσμην, μὲν ἡώνην εἰς τὴν ὁσφύν, καὶ ἐπ' αὐλιούδαικὴ καὶ χριστιανικὴ τοῦ ἔργιτον πλατὺν ὑφασμα, τὸ λεγόμενον θρησκεία εἶχον εἰσέλθει μπονσούντες, δημοιον μὲ τὸ ἱμάτιον τῶν ἀρετῶν τὴν Ἀραβίαν καὶ ὑφασματος, τὸ δημοιον ὠνομάζετο *τουρμπάνι* ἥριθμουν ἀρκετοὺς ὅπα- καὶ ἐσφίγγετο εἰς τὸ μέτωπον διὰ ταινίας.

δούς. Εἰς ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ Μωάμεθ λέγεται ὅτι ἡτο χριστιανός.

ΜΩΑΜΕΘ

Ο Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τὸ 571 μ. Χ. Κατήγετο ἀπὸ καλὴν οἰκογένειαν, ἀλλ' ἔμεινεν δοφανὸς καὶ πτωχὸς καὶ κατὰ τὴν παιδικήν του ἡλικίαν ἔβοσκε πρόβατα διὰ νὰ ζῆσῃ. Ἀλλὰ μία κῆρα συγγενῆς του, ἡ Χαντιτζᾶ, ἔλαβεν αὐτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν της καὶ ὁ Μωάμεθ ὠδήγηται τὰ καραβάνια της εἰς τὴν Συρίαν. Ἐκεῖ ἐγνώσιε τὰς δύο μεγάλας θρησκείας, τὴν ιουδαϊκὴν καὶ τὴν χριστιανικήν, αἱ δοῖαι ἡσκησαν μεγάλην ἐπιδρασιν ἐπ' αὐτοῦ. Βραδύτερον συνεζεύχθη τὴν Χαντιτζᾶν καὶ ἔγινεν οἰκονομικῶς ἀνεξάρτητος. Τότε ἡκολούθησε τὴν φυσικὴν κλίσιν του. Ο Μωάμεθ ἡτο θεόληπτος καὶ φαντασιοκόπος εἰς βαθμὸν παθολογικόν. Ἡμέραν τινὰ ὅτε ἡτο 40 ἑτῶν, ἐφαντάσθη ὅτι εἶδεν ἐν ὃν ὑπερφυσικόν, τὸ δοῖον διέταξεν αὐτὸν νὰ κηρύξτῃ τὴν νέαν θρησκείαν. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς ἀπέκτησεν δλίγους δπαδούς. Ἡ ἀριστοκρατία τῆς Μέκκας κατεδίωξεν αὐτὸν καὶ τὸν ἡνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Μεδινὰν (16 Ιουλίου 622). Η φυγὴ αὕτη ὠνομάσθη βραδύτερον ὑπὸ τῶν πιστῶν

622

Ἐγίρα καὶ καθιερώθη ὡς ἀρχὴ τῆς Μωαμεθανικῆς χρονολογίας. Εἰς τὴν Μεδινὰν ὁ Μωάμεθ εἶχε μεγάλην ἐπιτυχίαν. Οἱ κάτοικοι ἐδέκησαν τὴν θρησκείαν του καὶ ὁ Μωάμεθ ὠδήγησεν αὐτοὺς κατὰ τῆς Μέκκας, ἡ δοῖα ἡναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς προφήτην καὶ ἀρχοντα. Μετ' δλίγον δῃ ἡ Ἀραβία ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν καὶ συνηνώθη ὑπὸ τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν ἀρχὴν τοῦ Μωάμεθ. Ο Μωάμεθ ἀπέθανε τὸ 632 μ. Χ.

Ο ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ

Ο Μωάμεθ τὴν διδασκαλίαν του ὠνόμαζεν Ἰσλάμ, ἥτοι ἀφοσίωσιν εἰς τὸν Θεόν, καὶ τοὺς δπαδούς του Μουσλίμ (ἀφοσιωμένος). Διὰ τοῦτο ἡ νέα θρησκεία ὠνομάσθη Ἰσλαμισμὸς καὶ Μουσουλμανισμός, λέγεται δὲ καὶ Μωαμεθανισμὸς ἐκ τοῦ δνόματος τοῦ ἰδρυτοῦ.

Ἐὰν ἀφαιρέσωμεν τὸν φαντασικὸν διάκοσμον, ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ περιέχει δλίγα πρωτότυπα στοιχεῖα. Κατὰ βάθος εἶναι συγκεχυμένον μῆγμα ἔβραϊκῶν, χριστιανικῶν καὶ περσικῶν δοξασιῶν. Ο Ἰδιος διετείνετο ὅτι ἀνανεώνει τὴν θρη-

σκείαν τεῦ Ἀβραάμ. Τὰ κυριώτερα δόγματα τῆς νέας θρησκείας είναι 1) Ὑπάρχει εἰς Θεὸς μόνον καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης του. Ἀναγνωρίζει ὅμως καὶ τοὺς προφήτας τῆς Π. Διαθήκης καὶ τὸν Χριστόν. Ἀλλ' οἱ ἔβραῖοι καὶ χριστιανοὶ παρεμόρφωσαν τὴν ἀληθινὴν πίστιν, τὴν δύοιαν ἥκθε ν̄ ἀποκαταστήσῃ ὁ Μωάμεθ. 2) Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀνάτατος. Αἱ ψυχαὶ τῶν πιστῶν ἀναβαίνουν μετὰ θάνατον εἰς ἔνα ἐκ τῶν ἑττὰ οὐρανῶν, ὅπου ἀναμένουν αὐτὰς ὑλικὰ ἀπολαύσεις. Εἰς τὸν ἀνάτατον ἀναβαίνουν αἱ ψυχαὶ τῶν ὑπὲρ πίστεως πεσόντων. 3) Αἱ πράξεις καὶ ἡ τύχη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀμεταρρέπτως προωρισμέναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀνθρώπος ἐπιτυγχάνει ἢ ἀποτυγχάνει, φονεύεται ἢ σφέζεται εἰς τὸν πόλεμον, διότι τοιουτορόπως είναι προωρισμένον. Αὕτη είναι ἡ διδασκαλία τοῦ πεπρωμένου (κισμέτ), ἡ δύοια κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους ἔδωκεν ἀκατάσχετον ὄδιμὴν καὶ περιφρόνησιν τῶν κινδύνων εἰς τοὺς πιστοὺς τοῦ προφήτου. Ἀλλὰ βραδύτεροι, ὅταν παρηλθεν ἡ θρησκευτικὴ μέθη, κατέστησεν αὐτοὺς νωθροὺς καὶ δυσκινήτους μοιρολάτρας 4) Ἀπαγορεύεται ἡ παράστασις τῆς Θεότητος δι' εἰκόνων ἢ ἀγαλμάτων. Διὰ τοῦτο οἱ ναοὶ τῶν Μωαμεθανῶν ὡς μόνον ἐσωτερικὸν διάκοσμον ἔχουν ἐπιγραφὰς τινὰς ἢ θητὰ τοῦ κορανίου.

Εἰς τὴν ἥθικὴν διδασκαλίαν τοῦ ἴσλαμισμοῦ ὡς κύρια καθήκοντα θεωροῦνται τὰ ἔξης: 1) Προσευχὴ (ναμάζ) πεντάκις τῆς ἥμέρας μὲ τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Μέκκας. Τῆς προσευχῆς πρέπει νὰ προηγεῖται κάθαρσις τῶν κειρῶν καὶ τῶν ποδῶν (ἀπτέστ). Δύναται δὲ αὕτη νὰ γίνεται εἰς πάντα τόπον. Ὁ ναὸς (τζαμί) είναι τόπος κοινῆς προσευχῆς, ὅπου ἔκαστος πιστὸς προσεύχεται χωριστά. 2) Νηστεία κατὰ τὸν μῆνα Ραμαζάν, ἡ δύοια συνίσταται εἰς τὴν ἀποχὴν ἀπὸ πάσης τροφῆς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἥμέρας. Ἐπίσης ἀπαγορεύονται εἰς τὸν πιστὸν ὠρισμέναι τροφαί, ὡς τὸ χοίρειον κρέας καὶ ὁ οἶνος. 3) Ελεημοσύνη καὶ ἔργα φιλανθρωπίας. 4) Ἐπίσκεψις τῶν ἱερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδινᾶς. 5) Ἡ ἔξαπλωσις τοῦ ἴσλαμισμοῦ. Ὁ πιστὸς ἔχει ὑψιστὸν καθῆκον ν̄ ἀγωνισθῆ πρὸς διάδοσιν τῆς πίστεως εἰς τοὺς ἀπίστους ἀκόμη καὶ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Ἀπιστοί (Γκιαβούνο) θεωροῦνται οἱ εἰδωλολάτραι (Κιαφίρ), οἱ ἔβραῖοι καὶ οἱ χριστιανοί. Ὁ Μωάμεθ διε-

τήρησε τὴν πολυγαμίαν, ή δποία ἀνέκαθεν συνηθίζετο εἰς τὴν Ἀραβίαν.

‘Η διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ περιέχεται εἰς τὸ **Κοράνιον** (δηλ. βιβλίον), τὸ δποῖον θεωρεῖται ἀκριβὲς ἀντίγραφον τοῦ ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχοντος ἱεροῦ βιβλίου. Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ή Π. Διαθήκη εἶναι ἀντίγραφα τούτου ἀτελέστατα. Τὸ κοράνιον περιέχει 114 κεφάλαια, ἀπ’ ἀρχῆς δὲ μέχοι τέλους παρίσταται ὁ Θεὸς ὑπαγορεύων εἰς τὸν Μωάμεθ τὰς θελήσεις του. Ἀλλὰ τὸ Κοράνιον συνετάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἐπὶ τοῦ τρίτου διαδόχου του Ὁσμάν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἔδωκ' ἔκει διεσπαρμένων διδασκαλιῶν καὶ διατάξεών του.

ΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

‘Ο Μωάμεθ δὲν ἰδρυσε μόνον νέαν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ σνήνωσεν εἰς ἐν κράτος τοὺς Ἀραβίας. Ἡτο δὲ συγχρόνως ἀνώτατος θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς καὶ οἱ διάδοχοί του ὀνομάσθησαν *Καλίφαι* ἥτοι τοποθηταὶ τοῦ προφήτου.

Εἰς τὸ νέον κράτος δὲ Μωάμεθ ἔδωκε τὴν δριστικὴν κατεύθυνσιν, ή δποία συγκεντρώνεται εἰς τὰς δλίγας λέξεις *Πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων*. Αἱ λέξεις αὗται ἐσχον μαγικὴν ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν Ἀράβων, οἱ δποῖοι ἔξηλθον ἐκ τῶν δρίων τῆς χώρας των μὲ τὴν μέθην καὶ ὅρμὴν τῶν νεοφωτίστων, διὰ νὰ ὑποτάξουν τὸν κόσμον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν. Ἡδη δὲ Μωάμεθ είχε στείλει πρέσβεις εἰς τὸν Ἡράκλειον καὶ τὸν Χοσρόην Β' καὶ ἔζητει ν' ἀσπασθοῦν τὴν νέαν θρησκείαν. Καὶ δὲν Χοσρόης κατέσφαξεν αὐτούς, ὁ δὲ Ἡράκλιος, διπλωματικώτερος τοῦ Πέρσου, ἐφόρτωσεν αὐτοὺς μὲ δῶρα διὰ τὸν ὑψηλὸν κύριον των. Ἀλλ' οὕτε δὲ εἰς οὕτε δὲν ἄλλος ἀντελήφθησαν τὴν σοβαρότητα τοῦ κινδύνου.

Τὸν Μωάμεθ διεδέχθησαν τέσσαρες Καλίφαι τῆς οἰκογενείας του. Πρῶτος ἦταν ἡτο δὲ *Ἀβοῦ Βέκρ* (632-634), πατὴρ τῆς εὐνοούσυμένης συζύγου τοῦ προφήτου (*Ἄϊσᾶ*), δὲ *Ομάδρ* (634-644), δὲ *Οσμάν* (644-660) καὶ μετὰ τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ ἀνῆλθε τέλος τὸν θρόνον δὲν ἄδελφος καὶ γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Μωάμεθ *Ἀλῆς*. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν τριάκοντα ἐτῶν ἔγινε καταπληκτικὴ ἔξαπλωσις τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικήν.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

‘Η ἀραβικὴ ἐπίθεσις εύρεν ἔξηντλημένας ἐκ τοῦ μακροχρονίου πολέμου τὰς δύο γειτονικὰς μωναρχίας, τὴν Περσίαν καὶ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Οἱ Ἀραβεῖς προσέβαλον καὶ ἀρχάς τὴν Περσίαν, τὴν δποίαν ἐμάστιζον ἐμφύλιοι ἔφιδες καὶ ἀναρχία μετὰ τὴν εἰρήνην πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ό περσικὸς στρατὸς ἡττήθη εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην, ἥ Περσία ὑπετά⁶⁴¹ χθῆ εἰς τοὺς Ἀραβαῖς καὶ ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν. Τοιουτορόπως ἔξερριζώθη ἡ παλαιὰ περσικὴ θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου, ἥ λεγομένη Πυρολατρεία. Οἱ δλίγει Πέρσαι, οἱ δποῖοι δὲν ἦθέλησαν νὰ δεχθοῦν τὸν ισλαμισμόν, κατέψυγον εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου διασώζονται ἀκόμη ὑπὸ τὸ δνομα Παρσοὶ καὶ διατηροῦν τὴν παλαιὰν θρησκείαν καὶ τὸ ξερὸν βιβλίον τοῦ Ζωροάστρου (Ζαρατούστρα), τὴν Ζέντ—Ἀρέστα. Διὰ τῆς καταλύσεως τοῦ Περσικοῦ κράτους ὁ ισλαμισμὸς ἔξηπλωθη εἰς ὅλας τὰς χώρας, τὰς μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ὡξον καὶ Ευφράτου, τοῦ Καυκάσου, τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ καὶ ἡ Δυτικὴ Ἀσία εἴκοσι μόλις ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἥλλαξεν ὅψιν.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΣΥΡΙΑΣ, ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

‘Η κατάκτησις τῆς Συρίας ἥρχισεν ἀπὸ τοῦ Ἀβοῦ—Βέκρ. Ό ἀραβικὸς στρατὸς προσέβαλε καὶ ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν⁶³⁴ τῆς Συρίας Δαμασκόν, ἥ δποία ἔπεσεν εἰς χεῖρας αὐτὸν

Τότε μόνον οἱ ἐν Κωνσταντινούπολει ἀντελήφθησαν τὴν σοβαρότητα τοῦ κινδύνου καὶ ὁ Ἡράκλειος ἔσπευσεν αὐτοπροσώπως πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δύο μεγάλων ἐπαρχιῶν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. ‘Ἄλλ’ ὁ γέρων αὐτοκράτωρ ἡττήθη ἐπανειλημένως καὶ οἱ ἴθαγενεῖς, οἱ δποῖοι ἔνεκα τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Ἐλληνας, προσεχώρησαν εἰς τοὺς Ἀραβαῖς. Ό Ἡράκλειος κατώρθωσε μόνον νὰ σώσῃ τὸν τίμιον Σταυρὸν ἐκ τῆς Ἰ-ρουσαλήμ, ἥ δποία μετ’ δλίγον περιέτιπτεν εἰς χεῖρας τῶν Μουσουλμάνων, καὶ μετ’ αὐτὴν ἡ Βηρυτός, ἥ Ἀντιόχεια καὶ δλόκληρος ἥ Συρία καὶ Παλαιστίνη ὑπέκυπτον εἰς τὴν δρμὴν τῶν νικητῶν. Οὕτω δύο μεγάλαι ἐπαρχίαι τῆς Ἀνατολῆς, ἥ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ, κατελαμβάνοντο δριστικῶς ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν.

Τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας ἥκολούθησεν ἥ ὑποταγὴ τῆς

Αιγύπτου. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Ὀμάqd Ἀμροῦ ἐνίκησεν ἐπινειλημ-
642 μένως τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα καὶ κατέκτησεν ἐν δια-
 στήματι δύο μόνιον ἐτῶν ὀλόκληρον τὴν Αἴγυπτον (640-
 642). Ἡ ἀκρόπολις τῆς Μέμφιδος, πρωτευόσης τῆς Μέσης Αἰ-
 γύπτου, κατελήφθη ἐξ ἐφόδου, εἰς τὸ μέρος δέ, ὅπου ἐστρατο-
 πέδευσαν τὰ ἀραβικὰ στρατεύματα, ἐκτίσθη τὸ 973 μ. Χ. ἡ πό-
 λις Κάρχη (Καρκιρᾶ=Νίκη). Ἡ δὲ Ἀλεξανδρεῖα, προστατευό-
 μένη ὑπὸ στόλου, ἀντέστη μὲν ἐπ' ὀλίγον, ἀλλ' ἡ ναγκάσθη καὶ
 αὐτῇ νὺν παραδοθῆ. Μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπωλέσθη
 δριστικῶς διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἡ Αἴγυπτος, διόπου ἐπὶ 960 ἔτη ἦ-
 θησεν ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα.

Καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπως καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαι-
 στίνην, οἱ Ἕγχωροι χριστιανοὶ ὡς Μονοφυσῖται διέκειντο δυσμε-
 νῶς πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ ἐβοήθησαν πολὺ τοὺς Ἀραβας-
 πρὸς κατάκτην αὐτῆς. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν προσῆλθον εἰς
 τὸν Ισλαμισμὸν καὶ τούτων ἀπόγονοι εἰναιοὶ σημερινοὶ Φελλά-
 χοι. Οἱ δὲ ἀπομείναντες πιστοὶ εἰς τὸν χριστιανισμὸν δυνομάζον-
 ται Κόπται.

ΟΙ ΟΜΕΓΓΑΔΑΙ ΚΑΛΙΦΑΙ

Τὸ 660 ἔγινε σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.
 Ὁ διοικητὴς τῆς Δαμασκοῦ **Μωαβίτα** ἐστασίασε κατὰ τοῦ τετάρ-
 του μετὰ τὸν Μωάμεθ καλίφου, τοῦ Ἀλῆ, ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ
644 κατέλαβε τὴν καλιφείαν. Ὁ Μωαβίτα ἤδησε νέαν δυνα-
 τού, την λεγομένην τῶν Ὀμεϊαδῶν. Ἄλλ' ἡ οἰκογένεια
 τοῦ Ἀλῆ εἶχε πολλοὺς ἀπαδούς, οἱ δοποὶ οἱ ἐπεκείρησαν νὺν ἐπα-
 ναφέρουν εἰς τὸν θρόνον τοὺς υἱούς του. Ἐπηκολούθησεν ἐμφύ-
 λιος πόλεμος, κατὰ τὸν δοποῖον ἐνικήθησαν καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀλῆ
 ἐφονεύθησαν. Ἄλλ' ὁ μουσουλμανικὸς κόσμος διηρέθη εἰς δύο
 στρατόπεδα, τοὺς Σεΐτας, ἥτοι διπαδούς τοῦ Ἀλῆ, οἱ δοποὶ πα-
 ρεδέχοντο μόνον τὸ Κοράνιον, καὶ τοὺς Σουννίτας (Σουννᾶ=πα-
 νην ἰεράν παραδοσιν, ἥτις τοὺς λόγους καὶ τὰ ἀποφθέγματα τοῦ
 προφήτου.

Ἐτὶ τῶν Ὀμεϊαδῶν ἥλλαξεν οὐσιωδῶς ὁ χαρακτὴρ τοῦ
 ἀραβικοῦ κράτους. Πρωτεύουσα αὐτοῦ ἔγινεν ἡ Δαμασκός, ἡ
 καλιφεία ἔγινε κληρονομική, ἐνῶ προηγουμένως ἦτο αἵρετη, καὶ
 οἱ καλίφαι ἀπέβησαν δεστόται ἀπολυταρχικοὶ ζῶντες βίον πολυ-

τελῆ καὶ περιστοιχίζομενοι ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς αὐλῆς. Ἀλλὰ πολὺ σημαντικότερον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι εἶχον παραλάβει τὸν

έλληνορρωμαϊκὸν πολιτισμόν, εἶχον ἀναπτύξει τὰς τέχνας καὶ εἶχον μεταφράσει τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὴν γλῶσσάν των. Ἀφοῦ δὲ ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν, ἔμαθον

τὴν ἀραβικὴν καὶ ἔξηκολούμησαν ὡς ἀραβεῖς πλέον τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ. Οὗτοι οἱ μετὰ ταῦτα μεγαλουργῆσαντες ἀραβεῖς εἶναι πρὸ πάντων Σῦροι, ἐνῶ οἱ κυρίως ἀραβεῖς δὲ λίγον κατ’ δὲ λίγον ἐπανέρχονται εἰς τὴν παλαιὰν ἀφάνειαν. Πλὴν τούτου ἡ παραδίδει τῆς Συρίας εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ παλαιὰ Φοινίκη, ὅπου ἔζων οἱ ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν Φοινίκων. Οὗτοι ἔξιλαμισθέντες καὶ ἔξαραβισθέντες ἀπέκτησαν νέαν ὄρμὴν καὶ ἤρχισαν νέαν περίοδον ναυτικῆς ἀκμῆς. Ὁ περίφημος ἀραβικὸς στόλος, ὃ διοικοῦσαν διαμφισβήτησῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς Μεσογείου, ἦτο ἔργον τῶν Σύρων τῆς Φοινίκης.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ Β. ΑΦΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΙΣΠΑΝΙΑΣ

Ἐπὶ τῶν Ὄμειαδῶν ἔξακολουθεῖ ἡ κατακτητικὴ ὄρμὴ τῶν Ἀράβων. Ἀφοῦ συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς Αἴθιοπίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κυρηναϊκήν, τὴν Τρίπολιν, τὴν Τίνυδα, τὸ Ἀλγέριον καὶ τὸ Μαρόκκον. Οὕτω πεντήκοντα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἔφθασαν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν (681). Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἡ' αἰῶνος οἱ Ἀραβεῖς προσβάλλουν τὴν Εὐρώπην. Ἀφοῦ διέβησαν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν **Ταρείκην** τὸν Ἡράκλειον πορθμόν, ὃ διοικοῦσε τὸν στρατηγὸν τὸν Ηρακλείου τοῦ Γιβραλτάρος, ἐνίκησαν εἰς μεγάλην μάχην τοὺς Βησιγότθους καὶ κατέλαβον τὸ μέγιστον μέρος τῆς Ἰβηρικῆς χεο-

7 11 σονήσου (711). Οἱ χριστιανοὶ περιωρίσθησαν εἰς τὰ βόρεια δρεινὰ μέρη τῆς Ισπανίας. Ολίγα ἔτη μετὰ ταῦτα εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλατίαν, ἐλεγχάτησαν τὴν κοιλάδα τοῦ Ροδανοῦ μέχρι τῆς Λυών καὶ κατόπιν ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Ποιτιέ (Poitiers). Ἐκεῖ ἀνεγάγισαν αὐτοὺς οἱ Φράγκοι ὑπὸ τὴν

732 ἀρχηγίαν τοῦ Καρόλου Μαρτέλ. Οἱ Μουσουλμάνοι ἡττήθησαν ὑπερώρησαν εἰς τὴν Ισπανίαν, ἡ δὲ Εὐρώπη ἐσώθη ἐκ μεγίστου κινδύνου (732). Δεκαπέντε ἔτη πρὸ τοῦ γεγονόντος τούτου (717) εἶχεν ἀναχαιτίσει πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος τὴν ὄρμὴν τῶν Ἀράβων, οἱ διοικοῦσες τὴν Κωνσταντινούπολην, πρὸ τοῦ γεγονόντος τούτου ἀκρούσαντος τὴν Εὐρώπην ἐκ τοῦ ἀνατολικού ἀκρούσαντος τὴν Ευρώπην.

Οὕτω ἔνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ οἱ Ἀραβεῖς ἰδουσαν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν ἐκτεινομένην πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Ὡξου, πρὸς νότον μέχρι τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ, πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς

Κασπίας, πρὸς δυσμάς δὲ μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ τῶν Πυ-
ρηναίων.

ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

Ἡ φαγδαία αὔξησις τοῦ ἀραβικοῦ κράτους δὲν ὀφεύλεται μό-
νον εἰς τὸν ἡρωισμὸν τῶν Ἀράβων, διότι καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ ἡγω-
νίσθησαν μὲ ἀνδρείαν κατ' αὐτῶν, οἱ δὲ βυζαντινοὶ ἀντέτασσον
πλὴν τῆς ἀνδρείας τὰ ἐπιστημονικὰ μέσα τοῦ πολέμου, τὴν στρα-
τιωτικήν των πειθαρχίαν καὶ τὴν ἵκανότητα τῶν στρατηγῶν.

Ἄλλ' ὑπῆρχον βαθύτεροι λόγοι, οἱ δοῦλοι ηὖνόσαν τὴν ἀρα-
βικὴν ἔξαπλωσιν. Οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ Πέρσαι ἡσαν ἔξηντλημένοι
ἐκ τοῦ κατ' ἄλλήλων πολέμου. Οἱ δὲ ὑπῆρχοι τοῦ Βυζαντινοῦ
κράτους ἐν Παλαιστίνῃ, Συρίᾳ καὶ Αιγύπτῳ ἐστέναξον ὅπο τὸ
βάρος τῶν φόρων καὶ ἡσαν ἔτοιμοι γὰρ ἐπαναστατήσουν. Πλὴν
τούτου ἡ θρησκευτικὴ διαίρεσις ἀπεξένωσεν αὐτοὺς ἀπὸ τὸ κρά-
τος. Διὰ τοῦτο ἔδεχθησαν ὡς ἐλευθερωτὰς τοὺς Ἀραβαῖς, οἱ
δοῦλοι τοὺς μετεχειρίζοντο ἡπίως καὶ ἡροοῦντο εἰς ἐλαφρὸν φό-
ρον, καὶ οἱ πλειστοὶ ἔξι αὐτῶν ἔξισλαμίσθησαν καὶ ἔξηραβίσθη-
σαν. Οἱ νεοφύτιστοι οὖτοι ἔγιναν πολλάκις φανατικώτεροι τῶν
Ἀράβων καὶ παρεῖχον προθύμως πολεμιστὰς εἰς τὸ Ἰσλάμ. Οὕτω
τὴν Ἰσπανίαν κατέκτησαν κυρίως Βέρθεροι (Ἀλγερινοὶ) καὶ ὁ
ἀρχηγὸς των Ταρίκ ἦτο ὁ μοεθνής των. Ἐπίσης οἱ πρωτεργάται
τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ, ἀρχιτέκτονες, λόγιοι, βιομήχανοι καὶ
ἔμποροι ἡσαν κατ' οὓσιαν Πέρσαι, Ἑλληνες, Σῦροι, Ἐβραῖοι,
Ίσπανοί κτλ.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Περὶ τὸ 750 μ. Χ. ἀνετράπη ἡ δυναστεία τῶν Ὁμεϊαδῶν,
τὰ μέλη αὐτῆς, ἐνενήκοντα τὸν ἀριθμόν, ἐφονεύθησαν καὶ ὁ
Ἀβουλαββᾶς ἴδρυσε νέαν δυναστείαν, ἡ δούλα ὀνομάσθη τῶν
Ἀββασιδῶν. Ἄλλ' ὁ μόνος διασωθεὶς ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ὁμεϊα-
δῶν πρῆγκιψ **Ἀβδουραχμάν** κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰσπα- 750
νίαν, ὃπου ἐσχημάτισεν ἴδιον κράτος, τὸ δοῦλον ἔξη
πλώδη καὶ εἰς μέρος τῆς Βορείου Ἀφρικῆς. Βραδύτερον οἱ
Ἀββασίδαι μετέφεραν τὴν πρωτεύουσάν των εἰς τὴν Βαγδάτην
ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ. Ἔσχηματίσθη δὲ καὶ τρίτον ἀραβικὸν
κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὸ Κάρχορ. Τοιουτορόπως ἡ ἀραβικὴ
αὐτοκρατορία διηρέθη εἰς τρία κράτη. Τὰ κράτη ταῦτα ἔξησαν

ἔπι πολλάς ἔκατον ταετηρίδας καὶ εἰς τὰ τοία δὲ ἔδωκε νέαν λάμψιν ὁ ἀραβικὸς πολιτισμός.

Ἐκ τῶν Ἀββαΐδῶν ἡγεμόνων ἐνδοξότατος ὑπῆρξεν ὁ Ἀρούν *al-Rasīd* (785—813), σύγχρονος Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης, καὶ ὁ υἱός του *Mamouن*.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

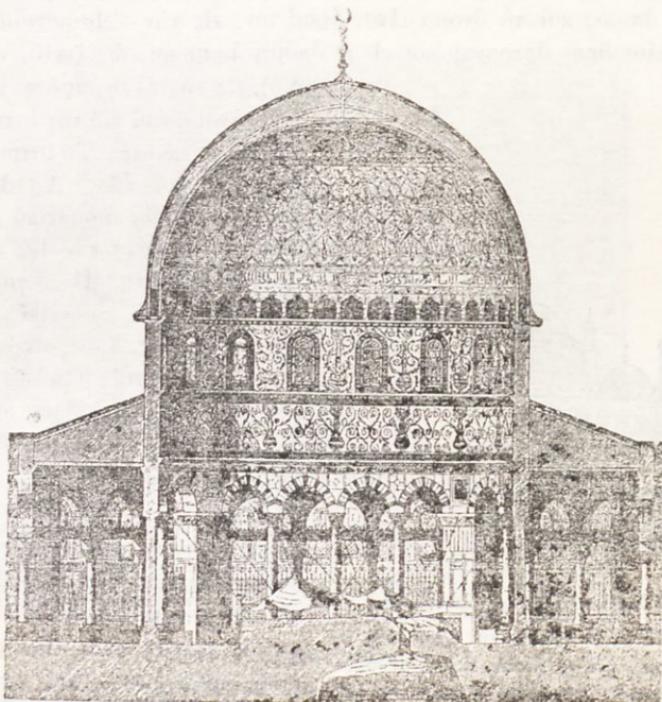
Ἡ ἀραβικὴ ἐπιδομὴ δὲν ἔσβυτε τὰς παλαιὰς ἑστίας τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Τουναντίον ἀνεζωγόρησε καὶ ἐνίσχυσεν αὐτάς. Ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους ὑπῆρχε ζωηρὰ κίνησις καὶ δραστηριότης. Οἱ Ἀραβεῖς διετήρησαν τὰ παλαιὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς δόδούς, τὰς δποίας εὑρον εἰς τὰς κατακηθείσας χώρας, ἀνέπτυξαν ζωηρὰν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῆς Μεσογείου καὶ τῆς ἀπωτέρας ἀνατολῆς, τῶν Ἰνδίων καὶ τῆς Κίνας. Ἐπὶ σειράνιν αἰώνων ὑπῆρχον ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους μεγάλαι καὶ εὐτυχεῖς πόλεις, εἰς τὰς δποίας ἐκαλλιεργήθησαν τὰ γοάμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι. Ἰδίως αἱ τέχναι ἔφθισαν εἰς μεγάλην ἀκμήν. Κέντρα τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ἦσαν ἡ *Δαμασκός*, ἡ *Baγδάτη*, τὸ *Κάϊρον* καὶ ἡ *Κορδούνη*.

ΓΕΩΡΓΙΑ—ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ—ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Οἱ Ἀραβεῖς διείτηρησαν καὶ προήγαγον τὴν ἀνάπτυξιν, τὴν δποίαν εὗρον εἰς τὰς κατακηθείσας χώρας. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐδιδάχθησαν τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ἀρδευτικὴν τέχνην καὶ μετέδωκαν αὐτὰς εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γουαδαλκιβίρ κατεσκεύασαν σύστημα διοχετεύσεως ὑδάτων, τὸ δποῖον διατηρεῖται μέχρι σήμερον. Εἰσήγαγον εἰς τὴν Εὐρώπην δένδρα καὶ φυτά ἄγνωστα μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων, τὴν ὅρυζαν, τὸ ζαχαροκάλαμον, τὴν βερυκοκκέαν, τὴν μωρέαν, τὰ φασόλια, τὴν κάνναβιν κλπ.

Ἐτελειοποίησαν τὴν βιομηχανίαν τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως τὴν κατασκευὴν τῆς πορσελάνης, ἡ δποία ἡτο ἀνέκαθεν γνωστὴ εἰς τὴν Περσίαν, τὴν ταπητουργίαν, τὴν κατεργασίαν τοῦ σιδήρου. Περιφέρημα ἦσαν τὰ ξίφη καὶ τὰ μάλλινα ὑφάσματα τῆς Δαμασκοῦ (*θαμασκὶ σπαθὶ* καὶ *δαμάσκο*), καθὼς καὶ τὰ ἔργα τῆς ἀραβικῆς χευσοχοῖς, τῆς ξυλουργίας καὶ ἐλεφαντουργίας. Ἐν Κορδούνῃ τῆς Ἰσπανίας ἐτελειοποίηθη ἡ κατεργασία τῶν δερμάτων (ἐκ τούτου τὸ γαλλικὸν *cordonnier*=ὑποδηματοποιὸς ἐκ τοῦ *Corduanier*).

Οι Ἀραβες διεξῆγον εὐρύτατον ἐμπόριον. Κατὰ θάλασσαν ἔφθασαν μέχρι τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς καὶ διὰ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ μέχρι τῆς Ἰνδοκίνας. Εἰς τὴν ἔηραν τὰ καραβάνια ἐποχώδουν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἔφθανον μέχρι τῆς Κίνας. Ἐκεῖθεν παρέλαβον καὶ μετέδωκαν εἰς

Τέμενος ἐν Ιερουσαλήμ (ἐσωτερικόν)

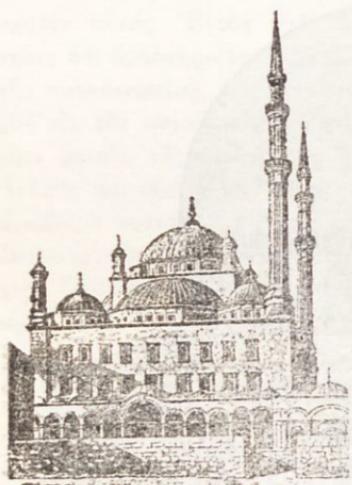
Ἀραβικὸν τέμενος, τοῦ ὅποιον ἐδῶ φαίνεται ἐγκαρδία τοιοῦ. Διακρίνονται τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἀραβικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὁ βυζαντινὸς θόλος, οἱ λεπτοί καὶ ὑψηλοί κίονες τῆς περιουσικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐπίσης βλέπομεν τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν τόξων (στρογγύλα, γωνιώδη, πεταλοειδῆ). Οἱ ἐσωτερικὸς διάκοσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀραβιούργηματα τὰ ὅποια διακρίνονται καλῶς.

τὴν Εὐρώπην τρεῖς σημαντικὰς ἐφευρέσεις, τὴν ναυτικὴν πυξίδα, τὴν πυρίτιδα καὶ τὸν χάρτην.

ΕΠΙΣΤΗΜΑΙΓ—PAMMATA

Οἱ Σῦροι είχον μεταφράσει, καθὼς εἴδομεν, πολλὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. "Οταν διὰ τῆς ἀραβικῆς κατακτή-

σεως ἐπεκράτησεν ἡ ἀραβικὴ γλῶσσα, τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων μετεφράσθησαν ἐκ τῆς συριακῆς εἰς τὴν ἀραβικήν. Οἱ Ἀραβεῖς μὲ φιλοστοργίαν ἐδέχθησαν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ προήγαγον πολλοὺς κλάδους αὐτῆς, προσέφερον μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὰ Μαθηματικά, τὴν Γεωμετρίαν, τὴν Ἀλγεβραν, τῆς ὁποίας καὶ τὸ ὄνομα εἶναι ἀραβικόν, εἰς τὴν Ἀστροορομίαν (πολλοὶ δροὶ ἀστρονομικοὶ εἶναι ἀκόμη ἀραβικοί, ὡς ζενίθ, ναδίο), εἰς τὴν Γεωγραφίαν, καὶ ἡσαν ὄνομαστοὶ διὸ τὰς ἱατρικάς των γνώσεις. Τὰ ἱατρικὰ συγγράμματα τῶν Ἀράβων ἔχοντις μενον ὡς διδακτικά βιβλία ἀκόμη κατὰ τὸ IZ' αλῶνται ἐν Εὐρώπῃ. Η Χημεία τὴν ἀρχήν της χρεωστεῖ εἰς τοὺς Ἀραβαῖς, διότι οἱ ἀραβεῖς ἀλχημισταὶ ζητοῦντες τὸν φιλοσοφικὸν λίθον, δηλ. τὸ μέσον νὰ μετατρέπουν ὅλα τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν, καὶ τὸ ἔλιξηριον, τὸ δποῖον ἔμελλε νὰ διαιωνίσῃ τὴν νεότητα, ἔκαμαν τὰς πρώτας ἀνακαλύψεις τῆς χημείας.

Τέμενος Καΐσου (ἔξωτερικὸν)

Είναι τὸ ἔξωτερικὸν ἀραβικοῦ τεμένους. Εἰς τὸ μέσον θύλος μεγαλύτερος καὶ κατωτέρω μικρότεροι. Είναι ἡ βυζαντινὴ ἐπίδρασις. Κάτω στοὰ μὲ λεπτοὺς κίονας κατὰ περισκῆν ἀπομίμησιν. Δεξιὰ ὑψοῦνται δύο μναρέδες, οἱ δποῖοι φέρονται δύο ἔξωστας, δπόθεν ὁ μονεζίνης καλεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς πυρσευχήν.

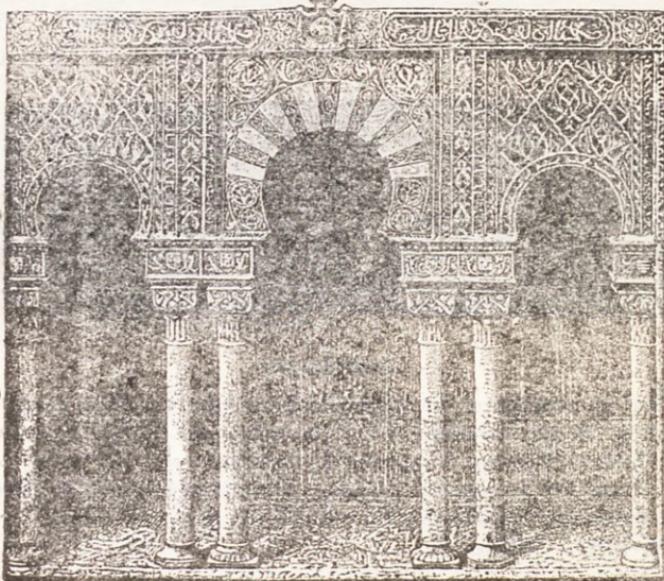
Χακίμ ἐδαπάνησε μυθώδη ποσά, διὰ νὰ καταρτίσῃ τὴν μοναδικὴν εἰς τὸν τότε κόσμον βιβλιοθήκην τῆς Κορδούνης, ἡ δποία περιελάμβανε 600 χιλ. τόμων. Ἐπ' αὐτοῦ ἥκμασαν πολλοὶ ἀραβεῖς ποιηταί.

Η μεγάλη ἀκμὴ τῆς ἀραβικῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν γραμμάτων συμπίπτει ἐν Βαγδάτῃ μὲν μετὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρούν ἀλ-Ρασίδ (Θ' αἰών), ἐν Ισπανίᾳ δὲ ἐπὶ τῶν χαλιφῶν Ἀβδονραχμάν Γ' καὶ Χακίμ Β' (Γ' αἰών). Ο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Οι Ἀραβίς εύρον εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας ὥραιονς καὶ μεγάλους ναοὺς καὶ ἔθεωρησαν αὐτοὺς καταληλοτέρους διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀλλάχ. Εἰς τὴν Συρίαν Ἰδίως ἐγνώρισαν τὸν βυζαντινὸν ωμοδὸν καὶ τροποποιήσαντες αὐτὸν κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς θρησκείας καὶ τοῦ συναισθηματικοῦ βίου τῶν ἑδημιούργη-

Πύλη ἀραβικοῦ τεμένους

Μέρος τῆς πύλης τοῦ ἀραβικοῦ τεμένους ἐν Τολέδῳ, τὸ ὅποιον σήμερον εἶναι καθεδρικὸς ναός. Εἶναι ἔργον τοῦ ΙΓ' αἰώνος. Τὰ τόξα ἔχουν σχῆμα πετάλου. Τὰ τοιχόματα ἀνωθεν τῶν τόξων εἶναι διάτρητα, διὰ τοῦ χοῦ δὲ εἰς τὸ βάθος εἶναι διακοσμημένος μὲν ἐγχρωμον πορσελάνην καὶ ἀραβισουργή ιατρα. Λαμπρὸν δεῖγμα τῆς διακοσμητικῆς τέχνης τῶν ἀραβικῶν οἰκοδυμημάτων.

σαν Ἰδιον ωμοδόν. Διετήρησαν τὸν βυζαντινὸν θόλον, ὅλλα δὲ εἰσήγαγον μεγάλην ποικιλίαν τόξων, τὰ ὅποια εἶναι πετάλοες δῆν καὶ γωνιώδη. Ἐκ τῆς περσικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐδανείσθησαν τοὺς λεπτοὺς καὶ ὑψηλοὺς κίονας. Μεγάλην χάριν εἰς τὰ ἀραβικὰ οἰκοδομήματα δίδει δὲ ἐσωτερικὸς διάκοσμος. Οἱ τοῖχοι καὶ τὰ τόξα κοσμοῦνται διὰ συνδυασμοῦ πολυχρώμου πορσελάνης, λεπτῶν σχεδίων ἐκ γύψου καὶ πλήθους γεωμετρικῶν σχημάτων, γραμμά-

των, φανταστικῶν φυλλωμάτων, οὕτως ὥστε οἱ τοῖχοι ἡ τὰ τόξα εἶναι διάτορητα ὡς ἔργα ξυλογλυπτικῆς ἢ φαίνονται ὡς σταλακτῖται. Ταῦτα εἰναι τὰ λεγόμενα Ἀραβονοργήματα (Arabesques). Διὰ τῶν περιτέχνων τούτων καὶ λεπιῶν κοσμημάτων τῶν λεπτῶν καὶ νψηλῶν κιόνων καὶ τῶν κομψῶν στοῖων τὰ ἀραβικὰ οἰκοδομήματα δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ἐλαφρότητος καὶ ρέμβης.

Τὰ ἔργα τῆς ἀραβικῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἰναι Τεμένη ἢ Ἀνάκτορα. Ἐξιτερικῶς τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα οὐδὲν τὸ ἀξιοπαρα-

Ἀραβονοργημα

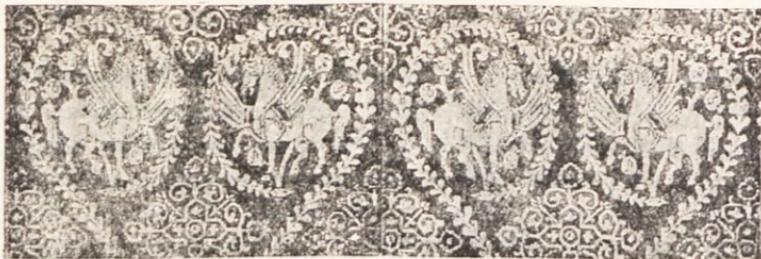
Ἄπὸ τὰ κοσμήματα τοῦ περιφήμου ἀναπτόρου τῆς Ἀλάμπρας (ΙΓ' αἰών). Οἱ Ἀραβεῖς ἀνέπτυξαν πολὺ τὸ διακοσμητικὸν τῶν οἰκοδομημάτων των, διότι τὸ Κορανίον ἀπηγόρευε τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ἀνθρώπινης μορφῆς. Μεταξὺ δύο κοσμημάτων σχήματος ρόδου εἰναι ἐπιγραφὴ τοῦ Κορανίου, θαυμασίως ποικιλομένη διὰ γεωμετρικῶν γραμμῶν, ἡ ὧδοια λέγει : εἰς νικητής, δ Ἀλλάχ.

τήρητον παρουσιάζουν, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ διασκευὴ παρουσιάζει θαυμαστὴν φαντασίαν. Τὰ ἀνάκτορα ἰδίως ἀποτελοῦνται ἀπὸ σειρὰν διαμερισμάτων, τὰ ὅποια κοσμοῦνται μὲ στοάς. Αἱ στοαὶ περιβάλλουν κήπους ἐσωτερικούς, τοὺς δποίους στολίζουν κρῆναι καὶ πίδακες. Ἀλλὰ τὸ ὑλικὸν τῶν ἀραβικῶν κτιρίων δὲν ἦτο πολὺ στερεὸν καὶ τὰ περισσότερα κατέρρευσαν καὶ δὲν σφύγονται πλέον. Τὰ ἀρχαιότερα ἐκ τῶν σωζομένων ἀραβικῶν μνημείων εἰναι ἐν Καΐρῳ (Τέμενος τοῦ Ἀμροῦ τοῦ Ζ' αἰῶνος), ἐν Δαμασκῷ καὶ Τερουσαλήμ. Ἐν Καΐρῳ ἐπίσης σώζεται τὸ Τέμενος Γατί βέη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος.

Ἄλλὰ τὰ δονομαστότερα ἀραβικὰ μνημεῖα εἰναι ἡ Ἀλάμπρα (ΙΓ' αἰών) ἐν Γρενάδῃ καὶ τὸ Ἀλκαζάρ (ΙΔ' αἰών) ἐν Τολέδῳ. Καὶ τὰ δύο ἦσαν ἀνάκτορα τῶν Μαύρων βασιλέων, οἱ ὅποιοι διεδέχθησαν τὴν ἀραβικὴν δυναστείαν. Ὁπισθεν τῶν μονοτόνων

τοίχων της ώς φρουρίου ή Ἀλάμπρα κρύπτει ἀληθῆ φαντασμα-
γορίαν. Αὐλαί, περίπτερα, κῆποι, δεξαμεναὶ ἀκινητοῦσαι καὶ πί-
δακες διαδέχονται ἄλληλα ώς αἱ φάσεις τερπνοῦ ὁνείρου. Ποικι-
λόμορφα τόξα, πολύχρωμοι κίονες, στοάι, παράθυρα καὶ ἀνοίγ-
ματα παντὸς μεγέθους καὶ πάσης μορφῆς πλαισιοῦνται τὸ ἐν
ἐντὸς τοῦ ἄλλου. Αἱ δροφαὶ εἰνε ἐκ ἔνδον πολυτίμου καὶ κο-
σμοῦνται δι' ἐβένου, σμάλτου, ἀργύρου, χρυσοῦ καὶ πολυτίμων
λίθων. Περίφημος εἶναι η Ἀλθουσα τῶν πρεσβευτῶν καὶ η Ἄνδη
τῶν Λεόντων.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι η κυρίως ἀραβικὴ τέχνη. Ἐπειδὴ τὸ
κοράνιον ἀπαγορεύει τὴν ἀπεικόνισιν προσώπων, δὲν ήτο δυνα-
τὸν εἰς τὴν Ἀραβίαν ν' ἀναπτυχθῆ η ζωγραφικὴ καὶ η γλυ-
πτική. Τὰς τέχνας ταύτας οἱ Ἀραβεῖς ἀντεκατέστησαν μὲ τὸν
πλούσιον ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῶν οἰκοδομημάτων των καὶ ἐτε-
λειοποίησαν τὴν Διακοσμητικήν, τῆς ὅποιας τὰ προϊόντα προξε-
νοῦν ἔξαιρετικὴν ἐντύπωσιν.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

(717—1057)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΟΙ ΙΣΑΥΡΟΙ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ—ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑ

Από τὸ κάσος, τὸ ὅποιον ἐδημιουργήθη μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ἔχηγαν τὴν αὐτοκρατορίαν ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων. Βασιλεῖς ἵκανοι εἰργάσθησαν πρὸς ἀνασυγκρότησιν τῆς αὐτοκρατορίας, μετεργύθησαν αὐτὸν διοικητικῶς καὶ ἐνίσχυσαν στρατιωτικῶς.

Αλλὰ ἡ μεταρρυθμίστική των προσπάθεια ἐποκαλεσθεὶς ἰδικρότητας ἐδωτερικὸν δάλον, ὁ ὅποιος ἔλαβε τὴν ψοφὴν ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ Κράτους καὶ Ἐκκλησίας καὶ εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν ιστορίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Εἰκονομοχία.

Τὸ περίημπτον τοῦτο ζήτηγα, τὸ ὅποιον ἐπὶ αἰδνα καὶ πλέον δινετάραξε τὴν αὐτοκρατορίαν, ἔληξεν ἐπὶ τέλους χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια ἀνέμενον οἱ μεταρρυθμίσται, διότι οἱ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἦσαν ἐπιδεκτικοὶ ὁλικωτέρας ἀναδιοργανώσεως καὶ ἀνωτέρας δημιουργικῆς ὁρμῆς.

Αλλὰ παρὰ τὴν ἀποτυχίαν δημαντικοῦ μέρους τοῦ προγράμματός των τὸ κράτος ἀνασυγκροτεῖται στρατιωτικῶς καὶ περὶ τὰ μέδα τοῦ Θ' αἰδνος φθάνει εἰς τὴν μεγίστην τοῦ ἀκμῆν.

ΛΕΩΝ Γ' (717—740)—ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ε' (740—775)

Ἡρκεσεν ἡμίσεος αἰῶνος ἔνδοξος βασιλεία τῶν δύο πρώτων Ἰσαύρων νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν ἐν ἀποσυνθέσει αὐτοκρατορίαν καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν πλουσίαν καὶ ἴσχυράν.

‘Ο Λέων Γ’ ήτο ἄνθρωπος μεγάλης ἀξίας, στρατηγὸς ἵκανώτατος, εὔστροφος διπλωμάτης καὶ ὁργανωτικὸς νοῦς. ‘Ο δὲ νῦν του Κωνσταντίνους Ε’ παρὰ τὸ μῆσος, τὸ ὅποιον ἔτερεφον κατ’ αὐτοῦ οἱ μοναχοί, ἣτο ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν ἔξοχος ἡγεμών, συνεκέντρωνε πάντα τὰ προσόντα τοῦ πατρός του καὶ ἔξηκολούθησεν ἐπαξίως τὸ ἔργον αὐτοῦ. Οἱ ἐμπαθεῖς μοναχοὶ ὠνόμασαν αὐτὸν Κοπρώνυμον καὶ Καβαλλῆνον, οἱ δὲ χρονογράφοι κατεσυκοφάντησαν αὐτὸν, ἀλλ’ οἱ μεταγενέστεροι ἴστορικοὶ θεωροῦν αὐτὸν ὡς ἔνα ἐκ τῶν ἀξιολογωτάτων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Τὴν ἱκανότητα τῶν Ἰσαύρων ἀνεγνώριζον καὶ οἱ ἔχθροι των, οἱ δποῖοι ἀπεδοκίμαζον μὲν τὴν θρησκευτικὴν πολιτικὴν των, ἀλλ’ ἔξυμνουν τὰ στρατιωτικά των κατορθώματα, τὰ σοφά μέτρα ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων, τὰς λαμπρὰς διατάξεις, τὰ ἀστικὰ ἰδρύματα κτλ.

Β' ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

‘Ολίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Λέοντος Γ’ οἱ Ἀραβεῖς ἐπεχείρησαν δευτέραν μεγάλην ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. ‘Ο Όμειάδης καλίφης Σουλεϋμᾶν ἔστειλεν ἵσχυρὸν στόλον, ἀποτελούμενον ἐκ πολλῶν ἔκατοντάδων πλοίων, ὃ δποῖος ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν Αὔγουστον τοῦ 717. Συγχρόνως ἀραβικὸς στρατὸς ἔξ 100 χιλ. κατώρθωσε νὰ φθάσῃ διὰ τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου. Οἱ Ἀραβεῖς ἐποιούρκησαν τὴν φρογὰν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ ἔηράν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ ἔξηκολούθησαν τὰς ἐπιχειρήσεις των καὶ τὸν χειμῶνα.

717

‘Ἄλλὰ τὴν ἄμυναν τῆς πρωτευούσης εἶχεν εἰς τὰς στιβαρὰς χειράς του ὁ Λέων. ‘Η μεγάλη ἔκείνη στρατιὰ καθὼς καὶ αἱ ἀποσταλεῖσαι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας ἐνισχύσεις ἀπεδεκατίσθησαν ἐκ τῶν μαχῶν καὶ τοῦ φοβεροῦ χειμῶνος τοῦ ἔτους ἔκεινον. Κατὰ τὰς μάχας οἱ Ἐλληνες ἔκαμαν μεγάλην κρῆσιν τοῦ ὑγροῦ πυρός. Μετὰ ματαίας προσπαθείας ἐνὸς ἔτους οἱ Ἀραβεῖς κατ’ Αὔγουστον πάλιν τοῦ 718 ἐπεβιβάσθησαν εἰς τὰ περισωθέντα πλοῖα καὶ ἀπέπλευσαν. ‘Άλλὰ καὶ τὰ λείφαντα ταῦτα κατεστράφησαν καθ’ ὅδὸν ὑπὸ τρικυμιῶν, ἀν πιστεύσωμεν δὲ εἰς τὴν παραδόσιν, μόνον ἐν πλοῖον ἐσώθη καὶ ἔφερε τὴν εἴδησιν τῆς καταστροφῆς εἰς τὸν καλίφην.

“Η ἐπίθεσις αὕτη κατὰ τῆς πρωτευούσης ἡτοῦ ή τελευταία. Ἐκτοτε οἱ Ἀραβεῖς ὑδεμίαν ἀπεπειράθησαν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ᾽ ἥρχοῦντο εἰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ Λέων μετὰ τοῦ συνάρχοντος ἥδη υἱοῦ τον Κωνσταντίνου Ε' ἐνίκησαν εἰς τὴν Ἀσίαν τοὺς Ἀραβαῖς καὶ τὸ 755 ὁ Κωνσταντίνος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν, κατέλαβε τὴν Κύπρον καὶ ἐπρογώρησε μέχοι τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Ἀρμενίας. Συγχρόνως ἥρχισαν αἱ ἐσωτερικαὶ διχόνοιαι νὰ ταράττουν τὸ ἀραβικὸν κράτος. Τὸ 750, καθὼς εἴδομεν, ἀνετράπη ὁ οἶκος τῶν Ὄμειαδῶν καὶ ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον οἱ Ἀββασίδαι. Ἀφοῦ δὲ ἡ πρωτεύουσα τῶν Ἀράβων μετετέθη εἰς τὸ ἀπομεμακρυσμένον Βαγδάτιον, ἔπαισεν δὲ ἀραβικὸς κίνδυνος νὰ είναι ἀπειλητικὸς διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν.

Ο ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ὁ Κωνσταντίνος Ε' ἀνέλαβε νὰ ἐκμηδενίσῃ τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον. Τὸ ἔτος 755 ἥρχισε κατ' αὐτῶν ἐπίθεσιν καὶ ἐπεχείρησεν ἐννέα ἐν ὅλῳ ἐκστρατείας. Ἀξιομνημόνευτοι είναι αἱ νίκαι τον εἰς Μαρκέλλας (σημ. Δεμίδι Καποῦ) (759) καὶ εἰς Ἀγχίαλον (762), αἱ δποῖαι ὑπερχέωσαν τοὺς Βουλγάρους νὰ δεχθοῦν τὴν εἰρήνην (764). Ἀλλ᾽ ὁ πόλεμος ἐπανελήφθη τὸ 772 καὶ μετὰ πολλὰς νίκαις ὁ Κωνσταντίνος ἐταπείνωσε τοὺς Βουλγάρους, οἱ δποῖοι διατηροῦν τὴν ἀνάμνησιν τῶν καταστροφῶν, τὰς δποίας ὑπέστησαν τότε. Πράγματι δὲ μετὰ τὸν Βουλγαροκότονον οὐδεὶς ὅσον ὁ Κωνσταντίνος Ε' ἐταπείνωσε τοὺς Βουλγάρους.

Ἡ πολεμικὴ αὕτη ἐπιτυχία τοῦ Κωνσταντίνου ἡτοῦ τόσον μᾶλλον ἀξία λόγου, καθόσον είχεν ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς μεγάλας ἐσωτερικὰς δυσχερείας, δπως ἥσαν αἱ εἰκονομαχικαὶ ἔριδες καὶ αἱ καταστροφαὶ ἐκ τυνος φοβεροῦ λοιμοῦ, δὲ δποῖος ἥρήματεν ὀλοκλήρους ἐπαρχίας.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Οἱ δύο αὐτοκράτορες δὲν διεκρίθησαν μόνον εἰς τὸν πόλεμον. Σημαντικώτατον μέρος τῆς δράσεώς των είναι η σοβαρὰ προσπάθεια ἐσωτερικῆς μεταρρυθμίσεως.

Πρὸς ἔξασφάλισιν τῶν δρίων τοῦ κράτους ἐγενίκευσαν τὸν θεσμὸν τῶν θεμάτων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ διοικηταὶ αὐτῶν Στρατηγοὶ ἔνεκα τῶν μεγάλων διοικητικῶν περιφερειῶν ἀπέβαινον πολλά-

κις ἐπικίνδυνοι, περιώρισαν τὴν ἔκτασιν τῶν περιφερειῶν τούτων καὶ ἐδημιουργήσαν περισσότερα θέματα.

Ἄξιολογάταν ἔργον τῆς ἑστατερικῆς πολιτικῆς τῶν δύο αὐτοχρατόρων ἡτοῦ ἡ δημοσίευσις τοῦ **Ἀστικοῦ Κώδικος**, τοῦ λεγομένου **Ἐκλογὴ** (740). Εἴδομεν διὰ ὁ **Ιουστινιανὸς** ἐκδίδων τὸν κώδικα ἐφρόντισε νὰ συλλέξῃ τοὺς παλαιοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους, ἃλλα δὲν ἔλαβεν ὅπ' ὅψιν τὸ λαϊκὸν δίκαιον, δηλαδὴ τὰς συνηθείας καὶ ἐν γένει τὰς συνθήκας τοῦ λαοῦ. Ὁ Λέων τοῦναντίον ἐπεξείρησε νὰ προσαρμόσῃ τοὺς γραπτοὺς νόμους πρὸς τὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ καὶ Ιδίως πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, τοῦ διοίσου ἡ ἐπίδρασις εἶναι καταφανεστάτη εἰς τὴν νομοθεσίαν του.

Τὴν νομοθεσίαν διέκρινε νέον πνεῦμα ἀνθρωπισμοῦ καὶ ισότητος ἐπὶ τὸ χριστιανικότερον, ὅπως καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς της : **Ἐκλογὴ τῶν ῥόμων ἐν συντόμῳ γενομένῃ παρὰ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου**, τῶν σοφῶν καὶ φιλευπεβῶν ἡμῶν βασιλέων, ἀπὸ τῶν **Ινστιτούτων**, τῶν Διγέστων, τοῦ **Κώδικος** καὶ τῶν **Νεαρῶν** τοῦ μεγάλου **Ιουστινιανοῦ διατάξεων**, καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον ἐκτεθῆσα. Οὕτω π. χ. ἐνδὴ ἐπὶ τοῦ **Ιουστινιανοῦ** ὁ γάμος δὲν ἐθεωρεῖτο μυστήριον, τὸ δὲ διαζύγιον ἦτο εὐκολώτατον, διὰ τῆς νέας νομοθεσίας δρίζονται σαφῶς αἱ περιστάσεις, κατὰ τὰς διοίσεις τοῦτο ἐπιτρέπεται. Ωσαύτως ὁρίζοντο φιλανθρωπότερον αἱ σχέσεις τῶν ἀγροτῶν πρὸς τοὺς μεγάλους γαιοκτήμονας, κατηγήθη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ ἀντ' αὐτῆς εἰσήχθη ὁ ἀκρωτηριασμός, ὁ διοίσος ὅμως οὐδέποτε ἐφημούσθη αὐστηρῶς.

Ως συμπλήρωμα τοῦ νομοθετικοῦ τούτου ἔργου δύνανται νὰ θεωρηθοῦν α') **Ο Στρατιωτικὸς κώδικς**, διὰ τοῦ διοίσου ἀποκαθίστατο ἡ πειθαρχία εἰς τὸ στράτευμα. β') **Ο Γεωργικὸς κώδικς**, διὰ τοῦ διοίσου ἔξησφαλίζοντο εύνοικώτεροι ὅροι ζωῆς εἰς τοὺς χωρικοὺς καὶ περιωρίζετο ἡ ἀπόκτησις μεγάλης κτηματικῆς περιουσίας καὶ γ') **Ο Ναυτικὸς κώδικς**, διὰ τοῦ διοίσου προήγετο ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία.

Μεγίστης ὅμως σπουδαιότητος διὰ τὰ ἀποτελέσματά της ἡτοῦ ἡθοησκευτικὴ μεταρρύθμισις.

Η ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΡΙΣ

Μετὰ τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας εἰς τοὺς πολέμους οἱ **Ισαυροί**

ἡθέλησαν διὰ οἰζικωτέρων μεταρρυθμίσεων νὰ στερεώσουν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς· αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' ἡ προσπάθειά των εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προσέκρουσεν εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ θρησκευτικὴν παράλυσιν. Εἰς τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν Ἀράβων εἶχε φανῆ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς αὐτοκρατορίας ὑπελείποντο πολὺ τῶν μουσουλμάνων εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἔνθυσιασμόν. Οἱ Ἀραβεῖς ὡς νεοφύτοις εἶχον θερμότερον θρησκευτικὸν ζῆλον, ἐνῷ εἰς τὸ Βυζάντιον ἡ θρησκευτικὴ πίστις δὲν εἶχε τὴν παλαιὰν θερμότητα. Εἶχον εἰσχωρήσει σὺν τῷ χρόνῳ ἔξεις καὶ δοξασίαι, αἱ δοποῖαι ἀντεστρατεύοντο πρὸς αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ ἄνθρωποι ἀπέδιδον πραγματικὴν λατρείαν εἰς τὰς εἰκόνας καὶ ἐπίστευον εἰς τὴν θαυματουργὸν αὐτῶν δύναμιν. Ἐπίσης ἀπέδιδον ἔξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὰ λείψανα τῶν ἀγίων καὶ εἰς ἄλλα ἱερὰ κειμήλια.

Ἄλλὰ μεγαλυτέρα πληγὴ ἦτο ὁ πολλαπλισιασμὸς τῶν μοναστηρίων καὶ ἡ ἀδιάκοπος καὶ καταπληκτικὴ αὐξησις τῆς περιουσίας των. Τὰ μοναστήρια ἦσαν ἐπιβλαβῆ ἀπὸ πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀπόφεως. Τὸ πλῆθος τῶν ἀκμαίων ἀνδρῶν, οἱ δοποῖοι κατέφευγον εἰς αὐτά, ἐστρέφονται τὴν γῆν ἐργατικῶν χειρῶν καὶ τὴν πατρίδα ὑπερασπιστῶν. Τοῦ δὲ κράτους αἱ εἰσπράξεις ἡλιτρώνοντο, διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφοριολόγητοι. Ἰδίως ἐπικίνδυνος ἦτο ἡ ἐπιρροὴ τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῶν πιστῶν, οἱ δοποῖοι φανατιζόμενοι ὥπ' αὐτῶν ἡδύναντο ν' ἀποβαίνουν ὅπλον ἵσχυρὸν εἰς τὰς χειρὰς των.

Τὴν κατάστασιν ταύτην ἔβλεπον μὲν δυσφορίαν ἀπὸ καιροῦ πολλοὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν μορφωμένων, ἀνώτεροι κληρικοί, πάντες οἱ ἔχοντες λεπτοτέραν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν, πολιτικοί, καὶ ἡθελον νὰ μεταρρυθμίσουν τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ νὰ προφυλάξουν τὴν πολιτείαν ἐκ τῶν ἐπιβλαβῶν ἐπακολουθημάτων τῆς καταστάσεως ἐκείνης. Ἡτο δὲ φυσικὸν ἡ τάξις τῶν δραστηρίων στρατιωτικῶν τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ δοποία ἐπεκράτησε μετὰ τῶν Ἰσαύρων, νὰ ταχθῇ πρὸς τὸ μέρος; τῶν μεταρρυθμιστῶν. Ἐκ Μ. Ἀσίας ἐπίσης ἤλθεν ἡ μορφὴ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐκεῖ εἶχον ἐκδηλωθῆ ἀπὸ μακροῦ χρόνου τάσεις ἀνακαινίσεως τῆς θρησκείας. Τὸν Ζ' αἰῶνα ἐφάνη ἡ αἰρεσίς τῶν Παυλινικιανῶν οἱ δοποῖοι ἀπέρριπτον πάντα ἔξωτερικὸν τύπον τῆς λατρείας, τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἀγίων λειψάνων, δὲν παρεδέχοντο δὲ νηστείας καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν. Μετ' ὀλίγον

ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις καθίστατο ἀνάγκη κοινωνική, διότι μία μεγάλη μερὶς τοῦ ἔθνους καὶ μάλιστα ἡ περισσότερον φωτισμένη ἔζητε αὐτῆν. Οἱ Ἰσαυροὶ ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς.

ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ

Τὸ 726 Λέων ὁ Γ' διὰ διατάγματος ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἄγίων εἰκόνων καὶ διέταξε τὴν ἀνάρτησιν αὐτῶν εἰς μέρος ὑψηλότερον, ἐπεδίωξε δὲ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ κατὰ τρόπον ἐπιεικέστατον. Ἀλλ ὁ λαὸς τῆς Κων.)πόλεως φανατι-
ζόμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν καὶ λαβὼν ἀφορμὴν ἀπὸ τὴν
ἀντικατάστασιν τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ δι' ἄλλου φίλου τῆς
μεταρρυθμίσεως ἐστασίασε. Καὶ ἡ μὲν στάσις κατεστάλη εὐκόλως,
ἄλλος δὲ Λέων διὰ νεωτέρου διατάγματος διέταξε τὴν ἀπομάκρυν-
σιν τῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ναῶν. Τότε ἡ ἔρις μεταξὺ τῶν δύο με-
ριδῶν ἐκορυφώθη, τὰ πάθη ὡς ἐνύνθησαν, οἵ δὲ μοναχοί, τῶν
ὅποίων τὰ συμφέροντα ἐπλήγησαν, διότι ἀφηροῦντο ἀπ' αὐτῶν
αἱ πρόσοδοι ἐκ τῆς κατασκευῆς εἰκόνων, ἐφανάτιζον διαρκῶς τὸν
ὄχλον κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως. Αἱ δύο μερίδες ἀλληλούθριζοντο
καὶ μὲ πάθος συνεζήτουν τὸ περίφημον ζῆτημα καὶ οἵ μεταρ-
ρυθμισταὶ ἀποκαλοῦν τοὺς ἀντιτάλους των Εἰκονολάτρας, οὗτοι
δὲ τοὺς μεταρρυθμιστὰς Εἰκονοκλάστας ἢ Εἰκονομάχους.

Ἡ κατάστασις περιπλέκεται πιοισσότερον, διότι ἐπεμβάίνει
εἰς τὴν ἔριδα ὁ πάπας Ρώμης Γρηγόριος Β', ὁ δποῖος διεμαρ-
τυρῷθη ἐντόνως κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ διάδοχός του
Γρηγόριος Γ' μετῆλθε πολιτικὴν τολμηροτέραν. Ἐξήγειρεν εἰς
στάσιν τὴν Μέσην Ἰταλίαν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐζήτησε
τὴν βοήθειαν τῶν Δομιτιδῶν, οἵ δποῖοι κατεῖχον τὴν Βόρειον
Ἰταλίαν. Ἐπείσης ἐτῷ ἵπαθησε νὰ ἔξεγείρει καὶ τὴν χώραν τῆς
κυρίας Ἑλλάδος αἱ δποῖαι ὑπήγοντο τότε ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν
Ρώμην. Οἱ στασιασταὶ τῆς Ἑλλάδος (Ἑλλαδικοὶ) ἀναγορεύουν
νέον αὐτοκράτορα, τὸν Κοσμᾶν, καὶ πλέον κατὰ τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως.

Οἱ Λέων ἀντίκρυσε τοὺς κινδύνους μὲ θάρρος. Ἀλλὰ τὴν
Μέσην Ἰταλίαν ἔχασεν δριστικῶς, διετήρησε δὲ τὴν Ἑλληνικὴν
ἀρχὴν μόνον ἐπὶ τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Τὸν Πάπαν
ἐτιμώρησεν ἀφαιρέσας πάντα τὰ κτήματά του ἐν τῇ Κάτω Ἰτα-
λίᾳ καὶ ὑπαγαγὼν ἐκκλησιαστικῶς τὰς χώρας ταύτας ὡς καὶ τὰς
Ἑλληνικὰς εἰς τὸν θρόνον Κων.)πόλεως. Τὴν κατὰ τῆς Κων)πό-

λεως ἐπίθεσιν τῶν στασιαστῶν καὶ τοῦ Κοσμᾶ ἔξεμηδένισε καταστρέψας τὸν στόλον των διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς καὶ φονεύσας τὸν Κοσμᾶν.

Παρ' ὅλας ὅμως τὰς ἐπιτυχίας τοῦ αὐτοκράτορος τὰ πράγματα καθημερινῶς ὠξύνοντο καὶ ἡ ἔρις λαμβάνει μορφὴν ἀνταγωνισμοῦ πολιτείας καὶ ἐκκλησίας. Ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Χρυσοστόμου ἔζητε ν' ἀποκτήσῃ αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν ἐκ τοῦ κράτους.

Τὰ πάθη ἐκορυφώθησαν ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Λέοντος Κωνσταντίνου Ε'. Ὁ Κωνσταντίνος, ἐμπαθέστερος τοῦ πατρός του καὶ περισσότερον ἐκείνου θεολογῶν, ἐπολέμει μὲ περισσότερον φανατισμὸν καὶ συστηματικῷ τερον τοὺς ἀντιφρονοῦντας. Συνεκάλεσε τὸ 753 Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐν Ἱερείᾳ (ἀπέναντι τῆς Κων) πόλεως, σήμερον Φανάρ Μπαζεσί), ἡ δοπία κατεδίκασε τὴν εἰκονολατρείαν. Ἐνῶ δὲ ἥδη οἱ ἀντιφρονοῦντες ἥδυναντο νὰ καταδιώκωνται καὶ νὰ τιμωροῦνται συμφώνως πρὸς τὰ θεσπισθέντα νπὸ τῆς συνόδου, ὁ Κωνσταντίνος μετεχειρίσθη κατ' 765 ἀρχὰς τρόπους ἡπίους καὶ προσεπάθησε νὰ προσελκύσῃ αὐτούς. Μόνον διαν ἐπείσθη δι τὸ πεῖσμα τῶν μοναχῶν ἡτο ἀκατάβλητον, ἥρχισε δὲ αὐστηρῶν μέτρων νὰ ἐφαρμόζῃ τὴν μεταρρύθμισιν (765). Τότε αἱ ἄγιαι εἰκόνες ἐθραύνοντο, τὰ μοναστήρια ἐκλείσθησαν ἢ μετεβάλλοντο εἰς στρατῶνας, οἱ μοναχοὶ ἐξεδιώκοντο, αἱ περιουσίαι τῶν μοναστηρίων ἐδημεύνοντο, οἱ δὲ φανατικῶτεροι ἐφυλακίζοντο, ἐκακοποιοῦντο ἢ ἐξωρίζοντο. Τινὲς ἐθανατώθησαν, ἄλλοι διεπομπεύθησαν εἰς τὸν Ἰπτόδρομον, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίνος ἀπεκεφαλίσθη. Ἡ καταδίωξις διήρκεσε πέντε ἔτη, ἐφαίνετο δὲ δι τὸ σκοπὸς τῆς κυβερνήσεως ἡτο ἡ ἐξολόθρευσις τῶν μοναχῶν. Πράγματι δέ, καθὼς ἐλεγε σύγχρονός τις, τὸ Βυζάντιον ἐφαίνετο κενὸν καλογήρων. Ἀλλὰ οἱ μοναχοὶ ἀντέταξαν ξωηρὰν ἀντίστασιν καὶ ὑπέφερον μὲ καρτερίαν τοὺς διωγμοὺς «ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀληθείας».

Τοιουτοτρόπως ἡ αὐτοκρατορία ἐπὶ τῶν δύο πρώτων Ἰσαύρων ἐφαίνετο ἀνάστατος ἐσωτερικῶς ἔνεκα τοῦ θρησκευτικοῦ διχασμοῦ, τὸ γόντρον αὐτῆς ὑπέστη πλῆγμα διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς Ἰταλίας, ἐνῶ ἄλλη σπουδαιοτάτη συνέπεια τῆς μεταρρύθμισεως ἡτο δι τὸ ἥρχισε ὅπηις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁ τοία προητοίμαζε διὰ τὸ μέλλον σοβαροὺς κιν-

θύνους. Ἀλλὰ καὶ παρ' ὅλας ταύτας τὰς ἡμικάς καὶ ὑλικάς ξη-
μίας ἡ μεταρρύθμισις δὲν εἶχεν ἐντελῶς ἐπιβληθῆ.

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ - Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑ ΕΙΡΗΝΗ (780-802)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ε' διεδέχθη ὁ νίος του **Δέων Δ'** (775-780) ὁ ἐπικαλούμενος Χάζαρος, διότι ἡ μήτηρ του ἦτο θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Χαζάρων τῆς Κριμαίας. Ὁ Δέων εἰς τὸ θρη-
σκευτικὸν ζήτημα ἤκολούθησε τοὺς προκατόχους του, ἀλλ' ἀνε-
κάλεσε τὰ αὐστηρὰ διατάγματα τοῦ πατρός του περὶ διαλύσεως
τῶν μοναστήρiorών καὶ μοναχικῶν ταγμάτων.

Οὐαὶ τοῦ **Κωνσταντῖνος ΣΤ'** διορθωγέννητος¹ ὡς
ἀνήλικος ἐπειδοπεύετο ὑπὸ τῆς βασιλομήτιδος **Εἰρήνης** τῆς
Ἀθηναίας, ἡ δούλια ἦτο γυνὴ φιλόδοξος καὶ φίλαρχος. Πρὸς
ἐπιτυχίαν τῶν φιλοδόξων σχεδίων τῆς συνετάχθη πρὸς τὴν με-
ρίδα τῶν εἰκονολατρῶν καὶ ἐφρόντισε νὰ προπαρασκευάσῃ τὸ
ἔδαφος πρὸς ἀνατροπὴν τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀπεμάκρυνεν ἐκ
τῆς κυβερνήσεως τοὺς εἰκονομάχους, μεταξὺ τῶν δοπίων καὶ αὐ-
τοὺς τοὺς ἀνδραδέλφους τῆς, νῖοὺς τοῦ Κωνσταντίνου Ε'. Ἀφοῦ
δὲ ἀπέτυχε νὰ συγκαλέσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν **Σύνο-**
δον

787

διότι διέλυσεν αὐτὴν διορθωγέννητον στρατός, συνεκάλεσεν Οἴκου·
μενικὴν Σύνοδον ἐν Νικαίᾳ τὸ 787.

Ἡ Σύνοδος αὕτη ἔλαβε σοβιαρὰς ἀποφάσεις. Ἀπεκήρυξε τὴν
ἐν Ιερείᾳ Σύνοδον, κατεδίκασε τὰς ἀποφάσεις τῆς καὶ ἔλυσε δογ-
ματικῶς τὸ ζήτημα τῆς προσκυνήσεως τῶν ἀγίων εἰκόνων. Οὗτω
ἡ ἀπονεμούμενή εἰ; τὰς ἀγίας εἰκόνας λατρεία δὲν ἦτο κτισματο-
λατρεία ἢ εἰδωλολατρεία, διότι ἡ προσκύνησις αὐτῶν ἦτο τιμὴ
προσφερομένη εἰς τὸ πρωτότυπον. Τοιουτοτρόπως ἐφάνη ἡ Ἐκ-
κλησία ὅτι ἀπέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς. Ἀλλ' αἱ θρησκευτικαὶ
ἔριδες ἀφοῦ κατέπιαυσαν ἐπ' ὀλίγον, ἐπανελήφθησαν πάλιν βρα-
δύτερον σφοδρότεραι.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς Εἰρήνης (780-802) συνέβησαν γεγο-
νότα σπουδαιότατα ἐσωτερικά καὶ ἐξωτερικά. Ἡ γυνὴ αὕτη, ἡ
δούλια εἶναι ἡ πρώτη βασίλισσα τῆς Ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας,
ἔνεκτι τῆς φιλαρχίας τῆς παρημέλησε σπουδαιότατα συμφέροντα
τοῦ κράτους. Καὶ ἀπέκτησε μὲν γόνητρον διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς

1) **Πορφυρογέννητοι** ἔκαλούντο οἱ γεννώμενοι βασιλεύοντος (τὴν πορφύραν περιβεβλημένου) τοῦ πατρός.

εἰς τὰ θρησκευτικά ζητήματα, ἀλλὰ τὸ γόνητρον τοῦτο μετεχειρίσθη ὡς μέσον διὰ νὰ στερεωθῇ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς. Διὰ τοῦτο τὸν μὲν νίστρον τῆς Κωνσταντίνου ΣΤ' κατέστησεν ἀνίκανον νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν τυφλώσασα αὐτὸν ἀπανθρώπως, τὰ δὲ τάγματα τῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν διέλυσε καὶ ἀντικατέστησε διὰ νεοσυλλέκτων, πιστῶν εἰς αὐτήν. Τοιουτοτρόπως τὸ κράτος ἀπογυμνωθὲν τῶν ἀνδρῶν ἵστον ὑπερασπιστῶν του παρεδίδετο ἔρμαιον εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων ἐν Εὐρώπῃ καὶ τῶν Ἀράβων ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Οἱ Ἀραβεῖς τοῦ χαλιφάτου τῆς Βαγδάτης ἀνασυγχροτηθέντες διὰ τῆς νέας δυναστείας τῶν Ἀββασιδῶν ἐπανέλαβον ἐπὶ τοῦ χαλίφου Ἀρούν-ἀλ Ρασίδ τὰς ἐπιθέσεις των ἐν Ἀνατολῇ, ἥρημασαν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι τῆς Χρυσούπολεως (ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως) καὶ ὑπερχρέωσαν τὴν Εἰρήνην νὰ συνάψῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν καὶ νὰ καταβάλῃ ἐτήσιον φόρον.

Σημαντικώτατον γεγονός τῶν χρόνων τυύτων εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ κράτους τῶν Φράγκων. Ὁ Κάρολος δ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, ὑποτάξας ἐκτεταμένας χώρας ἰδρυσε μέγα κράτος καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ Πάπα τὸν τίτλον τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος (800). Τοιουτοτρόπως ἐφάνη ὅτι ἀνιδρύετο τὸ Δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν Κράτος. Ὁ Κάρολος ἔστειλε πρεσβείαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ζητῶν ν' ἀναγνωρισθῇ αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Δύσει καὶ συγχρόνως ἔξεφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην, διὰ νὰ συνενώσῃ τὰς δύο αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του. Ἡ Εἰρήνη οὐδὲν ἔπραξεν, δπως περιορίση τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων, ἐφαίνετο μάλιστα διατεθειμένη νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν αὐτοῦ περὶ γάμου.

Ἄλλὰ τότε ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τοῦ κράτους φοβούμενοι μήπως ἡ αὐτοκρατορία ὑποταχθῇ εἰς τὸν Κάρολον καθηγεσαν τὴν Εἰρήνην καὶ ἔξωρισαν αὐτὴν εἰς τὴν Πριγκιπόνησον. Εἰς τὸν θρόνον ἀνεβίβασαν τὸν Γενικὸν Λογοθέτην (Ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν) **Νικηφόρον** (802).

Ἡ Εἰρήνη ἀπέθανεν ἔξοριστος ἐν Μυτιλίνῃ, μετ' αὐτῆς δὲ ἔξελιπεν ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων. Ἡ αὐτοκρατορία κατὰ τὸ τέλος τοῦ Η' αἰῶνος ἦτο πολὺ ἔξηντηλμένη ἔνεκα τῆς ὑπερβολικῆς ἀφοσιώσεως εἰς ζητήματα θρησκευτικὰ καὶ τοῦ ἐπακολουθήσαντος διχασμοῦ. Τὸ δὲ κακὸν παράδειγμα τῆς Εἰρήνης χρησι-

μεύει ώς προηγούμενον εἰς δυναστικάς ἐπαναστάσεις. Ἀλλ' οἱ Ἰσαυροὶ δὲν ἦσαν αὐστηροὶ εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς τύπους, διότι, καίτοι κατεδίκαζον τὸ προσκύνημα τῶν εἰκόνων, δὲν ἀπέστερογον τὰς ἐπιδείξεις, τὰς τελετὰς καὶ τὰς κοσμικὰς καὶ αὐλικὰς τέρψεις, ἐνεθάρρυναν δὲ τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ πνευματικὴν κίνησιν.

ΟΙ ΜΕΤΑΞΥ ΙΣΑΥΡΩΝ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΩΝΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ (803-867) 862-863

‘Η *Νικηφόρος Α'* (802-811) ἦτο ἡγεμὼν εὐφυῆς καὶ δεινὸς οἰκονομολόγος, εἰς τὸ ζήτημα δὲ τῶν εἰκόνων καίτοι ἐπεδοκίμαζε τὴν πολιτικὴν τῶν εἰκονομάχων, ἐδείχθη μετριοπαθέστατος. ‘Ἐφονεύθη εἰς τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμον.

‘Ο νῦν τοῦ Νικηφόρου *Σταυρίκιος* (811) ἔβασίλευσε δύο μόνον μηνας, διότι ἡναγκάσθη ὑπὸ τοῦ ἐπ' ἀδελφῷ γαμβροῦ του *Μιχαὴλ Α'* τοῦ *Ραγκαβὲ*ν ἀποσυρθῆ εἰς μοναστήριον. ‘Ο Ραγκαβὲς ἔβασίλευσε δύο ἔτη (811-813). ‘Ἐπειδὴ ὅμως ἔδειξε μεγάλην ἄδρανειαν καὶ ἡπειρεῖτο τὸ κράτος ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ κινδύνου, τρεῖς γενναῖοι στρατηγοὶ τοῦ στρατοῦ, Λέων ὁ *Ἀρμένιος*, Μιχαὴλ ὁ *Τραυλὸς* καὶ Θωμᾶς ὁ *Καππαδόκης*, ἀνέτρεψαν αὐτὸν καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ *Λέων Ε' δ' Αρμένιος* (813-820). ‘Ο Λέων ἦτο ἐκ τῶν δραστηρίων στρατιωτῶν αὐτοκρατόρων, κυρίος κυβερνήτης καὶ καλὸς στρατηγός. ‘Ανασυνέταξε τὸν στρατὸν καὶ ἀπέκρουσε τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον καὶ μετὰ τὴν νίκην ἤρχισε τὴν νέαν περίοδον τῆς μεταρρυθμίσεως. ‘Ἄλλ' ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Λέοντος ἐγέννησε μεγάλην ἀντίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἐπωφελήθη ὁ στρατηγὸς Μιχαὴλ Τραυλός, ἄλλοτε συνεργάτης τοῦ Λέοντος, καὶ διωργάνωσε συνωμοσίαν κατ' αὐτοῦ. ‘Η συνωμοσία ἀπεκαλύφθη καὶ ὁ Μιχαὴλ ἐφυλακίσθη. Τότε δὲ συνέβη ἐν τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ Βυζαντίου δραμάτων. Κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων οἱ συνεργάται τοῦ Μιχαὴλ μετημφιεσμένοι εἰς ιερεῖς εἰσῆλθον εἰς τὸν ἀνακτορικὸν ναὸν καὶ ἐδολοφόνησαν τὸν Λέοντα καθ' ἥν ὥσταν ἔψαλλεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὰς Καταβασίας τῆς ἡμέρας, ἀμυνόμενον διὰ τοῦ τιμίου σταυροῦ, ώς γράφει ὁ χρονογράφος (820). ‘Ο Μιχαὴλ ἀπεφυλακίσθη καὶ ἀνεκρούχθη αὐτοκράτωρ.

‘Ο *Μιχαὴλ Β'* (820-829) ἦτο μὲν καλὸς στρατηγὸς καὶ ἀνθρωπος νοήμων, ἀλλ' ἐστερεῖτο ἡθικῶν ἐλατηρίων. Εἰς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἐκήρυξε τὴν ἀνοχήν, δηλ. ἔκαστος νὰ είναι

ἔλευθερος νὰ πρεσβεύῃ ὅ,τι θέλει. 'Αλλ' ἡ μετριοπαθής πολιτική του δὲν ἔφερε τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα.

Σπουδαιότατον γεγονὸς τῆς βασιλείας τούτου ήτο ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ τοῦ Καππαδόκη, ὁ δποῖος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Ε' ἀπῆτε τὸν θρόνον. 'Ο Θωμᾶς προσεχώρησεν εἰς τὸν καλίφην τῆς Βαγδάτης, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ προσείλκυσε πολλὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας, τέλος δὲ ἐπῆλθε μετὰ στόλου καὶ στρατοῦ κατὰ τῆς Κωνσταντινούπολεως. 'Εκεῖ κατεστράφη, ὁ Ἰδιος δὲ συλληφθεὶς ἐφονεύθη κατόπιν φρικτῶν βασανιστηρίων ἐν τῇ φυλακῇ. 'Η στάσις αὐτῆς διερκέσασα τοία ἔτη ἀνεστάτωσε τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἔγινε πρόξενος πολλῶν καταστροφῶν.

Τὸν Μιχαὴλ Β' διεδέχθη ὁ υἱός του **Θεόφιλος** (829—842), ὁ δποῖος διεκρίθη διὰ τὴν συνετὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὴν καλλιτεχνίαν. 'Ο Ἰδιος εἶχε λάβει μεγάλην μόρφωσιν καὶ τὴν μὲν τέχνην προήγαγε διὰ τῆς κατασκευῆς μεγαλοπρεπῶν ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων, τὰ δὲ γράμματα διὰ τῆς συστάσεως Σχολῆς μεγάλης ἐν Κωσταντινούπολει, τῆς ὅποιας ποιῶστατο ὁ περίφημος μαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος **Δέων** ὁ Θεσσαλονικεύς. 'Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου ἐπαιδεύθη ὁ πολὺς Φώτιος, ὁ μετ' ὀλίγον πατριαρχεύσας Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἥρχισεν ἡ σπουδὴ καὶ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ δποία ἀνέδειξε βραδύτερον ἄνδρας περιωνύμους ἐν τῇ ἴστορίᾳ τῶν γραμμάτων.

'Αλλὰ τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον διέκρινε πολλὴ Ἰδιορρυθμία, ἡ δποία κατεδείχθη καὶ εἰς τὰς ἔξτρεμικάς του ἐπιχειρήσεις καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικόν του βίον. Εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος, κατὰ τὸν δποῖον ὁ Θεόφιλος ἡθέλησε νὰ ἔλεξῃ τὴν βασίλισσαν, καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ωδαίας **Κασσιανῆς**, ἡ δποία ἐκ στιγμαίας ἰδιοτροπίας τοῦ αὐτοκράτορος ἀπώλεσε τὸν θρόνον, τὸν δποῖον ἀσφαλῶς ἔξησφαλίζεν εἰς αὐτὴν ἡ ωδαιότης, ἡ παίδευσις καὶ ἡ εὐφυΐα τῆς¹⁾. 'Αλλὰ παρ' ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ Θεοφίλου ἡ αὐτοκρατορία ἀπέκτησεν ἐπ' αὐτοῦ γόνηρον καὶ εὐημερίαν.

1) Λέγεται διτὶ ἡ Εἰκασία ἀποτυχοῦσα ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεισόρθη εἰς μονήν, τὴν δποίαν ἔκτισεν ἡ Ἰδία, ὀνομασθεῖσα Κασσιανή. Εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται τὸ ἰδιόμελον τροπάριον, τὸ ψαλλόμενον τὴν Μεγάλην Τρίτην: «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις... κλπ».

Ο διαδεχθεὶς τὸν Θεόφιλον ἀνήλικος νίστος του Μιχαὴλ Γ' δ Μέθυσος (842-867) ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς του Θεοδώρας, ἐπὶ τῆς δοποίας τὴν κυβένθησιν τοῦ κράτους εἶχεν ὁ ἀδελφός της Βάρδας. Ο Μιχαὴλ Γ' ἐνηλικιωθεὶς ἀλεθείρη εἰς μὲν τὸν Ἰδιωτικὸν του βίον φαῦλος, εἰς δὲ τὴν διαχείρισιν τοῦ δημοσίου ἀσυνείδητος. Εἰς τὴν αὐλὴν ἐπεκράτει μεγάλη διαφορά, τὴν δοποίαν ὑπέθαλπεν ὁ κατὰ τὰ ἄλλα μορφωμένος Βάρδας.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ ἔγινεν ἡ δριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων, ἡ δὲ Ἐκκλησία ἀπέκτησεν ἔξωτερικῶς γόνηρον καὶ κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν διαφόρους λαούς.

Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΦΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς δευτέρας περιόδου τῶν θρησκευτικῶν ἔριδων εἶναι ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐνισχυθεῖσα ἐκ τῆς ἐπιτυχίας κατὰ τῶν εἰκονομάχων κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ἐπιδιώκει νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πλήρη ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς πολιτείας. Ἐπωτοστάτουν εἰς τὴν κίνησιν ταύτην οἱ μοναχοὶ Στουδίται τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Στουδίτου ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἡγουμένου Θεοδώρου Στουδίτου. Οὗτοι ἡσαν δυσηρεστημένοι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τῆς μετριοπαθοῦς πολιτικῆς τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου (806-815), διὸ δοποῖς ἐπεδίωκε διὰ τρόπου ἡπίου τὴν ἀποκατάστασιν τῆς γαλήνης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀφ' ἑτέρου κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου. Ο αὐτοκράτωρ ἀποβλέπων μόνον εἰς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους ἐφορολόγησε καὶ τὰς μοναστηριακὰς περιουσίας, αἱ δοποῖαι μέχρι τοῦδε ἡσαν ἀφορολόγητοι, δὲν ἥθελε δὲ τὴν ἐκκλησίαν κράτος ἐν κράτει. Διὰ τοῦτο ἔλαβεν αὐτηρὰ μέτρα κατὰ τῶν Στουδίτων, διεσκόρπισεν αὐτούς, τὸν δὲ Θεόδωρον Στουδίτην ἔξωρισε. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην κατεφάντι ὁ φανατισμὸς τῶν μοναχῶν, οἱ δοποῖοι συνεννοοῦντο μετὰ τοῦ Πάπα νὰ ὑποτάξουν τὴν Ὁρθοδοξίαν εἰς αὐτόν, διὰ νὰ πολεμήσουν τὸν αὐτοκράτορα. Τὴν κατάστασιν ἐπεδείνωσαν αἱ περὶ τοῦ θρόνου ἔριδες καὶ ἡ χαλαρὰ ἀρχὴ τῶν αὐτοκρατόρων Σταυρούπολην καὶ Μιχαὴλ Ραγκαβέ.

Διὰ τοῦτο ὁ Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος, ὁ στρατιωτικὸς αὐτοκράτωρ, ἥθελησε νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἀντίδρασιν τῶν μοναχῶν καὶ

815

έλαβε νέα μεταρρυθμιστικά μέτρα. Τὸ ἔτος 815 σύνοδος συγκληθεῖσα ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ ἐπανέφερε τὰ διατάγματα κατὰ τῶν εἰκονολάτρῶν. Ἡ ὥχισαν πάλιν αὐστηρότατοι διωγμοί, τὰ μοναστήρια ἐκλείσθησαν καὶ οἱ μοναχοὶ ἐξεδιώχθησαν. Τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τοῦ Λέοντος ἐξηκολούθησαν οἱ δύο διάδοχοι του, ὁ Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς καὶ ἴδιως ὁ Θεόφιλος, ὃ δποῖος ἦτο δπαδὸς τῶν εἰκονομάχων. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἐξεδόθησαν αὐστηρὰ διατάγματα κατὰ τῶν ὑποστηρικτῶν τῶν εἰκόνων καὶ ἐπεβλήθη ἀληθῆς τρομοκρατία. Ἀλλὰ μετὰ εἴκοσι ἑτῶν διηνεκῇ ἀγῶνα ἐπῆλθεν ἡ ἀντίδοσις. Εὐθὺς μετὰ τῶν θάνατον τοῦ Θεοφίλου ἡ χήρα ἀντιβασίλεσσα Θεοδώρα διὰ τῆς συνόδου τοῦ 843 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πατριάρχου Μεθοδίου ἀνεστήλωσεν δριστικῶς τὰς εἰκόνας. Ἐπηκολούθησε τελετὴ, ἡ δὲ ἡμέρα αὕτη ἐθεωρήθη ὡς ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ μέχρι σήμερον ἐορτάζεται ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν (Κυριακὴ Ὁρθοδοξίας).

Τοιουτορρόπως ἔληξεν δριστικῶς ὁ περὶ τῶν ἀγίων εἰκόνων ἀγῶνας διαρκέσας περίπου 120 ἔτη. Ἡ ὥχισεν ἀπὸ ζητήματος καθαρῶς δογματικοῦ καὶ κατέληξεν εἰς ζήτημα πολιτικού. Ἡ ἐκκλησία ἐφάνη ὅτι ἐνίκησεν εἰς τὴν πάλην, διότι ἐπέτυχε τὴν διατήρησιν τῶν ἀγίων εἰκόνων. Πράγματι δμως ἐξήρχετο ἡ ττημένη, διότι ὑπετάχθη δριστικῶς εἰς τὸ κράτος.

ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΛΑΥΙΚΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Γ' ἐδέχμησαν τὸν χριστιανισμὸν οἱ σλαύοι τῆς Πελοποννήσου (849), ὁ δὲ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ἐπετάχυνε τὴν ἀφομοίωσιν.

Αλλὰ κυρίως ἡ Ὁρθοδοξία ἀπέκτησε μέγια γόνητρον, διότι ἐξήπλωσεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸν χριστιανισμὸν διὰ τοῦ ἔργου τῶν Ἱεραποστόλων. Οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ **Μεθόδιος καὶ Κύριλλος**, οἱ ὄνομαζόμενοι Ἱεραπόστολοι τῷ Σλαύῳ, με-

864 τέβησαν εἰς τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ονγγαρίᾳ καὶ Βοημίᾳ σλαυικοὺς λαοὺς καὶ προσείλκυσαν αὐτοὺς εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν. Πρὸς εὐκολίαν τῶν νεοφωτίστων ἐπενόησαν τὸ νέον σλαυικὸν ἀλφάβητον καὶ μετέφρασαν τὰς Ἅγιας Γραφὰς εἰς τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν. Ωσαύτως πολὺ συνετῶς ἐπολιτεύθησαν κηρύζεντες εἰς αὐτοὺς τὸ Εὐαγγέλιον σλαυιστί, καθιερώσαντες ἵε-

ροτελεστίας εἰς τὴν σλαυικὴν καὶ προσπαθήσαντες νὰ μορφώσουν κλῆρον σλαυικόν. Οὕτω ὁ σλαυικὸς κόσμος προσειλκύσθη εὐκολῶτερον εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν.

Τὰς αὐτὰς ἐπιτυχίας είχε τὸ ἔργον τῶν ἱεραποστόλων καὶ εἰς τὰς ὅχθας τοῦ ποταμοῦ Δόν, ὃπου κατώκει τὸ τουρκικὸν ἔμνος τῶν Χαζάρων, τὸ δόποιον προσῆλθεν εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τὸ δὲ 864 προσῆλθεν εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ ὁ Τσάρος τῶν Βουλγάρων Βόρις, παρὰ τὰς ἀπεγνωσμένας προσπαθείας τοῦ Πάπα, ὃπως προσέλκυσῃ αὐτοὺς πρὸς τὴν Ρώμην. Τοῦτο ἀποδεικνύει πόσουν μέγα ἦτο τὸ κῦρος τῆς συντοκρατορίας εἰς τὸν τότε κόσμον.

ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ

Ἡ Εἰρήνη, καθὼς εἴδομεν, ὑπερχεώθη νὰ καταβάλλῃ ἐτήσιον φόρον εἰς τοὺς Ἀραβας. Ὁ Νικηφόρος ἐπιγειρήσας ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ταπεινωτικῆς εἰρήνης ἔξεστράτευσεν, ἀλλ᾽ ἥτυγχησε καὶ ὑπεβλήθη εἰς ὅρους ἀκόμη περισσότερον ταπεινωτικούς. Οἱ δροὶ δύμως οὗτοι δὲν ἔξεπληρώθησαν ἐνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρούν ἀλ-. Ρασίδ.

Ἄλλὰ καθ' ὃν χρόνον ἦ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία ἐταράσσετο ἐσωτερικῶς; ἐνεκα τῆς στάσεως τοῦ Θωμᾶ Καππαδόκη κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Β', οἱ Ἀραβες δομάρμενοι ἔξι Ἀφρικῆς κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας. Πειραταὶ δὲ Ἀραβες τῆς Ισπανίας, 826 δύνομαζόμενοι συνήθως Σαρακηνοί, κατέλαβον τὴν μεγαλόνησον Κρήτην καὶ ὅρμουσαν εἰς αὐτὴν ἀνεξάρτητον μωαμεθανικὸν κράτος, τὸ δόποιον διετηρήθη 140 περίπου ἔτη.

Πολὺ σοβαρώτερος ἦτο ὁ ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου πόλεμος κατὰ τῶν Ἀράβων. Ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ὁ Θεόφιλος ἐπροχώρει νικηφόρως ὑπερβάζεις τὰ ὅραια τοῦ ἀραβικοῦ κράτους, ἔξηψε τὸν φανατισμὸν τῶν Ἀράβων διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς γενεθλίου πύλεως τοῦ χαλίφου Σωζοπέτρας, παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ χαλίφου νὰ φεισθῇ τῆς Ἰδιαιτέρας του πατρίδος. Τότε ἥγερθη ἰερὸς πόλεμος τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ ἡττα τοῦ Θεοφίλου καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ἰδιαιτέρας πατρίδος του Ἀμυρίου τῆς Φρυγίας. Αἱ συνέπειαι θὰ ἥσαν σοβαρώτεραι, ἂν οἱ Ἀραβες δὲν ἥσαν ἀπησχολημένοι ἐνεκα ἐμφύλιων ἐρίδων.

Βραδύτερον οἱ Ἀραβες ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' ἔγιναν κύριοι ὅλης τῆς Σικελίας. Οἱ δὲ πειραταὶ τῆς Κρήτης ἐλυμαίνοντο τὰ ἔλλη-

νικά παράλια καὶ τὰς νήσους. Ἀλλ' ἥδη εἶχε γίνει καταφανῆς ἡ ἀδυναμία, εἰς τὴν δποίαν εἶχε περιέλθει τὸ ἀραιβικὸν κράτος, διότι, ἐνῶ ἡ αὐτοκρατορία εὑρίσκετο εἰς οἰκτρὰν θέσιν ἔνεκα τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Μιχαήλ, οὐδὲν ἀξιόλογον κατώρθωσαν. Ἐκτοτε ἀρχεται φαγδαία ἡ παρακμή του καὶ πινει ν' ἀποτελῇ σοβαρὸν κίνδυνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

Σπουδαιόταται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι αἱ συγχρούσεις πρὸς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ γείτονας Βουλγάρους. Οὗτοι μετὰ τὴν ταπείνωσιν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ἤχισαν πάλιν ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς Εἰρήνης νὰ κάμνουν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, ἐπιφελούμενοι ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν. Εἶχον τότε πολλὰς ἐπιτυχίας, διότι εὖρον κατάλητος καὶ ἐπιτηδειότατος, ἀλλὰ καὶ αἷμοχαρέστατος.

Ο Νικηφόρος ἀπεφάσισε ν' ἀπαλλαγῇ τῆς βουλγαρικῆς πιέσεως καὶ ἐπεχείρησε κατ' αὐτῶν ἐκστρατείαν. Ἐπροχώρησε νικηφόρος καὶ ὑπερβάς τὸν Αἴμον εἰσῆλθεν εἰς τὴν καρδίαν τῆς

811 Βουλγαρίας. Ἀλλ' ἐμπεσὼν εἰς ἐνέδραν ὑπέστη δεινὴν καταστροφήν, δὲ ἔδιος δὲ ἐφονεύθη (811). Ο Κροῦμμος νικητὴς κατῆλθεν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐβάδιζε κατὰ τῆς Ἀδριανούπολεως, καθ' ὃν χρόνον ἦριζον περὶ τῆς ἀρχῆς ὁ Σταυρούκιος καὶ ὁ Μιχαὴλ Ραγκαβές. Διὰ τοῦτο οἱ Βούλγαροι πολιορκήσαντες τὴν Ἀδριανούπολιν ὠρμήσαν κατὰ τῆς πρωτευούσης (813).

Ἀλλ' ὁ νέος αὐτοκράτωρ Λέων Ε', στρατηγὸς ἱκανός, διαλύσας τὰ πρὸ τῆς πρωτευούσης βουλγαρικὰ στίφη, τὰ δποῖα διεσκορπίζοντο εἰς τὰ περίχωρα πρὸς εὔρεσιν τροφῶν, συνεκρότησε

817 τὴν περίφημον μάχην τῆς Μεσημβρίας (817), κατὰ τὴν δποίαν δὲ μὲν Κροῦμμος πληγωθεὶς ἀπέθανεν δλίγον βραδύτερον ἐκ τῶν τραυμάτων, οἱ δὲ Βούλγαροι ὑπέστησαν μεγάλην καταστροφήν, ὥστε ἐπὶ 70 ἔτη δὲν ἐτόλμησαν πλέον νὰ κάμουν ἐπιδρομάς.

ΕΡΙΔΕΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΑΙ ΠΑΠΑ-ΙΓΝΑΤΙΟΣ. ΦΩΤΙΟΣ

(15) Ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ Γ' συνέβη σοβαρὸν ἐπεισδιον μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Πάπα Ρώμης. Ἀφορμὴν εἰς τοῦτο ἔδωκεν ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τοῦ ἐναρετωτάτου καὶ αὐστηροτάτων ἥθων Πατριάρχου Ἰγνατίου, δὲ μοῖσας ἐπόγορεύσῃ εἰς τὸν Βάρδαν

τὴν θείαν μετάλληψιν διὰ τὴν ἀνθρικότητά του. Διὰ τοῦτο ὁ Βάρδας ἀπεμάκρυνε βιαιώς τὸν Ἱγνάτιον ἐκ τοῦ θρόνου, ἔξωρισεν αὐτὸν εἰς ἔρημον νῆσον τῆς Προποντίδος καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Φῶτιον, τὸν λογιώτατον ἄνδρα τῶν χρόνων τούτων. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν τοῦ Πατριάρχου ἔθεωρησε μεγάλην μερις τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ὡς ἀντικανονικὴν διότι οὕτε παρηγήθη ὁ Πατριάρχης οὕτε καθηρέθη ὑπὸ συνόδου ἀρχιερέων κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, ἔζητησε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Πάπα πρὸς διευθέτησιν τοῦ ζητήματος. Τότε ἐδημιουργήθη σοφιαρὰ κρίσις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἔθεωρησε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Πάπα ὡς παράνομην καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν Πάπαν Νικόλαον Α', οὗτος δὲ πάλιν διὰ τοπικῆς ἐν Ρώμῃ συνόδου ἀνεθεμάτισε τὸν Φῶτιον (867).

867

Ούτως ἐπῆλθε διάστασις μεταξὺ Πατριάρχου καὶ Πάπα, ὃ δοπία ἀκόμη δὲν ἦτο δριστική. Ἀλλ' ἦτο τόσος ὁ φανατισμός, ὃ ἀναπτυχθεὶς ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τῆς Δύσεως, ἵδιως ἔνεκυ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Πάπα εἰς τὰ θρησκευτικὰ τῆς Βουλγαρίας, τὴν δοπίαν ἥθελε θρησκευτικῶς νὰ ὑπαγάγῃ εἰς τὴν Ρώμην, ὥστε ἔφαίνετο ὅτι μοιραίως τὸ σχίσμα μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἦτο ἀναπόφευκτον. Ἡ εἰς πλεῖστα ἄλλα ζητήματα ἀντίθεσις μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐκδηλωθῇ καὶ εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα.

Τὰς σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἀποκατέστησεν δὲ ἀρχηγέτης τῆς νέας δυναστείας Βασίλειος ὁ Μακεδών διὰ τῆς ἐπαναφορᾶς εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τοῦ Ἱγγατίου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τούτου πάλιν ἐκλήθη εἰς τὸν θρόνον ὁ Φώτιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Η ΜΕΓΙΣΤΗ ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ
Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ
(867—1057)

Η χρονική περίοδος τῶν 200 περίπου ἡεών, ἀπὸ τοῦ 867-1057, είναι ἡ ἐνδιοχοτάτη τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Σειρὰ ἀξιολόγων βασιλέων ἐπεκτείνει τὰ δριγά τοῦ κράτους καὶ καθιστᾶ σεβαστὴν τὴν αὐτοκρατορίαν εἰς ὅλον τὸν πέριξ κύρσμον, ἐνδιάμεσον, ἐνδιάμεσον τῶν αὐτοκρατορίων εἰς τοὺς διάστηματα τῶν πολιτισμῶν.

Η Κωνσταντινούπολις κατὰ τὸν Ι' καὶ ΙΑ' αἰώνα ἀποδιδούσης τῷ φωτεινότερον κέντρον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Αλλ', ἡ ἀπαραγμιαλλος αὐτοῦ αἴγλη τῆς περιόδου ταύτης ἀρχίζει δλίγον κατ' δλίγον νὰ ἔχασθενῃ καὶ τὸ κράτος ὁργέται ωραῖσις εἰς τὴν τραγικὴν καταστροφὴν.

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Οἱ πλείστοι τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἦσαν ἀνδρες μεγάλης ἀξίας συνενοῦντες προτερήματα σπάνια καὶ ποικίλα. Ἡσαν ἔξοχοι στρατηγοὶ καὶ ἡγάπων τὸν βίον τοῦ στρατοπέδου καὶ τοὺς στρατιώτας. Διὰ τοῦτο ἐλάτερουν αὐτοὺς οἱ στρατιῶται. Μὲ τὴν στρατιωτικὴν ἴκανότητα συνεδύαζον διπλωματικὴν εὐστροφίαν καὶ διοικητικὸς ἀρετάς. Ἡρέσκοντο εἰς τὰς μεγάλας τελετὰς καὶ εἰς τὰς πομπὰς τῶν παρατάξεων, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον συνετέλουν εἰς τὴν ἔξυπηρέτησιν τοῦ συμφέροντος τοῦ κράτους. Ἀλλως ἥσαν καλοὶ οἰκονομολόγοι, ἔχθροι τῶν περιττῶν δαπανῶν καὶ ἐφρόντιζον μὲ πάντα τρόπον ν' αὐξήσουν τὸν δημόσιον πλούτον. Πάντες σχεδὸν ἥσαν φιλόδοξοι καὶ ὡς ἰδιαίτερον τῶν εἶχον νῦν καταστήσουν τὴν αὐτοκρατορίαν τὸ μεγαλύτερον καὶ ἴσχυρότερον κράτος τοῦ κόσμου. Ἄλλ' οἱ βασιλεῖς οὗτοι εἶχον διατηρήσει καὶ τραχύτητά τινα τοῦ χαρακτῆρος καὶ ἥσαν αὐταρχικοί, ἀλλ' εἶχον πάντοτε συνείδησιν τῆς εὐθύνης.

Ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ θρόνου 194 ἔτη καὶ ἐβασίλευταν 17 βασιλεῖς. Δὲν ἥσαν ὅμως πάντες ἀπ' εὐθείας γόνοι τοῦ οἴκου, ἀλλ' εἰοῆλθον εἰς αὐτὸν εἴτε ὡς ἐπίτροποι τῶν

άνηλίκων ήγεμόνων είτε υἱοθετηθέντες. Τινὲς ἔξι ἐκείνων, οἱ δόποιοι ἔξωθεν εἰσῆλθον εἰς τὴν δυναστείαν ἀνεδείχθησαν ἔξοχοι ήγεμόνες.

Η ΔΙΑΔΟΧΗ

Ίδρυτὴς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶναι ὁ **Βασίλειος Α'** (867—886), ὁ ἐπικαλούμενος **Μακεδονικός**. Διετέλεσεν ἕποκόμος τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ διὰ τῆς ἴκανότητός του προήχθη μέχοι τοῦ ἀξιώματος τοῦ **Καίσαρος**. Ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς μεγάλης ἐπιτηδειότητος καὶ τῆς σωματικῆς του ωμης, ἡ δοπία τὸν ἐβοήθησεν εἰς πολλὰς περιπετείας τοῦ βίου. Καταλαβὼν δὲ τὴν ἀρχὴν ἀνέπτυξε προτερήματα ἀληθῶς βασιλικά, μολενότι ἡτο ἀμόρφωτος.

‘Ο νίος του καὶ διάδοχος; **Δέων ΣΤ'** (886—912) ἐπωνομάζετο **Σωφρός** διὰ τὴν ἀσχολίαν του εἰς τὰ γράμματα. ‘Ο **Δέων** τὰ μὲν στρατιωτικὰ παρημέλητεν, εἰς δὲ τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις ἐποιτεύθη κακῶς. ‘Εξωτερικῶς δὲ τὰ πράγματα περιῆλθον εἰς κρίσιμον σημεῖον ἐνεκα τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου καὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν **Σαρακηνῶν** πειρατῶν.

Τὸν Λέοντα ΣΓ' διεδέχθη ὁ νίος του **Κωνσταντῖνος Ζ'** ὁ **Πορφυρογέννητος** (912—959), ἐπταετὴς τὴν ἡλικίαν. Διὰ τοῦτο ἐπετροπεύετο κατ' ἀρχὰς μὲν ὑ τὸ τοῦ θείου του Ἀλεξάνδρου (912—913), ἐτείτα δὲ ὑ πὸ τῆς μητρός του **Ζωῆς**. ‘Αλλ’ ὁ ναύαρχος **Ρωμανὸς** ὁ **Δεκαπηνὸς** ἐξέβαλε τὴν Ζωὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ ἀνέλαβε τὴν κηδεμονίαν τοῦ βασιλέως συμβασιλεύσας μετ' αὐτοῦ (919—944). ‘Ο **Ρωμανὸς** κατέστησε συμβασιλεὺς καὶ τοὺς τρεῖς νίοὺς του καὶ οὗτως ὑπῆρχον ἐπί τι διάστημα πέντε βασιλεῖς, ἐκ τῶν δοπίων ἐσχατος ἡτο ὁ νόμιμος βασιλεὺς **Κωνσταντῖνος** ὁ Ζ'. ‘Αλλὰ τὸ 945 ἐνηλικιωθεὶς ἐξέβαλεν ἐκ τῆς ἀρχῆς τοὺς σφετεριστὰς τοῦ θρόνου καὶ ἐβασίλευσε μόνος. ‘Η τελευταία αὕτη περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ **Κωνσταντίνου** ὑπῆρξεν ἵσχυρὰ καὶ ἐνδοξός. Τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας τόσον είχεν ὑψωθῆ ἐπὶ τῆς βασιλείας του, ὥστε τὰ μεγαλύτερα τῶν τότε κρατῶν ἐπεξήτουν νὰ συνάψουν σχέσεις πρὸς αὐτήν.

Τὸν **Κωνσταντῖνον Ζ'** διεδέχθη ὁ νίος του **Ρωμανὸς Β'** (959—963), τοῦ δοπίου η σύντομος βασιλεία ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη ἐνεκα τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιτυχιῶν, τῶν δοπίων συντελεσταὶ ἡσαν ἔξοχοι στρατηγοί. ‘Αποθνήσκων ἀφῆκε δύο νίούς, **τὸν Βασίλειον**

καὶ Κωνσταντίνον, δύο θυγατέρας, τὴν Θεοφανὰ καὶ τὴν Ἀνναν, καὶ τὴν σύζυγόν του Θεοφανὰ εἰς νεαράν ἡλικίαν. Ἀλλ' ἀντὶ τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ, συναινέσει τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Πατριάρχου, ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς, ὃς *Νικηφόρος Β'* (963—969) νυμφευθεὶς τὴν χήραν τοῦ Ρωμανοῦ Θεοφανῶ, ἀφοῦ ἔξησφαλίσθησαν τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων βασιλοπαίδων. Τοιουτορόπως εἰσάγονται νέα ἥθη εἰς τὴν διαδόχην τοῦ θρόνου, διότι ἐγκαθίσταται ἡ διαδοχικὴ βασιλεία, ἐνῶ μέχρι τοῦδε ἐπεκράτει ἡ ϕωμαῖκὴ ἀντίληψις τῆς αἰρετῆς βασιλείας. Τὰ τρία ἐτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Νικηφόρου διῆλθον εἰς ἐκστρατείας κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνδόξους. Ὁ Νικηφόρος ἐπεσε ψῆμα στυγερᾶς δολοφονίας. Ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς συνεννοηθεὶς μετὰ τῆς συζύγου του Θεοφανοῦς εἰσῆλθε τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐδολοφόνησε τὸν αὐτοκράτορα.

‘Ο Τσιμισκῆς (969—976) ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἔλαβε σύζυγον τὴν Θεοφανῶ. Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης *Πολύευκτος* ἡνάγκασεν αὐτὸν νὰ διώῃ ἐκ τῶν ἀνακτόρων τὴν δολοφόνον τοῦ Νικηφόρου φρδιοῦργον Θεοφανῶ καὶ νὰ σεβασθῇ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν μικρῶν βασιλοπαίδων. Ἀλλ' ἡ βασιλεία τοῦ Τσιμισκῆ παρὰ τὴν παράνομον ἀρχὴν ὑπῆρχεν ἐνδοξοτάτη. Ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Τσιμισκῆς ἦσαν ἀρμενικῆς καταγωγῆς. Ὁ Τσιμισκῆς ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιθαλαμηπόλου (*Παρακοιμαμένου*) Βασιλείου, τοῦ δποίου εἰχεν ἀνακαλύψει τὰς οἰκονομικὰς καταχρήσεις εἰς βάρος τοῦ κράτους.

Θετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ ἐβασίλευσαν οἱ δύο ἀδελφοί, οἱ νόμιμοι διάδοχοι τοῦ θρόνου, *Βασίλειος Β'* (976—1025) ὁ ἐπικληθεὶς *Βουλγαροκτόνος*, καὶ *Κωνσταντῖνος Η'* (1025—1028). Ἀλλὰ καὶ οὐσίαν τὴν ἀρχὴν εἶχεν ὁ Βασίλειος, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος τιμητικῶς μόνον καὶ κατ' ὄνομα συνεβασίλευεν. Ἡ βασιλεία τοῦ Βουλγαροκτόνου ἔγινε περιβόητος. Ἐκόσμησε τὴν Ἑλληνικὴν ἴστοριαν διὰ τῶν μεγάλων ἀγώνων του κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ὁ δὲ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος, γέρων ἥδη, ἐβασίλευσε μόνον ἐπὶ 3 ἔτη.

Μετὰ τὸν ἄνατον τοῦ Κωνσταντίνου ἐβασίλευσεν ἡ θυγάτηρ του *Ζωὴ* (1028—1050) καὶ μετ' αὐτῆς ἐκυβέρνησαν ὡς συμβασιεῖς ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον οἱ σύζυγοί της *Ρωμανὸς Γ'* *Αργυρός* (1028—1034) καὶ *Μιχαὴλ Δ'* ὁ *Παφλαγῶν* (1034—1041).

τραπεζίτης τῆς αὐλῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἡ Ζωὴ ἔλαβεν ὡς συμβασιλέα τὸν **Μιχαὴλ Ε'** τὸν **Καλαφάτην** (1041—1042), ἀνεψιὸν τοῦ Μιχαὴλ Δ', τὸν ὅποιον εἶχεν υἱόθετήσει. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τούτου ἡ Ζωὴ, ἡ λικιωμένη πλέον, ἔλαβε καὶ τοίτον σύζυγον τὸν **Κωνσταντῖνον Θ'** τὸν **Μονομάχον** (1042—1054), ὁ ὅποιος ἔγινε νόμιμος κληρονόμος τοῦ θρόνου μετὰ τὸν θάνατόν της. Ἐπὶ τούτου τὰ πράγματα τοῦ κράτους περιῆλθον εἰς κακὴν κατάστασιν καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.

Ἐτειδὴ δὲ Κωνσταντῖνος Θ' ἀπέθανεν ἄτεκνος, τὴν ἀρχὴν κατέλαβεν ἡ **Θεοδώρα** (1054—1056), νεωτέρα ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς. Αὗτὴ εἶναι ἡ τελευταία βασίλισσα τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς ἡ πολιτικὴ μερίς, ἡ ὅποια ἐπεκράτει ἐν τῇ αὐλῇ, ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν **Μιχαὴλ ΣΤ'** τὸν **Στρατιώτικον** (1056—1057), ὁ ὅποιος μῆνας μόνον ἐβασίλευσε καὶ καταριθμεῖται εἰς τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν.

ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

(18)

Οἱ Βούλγαροι μετὰ τὴν ἥτταν παρὰ τὴν Μεσημβρίαν (817) δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιχειρήσουν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ ἔλληνικοῦ κράτους. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 889 οἱ πόλεμοι μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν ἐπανήχισαν λυσσωδέστεροι καὶ ἔλαβον χαρακτῆρα ἔξοντων τικὸν μεταξὺ τῶν δύο λαῶν.

Κατὰ τὰ ἔτη τῆς εἰοήνης τὸ βουλγαρικὸν κράτος εἶχεν ἀναπτυχθῆ σημαντικῶς. Τὸ ἔδαφος αὐτοῦ ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ δυτικῶς μέχρι τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Πίνδου. Σλαῦσι δὲ καὶ Βούλγαροι συνανεμίγησαν καὶ ἀπετέλεσαν ἔθνος ὅμοιογενές, τὸ ὅποιον συνέδεσεν ἥδη δὲ χριστιανισμός, Συγχρόνως παρέλαβεν ἐκ τοῦ Βυζαντίου πολλὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι οἱ Βούλγαροι κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἀνέπτυξαν ἀξιολογώτατον ἐμπόριον εἰς τὴν ξηρὰν ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τῆς Γερμανίας. Διὰ τοῦτο οἱ Βούλγαροι βασιλεῖς διημφισθήτησαν πρὸς τοὺς Ἑλληνας αὐτοκράτορας τὴν κυριαρχίαν τῆς Βαλκανικῆς καὶ ἐγέννησαν τὸ φυλετικὸν μῆσος μεταξὺ τῶν δύο λαῶν, τὸ ὅποιον ἐκληροδοτήθη καὶ εἰς τὰς παρούσας γεννεάς. Οἱ πόλεμοι μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων διήρκεσαν ἔνα περίου παῖδαν καὶ οἱ δύο λαοὶ ἐπάλαισαν κυριολεκτικῶς πρὸς ἀλλήλους περὶ ἐπιχρατήσεως.

Ἀφορμὴ τοῦ νέου πολέμου ἦσαν ἐμπορικὰ συμφέροντα. Οἱ-

Βούλγαροι ἔνεκα τῶν διαφόρων ἐμποδίων, τὰ δποῖα εῦρισκον εἰς τὸν κύριον ἐμπορικὸν λιμένα, ἐκ τοῦ δποίου ἐμπορεύοντο, τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥρχοντο εἰς διαχεῖς προστριβάς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ὁτε δὲ ὁ Λέων ΣΤ' διέταξε τὴν μεταφορὰν τῶν ἀποθηκευμένων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορευμάτων εἰς Θεσσαλονίκην, ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων **Συμεών**, ὁ δποῖος ἦτο ἥδη κύριος καὶ τῶν πέραν τοῦ Δυονάρβεως χωρῶν Βλαζίας, Μολδανίας, Γρανσυλβανίας καὶ μ/ρους τῆς Οὐγγαρίας, ἥρχισε φοβερὸν πόλεμον. Ὁ Συμεών, δπως ἄλλοτε ὁ Ἀλάριχος, εἶχεν ἀνατοραφῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὃπου ἐκρατεῖτο ὡς ὅμηρος, καὶ ζήσας ἐν μέσῳ τῆς λαμπρότητος τοῦ Βυζαντίου εἶχεν δνειρευθῆ νὰ θέσῃ εἰς τὴν κεφαλήν του τὸ στέμμα τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Οἱ Βούλγαροι ἀπέβησαν τότε πραγματικὸς κίνδυνος διὰ τὸ Βυζάντιον, ἀλλ' ὁ Συμεὼν ἤναγκάσθη ν' ἀναστέλῃ τὴν πρωτην ταύτην ἐπίθεσιν τὸ 893, διότι οἱ Οὐγγροὶ ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς Βυζαντινῆς διπλωματίας εἰσέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

889

὾ ο πόλεμος ἐπανελήφθη τὸ 913 ὅτε ἔγινον ἐν Κωνσταντινουπόλει ταφαχαὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος ΣΤ' κατὰ τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ Κωνσταντίνου Ζ'. Τὸ 914 ἐκυρίευσεν ὁ Συμεὼν τὴν Ἀδριανούπολιν, τὸ δὲ 917 ἐνίκησε παρὰ τὴν Ἀγχίαλον τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ βούλγαρος βασιλεὺς προσέλαβε τὴν πρωτονυμίαν **Τσάρος τῶν Βουλγάρων** καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, εἰς δὲ τὴν πρωτεύουσάν του **Πρεσλάναν** (παρὰ τὸ σημερινὸν Τύρνοβον τῆς Βουλγαρίας) ἐγκατέστησεν ἀνεξάρτητον βουλγαρικὸν πατοιαρχεῖον. Τὸ 924 προήλασε μέχρι Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ἡ ἐπιχείρησις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ, διότι οἱ Βουλγαροὶ ἐστεροῦντο στόλου, διὰ ν' ἀποκλείσουν τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ὁ Συμεὼν συνηντήθη τότε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμαιοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ὁ δποῖος ἔπεισεν αὐτὸν ν' ἀποχωρήσῃ. Αἱ φιλοδοξίαι τῶν Βουλγάρων ὑπέστησαν δεινὸν τραῦμα, ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ αὐτῆς ἀρχίζει νὰ παρακαμψῆ ἡ Βουλγαρία, ἀφοῦ ἐπὶ Συμεών ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεως της.

Οἱ Βουλγαροὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεών (927) ἡρκοῦντο εἰς χρηματικὰς δωρεάς, διδομένας ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ κατάστασις ἔξησθέντες τὴν δύναμίν των, ὥστε μετά τινας δεκαετίας οἱ αὐτοκράτορες ἀνέλαβον ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ

Βουλγαρικοῦ κράτους. Τὸ 967 ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐπανελθὼν νικητὴς ἐκ τῆς κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἐκστρατείας ἡρνήθη εἰς τοὺς Βουλγάρους πρέσβεις νὰ πληρώσῃ τὸν φόρον καὶ ἔξυβρισε τὸν ἡγεμόνα των ἀποκαλέσας σκυτοτράκην καὶ διφθερίαν καὶ τρίδουλον ἐκ προγόνων, παρόγγειλε δὲ εἰς αὐτὸν ὅτι θὰ μετέβαινε μόνος του νὰ πληρώσῃ τοὺς καθυστερημένους φόρους. Ἀφοῦ δὲ ἔξησφάλισε τὴν συμμαχίαν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ρώσσων Σβιατοσλαύου, ἥρχισε τὸν πόλεμον. Ὁ Σβιατοσλαύος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ, ἀφοῦ κατέλαβεν αὐτήν, ἥθελε νὰ προσαρτήσῃ εἰς τὸ κράτος του, ἢ δὲ κατάστασις ἔχειροτέρευσε, διάτι ἐν τῷ μεταξὺ ἑδολοφονήθη ὁ Νικηφόρος 969 καὶ οἱ Ρώσσοι τοῦ Σβιατοσλαύου διῆλθον τὸν Αἴμον, ἐλεηλάτησαν τὴν Φιλιππούπολιν καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Θράκης. Ἀλλ' ὁ διάδοχος τοῦ Νικηφόρου Τσιμισῆς ἀπέκρουσε τοὺς Ρώσσους καὶ διωργάνωσε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Βουλγαρίας. Ὁ στρατός του διέβη τὸν Αἴμον, ἐνῶ ὁ στόλος ἀνέπλεε τὸν Δούναβιν. Ὁ Τσιμισῆς κατέλαβε τὴν Πρεσλαύαν καὶ ἐποιόρκησεν εἰς τὸ Διορύστολον (Σιλίστριαν) τὸν Σβιατοσλαύον καὶ ἡνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἔκκενώσῃ τὴν χώραν. Καὶ ὁ μὲν Ρώσσος βασιλεὺς ἐπιστρέψαν εἰς τὴν Ρωσσίαν μετὰ τῶν λαφύρων του προσεβλήθη καθ' ὅδὸν ὑπὸ βαρβάρων λαῶν καὶ ἐφονεύθη, ὁ δὲ Τσιμισῆς διῆρεσε τὴν Βουλγαρίαν εἰς ἐπιτὰ ἐπαρχίας, εἰς τὰς διοίας διώρισεν ἵδιοις διοιητὰς ὄνομασθέντας βουλγαριστὴν Βοεβόδας.

Ἄλλὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Τσιμισλῆ ἐπιβλήθεν ἐν Βουλγαρίᾳ καθεστῶς ἔμελλε νὰ διατηρηθῇ μόνον μέχρι τοῦ θανάτου του. Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀυτοκράτορος οἱ Βούλγαροι ἀνακηρύξαντες τούρον τὸν Σαμουνῆλ (979—1014), νέὸν τοῦ Σισμάν, ἐνὸς ἐκ τῶν ἡγμόνων τῶν ἐπιτὰ βουλγαρικῶν ἐταρχιῶν, ἥρχισαν φοβερὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα σχεδόντες δῶς καταφύγια τὴν Πίνδον, τὴν Πρέσπαν καὶ τὴν Ἀχρίδα. Ὁ Σαμουνῆλ ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀναρρήσιας, ἢ διοία ἐπεκράτησε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου Β', κατώφθισεν ὅπι μόνον ν' ἀπελευθερώσῃ καὶ νὰ ἀνασυγχροτήσῃ τὴν παλαιὰν Βουλγαρίαν, ἀλλ' ἐπεξεινε τὸ κράτος του καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, Ἡπειρον, Ἀλβανίαν καὶ Θεσσαλίαν καὶ ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Τοιουτορόπως ὁ Βασίλειος εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας του ἀνέλαβε τραχὺν κατὰ τῶν Βουλ-

971

γάρων ἀγῶνα, ὁ ὅποιος διήρκεσε μετὰ μικρῶν διαλειμμάτων 42 ἔτη.

Μόλις ὁ Βασίλειος ἀπηλλάγη τοῦ ἐν Ἀσίᾳ περισπασμοῦ, τῆς στάσεως δηλαδὴ τοῦ στρατηγοῦ Σκληροῦ, ἥρχισε φοβερὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμον, ὁ ὅποιος ἔλαβεν ἄγριον χαρακτῆρα ἐνεκα τοῦ μίσους τῶν δύο ἀντιπάλων ἡγεμόνων καὶ τῶν δύο φυλῶν. Ὁ πόλεμος διεξῆχθη εἰς πάσας τὰς χώρας τὰς μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως, Ἀδριατικῆς, Ἀμφρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν, εἶχε δὲ διαφόρους φάσεις. Τέλος τὸ 996 ὁ δνομαστὸς στρατηγὸς **Νικηφόρος Οὐρανὸς** συνέτριψεν εἰς μεγάλην καὶ ἀποφασιστικὴν μάχην παρὰ τὰς ὅχθας τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ τὸν στρατὸν τοῦ Σαμουνήλ, ὁ οὗτος ἐτραυματίσθη κατὰ τὴν μάχην, ὁ δὲ πόλεμος περιωρίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν κυρίως Βουλγαρίαν. Ἀλλ’ ὁ Βασίλειος ἐξηκολούθησε μετὰ μεγάλης δραστηριότητος τὸν πόλεμον καὶ ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν ἀπωθῶν τὸν Σαμουνήλ τὸν ἡνάγκασε νὰ δώσῃ τελειωτικὴν μάχην τὸ 1014 εἰς τὸ Κλειδίον, κείμενον ἐπὶ τῆς ἀπὸ Σερρῶν εἰς Μελένοικον ὅδοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Βουλγαροί ἐπαθού πανωλεθρίαν. Ὁ στρατός των ὅλος παρεδόθη, ὁ δὲ Σαμουνήλ σωθεὶς ἐφιππος **1018** ἀπέθανε μετ’ δλίγον ἐκ τῆς λύπης του. Ἡ Βουλγαρία ὑπετάχθη τὸ 1018 καὶ ἀπετέλεσεν ἐπαρχίαν ἐλληνικὴν διοικουμένην ὑπὸ διοικητοῦ ἀποστελλομένου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Τοιοτοτόπως τὸ κράτος ἐπεξετάθη πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Ουγγαρίας.

Μετὰ τοὺς θριάμβους τούτους ὁ Βασίλειος περιώδευσε τὰς κατακτηθείσας χώρας ἐπευφημούμενος πανταχοῦ καὶ κατῆλθε μέχρις Ἀθηνῶν, δους ἀπηλύθυνε δέσην εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὁ ὅποιος τότε εἶχε μεταβληθῆ εἰς ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐκεῖθεν δὲ διὰ τοῦ στόλου ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον καὶ τελετάς, τότε δὲ ἀνευφημήθη **Βουλγαροκτόνος.**

ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

Τὸ Ἀραβικὸν κράτος τῆς Ἀσίας εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρακμάζῃ καὶ δὲν ἀπετέλει σοβαρὸν κίνδυνον τῆς αὐτοκρατορίας. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐσωτερικὴ ἀναοχία ἐπεκράτει εἰς αὐτό, ὁ δὲ χαλίφης δὲν εἶχε συγκεντρωμένην διτος ἀλλοτε τὴν ἀρχήν, ἀλλ’ οἱ κατὰ τόπους διοικηταὶ εἶχον λάβει τόσην ἀνεξαρτησίαν, ὡστε

ἀπέβησαν κύριοι τῶν χωρῶν τὰς ὅποιας ἐκνιθέρων. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πόλεμοι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀράβων διεξῆγοντο ὅχι κυρίως ἐναντίον ὅλου τοῦ ἀραβικοῦ κράτους, ἀλλ᾽ ἐναντίον τῶν κατὰ τόπους ἀρχηγῶν, αἱ δὲ ἐπιτυχίαι ἡσαν εὐκολώτεραι καὶ περισσότεραι. Οὕτω διὰ τῶν νικῶν ἐνδόξων στρατηγῶν, τοῦ I. Κουνούνα, ὁ ὅποιος ἐπωνυμίσθη Τραϊανὸς καὶ Βελισσάριος, τοῦ Βάρδα Φωκᾶ καὶ τῶν υἱῶν του Νικηφόρου; Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου, ἀνεκτήθη μέγα μέρος τῶν χωρῶν, αἱ ὅποιαι πρὸ πολλοῦ εἰχον περιέλθει εἰς τοὺς Ἀραβας. Τὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας μετετέθησαν εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγρην, τέσσαρα δὲ νέα θέματα ἐδημιουργήθησαν ἐκ τῶν ἀνακτηθεισῶν χωρῶν (Σεβαστείας, Μεσοποταμίας, Σελευκείας καὶ Λυκανδοῦ). Βραδύτερον ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ I. Τσιμισκῆ ἀνεκτήθη ἡ Κιλικία μετὰ τοῦ ἴσχυροῦ φρουρίου Ταρσοῦ (965), ἡ βόρειος Συρία μετὰ τῆς Ἀντιοχείας (968) καὶ ἡ νότιος Συρία μετὰ τῆς Δαμασκοῦ καὶ Βηρυττοῦ (976) μέχοι τῶν προιθύρων τῆς Τερουσαλήμ. Χρονογράφος τις γράφει διὰ τὰς νίκας καὶ τὴν δόξαν τοῦ Τσιμισκῆ: Οἱ λαοὶ ἔτρεμον τὴν δόγην τοῦ Τσιμισκῆ, τὸ δὲ ξύφος τῶν χριστιανῶν ἐθέριζεν ὡς δρέπανον τοὺς ἀπίστους.

Ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἐξηκολούθησαν αἱ κατακτήσεις, αἱ δὲ ἀνακτώμεναι γῶραι ἐξησφαλίζοντο δι' ἴσχυρῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων. Διὰ δὲ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἀρμενίας καὶ Ἰβηρίας (Καυκάσου), αἱ ὅποιαι εἰχον ἀποτινάξει τὸν Ἰσλαμισμὸν καὶ ἐτέθησαν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἑλλήνων, ἡ αὐτοκρατορία ἔλαβε σχεδὸν πρὸς ἀνατολὰς τὰ σύνορα, τὰ δρόμα εἶχεν ἐπὶ Ιουστινιανοῦ.

ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΗΝΩΝ

Οἱ Ἀραβεῖς πειραταὶ οἱ δονομασθέντες Σαρακηνοί, ἀφότου ἐγκατεστάθησαν ἐν Κρήτῃ (826), ἀπέβησαν ἡ μάστιξ τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν καὶ παραλίων. Χαρακτηριστικὸν τῆς τόλμης των ἦτο ἡ κατὰ τὸ 904 κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρνητισθήσκου Λέοντος τοῦ Τοπολίτον. Ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν φρικωδῶς τὴν πόλιν καὶ ἀπήγαγον τοὺς θησαυροὺς καὶ πλῆθος αἰγαλιώτων, ἀπῆλθον. Ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ παράλιαι ἐλληνικαὶ πόλεις καὶ νῆσοι ἔτρεμον τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν. Οἱ αὐτοκράτορες πολλάκις ἐπεχείρησαν νὰ κυ-

904

ριεύσουν τὸ κρυστάλλιον αὐτῶν, τὴν Κρήτην, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἐκστρατεῖαι ἀπέτυχον.

Τέλος τὸ 960 δὲ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐπεχείρησε μεγάλην ἐκστρατείαν καὶ κατέληπε μετὰ δικτάμηνον πολιορκίαν τὴν πρωτεύουσαν Χάνδακα ('Ηράκλειον) καὶ κατόπιν ὅλην τὴν νῆσον. Ὁ τελευταῖος ἄρχων τῶν Σαρακηνῶν συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἔπανηλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μὲν ἀπειριστικά, συσσωρευθέντα ἔκει ὑπὸ τῶν πειρατῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πλεῖστοι τῶν χριστιανῶν τῆς νήσου εἶχον δεχθῆ τὸν ἴσλαμισμόν, δὲ ιεραπόστολος Νίκων, δὲ ἐπικαλούμενος Μετανοεῖτε, διέδωκεν ἐκ νέου τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὴν νῆσον. Διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης, ἡ δύοια ἐπὶ 140 περίπου ἔτη διετέλεσεν ὑπὸ τὸν πειρατικὸν ξυγόνοις Ἑλληνες ἔγιναν πάλιν κύριοι τῶν θαλασσῶν.

960

ΟΙ ΡΩΣΣΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤ' ΑΥΤΩΝ ΠΟΛΕΜΟΙ

‘Ρώς ή ‘Ρῶσσοι ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν οἱ βαρβαροὶ κοὶ λαοί, οἱ δύοιοι ἐπὶ ἀπειραρίθμων πλοιαρίων διὰ τῶν ὁσικῶν ποταμῶν κατελθόντες εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰ προάστεια τοῦ Βοσπόρου. Τὸ ὁσιστικὸν κράτος ἥδρανθη ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν ὑπὸ τὰς ἔξης συνθήκας. Εἰς τὰς ἐκτεταμένας πεδιάδας τῆς Ρωσσίας εἶχον ἥδρανθη περὶ τὰ μέσα τοῦ ΣΤ' αἰλῶνος δύο πόλεις, τὸ Κίεβον καὶ τὸ Νοβογόροδον. Αἱ πόλεις αὗται διὰ τοῦ ἐμπορίου ηὔκηθησαν καὶ ἐπλούτησαν, ἀλλὰ ἐταράσσοντο ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἔριδων. Οἱ κάτοικοι τοῦ Νοβογορόδου πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἔριδων τούτων ἐκάλεσαν τοὺς εἰς τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς ἐγκατεστημένους Νορμανδούς, οἱ δύοιοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Ρούρικ εἰσῆλθον διὰ τῶν ποταμῶν καὶ κατέλαβον τὸ Νοβογόροδον καὶ τὸ Κίεβον. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρούρικ τὰ δύο νορμανδικὰ κράτη τῆς Ρωσσίας ἡνωθησαν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα Ὁλέγ καὶ οὕτω ἀπετελέσθη ἑνιαῖον ρωσσικὸν κράτος, τὸ δύοιον ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ Εὔξείνου.

Οἱ Ρῶσσοι ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον τὸ 865 ἐπὶ Μιχοὴλ Γ' μέχρι τοῦ Βοσπόρου λεηλατοῦντες. Τότε ὁ στόλος τῶν Ρώσσων διεσκορπίσθη ὑπὸ τῆς τρικυμίας. Ἀλλὰ τὸ 906 ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' οἱ Ρῶσσοι ἐνεφανίσθησαν καὶ πάλιν μὲ πολναριθμότατον στόλον καὶ ὅχι μόνον ἐλεηλάτησαν ἀνενοχλήτως τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ ἐμπορικὴν σύμβασιν συνῆψαν, κατὰ τὴν δύοιαν ἐδι-

καιοῦντο νὰ ἐμπορεύωνται πρὸς τὸ Ἐλληνικὸν κράτος. Τὸ ἔτος 941, βασιλεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὁ ἡγεμὼν τῶν Ρώσων Ἰγάρ ήγούμενος 1000 πλοίων ἐπεχείρησε νέαν ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ὁ ωσσικὸς στόλος κατεστράφη διὰ τῶν πυροποιικῶν, ὁ δὲ διασκορπισθεὶς εἰς τὰς ἀσιατικὰς ἀκτὰς στρατὸς ἐξωλοιθρεύθη ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Βάρδα, Φωκᾶ καὶ Κουρκούα.

Βραδύτερον αἱ σχέσεις τῶν Ρώσων πρὸς τὴν ἔλληνικὴν αὐτοχροιαίν ἦσαν φιλικαί, ἀφότου ἡ χήρα τοῦ Ἰγάρ "Ολγα, ἡ ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου σίοῦ των Σβιατοσλαύου, ἐπεσκέψθη τὴν βασιλεύονταν (Τσάργκραντ) καὶ ἐδέχθη τὸν χριστιανισμόν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν διά . . ." τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ρωσίᾳ. Ἡ δὲ φιλία αὕτη μετετράπη καὶ . . . συμμαχίαν κατὰ τὸν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων πόλεμον ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἀλλ' εὔδομεν πῶς ὁ **Σβιατοσλαύος** ἐφονεύθη. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξέλιπεν ὁ τελευταῖος εἰδωλολάτρης ἡγεμὼν τῶν Ρώσων.

"Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Σβιατοσλαύου **Βλαδιμήρου Α'** (972 —1015) αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν ἦσαν ἐγκαρδιώταται. Διότι ὁ Βλαδίμηρος προσῆλθεν ἐπισήμως μετὰ τοῦ λαοῦ του εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἡ δὲ ωσσικὴ ἐκκλησία ἐξηρτήθη ἐκ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Βλαδίμηρος συνέδεθη καὶ διὰ συγγενικῶν δεσμῶν πρὸς τὴν ἔλληνικὴν δυναστείαν νυμφευθεὶς τὴν ἀδελφὴν τοῦ Βουλγαροκτόνου "Ανναν. Τότε δὲ εὐγνωμονῶν ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Ἐλληνας τὴν Χερσόνησον, πόλιν ἐπὶ τῆς Κριμαίας, τὴν δόπιαν είχε καταλάβει ἐκδιώξας ἐκεῖθεν τοὺς Χαζάρους Τούρκους. Αἱ φιλικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν διεταράχθησαν ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ρώσων **Ιαροσλαύου**, ὁ δόπιος περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ πολυάριθμον στόλον καὶ στρατόν. Καὶ ὁ στόλος καὶ ὁ στρατὸς ὑπέστησαν πανωλεθρίαν ὑπὸ τῶν ἐμπειροτάτων εἰς τὰ ναυτικὰ καὶ στρατιωτικὰ Ἐλλήνων.

"Ἐκτοτε οἱ Ρώσοι δὲν ἀναφαίνονται. Τὸ κράτος των διηρέθη, περιῆλθεν εἰς ἀναρχίαν καὶ ὑπετάχθη εἰς τοὺς Μογγόλους, οἱ δόπιοι είχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Ασίαν. Ἡ δὲ ἀφάνεια αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅτε ἡ Ρωσία ἀνασυ-

νεκροτήθη και ἀπετέλεσε τὸ μέγα ρωσικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες βαρέως ἔφερον τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἰταλίας, τῆς μητροπόλεως και τῆς κοιτίδος τοῦ μεγάλου ρωμαϊκοῦ κράτους. Πρῶτος ὁ Βασίλειος Α' ἐπεχείρησε τὴν ἀνάκτησιν τῆς Σικελίας, ἡ δοποία εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Καὶ τὴν μὲν Σικελίαν δὲν κατώρθωσε ν' ἀνακτῆσῃ, ἀλλ' ἐταπείνωσε τοὺς Σαρακηνούς ἐκδιώξας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς και ἵδιως κατέλαβε τὰς πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας *Bάριν* και *Τάραντα* και τὴν *Καλανούιαν*. Ἐπὶ δὲ τοῦ Βασιλείου Β' ὁ δόλοιηρος ἡ μεσημβρινὴ Ἰταλία ἀπετέλει δύο θέματα, τὰ δοποῖα κατεῖχον οἱ Ἕλληνες ἐπὶ 100 ἀκόμη ἔτη.

Η ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

Οτε ἀπέθνησκεν ὁ Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος, τὸ κράτος εἶχε λάβει τοιαύτην ἔκτασιν, δῆν δὲν εἶχεν ἔτει ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Κάτω Ἰταλίας και τῆς Ἀδριατικῆς μέχρι τοῦ Δουνάβεως πρὸς βορρᾶν και μέχρι τοῦ Καυκάσου, τῆς Κασπίας, τοῦ Φύρδατον πρὸς ἀνατολὰς και τῆς Συρίας πρὸς νότον.

Ἄλλὰ κατὰ τὰ ἔνδοξα ἔτη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ή Ἕλληνικὴ αὐτοκρατορία δὲν ἐμεγαλύνθη μόνον εἰς ἔκτασιν. Διὰ τῶν μεγάλων και περιφανῶν νικῶν κατὰ τῶν ποικίλων ἔχθρῶν ἀνενεώθησαν παλαιὰ τῷ ιπατια, ή αὐτοκρατορία ἀνέλαβε τὴν παλαιάν της δύναμιν και ἀπέκτησεν αἴγλην και γοητείαν παρὰ τοῖς λαοῖς, οἱ δοποῖοι συνώρευν μετ' αὐτῆς. Τοῦτο ἦτο κυρίως ἔργον τῆς διπλωματίας τοῦ Βυζαντίου, η δοποία ἥλθεν εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ στρατιωτικοῦ ἔργου και ἐστερέωσε τὰ ἀνακτηθέντα.

Περὶ τὴν αὐτοκρατορίαν κατέφοντι διαφορώτατοι λαοί. Σέρβοι και Κροάται βορειοδυτικῶν, Ούγγροι και Πετσενέγοι πέραν τοῦ Δουνάβεως, Τούρκοι Χάζαροι και Ρῶσσοι εἰς τὴν Κριμαίαν και τὸν Καύκασον, διάφορα ἀνεξάρτητα κρατίδια εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἰταλίας. Πάντες οὗτοι οἱ λαοί διὰ καταλλήλου διπλωματικῆς ἐνεργείας ὅχι μόνον εὑρίσκοντο εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἀλλ' ἀπετέλουν και προτείχισμα κατὰ τῶν διαφόρων ἐπιδρομῶν και ἥσαν οἱ μεσάζοντες πρὸς διάδοσιν τῆς πολιτικῆς ἐπιδράσεως και τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οὗτο π. χ. η Βενετία ἀπέβη ὁ ἀστυνόμος τῆς Ἀδριατικῆς ἀπέναντι ἐμπορικῶν τινων

προνομίων, τὰ δποῖα παρεσκεύασαν τὴν ἐμπορικὴν καὶ ναυτικὴν τῆς ἀκμήν. Ἀλλοι λαοὶ προσειλκύοντο διὰ διαφόρων τίτλων καὶ χρηματικῶν βοηθημάτων, πολλοὶ δὲ μάλιστα ἔξ αὐτῶν παρεῖχον λαμπροὺς στρατιώτας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος.

Αἱ σγέσεις πρὸς τὴν Δύσιν ἐλάμβανον διαφόρους φάσεις. Ἡ Κάτω Ἰταλίᾳ ἀνακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπετέλει τὸ ἀντικείμενον τῶν διαρχῶν προστριβῶν, διότι οἱ αὐτοκράτορες τῆς Δύσεως ἐθεώρουν αὐτὴν πάντοτε ὡς ἀναπόσπαστον μέρος τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἀφ' ἑτέρου δὲν ἦθελον ν' ἀναγνωρίσουν τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γερμανίας. Ὄτε π. χ. ὁ Ὁθων Α' ἔστειλεν ὡς πρεσβευτὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν περίφημον **Δουΐτπρανδον**, ἐπίσκοπον Κρεμώνης (968), καὶ ἐζήτησε τὴν ἀναγνώρισίν του ὡς αὐτοκράτορος καὶ τὴν χειρα μᾶς τῶν θυγατέρων Ρωμανοῦ Β' διὰ τὸν υἱόν του Ὅθωνα Β', ὃ τότε βασίλευων Νικηφόρος ψυχρότατα ὑπεδέχθη τὸν πρέσβυτον καὶ ἤρνηθη κατηγορηματικῶς καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο. Διὰ τοῦτο βραδύτερον δὲ Λουΐτπρανδος, εἰς ἔκ τῶν λογίων τότε τῆς Δύσεως, εἰς τὸ σύγγραμμά του ἐξέβρισε δεινῶς τοὺς Ἐλληνας, ὑπῆρξε δὲ ὁ πῶτος ἐν τῇ Δύσει μισέλλην. Ἀλλ' ὁ Τσιμισκῆς βραδύτερον μετῆλθεν ἄλλην πολιτικὴν πρὸς τὴν Δύσιν. Καὶ δὲν ἀνεγνώρισε μὲν τὸ αὐτοκρατορίκὸν ἀξιώμα, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς γάμον τὴν Θεοφανώ, τὴν πρεσβύτεραν τῶν θυγατέρων Ρωμανοῦ Β'. Τὸ γεγονός τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὴν σύσφιξιν τῶν σχέσεων μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

ΤΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ

Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐνῶ ἐπεξέτειναν τὸ ὄρια τοῦ κράτους, δὲν παρημέλησαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν αὐτοῦ. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰ οἰκονομικὰ ἐφρόντισαν νὰ ἔξασφαλίσουν πόρους ἀναγκαιοῦντας διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν μεγάλων καὶ σχεδὸν συνεχῶν πολέμων καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πολιτείας. Ἡ πολυτέλεια ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἔξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῆς αὐτοκρατορίας, τῆς δποίας ἡ λαμπρότης καὶ ἡ χλιδὴ ἔξπληττε πάντας τοὺς ἐπισκεπτομένους τὴν πρωτεύουσαν ξένους. Οὗτοι ἀπήρχοντο πλήρεις ἐντυπώσεων καὶ γοητείας ἐκ τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ τοῦ πλούτου τῆς βασιλευούσης. Ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν ἐπίσης κατέβαλον μεγάλας προσπα-

θείας διὰ τὴν τακτοποίησιν αὐτῆς. Τὰς προσπαθείας ταύτας τῶν αὐτοκρατόρων πολλάκις διετάραττον στάσεις ἐσωτερικαί, ὅπως ἡ τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου Μανιάκη, ἀλλὰ δὲν ἰσχυσαν ν' ἀναχαιτίσουν τὰς μεταρρυθμιστικάς των προσπαθείας.

Ολως ίδιαιτέραν προσοχήν ἔδωκαν οι αντοκάτοτες εἰς τὰ στρατιωτικὰ καὶ ναυτικά. Υπῆρξεν ἔξαιρετικῶς γόνιμος ή περίοδος αὕτη εἰς στρατηγοὺς καὶ ναυτικούς, οἱ διποῖδι εἶναι δημιουργοὶ τῶν μεγάλων κατακτήσεων τοῦ Ἰ' καὶ IA' αἰώνων. Μεγάλοι στρατηγοὶ τῆς ἐποχῆς; ταύτης εἶναι ὁ I. Κονοκούνας, ὁ Νικηφόρος Οὐρανός, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ I. Τσιμισκῆς, ὁ ναύαρχος Όροφύρας κ. ἄ.

ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ—ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ

Ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' είχε γεννηθῆ, καθός εἴδομεν, σοβαρὸν ἐκκλησιαστικὸν ξήτημα, τὸ ὅποιον ἔλαβε τοιαύτην τροπήν, ὥστε προεκάλεσε τὴν διάστασιν μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὁ Βασίλειος Α' ἐπεχείρησε νὰ συμφαιλιώσῃ τὰς δύο ἐκκλησίας καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν δοιστικὴν οδῆν

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ ἐκκλησία διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ πολλῶν ἐκ τῶν πέριε βαρβάρων λαῶν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπετέλεσε μέγα ἔργον, τὸ ὅποιον συνεπλήρωσε τὰς στρατιωτικὰς καὶ διπλωματικὰς ἐπιτυχίας τῆς πολιτείας. Ἰδίως ἀξιοσήμαντον γεγονός εἶναι ὁ προσηλυτισμὸς τοῦ μεγάλου οἰστρικοῦ ἔθνους.

Ἡ βασίλισσα Ὄλγα εἶδομεν ὅτι προσῆλθεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν (957) καὶ συνετέλεσεν, ὥστε αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν νὰ γίνουν στενώτεραι. Ἀλλ' ὁ ωσσικὸς λαὸς ἀκόμη δὲν εἶχεν ἐκχριστιανισθῆ, ἐνέμενε δὲ εἰς τὴν παλαιὰν θρησκείαν. Μόνον ὅτε ὁ μέγας δοῦξ τοῦ Κιέβου Βλαδίμηρος (989) ἐδέχθη τὸ βάπτισμα ἐν Χερσῶνι καὶ ἐπέβαλε κατόπιν αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους του, μετεδόθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν Ρωσίαν. Μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ διεδόθη ταν εἰς τοὺς Ρώσους καὶ τὰ ἥδη, ἡ τέχνη καὶ ἡ φιλολογία τῶν Ἑλλήνων, καθὼς φαίνεται τοῦτο εἰς τὰ σύγχρονα μνημεῖα. Διὰ τοῦ προστηλυτισμοῦ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς ἔξαρτήσεως τῆς ωσσικῆς ἐκκλησίας ἐκ τοῦ Πατριαρχείου ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἀπέκτησε δύναμιν καὶ δόξαν. Ὁμοίως μετεδόθη ὁ χριστιανισμὸς ἐπὶ Βασιλείου Β' εἰς τοὺς Δαλμάτας καὶ εἰς τοὺς ἐπὶ Ἡρακλείου ὄνόματι μόνον προσελθόντας εἰς τὸν χριστιανισμὸν Σέρβους καὶ Κροάτας.

989

Σημαντικώτατον γεγονός τῶν χρόνων τούτων ἦτο τὸ δριστικὸν σχίσμα μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Εἶδομεν ἀλλαχοῦ τοὺς λόγους, οἵ διόποιοι ἐκχάτουν εἰς διαφορῆς σχεδὸν διάστασιν τὰς δύο Ἐκκλησίας. Ὁτε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦτο Πατριάρχης ὁ **Μιχαὴλ Κηρουνλάριος**, ἐπῆλθε τὸ δριστικὸν σχίσμα (1054). Οἱ λόγοι οἵ προκαλέσαντες αὐτὸν ἦσαν μὲν καὶ δογματικοί, διότι οἱ Δυτικοὶ εἶχον προσθέσει εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τὸ filioque (τὸ Ἀγιον δῆλον). Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ), ἐδέχοντο τὸ διὰ τοῦ θαντίσματος βάπτισμα κτλ., ἀλλὰ κυρίως ἦσαν αἱ περὶ πρωτείων ἀξιώσεις τοῦ Πάπα. Ὁ δὲ Πατριάρχης εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας τοῦ Πάπα ἀντέτασσε τὴν ἴσοτητα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.

1054

Ἡ οἡ̄ς αὕτη εἶχε πολὺ σοβαρὰς συνεπείας. Ἐξ αὐτῆς ἐξημιώθη Ἰδίως ἡ Ἀνατολή, διότι ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς μεγάλης οἰκουγενείας τῶν λάῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς κατεδικάσθη εἰς ἀπομόνωσιν καὶ δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν μεγάλην ἐκπολιτιστικὴν κίνησιν, ἡ δοπία ἤχισεν εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων. Εἶχε δὲ καὶ πολιτικὰς συνεπείας, διότι ἡ Ἐκκλησία, ἡ δοπία, καθὼς εἶδομεν, εἶχεν ἀποκτήσει μέγα κῦρος εἰς τὴν Δύσιν, δὲν μετεχειρίσθη τὰ πνευματικά τῆς ὅπλα ὑπὲρ τῆς κινδυνευούσης Ἀνατολῆς. Τούναντίον εἰργάσθη πολλάκις πρὸς ταπείνωσιν αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

(24)

‘Η διατήρησις καὶ ἀκμὴ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας δῆθείλεται εἰς ὡρισμένα αἴτια.

‘Η αὐτηπρὸς δυγκέντρωσις τῆς διοικήσεως ἔξησθάλιζε τὰ μέδα διὰ τὴν συντήρησιν πολυναριθμούς καὶ ιδχυροῦ στρατοῦ, διὰ τὴν διεξαγωγὴν μεγάλων πολέμων, διὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν πολυτέλειαν καὶ διὰ τὰ μεγάλα δημόσια ἔργα.

‘Η διπλωματία ἔξελιχθεῖσα εἰς ἀληθὴ ἐπιστήμην, ἥτοι ιδχυρὸν μέδον διὰ τὴν αὔξησιν τῆς ἐπιφρονῆς τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν διοίκησιν τῶν βαθέαρων.

‘Η λαμπρότης καὶ ἡ πολυτέλεια τῆς βυζαντινῆς πολιτείας καὶ ιδιαιτέρως τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ παλατίου ἔξησθκουν γοντείαν εἰς τοὺς ὑπηκόους καὶ τοὺς βαρβάρους.

‘Η γεωργία καὶ τὸ ἐμπόριον ἕκμασαν, ἵσιας ἐπὶ τῶν Μακεδόνων, ὁ στρατὸς ἥτοι ὑπέρτερος δλων τῶν συγχρόνων του καὶ ὀδηγεῖτο ὑπὸ πεπειραμένων στρατηγῶν, ἥ δὲ Κωνσταντίνος πολις ἥτοι τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, ἥ ἐστια τοῦ μεδαιωνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τεράστιον φρούριον.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ—Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ

‘Η βυζαντινὴ πολιτεία, ὅπως ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, εἶναι ἔξελιξις τῆς ωμαϊκῆς καὶ Ἰδίως τῶν χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τοῦτο δῆθείλεται ἡ στερεότης αὐτῆς καὶ ἡ μακρὰ διάρκεια. ‘Αλλ’ ἡ βυζαντινὴ πολιτεία ἔξελιχθη ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἥθη τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀπετέλεσε δὲ σὺν τῷ χρόνῳ ἕδιον καὶ πρωτότυπον πολιτικὸν δργανισμόν. Οὕτω τὸ βυζαντινὸν πολίτευμα διεμορφώθη εἰς μοναρχίαν ἀπόλυτον. Τὰ διάφορα στοιχεῖα τῆς βυζαντινῆς πολιτείας ἀποτελοῦν κυρίως τὰς μεγάλας δυνάμεις, εἰς τὰς δροίας δῆθείλεται ἡ ὑψίστη ἀκμή της.

‘Ο βασιλεὺς ἡ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς διάδοχος τῶν Ἠρωμαίων αὐτοκρατόρων ἦτο Μονάρχης ἀπόλυτος. Κατὰ τὴν ὥματικὴν ἀντίληψιν ἡ ἔξουσία του δὲν εἶχε κανένα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

περιορισμὸν καὶ ἡ θέλησίς του εἶναι νόμος. Ὁ Ἰουστινιανὸς γράφει: Τί ὑπάρχει μεγαλύτερον καὶ ἀγιώτερον τῆς αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος; Τίς θὰ ἡδύνατο οὐαὶ ἔχῃ τὴν ὑπεροφίαν νὰ φέξῃ τὴν κοίτην τοῦ βασιλέως, διε τοι ἰδούται αὐτοὶ τοῦ δικαίου σαρῶς διεκήρυξαν διτὶ αἱ βασιλικαὶ ἀποφάσεις ἔχουν κῦρος νόμοιν;

Ἄλλ' ἐξ ἐπαφῆς πρὸς τὴν Ἀνατολὴν δὲ αὐτοκράτωρ ἀπέβη Δεσπότης καὶ ὠνομάσθη Βασιλεὺς, ὅπως οἱ μεγάλοι βασιλεῖς τῆς Περσίας. Ἐφερε τὴν στολὴν καὶ τὸ διάδημα τῶν ἀνάκτων τῆς Ἀσίας, ἐθεωρεῖτο ὑπέροχος τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ ὑπήκοοι προσεκέντοντον αὐτὸν. Νέαν ἴδιοτητα εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως προσέθεσεν δὲ χριστιανισμός. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεωρήθη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ ὡς δὲ Ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰοαπόστολος. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεώρει ἑαυτὸν ὑπεροπτιστὴν τῆς θρησκείας καὶ διὰ τοῦτο οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν βαρβάρων ἐλάμβανον θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

Διὰ ταῦτα ἡ ἔκστασις τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας εἶναι μεγίστη. Ὁ βασιλεὺς κατὰ τὴν ωμαϊκὴν ἔκφρασιν ἡτο «ἀνώτερος νόμου» (*solutus legibus*). Ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων του ἀνήκουν εἰς αὐτόν. Εἶναι ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ἀνώτατος νομοθέτης, ἐπόπτης τῆς διοικήσεως (διορίζει καὶ παύει κατὰ βούλησιν τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ κράτους), ἀνώτατος δικαστῆς (τὰ δικαστήρια ἀπένεμεν τὴν δικαιοσύνην ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ), ἐπόπτης τῶν φύρων καὶ όνθμιστῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ ὡς ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἥρχεν ἐλέω Θεοῦ, ἐκυβέρνα δὲ τὴν ἐκκλησίαν ὅπως τὸ κράτος. Ἔκκλησιαστικὸν ἀξίωμα δὲν είχεν δὲ βασιλεὺς καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἡ ἐκκλησία ἡτο χωρισμένη τῆς πολιτείας. Ἄλλ' οἱ αὐτοκράτορες διώριζον τοὺς ἐκκλησιαστικὸὺς ἀρχοντας καὶ ἐπινοοῦν αὐτούς, διατὰ δὲν ἴσαν πειθήνιοι εἰς τὰς θελήσεις των, συνεκάλουν τὰς συνόδους καὶ ἔξετέλουν τὰς ἀποφάσεις των.

Ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως ἡτο ἀπεριόδιστος καὶ ἀνεξέλεγκτος. Ἡ Σύγκλητος, ἡ δοπία περιέστελλε τὴν δύναμιν τῶν ἀρχόντων, ἥδη δινόματι μόνον ὑφίστατο, οὐδεμίαν δὲ πραγματικὴν ἔξουσίαν είχεν. Οἱ βυζαντινοὶ ἐπενόησαν πᾶν μέσον, τὸ δοποῖον ἥδύνατο νῦν ἔξωτερικενσύ τὴν μεγάλην ταύτην ἔξουσίαν τοῦ βασιλέως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐνεφανίζετο ἐν πάσῃ μεγαλοπρεπείᾳ, σχεδὸν ἐν ἀποθεώσει, ἐφερε λαμπρότατα βασιλικὰ ἐμβλήματα, ἐφόρει στολὴν

ἀποστράπτουσαν ἐκ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, εἰς δὲ τοὺς πόδας ἐφόρει τὰ ἔρυθρὰ πέδιλα μὲν χρυσοκέντητον τὸν δικέφαλον ἀετόν. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καθιέρωσαν τοὺς πομπώδεις καὶ μεγαλοπρεπεῖς τίτλους, τὴν ἐπίσημον φρασεολογίαν καὶ τὴν αὐστηρὰν ἐθιμοτυπίαν τῆς αὐλῆς. Εἰς τὰς τελετὰς καὶ τὰ πολυτελῆ δεῖπνα τῆς αὐλῆς τὰ πάντα ἥσαν ὀρισμένα ἐκ τῶν προτέρων καὶ αὐστηρὰ γενεαρχίαι ἐκανόνιζε τὴν σειρὰν καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας· Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἐκρατεῖτο μακρὰν τῶν κοινῶν ὑνητῶν καὶ παριστάνετο εἰς τὰς εἰκόνας ἐν μέσῳ φωτοστεφάνου ὅπως οἱ ἄγιοι.

Ο Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ ὅποιος συνέγραψεν εἰδικὸν σύγγραμμα περὶ τῆς ἐθιμοτυπίας τῆς αὐλῆς, ὀνομαζόμενον *Βασίλειος τάξις*, λέγει: Διὰ τῆς λαμπρότητος τῆς ἐθιμοτυπίας ἡ βασιλικὴ δύναμις φαίνεται λαμπρότερα καὶ ἐνδοξοτέρα καὶ ἐπισύρει τὸν θαυμασμὸν τῶν ὑπηκόων καὶ τῶν ξένων. Ἡ λαμπρότης αὕτη είχε καὶ πολιτικὸν σκοπόν, δηλαδὴ ἐπεζήτει νὰ καταπλήττῃ τοὺς πέριξ οἰκοῦντας βαρβάρους. Πράγματι δὲ ἡ αὐλὴ καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος ἔξήσκουν γοητείαν ἐπὶ τῶν ἀπλοϊκῶν καὶ πτωχῶν ἐκείνων λαῶν. Ἀλλὰ συγχρόνως είχε τὸ παιδαριδεῖς καὶ ἔξεζητημένον καὶ διὰ τοῦτο κατεκρίθη ὑπὸ τῶν αὐστηρῶν καὶ λιτοδιαίτων λαῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ἐξαρατηρίσθη ὡς *Βυζαντινομόρ*.

Αλλὰ παρὰ τὴν ἔξωτεφικὴν ταύτην λαμπρότητα ἡ βασιλεία δὲν είχε πολὺ στερεάς βάσεις, διότι ὡς ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς καταγωγῆς δὲν ἦτο κληρονομική. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἡ ἐκλογὴ τοῦ διαδόχου ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, ἡ πολλάκις ἐπεβάλλετο δὲ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἐκλεγόμενος. Διὰ τοῦτο ἦτο εὐπρόσβλητος δὲ πολὺ τὸν θρόνον καθήμενος καὶ τοῦτο ὑπέθαλπε τὰς φιλοδοξίας καὶ ἐνίσχυε τὴν τάσιν τῶν βυζαντινῶν εἰς μηχανορραφίας καὶ συνωμοσίας. Μόνον ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας καθιερώθη ἡ κληρονομικὴ βασιλεία.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ αὐτοκρατορία διετήρησε τὸν διοικητικὸν δργανισμὸν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους μὲ γλῶσσαν ἐπίσημον τὴν λατινικήν. Ὁ δργανισμὸς οὗτος μετεβλήθη δλίγον καὶ οὕτω διεμορφώθη ἡ βυζαντινὴ πολιτεία. Κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα κατέστη ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους,

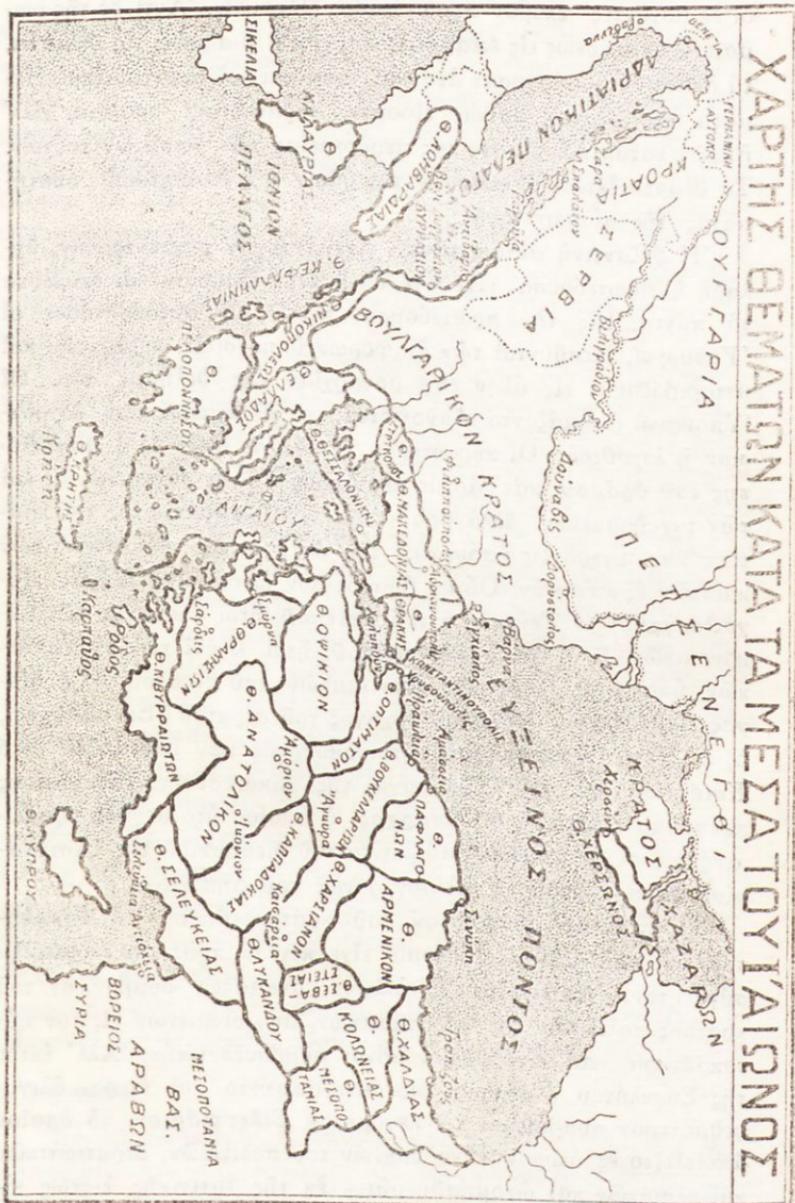
οἱ δὲ ἀρχοντες ἔλαβον προσωνυμίας ἐλληνικάς. Ἀντὶ δὲ τῆς ωμαϊκῆς διαιρέσεως εἰς ἐπαρχίας εἰσήγηθη ἡ διαιρεσις εἰς θέματα, τὰ δποῖα ἐδημιούργησαν ἀνάγκαι πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαί. Θέματα ὠνομάζοντο, καθὼς εἴδομεν, στρατιωτικὰ σώματα, ἀλλ' ἡ λέξις κατόπιν ἐσήμαινε τὰς περιφερείας τῶν σωμάτων τούτων. Τὰ θέματα ἔκτοτε ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τοῦ διοικητικοῦ συστήματος τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἶχεν ἵσχυρὰν συγκέντρωσιν, δηλαδὴ ἡ πρωτεύουσα εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἔξουσίαν καὶ ἐκυβέρνα τὰ πάντα. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν πέριξ τοῦ αὐτοκράτορος οἱ Ὑπουργοί, διευθύνταὶ τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν, κυβερνοῦν καὶ μεταβιβάζονταν εἰς ὅλην τὴν μοναρχίαν τὰς θελήσεις του. Οἱ Ὑπουργοὶ ὠνομάζοντο **Δογοθέται**, τὸ δὲ ἀξιώμα των λογοθέτων ἡ λογοθεσία. Οἱ κυριώτεροι ἔξι αὐτῶν ἦσαν 1) δ **Δογοθέτης τοῦ δρόμου**, κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπουργὸς τῆς συγκοινωνίας καὶ τῶν ταχυδρομείων, ἀλλὰ βραδύτερον δ **Πρωθυπουργὸς** τοῦ κράτους καὶ συγχρόνις ὑπουργὸς τῆς ἀστυνομίας, τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἔξωτερικῶν. Οὗτος βραδύτερον ὠνομάσθη **Μέγας Δογοθέτης**. 2) Ὁ **Γενικὸς** ἢ τοῦ **Γενικοῦ**, ἦτοι ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν 3) δ **τοῦ στρατιωτικοῦ**, ἦτοι ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργός, ἰδίως τῶν οἰκονομικῶν τοῦ στρατοῦ, 4) δ **Μέγας Δομέστιχος**, ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ (Ἐπιτελάρχης), 5) δ **Μέγας Δρουγγάριος**, ἦτοι ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν. 6) δ **Κοιέστωρ** (quaestor), ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης. Εἰς τούτους πρόπει νὰ προστεθῇ δ **Ἐπαρχος**, ὁ δποῖος ἥτο μεγάλη προσωπικότης, συγκεντρώνων καθήκοντα τοῦ διευθύντοῦ τῆς Ἀστυνομίας τῆς πρωτευόντης καὶ συγχρόνως τοῦ Δημάρχου.

Τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τοῦ κράτους ἀπετέλει ἡ **Σύγκλητος**, ἡ δποία μόνον τὸ ὄνομα εἶχε κοινὸν πρὸς τὴν ωμαϊκὴν σύγκλητον. Ἀπετελεῖτο ἔξι δλίγων ἀνωτάτων συμβούλων τοῦ κράτους πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἀφωσιωμένων εἰς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ εἶχε ψῆφον μόνον συμβούλευτικήν. Ἄλλ' ἔκτὸς τῆς Συγκλήτου δ αὐτοκράτωρ συνεβούλεύετο καὶ ἔτερον δλιγαριθμότερον συμβούλιον τὸ λεγόμενον **Σιλεντιάριον**, τὸ δποῖον ἀπετελεῖτο ἔξι δλίγων εὑνοούμενων του πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ κληρικῶν καὶ ὠνομάσθη οὕτω ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως *silentium*, διότι μετὰ σιγῆς καὶ σοβαρότητος συνεζητοῦντο εἰς αὐτὸ σπουδαῖαι ὑποθέσεις τοῦ κράτους.

ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΜΕΣΑΤΟΥΓΑΙΩΝΟΣ

ΤΕΡΡΑΝΟΒΑ ΟΥΓΓΑΡΙΑ ΔΙΑΓΩΝΙΟΝ ΑΥΤΟΝ

‘Υπὸ τοὺς Ὅπουδογούς εἰθγάζοντο πλῆθος γραφείων (σηκωρήτεῖα), εἰς τὰ δόποια οἱ διάφοροι γραφεῖς (σηκωρητικοὶ) ἐμελέτων τὰς λεπτομερείας τῶν διαφόρων ὑποθέσεων, παρεσκεύαζον τὰς ἀποφάσεις καὶ διεβίβαζον εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν τὴν θέλησιν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀν λάβῃ τις ὑπ’ ὄψιν τὴν ἔκτασιν τῆς αὐτοκρατορίας, θὰ ἐννοήσῃ τὸ πλῆθος τῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν δημοσίων γραφείων.

Κατὰ τὸν Ἡ αἰῶνα ἡ αὐτοκρατορία περιελάμβανε 30 θέματα, 18 εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ 12 εἰς τὴν Εὐρώπην, τὰ δόποια βραδύτερον ηὔξηθησαν, περιορισθέντων τῶν δρίων αὐτῶν. Διοικηταὶ τῶν θεμάτων τούτων ἦσαν οἱ **Στρατηγοί**, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀλληλογραφοῦντες ἀπ’ εὐθείας μετ’ αὐτοῦ. Ὁ Στρατηγὸς συνεκέντρων τὴν πολιτικήν, στρατιωτικήν, δικαστικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἔξουσίαν, ἐμεωρεῖτο δὲ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῷ θέματι. Ὁ στρατηγὸς βοηθὸν εἶχε τὸν **Πρωτονοτάριον**, ὁ δόποιος εἶχεν ἰδίως τὴν φροντίδα τῶν δικαστικῶν καὶ οἰκονομικῶν.

Τοιουτορόπως ἡ διοίκησις τῆς αὐτοκρατορίας εἶχεν αὐστηρὰν συγκέντρωσιν. Πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ ὑπέκειντο εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δόποιος διώριζεν ἢ ἔπανεν αὐτάς, προηγενεῖς τὰ διάφορα ἀξιώματα καὶ ἀπένεμε τοὺς διαφόρους τίτλους (*Μάγιστρος, Πατοίκιος, Πρωτοσπαθάριος, Σπαθαροκαρδιάτης κλπ.*).

Πρῶτον ἔργον τῆς διοικητικῆς μηχανῆς ἦτο ἡ εἰσπραξίς τῶν φόρων. Τὸ οἰκονομικὸν πυρόβλημα ἦτο πάντοτε μέγα διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ συντήρησις τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ διεξαγωγὴ συνεχῶν πολέμων, ἡ διπλωματία, ἡ αὐτοκρατορικὴ πολυτέλεια, τὰ μεγάλα δημόσια ἔργα ἀπῆτουν κολλησιαίας δαπάνας. Τὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ κράτους μετὰ δυσκολίας ἐπήρχοντο διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς μεγαλειώδους πολιτικῆς του. Διὰ τοῦτο τὸ πρώτον, τὸ δόποιον ἐπέβαλλεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν διοίκησιν, ἦτο ἡ εἰσπραξίς τῶν φόρων τῶν ἀναγκαιούντων πρὸς κάλυψιν τῶν μεγάλων ἔξόδων. Καὶ διέτασσον μὲν πάντοτε οἱ βασιλεῖς νὰ μὴ πιέζωνται οἱ ὑπήκοοι, νὰ ἐναρμονίζωνται τὰ ἴδια τικά των συμφέροντα πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς πολιτείας καὶ ἐν γένει ἡ εἰσπραξίς τῶν φόρων νὰ γίνεται μὲ μεγάλην ἐπιείκειαν, ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἱδανικόν, τὸ δόποιον οὐδέποτε σχεδὸν ἐπειεύχθη. Διότι αἱ ἀνάγκαι τοῦ κράτους ἦσαν τόσον πολλαί, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ ἔκλειε τοὺς διφθαλμοὺς εἰς τὰ μέσα τῆς ἐπιτυχίας.

Σπουδαιότατον ἐπίσης ἔργον τῆς διοικήσεως ἦτο ἡ προσομείωσις τῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων ἐκ τῶν ὅποιων ἀπετελεῖτο ἡ αὐτοκρατορία, καὶ ἡ βαθμιαία ἀφομοίωσις αὐτῶν. Τὸ σημαντικότατον καὶ βαρύτατον τοῦτο ἔργον ἐπέτυχεν ἡ αὐτοκρατορία διὰ τῆς καλῆς διοικήσεως. Αἱ διάφοροι ἐθνότητες ἐνῷ εἰχον πολλὰ προνόμια, οὐδὲν εὐφορικὸν ἐμπόδιον νῦν ἀνέρχωνται εἰς τὰ ὕψιστα τῆς πολιτείας καὶ τοῦ στρατοῦ ἀξιώματα. Πλεῖστοι ἔνοι ὑπῆρχαν σπουδαιοὶ στρατηγοί, ὑπουροὶ καὶ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τοῦ κράτους. Ὅργανα δὲ σπουδαιότατα πρὸς ἀφομοίωσιν ἐχρησίμευσαν εἰς τὴν διοίκησιν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ θρησκεία. Οἱ πλεῖστοι εἰχον ἐκμάθει τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν τοῦ κράτους, ἡ δὲ θρησκεία συνήνωσεν αὐτοὺς πνευματικῶς μετὰ τῶν Ἑλλήνων μέχρι τοῦ σημείου νῦν συγχέοντος θρησκείαν καὶ ἐθνότητα. Πάντες ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ γλώσσης ὁνόμαζον ἑαυτὸν Ρωμαίους, ἡ δὲ συνήθεια αὕτη διετηρήθη καὶ μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν. Οὗτω δὲ μέχρις ἐσχάτων Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Βλάζοι, Σέρβοι κλπ. δροθόδοξοι καὶ ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου ὁνόμαζον ἑαυτὸν Ρωμαίους.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

Τὸ Βυζάντιον διεκρίθη πάντοτε διὰ τὴν λεπτὴν καὶ σοφὴν διπλωματίαν του. Ἡ αὐτοκρατορία περιεκυκλοῦτο πανταχόθεν ὑπὸ διαφόρων λαῶν, τὸν δῆμοις οἱ Ἑλληνες ἐκάλουν διὰ τοῦ κοινοῦ ὄντος Βαρβάρους. Ἡτο λοιπὸν ἔργον σπουδαιότατον καὶ δυσκολώτατον νῦν προλαμβάνωνται αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν λαῶν τούτων καὶ νῦν διατηροῦνται σχέσεις φιλικαὶ μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ αὐτῶν. Τοῦτο ἦτο τὸ λεπτὸν καὶ σοφὸν ἔργον τῆς διπλωματίας, ἡ ἀνάγκη δὲ ἐδημιούργησε τὴν ἐπιστήμην τῆς διοικήσεως τῶν βαρβάρων.

Πρὸς τοῦτο ἔχομενον ἡ σπουδὴ τοῦ βαρβαρικοῦ κόσμου, ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τῶν δυνάμεων καὶ ἀδυναμιῶν αὐτῶν, πῶς ἔκαστος ἔξι αὐτῶν ἦτο δυνατὸν νῦν χρησιμοποιηθῆναι νῦν ἐκμηδενισθῆ, ποῖα δῶρα ηὐχαρίστουν αὐτούς, ποῖα αἰσθήματα ἢ ποῖα συμφέροντα ἦτο δυνατὸν νῦν καλλιεργηθοῦν εἰς αὐτοὺς καὶ ποίας πολιτικὰς ἢ οἰκονομικὰς σχέσεις ἥδυναντο νῦν συνάψουν πρὸς ἔκαστον ἔξι αὐτῶν. Τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην ἔργασίαν διεξῆγε τὸ Γραφεῖον τῶν βαρβάρων, ἐν ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων γραφείων τοῦ κράτους. Ἡ ἔξοχος ἵκανότης τῶν διπλωματῶν καὶ ἡ

άκαμπτος δραστηριότης τῶν Ἱεραποστόλων ἔφερον θαυμάσια δε-
πλωματικὰ ἀποτελέσματα.

Τὸ πρῶτον μέσον, τὸ διόποιον μετεχειρίζετο ἡ Ἑλληνικὴ διπλω-
ματία, ἥτο τὸ χρῆμα. Εἰς διαιρόδους βαρβάρους λαοὺς ἐπληρώ-
νοντο ἐτήσια ἐπιδόματα.⁷ Άλλο μέσον συνηθέστατον, ἀλλὰ ἐπιβλα-
βέστατον διὰ τὰς συνεπείας του, ἥτο ἡ χορήγησις ἐμπορικῶν εθ-
νοκοιλῶν. Τοιαύτας εὐκοιλίας είχον παραχωρήσει διάφοροι κατὰ
καιροὺς αὐτοκράτορες ἐπὶ βλέψῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου εἰς τοὺς
Ἐνετούς, τοὺς Γενουάτας καὶ τοὺς Πισάτας. Ἀλλ᾽ ἐκτὸς τῶν
ὑλικῶν τούτων μέσων ἡ Ἑλληνικὴ διπλωματία ἔξεμεταλλεύετο τὴν
κουφότητα τῶν βαρβάρων καὶ δι⁸ ἀλλων μέσων. Ἐχορηγοῦντο
ἀξιώματα καὶ τίτλοι. Πολλοὶ ἔνοι πρίγκηπες ἐκοιλακεύοντο λαμ-
βάνοντες τὸν τίτλον τοῦ πατρικίου, τοῦ μαγίστρου, τοῦ ὑπάτου,
τοῦ πρωτοσπαθαρίου κτλ., εἰς πολλοὺς δ⁹ ἐξ αὐτῶν ἐδίδοντο γυ-
ναῖκες ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἀριστοκρατίας καὶ πολλάκις ἐκ τῆς αὐλῆς.
Οὕτω δὲ οἱ ἔνοι οὗτοι προσεκολλῶντο ἴσχυρότατα εἰς τὸ κρά-
τος ὡς πιστοὶ δοῦλοι τῆς αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος. Διὰ τοῦ
μέσου τούτου κατώρθων ἐπὶ πλέον νὰ διαιροῦν τοὺς ἐχθροὺς
καὶ ν¹⁰ ἀνάπτουν μεταξὺ αὐτῶν τὸν φθόνον, τὴν ἀντιζηλίαν καὶ
τὴν ἔχθραν. Οὕτω δ¹¹ Ἰουστινιανὸς ἔγραφεν εἰς ἓνα πρίγκηπα
Ούννον. «Ἀπηγύθυνα τὰ δῶρά μου εἰς τὸν ἴσχυρότερον μεταξὺ¹²
νυμῶν. Διὰ σὲ τὰ προώριζον θεωρῶν σε τὸν ἴσχυρότερον. Ἀλλ¹³
ἄλλος τις διὰ τῆς βίας δλαβε τὰ δῶρα διακρηύτων δι τι εἶναι ἀνώ-
τερος ὅλων. Λάβε δπίσω δ¹⁴ τι σοῦ ἀφήσεσεν, ἐκδικήσου. Ἀλλως
θὰ φανῇ δι τοῦ ἐκείνος είναι δ¹⁵ μέγας ἀρχηγὸς καὶ θὰ ἀπονείμω-
μεν εἰς αὐτὸν τὴν εὔνοιάν μας καὶ θὰ χάσῃς ὅλα τὰ πλεονεκτή-
ματα, τὰ δποῖα σοῦ εἴχομεν δώσει». ¹⁶

Πρὸ πάντων ὅμως οἱ Ἑλληνες ἐφήμοισαν διὰ τοὺς ἔνοιους
πολιτικὴν μεγαλοπρεπείας καὶ γοητείας, ἐπιδεικνύοντες εἰς τοὺς
ἔνοιους τὴν ὑλικὴν ἴσχυν καὶ τὴν ἡθικὴν ὑπεροχὴν τῆς αὐτοκρα-
τορίας. Ὁσάκις ἐπεσκέπτοντο τὴν Κων¹⁷ πολιν ἔνοι βασιλεῖς, πρίγ-
κηπες ἢ πρέσβεις, ἐφρόντιζον νὰ καταπλήξουν αὐτούς. Εἰς τὰς
διοιχύσους αἰθούσας τῶν ἀνακτόρων ἔγινοντο δεῖπνα πολυτελέ-
στατα καὶ ἐτελοῦντο ἔορταί καὶ τελεταὶ ὄφαντάστου μεγαλοπρε-
πείας. Η αὐστηρὰ ἐθιμοταξία καὶ ὁ πλοῦτος τοῦ περιβάλλοντος
ἐπροξένοντο βαθυτάτην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἔνοιους. Πολλοὶ βάρβα-
ροι ἐπισκεφθέντες τὴν πρωτεύουσαν ἀνέχωρησαν θαυμβωμένοι.

Εἰς τὰ διπλωματικὰ ταῦτα μέσα τῆς πολιτείας προσετίθετο

καὶ ἡ θρησκεία. Οἱ ἱεραπόστολοι ἀλλοτε μὲν προελείαινον τὸ ἔργον τοῦ στρατοῦ, ἀλλοτε συνεπλήρωνον αὐτό, ἢ δὲ μεγαλοπρέπεια τῶν δρυμοδόξων τελετῶν ἐγοήτευε τοὺς ξένους ἐπισκέπτας. Διὰ τοῦτο πολλοὶ βάρβαροι ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν μαγευθέντες ἐκ τοῦ μεγαλείου τῶν τελετῶν τῆς Ἀγίας Σοφίας.

‘Ἄλλ’ ἡ βυζαντινὴ διπλωματία εἶχε καὶ τὰ τρωτά της. Ἐπιδεικνύσσα εἰς τοὺς βαρβάρους τὸν πλοῦτον καὶ διανέμουσα αὐτὸν μεταξύ των καθίστα αὐτοὺς διαιρῶς ἀπαιτητικούς. Ἀφ’ ἑτέρου ἔξακιλου συθοῦσα μέχρις ἐσχάτων νὰ θεωρῇ πάντας τοὺς ἄλλους λαοὺς βαρβάρους, ἐτύφλωττε ποδὸς τῆς προόδου τῆς συντελουμένης εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ ἰδίως εἰς τὴν Δύσιν. Τὸ Βυζάντιον ἦτο ἀγέρωχον καὶ συμπεριεφέρετο περιφρονητικῶς πρὸς τοὺς ἄλλους λαούς. Ἡσήνθη ν’ ἀναγνωρίσῃ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Δύσεως, Κάρολον τὸν Μέγαν καὶ βραδύτερον τὸν Ὀθωνα τὸν Μέγαν καὶ τὸν Φρειδερίκον Βαρβαρόσσαν. Διὰ τοῦτο ἐξήγειρε τὴν ἔχθραν καὶ ἀντιπάθειαν τῶν ἴσχυρῶν τῆς Δύσεως, οἵ δποιοὶ βραδύτερον εἶδον μὲν ἀδιαφορίαν καὶ μάλιστα μὲν εὐχαρίστησιν τὴν κατάλυσιν τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Ἐνεκα τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως ἡ αὐτοκρατορία ἦτο πρωτισμένη νὰ εὑδοκιμήσῃ πολὺ ἐμπορικῶς. Ἐκειτο ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἔνοῦται ἡ Ἀσία μετὰ τῆς Εὐρώπης καὶ κατέληγον ὅλαι αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὁδοί. Ἐν τῇ Βαλκανικῇ διὰ τῶν ποταμῶν τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης μεγάλαι ἐμπορικαὶ δοῦλοι ἐφερον πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Δουναβεώς καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην. Διὰ τῆς περιφήμου Ἑγνατίας δδοῦ, ἡ δποία ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου κατέληγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνεδέετο δὲ Βόσπορος μετὰ τῆς Ἀδριατικῆς, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Δύσεως. Ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας καὶ τῶν κοιλάδων τῶν δωσσικῶν ποταμῶν Δνείπερο καὶ Δὸν συνεκοινώνει πρὸς τὴν ἔνδον Ρωσίαν, εἰς δὲ τὴν χώραν τῶν Λαζῶν (Καύκασος), τὴν ἀρχαίαν Κοζλίδα, ἐκράτει τὰς συγκοινωνίας ἀπὸ τῆς Κασπίας μέχρι Κίνας. Εἰς τὴν Συρίαν κατέληγον ὅλοι οἱ δρόμοι, διὰ τῶν δποίων τὰ καραβάνια μετέφερον τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἀπωλετῆς, εἰς τὸν Περσικὸν δὲ κόλπον οἱ δρόμοι, διὰ τῶν δποίων μετεφέροντο τὰ ἐμπορεύματα τῆς Κεϋλάνης, τῶν Ἰνδιῶν, τῆς

Κίνας. Ή δὲ Ἀλεξάνδρεια καὶ οἱ λιμένες τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἡσαν αἱ κλεῖδες τῆς Ἀφρικῆς, διότι ἔκει μετεφέροντο τὰ προϊόντα ὅλου τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Μέγα μέρος τῶν συγκοινωνιῶν τούτων πολλάκις κατείχετο ὅπ' ἔχθρῶν, Περσῶν, Ἀράβων κτλ., ἀλλ' οἱ Ἑλληνες ὑπῆρχεν πάντοτε κύριοι τῆς Μεσογείου θαλάσσης, ὅπου κατέληγον οἱ μεγάλοι δρόμοι τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ συνεκεντροῦντο τὰ προϊόντα τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς καὶ μεταφέροντο εἰς Εὐρώπην.

Ἡ αὐτοκρατορία κατείχε καὶ τὸ χρόνον τούτους τοὺς μεγαλυτέρους λιμένας τοῦ κόσμου. Ἄξιολογώτατοι λιμένες ἡσαν ἡ Ἀλεξάνδρεια, εἰς τὴν δύσιν συνεκεντροῦντο τὰ προϊόντα τοῦ Νείλου, κυρίως σιτηρά, τὰ ἀρώματα, τὰ ἔδωδιμα, οἱ πολύτιμοι λίθοι καὶ τὰ σπάνια μέταλλα τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Εὐδαιμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας. Οἱ λιμένες τῆς Συρίας Ἀρτοχεια, Βηρυτός, Τύρος, Γάζα, εἰς τὸν δύοις συνεκεντροῦντο ἡ μέταξα τῆς Κίνας καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς, ἀντηλλάσσοντο δὲ τὰ προϊόντα τῆς συριακῆς βιομηχανίας, ὕδατα, ὑφάσματα, χειροτεχνήματα, κοσμήματα, οἴνους κτλ. Εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας ἡ Ταρσός, ἡ Ἀττάλεια, ἡ Ἐφέσος, ἡ Σμύρνη, ἡ Φώκαια, καὶ εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ Χερσόνη, ἡ δύοις ἡτοὶ ἡ μεγάλη ἀποθήκη τοῦ ἐμπορίου τῶν Πετσενέγων, Χαζάρων καὶ Ρώσων. Οὗτοι μετέφερον ἔκει τὰ γουναρικά, τὸ χαβιάρι, τὸ σῖτον καὶ ἀντήλασσον μὲ τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας, πολύτιμα κοσμήματα καὶ ὑφάσματα. Εἰς τὴν κυρίως ἑλληνικὴν θάλασσαν σημαντικώτατος λιμὴν ἦτο ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ δύοις ἡτοὶ ἡ γέφυρα τοῦ μεταξὺ Ἀδριατικῆς καὶ Βοσπόρου ἐμπορίου καὶ φυσικὸς λιμὴν ἐξαγωγῆς τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἐτελεῖτο εἰς αὐτὴν τοῦ Ἅγιου Δημητρίου κατ' ἔτος περίφημος ἄγορά, εἰς τὴν δύσιν συνεκεντροῦντο ἐμποροὶ καὶ ἐμπορεύματα ὅλου τοῦ κόσμου.

Οἱ μέγιστος δῆμος τῶν λιμένων τοῦ κράτους ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ δύοις συνεκέντρωσε τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Ἡ ἀγορὰ τῆς πρωτευούσης ἦτο τι ἀσύγκριτον, πλῆθος δὲ ἐμπόρων πάσης ἐθνικότητος κατέκλυζεν αὐτήν. Ἐκεῖ ἐπρομηθεύοντο οἱ ἔνοι τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας, τὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα, τὰ ἔξοχου τέχνης ἔργα χρυσο-

χοίας, ἀντικείμενα ἐξ ἐλεφαντόδοντος, δρειχάλκινα ἐπηργυρωμένα σκεύη κτλ.

Τὸ εὐδὲ τοῦτο ἐμπόριον, διεξαγόμενον κυρίως διὰ θαλάσσης, ἀπήτει ἵσχυρὸν ναυτικόν. Οἱ Ἑλληνες μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰώνος ἡσαν ἀσυναγώνιστοι κατὰ θάλασσαν. Ἀλλὰ βραδύτερον ἥρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ ναυτικοῦ, τὸ δὲ κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον περιῆλθεν εἰς κεῖρας τῶν παραλιακῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας Βενετίας, Πίσης, Γενούν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν ἡ Κων(υ)πολις παρέμεινεν ἡ ἐμπορικωτάτη πόλις τοῦ κόσμου ἔνεκα τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως.

Ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ σὺν τῷ χρόνῳ διεμορφώθη ἔδιον σύστημα ἐμπορικόν. Τὸ κράτος δηλαδὴ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἔνοντας νὰ εἰσάγουν τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Κων(υ)πόλεως συνηντῶντο πᾶσαι αἱ φυλαὶ τοῦ κόσμου, ἡ πρωτεύουσα ἐφαίνετο τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ οἱ ἔνοντοι ἐθαμβοῦντο ἐκ τοῦ πλούτου αὐτῆς, ἐκ τῆς εὐρύτητος τῶν σχέσεων καὶ ἐκ τῆς κολοσσιαίας ποσότητος τῶν πολυτίμων ἐμπορευμάτων. Ἡ κυβέρνησις διέβλεπεν εἰς τοῦτο αὖξησιν τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ γοήτρου τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο πλάνη, ἡ δποία ἐμελλε νὰ ἔγῃ βαρυτάτας συνεπίας εἰς τὸ μέλλον, διε ἀνεφάνησαν λαοὶ δραστηριώτεροι καὶ νεώτεροι.

Εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἐμπορίου τὸ κράτος ἐπενέβαινεν εὐδύτατα. Ἐξῆσκει μεγάλην ἐπίβλεψιν ἐπὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἀπηγόρευε τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἐξαγωγὴν ὁρισμένων ἐμπορευμάτων ἐπιβλέπον αὐστηρότατα τοὺς ἔνοντος ἐμπόρους καὶ ἐρευνῶν λεπτομερῶς τὰ εἰσαγόμενα καὶ ἐξαγόμενα. Ἐν γένει δὲ εἰς τὰς συναλλαγὰς ἐφήδρμοις σύστημα πολὺ καταθλιπτικόν. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου ἦτο θαυμασία καὶ τὸ κράτος ἐξ ἐνοικίων καταστημάτων, δικαιώματος ἀγορᾶς καὶ τελωνειακῶν φόρων εἰσέπραγτεν ἐτησίως 7 ἑκατ. χρυσᾶ νομίσματα, τὰ δποία ἀντιστοιχοῦν πρὸς 500 ἑκατ. σημερινῶν χρυσῶν δραχμῶν.

Ἡ γεωργία ἀπετέλει τὴν δευτέραν πηγὴν τοῦ δημοσίου πλούτου, εἰς δὲ αὐτοκράτωρ τοῦ Ι' αἰώνος ἔγραφεν: «Δύο πράγματα εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησιν τοῦ κράτους, ἡ γεωργία, ἡ δποία τρέφει τὸν στρατόν, καὶ ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, ἡ δποία προστατεύει τοὺς γεωργούς.» Όλα τὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα

» είναι κατώτερα αὐτῶν». Ἐλλ' είναι δύσκολον σήμερον νὰ ἔξαχριβώσωμεν ὑπὸ ποίας συνθήκας διετέλουν τὰ κτήματα καὶ οἱ γεωργοί. Ὁπως εἰς ὅλας τὰς χώρας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, μεγάλοι γαιοκτήμονες προσεπάθουν νὰ συγκεντρώσουν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον μέρος γῆς εἰς χειράς των. Οἱ δὲ ἐργαζόμενοι τὴν γῆν κατὰ τὸ πλεῖστον ἥσαν δουλοπάροικοι. Ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὴν τάσιν αὐτὴν καὶ κατὰ τὸν Ἡ αἰῶνα μάλιστα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων ὁ Γεωργικὸς κῶδις, ὃπως βελτιωθοῦν οἱ ὅροι τῆς ζωῆς τῶν γεωργῶν καὶ μεταβληθοῦν οἱ δουλοπάροικοι εἰς ἐλευθέρους γεωργοὺς ὀργανούμενοι εἰς μικρὰς κοινότητας ἀγροτικάς. Ἐλλ' αἱ προσπάθειαι αὐταὶ δὲν ἔφερον ἀποτελέσματα, συνέβη δὲ καὶ εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος ὅτι καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἡ γῆ δηλαδὴ συνεκεντρώθη εἰς χειράς μεγάλων γαιοκτημόνων. Συνέπεια τούτου ἦτο ἡ χειροτέρευσις τῆς θέσεως τῶν γεωργῶν, οἱ ὅποιοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγροὺς καὶ συνεκεντρώνοντο εἰς τὰς πόλεις, ἡ δὲ καλλιέργεια τῆς γῆς παρημελήθη. Παρετορήθη δὲ ὅτι δισάρις ἐλαμβάνετο φροντὶς πρὸς προστασίαν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, ἡ αὐτοκρατορία ἦτο ἴσχυρα.

Κατὰ τοὺς καλοὺς χρόνους ἡ αὐτοκρατορία παρουσίαζε μεγάλην οἰκονομικὴν εὐδωστίαν. Κατὰ τὸν IA' αἰῶνα μ. Χ. ὅτε ἐκάθηντο ἐπὶ τοῦ θρόνου οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς, τὰ ἕσοδα τοῦ κράτους ἐν συνόλῳ ἀνήρχοντο εἰς ὡδὸν ἑκ. χρυσοῦ, ἵσοδυναμοῦντα πρὸς 3 σημερινὰ δισεκατομμύρια, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου B' ὑπῆρχε περίσσευμα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 220 ἑκατ. δηλαδὴ 1 δισεκατομ. σημερινῶν δραχμῶν.

ΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

Ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία ὑπῆρξε κατ' ἔξοχὴν στρατιωτικὸν κράτος. Οἱ ἀπειράριθμοι ἐκθρόι, ὑπὸ τῶν ὅποιων περιεκυλοῦτο, καθίστων ἀναγκαίαν τὴν ὑπαρξίαν πολυμερίθμου καὶ ἴσχυροῦ στρατοῦ. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, καθὼς εἴδομεν, καὶ ἡ διοίκησις εἶχεν ὀργανωθῆ στρατιωτικῶς.

Ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν ωμαϊκῶν χρόνων, πᾶς πολίτης ἀπὸ τοῦ 18ου μέχρι τοῦ 40οῦ ὑπεῖχε στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν. Οἱ οὕτω στρατολογούμενοι ἔφερον τὸ ἴδιαίτερον ὄνομα στρατιῶται, διότι ἀπετέλουν τὸν ἐθνικὸν στρατόν, ἡ Ρωμαῖοι, διότι ἥσαν οἱ κληρονόμοι τῶν ἀρχαίων ωμαϊκῶν λεγεώνων. Ἀξιόλογον ὑλικὸν τοῦ στρατοῦ ἀπετέλουν οἱ σκληραγγημένοι χωρικοὶ τῆς

Θράκης καὶ Μακεδονίας, οἱ δρεινοὶ κάτοικοι τῆς Καππαδοκίας, Ἰσαυρίους ἢ Ἀρμενίας. Ἀλλὰ πολὺ ἐνωρὶς ἢ πολιτεία καθιέρωσε τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς θητείας ἀντὶ καταβολῆς στρατιωτικοῦ φόρου. Οὕτω μέγα μέρος τῶν κατοίκων, οἱ εὐπορώτεροι, ἢ ἀστικὴ τάξις σχεδὸν ὅλη, καὶ μέγα μέρος τῶν εὐπόρων γεωργῶν ἀπηλλάγησαν τῆς θητείας, ἔγινε δὲ τότε ἀνάγκη ν' αὐτὴν ὁ μισθοφορικὸς στρατός.

Οἱ μισθοφορικὸς στρατὸς τοῦ Βυζαντίου ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀνθρώπους πάσης προελεύσεως. Εἰς αὐτὸν εἰσήχοντο πρῶτον ἔνοι, τοὺς ὄποιούς οἱ βασιλεῖς είχον ἐγκαταστήσει εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἢ ἄλλοι προσελκυόμενοι μακρόθεν διὰ τοῦ χορήματος. Ἐνίστη δὲ φίλοι ήγειμόνες τοῦ αὐτοκράτορος ἔδιδον εἰς αὐτὸν δλόκληρα σώματα στρατοῦ κυβερνώμενα ὑπὸ ἰδίων ἀρχηγῶν, τὰ δποῖα ὠνομάζοντο Σύμμαχοι (foederati). Οὕτω ἀλλήλες μωσαϊκῶν φυλῶν ὑπηρέτει ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ συνηντῶντο ἐκεὶ Σλαῦαι, Τοῦρκοι, Σέρβοι, Οὔννοι, Βάνδαλοι, Γότθοι, Λουβαρδοί, Ἐρζῦλοι, Πέρσαι, Ἀρμένιοι, Πετσενέγοι, Ρῶσσοι, Ἰβηρες, Καυκάσιοι, Νορμανδοί, Γερμανοί, Ἀγγλοσάξονες καὶ Μαῦροι ἀκόμη τῆς Ἀφρικῆς. Παρὰ τὴν περίφρον ταύτην σύστασιν ὁ μισθοφορικὸς στρατὸς ἀπετέλει στήριγμα τοῦ κράτους, οἱ αὐτοκράτορες περιεποιοῦντο αὐτὸν καὶ ἰδίως τοὺς ἀρχηγούς των καὶ εἰς αὐτὸν ἐνεπιστεύοντο τὴν προσωπικὴν ἀσφάλειάν των.

Οἱ στρατὸς τοῦ Βυζαντίου, ἐθνικὸς καὶ μισθοφορικός, ἦτο ὁ ἀνώτερος στρατὸς τῶν μέσων χρόνων καὶ εἶχεν ἀδιαφίλονύκητον ὑπεροχήν, διότι ἐξηκολούθει τὴν παράδοσιν τῆς στρατιωτικῆς τέχνης τῶν Ρωμαίων. Τὰ στρατόπεδα ἦσαν ὅχι μόνον τόποι ἀσκήσεως τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ στρατιωτικὰ σχολαί, εἰς τὰς δοπίας κατηρτίζοντο οἱ ἀξιωματικοί. Τὸ Βυζάντιον ἦπι αἰδῆνας εἶχε στελέχη ἀξιωματικῶν, οἱ δροῖοι κατεῖχον πολεμικὴν τέχνην ἀνωτέραν τῶν ἄλλων λαῶν. Εἰς τοῦτο δὲ ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ διάσωσις τῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ στρατὸς οὗτος δὲν ἦτο, ὡς θάτι ἡδύνατο τις νά ταντασθῇ, πολυάριθμος. Κατὰ τὸν μεγάλους πολέμους ἐναντίον τῶν Ἀράβων δὲν ὑπερέβη τὰς 140 χιλ., ἐκ τῶν δροίων 70 χιλ. ἐπολέμουν ἐν Ἀσίᾳ, 24 χιλ. ἀπετέλουν τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς φύλαξιν τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ἄλλο ἐπειδὴ κατεῖχεν ἀνωτέραν πολεμικὴν τέχνην, ἔφερε τελειότερον ὀπλισμὸν καὶ ἐξησκεῖτο

ἕπι μακρὸν εἰς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ πολέμους, ἀπέβαινε μαχητικὴ δύναμις ἔξοχου ἀντοχῆς. Δύο δὲ ἡθικὰ ἐλατήρια ἔκινουν καὶ ἔξυψων αὐτόν, ἡ συναίσθησις ὅτι ἡσαν διάδοχοι τῶν ἀνδρείων Ρωμαίων καὶ ὅτι ἐπολέμουν ὑπὲρ τῆς κοινῆς χριστιανικῆς πίστεως.

‘Ἄλλ’ ὁ βυζαντινὸς στρατὸς εἶχε σοβαρώτατον ἐλάττωμα τὴν ἔλλειψιν πειθαρχίας. ‘Ο μὲν ἐθνικὸς στρατὸς εἶχεν ἀρχηγοὺς φιλοδόξους καὶ ἀπειθεῖς φεουδάρχας, οἵ διοῖοι ἔζητον νὰ μεταχειρισθοῦν αὐτὸν πρός πραγματοποίησιν τῶν ἰδίων φιλοδοξιῶν σκευωροῦντες διαφορὰς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. ‘Ο δὲ μισθοφορικὸς δὲν εἶχεν ὑψηλότερον αἴσθημα πατριωτισμοῦ, ἐπεδίωκε νὰ πλουτήσῃ καὶ ἀπέβινε πολλάκις μάστιξ τῆς χώρας λεηλατῶν καὶ καίων αὐτήν.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ, τὸν διοῖον εἴδομεν ἀνωτέρῳ, ἡ αὐτοκρατορία διετήρει ἀξιόλογον **ἀμυντικὴν δύναμιν** εἰς τὰ σύνορα. Οἱ Ἐλληνες παρέλαβον παρὰ τῷ Ρωμαίων τὸν στρατιωτικὸν δργανισμὸν τῶν συνόρων, τὰ διοῖα ὠνόμαζον **ἄκρα**. Εἰς τὰ συνοριακὰ θέματα, τὰ λεγόμενα **ἀκριτικά**, ἐγκατέστησαν εἰδικὰ στρατεύματα, τὰ διοῖα εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ὑπηρεσίας των ἔλαβον γαίας παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὰς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Οὗτοι ἡσαν οἱ λεγόμενοι **Ἀκριται** (limitanei). Ἐκεῖ κατεῖχον τὰς ὀχυρωμένας θέσεις, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν διοίων εἶχε καλυφθῆ ἡ συνοριακὴ χώρα. Τὸ ρωμαϊκὸν τοῦτο σύστημα ἐτελειοποίησαν οἱ Ἐλληνες προσθέσαντες περισποτέρας γραμμὰς ἀμύνης, ἐπλήρωσαν τὴν χώραν ἀκροπόλεων, αἱ διοῖαι ἔφραττον τὰς δόδοντας καὶ ἐκνυιάρχουν τῶν στρατηγικῶν θέσεων, ἔφραξαν τὰς στενοπορίας (**κλεισούρας**), εἰς πολλὰ δὲ μέρη καὶ τείχη συνεχῇ ὑπερήσπιζον τὴν χώραν. Οἱ ιστορικὸς Προκόπιος ἔξαιρει πολὺ τὸ δχυρωτικὸν ἔδγον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διὰ τοῦ διοίου λέγει διτι «ἔσωσε τὴν μοναρχίαν». Οὕτω τὰ δῷη τοῦ Ταύρου, ἡ χώρα τοῦ Εὐφράτου, ἡ Ἀρμενία, ἡ Βαλκανική, ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ἀκροπόλεων. Κατὰ τὸν IA’ αἰῶνα ἐν Ἀσίᾳ «τὸ πᾶν ἦτο φρούριον». **Ἀκρόμη** καὶ σήμερον σήζονται εἰς πολλὰ μέρη, Ιδίως ἐν Ἀφρικῇ, λείψανα τῶν τεραστίων τούτων ἀκροπόλεων, αἱ διοῖαι ἀπεθεικνύουν τὴν στρατιωτικὴν ἴσχυν τῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ στρατιῶται τῶν συνόρων ἀπὸ τῶν δχυρῶν τούτων ἀκροπόλεων ἐπέβλεπον τὸν ἐχθρὸν καὶ ἀπώθουν τὰς ἐπιδρομὰς διε-

ξάγοντες πόλεμον ἐπιθετικὸν συγχρόνως καὶ ἀμυντικόν. Ἀλλ' ὁ πόλεμος οὗτος ἦτο δύσκολος καὶ τραχύς, διότι μὲ μικρὰς δυνάμεις ἔπειπε πολλάκις ν' ἀποκρουσθῇ ἐχθρὸς πολυάριθμος. Ἡτο πόλεμος ἐνεδρῶν καὶ τολμηρῶν ἀναγνωρίσεων καὶ ἐπιθέσεων. Ἰδίως δὲ εἰς τὰ ἀραιτικὰ σύνορα παρὰ τὸν Ἐνφράτην αἱ περιπτειαι, αἱ σκληρότητες καὶ οἱ ἡρωισμοὶ τῶν ἀγώνων τούτων ἀπέβησαν θρυλικοί, ἔξυμνήθησαν δὲ εἰς τὴν ἐποποίεαν **Διγενῆς Ἀκρίτας**, ὁ δποῖος ἦτο πρότυπον ἀνδρείας, ἡ δόξα τῶν Ἑλλήνων, ὁ εἰρηνοποιὸς τῆς Φουμανίας, δηλ. τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς ταύτην δύναται τις νὰ ἔρῃ τὰ ἡρωικὰ κατορθώματα, τὴν ἀφοσίωσιν, καὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ στρατοῦ τῶν συνόρων.

ΤΟ NAYTIKON

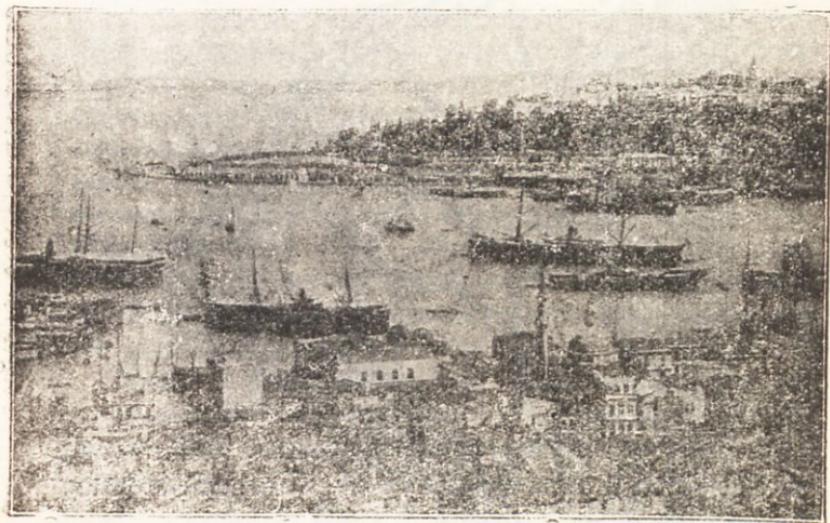
Τὸ ναυτικὸν ἀπετέλει μεγάλην δύναμιν τῆς αὐτοκρατορίας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν στρατόν. Ἀπὸ τοῦ ΣΤ' μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος ἔκυριάρχει τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν, κατὰ δὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ὁμεϊαδῶν (ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ζ' αἰῶνος) κατέβαλε μεγάλας προσπαθείας καὶ ἐν τέλει κατώρθωσε νὰ κατισχύσῃ. Βραδύτερον φαίνεται ὅτι τὸ ναυτικὸν παρημελήθη ὀλίγον, οἱ δὲ Σαρακηνοὶ ἐπωφελούμενοι τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου κατηρήμασαν τὰ ἑλληνικὰ παράλια. Ἀλλ' ἀριβᾶς ὁ ἐκ τῶν Σαρακηνῶν κίνδυνος ἦνάγκασε τοὺς Ἐλληνας ν' ἀνασυστήσουν τὸ ναυτικὸν ἐκ νέου καὶ μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος τὸ Βυζαντιον ὑπῆρξε μεγάλη ναυτικὴ δύναμις τῆς Μεσογείου καὶ ἐκυριάρχησε τῶν θαλασσῶν μέχρι τῶν Ἡρακλείων στήλῶν. Ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἥρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ, ἡ δὲ κυριότης τῶν θαλασσῶν περιῆλθεν ἰδίως εἰς τοὺς Βενετούς.

Τὰ πληρώματα τοῦ στόλου στρατολογούμενα ἀπὸ τῶν ἀσιατικῶν ἀπτῶν, τῶν νήσων τοῦ Αἴγαιον καὶ τῶν παραλίων τῆς κυρίως Ἐλλάδος ἦσαν ἔξοχον ὑλικόν. Τὰ δὲ πλοῖα ἦσαν κυρίως δύο τύπων, *Δρόμωνες*, τῶν δποίων ἐπέβαινον 300 ἄνδρες, ἐκ τῶν δποίων οἱ 70 ἦσαν στρατιῶται, καὶ τὰ Ἐλαφρὰ σκάφη, τῶν δποίων ἐπέβαινον 130 ἔως 160 ἄνδρες. Τὸ μεγαλύτερον ὅπλον τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ ἦτο τὸ *Υγρὸν πῦρ*, τὸ δποῖον, καθὼς εἴδομεν καὶ ἀλλαχοῦ, ἔξεσφενδονίζετο διὰ σιφώνων ἢ χειροβομβίδων καὶ ἐνέσπειρεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὸν τρόμον καὶ τὴν καταστροφήν. Οἱ Ρῶσσοι, οἱ δποῖοι ὑπὸ τὸν *Ιγώρ* τὸ 941 ἔφθασαν

πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔλεγον περὶ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς «οἱ Ἑλληνες ἔχουν πῦρ ὅμοιον πρὸς τοὺς κεραυνοὺς καὶ ἐκσφενδονίζοντες αὐτὸ μᾶς κατέκαυσαν. Διὰ τοῦτο δὲν ἦδυνήθημεν νὰ τοὺς νικήσωμεν». Κατὰ τὸν Ἰ' αἰῶνα τὰ Ἑλληνικὰ πολεμικὰ πλοῖα ἤσαν 180 περίπου.

Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

‘Η ψηλικὴ πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ κατ’ ἔξοχὴν

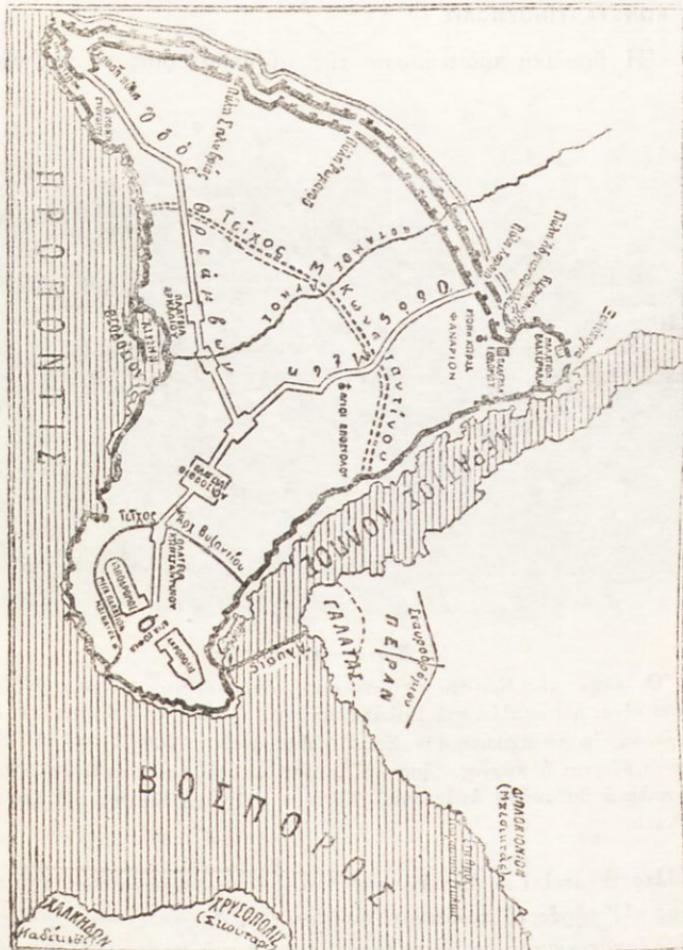
‘Η Κωνσταντινούπολις

Ο λιμὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δῆπος εἶναι σῆμερον. Πρὸς τὰ κάτω εἶναι ἡ παραλία τοῦ Γαλατᾶ, ἀπέναντι ἡ ἄκρα τοῦ Βυζαντίου ἀπόληγουσα εἰς τὸ ἀκρωτήριον Σαράϊ Μπουρνοῦ. ‘Υψηλὰ εἰς τὸ βάθος, ὅπου φρίνεται ὁ πύργος, ἤσαν ἡ ἀρρόπολις τοῦ παλαιοῦ Βυζαντίου καὶ τὰ παλαιὰ βυζαντινὰ ἀνάκτορα. Τὸ στενὸν εἶναι ἡ εἰσόδος τοῦ Κερατίου κόλπου.

Πόλις, ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων στηριγμάτων τοῦ κράτους «Ὑπῆρχε τὸ πολιτικόν, διοικητικόν, ψηφικευτικόν, οἰκονομικόν, λογοτεχνικόν, καλλιτεχνικὸν κέντρον τοῦ κράτους. Πρὸς αὐτὴν ἀπέβλεπεν δῆλος ὁ κόσμος, ἵτο δὲ πόλις τῆς Ἑλλεώς, πρὸς τὸν δποτὸν ἐστρέφοντο πάντες, ὑπήκοοι καὶ ξένοι. Καθ’ ἧν ἐποχὴν αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς Δύσεως ἤσαν μεγάλα χωρία, ἡ Κωνσταντινοῦ πόλις ἵτο βασίλισσα τῶν χαράτων, τὸ κέντρον τοῦ πεπολιτισμένου κό-

σμον καὶ, ὅπως εἶπον εὐστόχως, οἱ Παρίσιοι τοῦ μεσαίωνος» (Diehl). Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων ὑπῆρξαν ἐποχαί, κατὰ τὰς ὅποιας ἡ Κων(υ)πολις μόνη ἀπετέλει τὸ κράτος, ἐκ ταύτης δὲ μόνης ὁρμῶ-
μενοι ἀγέκτων πάλιν τὴν αὐτοκρατορίαν.

Αφότου δὲ Θεοδόσιος δὲ Β' ἐπεκτείνων τὸν περίβολον τῆς πό-

λεις κατεσκεύασε τὴν ὑαυμασίαν ὀχυρωματικὴν γραμμὴν ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ βάθους τοῦ Κερατίου Κόλ-
που, ἡ Κων(υ)πολις ἀπέβη θέσις στρατιωτικὴ περίφημος, ἡ ὅποια
ἐπὶ Ἡρακλείου ὑπέστη μικρὰν μεταβολὴν πρὸς τὸν Κεράτιον κόλ-

πον διὰ νὰ περιλάβῃ τὸ προάστειον τῶν Βλαχερνῶν, ἐσώθη εἰς ἔκτασιν 7 χιλιομ. μέχρις ήμαδν ἐν καλῇ καταστάσει, διότι οἱ Τοῦρκοι πρὸ τῆς τελειοποίησεως τῶν πολεμικῶν μέσων ἐφρόντισαν νὰ διατηρήσουν αὐτὴν καλῶς. Οἱ λίθινοι ἔκεινοι ὅγκοι προξενοῦν τὸν θαυμασμὸν καὶ ἀποτελοῦν τὸ ὁραιότερον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς στρατιωτικῆς τέχνης.

Τὸ *Τεῖχος* ἀπὸ μὲν τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης ἦτο ἀπλοῦν, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀπετέλει τριπλῆν ζώνην ὡς ἔξης. Τὴν πρώτην ἀμυντικὴν γραμμὴν ἀπετέλουν βαθεῖα τάφρος καὶ ὅπισθεν αὐτῆς θωράκιον. Κατόπιν ἐμεσολάβει χῶρος ἑλεύθερος, εἰς τὸν διοῖον παρετάσσετο καὶ ἥδυνατο νὰ κινεῖται ἑλευθέρως ὁ ἀμυντικὸς στρατός. Τὴν δευτέραν γραμμὴν ἀπετέλει ὑψηλὸν καὶ παχὺ τείχισμα προεκτεινόμενον εἰς τὸ βίθος ὥστε νὰ κινεῖται ἑλευθέρως ὁ στρατός. Τὴν τρίτην τέλος γραμμὴν ἀπετέλει ὑψηλότερον καὶ ὅγκωδεστερον τεῖχος, διπλάσιον κατὰ τὸ πάχος καὶ κατὰ τὸ ἡμίσυν ὑψηλότερον τοῦ πρώτου τείχους. Οὕτως ἀπετελεῖτο ἐν κολοσσιαῖον συγκρότημα ὀχυρωματικὸν βάθους, μὲν 60, ὕψους δὲ 20 μέτρων. Ἐκτὸς τούτου κατὰ διαστήματα 24 γιγάντιοι πύργοι ὑπερέκειντο τοῦ συγκροτήματος καὶ ὑπερηφανίσιον αὐτό.

Ἐκτὸς τοῦ τείχους καὶ ἄλλα ἔργα στρατιωτικὰ καθίστων τὴν Κωνσταντινούπολιν θέσιν ἀξιόλογον. Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Κερατίου κόλπου ὑπῆρχε μέγα *'Οπλοστάσιον*, ὃπου ενδίσκοντο αἱ πολεμικαὶ μηχαναὶ καὶ βιβλιοθήκη περιέχουσα τὰ σχετικὰ διὰ τὴν χρῆσιν τῶν μηχανῶν βιβλία. *'Ο Κεράτιος κόλπος* ἔνεκα τῆς στενότητός του ἦτο δυνατὸν νὰ φραγχῇ διὰ γονδρῆς ἀλύσεως ἐν καιρῷ πολέμου, διότι ἐν αὐτῷ ὑπῆρχε τὸ *Νεώφιον*. Ἐντὸς τῆς πόλεως ὑπῆρχον μεγάλαι *Δεξαμεναὶ*, ἐντὸς τῶν διοίων διετηρεῖτο ὄνδωρ, οὕτως ὥστε ἡ πόλις ἐν περιπτώσει πολιορκίας δὲν διέτρεχε τὸν κίνδυνον παραδοσεως ἐξ ἑλλείψεως ὄνδατος. Αἱ ὑπόγειοι αὗται δεξαμεναὶ μὲ τοὺς θόλους καὶ τὰς ἑκατοντάδας τῶν κιόνων, οἱ διοῖοι ὑπεβάσταζον αὐτούς, ἀποτελοῦν ἔξαιρετον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον.

Ἐντὸς τῆς μεγάλης ὀχυρωματικῆς γραμμῆς ἐξετείνετο ἡ ἀκανής καὶ μεγαλοπρεπῆς πρωτεύουσα. Ἡ πυκνότατα κατφημένη πόλις παρουσίαζεν ὅψεις ἐντελῶς ἀντιθέτους. Μεγάλαι δοῖ, κῆποι ἐκτεταμένοι, ὀδραῖα μοναστήρια καὶ ἐκκλησίαι, σχολαί, μέγαρα πολυτελέστατα τῶν ἀρχόντων, ἀπετέλουν ἀντίθεσιν πρὸς δρόμους στενωτάτους καὶ βορβορώδεις, πρὸς οἰκίας χαμηλάς,

'Ιστορία τῶν μέσων χρόνων—γ' ἔκδοσις

ὅπου κατώκει λαὸς ἄθλιος καὶ ἀκάθαρτος. Εἰς τὴν ὥραιαν θέαν, τὴν ὁποίαν παρουσίαζον τὴν ἡμέραν αἱ πλατεῖαι μὲ τὰ ὠραιὰ μνημεῖα, τὰς ἀναθηματικὰς στήλας, τοὺς ἀνδριάντας, ἀπετέλει φοβερὰν ἀντίθεσιν τὸ σκότος τῆς νυκτός, διότι ἡ πόλις δὲν ἐφωτίζετο τὴν νύκτα.

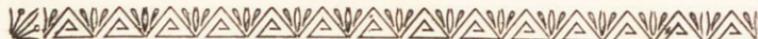
*Ἀξιολογώτατον μνημεῖον τῆς Κωνσταντινούπολεως ἀπετέλει τὸ Παλάτιον, τὸ ὅπιον κατελάμβανεν ὀλόκληρον συνοικίαν ἐν τῇ θέσει τοῦ παλαιοῦ Βυζαντίου. Πᾶς αὐτοκράτωρ ἐφιλοδόξει νὰ προσθέσῃ τι εἰς τὸ ἀρχικὸν παλάτιον. Διὰ τοῦτο ἔβλεπε τις ἄνευ συμμετρίας καὶ σχεδίου, ἀλλὰ μὲ φαντασίαν λεπτὴν καὶ μεγαλοπρέπειαν κιταπλήττουσαν, μέγαρα ὑποδοχῆς, περίπτερα, ἀνάκτορα καὶ στρατῶνας, λουτρὰ καὶ βιβλιοθήκας, ἐκκλησίας καὶ φυλακάς, πύργους καὶ κήπους, μεγάλας στοάς καὶ δώματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα παρείχε μαγευτικὴν θέαν δὲ Βόσπορος καὶ ἡ Προποντίς. Ωσαύτως λαμπρὰν θέαν ἔδιδον τὰ μεγάλα κτίρια καὶ οἱ θόλοι τῶν ἀπειραιρίθμων ἐκκλησιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κατεῖχεν ἡ Ἀγία Σοφία. Διὰ τοῦτο δικαίως οἱ ταξιδιώται, οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Κωνσταντινούπολιν, διεκήρυξσαν δὲν ὑπάρχει ὅμοιον πρᾶγμα εἰς τὸν κόσμον.

Η ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Μεγάλην δύναμιν τῆς αὐτοκρατορίας ἀπετέλει ἡ Μ. Ἀσία. Ἡ ἐδνογραφικὴ κατάστασις τῆς χώρας δὲν μετεβλήθη πολὺ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, διότι εἰς αὐτὴν συνέβησαν ὀλιγότεραι ἐπιδρομαὶ ἀπὸ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον. Κατφεκίτο ἀπὸ διαφόρους μικρὰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι εἰς πολλὰ μέφα εἶχον ἐξελληνισθῆ. Οἱ πληθυσμὸς παρέμεινεν ἀκμαῖος καὶ ὑπῆρχον μεγάλαι καὶ λαμπραὶ πόλεις. Διὰ τοῦτο ἐποριμήθευεν εἰς τὸ κράτος τοὺς καλυτέρους στρατιώτας, τὰ δὲ παράλια ἔδιδον ναύτας ἀρίστους. Ἐκτὸς τούτου πολὺ ἐνωρίς εἶχον σχηματισθῆ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν μεγάλαι ἴδιοκτησίαι, τῶν ὁποίων οἱ δεσπόται εἶχον μεγάλην δύναμιν. Διὰ τοῦτο δὲ φρόδες τῆς ἀριστοκρατίας προήρχετο κυρίως ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐκ τῶν μεγάλων αὐτῶν φεουδαρχικῶν οἰκων. Αἱ οἰκογένειαι τοῦ Φωκᾶ, τοῦ Σκληροῦ, τοῦ Μανιάκη, τῶν Ἰσαύρων, τῶν Κομνηνῶν προήρχοντο ἀπ' ἐκεῖ. Ἡ ἀσιατικὴ αὕτη ἀριστοκρατία εἶχεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὴν αὐλὴν θέσιν ἐξαιρετικήν, διότι παρέσχε πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸ κράτος, ἔδιδε στρατηγοὺς ἐξόχους, πλῆθος λαμπρῶν ἀξιωματικῶν

καὶ στρατεύματα πολλὰ καὶ πειθαρχικά. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐλαμβάνετο ἐκ τῶν ἀσιατικῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ δὲ μικρασιατικοὶ φόροι ἀπετέλουν τὸ ἴσχυρότατον στῆριγμα τοῦ δημοσίου ταμείου.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους τὰ κυριώτερα θέματα ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῆς διοικήσεως τὰ ἀσιατικά, τὸ Ἀνατολικόν, τὸ Ἀρμενικόν, τὸ Θρακικόν, (ἡ Θράκη ὑπήγετο διοικητικῶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν), τὸ Ὀψίκιον κτλ. καὶ ἡ Ἀσία ἀπετέλει τὸν ἴσχυρότατον πνεύμονα τῆς αὐτοκρατορίας. Διὰ τούτο ἐφόσον κατελαμβάνοντο ἂλλαι ἐπαρχίαι τοῦ χράτους, ἡ Μ. Ἀσία ἔξηρκει ν' ἀπελευθερώνῃ αὐτάς. "Οτιν ὅμως κατελήφθη αὕτη δριστικῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔχαθη πᾶσα ἐλπὶς σωτηρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΜΗΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

(26) Τὰ αἴτια τῆς παρακμῆς εἶναι κυρίως ἐδωτερικά.

Ἡ Ἑλλειψὶς νόμου ἔχασθαλίζοντος τὴν διαδοχὴν ἐποοκάλει πολιτικὴν ἀναρχίαν καὶ ὅτανεις, ἢ δὲ θρησκοδημψία τῆς κοινωνίας καὶ ἡ τάδις πρός μηχανορραφίας ὑπέδκαπτε τὰ θεμέλια τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς φεουδαρχίας διέδπαδε τὴν αὐτοκρατορίαν δυγκέντρωσιν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἀνέπτυξε τὴν τάδιν πρός ἀνεξαρτησίαν τῶν ἴδιων ἀρχόντων.

Ἡ μεγάλη δύναμις τῆς Ἑκκλησίας, δηλ., τοῦ κλήρου καὶ τῶν γοναῖς, ἐτάραχε πολλάκις καὶ ἔβλαψε τὸ κράτος.

Οἱ Ἑλληνες παρημέλησαν μὲν τὸν καιρὸν τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν γεωργίαν. Τοῦτο ἐπέφερε καίριον πλῆγμα κατὰ τῶν οἰκονομικῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἀποδύνθεσιν τοῦ διτρατοῦ. Ἡ δὲ ἵμεροιαλιμετικὴ πολιτικὴ πολλῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἡ ἔχθρότης τῆς Δύσεως, ἢ δοπία ὠφείλετο εἰς τὸ σχίδμα, ἐπετάχυναν τὴν πτώσιν τῆς αὐτοκρατορίας.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΡΧΙΑ

Τὰ αἴτια τῆς παρακμῆς τῆς αὐτοκρατορίας δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς αἴτια διαρκῆ καὶ αἴτια συμπτωματικά. Ἀμφότερα είχον τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, τὴν ἔξασθένησιν καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ κράτους. Μεταξὺ τῶν διαρκῶν αἰτίων εἶναι ἡ πολιτικὴ ἀναρχία, ἢ δοπία ἥπηρξε διαρκῆς πληγῆς τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῆς συστάσεως μέχρι τῆς καταστροφῆς.

Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἀναρχία ὠφείλετο εἰς τὴν ἔλλειψιν νόμου, δόποιος καθώριζε τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου. Πολὺ βραδύτερον ἐσχηματίσθη ἡ ἵδεα τῆς μονιμότητος τῆς δυναστείας, ἀλλὰ χωρὶς πάλιν νὰ τεθῇ νόμος περὶ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ αὐτοκρατορικὴ πορφύρα ἦτο δέλεαρ εἰς πολλοὺς φιλοδόξους καὶ γενναίους ἄνδρας, ἐπήρχετο ὡς φυσικὸν ἀποτέλεσμα ὁ περὶ τὸν θρόνον ἀνταγωνισμός. Ἄφ' ἐτέρου ὁ ἐκάστοτε αὐτοκράτωρ δὲν ἦδύνατο νὰ είναι ἀσφαλῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου του, ἐφ' ὅσον ὁ πολυτάραχος καὶ στασιαστικὸς λαὸς τῆς πρωτευούσης ἦτο πρόσθυμος εἰς πᾶσαν στιγμὴν νὰ προστατεύσῃ τὰς φιλοδοξίας τῶν διαφόρων ἀπαιτητῶν τοῦ θρόνου. Αἱ στάσεις αὗται ἤσαν τόσον συνήθεις ἐν (Κων.) πόλει, ὥστε εἶναι δύσκολον καὶ ν' ἀπαιθμήσῃ τις αὐτάς. Αἱ στάσεις

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ στρατοῦ καὶ αἱ ἀνακηρύξεις ὑπ' αὐτοῦ ἐν στρατοπέδῳ τοῦ αὐτοκράτορος ἦσαν συνήθεις καὶ πολλάκις ἐπεβάλλοντο. Εἶναι εὔκολον κατόπιν τούτων νὰ ἐννοήσωμεν πόσον κακῶν προξενος ἦτο ἡ πολιτικὴ αὕτη συνήθεια. Ἀπὸ τὸ 395 μέχρι τοῦ 1453 ἐβασίλευσαν ἐν δλφ 107 βασιλεῖς. Ἐκ τούτων μόνον 34 ἀπέθανον ἐν τῇ κλίνῃ των θάνατον φυσικόν, 8 πολεμοῦντες κατὰ τῶν ἐχθρῶν, οἱ ἄλλοι δὲ πάντες ἦσαν υἱομάτα ἀγρίων στάσεων καὶ δολοφονιῶν. Οὗτος ἦτο δ σπουδαιότερος λόγος, διὰ τὸν δποῖον τὸ κράτος περιέπιπτε πολλάκις εἰς δεινὴν ἀναρχίαν, ὅπως μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων, τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, τῶν Κομνηνῶν, τῶν Παλαιολόγων κλπ.

Ἄλλὰ τὸ μεγαλύτερον κακόν, τὸ δποῖον προήρχετο εἰς τὸ κράτος ἐκ τῶν στάσεων τούτων, ἦτο ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατέληγον εἰς ἐδαφικὰς ζημίας. Ἐνῶ ἡ πρωτεύουσα ἐταράττετο ἀπὸ ἐμφύλιων πόλεμον, οἱ ἐχθροὶ ἐπωφελούμενοι ἀπέσπων διαφόρους χώρας, τὸ δὲ κράτος δὲν ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀντιμετωπίσῃ αὐτούς. Τουναντίον μάλιστα αἱ ἀντιμαχόμεναι μερίδες πολλάκις ἐπεκαλοῦντο τὴν ἐπέμβασιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν πρὸς ἐπικράτησίν των. Σπάνιαι εἶναι αἱ περιπτώσεις ἐκεῖναι, κατὰ τὰς δποίας τὸ κράτος ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν κρίσεων ἐξῆλθεν ἰσχυρότερον, ὅπως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, τοῦ Βασιλείου Α', τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ κτλ.

Τοιουτορόπως ἥ μὲν βασιλικὴ δύναμις διαρκῶς ἐκλονίζετο ὑπὸ τῶν στάσεων, ἥ δὲ μοναρχία ἐταράσσετο ὑπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἐνῶ τὸ κράτος παρεδίδετο εἰς ἐκείνους, ἐναντίον τῶν δποίων ἔπειρε νὰ προστατευθῇ καὶ οἱ δποῖοι ὠνειρεύοντο καὶ παρεσκεύαζον τὴν καταστροφήν του.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΡΧΙΑ

Περισσότερον τῆς πολιτικῆς ἥ κοινωνικὴ ἀναρχία ὑπῆρξεν ἐκ τῶν κυριωτάτων αἰτίων τῆς καταστροφῆς τοῦ κράτους.

Ἡ κοινωνία τοῦ Βυζαντίου μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐτέροπετο μανιωδῶς εἰς τὰ θεάματα τοῦ Ἰπποδρόμου. Διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι δ Ἰπποδρόμος εἶναι δ καθρέπτης τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας κατὰ τὸν μεσαίωνα. Πάντες, ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ τῶν γυναικῶν, παρηκολούθουν μὲ πάθος τὰ θεάματα τοῦ Ἰπποδρόμου,

οῦτως ὥστε ἄνδρες σοβαροὶ ἔλεγον ὅτι ἡ ζωὴ ἄνευ τοῦ Θεάτρου ἡ Ἰπποδρόμου δὲν ἔχει κανὲν θέλγητον.

Ἄλλ' ἡ εἰσροή τοῦ λαοῦ εἰς τὸν Ἰππόδρομον δὲν εἶχε λόγον μόνον τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ποικίλων θεαμάτων, τὰ δποῖα διεδέχοντο ἀλληλα, τῶν ἀριματοδρομιῶν, κυνηγίων ζώων, θηριομαχιῶν, ἀκροβατικῶν γυμνασίων κτλ. Ὁ Ἰππόδρομος ἦτο τόπος, ὃπου δὲ λαὸς ἔξεδήλωνε τὰ πολιτικά του φρονήματα, ἢ μᾶλλον τὸν βαθὺν καὶ σκοτεινὸν πόθον του, ἐπεδοκίμαζεν ἢ ἀπεδοκίμαζε συνηθέτερον τοὺς ἄφοντάς του. Ἐκεὶ τὸ πρῶτον ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἤρχετο εἰς ἑπαφὴν μὲν τὸν λαόν του καὶ ἔχαστεν ἄνωθεν τῶν κεφαλῶν αὐτοῦ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἐκεὶ δὲ δὲ λαὸς ἔξεδήλωνε τὰς στασιαστικάς του διαθέσεις καὶ ἔξεθρόντες καὶ κατεκρεούργει πολλάκις τὸν βασιλέα του.

Ἐτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας τῶν χρόνων τούτων ἦτο ἡ θρησκευτικότης. Ἡ ἐκκλησία μετὰ τὸν Ἰππόδρομον ἦτο ὁ μόνος τόπος συγκεντρώσεως τοῦ λαοῦ. Τὸ πλῆθος ἤρεσκετο εἰς τὰς πομπώδεις ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς καὶ εἰς πᾶν ἐπεισόδιον ἔζητει τὴν θείαν ἐπέμβασιν. Ἐπὶ τῆς δεισιδαίμονος καὶ θρησκολήπτου ἔκεινης κοινωνίας καὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν γυναικῶν ὁ κλῆρος καὶ οἱ μοναχοὶ εἶχον μεγάλην ἐπιφρονήν. Ἡ δὲ μανία εἰς τὰς θεολογικὰς συζητήσεις, εἰς τὰς δποίας πάντες ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μέχρι τοῦ τελευταίου ὑπηκόου ἐλάμβανον μέρος μὲν πάθος, δὲν ἦτο πάντοτε ζῆλος θρησκευτικός, ἀλλ' ὅπισθεν αὐτοῦ ἐκρύπτοντο σκοποὶ πολιτικοί.

Χαρακτηριστικώτατον ἐπίσης γνώρισμα τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας ἦτο ἡ ἀγάπη πρὸς τὰς οραδιουργίας καὶ μηχανορραφίας. Εἰς ἀπόλυτον μοναρχίαν δπως ἦτο τοῦ Βυζαντίου, τὸ Παλάτιον ἦτο τὸ κέντρον, πρὸς τὸ δποῖον ἦτενιζον πάντες. Σημαντικὸν μέρος τῶν κατοίκων τῆς πρωτευούσης ἐτρέφετο ἐκ τοῦ Παλατίου. Πάντες συνωθοῦντο πρὸς αὐτὸν καὶ διὰ νὰ πλησιάσουν τὸν αὐτοκράτορα, μετήρχοντο πᾶν μέσον, κολακείας, οραδιουργίας, ταπεινότητας κλπ. Οὕτω περὶ τὸ Παλάτιον καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐδημιουργεῖτο νοσηρὰ ἀτμόσφαιρα. Ἀνώτεροι λειτουργοὶ τοῦ κράτους, ὑπάλληλοι, ἡ ιεραρχία τῆς γραφειοκρατίας, προμηθευταὶ καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν, ἀπετέλουν φαυλοκρατικὴν τάξιν, ἡ δποία εἶχε συμφέροντα πολλάκις ἀντίθετα πρὸς τὰ γενικὰ συμφέροντα τοῦ κράτους. Ἡ τάξις αὐτὴ, τὴν δποίαν δυνάμεθα νὰ δονομάσωμεν γενικῶς βυζαντινὴν γρα-

φειοκρατίαν, ὑπέθαλπε τὴν ἀναρχίαν καὶ δὲν ἦρέσκετο νὰ ἔχῃ ἐπὶ κεφαλῆς ἴσχυρὸν αὐτοκράτορα. Αὐτοκράτορες ὅπως ὁ Φωκᾶς, Σταυράκιος κ. ἄ. ἡσαν δημιουργήματα αὐτῆς. Ἀπέναντι τῆς γραφειοκρατίας ἵσταντο οἱ στρατιωτικοὶ τῶν στρατοπέδων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰς κρισίμους στιγμὰς καὶ διὰ τῆς σπάθης διέλυσαν τὰς πλεκτάνας τῶν ἀνθρώπων τῆς πρωτευούσης καὶ ἔσωσαν τὸ κράτος. Άλι παρεκτροπαὶ λουπὸν τοῦ Ἰπποδόρου, ἡ ἐκμετάλλευσις τῆς θρησκοληψίας τοῦ λαοῦ καὶ ἡ διαφθορὰ τῆς γραφειοκρατίας ὑπῆρξαν ἀπὸ τὰς μεγίστας ἀδυναμίας τοῦ κράτους.

Η ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑ

‘Η φεουδαρχία ἐπεβλήθη καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπως εἶχεν ἐπιβληθῆ εἰς ὅλα τὰ κράτη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Ἰσχυροὶ γαιοκτήμονες ἦσαν στρατιωτικοὶ ἀρχοντες συγήνωσαν ἐκτεταμένας γαίας ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν των, οἱ ἐλεύθεροι γεωργοὶ ἔλειψαν δλίγον καὶ ὀλίγον καὶ οἱ κάτοικοι μεγάλων περιφερειῶν ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν. Κατ’ ἀρχὰς ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ βαδύτερον οἱ Ἰσαυροὶ ἥθελισαν νῦν ἀναχαιτίσουν τὴν ἐπέκτασιν τῆς φεουδαρχίας, ἀλλ’ αἱ προσπαθειαὶ των ἐναυαγησαν, διότι τὸ φεουδαρχικὸν σύστημα ἡτο ἀνάγκη τῶν μέσων χρόνων. Ἰδίως ἡ συντήρησις τοῦ στρατοῦ ἀπήτει, ὅπως οἱ κατὰ τόπους ἀρχοντες ἔξουσιαζον σημαντικὴν ἐκτασιν τῆς γῆς. Νιὰ νῦν ἐξαρχέσουν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἵππων. Οὗτω δὲ κατὰ τὸν Ἰ' αἰῶνα πλέον εἶχε συστηματοποιηθῆ ἡ φεουδαρχία καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν Μ. Ασίαν ἀνεπτύχθησαν μεγάλοι καὶ ἴσχυροὶ φεουδαρχικοὶ οἰκοι. Τὰ φέουδα ἡσαν ἐπὶ μακρὸν κέντρα στρατιωτικὰ καὶ εἰς αὐτὰ ἐκαλλιεργεῖτο ἡ πολεμικὴ ἀρετὴ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων τῶν ἐπαρχιῶν ἐφάνησαν κρήσιμοι εἰς τὸ κράτος.

‘Αλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο εἶχε καὶ μεγάλα ἐλαττώματα. Ωἱ φεουδάρχαι, κύριοι μεγάλων ἐκτάσεων, περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ ἀναρχίμητων πελατῶν καὶ συντηροῦντες ἰδιον στρατόν, ἀφόβως ἐρήμων τὴν χώραν, κατεπίεζον τοὺς μικροὺς ἰδιοκτήτας καὶ κατεπάτουν τὰς ἕνας γαίας χωρὶς νὰ φείδωνται οὕτε τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ αὐτοκρατορικῶν κτημάτων. Περιεφρόνουν τοὺς νόμους καὶ τοὺς κυβερνήτας καὶ ἐφερον εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀταξίαν καὶ διαρκῆ σχεδὸν ἀναρχίαν δημιουργοῦντες οὕτω σιβαρὸν κίνδυνον εἰς τὸ κράτος.

Τὸν Θ' αἰῶνα εὐρισκόμεθα πρὸ ἀληθινῆς κρίσεως. Δύο κοινωνικαὶ τάξεις, οἱ ἵσχυροὶ καὶ οἱ πτωχοί, ἵσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων καὶ ἐδημιουργεῖτο διὰ τὸ κράτος σοβαρὸς κίνδυνος, τὸν δποῖν ἀνέλαβον ν' ἀποσοβήσουν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Ι' αἰῶνος. Οἱ φεουδάρχαι, πλουσιώτατοι καὶ ἵσχυρότατοι, ἔχοντες πρὸς τούτους καὶ μεγάλα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα, ἀπέβησαν ἀπειθεῖς, ἡροῦντο νὰ ὑπακούσουν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς πολιτείας καὶ πολλάκις ἐξήγειρον φοβερὰς στάσεις. Ἡ θέσις ἀφ' ἐξέρου τῶν πτωχῶν χωρικῶν ἦτο οἰκτρά. Οἱ φεουδάρχαι ἐξήσκουν ἐπ' αὐτῶν ἀληθῆ τυθαννίαν πιέζοντες τοὺς πληθυσμοὺς καὶ ἐπιβάλλοντες ἐπ' αὐτῶν τὸν φυσικὸν καὶ ἡθικὸν ζυγόν.

Πρῶτος ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἤρχισε τὸν ἄγῶνα κατὰ τῶν φεουδαρχῶν, ἔξηκολούθησαν δὲ αὐτὸν οἱ διάδοχοί του Ρωμανὸς ὁ Λεκατηνός, Κωνσταντῖνος Ζ', Νικηφόρος Φωκᾶς, Βασίλειος Β'. Ἀπηγόρευσαν εἰς αὐτὸν ν' αὐξάνουν τὰς κτήσεις των ὑπὸ οἰανδήποτε πρόφασιν καὶ μετεχειρίσιμησαν κατ' αὐτὸν μέτρα πολλάκις σκληρότατα. Ἄλλ' οἱ φεουδάρχαι ἀπήντησαν εἰς αὐτὰ διὰ φοβερῶν στάσεων κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ ἐτράφαξαν τὴν βασιλείαν τοῦ Τσιμισκῆ καὶ Βισιλείου Β'. Αἱ στάσεις τοῦ Βάρδα Φωκᾶ (971) καὶ τοῦ Βάρδα Σκληροῦ (976), ἥσαν ἐξεγέρσεις κατὰ τῶν περιοριστικῶν μέτρων τῆς πολιτείας. Πρὸς στιγμὴν ἐφάνη ὅτι ἡ πολιτεία διὰ τῆς καταστολῆς τῶν στάσεων τούτων ἐξῆλθε νικήτρια. Οἱ μετὰ τὸν Βασίλειον Β' αὐτοκράτορες διὰ νὰ περιορίσουν τὴν δύναμιν τῆς φεουδαρχίας, καὶ ὥργησαν τὴν στρατιωτικὴν θητείαν καὶ τὸν ἐμπικὸν στρατὸν καὶ ἡγεμονίαν τὸν ἀριθμὸν τῶν μισθοφόρων, ἔδωκαν δὲ μεγαλυτέραν βρούτητα εἰς τὴν γραφειοκρατίαν τοῦ παλατίου καὶ τοὺς ὑπαλλήλους ἐλάμβανον ἐκ τῆς ἀστικῆς τάξεως. Ἄλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα ἐξήγερσαν τοὺς στρατιωτικοὺς κατὰ τὸν πολιτικῶν καὶ τοὺς ἀριστοκράτας φεουδάρχας κατὰ τῶν ἀστῶν, ἀποτέλεσμα δὲ ἥσαν νέαι ἐξεγέρσεις. Ἡ στάσις τοῦ 1057 ἐφερεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν, ἵσχυρὸν φεουδάρχην τῆς Μ. Ἀσίας. Ὅτε δὲ βραδύτερον ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ θρίαμβος τῆς φεουδαρχικῆς ἀριστοκρατίας ἦτο πλήθης.

Βραδύτερον ἡ δύναμις τῆς φεουδαρχικῆς ἀριστοκρατίας ἀπέβη τόσον μεγάλη, ὡς τε πρὸ τῆς ὑποταγῆς τοῦ κράτους εἰς τοὺς Λατίνους ἐμφανίζονται εἰς τὴν διάφορα μέρη αὐτοῦ, ὡς εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, εἰς τὸν Μοριᾶν κ. ἢ. φεουδάρχαι σχεδὸν ἀνε-

ξάρτητοι ἀπὸ τοῦ κέντρου, ὁνομαζόμενοι ἄρχοντες. Ἡ τάσις αὗτη πρὸς ἀνεξαρτησίαν καὶ ἀποχωρισμὸν ἐκ τοῦ κέντρου ἡτο στοιχεῖον διαλυτικὸν καὶ ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς αἰτίας τῆς παρακμῆς καὶ καταστροφῆς τοῦ κράτους.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Μεγάλην δύναμιν είχε, καθὼς εἴδομεν, εἰς τὴν βυζαντινὴν κοινωνίαν ἡ Ἐκκλησία, ὁ δὲ Πατριάρχης Κων)πόλεως ἡτο μεγίστη προσωπικότης. Ἀπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Πάπα. Εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του ὑπήργοντο 57 Μητροπόλεις, 49 Ἀρχιεπισκοπαὶ καὶ 514 Ἐπισκοπαί. Ὅτε δὲ μετὰ τὰς ἀραβικὰς κατακτήσεις ἔχωρισθησαν ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἱερουσαλήμ καὶ Ἀντιοχείας, ὁ Πατριάρχης Κων)πόλεως κατέστη μόνος ἀρχηγὸς τῆς ἐν Ἀντολῇ ἐλληνικῆς ἐκκλησίας.

Ἄλλα καὶ εἰς τὴν πολιτείαν ἡ δύναμις τοῦ Πατριάρχου ἡτο μεγάλη. Αὐτὸς ἔστεφε τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐλάμβανε παρ' αὐτοῦ τὸν δρόκον τῆς προστασίας τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν προνομίων. Ἡτο ἀρχηγὸς τοῦ κλήρου καὶ είχε μεγάλην ἐπιφορὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τοῦτο ὁ Μωντεσκiei⁽¹⁾ εἶπε περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Πατριάρχου ἐν τῇ πολιτείᾳ: «Ἡτο πάντοτε, καίπερ ἐμμέσως, διαιτητὴς πάντων τῶν δημοσίων ζητημάτων».

Μεγίστην ἐπίσης δύναμιν ἐν τῇ ἐλληνικῇ κοινωνίᾳ είχον οἱ μοναχοί. Πολὺ ἐνωρίς τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἐν Βυζαντίῳ ἦτο ἐν μεγίστῃ τιμῇ. Ὁ μοναχικὸς βίος εἶλκεν ἀνθρώπους πεσῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἄλλοι ἐγίνοντο μοναχοὶ ἀπὸ εὐσέβειαν, ἀπὸ πόθον μετανοίας ἢ ἀπὸ ἀποθάρρυνσιν καὶ ἀποστροφὴν τοῦ κόσμου. Ἄλλοι πάλιν ἀπλῶς ἥθελον ἀποθνήσκοντες νὰ ταφοῦν μὲ τὸ σεβάσμιον ἔνδυμα τοῦ μοναχοῦ καὶ νὰ ἔξασφαλίσουν τὴν αἰωνίαν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο πάντες ἡμιλλῶντο νὰ κτίσουν μοναστήρια καὶ νὰ προικίσουν αὐτὰ μὲ μεγάλας περιουσίας. Ἐκτὸς τῶν ἀναριθμητῶν μοναστηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Αλγυπτος, ἡ Συρία, ἡ Παλαιστίνη, ἡ Μεσοποταμία, ἡ Σιναϊα Χερσόνησος, ὁ Ἀθως κλπ. ἦσαν πλήρεις μοναστηρίων, εἰς τὰ διοῖα

1) Ὁνομαστὸς γάλλος κοινωνιολόγος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

συνέρρεον χιλιάδες ἀνθρώπων καὶ κολοσσιαῖαι ἐκτάσεις γῆς ἀπετέλουν τὴν περιουσίαν αὐτῶν.

Ἄλλ' ἡ τάσις αὕτη εἰς τὸν μοναχικὸν βίον εἶχε συνεπείας, τὰς δύοις ἔπειτε νὰ ὑπολογίσῃ τὸ κράτος. Τὰ μοναστήρια ἀφήρουν βραχίονας ἀπὸ τὴν γεωργίαν, αἱ μοναχικαὶ περιουσίαι ἡσαν ἀφορολόγητοι, οἵ δὲ μοναχοὶ καὶ ἐκμισθωταὶ τῶν κτημάτων τῶν ἀπηλλάσσοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Εἶναι δὲ γνωστὸν ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἴστορίας ὅτι οἱ μοναχοὶ πολλάκις ἐτάραξαν τὴν πολιτείαν διὰ τῆς ἐπεμβάσεώς των εἰς πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ ζητήματα.

Κατὰ ταῦτα ἀφ' ἐνδος μὲν ἡ μεγάλη δύναμις τοῦ Πατριάρχου, ἥ δύοια πολλάκις ἐγίνετο αἰτία προστριβῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ μεγίστη ἐπίδρασις τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας ἐτάραξαν πολλάκις τὸ κράτος.

Η ΤΑΣΙΣ ΠΡΟΣ ΜΕΓΑΛΑΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ

Οἱ κυβερνήται τοῦ Βυζαντίου ἐθεώρουν τὴν αὐτοκρατορίαν ὡς κληρονομήσασαν καὶ συνεχίζουσαν τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Διὰ τοῦτο ἐθεώρουν ὡς σφετεριστὰς τοὺς ἄρχοντας τῶν κρατῶν, τὰ δύοια ἐσχηματίσθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, καὶ ὡνόμαζον αὐτοὺς ἀπλῶς *Ρήγας*. Ὡνειρεύοντο δὲ πάντοτε τὴν ἀνάκτησιν τῶν ἀπολεσθέντων καὶ πολλάκις ἐπεχείρησαν νὰ πραγματοποιήσουν τὸ ὄνειρον τοῦτο.

'Αφ' ἑτέρου ἐπιστεύετο ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου εἶχε τὴν ἀποστολὴν νὰ ἔξαπλωσῃ τὴν ἀληθῆ πίστιν εἰς δῆλην τὴν οἰκουμένην καὶ μετ' αὐτῆς τὴν κυριαρχίαν τῆς χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας. 'Ιδου τί ἔγραφεν ὁ Εὐσέβιος τὸν Δ' αἰῶνα: *Ἐτις μόνος Θεός ἐκηρύχθη διὰ πάντας, ἐν κράτος διὰ νὰ περιλάβῃ πάντας, τὸ Ῥωμαϊκόν. Κατὰ θείαν θέλησιν δύο ἀρχαὶ ἐμεγεθύνθησαν καὶ ἐπίγασαν ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐκάλυψαν διὰ τῆς σκιᾶς των τὸν κόσμον, τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ ἡ χριστιανικὴ πίστις, προωρισμένα νὰ ἐνώσουν διὰ τῶν δεσμῶν των εἰς αἰωνίαν εἰρήνην τὸν κόσμον δὲν.*

Οὕτως ἐν Ἀνατολῇ μὲν αἱ προσπάθειαι τῶν βασιλέων ἐστρέφοντο εἰς τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέραν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐπέκτασιν τοῦ κράτους. 'Ἐν τῇ Δύσει αἱ προσπάθειαι αὗται (ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, Μακεδονικῆς Δυναστείας καὶ ἐπὶ Κομνηνῶν) ἀν καὶ ἐστέφθησαν πολλάκις ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ περιέ-

βαλον μὲ αἰγλην τὴν ἐλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, ἵσαν δυσανάλογοι πρὸς τὰ μέσα τῆς καὶ ὡς ἀποτέλεσμα εἶχον νὰ περιπλακῇ τὸ κράτος εἰς ἀτελευτήτους καὶ δαπανηροὺς πολέμους, οἵ διοῖοι ἐπροκάλεσαν τὴν προϊοῦσαν ἔξασθένησιν αὐτοῦ. Οὕτως ὅταν ἐσήμανεν ἡ ὥρα τοῦ ἐσχάτου κινδύνου, ἡ αὐτοκρατορία εὑρέθη ὅχι μόνον τελείως ἔξηντλημένη, ἀλλὰ καὶ περικυκλωμένη ἐξ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἀπὸ ἐχθροὺς ἀσπόνδους.

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΡΑΚΜΗ

Μολονότι τὸ κράτος ἦτο πλούσιον καὶ αἱ οἰκονομικαὶ του πηγαὶ μεγάλαι, πολλάκις, καὶ εἰς ἡμέρας ὑψίστης δόξης, ἡ οἰκονομική του θέσις ἦτο δυσκολωτάτη, διότι τὸ βάρος τῶν ἐξόδων ἦτο μέγα. Οἱ αἰώνιοι πόλεμοι καὶ ἡ διπλωματία, ἡ πολυσύνθετος διοικητικὴ μηχανή, ἡ πολυτέλεια τῆς αὐλῆς, αἱ δαπανηρόταται τελεταὶ καὶ ἕορταὶ τῆς πρωτευούσης, ἀπήτουν κολοσσιαίας δαπάνας. Τὰ δὲ ἐσόδα, τὰ διόποια πολλάκις δὲν ἔξηρκουν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας, ἥλαττοῦντο ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς κουφότητος καὶ διαφθορᾶς τῶν ὑπαλλήλων. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε σχεδὸν κατωθώθη ἰσοζύγιον ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ κράτους, τὸ δὲ πρᾶγμα ἔχειροτέρευε σὺν τῷ χρόνῳ, ὅτε ἔνεκα τῶν ἔξωτερικῶν δυσχερειῶν αἱ πηγαὶ διαρκῶς ἥλαττοῦντο. Ἀλλὰ καίριον πλῆγμα κατέφερον εἰς τὰ οἰκονομικὰ τῆς αὐτοκρατορίας ἡ καταστροφὴ τῆς γεωργίας καὶ τοῦ ἐμπορίου.

Μέγα στήριγμα τοῦ δημοσίου πλούτου ἦτο ἄλλοτε ἡ ἀκμάζουσα γεωργία 'Αλλ' ἀφ' ὅτου ἡ μικρὰ ἴδιοκτησία ὑπεδουλώθη εἰς τοὺς μεγάλους γαιοκτήμονας καὶ οἱ ἐλεύθεροι γεωργοὶ μετεβλήθησαν εἰς δουλοπαρούσους, ἡ γεωργία παρήκμασεν. Ἐπὶ πλέον αἱ διαρκεῖς εἰσβολαὶ τῶν ἐχθρῶν καθίστων δυσκολωτάτην, ἀν δχι ἀδύνατον, τὴν συστηματικὴν καλλιέργειαν τῆς ὑπαίθρου χώρας. Αἱ δὲ πιέσεις τῶν ἀρχόντων καὶ ἡ βαρυτάτη φορολογία τῆς πολιτείας συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς. Πλευστοὶ γεωργοὶ ἥναγκασθησαν νὰ ἔγκαταλείψουν τὰ κτήματά των καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὰς πόλεις ἢ νὰ φύγουν εἰς τὴν ξένην.

Τὸ Βυζάντιον διεξῆγε, καθὼς εἴδομεν, ἐμπόριον εὐρύτατον. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν μεγάλων λιμενῶν ἔνεκα ξένων κατατήσεων ἔξηκολούθει νὰ ἔχῃ ἐμπόριον ἀκμαιότατον. Ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰώνος παραμελεῖται τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν καὶ ἀρχίζουν ἐνοὶ νὰ ὑποκαθιστοῦν τοὺς Ἐλληνας εἰς τὸ ἐμπόριον.

Αἱ ἐμπορικαὶ πόλεις τῆς Ἰταλίας, Βάρις, Ἀμάλφι, Βενετία, Γένουα, Πίσσα κλπ. ἀντελήφθησαν ἐνωρὶς τὰ μεγάλα κέρδη ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Καὶ ἀρχὰς ἔξήσκουν τὸ ἐμπόριον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων νόμων, διεξάγοντες συγχρόνως καὶ εὐρύτατον λαθρεμπόριον ἐπὶ τῶν ἀπηγορευμένων εἰδῶν. Ἀλλὰ βραδύτερον πρῶτοι οἱ *Βενετοί* ἐπωφελούμενοι τὴν ἀνάγκην τῶν αὐτοκρατόρων, οἵ διοῖοι ἐπεκαλοῦντο πολλάκις τὴν ἐπικουρίαν τοῦ στόλου των ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, ἀπέσπασαν διάφορα ἐμπορικὰ προνόμια. Τὰ προνόμια ταῦτα κατέληξαν σὺν τῷ χρόνῳ εἰς πλήρη ἀπαλλαγὴν ἀπὸ παντὸς φόρου καὶ παντὸς τελωνειακοῦ ἐλέγχου εἰς πολλοὺς λιμένας τοῦ κράτους. Εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὸ Αιγαῖον πέλαγος, κατὰ μῆκος τῶν παραλίων τῆς Θράκης καὶ τοῦ Μαρμαρᾶ οἱ Βενετοὶ εἶχον διαμέσους οταθμοὺς διὰ τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἔλαβον ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὸ καλύτερον μέρος τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἐκεῖθεν εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας εἶχον ἐμπορικοὺς σταθμούς. Βραδύτερον ἰδρύθησαν πανταχοῦ παροικίαι Βενετῶν καὶ μεγάλα ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ οἱ Βενετοὶ ἥρχισαν νὰ συμπεριφέρωνται ὡς κατακτηταί. Ὁ χρονογράφος Νικήτας ἔγραψε: *Διὰ τοῦ πλούτου, τοῦ θράσους καὶ τῆς ἀναιδείας των ηὐξήθησαν τόσον, ὥστε δχι μόνον ἐμίσουν τοὺς Ἑλληνας, ἀλλὰ περιεφρόνουν τὰς διαταγὰς καὶ αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος.*

Ἡ πολιτεία ἀνησυχεῖσα ἦθέλησε νὰ λάβῃ περιοριστικὰ μέτρα καὶ ὁ λαὸς ἔξηγέρθη κατὰ τῶν ξένων ἐκμεταλλευτῶν καὶ ἐφόνευσε πολλούς. Οἱ Βενετοὶ εἰς τὰ μέτρα ταῦτα ἀπήντων διὰ πολέμου καὶ ἐνισχύμη εἰς αὐτοὺς ἦ ἵνεα, ὅτι πρὸς ἀσφαλῆ καὶ ἀνενόχλητον ἐκμεταλλεύσιν τῆς Ἀνατολῆς μία μόνον ὑπῆρχε λύσις, ἥ κατάκτησις τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Τετάρτη Σταυροφορία, ἥ διοία κατέληξεν εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἥτο ἀποτέλεσμα τῶν φιλοδόξων σχεδίων τῶν Βενετῶν.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς Βενετοὺς ἔγκαθίσταντο εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ οἱ *Γενοάται* καὶ *Πισσᾶται*. Τὰ προνόμια τούτων κατ’ ἀρχὰς ἤσαν περιωρισμένα. Ἀλλὰ βραδύτερον οἱ αὐτοκράτορες διὰ νὰ πατάξουν τὸ μονοπωλιακὸν ἐμπόριον τῶν Βενετῶν παρεχώρησαν καὶ εἰς αὐτοὺς μεγάλα προνόμια. Οὕτω καὶ αὐτοὶ ἔλαβον ἐν Κωνσταντινουπόλει θέσιν ἰδιαιτέραν, ὅπου κατώκησαν καὶ ἔκτισαν τὰ τελωνεῖα καὶ τὰ ἐμπορικὰ καταστήματά των.

Καὶ οὗτοι ὅμως δὲν ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον ἀχάριστοι, ἀλλ' οἱ αὐτοκράτορες ἡναγκάζοντο νὰ ὑποχωροῦν εἰς τὰς παραλόγους ἀπαιτήσεις των φοβούμενοι τοὺς Βενετούς, ἐναντίον τῶν δυοίων μετεχειρίζοντο τοὺς Λατίνους τούτους.

“Αλλ’” ἡ τελεία καταστροφὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων(πόλεως) ὑπὸ τῶν Λατίνων (1204). Οἱ Βενετοὶ καὶ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κων(πόλεως) ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων ἐκράτησαν τὰς ἐμπορικὰς καὶ στρατιωτικὰς θέσεις, τὰς δύοις εἶχον λάβει κατὰ τὴν διανομήν. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῆς ἀδυναμίας τοῦ Βυζαντίου ἡ ἀνατολὴ ἐγέμισεν ἀπὸ λατινικὰς ἀποικίας. Οὕτω οἱ μὲν Γενοᾶται ἀπέβησαν σὺν τῷ χρόνῳ κύριοι τῆς Φωκαίας, τῆς Χίου, Λέσβου, Αἴνου, Τραπεζοῦντος, καὶ τοῦ Γαλατᾶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἱ δὲ Βενετοὶ ἔξουσίαζον τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Νάξου, Ἀνδρου, Πάρου, Τήνου, Θήραν, Κύθηρα, τὴν Κορώνην καὶ Μεθώνην ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τὴν Κρήτην.

Τοιουτοτόπως οἱ ξένοι ἀπέβησαν κύριοι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, δὲ δὲ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ἔγοαφε τὸν ΙΔ' αἰῶνα : *Oι Λατῖνοι ἔγιναν κύριοι δχι μόνον δλον τοῦ πλούτου τοῦ Βυζαντίου καὶ δλων τῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης προσόδων, ἀλλὰ καὶ δλων προσέτι τῶν πηγῶν, αἱ δποῖαι ἐπλούτιζον τὸ ταμεῖον τοῦ κράτους.*

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΠΑΡΑΚΜΗ

“Η οἰκονομικὴ παρακμὴ καὶ ἡ γενικὴ χαλάρωσις τοῦ ὁργανισμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας εἶχον ὡς συνέπειαν τὴν ἔξασθένησιν τῆς μαχητικῆς δυνάμεως. Ὁ περίφημος στρατὸς τοῦ Βυζαντίου, δ συνεχίζων τὴν οφωμαϊκὴν παραδόσιν, ἐφθάρη δλίγον κατ’ δλίγον καὶ κατὰ τὸν ΙΒ’ αἰῶνα ἥδη ἐφάνη ὑποδεέστερος τοῦ ἵπποτικοῦ στρατοῦ τῆς Δύσεως.

Καὶ πρῶτον ἡλαττώθη σημαντικῶς δ ἀριθμὸς τοῦ στρατοῦ. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν πολλῶν χωρῶν ἡ στρατολογία ὑπέστη καιριον πλῆγμα. Ἰδίως τὴν καταστροφὴν συνεπλήρωσεν ἡ ἀπώλεια τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ δύοια ἔδιδε τοὺς περισσοτέρους καὶ καλυτέρους στρατιώτας. Οὕτω κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς αὐτοκρατορίας ἐθεωρεῖτο σημαντικὸς δ ἀριθμὸς τῶν 7 ή 8 χιλ. στρατοῦ.

“Αλλ’” ἐκτὸς τούτου ἐμειώθη καὶ ἡ ποιότης τοῦ στρατοῦ. Ἐθνικὸς στρατὸς δὲν ὑπῆρχε πλέον, διότι, ἀφ’ ὅτου καθιερώθη τὸ σύστημα τῶν μισθοφόρων, οἱ πολῖται ἀντὶ μικροῦ ἀντισηκώ-

ματος ἀπέφευγον τὴν στρατολογίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ μισθωφορικὸς στρατός, ὁ δποῖος ἄλλοτε εἶχε σπανίας ἀρετάς, ἔξεφυλίσθη καὶ κατήντησε κίνδυνος μᾶλλον ἢ μέσον ἀσφαλείας. Ἡ καθυστέρησις τοῦ μισθοῦ καθίστη αὐτοὺς ἀπειθαρχήτους καὶ στασιαστικούς, πολλάκις ἔξετρέποντο εἰς φρικτὰς λεηλασίας τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους καὶ δὲν ἔδισταζον ἐνίονε εἰς κρισίμους στιγμὰς νὰ μεθίστανται εἰς τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον, ἢν εὔρισκον μισθὸν καλύτερον. 'Αφ' ἔτέρου ἔλειψεν ἡ παλαιὰ ἀγάπη τοῦ στρατοπέδου καὶ ἡ ἐπίδοσις εἰς τὴν στρατιωτικὴν τέχνην. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος παρατηρουμένη ἔλλειψις ἴκανῶν στρατηγῶν. Ἀν εἰς ταῦτα προστεθῇ καὶ ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ συστήματος τῶν ἀκροπόλεων, διὰ τῶν δποίων ἄλλοτε ἐπροστατεύοντο τὰ σύνορα τοῦ κράτους, θὰ ἐννοήσωμεν διατὶ τοῦτο ἔγινεν ἔρμαιον τῶν γειτόνων. Ὁ ἀριθμητικῶς ἀσθενῆς, ἀπειθῆς καὶ κακῶς κυβερνώμενος οὗτος στρατὸς ἦτο ἀδύνατον νὰ προστατεύσῃ τὸ κράτος.

TO BYZANTION KAI H ΔΥΣΙΣ

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἡ πτῶσις τῆς αὐτοκρατορίας ὀφείλεται εἰς αἴτια καθαρῶς ἀνατολικά. Είναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ἔχθροτης τῆς Δ. Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀνατολὴν συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν κατάρρευσιν τοῦ Βυζαντίου.

Μεταξὺ τῶν 'Ελλήνων καὶ τῶν Λατίνων ἐγεννήθη βαθεῖα ἀντιπάθεια. Ἀφορμὴν εἰς αὐτὴν ἔδωκεν ἡ περὶ πρωτείων ἔρις τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Εἰς τοῦτο προσετέθησαν λόγοι πολιτικοὶ καὶ ἐμπορικοί. Κατ' ἀρχὰς οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἥθελησαν νὰ δεσπόσουν τῆς Δύσεως καὶ μὲ δυσαρέσκειαν εἶδον τὴν δημιουργίαν αὐτοκρατορίας ἐν αὐτῇ. Βραδύτερον ἀντεστράφησαν οἱ δροι, διότι τὰ κράτη τῆς Δύσεως διαμορφωθέντα ἤρχισαν ν' ἀναπτύσσωνται καὶ ν' ἀποκτοῦν μεγάλην δύναμιν. Τότε αἱ φιλοδοξίαι τῆς Δύσεως ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν. Ἐπηκοούθησε κατόπιν ἡ ἐμπορικὴ διείσδυσις τῶν Λατίνων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἀλλη ἀφορμὴ προστριβῶν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἦτο ἡ προσπάθεια τῶν δύο ἀντιπάλων ἐκκλησιῶν νὰ προσηλυτίσουν εἰς τὸν χριστινιανισμὸν νέους λαούς.

Βραδύτερον, ὅτε οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως διὰ τῶν Σταυροφοριῶν ἥλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν, τὸ μῆσος καὶ ἡ δυσπιστία μεταξὺ τῶν δύο κόσμων ηὔξηθη. Οἱ μὲν λαοὶ τῆς Δύσεως

ἐφάνησαν εἰς τὴν κομψὴν καὶ λεπτὴν κοινωνίαν τοῦ Βυζαντίου ἔξεστοι καὶ ἀγροῖκοι βύρθαροι. Ἀφ' ἑτέρου τὰ πλούτη τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούση; ἐθάμβωσαν τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὸ μῆσος πρὸς τοὺς αἰρετικούς, δύποις ἀπεκάλουν τοὺς Ἐλλήνας, προσετέθη ὁ πόδις τῆς καταιτήσεως. Οἱ αὐτοκράτορες εἶδον τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως νὰ ἔξαπλώνωνται πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐτῆρησαν στάσιν ἐπιφυλακῆς ἀπέναντι τῶν Σταυροφόρων, αἱ δὲ ἀναπόφευκτοι προστριβαὶ ἔνισχυσαν τὸ μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἐλλήνων μῆσος καὶ οἱ Δυτικοὶ ἐσχημάτισαν σὺν τῷ χρόνῳ τὴν γνώμην ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν Σταυροφοριῶν ἔπρεπε νὰ λυθῇ τὸ Βυζαντινὸν ζήτημα, δηλαδὴ νὰ καταλυθῇ ἡ Βυζαντίη αὐτοκρατορίᾳ. Τοῦτο βραδύτερον διεκήρυξαν ὁ Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας καὶ ὁ νίος του Ἐρρήνος ΣΤ', αὐτοκράτορες τοῦ Ἀγίου γερμανικοῦ κράτους.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ Ἀνατολὴ ἤρχετο εἰς πλήρη διάστασιν πρὸς τὴν Δύσιν. Συνετοὶ αὐτοκράτορες ἐπεχείρησαν πολλάκις νὰ εῦρουν τρόπον συμβι βασμοῦ τῶν σκέσεων τῶν δύο λαῶν καὶ τοῦτο ὑπῆρξεν, δύποις λέγουν, *Tὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα τοῦ Μεσαίωνος*. Ἀλλὰ καὶ Ἐλληνες καὶ Λατῖνοι ἥσαν ἐξ Ἰστού ἀνίκανοι νὰ λύσουν τὸ ζήτημα τοῦτο ἕνεκα τῆς ἀμοιβαίας δυσπιστίας, τῆς ἀντιζηλίας καὶ τοῦ μίσους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ Ζ'-ΙΑ' ΑΙΩΝΟΣ

Κατὰ τὰ 150 ἔτη, τὰ ὅποια μεσολαβοῦν ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου, ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ ὑπῆρχε πτωχοτάτη. Μετὰ τοῦτο οἱ συγγραφεῖς ἐπανέλαβον τὸ ἔργον των καὶ ἡκοδούθησαν πάλιν τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν.

Τὸ σημαντικώτατον λογοτεχνικὸν προϊὸν τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἡ δημιουρητικὴ ποίησις, ίδιως τὰ ἀκριτικὰ ποιήματα.

Εἰς τὰς τέχνας ἡ γᾶλλον πρωτότυπος ἐκδηλωσίς τῆς περιόδου ταύτης εἶναι αἱ Μικρογραφίαι ἡ Μινυογραφίαι εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ ἡ ἔλεφαντουργία, ἡ χρυσοζοῖα, ἡ δυαλιτουργία καὶ ἡ ποικιλοτικὴ.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Εἰς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς τῶν γραμμάτων ἀνήκει ὁ *Ιωάννης δ' Δαμασκηνὸς* (ἀ. π. 754), ὁ ὄποιος εἶναι ἀπόδειξις ὃι εἰς τὸ Βυζάντιον οὐδέποτε διεσπάσθη ἡ παράδοσις τῶν κλασσικῶν γραμμάτων. Ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν ἐν Συρίᾳ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμιον τοῦ Ή' αἰώνος. Μολονότι δὲν ἦτο πνεῦμα δημιουργικόν, διακρίνεται διὰ τὴν συστηματοποίησιν τῶν γνώσεων, τὰς ὅποιας παρέλαβεν ἐκ πολλῶν καὶ ποικίλων συγγραφῶν. Τὸ σπουδαιότερον οὐγγραμμά του εἶναι ἡ *Πηγὴ τῆς γροσεως*, τὸ ὄποιον εἶναι ἐγχειρίδιον δογματικῆς, δηλ. διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων τῆς *Ορθοδόξου ἐκκλησίας* καὶ ἀνασκευάζει ἐκατὸν περίπου αἰρέσεις. Εἰς τοῦτο καταφαίνεται πόσον μεγάλη ἦτο ἡ ἐπίδρασις ἐπ' αὐτοῦ ὅχι μόνον τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τῶν κλασσικῶν, *Ἀριστοτέλους*, *Εὐριπίδου*, *Ομήρου* κτλ. Ὁ *Δαμασκηνὸς* ἦτο ἐκ τῶν σημαντικῶν ὑπερμάχων τῶν εἰκόνων καὶ συνέταξε πρὸς τοῦτο τὸν *Ἀπολογητικὸν λόγον* πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας. Εἶχε φρονήματα φιλελεύθερα, διότι ἔξι μαρχάν τῆς αὐλῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἐτόλμια νὰ γράψῃ ὅτι: *Οὐδεὶς βασι-*

λεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ νόμους εἰς τὴν ἐκκλησίαν (οὐ βασιλέων ἐστὶ νομοθετεῖν τῇ ἐκκλησίᾳ). Γράφων δὲ εἶχεν ὑπὸ ὄψιν του πάντοτε τοὺς ὀλίγους περιφρονῶν τοὺς πολλούς. Οὕτω τοὺς "Υμνους του ὡς καὶ τὰ ἄλλα του ἔργα ἔγραψεν εἰς γλῶσσαν ἀκατάληπτον ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ ἐπινέρχεται εἰς τὴν ἀρχαίαν προσφρίαν παρὰ τὸ λαμπρὸν παράδειγμα, τὸ δποῖον εἶχε δώσει ὁ Ρωμανός. Ὁ Δαμασκηνὸς θεωρεῖται ὡς συγγραφεὺς τῆς Ὀκτωήχου.

Ἄντιπρόσωπος τῆς περιόδου, κατὰ τὴν δποῖαν ἥσχισε νέα ἐπίδοσις εἰς τὰ γράμματα, εἶναι κυρίως ὁ Φώτιος (820—891). Ὁ Φώτιος ἦτο δ σοφώτατος τῶν χρόνων του πολλάκις παριαρχεύσας καὶ λαβὼν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν πολιτικήν. Εἰς τὸ περιφημὸν ἔργον του Βιβλιοθήκη ἡ Μυροίβιβλος ἀναλύει καὶ κρίνει 280 βιβλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Ἐνεκα τῶν σοφῶν κρίσεων καὶ τῶν εἰδῆσεων, τὰς δποίας μᾶς παρέχει ἐκ συγγραφέων ἀπολεσθέντων, τὸ βιβλίον εἶναι πολυτιμότατος ὀδηγὸς διὰ τὴν ἴστορίαν τῶν γραμμάτων. Εἰς τὸ Λεξικὸν ἐρμηνεύει λέξεις μὴ κατανοούμειας πλέον ὑπὸ τῶν συγχρόνων. Ἀφῆκεν ὠσαύτως καὶ πολλὰ θεολογικὰ συγγράμματα, εἰς τὰ δποῖα πάλιν διαφαίνεται ἡ σοφία καὶ ἡ πολυμάθεια τοῦ ἀνδρός. Ὁ Φώτιος εἶναι ἡ μεγαλυτέρα ἀπόδειξις τῆς ἐπιφρονίας, τὴν δποῖαν ἔξησκει καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς ἐλληνικῆς ἴστορίας τοῦ μεσαίωνος ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία ἔσχεν, ὅπως εἴδομεν ἀλλαχοῦ σειρὰν ἴστορικῶν συγγραφέων μέχρι τῆς ἀλώσεως ἐκτὸς μικροῦ χάσματος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι, ἔξαιρέσει τοῦ Προκοπίου, δὲν ἔχουν σπουδαίαν λογοτεχνικὴν ἀξίαν καὶ υστεροῦν πάντες ὡς πρὸς τὴν ἴστορικὴν ἀντιληψιν παρὰ τὴν σοβαρότητα τῶν γεγονότων τῶν χρόνων των. Οἱ ἀξιολογώτεροι ἴστορικοὶ τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι δ ἀυτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ζ' δ Πορφυρογέννητος καὶ δ Λέων δ Διάκονος, χρονογράφοι δὲ δ Συμεὼν δ Μάγιστρος, δ Σκυλίτσης κ. ἄ.

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

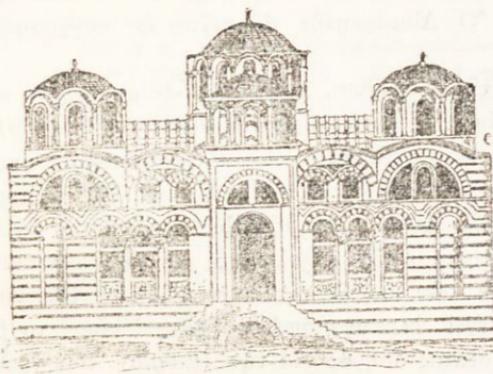
Τὸν Ι' αἰῶνα μετὰ τὴν λῆξιν τῆς κρίσεως τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων παρατηρεῖται νέα κίνησις ζωηρὰ εἰς δλα τὰ εἰδη-

'Ιστορία τῶν μέσων χρόνων—γ' ἔκδοσις'

10

τῆς διανοήσεως. Παρὰ τὰς ἐπελθούσας ἀναστατώσεις εἶχε διασωθῆ μέγα μέρος τοῦ ἀρχαίου συγγραφικοῦ πλούτου, καθὼς φαίνεται ἐκ τῆς Μυριοβίβλου τοῦ Φωτίου. Οἱ δὲ λόγιοι τοῦ αἰῶνος τούτου προσπαθοῦν νὰ τακτοποιήσουν τὰς ποικίλας γνώσεις, αἱ δόποια περιείχοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων.

*Ἐκ τῆς προσπαθείας ταύτης προηῆθον αἱ διάφοροι Ἐγκυροπαι-

Ναὸς τῆς Θεοτόκου (Κωνσταντινούπολις)

Διακρίνεται καλῶς ἡ νέα τάσις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς πρὸς παραγωγὴν ἔργων λεπτοτέρων. Τὰ παραδίδυα εἶναι μεγαλύτερα καὶ περισσότερα.

θισμα τῶν ἀρχαίων ἴστορικῶν. Κατὰ τὸ αὐτὸ σύστημα ἔγιναν συλλογαὶ γεωπονικαὶ κτλ. Αἱ συλλογαὶ αὗται ἡσαν κατ' οὐσίαν ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν διατήρησιν τῶν πρωτοτύπων, τὰ δόποια ἀντικατέστησαν, καὶ ἡμπόδισαν τὴν ἀντιγραφήν. Ἐν μέρει ὅμως ἡσαν καὶ ὀφέλιμοι, διότι διέσωσαν τεμάχια κειμένων, τὰ δόποια ἡσαν καταδικασμένα ν ἀπολεσθοῦν.

ΠΟΙΗΣΙΣ

Τὸ σπουδαιότατον λογοτεχνικὸν γεγονὸς τῶν χρόνων τούτων εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς Δημάδους ποιήσεως. Ἰχνη δημάδους ποιήσεως ἀπαντῶνται ἥδη εἰς προγενεστέρους χρόνους, ἀλλ' εἶναι ἀκόμη εἰς κατάστασιν πρωτόγονον καὶ ζῇ εἰς τὰ ἄσματα τῶν τριῶν, εἰς τὰ σκώμματα τοῦ ἱπποδρόμου, εἰς ἐπευφημίας καὶ παροιαιώδεις ἐκφράσεις. Εἰς παλαιοτέρους ἐπίσης χρόνους διε μορφώθη ὁ Πολιτικὸς στίχος, δηλαδὴ ὁ στίχος τῶν ἀσμάτων. Ἀλλ' ἡ δημάδης ποίησις ἐτελειοποιήθη κατὰ τὸν I' αἰῶνα εἰς

δεῖαι, ἵτοι ἀπανθίσματα περὶ γεωργίας, λατρικῆς, στρατιωτικῆς τέχνης, θεολογίας κτλ. Μεγάλην ὠθησιν εἰς τὰς συλλογὰς ἔδωκεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντίνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννης. Κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ ἔγινεν ἡ μεγάλη Ἐγκυροπαιδεία τῆς Ἰστορίας καὶ τῆς Πολιτικῆς,

ἡ μεθοδικὸν ἀπάν-

τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁπως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοχρατίας ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων ἄγώνων τῶν κλεφτῶν πρὸς τοὺς Τούρκους ἔγεννήθη ἡ ἔξοχος δημώδης ποίησις τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὅμοια περιστατικὰ ἔδωκαν

Πλαναγία Ἀγγελόκτιστος, Κύπρος (τέλος Θ'—Ι' αἰώνος).

Μωσαϊκὸν τοῦ Ἱεροῦ ἐνὸς ναοῦ τοῦ Κυρίου τῆς Κύπρου. Ἡ Πλαναγία καρποῦσα τὸν Χριστὸν εἰς τὴν ὁργάλην εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν δύο ἀρχαγγέλων Γερμῆν· καὶ Μιχαήλ. Φρονεῖ πολυτελῆ ἐνδυμασίου ἀπὸ βαθὺ λόγουν ὑφασμα μὲ διυθὺν κεντήματα. Ο μικρὸς Ἰησοῦς φορεῖ ἔνδυμα κυπροκεντητον, οἱ δὲ ἄγγελοι λευκού,

ἀφορμὴν εἰς ἀνάπτυξιν ἀξιολόγου δημώδους ποιήσεως. Κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα εἰς τὰ ἀνατολικομεσημβρινὰ σύνοδα τοῦ κράτους Ἐλληνες καὶ Ἀραβες εὐγενεῖς γαιοκτήμονες ἔζων εἰς ἀδιάκοπον ἄγωνα. Οἱ ἥρωισμοὶ τῶν Ἐλλήνων, οἱ δοποὶ εφύλαστον τὰ παραμεθόδια φρούρια (τὰ ἄκρα), ἔδωκαν ἀφθονον ὑλικὸν εἰς τὴν ποίησιν. Τὰ ποιήματα ταῦτα ὠνομάσθησαν Ἀκριτικὰ ποιήματα.

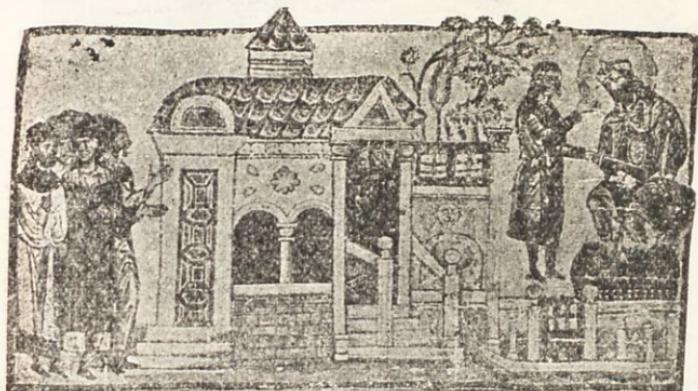
Ἐσώθη μέχρις ἡμῶν ἡ ἐποποία Διγενῆς Ἀκρίτας (ΙΔ' αἰῶνος), ἥ δποια προῆλθεν ἐκ τῶν δημωδῶν ἀσμάτων τῆς ἐποχῆς ἔκεινης. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἥρωος Διγενῆ Ἀκρίτα περιγράφονται

Ο Δανιδ φυλάττει τὸ ποίμνιόν του, μικρογυαφία (Ι' αἰών)

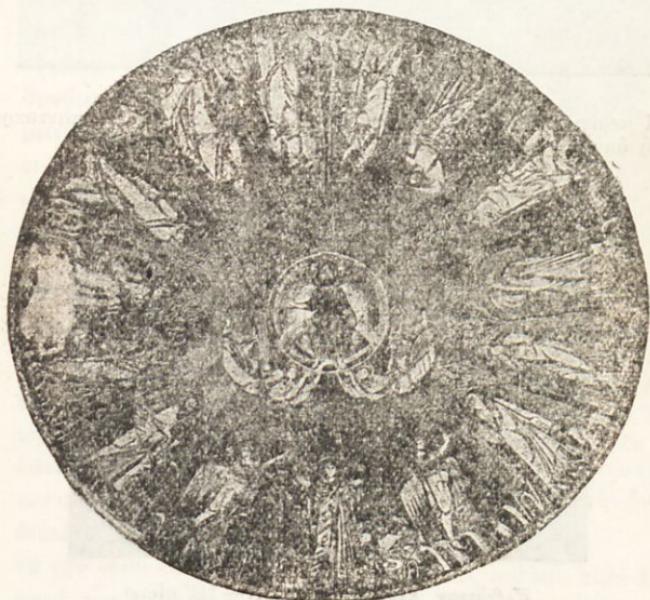
Προέρχεται ἀπὸ τὸ ὄνομαστὸν ψαλτήριον τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. Ο Δανιδ παίζει ἔγχορδον δργανον. Εἰς τὸν δώμόν του κλίνει ἡ Μελφοδία καὶ ἀκροῦται μὲ εὐχαρίστησιν. Ο ἄνθρωπος, δ ὅποιος φαίνεται ἔξηπλωμένος εἰς τοὺς καλάμους, εἶναι τὸ δρος Βηθλεέμ. Οπισθεν τῆς στήλης φαίνεται ἡ θεὰ Ἡχώ. Τὸ τοπείον ἀποπνέει δροσερότητα ἐνθυμιζουσαν τοιχογραφίας τῆς Πομπηίας.

οἱ ἀγῶνες τῶν Ἀκριτῶν, τῶν φρουρῶν τῶν συνόρων, καὶ τῶν Ἀπελατῶν, τῶν ληστρικῶν ἵπποτῶν τῆς ὑπαίθρου χώρας. Ἀλλὰ δυστιχῶς τὸ πρωτότυπον τοῦ ἔπους δὲν διεσώθη. Ἄντι τούτου ἔχομεν πολλὰς διασκευάς, αἱ δποια παρηλλαξαν καὶ παρεμόρφωσαν Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μικρογραφία ἐκ τῆς Ὀκταήχου

Μᾶς δίδει μίαν Ιεέαν τῆς βυζαντινῆς οἰκίας μεταξὺ τοῦ Θ'—ΙΒ' σιώνος. Τὰ κύρια χαρακτηριστικά αὐτῆς είναι στοά μὲ κίονας, περίπτερον παραπλεύρως τῆς οἰκίας καὶ πύργος, ἔξωσται. Εἰς τὸ ἑσωτερικὸν μεγάλη αἴθωσα καταλαμβάνει διόκλητον την ἔκτασιν τοῦ πρώτου δρόφου καὶ συνήθως ὅλον τὸ ὑψος τῆς οἰκίας.

***Η Ἀνάλημμας** (ψηφιδωτὸν εἰς τὸν θόλον τῆς Ἀγ. Σοφίας Θεσσαλονίκης)

‘Ο Χριστὸς παριστάνεται εἰς τὸ μέσον ἐντὸς οὐρανίου τόξου, γύρῳ δὲ εἰκονιζονται ἡ Παναγία καὶ οἱ Ἀπόστολοι. Είναι τοῦ Ζ’ αἰῶνος.

Ο Παντοκράτωρ (ψηφιδωτὸν ἐκ Δαφνίου)

Η περίφημος διὰ τὴν ἡρεμον αὐστηρότητα μορφὴ τοῦ παντοκράτορος, ἡ ὁποία κοσμεῖ τὸν θόλον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δαφνίου.

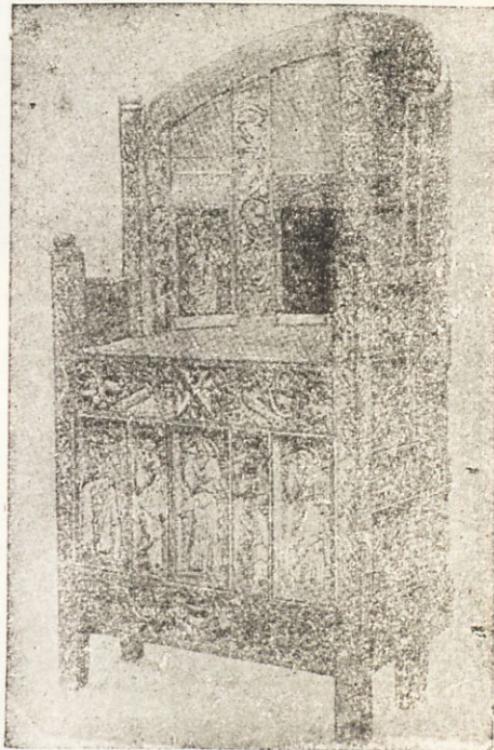

Κιβώτιον ἐλεφάντινον (ΙΑ'—ΙΒ' αἰών)

* Άλλο δεῖγμα τῆς Βυζαντινῆς ἐλεφαντούργιας. Τὰ πλεῖστα τῶν μικροτεχνημάτων ἔχουν σειρά; ἀπὸ ρόδακας. Εἰς τὸ κάλυμμα φιλοτεχνοῦνται προτομαὶ ἐν εἴδει μεταλλίων. Εἰς τὰς πλευρὰς βλέπομεν ἀγῶνα μονομάχων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸ ἀρχικὸν κείμενον, διότι οἱ διασκευασταὶ ἡθέλησαν νὰ προσαρμόσουν τὸ ποίημα εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς, τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης καὶ τῆς Ἰδίας ἀπειροκάλου αἰσθητικῆς. Διὰ τοῦτο τὸ ποίημα ἔχασε τὴν φυσικὴν δροσερότητα καὶ τὴν χάριν τῆς μορφῆς καὶ ἐμφανίζεται ὡς ἀκαλαιόσθητον κατασκεύασμα. Ἀλλ' ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ ποιήματος πρὸς τὰ σωζόμενα ἐν Κύπρῳ καὶ Μ. Ἀσίᾳ δημόδῃ ἀκριτικὰ ποιήματα δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἵδεαν τινὰ τῆς ποιητικῆς ἀξίας τοῦ πρωτούπου.

Θρόνος ἐλεφάντινος (ΣΤ' αἰών)

Κομψοτέχνημα ἐλεφαντουργίας τοῦ ΣΤ' αἰῶνος. Εἰς τὴν ἐμπροσθίαν δύιν μεταξὺ δύο πλαισίων ἀπό συμπλεκόμενα φυλλώματα, ἐντὸς τῶν δποίων παιζούν ζῷα, προεξέχονταί μορφαῖ τοῦ Ἱωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τῶν Εὐαγγελιστῶν. Τὸ δόλον ἔργον δεικνύει τὴν κυριαρχίαν τοῦ τεχνίτου εἰς τὴν ἐργασίαν του καὶ ἡ ἐντύπωσις τῆς διακοσμήσεως εἰναι ἔξαιρετική.

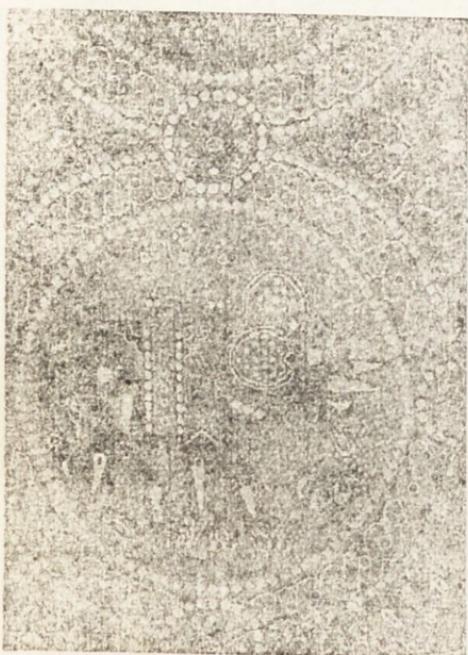
‘Η ἀρχιτεκτονικὴ ἥκμασε κατὰ τὴν περιοδὸν ταύτην, διότι καὶ παλάτια μεγάλα κατεσκευάσθησαν ἢ διεκευάσθησαν κατὰ τὴν νέαν ἔθιμοτυπίσιν τῆς αὐλῆς καὶ πολλοὶ ναοὶ ἐκτίσθησαν κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Δὲν ἐτροποποιήθη δμως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν, ἐκτὸς μόνον ὅτι κατὰ τὴν γενικὴν τάσιν τῆς ἐποχῆς πρὸς παραγωγὴν ἔργων λεπτοτέρων καὶ φαδι-

νοτέρων εἰς τοὺς ναοὺς ἔδόθη μεγαλυτέρα φαδινότης. Οὗτος ὁ θόλος τοῦ ναοῦ μετεωρίζεται ἐπὶ ὑψηλῶν τυμπάνων ὑπεράνω τοῦ σηκοῦ, ἀντὶ δὲ τῶν δύκαθοδῶν στύλων τίθενται κίονες ἑλαφροὶ

καὶ ἀνοίγονται περισσότερα παράθυρα.

Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Αἱ εἰκονομαχικαὶ ἔριδες εἴχον μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὴν τέχνην καὶ ἰδίως τὴν ζωγραφικήν. Αἱ αὐστηραὶ διαταγαὶ τῶν εἰκονομάχων πρὸς ἐπίχρισιν τῶν τοιχογραφιῶν καὶ καταστροφὴν τῶν εἰκόνων ἔγιναν αἰτίᾳ ἐπὶ τινα χρόνον ν' ἀνασταλῆναι πρόσοδος τῆς ζωγραφικῆς. Ἐπὶ τῆς ἐποκῆς ὅμως τῶν Μακεδόνων (Θ' αἰών) παρατηρεῖται νέα ἀνθησις τῆς ζωγραφικῆς. Οἱ τεχνῖται προσπαθοῦν τώρα νὰ συνδυάσουν

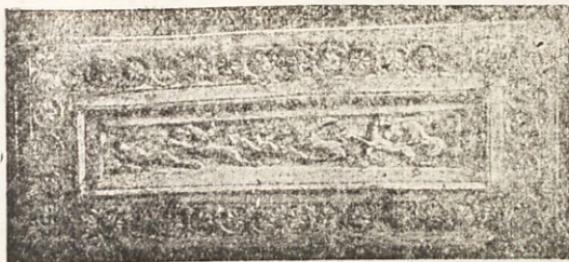
Βυζαντινὸς μεταξωτὸς τάπης (Ι' αἰών)

Ἐξοχὸν δεῖγμα βυζαντινῆς ταπητουργίας προερχόμενον ἀπὸ τὸν τάφον Καρόλου τοῦ Μεγάλου εἰς τὸ Aix-la Chapelle. Εἶναι ὑφασμα μεταξωτὸν χουποκέντητον. Φέρει ἐπιγραφήν, ἐκ τῆς δροίας ἔξαγεται διει κατεσκευάσθη τὸν Ι' αἰῶνα καὶ ἐποθετήθη εἰς τὸν τάφον τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας "Οὐρανὸς Γ'" ἀκριβῶς τὸ ἔτος 1000 μ. Χ.

τὴν ἐλληνικὴν πλαστικήτητα καὶ τὴν φυσικότητα τῶν στάσεων καὶ χειρονομιῶν μὲ τὴν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα καὶ μὲ τὸ εὐγενὲς καὶ λιτὸν σχέδιον. "Αριστα δείγματα τῆς νέας τάσεως εἶναι τὰ ωσπαϊκὰ τοῦ Διαφνίου, μερικὰ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ παρὰ τὴν Λεβάδειαν κ. ἄ.

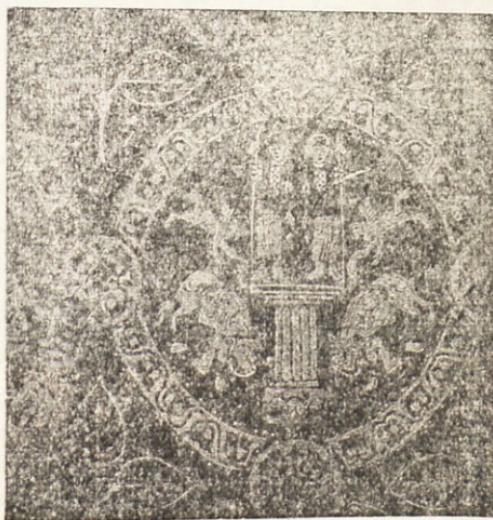
"Ιδίως ὅμως τὴν τεχνοτροπίαν αὐτὴν δυνάμεθα νὰ ΐδωμεν

καλύτερον εἰς τὰ εἰκονογραφημένα χειρόγραφα. Ἡ διακόσμησις τῶν χειρογράφων διὰ μικρῶν καλλιτεχνικῶν εἰκόνων ἀπετέ-

Κιβώτιον ἐλεφάτινον (δεῖγμα ἐλεφαντουργίας)

Είναι τοῦ IA'-IB' αἰῶνος. Ἐχει μῆκος 0,25 μ. και ὅψις 0,09 μ. Ἐχει παραστάσεις φανταστικῶν ζῴων, τὰ ὅποια τρέχουν και πετοῦν συγχρόνως και ὑπενθυμίζουν τὰς παραστάσεις τῶν μυκηναϊκῶν ἐγχειριδίων.

Δεῖγμα ποικιλτικῆς

Μεταξωτὸς τάπης. Ἡ παράστασις είνε ἔμπνευσμένη ἀπὸ τὴν μυθολογίαν. Ἐπὶ βωμοῦ παριστάνονται οἱ Διόσκουροι και ἐκατέρωθεν αὐτῶν δύο πτερωτοὶ δαίμονες κάμνοντες σπονδάς. Κάτω ζῷα ὁδηγούμενα πρὸς θυσίαν. Ἐκ τῆς παραστάσεως πειθόμεθα ὅτι ὁ τάπης ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀρχαίων σπουδῶν, δηλ. εἰς τὸν IA'-IB' αἰῶνα.

λεσε νέον εἶδος ζωγραφικῆς, τὸ δόποιον ὀνομάσθη **Μικρογραφία** ή **Μινυογραφία**.

Δίπτυχον Αντεκρατείρας Εἰρήνης

‘Υπῆρχε συνήθεια οἱ ὄνομαζόμενοι ὑπατοὶ νὰ στέλλουν εἰς τοὺς φίλους, εἰς τοὺς ἀρχοντας τῆς πολιτείας καὶ εἰς τὸν ἀντοκράτορα τὰ λεγομένα Δίπτυχα, τὰ δόπια ἀπετελοῦντο ἐκ δύο φύλλων ἀπὸ σκαλισμένον ἐλεφαντοσιοῦν καὶ πολλάκις πολυτελῶς χρυσοκεντημένον. Ἡ συνήθεια διεδόθη κατόπιν εἰς ὅλους τους ἰδιώτας, οἱ ὄποιοι πρός ἀνάμησιν μεγάλων οἰκογενειακῶν γεγονότων, γάμων, γεννήσεων κλπ., προσέφερον εἰς τοὺς συγγενεῖς των τοιαῦτα δίπτυχα. Εἰς τὸ παρατιθέμενον δίπτυχον, δεῖγμα τῆς λεπτῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ἐλεφαντοσιοῦ, διακρίνουν τὴν Εἰρήνην (τέλος Ή' αἰώνος).

Διακρίνομεν σαφῶς δύο ρεύματα, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὴν ἴστοριογραφίαν (ίστορικοὶ — χρονογράφοι). Κατὰ τὴν μίαν τάσιν οἱ μοναχοὶ εἰκονογραφοῦν τὰ ψαλτήρια δίδοντες μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν παράστασιν τοῦ κειμένου ἢ εἰς τὸ κάλλος τῆς μορφῆς. Φροντίζουν δηλ. ὅχι νὰ ζωντανεύσουν χωρία γνωστότατα τῶν ψαλμῶν, ἀλλ᾽ ἀπλῶς νὰ ἔξαρουν διὰ χονδροειδῶν εἰκόνων τὴν ἡθικὴν σημασίαν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο τὰ ἔργα τῆς τάσεως ταύτης οὐδεμίαν ἔχουν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν. Οὕτω π. χ. ὁ ψαλμὸς 72, 9 λέγει: ἔθεντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς. Τὴν ἵδεαν ταύτην ὁ τεχνίτης τοῦ χειρογράφου τῆς Μόσχας ἀπεικόνισε μὲ δύο ἀνθρώπους, οἱ ὄποιοι ἔχουν τὸ ἄνω μέρος τῆς σιαγόνος μακρότατον καὶ ὅμοιων πρὸς φάμφος, εἰσχωροῦν εἰς κύκλον παριστάνοντα τὸν οὐρανόν, αἱ δὲ γλῶσσαι των ὡς μακραὶ ταινίαι φάνουν μέχει τῆς γῆς. Ἡ ἵδεα τοῦ ψαλμοῦ 140, 9: Φύλαξόν με ἀπὸ παγίδος, ἡς συνεστήσαντό μοι, καὶ ἀπὸ σκανδάλων τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀγορίαν, παρί-

σταται μὲ διαβόλους καταγινομένους νὰ συλλάβουν διὰ δικτύων,
ώς ίχθυς, ἀνθρώπους. Ταῦτα εἶναι ἔργα ἀκαλαίσθητα προωρι-

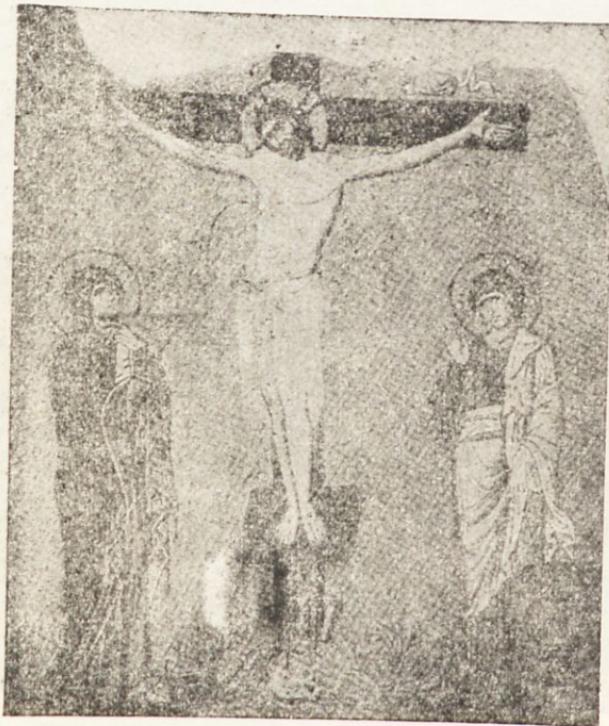

Ἡ γέννησις τῆς Θεοτόκου, μωσαϊκὸν Δαφνίου (τέλος ΙΑ'—ΙΒ' αἰῶνος)

Τεχνοτροπία αύστηρά καὶ γραφική συγχρόνως. Ὁ πλοῦτος τῆς ἐπιπλώσεως καὶ τὸ πλῆθος τῶν θεραπαινίδων μᾶς ἐνθυμίζουν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον κατὰ τὴν γέννησιν πορφυρογεννήτου πριγκηπίσσης· Ἡ κλίνη σκεπάζεται μὲ πλούσιον ὑφασμα, οἱ θεραπαινίδες εἰναι ἐνδεδυμέναι κομψῶς μὲ πλούσια ὑφάσματα καὶ σπεύδουν νὰ ὑπηρετήσουν τὴν ἄγιαν "Ἄνναν. Ἡ μίσα κρατεῖ ἀνεμιστῆρο, οἱ δύο ἄλλαι φέρουν φαγητά ἐντὸς τορνευτῶν δοχείων. Δύο ἄλλαι καταγίνονται εἰς τὸ λουτρόν τοῦ νηπίου.

σμένα διὰ τοὺς πολλοὺς καὶ δὲν ἔχουν καμμίαν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν.

‘Αλλ’ αἱ μικρογραφίαι τῶν ψαλτηρίων τῆς ἄλλης τάτεως ἔχουν σπουδαίαν καλλιτεγνικὴν ὁξίαν. Καὶ οἱ τεχνῖται τούτων ἥσαν μοναχοί, ἀλλὰ προώριζον τὰ ἔργα των διὰ τὴν ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν δεκόμενοι εἰς τὴν τέχνην των παραδόσεις τῆς παλαιᾶς εἰδωλολατρικῆς τέχνης περισσότερον ἀπὸ τὰς ἀξιώσεις

‘Η σταύρωσις, μωσαϊκὸν Δαρνίου (τέλος ΙΑ'—ΙΒ' αιώνος)

‘Ο Χριστός παριστάνεται ζῶν ἀκομη. ‘Η ἀνατομική τοῦ σώματος ἀκολουθεῖ τὸν ἀρχαῖον κλασσικὸν κανόνυ. ‘Η ἀρμονικὴ κάμψις τοῦ σώματος, ἡ λεπτότης τῶν ἐνδυμάτων τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ιωάννου, ἡ μεμετημένη ἔκφρασις τῆς θλίψεως αὐτῶν, μαρτυροῦν διτι ἡ εἰκὼν εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ ἀρχαῖα ἑλληνικά πρότυπα. Αἱ στάσεις ἐνθυμίζουν ἔργα γλυπτικῆς.

τῆς ἐκκλησίας. Περίφημον μνημεῖον τῆς τέχνης ταύτης είναι τὸ χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων περιέχον 14 δόλο-σελίδους μικρογραφίας, τῶν ὅποιων μόνον ἡ ὑπόθεσις λαμβάνε

ται ἐκ τοῦ κειμένου, αἱ δὲ λεπτομέρειαι ἐφιλοτεχνήθησαν μὲ μεγάλην ἐλευθερίαν (*Δανιὴλ ὡς ποιμήν*, *Δανιὴλ ὡς Ἡρακλῆς ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ Λέοντος τοῦ προσβαλόντος τὸ ποίμνιόν του*, *Δανιὴλ ὡς νεαρὸς ἥρως φονεύων τὸν Γολάδην*, *Δανιὴλ ἀνακηρυσσόμενος βασιλεύς, οἱ Αλγύπτιοι καταποτιζόμενοι κατὰ τὴν διά-*

"Ἄγιος Μιχαὴλ (σμαλτουργία)

Ἐξαίρετον δεῖγμα σμαλτουργίας, ή δοπία ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς πλέον χαρακτηριστικὰς τέχνας τοῦ Βυζαντίου τὸν Ι' καὶ ΙΑ' αἰώνα. Ἡ εἰκὼν ἔχει ὅψις περίπου 0,80 μ. καὶ εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ χρυσοῦ, σμάλτου καὶ πολυτίμων λίθων μὲ πραγματικῶς ἀξιοθαύμαστον τέχνην. Εἶναι ἀπὸ τὰ τεχνικώτερα καὶ πλουσιώτερα λειψανα τῆς σμαλτουργίας.

βασιν τῆς Ἐρυθρᾶς, δ *'Ησαΐας προσευχόμενος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἥλιου κτλ.*). Πρωτοτυπία μεγάλη, κάλλος, λαμπρότης χρωμάτων, διακοίνουν τὰς μικρογραφίας ταύτας. Ἀλλ' ἐκεῖνο ἰδιαιτέρως, τὸ δοπίον παρετηρήθη εἰς τὰς εἰκόνας, ταύτας εἶναι ἡ μεγάλη ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀντί-

ληψιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν. Μολονότι ὁ τεχνίτης εἶναι μοναχὸς τοῦ Ι' αἰῶνος, παρατηρεῖται προσωποποίησις τόπων, ἀρετῶν καὶ κακιῶν, πράξεων καὶ συναισθημάτων, ὅπως εἰς τὴν ἀρχαίαν τέχνην. (Προσωποποιοῦνται ἡ Ἰσχύς, ἡ Προστής, ἡ Μετάνοια, ἡ Ἐργημός, ὁ Βυθὸς τῆς θαλάσσης, ἡ Προσευχὴ κτλ.).

Η ἀσπὶς τοῦ ἱουστινιανοῦ (δεῖγμα χρυσοχοΐας)

Ο αὐτοκράτωρ παρίσταται ἔφιππος, τὸν ἀκολουθεῖ σωματοφύλαξ καὶ προπορεύεται ἡ νίκη κρατοῦσα στέφανον. Αἱ μορφαὶ εἶναι σκαλισμέναι καὶ χρυσωμέναι ἐπὶ τῆς ἐπιτραπέας τῆς ἀσπίδος, ἡ δοτία εἶναι ἀργυρᾶ. Ἀνήκει εἰς τὸν ΣΤ' αἰώνα καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα δείγματα χρυσοχοΐας.

Τὰ ἔργα ταῦτα φέρουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ Ἰδανικὸν τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ δὲν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἦτο διπλοῦν, ἀρχαῖον (εἰδωλολατρικὸν) ὡς πρὸς τὴν μορφὴν καὶ χριστιανικὸν ὡς πρὸς τὴν ἔμπνευσιν. Ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν προσώπων ἐπεκράτησε πότε τὸ ἐν καὶ πότε τὸ ἄλλο στοιχεῖον. Οὕτω π. χ. ἡ Σοφία εἰς δύο χειρόγραφα διαφόρων χρό-

νων παριστάνεται εἰς μὲν τὸ ἐν ὡς γυνὴ τελείως ἀρχαῖκή, ἐνῶ εἰς τὸ ἔτερον ὡς γυνὴ ἀγιογραφικὴ μὲν ποδήρη ἐσθῆτα καὶ σοβαρά. Κατὰ τὴν περίδον δύμας αὐτὴν παρατηροῦμεν προσπάθειαν τῶν τεχνιτῶν νὰ συνδυάσουν τὰ δύο Ἰδανικά.

ΕΛΕΦΑΝΤΟΥΡΓΙΑ—ΧΡΥΣΟΧΟΙΑ—ΣΜΑΛΤΟΥΡΓΙΑ—ΠΟΙΚΙΑΤΙΚΗ

Ἐνῶ ἡ γλυπτικὴ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνον τὸν παρόντα γαγε μνημεῖα ἄξια λόγου, ἐκπλλιεργήθησαν ἄλλοι κλάδοι συνσ-

Δισκοπότηρον (δεῖγμα σμαλτουργίας)

Περίφημον δισκοπότηρον ἐκ χρυσοῦ καὶ σμάλτου, τὸ ὅποιον φέρει εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ ἄγιου Πέτρου, τοῦ ἄγ. Παύλου καὶ ἄλλων ἄγιων καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ρωμανὸν Δ' (1067—1071).

φεῖς πρὸς αὐτὴν, ἡ Ἐλεφαντουργία, ἡ Χρυσοχοΐα, ἡ Σμαλτουργία καὶ ἡ Ποικιλτική. Ἡ χρῆσις τῶν πολυτίμων τούτων ὑλικῶν εἰς τὴν τέχνην δεικνύει τὰς μεγαλοπρεπεῖς τάσεις τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς γίνονται πλουσιώτερα, ἐφόσον καὶ ἡ αὐτοκρατορία ἐμεγεθύνετο μετὰ τοὺς Εἰκονομάχους. Ἡ Ἐλεφαντουργία συνίστατο εἰς τὴν ἐγκόλλησιν πλακῶν ἐλεφαντοστοῦ εἰς διάφορα ἀντικείμενα πολυτελείας ἥ σκεύη οἰκιακῆς χρήσεως (κτένια, κιβώτια, ἔδμάρια κλπ.). Διὰ τὴν ἵστορίαν τῆς ἐλεφαν-

τουργίας ἔχουν πολλὴν σημασίαν τὰ λεγόμενα Δίπτυχα, εἰς τὰ δύοια ἐνεγράφοντο τιμῆς ἔνεκα τὰ ὄνόματα τῶν ὑπάτων ἢ βραδύτερον τῶν εὐεργετῶν τῶν κοινοτήτων.

Ποικιλώτατα ἦσαν τὰ εἴδη τῆς Χρυσοχοϊκῆς ἐν Κων)πόλει καὶ ἀπετέλουν ἐν ἐκ τῶν σημαντικωτάτων βιομηχανικῶν προϊόντων τοῦ Βυζαντίου. Διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν πλεῖστα δημιουργήματα τῆς τέχνης ταύτης. Περίφημοι ἦσαν οἱ λεγόμενοι Διάφρακτοι σμάλτοι. Ἐχυνον δηλ. τετηγμένα πολύτιμα μέταλλα εἰς ἐπίσης μετάλλινα διαφράγματα καὶ διὰ συνδυασμοῦ κατὰ τὸν τρόπον τῶν μωσαϊκῶν ἀπετέλουν διαφόρους εἰκόνας. Πολὺ ἐπίσης ηδοκίμησεν ἡ Ποικιλτική, δηλ. ἡ ἐπὶ μετάξης ἐγχάραξις διαφόρων σχεδιασμάτων. Τὰ ἔργα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ἔκτιμοι μόνον ἐκ τῆς τιμῆς τῶν ὑλικῶν καὶ τοῦ κόπου τῆς κατεργασίας των, διότι παρατηρεῖται εἰς αὐτὰ μεγάλη καλαισθησία, ίδιως εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ

Οἱ γερμανικοὶ λαοὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἴδυμδαν διάφορα βασίλεια.

Τὸ δημαντικώτερον μεταξὺ αὐτῶν ἦτο τὸ βασίλειον τῶν Φράγκων εἰς τὴν Γαλατίαν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας δυνάνωσεν ὑπὸ τὸ δκῆπτρόν του πολλάς χώρας τῆς θραμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ δημαντικὸν μέρος τῆς Γερμανίας καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου τὸ κράτος του διεμελίδην καὶ προηλθον μικρότερα κράτη. Ἀλλ' αἱ νέαι κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιδρομαὶ (Οὐγγρῶν, Νορμανῶν, Σαρακηνῶν) ἐδημιουργήθησαν τὴν ἀνάγκην εἰς τὰ κράτη τῆς Γερμανίας νὰ ἐνωθοῦν ὑπὸ κοινὸν ἀρχηγούν. Οὐτὼ προῆλθε τὸ "Αγιον Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ" Ἐθνους.

Εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν μετὰ τὰς ἀναστάτωσεις, τὰς ὁποίας ἐπροκάλεσαν αἱ ἐπανειλημμέναι ἐπιδρομαὶ, δημιουργήθησαν σταθερωτέρα κατάστασις διὰ τῆς νορμανδικῆς κατακτήσεως καὶ ἐκ τῆς διασταυρώσεως τῶν φυλῶν προέρχεται ὁ ζωτικώτατος ἄγγλικὸς λαός.

Η ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΑΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΕΙΣ

Μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἐθνῶν καὶ τὰς δύο ἐπιδρομὰς τοῦ Ἀττίλα εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ γερμανικοὶ λαοί, οἱ ὅποιοι κατέλαβον τὰς ἐπαρχίας τοῦ Δυτ. Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἴδρυσαν διάφορα κράτη. Οὐτώς οἱ Φράγκοι ἴδρυσαν κράτος εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Γαλατίαν, οἱ Βονδρούνδοι εἰς τὴν νοτιοανατολικήν, οἱ Βησιγότθοι εἰς τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ βόρειον Ίσπανίαν, οἱ Σουηβοί καὶ Ἀλανοί εἰς τὴν βορειοδυτικὴν Ίσπανίαν, οἱ Βάνδαλοι εἰς τὴν Ισπανίαν καὶ Ἀφρικήν, οἱ Ἀγγλοσάξονες εἰς τὴν Βρεττανίαν καὶ οἱ Λομβαρδοί εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν¹⁾.

1) Ἰδε χάρτην σελ. 19.

Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων εἶχον ἐκλατινισθῆ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, δημίου τὴν λατινικὴν καὶ διετήρουν τὸν ρωμαϊκὸν πολιτισμόν, εἶχον δὲ προσέλθει πρὸ πολλοῦ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Οἱ Γερμανοὶ ὅταν ἥλθον εἰς ἑπαφὴν μετ' αὐτῶν, ἐδέχθησαν τὴν γλῶσσαν, τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν θρησκείαν, ὃσοι ἡσαν ἀκόμη εἰδωλολάτραι. Σὺν τῷ χρόνῳ οἱ δύο λαοί, κατακτηταὶ καὶ κατακτηθέντες, συνεχωνεύθησαν καὶ ἐκ τῆς συγχωνεύσεως ταύτης προῆλθον οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ Γάλλοι, οἱ Ἰσπανοί, οἱ Ἰταλοὶ κλπ., οἱ δούλοι διμιοῦν γλώσσας γεννηθείσας ἐκ τῆς παλαιᾶς λατινικῆς. Διὰ τοῦτο αἱ γλῶσσαι αὐτῶν (γαλλική, ισπανική, ιταλική κλπ.) δύνομάζονται *Νεολατινικαὶ* γλῶσσαι καὶ οἱ λαοί, οἱ σχηματισθέντες ἐκ τῆς συγχωνεύσεως τῶν παλαιῶν κατοίκων καὶ τῶν Γερμανῶν, δύνομάζονται *Νεολατινικοὶ λαοὶ*. Ἀλλὰ πλὴν τῶν κρατῶν τούτων, τὰ δούλα κυρίως εὑρίσκοντο μεταξὺ τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὡκεανοῦ, πέραν τοῦ Ρήνου εἰς τὰς κυρίως γερμανικὰς χώρας ἰδρύθησαν μικρὰ καθαρῶς γερμανικὰ κράτη, μεταξὺ τῶν δούλων σπουδαιότερα ἡσαν τῶν *Bauaρων* καὶ *Σαξόνων*. Ἀκόμη βορειότερον ἐσχηματίσθησαν εἰς τὰς σκανδιναυικὰς χώρας ἄλλα γερμανικὰ κράτη. Πλήν τούτων εἰς τὰς μεγάλας πεδιάδας τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἔζων οἱ σλαυικοὶ λαοί.

Αὗται είναι αἱ τρεῖς μεγάλαι διμοεθνίαι τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, ή *Νεολατινική*, ή *Γερμανική* καὶ ή *Σλαυική*. Τὰ γνήσια γερμανικά κράτη ἐπὶ μακρὸν μένουν ἀπολίτιστα καὶ μόλις ὅλιγον κατ’ ὀλίγον διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Φραγκικοῦ κράτους εἰσέρχονται εἰς τὸν ἴστορικὸν βίον τῆς Εὐρώπης. Οἱ Σλαύοι εὑρίσκονται ἀκόμη εἰς πρωτόγονον κατάστασιν, είναι γεωργοὶ τῶντες κατὰ κώμας καὶ δὲν ἔχουν συνείδησιν τῆς ἐθνότητος. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ σχηματίσουν κράτος.

ΤΟ ΦΡΑΓΚΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε΄ μ. Χ. αἰῶνος βασιλεύοντος ἐν τῇ Δύσει τοῦ Ὀνωρίου, οἱ *Φράγκοι*, λαὸς γερμανικῆς καταγωγῆς, κατέλαβον τμῆμα τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐκ τῆς βορειοδυτικῆς Γαλατίας παρὰ τὸν Ρήνον καὶ τὸ σημερινὸν Βέλγιον. Οὕτως ἔγινε τὸ Φραγκικὸν κράτος, τὸ δούλοιν δὲν περιελάμβανε πάσις τὰς φυλὰς τῶν Φράγκων. Οἱ ἀληθῆς ὅμως ἰδρυτὴς τοῦ

Φραγκικοῦ κράτους είναι δὲ *Κλόβις*¹ (431—511), δὲ ὁ ποῖος ἦνωσε πάσας τὰς φραγκικὰς φυλὰς ὑπὸ τὸ κράτος του καὶ ἐπεξέτεινεν αὐτὸν πρὸς νότον ὑποτάξας χώρας ἀνεξαρτήτους γαλατικὰς καὶ ἄλλας, αἱ δὲ ποῖοι αἱ ἀνῆκον εἰς τοὺς Βουργουνδίους καὶ Βησιγότιθους.² Οἱ Κλόβις προσῆλθεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ οὕτως ἀπετελέσθη εἰς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην κράτος χριστιανικόν.

Ἡ ἴδρυσις τοῦ φραγκικοῦ κράτους ἔχει μεγίστην ἵστορικὴν σημασίαν, διότι μετὰ τὸ χάος τὸ προελθὸν ἐν Εὐρώπῃ ἐκ τῆς καταλύσεως τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐσχηματίσθη ἐν Ισχυρὸν πολιτικὸν καὶ χριστιανικὸν κέντρον, τὸ δέποιον ἡδύνατο νὰ χορησμεύσῃ ὡς πυρὸν πρὸς σχηματισμὸν μεγάλου κράτους προσκειμένου πρὸς τὴν Ρώμην καὶ ίσορροπὸν πρὸς τὸ ἀνατολικόν.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Κλόβις τὸ φραγκικὸν κράτος ὑπέταξε τοὺς Βουργουνδίους, ἀπώθησε τοὺς Βησιγότιθους πέραν τῶν Πυρηναίων καὶ ἐπεξετάζῃ εἰς ὅλας τὰς χώρας τὰς μεταξὺ τοῦ Ρήνου, τῆς θαλάσσης τῆς Μάγχης, τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ τῶν Πυρηναίων. Ἄλλα βραδύτερον ἡ δυναστεία τῶν Μεροβενζίεν ἐξησθένησε πολὺ, οἱ δὲ βασιλεῖς ἐξεφυλίσθησαν καὶ κατήντησαν βασιλεῖς τῶν τελετῶν (gois fénéants), ἐνῶ τὸ κράτος ἐκυβέρνων οἱ λεγόμενοι *Μαγιορδόμοι* (Majordomus=αὐλάρχης).

Ὑπὸ τοὺς ίσχυροὺς τούτους αὐλάρχας τὸ Φραγκικὸν κράτος ἥρχισε τὴν κατάκτησιν τῶν πέραν τοῦ Ρήνου γερμανικῶν κρατῶν καὶ ίδιως τοῦ Σαξωνικοῦ καὶ Βαυαρικοῦ. Ὁνομαστὸς ὑπῆρχεν δὲ αὐλάρχης *Κάρολος* δὲ ἐπικληθεὶς *Μαρτέλ* (martellus λατ.=σφρα). Ὁ Κάρολος ἐνίκησε τὸ 732 τοὺς ἐκ τῆς Ισπανίας εἰσβαλόντας εἰς τὴν Γαλατίαν "Ἄραβας μεταξὺ τῶν πόλεων Τούρ καὶ Ποιτιέ, (Tours—Poitiers) καὶ ἀνεχαίτισε τὴν πρόδοδον αὐτῶν. Ὅποιαν δὲ σπουδαιότητα εἶχεν εἰς τὴν ἀνατολὴν ἡ νίκη τῶν Ἀράβων τοῦ Λέοντος Γ', τοιαύτην εἶχε καὶ διὰ τὴν Δύσιν ἡ νίκη τοῦ Καρόλου Μαρτέλ. Διὰ τῆς διπλῆς ταύτης νίκης ἐσώθη δὲ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Εὐρώπης.

Ἐκ τῆς νίκης ταύτης ἀπέκτησε τοσοῦτον γόητρον δὲ Κάρολος, ὃστε ἦρξε τοῦ κράτους ὡς πραγματικὸς ἡγεμών. Ὁ υἱὸς του *Πιπίνος* δὲ μικρὸς (731—768) κατέλυσε τὴν δυναστείαν τῶν Με-

732

1) Ὁ Κλόβις ἀνῆκεν εἰς τὴν Δυναστείαν τῶν Μεροβενζίεν, τῆς ὁποίας ἀρχηγότης ήτο δὲ Μερούβε (Merowech—γαλ. Mérovèc).

752 ροβενζιέν καὶ ἵδρυσε νέαν δυναστείαν, ἡ δποία ἐκ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ὀνομάσθη δυναστεία τῶν **Καρολίδων** (752).

ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΠΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἴδρυθη τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος τοῦ Πάπα ὑπὸ τὰς ἔξης περιστάσεις. Ὁ Πιπίνος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τῶν φράγκων εὐγενῶν βασιλεὺς τοῦ φραγκικοῦ κράτους, ἀλλ' ἥθελε νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐκλογήν του δι' ἐκκλησιαστικοῦ χρίσματος. Διὰ τοῦτο ἐβοήθησε προθύμως τὸν Πάπαν Ζαχαρίαν, τὸν δποῖον ἡπείλουν οἱ Λομβαρδοὶ τῆς Ἱανωτίας, ὃ δὲ Πάπας ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐπισήμως ὡς βασιλέα τῶν Φράγκων. Βραδύτερον δὲ Πάπας Στέφανος Β' μετέβη εἰς τὴν χώραν τῶν φράγκων καὶ ἔχρισεν αὐτὸν βασιλέα.

"Η πρᾶξις αὕτη ἡτο σπουδαιοτάτη, διότι δι' αὐτῆς ἀνεγνωρίζετο δὲ Πάπας ὡς ὑπέροχας ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ συγχρόνως κοιτής εἰς ζητήματα πολιτικῆς ἔχουσας. Διὰ τοῦτο δὲ Πιπίνος ἀντιμείβων τὸν Πάπαν ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἱανωτίαν καὶ ὑπερέωσε τοὺς Λομβαρδοὺς ν' ἀποδώσουν εἰς αὐτὸν πολλὰς πόλεις τῆς Μέσης Ἱανωτίας, μεταξὺ τῶν δποίων καὶ τὴν Ραβένναν, καὶ ν' ἀναγνωρίσουν τὸ κράτος τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἡτοι τοῦ Πάπα (755). Τοιουτοφύπως ἔλαβε τὴν ἀρχήν του τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος τοῦ Πάπα, τὸ δποῖον ἔξησε μέχρι τῆς ἐνώσεως τῆς Ἱανωτίας (1870).

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ (768-814)

Τὸν Πιπίνον διεδέχθη δὲ νίος του **Κάρολος** δὲ ἐπικληθεὶς **Μέγας**. Ὁ Κάρολος ὑπῆρξε πράγματι μέγας ἡγεμὼν καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ, εἶναι δὲ δὲ πρῶτος ἐκ τῶν βαρβάρων βασιλέων τῆς Δύσεως, δὲ δποῖος συνέπηξε μέγα καὶ ἰσχυρὸν κράτος ἐφάμιλλον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

"Ο Κάρολος εἶναι δὲ μέγιστος τῶν πολεμιστῶν καὶ κατακτητῶν τῶν μέσων χρόνων. Κατὰ τὰ 46 ἔτη τῆς βασιλείας του ἐπεχείρησεν ὑπὲρ τὰς 55 ἐκστρατείας. Κατὰ πρῶτον διέλυσε τὸ ἐν τῇ βιορείῳ Ἱανωτίᾳ κράτος τῶν Λομβαρδῶν καὶ προσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ Φραγκικὸν κράτος (773). Τότε ἐπεσκέψθη καὶ τὴν Ρώμην, δπου ἔγινε δεκτὸς μετὰ μεγίστων τιμῶν, αἵ δποιαι ἀλλοτε ἀπεδίδοντο εἰς τὸν ἐκ Κωνσταντινούπολεως στελλόμενον Ἐξαρχον. Χορδὸς παί-

δων μὲ κλάδους ἔλαιας καὶ φοίνικος ἀνευφήμουν ἄδοντες Εὐλόγημένος δὲ ἐρχόμενος ἐν δυόματι Κυρίου ὑπέρμαχος τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐκτοτε τὸ πρόσωπόν του περιεβλήθη αἰγληνὸν θρησκευτικὴν καὶ οἱ πόλεμοί του ἔλαβον χαρακτῆρα ἀληθοῦς σταυροφορίας. Ὡς δὲ πάππος του Κάρολος Μαρτέλ, ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας καὶ προσήρθησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ Ἰβηρικοῦ χώραν. Ἐκ τῶν θρυλικῶν ἔκεινων πολέμων ἐγεννήθη τὸ δυναμαστότερον ἵππος τῆς Γαλλίας Chansons de Roland.

Ἄλλ' δὲ Κάρολος ὑπῆρξεν Ἱδίως δὲ τρομερὸς ἀπόστολος τῆς ἔκκλησίας ἐν Γερμανίᾳ. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς χώρας ταύτης εἰλέχεν ἀρχίσει πρὸ αὐτοῦ. Ὁ τολμηρὸς ἱεραπόστολος Βονιφάτιος εἰλέχεν ἰδρύσει τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Μαγεντίας, ἡ δποία ἔμεινεν ἡ πρώτη τῆς Γερμανίας, καὶ εἰσχωρήσας ἐντὸς τῶν Γερμανικῶν δούματος ἴδρυσε τὸ περίφημον μοναστήριον τῆς Φούλδας ἐπὶ τοῦ διμωνύμου ποταμοῦ, ὁπόθεν ἔξεκίνησαν οἱ θερμότεροι κήρυκες τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ. Ἄλλὰ τὸ ἔργον τῶν μοναχῶν θὰ ἥτο μικρόν, ἂν μὴ ἤρχετο εἰς βοήθειαν αὐτῶν τὸ ξίφος τοῦ Καρόλου, ὁ δποῖος διεκόπησεν ἐπὶ 30 ἑτα πόλεμον κατὰ τῶν Γερμανῶν. Ἱδίως αίματηρ ἥτο ἡ σταυροφορία κατὰ τῶν Σαξόνων. Ὁ Κάρολος ἔκαιε τὰ δάση των καὶ ἔηνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ βαπτίζωνται κατὰ χιλιάδας ἐντὸς τῶν μεγάλων γερμανικῶν ποταμῶν. Ἄλλ' ὅταν ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ Γερμανοί ἔηγείροντο, ἐφόνευον τοὺς ἱερεῖς καὶ ἔχειαζετο νέα ἐκστρατεία καὶ νέον αἷμα. Ἡ Γερμανία κατεκτήθη μέχρι τοῦ Ἐλβε καὶ ἐδέχθη τὸν χριστιανισμόν, ἐγέννησε δὲ καὶ αὐτὴν ζηλωτὰς ἱεραποστόλους, οἱ δποῖοι ἔηήπλωσαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐκεῖθεν τοῦ Ἐλβε. Τελευταῖον ὑπέταξε τὸ ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ σφζόμενον κράτος τῶν Ἀβράων, τῶν δποίων τὸ ὄνομα δὲν ἀναφέρεται πλέον ἐν τῇ ἴστορίᾳ.

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου ἔξετείνετο εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς σημερινῆς Γερμανίας καὶ Γαλλίας καὶ εἰς μέρος τῆς Ἰσπανίας καὶ ἐσυνόρευε μετά τοῦ Ἐλληνικοῦ κράτους παρὰ τὸν Δούναβιν, τὴν Δαλματίαν καὶ Ἰταλίαν. Πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του εἶχε τὴν ἐν τῷ Βελγίῳ πόλιν Ἀκνίσαραν (γερμ. Aachen, γαλ. Aix-la-Chapelle). Ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως ἐνόμιζεν διι ήτο μικρὰ ἡ προσωνυμία σπλῶς τοῦ βασιλέως εἰς τὸν ἴδρυτὴν Ἑνιαίου χριστιανικοῦ κράτους καὶ τὸν προστάτην τῆς ἔκκλησίας.

'Αφ' ἔιέρου δ Πάπας πολὺ εὐχαρίστως ή' ἀπηλλάσσετο ἀπὸ τὴν ἔξαρτησιν τοῦ Ἑλληνος αὐτοκράτορος καὶ θὰ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ εὑσεβοῦς βασιλέως τῶν Φράγκων.

Τὸ 800 μ. Χ. ὁ Κάρολος μετέβη εἰς Ρώμην πρὸς ἕορτασμὸν τῶν Χριστουγέννων. Κατὰ τὴν τελετὴν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἐνῷ ὁ Κάρολος ἐγονάτισε πρὸ τῆς Ἁγίας Τραπέζης, ἵνα προσευχῇ, ὁ Πάπας ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ λαοῦ: *Καρόλῳ τῷ Αὐγούστῳ στεφομένῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, μεγάλῳ εἰρηνοποιῷ αὐτοκράτορι τῶν*

'Ρωμαίων, δοίη δ Θεὸς ἔτη πολλὰ καὶ νίκην. Ἐγονυπέτησε δὲ ὁ Πάπας πρὸ τοῦ Καρόλου, ὅπως ἄλλοτε πρὸ τῶν 'Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Ἐκτοτε ὁ Κάρολος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ **Αὐτοκράτορος ή Αὐγούστου**. Ἡ νέα αὐτοκρατορία ἦτο ὡς ἐκ τῆς προελεύσεως τῆς αὐτοκρατορίας τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸν χρακτῆρα τοῦτον διετήρησε καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα.

'Αλλ' ἐπειδὴ κυρίως τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων είχεν ὁ Ἑλλην αὐτοκράτωρ, ὁ Κάρολος ἐπεζήτησε ν' ἀναγνωρισθῇ τοιοῦτος ὑπὸ τῆς Κων)πόλεως. Καὶ ἡ μὲν Εἰρήνη, ἡ

δποία ἡτο διατεθειμένη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην, ἔξεθρονίσθη. Μόλις βραδύτερον δι Μιχαὴλ Α' ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὁς αὐτοκράτορα. Ἀλλ' εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Καρόλου οὐδέποτε ἔστερεξαν οἱ Ἑλληνες αὐτοκράτορες νῦν ἀναγνωρίσουν τὴν προσωνυμίαν ταύτην καὶ προσηγόρευον αὐτοὺς ἄπλως *Ρῆγας*.

Ο Κάρολος ἀπέθανε τὸ 814 ἀφῆσας μέγα κράτος καὶ σημείώσας τὴν ἀρχὴν μεγάλης περιόδου τῆς Εὐρώπης. Διὸ αὐτοῦ ἀρχίζει ἡ πρώτη ἀναγέννησις τῆς Δ. Εὐρώπης μετὰ τὴν ἀμάθειαν καὶ βαρβάρωσιν, τὴν δποίαν ἔφερεν ἡ μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΦΡΑΓΚΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Οι διάδοχοι τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὸ κράτος του, ἀλλὰ περιῆλθον εἰς ἔριδας καὶ ἐμφύλιους πολέμους. Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερδέν (843) οἱ τρεῖς ἔγγονοι τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διεμοίρασαν τὸ κράτος μεταξὺ των. Καὶ δὲν νεώτερος ἔξ αὐτῶν *Κάρολος* δὲπικαλούμενος Φαλακρός, ἔλαβε τὰς Γαλλικὰς χώρας, δὲ *Λου.* 843
δοβῆκος τὰς γερμανικὰς καὶ δὲ *Λοθάριος* τὰς Ιταλικὰς χώρας καὶ τὴν ἄλλην ἔδαφικὴν ἔκτασιν, ἡ δποία ἔφθανε μέχρι τῆς Βορείου θαλάσσης καὶ ἔχωριζε τὰς γαλλικὰς καὶ γερμανικὰς χώρας. Ο Λοθάριος διετήρησε καὶ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος ἀναγνωριζόμενος ὡς τοιοῦτος καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων βασιλέων.

Η διαιρέσις αὗτη, καίτοι ὠφείλετο κυρίως εἰς τὴν φιλαρχίαν τῶν τριῶν ἀδελφῶν, ἐν τούτοις ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἐθνολογικὴν διαιρέσιν τῆς Εὐρώπης, διότι τὸ μὲν κράτος τοῦ Λοθαρίου περιέλαβε κυρίως Ιταλούς, τοῦ Καρόλου Γάλλους καὶ τοῦ Λουδοβίκου Γερμανούς. Οὕτως εὑρίσκομεν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἔποχὴν τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς τάσεως τῶν λαῶν πρὸς δημιουργίαν ίδίων ἐθνικῶν κρατῶν.

ΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟΝ ΚΑΙ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων κρατῶν διετηρήθησαν τὸ Γαλλικὸν καὶ τὸ Γερμανικόν, ἐνῶ τὸ Ιταλικὸν τοῦ Λοθαρίου διηρέθη εἰς πολλὰ μικρὰ κρατίδια, ἐκ τῶν δποίων σπουδαιότατον ἦτο τὸ ἀποτελεσθὲν ἐκ τῶν κυρίων Ιταλικῶν χωρῶν, ἐνῶ τὰ ἄλλα προσηρήθησαν εἰς τὸ Γαλλικὸν καὶ Γερμανικόν.

Η Γερμανία ἔλαβεν ἐκ τῶν κτήσεων τοῦ Λοθαρίου τὰς χώρας τῶν ποταμῶν Μόζελ καὶ Μάας (*Mösel* καὶ *Maas*) ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθης τοῦ *Ρήγου*, αἱ δποίαι ὠνομάσθησαν ἔξ αὐτοῦ *Δουκᾶτον*

τῆς Λοθαριγγίας. Πρὸς τούτοις αἱ κτήσεις τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας ἐπεξετάθησαν πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Σλαύων κατοικουμένας χώρας, ὅπου ἐδημιουργήθησαν ὡς προπύργια τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλαύων καὶ τῶν Ἀράβων δύο ἀκριτικὰ κοράτη (mark), τὰ δοῖα βραδύτερον ὧνομάσθησαν Δουκᾶτον τοῦ Βαρδεμβούργον καὶ Δουκᾶτον τῆς Αὐστρίας καὶ ἐμελλον νὰ διαδραματίσουν σπουδαῖον πρόσωπον εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς Εὐρώπης.

Τοιουτορρόπως ἡ μεσαιωνικὴ Γαλλία ἀπέβαινε μικροτέρᾳ τῆς ἀρχαίας Γαλατίας, ἡ δοῖα εἴχε σύνορον τὸν Ρήνον, ἐνῷ ἡ Γερμανία ἐξετάθη πέραν τῶν δρίών τῆς παλαιᾶς Γερμανίας. Εἰς τὸ γεγονός τοῦτο ὑπῆρχον τὰ σπέρματα τῆς ἀδιαλλάκτου ἔριδος μεταξὺ τῶν δύο λαῶν, τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Γάλλων.

ΑΙ ΝΕΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ

Ἄπὸ τοῦ Θ' μ. Χ. αἰῶνος ἀρχίζει νέα περίοδος ἐπιδρομῶν κατὰ τῆς Εὐρώπης. Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρολού τοῦ Μεγάλου ἡ Εὐρώπη προσβάλλεται σχεδὸν ἀπὸ δλας τὰς διευθύνσεις ὑπὸ ξένων λαῶν.

Ἄπὸ νότου οἱ Σαρακηνοὶ μουσουλμάνοι δρμώμενοι ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν προσέβαλλον τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς γαλλικῆς Προβιγκίας, ἀφήσεσαν τὴν Σικελίαν ἐκ τῆς ἑλλην. αὐτοκρατορίας καὶ ἔγκατεστάθησαν μάλιστα εἰς ὁρισμένα σημεῖα τῶν γαλλικῶν ἀκτῶν, ὅπου ἔκτισαν φρούρια καὶ ἀκροπόλεις.

Ἐξ ἀνατολῶν προσβάλλουν τὴν Εὐρώπην οἱ Οὐγγροί. Οἱ Οὐγγροὶ ἦσαν λαὸς τουρανικῆς καταγωγῆς, συγγενῆς τῶν Ούννων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων. Ἡσκόντο ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ ἐπολέμουν ὅπως οἱ Ούννοι ἔφιπποι, ἐπιτίθεντο μετὰ μεγάλης ταχύτητος κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἔρριπτον τὰ βέλη των καὶ ἔφευγον, διὰ νὰ ἐπιστρέψουν μετ' δλίγον. Πρὸ τῆς τακτικῆς ταύτης καὶ τῆς δρμῆς τῶν Οὐγγρῶν δὲν ἀντεῖχον οἱ ἵπποτικοὶ στρατοί. Οἱ Οὐγγροὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Πανονίαν καὶ ἐκεῖθεν ἐνεφανίσθησαν εἰς τὰς γερμανικὰς χώρας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ διέσπειραν τὸν φόβον πανταχοῦ. Τρεῖς στρατιαι ἵπποτῶν κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ ἵππικοῦ τῶν Οὐγγρῶν, οἱ δοῖοι ἐπροχώρουν καίοντες καὶ ἐρημοῦντες τὴν χώραν. Αἱ πρωτοπορεῖαι τῶν ἐφθασαν μέχρι τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας. Ὁ φόβος ἐκ τῶν Οὐγγρῶν ἔπεισε τοὺς γερμανοὺς ἥγεμόνας νὰ συνασπισθοῦν ὑπὸ κοινὸν ἀρχηγόν. Αἱ οὐγγρικαὶ ἐπιδρομαὶ διήρκεσαν πλέον

τοῦ αἰῶνος, ἀλλὰ τὸ 995 δὲ **Οδων Α'** δὲ **Μέγας** εἰς μεγάλην μάχην ἐνίκησεν αὐτούς. Ἐπειτα οἱ Οὐγγροὶ ἐγκατεστάθησαν δριστικῶς εἰς τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν, ἀπέβησεν εἰρηνικὸς λαός, ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἤρχισαν νὰ ἐκπολιτεύωνται. Διετήρησαν ὅμως ἀμιγῆ τὴν ἐθνικότητα καὶ τὴν τουρκικὴν γλῶσσάν των.

Ἄλλοι οἱ τρομερώτεροι ἐπιδρομεῖς ἥρχοντο ἀπὸ βορρᾶ. Οὗτοι ἦσαν οἱ Νορμανδοί. Οἱ **Νορμανδοί** (Nordmannen—ἀνθρώποι τοῦ βορρᾶ) ἥρχοντο ἀπὸ τὴν Δανίαν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην Σκανδινανικὴν χερσόνησον, τὴν σημερινὴν Σουηδίαν καὶ Νορβηγίαν. Ἡσαν γερμανοί, ἄνδρες ὑψηλοί καὶ ξανθοί, φιλοκίνδυνοι καὶ ἐπιχειρηματικοί. Μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἡ Σκανδινανικὴ χερσόνησος εἶχε μείνει ἀγνωστος εἰς τοὺς εὐρωπαίους. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς διετήρουν τὴν παλαιὰν γερμανικὴν θρησκείαν, τὴν λατρείαν δηλαδὴ τοῦ Ὀδίουν καὶ τῶν πνευμάτων τοῦ πολέμου. Φαίνεται διτὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δὲ πληθυσμὸς τῆς χερσονήσου εἶχεν ὑπεραυξηθῆ καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς ζωῆς ηνάγκασε τοὺς κατοίκους νὰ τραποῦν εἰς ἐπιδρομάς. Περίεργον καὶ μυστηριώδες πνεῦμα ἔκινησε τότε τοὺς κατοίκους τῆς χερσονήσου, οἱ δποῖοι ἔρριφθησαν κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις ζητοῦντες τύχην.

Οἱ Νορμανδοί ἦσαν ἀτρόμητοι θαλασσινοί. Ἐπιβαίνοντες μικρῶν ἀκαταστρώτων πλοίων περιεφρόνουν τὴν τρικυμιώδη θάλασσαν τοῦ βορρᾶ. Ἡ θύελλα ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς μεθυστικὴν συγκίνησιν καὶ τὸ

ἄγνωστον εἴλκυεν αὐτοὺς μὲ μαγικὴν δύναμιν. Οἱ Νορμανδοὶ προσέβαλλον τὰ παράλια, εἰσήρχοντο εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν χωρῶν διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν

καὶ ἀποβιβαζόμενοι εἰς τὴν ξηρὰν ἦσαν ἀτρόμητοι πολεμισταὶ γνωρίζοντες νὰ ἐπιτυγχάνουν τὸν σκοπόν των διὰ τοῦ δόλου,

Νορμανδικὸν πλοοτον

Τὰ πλαῖα τῶν Νορμανδῶν ἦσαν ἀκάτια 52 μ. τὸ πολὺ μήκους, ἐκυρτοῦντο εἰς τὰ ἄκρα καὶ ἐσχημάτιζον ἀκρόποδων, τὸ δόποιον παρίστανε φανεστικὸν ζφον. Ἐφερον ἔνα ίστόν, ἐκινοῦντο μὲν μέγα ίστίον ἢ μὲ κώπας καὶ ἐπέβαινον 60—75 ἄνδρες, ἐκ τῶν δποίων οἱ 30 τερικὸν τῶν χωρῶν διὰ ἦσαν κωτηλάται.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δπου δὲν ἵσχυεν ἡ ἀνδρεία. Ἐλεηλάτουν συστηματικῶς τὰς χώρας, συνήθροιζον τὴν λείαν ἐντὸς χαρακώματος καὶ ὑστερον ἐφόρτων αὐτὴν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἀνεχώρουν. Ή πειρατεία καὶ ἡ λεηλασία ἀπέβη ἐθνικὴ βιομηχανία τῶν Νορμανδῶν. Κατ' ἔτος ἀπέπλεον ἐκ τῶν λιμένων τῆς Δανίας ὁμάδες πλοίων ὑπὸ πρίγκιπας καὶ υἱοὺς εὐγενῶν εἰς πάσας τὰς διευθύνσεις διὰ τὴν θερητὴν εἰσοδείαν, δπως ἔλεγον, καὶ διαιροῦσας ἐπεξέτεινον εἰς μακρινότερους χώρας τὰς ἐπιχειρήσεις των.

Αἱ πρῶται ἐπιχειρήσεις τῶν Νορμανδῶν ἔγιναν κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Θ' αἰῶνος, ἐνῶ ἀκόμη ἔζη Κάρολος δ Μέγας, προσέβαλλον τὰ παράλια τῆς Γερμανίας καὶ βραδύτερον εἰσερχόμενοι διὰ τῶν στομίων τῶν ποταμῶν ἐλεηλάτουν τὰς παραποταμίους πόλεις. Ταῦτοχρόνως προσέβαλον τὰ παράλια καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Γαλλίας ἀπὸ βορρᾶ καὶ δυσμῶν, διελθόντες δὲ τὸ Γιβραλτάρ προσέβαλον καὶ τὰ νότια παράλια αὐτῆς. Αἱ πλούσιαι πόλεις τῆς Γαλλίας ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα. Οἱ Νορμανδοὶ εἰσεχώρησαν διὰ τοῦ Σηκουάνα ἐπανειλημμένως μέχρι τῶν Παρισίων καὶ τὸ 885—886 ἐπολιόρκησαν αὐτούς. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ι' αἰῶνος ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Β. Γαλλίαν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σηκουάνα καὶ ἔδρυσαν ἔδιον κράτος. Οἱ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας παρεχώρησεν εἰς τὸν ἥγεμόνα των τὴν χώραν ταύτην, ἡ δποία ἐκ τοῦ ὄνοματός των ὄνομάζεται Νορμανδία, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀδελφήν του σύζυγον ὑπὸ τὸν δρον νὰ γίνῃ χριστιανὸς καὶ νὰ δεχθῇ τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Γαλλίας μετ' ὀλίγον ἐξεγαλλίσθησαν καὶ ἀπετέλεσαν δραστήριον καὶ ἐπιχειρηματικὸν στοιχεῖον τῆς χώρας. Ἐκεῖθεν δρμώμενοι κατέκτησαν βραδύτερον τὴν Ἀγγλίαν. Ἐπίσης Νορμανδοὶ τῆς Γαλλίας κατῆλθον μέχρι τῆς Κάτω Ιταλίας καὶ εἰσῆλθον ὡς μισθοφόροι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἐλλήνων ἀρχόντων. Ἄλλα μετ' ὀλίγον ἔγιναν κύριοι τῆς χώρας, κατέλυσαν τὴν ἐλληνικὴν ἀρχὴν καὶ καταλαβόντες καὶ τὴν Σικελίαν ἔδρυσαν ἔδιον κράτος, ἐπεχείρησαν δὲ μετ' ὀλίγον νὰ καταλύσουν καὶ τὴν βυζαντινὴν ἀντοχατορίαν.

Μεγάλην ἐπίσης σημασίαν εἶχεν ἡ νορμανδικὴ ἐπιδρομὴ εἰς τὴν Ρωσίαν. Διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς εἰσέδυσαν μέχρι Κιέβου καὶ διωργάνωσαν δύο κράτη ἀποτελέσαντες τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν αὐτῶν, ἐνῶ οἱ ωσσοι κάτοικοι τῶν χωρῶν, ἀμόρφωτοι γεωργοί, δὲν εἶχον εἰσέτι τὴν ἀπαίτουμένην

ἀνάπτινξιν πρὸς ἕδρυσιν κράτους. Οἱ Νορμανδοὶ ἐπεξέτειναν τὰς ἐπιδρομάς των μέχρι Ἰρλανδίας καὶ Ἰσλανδίας καὶ ἔκειθεν δρμώμενοι προσήγγισαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Β. Ἀμερικῆς πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Κολόμβου. Ἐλαφον δὲ καὶ σπουδαιότατον μέρος εἰς τὰς Σταυροφορίας.

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Ο οἶκος Καρολού τοῦ Μεγάλου ἐξέλιπεν ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ οἱ φεουδάρχαι ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Τοιουτούρωπας ἡ Γερμανία εὐρέθη διηρημένη εἰς μικρὰ κρατίδια. Ὅταν δημοσιοὶ ἦρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐγγρῶν καὶ τῶν Νορμανδῶν, οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες ἥσθιαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἔνωθον, διὰ νὰ κατορθώσουν ν' ἀποκρούσουν ἀποτελεσματικώτερον τὰς ἐπιδρομάς. Ἐξέλεξαν λοιπὸν 919 ἵνα ἔξι αὐτῶν ὡς ἀνώτερον ἀρχοντα τῆς Γερμανίας. Οἱ ἡγεμόνες διετήρησαν τὴν ἔξουσίαν ἐντὸς τοῦ κράτους των. Διὰ τοῦτο δὲν καθίδρυσαν διαδοχικὸν βασιλέα, ὡς συνέβη τοῦτο ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ διετήρησαν εἰς ἔαυτοὺς τὸ δικαίωμα ν' ἀναδεικνύουν δὲν ἔκλογῆς τὸν ἀνώτερον ἀρχοντα. Οὕτω δὲν ἐπῆλθεν ἡ ἔνοτης τῶν Γερμανικῶν κρατῶν καὶ ἡ Γερμανία ἐξηκολούθησε νὰ είναι διηρημένη εἰς κρατίδια μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

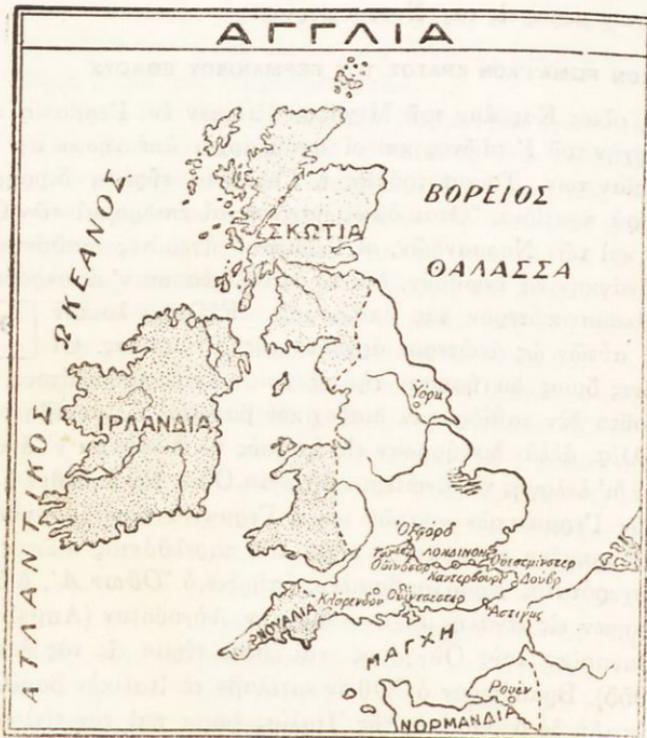
Ἴσχυρότατος γερμανὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ "Οθων Α'", ὁ δποῖος ἐνίκησεν εἰς μεγάλην μάχην παρὰ τὴν Αὐγούσταν (Augsburg) τῆς Βαυαρίας τοὺς Οὐγγρούς καὶ ἔθεσε τέρμα εἰς τὰς ἐπιδρομάς (955). Βραδύτερον ὁ "Οθων κατέλαβε τὸ Ιταλικὸν βασιλειον.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας ἔφερε καὶ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ὁ "Οθων ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπεκράτησεν ἔκτοτε ἡ συνήθεια ὁ ἔκαστοτε βασιλεὺς τῆς Γερμανίας κατερχόμενος εἰς Ἰταλίαν νὰ στέφεται ἐν Μεδιολάνῳ βασιλεὺς αὐτῆς διὰ τοῦ σιδηροῦ στέμματος τῶν Λουβαρδῶν βασιλέων. Ἐκεῖθεν δὲ μετέβαινεν εἰς Ρώμην, δποι ἔχριετο ὑπὸ τοῦ Πάπα Αὐτοκράτωρ τοῦ ἀγίου ρωμαϊκοῦ κράτους (Imperator sancti imperii Romani).

Οὕτως ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τὸ βραδύτερον ὄνομασθὲν "Ἀγιον ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, τὸ δποῖον ἔξησε μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ναπολέοντος. Ο "Οθων ὁ Α'" καὶ οἱ διάδοχοί του "Οθων Β'" καὶ Γ' καὶ Ἐρρίκος Β' ἥλθον εἰς σχέσεις

πρὸς τὸ ἔλληνικὸν κράτος καὶ ἡρχισαν τότε νὰ εἰσάγωνται τὰ πρῶτα ἀσθενῆ σπέρματα τῆς ἔλληνικῆς παιδεύσεως καὶ τῶν ἔλληνικῶν γραμμάτων εἰς Γερμανίαν.

Τὸ αὐτοκρατορικὸν ἄξιωμα ἦτο αἴρετόν, ἐξέλεγον δὲ τὸν αὐ-

τοκράτορα ἑπτὰ γερμανοὶ ὑγεμόνες ὀνομαζόμενοι διὰ τοῦτο Ἐ-
1273 κλέπτορες. Τὸ ἔτος 1273 οἱ ἐκλέκτορες ἐξέλεξαν αὐτοκρά-
τορα τῆς Γερμανίας τὸν *Rodolφον*, κόμητις *Αψβουργ*
ἢ *Ἑλβετίας* (*Habsburg*). Ὁ *Ροδόλφος* ἵδρυσε τὸ κράτος τῆς
Αὐστρίας λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ δουκός. Βραδύτερον τὸ μικρὸν
τοῦτο κράτος ηὔξηθη πολύ, διότι διὰ συνοικεσίων καὶ κληρονο-
μιῶν ἦνώθησαν μὲ αὐτὸν τὰ βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ τῆς Ογ-
γαρίας.

ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΓΓΑΙΑΣ

‘Η Μεγάλη Βρετανία καὶ ἡ γείτων αὐτῆς *Ιρλανδία* κατφή-
θησαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὑπὸ τῶν Κελτῶν, οἱ δοποῖοι

ήλθον ἀπὸ τὴν Γαλατίαν καὶ ὠνομάσθησαν Βρεττανοί. Ἡσαν συγγενεῖς τῶν Κελτῶν τῆς Γαλατίας καὶ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ὑπῆρχε πολλαπλῆ ἐπικοινωνία πρὸ τῆς ωμαϊκῆς κατακτήσεως. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ συμπληρώσας τὴν κατάκτησιν τῆς Γαλατίας ἐπεκείησε δύο ἐκστρατείας κατὰ τῆς Βρεττανίας, τὸ 55 καὶ 54 π. Χ. Οἱ ωμαῖοι αὐτοκράτορες κατόπιν ἔξηκολούθησαν τὴν προσπάθειαν νὰ ὑποτάξουν τὴν νῆσον, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν νὰ εἰσδύσουν εἰς τὰ βορειότερα αὐτῆς. Ὅταν δὲν οἱ γερμανικοὶ λαοὶ ἤρχισαν νὰ προσβάλλουν τὴν αὐτοκρατορίαν, οἱ Ρωμαῖοι

Προπαρασκευὴ δι' ἐκστρατείαν

Ἐκ τῶν χρόνων τῆς νορμανδικῆς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Ἀγγλίας σφέζεται ὁ περίφημος τάπης de Bayeux, ἐπὶ τοῦ ὅποίου εἶναι κεντημέναι πολλαὶ σκηναὶ τῆς προετοιμασίας καὶ τοῦ πολέμου. Ἐκ τοῦ τάπητος τούτου προέρχεται ἡ ἄνω εἰκόνη. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι λατινική: Οὐτοὶ φέρουν σπλα. εἰς τὰ πλοῖα, ἐκεῖνοι δὲ σύρουν ἄμαξαν μὲ οἴνον καὶ σπλα. Ἀριστερὰ τρεῖς ἄνδρες μεταφέρουν ἐνδύματα καὶ ξίφη, ἐκ τῶν ἄλλων δὲ εἰς φέρει βαρέλι, δὲ ἄλλος ἀσκὸν καὶ πέλεκυν. Δεξιὰ δύο ἄνθρωποι σύρουν ἄμαξαν, εἰς τὴν δύοιαν εἶναι φορτωμένον δοχεῖον οἴνου, δόρατα καὶ περικεφαλαῖαι. Ἡ δὲ συνοδεία κινεῖται πρὸς τὰ πλοῖα, τὰ δύοια ἐτοιμάζονται διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Γουλιέλμου.

ἀπέσυρον τοὺς λεγεωνάς των καὶ σχεδὸν οὐδὲν ἔχνος τῆς ωμαϊκῆς κατοχῆς παρέμεινεν ἐπὶ τῆς νῆσου.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ρωμαίων οἱ Βρεττανοὶ τῆς πεδινῆς χώρας ἀπειλούμενοι ὑπὸ τῶν δρεινῶν προσεκάλεσπαν εἰς βοήθειαν γερμανοὺς μισθοφόρους, τοὺς Ἀγγλους καὶ Σάξονας. ἐκ τῆς χώρας τοῦ Ἐλβε ποταμοῦ. Τοῦτο ἔδωκεν ἀρχὴν εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Βρεττανίαν καὶ τὸν Ε΄ αἰῶνα (449 μ. Χ.), μέγα πλῆθος Ἀγγλοσαξόνων διεπεραιώθη εἰς τὴν νῆσον καὶ κατέλιθεν ὅλην τὴν πεδινὴν χώραν, ἥ δποια ὠνομάσθη διὰ τοῦτο Ἀγγλία. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι περιωρίσθησαν εἰς τὰ

βόρεια (Σκωτία) καὶ εἰς τὰ δυτικά (Οὐαλία, Κορνουαλία). Οἱ Κέλται διετηρήθησαν ἐπίσης εἰς τὴν Ἰρλανδίαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ ἀπόστολοι τοῦ Πάπα ἥρχισαν νὰ προσελκύουν τοὺς Ἀγγλοσάξονας εἰς τὸν χριστιανισμόν.

Ναυπήγησις πλοίου

‘Απὸ τὸν ίδιον τάπητα. Κατασκευὴ πλοιαρίου δι’ ἔκστρατείαν

Τὸν Θ’ αἰῶνα ἥρχισαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν, οἱ δποῖοι κατ’ ἀρχάς ἐλεηλάτησαν τὴν νῆσον, δπως οἱ συγγενεῖς των Νορμανδοὶ ἐλεηλάτουν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους

Ἐπίθεσις Νορμανδῶν

Σκίηνὴ ἐκ τοῦ ίδιου τάπητος. Δύο Νορμανδοὶ ἵππεῖς ἐπιτίθενται ἐναντίον ἑνὸς λόφου, δπου τρεῖς Σάξονες ὠπλισμένοι μόνον μὲ δόρυ καὶ ἀσπίδα προσπαθοῦν νὰ τοὺς ἀποκρούσουν. Οἱ δύο ἐφονεύθησαν καὶ φαίνονται εἰς τὴν εἰκόνα μετέωροι.

τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν. Βραδύτερον ὅμως κατέλαβον σημαντικὸν μέρος αὐτῆς. ‘Αλλ’ ὁ ἐνεργητικὸς βασιλεὺς αὐτῶν **Ἀλφρέδος ὁ Μέγας** (871—901) ἀπήλλαξε τὴν χώραν τῆς δανικῆς κατοχῆς καὶ ἔγινεν ὀνομαστὸς προστατεύσας τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Μετὰ ἓνα αἰῶνα ἥρχισε νέα ἐπιδρομὴ τῶν Δανῶν, οἱ δποῖοι τὴν φορὰν αὐτὴν ἐγκατεστάθησαν μονιμώτερον εἰς τὴν νῆσον. ‘Ο βασιλεὺς αὐτῶν **Κανούτος ὁ Μέγας** (1014—1035)

Ἵδρυσε πραγματικῶς μεγάλην αὐτοχρονορίαν τοῦ βορρᾶ συνενώσας ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Δανίαν καὶ ἀφῆσε φήμην μεγάλου βασιλέως.

ΝΟΡΜΑΝΔΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ

³ Άλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπεκράτησε τὸ ἄγγλοσαξονικὸν στοιχεῖον καὶ ἐπινῆθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ παλαιὰ σαξονικὴ δυναστεία, ἥ δποιά εἶχε καταφύγει εἰς τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας ἐν τῇ Β. Γαλλίᾳ. ⁴ Η βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὴν διαμονήν της εἰς τὴν Γαλλίαν εἶχε συνάψει σχέσεις μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Νορμανδίας καί, ὅταν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, πολλοὶ Νορμανδοὶ ἡκολούθησαν αὐτὴν καὶ εἰσῆλθον εἰς ἀνωτέρας ὑπηρεσίας καὶ οὕτως ἤρχισεν ἡ νορμανδικὴ διείσδυσις εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Τέλος ὁ δοὺς τῆς Νορμανδίας **Γουλιέλμος** ὁ ὀνομασθεὶς **Κατακτητὴς** ἡγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀγγλίας καὶ παρεσκευάσει μεγάλην ἔκστρατείαν, ἥ δποιά ἔλαβε χαρακτῆρα σταυροφορίας, διότι ὁ Πάπας ἀνεγνώρισε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἄγγλικοῦ θρόνου καὶ ἀφώρισε τὸν ἀντίπαλόν του Χάρολδ (Harold). Οἱ Νορμανδοὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ κατὰ τὴν περίφημον μάχην τοῦ ⁵ Ἀστιγκ (1066) συνέτριψαν τὸν σαξονικὸν στρατόν. ⁶ Η Ἀγγλία ὑπετάχθη εἰς τοὺς Νορμανδοὺς; καὶ ὁ Γουλιέλμος κατέλαβε τὸν θρόνον καὶ ἤδρυσε δυναστείαν ἥ δποιά διὰ τῶν πλαγίων κλάδων τῆς ἄρχει μέχρι σήμερον ἐν Ἀγγλίᾳ. ⁷ Ο Γουλιέλμος ἀφοῦ ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, ἔξηκολούθει νὰ εἴναι καὶ δοὺς τῆς γαλλικῆς Νορμανδίας.

1066

Ἐκιοτε ὀρχίζει ἡ βαθυτέρα διείσδυσις τῶν Νορμανδῶν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, διότι γίνεται ἀθρόα μετανάστευσις εὐγενῶν, ἥ γαλλικὴ γλῶσσα ἀποβαίνει γλῶσσα τῆς αὐλῆς καὶ τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας καὶ ἐξ αὐτῆς μεταδίδεται εἰς ὅλην τὴν χώραν. Οὕτω διὰ τῆς ἀναμίξεως τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς παλαιᾶς σαξονικῆς γεννᾶται ἥ νεωτέρα ἀγγλικὴ γλῶσσα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Μετά τὴν καταστροφὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἢ Δ. Εὐρώπη ἐπανῆλθεν εἰς πρωτόγονον κατάστασιν.

Βιομηχανία, ἐμπόριον καταστρέφονται, αἱ πόλεις ὀχεδὸν ἔξαρσανται καὶ κυριαρχεῖ ὁ ἀγροτικὸς βίος.

"Οπως δλαι αἱ ἀγροτικαὶ κοινωνίαι, ἢ κοινωνία τῆς Δ. Εὐρώπης ἔχει δύο τάξεις, τοὺς γαιοκτήμονας εὐγενεῖς καὶ τοὺς δουλοπαροίκους γεωργούς. Οἱ εὐγενεῖς ζοῦν ὡς πολεμικοὶ ἄρχοντες εἰς τοὺς πύργους, οἱ γεωργοὶ εἰς τοὺς ἀγρούς.

"Ἐπίσης καθυστέρησεν ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις. Γεωργοὶ καὶ εὐγενεῖς εἶναι ἀγράμματοι. 'Αλλ' ἡ δημοτικὴ ποίησις καὶ τὸ ἐπιβολητικὸν δημιούργημα τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας, οἱ ναοὶ, μαρτυροῦν τὴν ἔμφυτον ἴδιοφυΐαν τῶν λαῶν τῆς Δύσεως.

ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

"Αφοῦ κατελύθη τὸ Δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος καὶ ἐγκατεστάθησαν οἱ γερμανικοὶ λαοὶ εἰς τὰς χώρας του ἐδημιούργηθη νέος κοινωνικὸς βίος, τὸν δποῖον ὀνομάζομεν μεσαιωνικὸν βίον τῆς Δ. Εὐρώπης. Οἱ νέοι λαοὶ είχον μὲν ζωτικότητα μεγάλην, ἀλλὰ καθυστέρουν πολὺ εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν. Διὰ τοῦτο δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὸν ἐλληνορωμαϊκὸν πολιτισμόν, τὸν δποῖον εὗρον εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας. Τὰ γράμματα ἑλησμονήθησαν, αἱ τέχναι παρημελήθησαν καὶ ἐπεκράτησαν ἥθη τραχέα.

Κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς νέας κοινωνίας είναι τὰ ἔξης : α') "Ἐξησθένησεν ἡ κεντρικὴ ἔξονσία. Οἱ βασιλεῖς δηλονότι δὲν ἦσαν ἀπόλυτοι κυρίαρχοι εἰς τὸ κράτος των, διότι εἰς ἔκαστον κράτος πλὴν τοῦ βασιλέως ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἄρχοντες, οἱ δποῖοι περιόδιζον τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Τὸ πολιτειακὸν τοῦτο σύστημα ὀνομάζεται **Φεουδαρχία**. β') Οἱ λαοὶ διηρροῦντο εἰς κοινωνικὰς τάξεις. Εἰς ὅλας τὰς χώρας ὑπῆρχε μία κυρίαρχος τάξις, ἡ ὅποια εἶχεν ὅλα τὰ δικαιώματα, καὶ μία τάξις, ἡ ὅποια εἶχε μόνον ὑποχρεώσεις καὶ οὐδὲν δικαίωμα. γ') Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἦσαν συναισθηματικοί, εὐφάνταστοι καὶ εἶχον ζωηρότατον φρησκευτικὸν ἐνδιαφέ

ρον. Ὁ χριστιανισμὸς ἔσχε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς αὐτοὺς καὶ ἐπέδρασε πολὺ εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον. Διὰ τοῦτο δὲ βίος αὐτῶν παρουσίαζε κατ' ἔξοχὴν θρησκευτικὴν χριστιάνην. δ') Ἐδημιουργήθη ἡ πατικὴ κυριαρχία. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως λαβόντες τὸν χριστιανισμὸν ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ἀνεγνώριζον τὸν Πάπαν ὡς τὸν ὑπέρτατον ἀρχηγόν, ἀνώτερον καὶ τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ—ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑ

“Οταν οἱ γερμανικοὶ λαοὶ κατέλαβον τὰς χώρας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, οἱ βασιλεῖς αὐτῶν διεμοίρασαν αὐτὰς εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν πολεμιστῶν. Ἡ διδομένη εἰς αὐτοὺς χώρα ὥνομαζεται Φέουδον (τιμάριον), οἱ δὲ ἀρχοντες Φεουδάρχαι (τιμαριοῦχοι). Οὗτοι ἦσαν μὲν κύριοι τῆς χώρας των, ἀλλ’ ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως. Οὕτω προηῆθε πολιτειακὸν σύστημα ἀντίθετον τοῦ ρωμαϊκοῦ. Ἔνω δὲ ρωμαῖος αὐτοκράτωρ ἦτο κύριος ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας καὶ διώριζε καὶ ἔπαιε τοὺς διοικητὰς κατὰ βούλησιν, οἱ φεουδαρχικοὶ ἀρχοντες ἦσαν κληρονομικοὶ καὶ ἐκυβέρνων τὴν χώραν των ὅπως ἥθελον. Τοῦτο ἐπέφερε τὴν ἔξασθένησιν τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας. Ὁ Κάρολος δὲ Μέγας εἰσῆγαγεν ἑνιαῖον διοικητικὸν σύστημα καὶ ἐπεχείρησε νὰ καταργήσῃ τὸν φεουδαλισμὸν. Ἄλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του ραγδαίως ἐπροχώρησεν ἡ διαιρέσις εἰς μικρὰ κρατίδια. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν πολὺ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ούγγρων καὶ τῶν Νορμανδῶν. Οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἀνίσχυροι νὲ ἀντιμετωπίσουν τὰς αιφνιδίας προσβολᾶς καὶ ἡτο ἀνάγκη νὰ διοργανωθῇ ἐπιτόπιος ἄμυνα. Διὰ τοῦτο ἐνισχύθη ἡ δύναμις τῶν φεουδαρχῶν, ἐκ τῶν ὅποιων τινὲς ἔγιναν δινομαστοὶ ἀποκρούσαντες τοὺς ἐπιδρομεῖς. Πλὴν τούτου ἡ φεουδαρχία ἐπεβάλλετο διὰ λόγους στρατιωτικούς. Τὰ κράτη τότε δὲν εἶχον οὔτε διοργάνωσιν οὔτε μέσα συγκοινωνίας οὔτε ἑνιαῖον σύστημα στρατολογίας. Ἐπρεπεν αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις νὰ διοργανώνωνται τμηματικῶς εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας, δὲ ἀρχων τοῦ τμήματος ἐπρεπε νὰ λαμβάνῃ τοὺς ἀπαιτουμένους πόρους ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτοῦ.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐνισχύθη ἡ φεουδαρχία. Οὕτως ἀπετέλεσθη ἡ ἱεραρχία τῶν φεουδαρχῶν, *Δούξ* (dux γερ. Herzog), *Μαρκήσιος* (γαλ. Marquis, γερμ. Markgraf), *Κόμης* (lat. comes), *Βαρῶνος* (ἀρχ. γερμ. baro=ἐλεύθερος, εὐγενῆς), τὰ δὲ

φέουδα αυτῶν ὀνομάζοντο *Δουκᾶτα, Μαρκιωνίαι, Κομητεῖαι, Βαρωνίαι*. Τὰ δουκᾶτα περιελάμβανον συνήθως μικρότερα φέουδα, μαρκιωνίας, κομητείας ή βαρωνίας. Ἐπεκράτει δὲ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ή ἀντίληψις ὅτι οἱ ἄρχοντες παντὸς βαθμοῦ εἶχον τὴν ἔξουσίαν ἀπὸ τὸν Θεόν, ἢταν δηλαδὴ ἐλέω Θεοῦ ἄρχοντες.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἡ μεσαιωνικὴ κοινωνία προῆλθεν ἐκ κατακήοεως. Οἱ Γερμανοὶ οἱ ἐγκατεσταθέντες εἰς τὰς καταληφθείσας χώρας ἀπετέλεσαν τὴν σιρατιωτικὴν ἀριστοχρατίαν, τοὺς λεγομένους *εὐγενεῖς* (nobles). Οἱ εὐγενεῖς; ἡσαν οἱ κυρίαρχοι, αὐτοὶ ἐκυβένων τὸ κράτος καὶ ὅλη ἥ ἀνῆκεν εἰς αὐτούς. Ὁμοια δικαιώματα ἀπέκτησε βραδύτερον δὲ ἀνώτερος *κλῆρος*. Πάντες οἱ ἄλλοι κάτοικοι, δηλ. τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔθνους, εἶχον μόνον ὑποχρεώσεις καὶ οὐδὲν δικαίωμα. Οὗτοι οἱ ἀνθρωποι τῶν μέσων χρόνων διηρούντο εἰς δύο κατηγορίας, εἰς *Προνομιούχους* καὶ εἰς *Υποτελεῖς*.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνῆκον οἱ εὐγενεῖς, οἱ διποῖοι ἔμαχοντο, καὶ ὁ κλῆρος, ὁ διποῖος προσηγέρετο, εἰς δὲ τὴν ἄλλην ὁ λαός, ὁ διποῖος εἶχεν ὑποχρέωσιν νὰ προμηθεύῃ χρήματα, τροφὴν καὶ ἐνδύματα εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κλῆρον. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ὑποτελῶν ἀπετέλουν οἱ *χωρικοί*, οἱ διποῖοι δὲν εἶχον ίδια τῶν κτήματα καὶ ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, δίδοντες εἰς αὐτούς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν εἰσιδημάτων. Ἡσαν δηλαδὴ δουλοπάροικοι (serf). Εἰς τὰς δλίγας πόλεις τῶν χρόνων ἐκείνων ἔζων οἱ τρχῖται καὶ οἱ ἔμποροι, οἱ διποῖοι ὀνομάζοντο *ἄστοι* (bourgeois). Ἡσαν δημος ἀκόμη ἀσήμαντοι καὶ δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους.

Κατὰ ταῦτα ἡ κοινωνία τῶν μέσων χρόνων διαιρεῖται εἰς τρεῖς τάξεις, δύο προνομιούχους, τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κλῆρον, καὶ εἰς τὴν λεγομένην *Τρίτην Τάξιν* (Tiers état), εἰς τὴν διποίαν ἀνῆκον οἱ χωρικοί καὶ οἱ ἄστοι.

ΟΙ ΕΥΓΕΝΕΙΣ

Οὗτοι ἡσαν μεγάλοι ἴδιοκτῆται, τῶν διποίων οἱ πτωχοὶ ἔζητον τὴν προστασίαν, ἡ πολεμικοὶ ἀρχηγοί, οἱ διποῖοι μετέβαλον τὰς δοθείσας; εἰς αὐτοὺς; χώρας εἰς ίδιοκτησίας. Αἱ ηγεμονίαι τῶν εὐγενῶν ἡσαν μεγάλαι ἡ μικραί, οἱ δὲ εὐγενεῖς ἐλάμβανον τὰ εἰσοδήματα, ἀπένεμον τὴν δικαιοσύνην, εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ πολέ-

μους καὶ ἡσαν ἐνὶ λόγῳ ἀληθεῖς ἀρχοντες, σχεδὸν βασιλεῖς. Τοι-
ουτορόπως εἰχον, ὅπως οἱ βασιλεῖς, τὴν πρωτεύουσάν των, δηλ.
τὸν πύργον, ὃ δοποῖς ἦτο κατοικία καὶ συγχρόνως ἀκρόπολις.

‘Ο πύργος (château) ἦτο κατ’ ἀρχὰς χαράκωμα κατὰ τὸν
φωμαϊκὸν τρόπον κατεσκευασμένον καὶ προστατευόμενον ὑπὸ

Πύργος

Διακρίνονται καλῶς ἡ τάφρος τλήρης ὕδατος, ἡ κινητὴ γέφυρα, τὸ τεῖ-
χος, οἱ πύργοι καὶ ἔπειτα τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς ὁ πύργος τοῦ εὐγενοῦς,
ὃ δοποῖς ἐπίσης περιεβάλλετο ἀπὸ ἄλλην τάφρουν.

πλατείας τάφρου, ἐντὸς δὲ τοῦ χαρακωμένου χώρου ὑπῆρχεν ἡ
κατοικία τοῦ εὐγενοῦς, ἥ δοποία ἦτο πύργος ἔύλινος, ὑψηλὸς καὶ
τετράγωνος μὲ πολλὰ πατώματα. Ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος καὶ τὸ χα-
ράκωμα καὶ ἡ κατοικία τοῦ εὐγενοῦς κατεσκευάζοντο ἐκ λίθου.
Τὸ χαράκωμα ἦ μᾶλλον τὸ τεῖχος εἶχε τέσσαρας πλευρὰς ὑψών
πολλάκις καὶ πλάτους καταπληκτικοῦ μὲ ἐπάλξεις καὶ πολεμίστρας
διὰ τοὺς πολεμιστάς. Εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας ὑπῆρχον πύργοι,
βραδύτερον δὲ πρὸς ἐνίσχυσιν προσετέθησαν καὶ ἄλλοι εἰς τὰς

τέσσαρας πλευράς, κατ' ἀρχὰς μὲν τετράγωνοι, ἔπειτα δὲ στρογγυλοί. Οὗτοι ἔχρησίμευον ὡς κατοικίαι τῶν πολεμιστῶν ἢ ὡς ἀποθῆκαι τροφίμων καὶ ἐφοδίων. Ὁ κυρίως πύργος εἶχε πολλὰ πατώματα συγκοινωνοῦντα διὰ κλιμάκων, δύο δὲ ἔξι αὐτῶν ἦσαν ύπόγεια, ὅπου οὕτε φῶς οὕτε ἀὴρ εἰσέδυνεν. Ἐνεκα τοῦ ἀτελοῦς φωτισμοῦ τῶν πύργων οἵ εὐγενεῖς συνήθιζον βραδύτερον νὰ κατοικοῦν εἰς ἄλλα κτίρια παραπλεύρως τοῦ πύργου μᾶλλον εὐάερα καὶ εὐήλια.

Εὐγενής

Εὐγενής ταξιδεύων.

*Οπισθεν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἵππου κάθεται ἡ κυρία του.

ποδομίαι, αἱ δποῖαι ἐθεωροῦντο ὡς εἰκὼν καὶ σχολεῖον πολέλεμου, ἦσαν ἐπίσης ἄγριαι καὶ ἐπέφερον πολλάκις θανάτους ἀποτροπαίους ὑπὸ τὰ πέλματα τῶν ἵππων. Τὸ κυνήγιον ἦτο ἀσκησις συγχρόνως καὶ ἀνάγκη, διότι οἱ εὐγενεῖς ἐπρομήθευον τὸ κρέας τὸ ἀναγκαιοῦν πρὸς διατροφὴν ἑαυτῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων των.

ΙΠΠΟΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

*Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς πολεμικῆς ὁρμῆς τῶν νέων λαῶν καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἐγεννήθη ὁ ἵπποτικὸς βίος τῶν μέσων χρόνων. Ἡ ἐκκλησία ηὐλόγησε τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν τοῦ ΙΒ' αἰῶνος καθιερώθη ἡ συνήθεια νὰ χρίωνται εἰς ἵπποτας οἱ νέοι διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς, ὑπεχρεοῦντο δὲ νὰ ὑπερασπίζουν τὸ δίκαιον, νὰ προστατεύουν τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἀδικουμέ-

*Η μόνη μόρφωσις, τὴν δποίαν ἐλάμβανον οἱ νέοι τῶν εὐγενῶν, ἦτο ἡ ἀσκησις εἰς τὰ ὅπλα καὶ τὴν θήραν. Ἀφοῦ πρῶτον ἐμαθήτευον πλησίον μεγαλυτέρων εὐγενῶν, περὶ τὸ 18ον ἢ 20ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας ἐκρίοντο Ἰππόται. Ἡ κυρία ἐνασχόλησις τῶν εὐγενῶν ἦτο ὁ πόλεμος αἱ ἐπποδομίαι καὶ τὸ κυνήγιον. Ἐνεκα τῆς πολεμικῆς ἀνιτροφῆς τῶν εὐγενῶν ὁ πόλεμος, ἦτο ἄγριος συνοδευόμενος μὲ μεγάλας καταστροφὰς καὶ θύματα. Αἱ ἵπποδρομίαι, αἱ δποῖαι ἐθεωροῦντο ὡς εἰκὼν καὶ σχολεῖον πολέλεμου, ἦσαν ἐπίσης ἄγριαι καὶ ἐπέφερον πολλάκις θανάτους ἀποτροπαίους ὑπὸ τὰ πέλματα τῶν ἵππων. Τὸ κυνήγιον ἦτο ἀσκησις συγχρόνως καὶ ἀνάγκη, διότι οἱ εὐγενεῖς ἐπρομήθευον τὸ κρέας τὸ ἀναγκαιοῦν πρὸς διατροφὴν ἑαυτῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων των.

νους κατὰ τῆς βίας τῶν Ισχυρῶν, νὰ εἴναι πιστοὶ εἰς τὴν φιλίαν. Αἱ δὲ ἀρεταὶ αὗται θεωρούμεναι καὶ ἔξοχὴν χριστιανικαὶ ἀρεταὶ καθίστων τὸν ἵπποτην καλὸν χριστιανὸν καὶ ὁ ἵπποτισμὸς ἐθεωρεῖτο χριστιανικὴ ἀρετή.

Οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ διεπλάσθη ἤδιος ἵπποτικὸς βίος διεπόμενος ὑπὸ ἰδιαιτέρων κανόνων, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἔξημέρωσιν τῶν ἡθῶν καὶ ἔλαβε τόσην αἰγλήν, ὅσην ἄλλοτε ὁ ἡρωικὸς κόσμος τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἔξυμνήθη ὑπὸ τῆς ποιήσωσις. Βραδύτερον ὁ ἵπποτισμὸς ἔλαβε μεγαλυτέραν δόξαν συνδυασθεὶς μετὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἐπειδὴ ὁ ἵπποτης ἐθεωρεῖτο ὡς προστάτης τῆς θρησκείας, ἰδρύθησαν διάφορα Τάγματα ἵπποτικὰ μοναχικὰ μὲν ἰδιαιτέρας διακριτικὰς στολὰς ἐπιδιώκοντα διαφόρους σκοπούν; θρησκευτικούς. Διὰ τοιούτων ταγμάτων μετεδόθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τοὺς διαφόρους γερμανικοὺς λαούς, εἰς τὸν ἀνακαλυφθέντα νέον κόσμον καὶ ἐν μέρει εἰς τὰς Ἰνδίας, ταῦτα δὲ διωργάνωσαν βραδύτερον τὰς Σταυροφορίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Τόπων.

ΟΙ ΧΩΡΙΚΟΙ

Πέριξ τοῦ πύργου τοῦ εὐγενοῦς ἔζων οἱ χωρικοί, οἱ ὅποιοι διεκρίνοντο εἰς δύο τάξεις, τοὺς δούλους καὶ τοὺς ἐλευθέρους χωρικούς. Οἱ δοῦλοι ἦσαν πολυαριθμότεροι, προήρχοντο δέ, καθὼς φράνεται, ἐκ τῶν δούλων τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ θέσις των ἦτο ὀἰκτρά. Ἡσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὰ κτήματα τοῦ κυρίου καὶ ἐθεωροῦντο ἀναπόσπαστοι ἐξ αὐτῶν, ἐστεροῦντο δὲ πάσης προσωπικῆς ἐλευθερίας. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν εἰσօδημάτων ἔδιδον εἰς τὸν κύριον, ἦσαν δὲ ὑποχρεωμένοι νὰ καλλιεργοῦν δωρεὰν τὰ ἰδιαίτερα κτήματα αὐτοῦ (ἀγγιφρεία). Συνήθως ἐπωλοῦντο μετὰ τῶν κτημάτων. Οἱ ἐλεύθεροι χωρικοί διέφερον τῶν δούλων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ κτήματά των, νὰ νυμφεύωνται ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ κυρίου των καὶ νὰ κληροδοτοῦν τὰ κτήματα εἰς τὰ τέκνα των. Κατὰ τὰ ἄλλα εἶχον πάσας τὰς ὑποχρεώσεις τῶν δούλων.

Ο βίος γενικῶς τῶν χωρικῶν ἦτο ἄθλιος. Ἔζοντες οἰκίας ἐκ ξύλου καὶ ἀχύρου, χαμηλὰς καὶ ὑγράς, ἐν μέσῳ ἀπέριων στεγάσεων καὶ κακουχιῶν. Συχνόταται ἦσαν κατὰ τὸν μεσούνων αἱ σιτοδεῖαι, αἱ ὅποιαι ἐστελλον εἰς τὸν ἄδην κατὰ χιλιάδιας τοὺς πτωχοὺς ἀγρότας. Αὗται προήρχοντο κυρίως, διότι ἦτο δύσκολος ἡ

μεταφορὰ σίτου ἀπὸ τοῦ ἑνὸς διαμερίσματος εἰς τὸ ἄλλο ἔνεκα τῶν ἀτελεστάτων μέσων τῆς συγκοινωνίας. "Αλλη μάστιγξ τῶν

'Οπλισμὸς ἵπποι τῶν

'Ο πεζὸς ἀριστερὰ ἔχει περικεφαλαίαν κωνικήν ἐκ μειάλλου μὲ προέκτασιν μέχρι τοῦ στόματος. 'Εσωτερικῶς ἡ κεφαλὴ ἐπενδύεται μὲ δέρμα. 'Ο ποδήρης χιτῶν είναι κεκαλυμμένος μὲ μεταλλίνις πλάκας. Αἱ χεῖρες καλύπτονται ἐπίσης μὲ δέρμα. 'Η μεγάλη ἀσπὶς κρεμᾶται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ συγκρατεῖται διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Διπλῇ ζώνῃ δερματίνῃ συγκρατεῖ τὸ μακρὸν ξίφος. 'Ο ἵππεὺς είναι καθ' ὅλον τὸ σῶμα ἐπενδεδυμένος μὲ μέταλλον. 'Επισής κοινὸν τούς πόδας τους ἀκαλύπτους. 'Ο δρόμος ἀνδρὸς καὶ ἵππου διαφορά ἔχει μόνον τοὺς πόδας τους ἀκαλύπτους. Σήμερον ἡ ἔξαρτυσις ἵππεως καὶ ἵππου ζυγίζει περιμεστερον τῶν 88 χιλιογράμμων. Σήμερον ἡ ἔξαρτυσις ἵππεως καὶ ἵππου ζυγίζει μόλις 30 χιλιγρ.

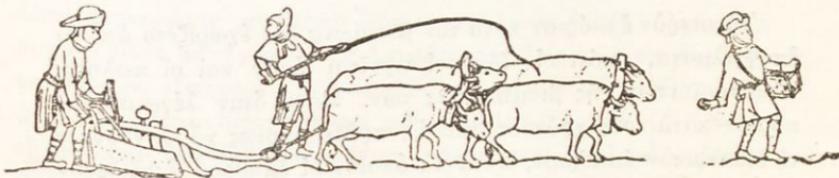
ἀγροτῶν ἡτοῦ ἡ ληστεία, ἡ δοποία ἐλυμαίνετο τὴν ὕπαιθρον χώ-

ραν. Εἰς τοὺς συχνοὺς δὲ πολέμους τῶν εὐγενῶν θύματα ἔπιπτον
ἱδίως οἱ χωρικοί.

Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἐπῆλθε μεταβολή τις εἰς τὸν βίον τῶν
χωρικῶν. Οἱ εὐγενεῖς ἐνόησαν ὅτι συμφέρων των ἡτο νὰ ἀφῆ-
σουν τοὺς χωρικοὺς νὰ ἔργαζωνται ἐν εἰρήνῃ καὶ σχετικῇ ἀνέσει.
Οὕτω ἐφάνησαν ὑποχωρητικώτεροι. Οἱ χωρικοὶ ἔξηγόραζον ἀντὶ
χρημάτων διάφορα προνόμια καὶ ἐλευθερίας, δ δὲ βίος αὐτῶν
ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος παρουσιάζεται ἐντελῶς διάφορος τῶν προη-
γουμένων αἰώνων.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

“Η βιομηχανία κατὰ τὸν μεσαίωνα δὲν ὠμοίαζε μὲ τὴν ση-
μερινήν. Ἔνεκα τῆς ἀγνοίας δύο μεγάλων δυνάμεων, τοῦ ἀτμοῦ

‘Απὸ τὴν ζωὴν τῶν χωρικῶν

“Η σκηνὴ μᾶς δεινύνει τὴν κυριωτέραν ἐνασχόλησιν τῶν χωρικῶν.
Ἐκαλλιέργουν τοὺς ἄγρους τῶν κυρίων των. Προπορεύεται ὁ σπορεύς,
ἀκολουθεῖ δ ὅδηγῶν τὰ ζῆτα καὶ τὸ ἄροτρον καὶ δ τελευταῖς πιέζει τὸ
ὑννίον τοῦ ἀρότρου.

καὶ τοῦ ἥλεκτρισμοῦ, τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας ᾧσαν ὀλίγα
καὶ ἀτελῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον μέσον συγκοινωνίας, ἐκάστη πόλις
εἶχε τὴν βιομηχανίαν της, ἐνῶ σήμερον ἀντιμέτεως ἡ βιομηχανία
συγκεντρώνεται εἰς δρισμένας πόλεις, τὰ βιομηχανικὰ λεγόμενα
κέντρα. Τὰ ἐργαστήρια τότε δὲν περιελάμβανον πλέον τῶν πέντε
ἔργατῶν, οἱ δὲ τεχνῖται ὑπερβάλλοντο εἰς αὐστηρεύς κανονισμούς.

Κατὰ τὸν μεσαίωνα δηλαδὴ οἱ ἀνήκοντες εἰς ἐπάγγελμα,
εἰς τὴν αὐτὴν βιομηχανίαν, ἀπετέλουν **συντεχνίαν**. Οὐδεὶς ἡδύ-
νατο νὰ ἔξισκήσῃ τὸ ἐπάγγελμά του, ἀν δὲν ἀνήκεν εἰς τὴν
συντεχνίαν τοῦ ἐπαγγέλματος του. Αἱ συντεχνίαι εἶχον ταμεῖον
ἄλληλοι βοηθείας, ίδιαν σημαίαν, τὴν δοίαν ἐφερον· κατὰ τὰς
ἔορτὰς καὶ τὸν πόλεμον, καὶ ὡς προστάτην ἀνεγνώριζον ἔνα ἄγιον,
τοῦ ὅποίσου ἡ εἰκὼν ἡτο ἐπὶ τῆς σημαίας. Διὰ νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς

συντεχνίαν, ἔπρεπε πρῶτον νὰ χρηματίσῃ μαθητευόμενος (τσι-
ράκι), κατέψει δὲ καὶ ἐτρέφετο εἰς τὸν οἶκον τοῦ κυρίου του. Κα-
τόπιν ἐγίνετο βοηθός (κάλφας) καὶ συνήθως ἐξηκολούθει νὰ συζῆ
μετὰ τοῦ κυρίου του. Ὁ βοηθός προήγετο εἰς κύριον (μάστορης)
μετὰ ἑξέτασιν πρὸ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς συντεχνίας.
Ἡ συντεχνία είχεν ίδιους κανονισμούς, τοὺς δποίους ἔπρεπε νὰ
τηροῦν πάντες, διότι οἱ ἐποπτεύοντες τὴν τήρησιν τούτων, δηλ.
τὸ διοικητικὸν συμβούλιον, ἐπέβαλλον τιμωρίας εἰς τοὺς παρα-
βάτας. Ἀλλ' οἱ κανονισμοὶ ἐκανόνιζον καὶ τὰς λεπτομερείας τῆς
τέχνης καὶ διὰ τοῦτο κατήντησαν ἐπιβλαβεῖς εἰς τὰς διαφό-
ρους βιομηχανίας, διότι καθίσταν δύσκολον πᾶσαν μεταβολὴν ἢ
τελειοποίησιν αὐτῆς.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Τὸ μικρὸν ἐμπόριον κατὰ τὸν μεσαίωνα δὲν ἔχωρίζετο ἀπὸ τὰ
ἐπαγγέλματα, διότι οἱ ίδιοι οἱ τεχνῖται ἡσαν καὶ οἱ πωληταὶ
τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας των. Ὡστε, ὅταν λέγωμεν ἐμ-
πόριον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς, πρέπει κυρίως νὰ ἐννοοῦμεν
τὸ ἑξωτερικὸν ἐμπόριον, κατὰ τὸ δποῖον οἱ ἐμπυροὶ ἐταξίδευον
εἰς χώρας μακρινάς, διὰ νὰ προμηθευθῶν πρώτας ὕλας τῆς
βιομηχανίας, σπάνια καὶ πολύτιμα προϊόντα κτλ.

Ἄλλὰ τὸ ἐμπόριον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διεξήγετο μὲ
μεγάλους κινδύνους καὶ εἰς τὴν Ἑηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν
καὶ ὑπεβάλλετο εἰς μυρίας ὑποχρεώσεις. Οἱ ἐμποροὶ ἡσαν ὑπο-
χρεωμένοι νὰ πληρώνουν φόρους ἐξαγωγῆς εἰς ὅλα τὰ μικρὰ
κρατίδια, δπόθεν διήρχοντο, εἰς τὰς γεφύρας, εἰς τοὺς πόρους
τῶν ποταμῶν κτλ. Οἱ ταξιδεύοντες π. χ. ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ
Λείγηη ἀπὸ Ροάν εἰς Νάντην ὑπεβάλλοντο εἰς πληρωμὴν φόρων
74 φοράς! Αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ ἐδυσχεραίνοντο πολὺ ἀπὸ
τὴν ποικιλίαν τῶν νομισμάτων, τὰ δποῖα ἡσαν διάφορα εἰς ἔκα-
στον διαμέρισμα, ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ἀρκετοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου
καὶ ἀπὸ τὴν δυσκολίαν τῶν δανείων, διότι ἡ ἔκκλησία ἀπηγόρευε
τὰ ἔντοκα δάνεια. Ἀν μάλιστα λάβωμεν ὑπὲρ ὅψιν τὴν ἀκατα-
στασίαν τῶν δδῶν, τὴν ἔλλειψιν ἀλλων μέσων συγκοινωνίας καὶ
τὴν ληττείαν τῆς Ἐγγαῖας καὶ τὴν πειρατείαν τῆς θαλάσσης, θὰ
ἐννοήσω τεν πότις δυσκολία; καὶ πόσους κινδύνους είχε τὸ ἐμ-
πόριον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Ω; μέσον κατάλληλον πρὸς ἀσφάλειάν των οἱ ἐμποροὶ εὗρι-

σκον τὰ διμαδικὰ ταξίδια κατὰ καραβάνια, ὅπως γίνεται ἀκόμη σήμερον εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικήν. Βραδύτερον μέσον συντελεστικὸν εἰς τὴν προάσπισιν τῶν συμφερόντων εὗρον οἱ ἐμποροὶ τῶν πόλεων τὴν συνένωσιν εἰς ἑταῖρείας κατὰ μίμησιν τῶν συντεχνιῶν εἰς τὰ ἐπαγγέλματα. Αἱ ἑταῖρεῖαι αὐταὶ ὠνομάσθησαν Hansa. Αἱ ὀνομαστότεραι μεταξὺ αὐτῶν ἡσαν ἔκειναι, αἱ δποῖαι ἐσχηματίσθησαν διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ἐμπορευμάτων διὰ θαλάσσης ἢ διὰ τῶν ποταμῶν. Πολλαὶ πόλεις τῆς Γαλλίας ἦνώθησαν τοιουτορόπως εἰς ἐμπορικὰς ἑταῖρείας καὶ περίφημος εἶναι ὁ σύνδεσμος τῶν βορειογερμανικῶν πόλεων (Ἀμβοῦργον, Βρέμη, Ντάντσιγ κλπ.), αἱ δποῖαι ἐδημιούργησαν ἀληθῆ ἡγεμονίαν τῆς θαλάσσης καὶ ἀπέκτησαν μεγάλην πολιτικὴν ἐπιρροήν.

Χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐμπορίου τῶν μέσων χρόνων εἶναι αἱ ἐμποροπανηγύρεις, αἱ δποῖαι ἐδημιούργηθησαν ἐκ τῆς ἐλλείψεως συγκοινωνίας καὶ ἐγίνοντο εἰς διαφόρους πόλεις καὶ εἰς ὁρισμένην ἐποχήν. Πωληταὶ καὶ ἀγορασταὶ συνεκεντρώνοντο εἰς αὐτὰς ἀπὸ μακρινότατα μέρη, πάσης φύσεως ἐμπορεύματα ἔξειτίθεντο εἰς πώλησιν, ἐνῶ ὅφ' ἑτέρους θίασοι ἀκοριστῶν καὶ πλανοδίων, θηριοδαμασταὶ καὶ μουσικοὶ ἀνελάμβανον νὰ διασκεδάσουν τὰ πλήθη.

Ἄξιόλογον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἥτο τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου, διὰ τῆς δποίας οἱ ἐμποροὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν πόλεων μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἀνατολῆς, ἀποικιακά, πιπέρι ἴδιαιτέρως, τοῦ δποίου ἔκαμνον μεγάλην χρῆσιν, ζάχαριν, ἀρώματα, πολύτιμα ὑφάσματα, γουναρικά, πολυτίμους λίθους κλπ. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐξέσκουν κυρίως δύο πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἡ Γένονα εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ ἡ Βενετία εἰς τὸ Ἀδριατικὸν καὶ τὸ Αἴγαιον.

ΑΙ ΠΟΛΕΙΣ

Μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου εἶχον αἱ πόλεις. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ πολιτισμὸς προήχθη ταχύτερον δπου ὑπῆρχον ἀξιόλογα κέντρα. Πόλεις ὑπῆρχον πλὴν τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Γαλλίαν μέχρι τοῦ Ῥήνου, αἱ δποῖαι ποτῷθον ἀπὸ τὰς οιχατιωτικὸς ἀποικίας τῶν Ρωμαίων (*coloniae*). Άλλὰ εἰς τὴν κυρίως Γερμανίαν, τὴν δποίαν δὲν εἶχον κατακτήσει οἱ Ρωμαῖοι, δὲν ὑπῆρχον πόλεις, διότι οἱ Γερμανοὶ ἥρεσκοντο νὰ ζοῦν κιθ' διμάδας μικρὰς ἐντὸς τῶν δασῶν.

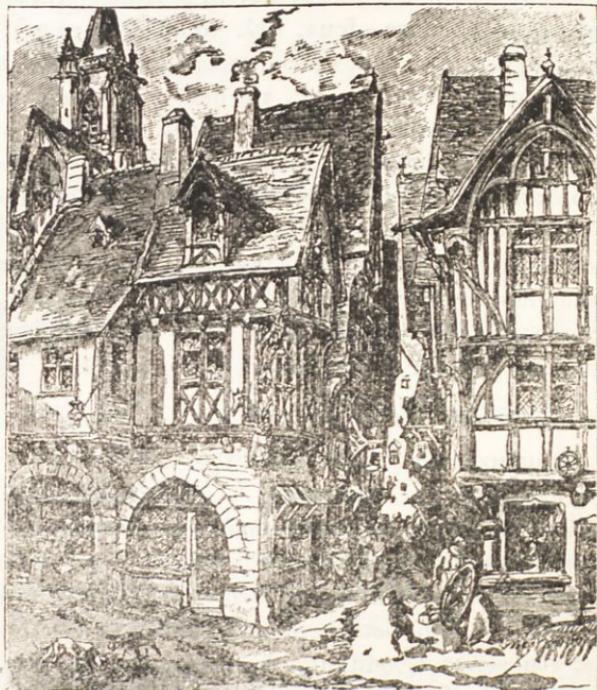
Οἱ δὲ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας ἔκτιζον τὰ ἀνάκτορά των εἰς ἀκροπόλεις, ὅπως ἐπὶ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς.

Ἄλλὰ γενικῶς κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ κιίσις καὶ ἡ προαγωγὴ τῶν πόλεων ἐδυσκολεύετο ὑπὸ τοῦ φεουδαλισμοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας. Διότι οἱ φεουδάρχαι εἶχον ἀπαίτησιν νὰ κυβερνοῦν τὰς πόλεις τῶν κρατιδίων των ἀπολυταρχικῶν καὶ δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἐλευθερίαν ἀνάπτυξιν τῶν πολιτῶν διὰ φιλελευθέρων θεσμῶν. Ή δὲ ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἐβοήθει τὴν ἵδρυσιν πόλεων διὰ συστάσεως ἐπισκοπῶν, αἵ δποιαι ἔχοησίμευον ὡς πυρὴν πόλεως, ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι εἶχον τὴν ἀπαίτησιν νὰ ἔχουσιαζον τὰς πόλεις, ὅπως ὁ Πάπας τὴν Ρώμην. Ἐδημιουργήθησαν δὲ σὺν τῷ χρόνῳ πλῆθος τοιούτων ἐπισκοπικῶν κρατῶν, ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τοῦ Ρήνου (Κολωνία, Μαγεντία κλπ.).

Αἱ πόλεις μετὰ πολλοὺς ἄγῶνας πρὸς κοσμικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς ἀρχοντας κατώφθωσαν ν' ἀποκτήσουν ἐλεύθερον ἀστικὸν βίον. Τοῦτο συνέβη κυρίως βραδύτερον, μετὰ τὰς Σταυροφορίας. Οὕτω ἐδημιουργήθη τὸ κατάλληλον ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ δροίου ἔμελλε νὰ γεννηθῇ πολιτικὸς βίος ἐλεύθερος καὶ ν' ἀναπτυχθῇ ἡ τέχνη, τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία καὶ τὰ γράμματα, δηλαδὴ νὰ δημιουργηθῇ ὁ νεώτερος πολιτισμός.

Αἱ μεσαιωνικαὶ πόλεις περιεβάλλοντο ὑπὸ τείχους, ὁ δὲ ἐντὸς αὐτοῦ περικλειόμενος χῶρος ἦτο συνήθως περιωρισμένης ἐκτάσεως. Πάντες ἐφρόντιζον ἐκ φόρου νὰ κατοικοῦν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ διὰ τοῦτο ἐχθρησμοποιεῖτο ὅλον τὸ ἔδαφος. Αἱ οἰκίαι ἐκτίζοντο ἡ μία παραπλεύρως τῆς ἀλλης, διὰ δὲ τὰς δύους ἀφίνετο ὁ ἀπολύτως ἀναγκαῖος χῶρος. Διὰ τοῦτο οἱ δρόμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἥσαν στενώτατοι, σκοτεινοί, λαβυρινθώδεις καὶ ἀκάθαρτοι. Ή μεσαιωνικὴ οἰκία ἦτο πλατυτέρα εἰς τὸ δεύτερον πάτωμα, ἐπειδὴ δὲ ἡ στέγη ἐγίνετο ἐπικλινῆς διὰ τὴν ροήν τῶν ὑδάτων τῆς βροχῆς καὶ τῆς χιόνος, ἔφθανε μέχρι τοῦ μέσου σχεδὸν τῆς ὁδοῦ. Διὰ τοῦτο εἰς πλείστας δύους αἱ στέγαι τῶν ἀπέναντι οἰκιῶν ἤνοιντο, ἀπετέλουν ὑπόστεγον καὶ ἔκαμνον τοὺς δρόμους σκοτεινούς. Οἱ ἄνθρωποι ἔκτιζον κατ' ἀρέσκειαν. Τὰ λεγόμενα σχέδια πόλεων δὲν ὑπῆρχον τότε καὶ διὰ τοῦτο οἱ δρόμοι ἦταν ουνήθως λιτερωτάδεις. Ἡσαν δὲ ἀκάθαρτοι, διότι οὔτε ὑπόνομοι ὑπῆρχον οὔτε ἄλλα μέσα κινδυριότητος. Τὰ αἰματα τῶν σφαζομένων ζώων καὶ αἱ ἀκάθαρτοι τῶν οἰκιῶν ἐχύνοντο εἰς τὰς δύους, τῶν δροίων μόνοι καθαρισταὶ ἥσαν οἱ χοίροι. Στρῶ-

σις ὅδῶν καὶ πεζοδρόμια ἡσαν πράγματα ἄγνωστα. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν χειμῶνα αἱ ὁδοὶ πολλάκις ἐγίνοντο ἀδιάβατοι ἐνεκα τοῦ βιορέθρου καὶ οἱ ἔξερχόμενοι κατὰ τὴν νύκτα ἔπρεπε νὰ φέρουν φανόν, διότι φωτισμὸς δημοτικὸς δὲν ὑπήρχεν.

Μεσαιωνικὴ πόλις

Οἱ δρόμοι τῶν πόλεων ἡσαν πολὺ στενοί, ὅπως εἰς πολλὰς παλαιὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Αἱ οἰκίαι εἶχον περίεργον κατασκευήν, τὸ ισόγειον ἦτο πέτρινον καὶ χαμηλόν. 'Επ' αὐτοῦ ἐκτιζέτο δεύτερον πάτωμα πλατύτερον, τὸ δποῖον ἀνήρχετο πολλάκις εἰς μέγα ὕψος. Τοιουτοτρόπως ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν οἰκιῶν ἐγίνετο ἀκόμη μικροτέρα. Συνήθως αἱ οἰκίαι εἶχον κατάστημα εἰς τὸ ισόγειον καὶ τὸ ιδιαίτερον ἔμβλημα εἰς τὴν πρόσοψιν. 'Η οἰκία πρὸς τὰ δεξιά ἔχει ὡς ἔμβλημα τροχόν, δ ὅποιος δεικνύει τὸ κάτωθι κατάστημα είναι ἀμαξοποιεῖν.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους δύο ιφοβεραὶ μάστιγες ἡπείλουν τὰς πόλεις τοῦ μεσαίωνος, ἡ πυρκαϊὰ καὶ ἡ πανώλης. Αἱ οἰκίαι ἡσαν ἔγλινται καὶ πολὺ πλησίον ἡ μία τις ἀλίης. Διὰ τοῦτο ἂν συνέβαινε ν' ἀρχίσῃ πυρκαϊὰ εἰς τινα οἰκίαν, ἔκαίετο δλόκληρος συνοι-

κία καὶ πολλάκις διόκληρος ἢ πόλις. Τοιουτοτρόπως ἡ Ρουέν (Ruen) εἰς διάστημα εἰκοσιπέντε ἑτῶν (1200—1225) ἐκάθη ἔξι φοράς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐλαμβάνοντο πολλὰ μέτρα πρὸς πρόληψιν τῶν πυρκαϊῶν. Οἱ ἐργάται διετάσσοντο νὰ μὴ ἐργάζωνται μὲ φῶς, τὴν δύρδονταν καὶ ἐνάτην ἐσπερινὴν δικάδων τῆς ἐκκλησίας ἐσήμαινε τὸ «couvre-feu», δηλ. νὰ σβύσουν τὰ φῶτα.

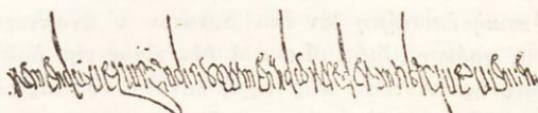
Ἐπίσης μεγάλη πληγὴ τῶν μεσαιωνικῶν πόλεων ἦσαν αἱ ἐπιδημίαι καὶ προπάντων ἡ πανώλης, τῆς δοπίας τὴν διάδοσιν ηὐνόει ἡ ἀκαθαρσία τῶν δδῶν. Μὲ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ θέρους ἡ δυσωδία ἦτο ἀφόρητος, τὰ δὲ ὕδατα ἐμολύνοντο εὐκόλως. Διὰ τοῦτο δταν ἡ πανώλης ἐνέσκηπτεν εἰς μίαν πόλιν, ἐφόνευε τοὺς ἀνθρώπους κατὰ χιλιάδας. Κατὰ τὴν πανώλη τοῦ 1348 (la peste noire), κατὰ τὸν ἑκατονταετῆ πόλεμον, λέγουν ὅτι ἀπέθανε τὸ ἐν τοῖτον τῶν κατοίκων τῆς Γαλλίας. Ἀλλῃ ἐπιδημίᾳ τὸ 1418 εἰς τρεῖς μῆνας ἐστειλεν εἰς τὸν Ἀδην μόνον εἰς Παρισίους περίπου 100 χιλ. ψυχῶν.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Ἐκ τῆς μεταναστεύσεως τῶν γερμανικῶν λαῶν μεγάλην καταστροφὴν ὑπέστησαν τὰ γράμματα, ἡ δὲ Εὐρώπη ἔζησε μακροὺς; αἰῶνας ἀμάθειας μετὰ τὴν δριστικὴν διαμόρφωσιν τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου. Διὰ τοῦτο οἱ πρῶτοι Ἰδίως αἰῶνες τῶν μέσων χρόνων δικαίως θεωροῦνται αἰῶνες σκοτεινοί. Ἐπὶ τῶν Μεροβενζίεν βασιλέων π. χ. ἦτοι ὄσον μεγάλη ἡ ἀμάθεια εἰς Γαλλίαν, ὥστε δυσκόλως εὑρίσκοντο ἐγγράμματοι ἀνθρώποι διὰ τὰς κροτικὰς ἢ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑπηρεσίας. Τὰ δὲ λίγα χειρόγραφα, τὰ δοπία σώζονται ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, εἰναι τελείως πρωτόγονα. Ὁ Κάρολος δέ Μέγας, ἀγράμματος δὲ Ἰδίος, ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα καὶ Ἰδρυσε σχολεῖα, ὥστε οἱ Εὐρωπαῖοι ἀπὸ αὐτοῦ χρονολογοῦν τὴν πρώτην ἀναγέννησιν τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἀκόμη δὲ γραμματεύς του Ἐγινάρδος (Eginhard) ἐπιχειρήσας νὰ συγγράψῃ τὸν βίον του δὲν κατώρθωνεν δέ τοιούτοις ἀποτελεσμάτων τὸν θραμματικὸν αὐτοκρατόρα τοῦ Βασιλείου τῶν Καρολίδων τοῦ θραμματικοῦ συγγραφέως Σουετωνίου ὃς ὑπόδειγμα καὶ περιωρίσθη εἰς ἀπλῆν ἀντικατάστασιν τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τῶν τοῦ Καρόλου.

Ἡ πενιχρὰ παιδεία τῶν χρόνων τούτων περιωρίζετο εἰς τὰ μοναστήρια, ὅπου οἱ μοναχοὶ ἐμάνθανον γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν

καὶ ἀντέγραφον καὶ διετήρουν τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα. Εἰς τοῦτο
διφείλομεν τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Οἱ εὐγενεῖς
ἥσαν τελείως ἀγοράμματοι, ὃ δὲ κλῆρος ἐμάνθανε τὰ ἐκκλησια-
στικὰ γράμματα καὶ γλῶσσαν ἐπίσημον εἶχε τὴν παρεφθαρμένην
λατινικήν, τὴν λεγομένην λατινικὴν ἐκκλησιαστικὴν τῶν μέσων
χρόνων. Αὕτη ἡτοῦ ἡ λογία λογοτεχνία. Ἀλλὰ μεταξὺ τοῦ λαοῦ,
ὅ δποιος ὥμελει τὰ νεοσχηματισθέντα λαϊκὰ γλωσσικὰ Ἰδιώματα,

EXPLICIUNT CAPITULA.

PLERIQUE MORTALIUM.

*Studio et gloria saeculari inaniter.
dedit exinde perennem ut putabant*

Γραφὴ

Είναι δείγματα γραφῆς τῶν χρόνων τῶν Μεροβενζίεν καὶ τοῦ Καρό-
λου τοῦ Μεγάλου, ὃ δποιος ἔδωκεν ὥθησιν εἰς τὰ γράμματα. Τὸ δεύτερον
εἴναι ἀπόσπασμα χειρογράφου περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἅγιου Μαρτίνου καὶ
λέγει λατινιστί: *Expliciunt capitula. Plerique mortalium studio et
gloria saeculari inaniter dedit ex inde perennem, ut putabant.*

τὴν Γαλλικήν, Ἰταλικήν, Γερμανικὴν κλπ., ἀνεπιύχθη ἡ δη-
μώδης λογοτεχνία καὶ Ἰδίως ἡ ποίησις. Τὰ προϊόντα τῆς ποιη-
σεως ταύτης ἥσαν ἐπικὰ καὶ λυρικὰ ποίηματα καὶ μῦθοι διαφό-
ρου περιεχομένου. Τινὰ τῶν ποιημάτων τούτων ἥσαν ἀξιόλογα,
ῶς π. χ. τὸ γαλλικὸν ἔτος Chanson de Roland (ΙΒ' αἰών), τὰ δποια ψάλλουν τὸν ἡρωισμὸν καὶ τὸν θάνατον τοῦ
Μεγάλου Ρολάν, καὶ τὸ περίφημον γερμανικὸν ἔπος Nibelungen-
gen, τὸ δποιὸν διατηρεῖ ἀναμνήσεις τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἄττιλα
(1200).

Ἐκ τῶν ἐπιστημῶν ἐκαλλιεργεῖτο ἡ Θεολογία καὶ ἡ Φιλοσο-
φία. Τὴν φιλοσοφίαν οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως παρέλαβον ἀπὸ τοὺς
Ἀραβας τῆς Ἰσπανίας, οἱ δποιοι εἶχον μεταφράσει τοὺς Ἑλληνας
φιλοσόφους καὶ Ἰδίως τὸν Ἀριστοτέλην. Οἱ λόγιοι τῆς Δύσεως
μετέφρασαν τὸν Ἀριστοτέλην εἰς τὴν λατινικὴν καὶ δι' αὐτοῦ

ἔξητουν νὰ λύσουν πάσας τὰς ἀπορίας, αἱ ὅποιαι ἥρχισαν νὰ γεννῶνται τόιε. Σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας ἡτοῦ ν' ἀποδεῖξῃ διὰ τοῦ λογικοῦ τὰς ἀληθείας ιῆς θρησκείας, ίδίως δὲ ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰώνος ἥρχισεν ἀξιόλογος διανοητικὴ κίνησις, τὴν ὅποιαν ὠνόμασαν **Σχολαστικὴν φιλοσοφίαν**. Ἡ κυριωτέρα ἐστία αὐτῆς ἡτοῦ τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων, ἡ Σορβόνη. Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία τῶν μέσων χρόνων οὐδέποτε ἀπέκτησεν αὐτοτέλειαν καὶ ἔμεινεν ὑπηρέτια, καθὼς λέγουν, τῆς Θεολογίας (*ancilla Theologiae*).

Ἡ Φυσικὴ ἐπιστήμη δὲν ἡτοῦ δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῇ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, διότι οἱ σοφοὶ δὲν εἶχον τὴν δρθὴν μέθοδον τῆς ἐρεύνης. Ἀντὶ νὰ παρατηρήσουν ἀπ' εὐθείας τὴν φύσιν καὶ ν' ἀνακαλύψουν τοὺς νόμους τῶν φαινομένων, τὴν λύσιν πάσης ἀπορίας ἔξητουν εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων σοφῶν, ίδίως τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐξηρτῶντο δηλαδὴ ἀπὸ αὐθεντίας.

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Ἡ μετανάστευσις τῶν λαῶν καὶ μετὰ ταῦτα αἱ ἐπιδρομαὶ ἐπροξένη ταν μεγάλην καταστροφὴν εἰς τὴν τέχνην. Οἱ τεχνῖται ἥσαν στανιώτατοι καὶ ἀδέξιοι, ὥστε ἐθαυμάσθη ὁ τεχνίτης, ὁ δποῖος καὶ τεσκεύασε χονδροειδῆ χρύσοῦν θρόνον κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Μεροβενζιέν. Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι τῶν χρόνων τούτων εἶχον μεγαλυτέραν ἀνάγκην τῆς τέχνης, ίδίως τῆς οἰκοδομικῆς, διότι οἱ μὲν ἡγεμόνες ἐχορειάζοντο πύργους, ἡ δὲ θρησκεία ναοὺς διὰ τὴν λατρείαν. Διὰ τοῦτο δὲν ἐλησμονήθη εἰς τὴν Δύσιν ἡ παράδοσις τῆς οικοδομικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀφοῦ δὲ ἡ φεουδαρχία ἔλαβε τὴν δριστικήν της μορφὴν κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα καὶ διποτικὸς βίος εἶχε καταπληκτικὴν διάδοσιν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἀρχίζει ἡ Ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους συμπίπτει καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς δημόδους μεσαιωνικῆς ποιῆσεως. Ἀλλ' ὅσην ἀξίαν καὶ ἄν εἴχη αὕτη, ἡ ψυχὴ τοῦ μεσαιώνος κυρίως ἀτετυπώθη εἰς τὴν τέχνην καὶ ίδίως τὴν ἀρχιτεκτονικήν. Τὸ κέντρον τῆς ἀναγεννήσεως ταύτης ἡτοῦ ἡ Γαλλία, τὸ δὲ οἰκοδόμημα, τὸ δποῖον μᾶς δίδει τὸν τύπον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, εἰναι ἡ ἐκκλησία. Διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἥρχισε κατασκευὴ ἐκκλησιῶν εἰς ὅλας τὰς πόλεις, αἱ δποῖαι ἡμιλλῶντο ποία νὰ παρουσιάσῃ τὸν καλύτερον καθεδρικὸν ναόν.

“Ολη ἡ καλλιτεχνία τοῦ μεστίωνος συγκεντρώνεται εἰς τὸν ναόν. Πᾶσαι αἱ τέχναι, ἀρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική,

διακοσμητικὴ συνεργάζονται διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτοῦ. Τοῦτο ἔξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι τὰ μνημεῖα ταῦτα εἶναι δημιουργῆματα θερμῆς πίστεως. Οἱ ἀνθρώποι τοῦ μεσαίωνος ἐπίστευον ὅτι εἰς τὸ βάθος τοῦ νυοῦ κατοικεῖ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀόρατος, ἀλλὰ πάντοτε παρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὃ ναὸς δὲν ἦτο προωρισμένος, ὅπως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, νὰ στεγάζῃ μόνον τὸ ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ περιλάβῃ λαὸν ὃς ἕκληρον, ἐλάμβανε μεγάλας διαστάσεις. Ἐννοεῖται λοιπὸν πῶς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀθλιότητα τῶν μεσαιωνικῶν οἰκιῶν οἱ ναοὶ ἡσαν ἔργα κολοσσιαῖν, μνημεῖα μαρτυροῦντα ὁμαδικὴν καὶ ἐντατικὴν προσπάθειαν ὅλου τοῦ λαοῦ.

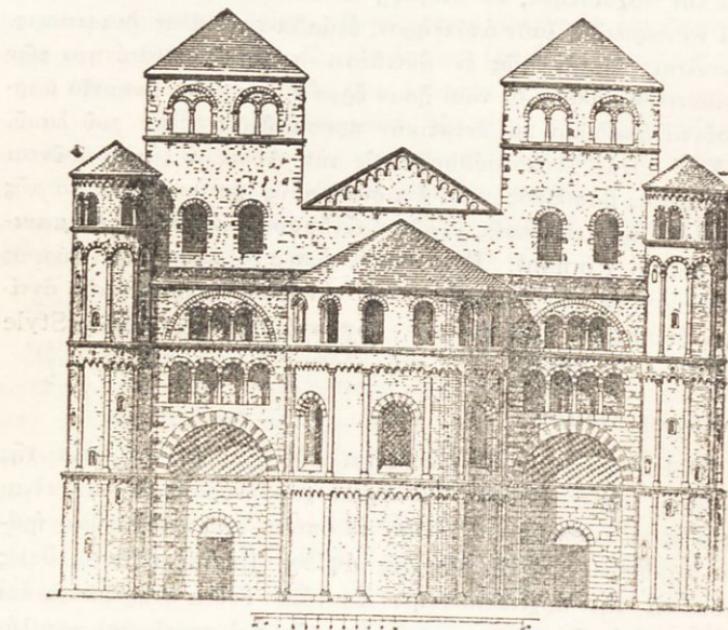
Καὶ ἀρχὰς ἔξηκολούθησαν εἰς τὴν Δύσιν ν' ἀπομιμοῦνται τὰς παλαιὰς βασιλικὰς καὶ ἔκτισαν ναὸν κατὰ τὰ σχέδια τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Τοῦτο ὠνόμασαν *Pυθμὸν Ρωμανικὸν* (Style Roman). Βραδύτερον ὅμως οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἀκολουθοῦντες τὴν Ἰδιοφυΐαν καὶ τὴν Ἰδίαν καλλιεργοῦντα ἀντιληψιν διέπλασαν νέον ρυθμόν, τὸν λεγόμενον *Γοτθικὸν* (Style Gothique ή Ogival).

ΡΩΜΑΝΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ

Ο Ρωμανικὸς ναὸς διανείζεται τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Τὸ κύριον χαρακτηριστικόν του εἶναι ἡ χρῆσις τῶν θόλων καὶ τόξων, τὰ ὅποια ἔχουν τὸ σχῆμα ὥμισεος περιφερείας, ή τῆς πλήρους ἀψίδος (*pleine cintre*), ὅπως λέγουν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν. Τὰ τόξα ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ στύλων, οἱ ὅποιοι εἶναι γενικῶς βραχεῖς καὶ παχεῖς καὶ καταλήγουν εἰς κιονόκρανα κοντόχονδρα ή ἐπὶ κιόνων. Οἱ τοῖχοι έχουντειρικῶς ὑποστηρίζονται ἐπίσης διὰ κιόνων, ἀντιστηριγμάτων καλούμενων, οἱ ὅποιοι φθάνουν μέχρι σχεδὸν τῆς στέγης. Εἰς πλείστους ναὸν τοῦ ρυθμοῦ τούτου η στέγη καλύπτεται διὰ θόλου κατὰ βυζαντινὴν ἐπίδρασιν. Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα καὶ μικρά, ἀλλὰ διακοσμημένα φιλοκάλως μὲ κιονίσκους καὶ φαβδώσεις. Ωσαύτως χαρακτηριστικὸν τοῦ ρυθμοῦ τούτου εἶναι τὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὅποια η κτίζονται παραπλεύρως τοῦ ναοῦ ή ἐκατέρωθεν τῆς προσόψεως ή ἐπὶ τοῦ σημείου, ὅπου γίνεται ἡ ἔνωσις τοῦ σταυροῦ. Εἰς πολλοὺς ναοὺς ὑπάρχουν πέντε κωδωνοστάσια προσδίδοντα χάριν καὶ κομψότητα. Ή διακόσμησις τῶν ναῶν τοῦ ελδους τούτου εἶναι ποικίλη. Τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους καλύπτουν διάφοροι τοιχογραφίαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὸν

βίον τῶν ἀγίων, πέριξ δὲ τῆς θύρας ὑπῆρχον γλυπτὰ κοσμήματα ἐπὶ τοῦ λίθου ἐν σχήματι ρόδων, δδέντων πρίνος κ. ἄ.

Ο Ρωμανικὸς ρυθμὸς ἔτελειοποιήθη κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ IA' καὶ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ IB' αἰώνος (1060—1150). Τότε ἐκτίσθησαν περίφημοι ἔκκλησίαι (Saint Trophime-

Ρωμανικὸς ναὸς

Ναὸς τοῦ Trièves, δυτικὴ πλευρά. Διακρίνομεν καθαρὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ρωμανικοῦ ρυθμοῦ, τοὺς βαρεῖς τοίχους, τὰ ἡμικυκλικὰ τόξα, δλίγα καὶ μικρὰ παράθυρα.

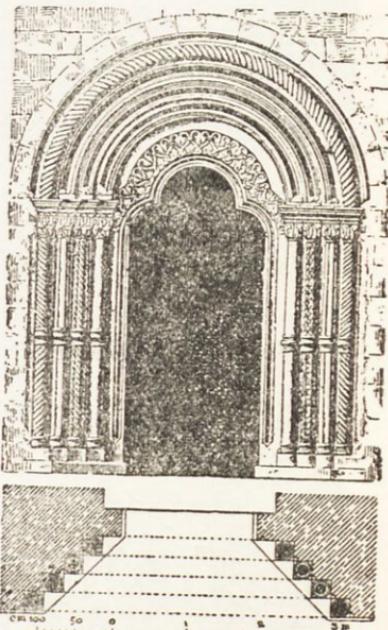
ἐν Arles, Saint Sermin ἢν Toulouse, Notre Dame ἢν Puy, Saint Pierre ἢν Angoulême κλπ. .

ΓΟΤΘΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ

Εἰς τὸν ρυθμὸν οἱ θόλοι κατασκευάζονται διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν τόξων Δύο τόξα κεκαμμένα ἐκ λίθου διασταυροῦνται διαγωνίως ὑπὸ ἐκάστην μεσόδημην τοῦ θόλου, τὸν δοποῖον ὑποβαστάζουν. Ἐξωτερικῶς ἀψίδες ἐλαφραὶ (arcs bout-

tants) βασιζόμεναι ἐπὶ ἀντιστηριγμάτων ἐν σχήματι παχυτά των στύλων στηρίζουν τὸ οἰκοδόμημα.

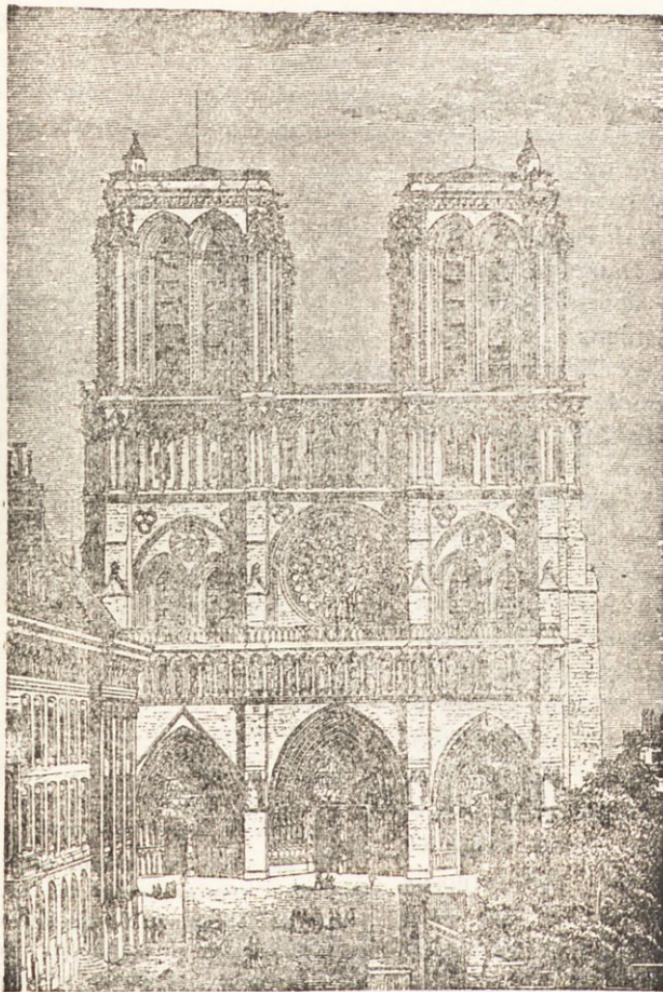
Τὸ σύστημα τῶν διασταυρουμένων τόξων καὶ τῶν ἀψίδων ἔξησφάλιζε τόσον μεγάλην στερεότητα, ὥστε ἡδυνήθησαν νὰ δώσουν εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα ὑψος κολοσσιαῖν. Ὁ θόλος ἔξηρθη εἰς ὑψος 34 μ. ἐν τῇ Notre Dame de Paris, 43 μ. εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς Amiens καὶ τοῦ Metz, 46 μ. ἐν Beauvais. Συγχρόνως οἱ στύλοι, οἱ δόποιοι ὑποβαστάζουν αὐτούν, λεπτύνονται καὶ ἐπιμηκύνονται. Σχηματίζονται συμπλέγματα στύλων, οἱ δόποιοι ἀνυψοῦνται μέχρι τῆς στέγης τῆς ἐκκλησίας ὡς λεπτοὶ κλῶνοι καὶ ἔξαφανίζονται ὑπὸ τὸν θόλον ὡς δεσμίδες κλάδων δένδρου. Μεταξὺ τῶν στύλων ὑπάρχουν κενά, κατηργήθησαν δὲ οἱ τοῖχοι σχεδὸν ἐξ δολοκλήρου, ἐπειδὴ ἐπήρχουν οἱ στύλοι πρὸς στήριξιν τοῦ θόλου καὶ τοῦ ὄλου οἰκοδομήματος. Ἀντικατεστάθησαν δὲ διὰ παραθύρων τεραστίων διαστάσεων, μεταξὺ τῶν δόποίων οἱ στύλοι κατέχουν ἐλαχίστην θέσιν, διότι εἶναι πολὺ λεπτοί. Τὰ παράθυρα ταῦτα κοσμοῦνται μὲν πολυχρώμους ὕάλους, αἱ δόποιαι ἀφίνουν τὸ φῶς ἀφθονον νὰ εἰσέρχεται ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Ἐκατέρωθεν τοῦ πυλῶνος ἐν τῇ προσόψῃ υψοῦνται δύο πύργοι, δεχόμε-

Πύλη Ρωμανικοῦ ναοῦ

Ἡ πύλη τοῦ μεσαιωνικοῦ ναοῦ ἔχει ιδιαιτέρων μεγαλοπρέπειαν καὶ καλλιτεχνικὴν ἐπεξεργασίαν. Εἰς τὴν πύλην τῶν οιωμανικῶν ναῶν γίνεται χρῆσις τῶν λεπτῶν ἡμικιόνων, οἱ δόποιοι φέρουν εἰς τὸ μέσον δακτύλιον. Διὰ τῶν δακτυλίων τούτων ἐνισχύεται ἡ ἐντύπωσις τῆς στερεότητος. Τὸ τόξον ὑπεράνω τῶν κιόνων εἶναι ἡμικυκλικὸν καὶ διατηρεῖ, δῆπος καὶ αἱ ἀψίδες τοῦ ἐσωτερικοῦ, τὴν κανονικότητα τῆς οιωματικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ πύλη τῶν οιωμανικῶν ναῶν εἶναι σχετικῶς πολὺ μικροτέρα τοῦ Γοτθικοῦ.

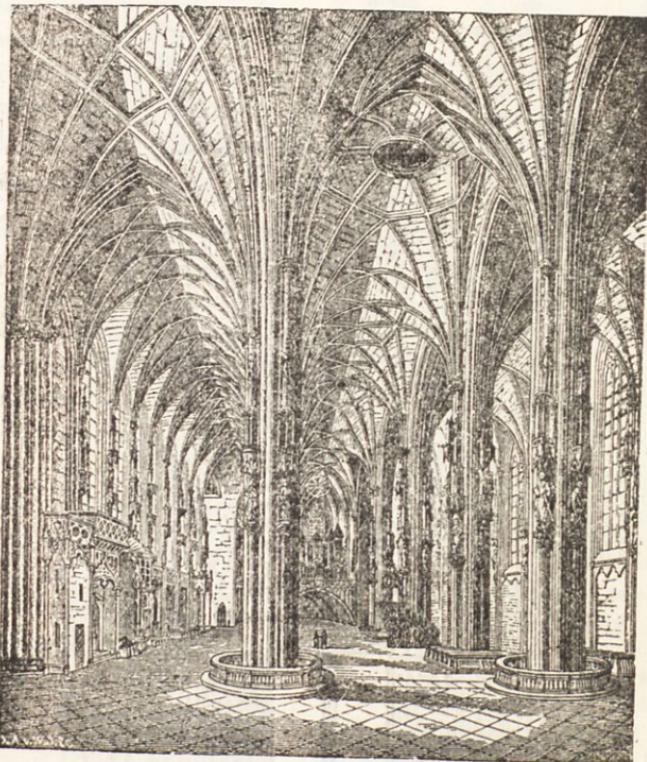
'Ιστορία τῶν μέσων χρόνων—γ' ἐκδοσις

Γοτθικός ναός (έξωτερικόν)

Η Παναγία τῶν Παρισίων, ἐν ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τοῦ γοτθικοῦ ρυθμοῦ, ἔργον τοῦ ΙΓ' αἰδηνος. Ἐχει ὑψος 68 μ., μῆκος 130, πλάτος 48 μ. [Ο Παρθενών ἔχει ὑψος 17, μῆκος 60, πλάτος 30 μ.]. Τρεῖς μεγαλοπρεπεῖς πύλαι μὲ περίτεχνα ἀνάγλυφα καὶ πλῆθος ἀγαλμάτων φέρουν εἰς τὸ έσωτερικό τοῦ ναοῦ. Ἀνισθεν σύντῶν εἰναι ἔξωστης φέρων 28 ἀνδριάντας τῶν βασιλέων. Εἰς τὸ μέσον κολοσσιαίον κυκλικὸν παράθυρον διαμέτρου 13 μ. Υπιφάνω αὐτοῦ τρίτος ἔξωστης καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ δύο πύργοι ὑπερύψηλοι. Τὸ ὑψος τῶν παραθύρων μόνον ὑπερβαίνει τὸ ὑψος οἰκίας μὲ ἐπτά πατώματα, ἡ δούια εὑρίσκεται παραπλεύρως ἀριστερά.

νοι τὸ φῶς διὰ παμμεγίστων παραθύρων, τὰ δποῖα καταλαμβάνουν σχεδὸν ὅλον τὸ ὑψος τῶν πύργων. Ἀνωθεν τοῦ ἵεροῦ ὑφοῦται τὸ κωδωνοστάσιον, τὸ δποῖον ἀπολήγει

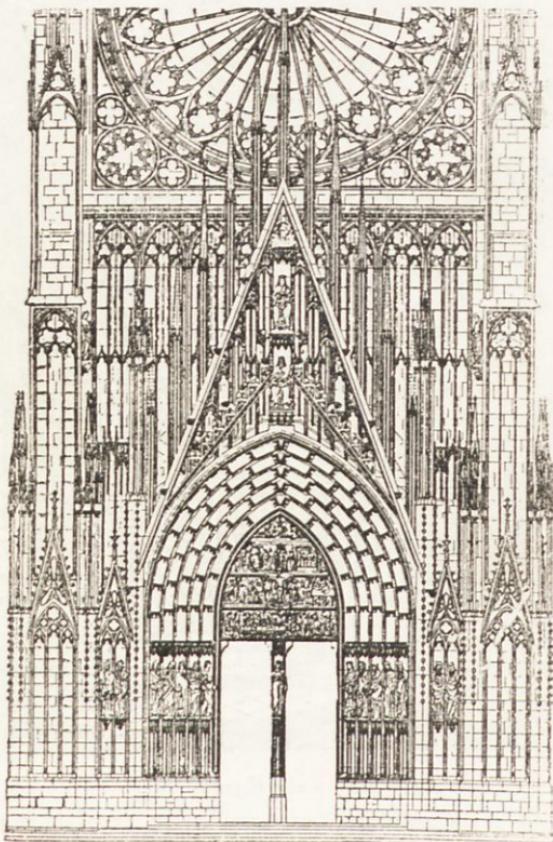
Γοτθικὸς ναὸς (ἐσωτερικὸν)

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κενθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Στεφάνου τῆς Βιέννης. Διακρίνομεν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ γοτθικοῦ ρυθμοῦ. Οἱ κίονες ὑφοῦνται ἐλφρότατοι καὶ διακλαδιζόμενοι στηρίζουν τὸν θόλον, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ παρέχει τὴν ἐντύπωσιν πυκνοῦ δάσους, ὃντος συμπλέκονται οἱ κλάδοι τῶν δένδρων. Τὰ κολοσσαῖα παράθυρα μεταξὺ τῶν κιόνων χύνουν ἄπλετον φῶς ἐντὸς τῶν ναῶν.

εἰς αἰχμήν. Περίφημος ναὸς καὶ τὸν γοτθικὸν ρυθμὸν εἶναι ἡ Παναγία (Notre Dame) τῶν Παρισίων, ὁ κοθεδρικὸς ναὸς τῶν Reims, οἱ γερμανικοὶ ναοὶ τοῦ Στρασβούργου, τῆς Κολωνίας κ.ἄ.

‘Ο ναὸς τοῦ ρυθμοῦ Roman παρέχει κυρίως τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἰσχύος καὶ τῆς στερεότητος. Ἀλλὰ τὸ γοτθικὸν μνημεῖον προ-

ἔνει τὴν ἐντύπωσιν τῆς τόλμης καὶ τῆς καταπληκτικῆς ἐλαφρότητος. Ἐκεῖνος παρὰ τὴν σοβαρότητα καὶ ἐπιβολὴν διατηρεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν θλῖψιν τῶν πρώτων σκοτεινῶν αἰώνων τῶν

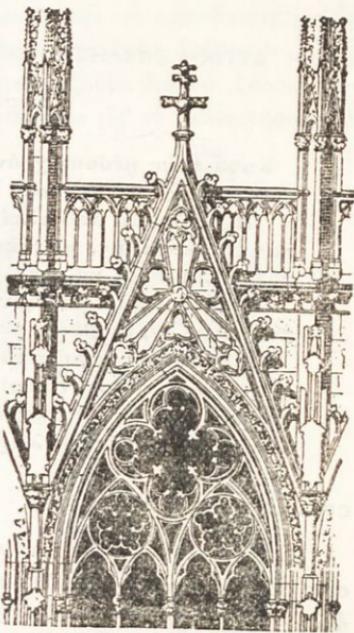
Πύλη γοτθικοῦ ναοῦ

“Η κυρία εἶσοδος τοῦ ναοῦ τοῦ Στρασβούργου. Η Πύλη τοῦ γοτθικοῦ ναοῦ διατηρεῖ κατ’ οὐδίσιαν τὸ πλαίσιον τοῦ φωμανικοῦ. Οἱ στύλοι ὅμως γίνονται λεπτότεροι καὶ περίτεχνοι καὶ ἀπολήγουν εἰς γωνιώδη τόξα. Μεταξὺ αὐτῶν κατασκευάζονται κόγχαι, εἰς τὰς ὁποίας τοποθετοῦνται ἀγάλματα. Κατὰ ἔκαντοντάς ἀριθμοῦνται τὰ ἀγάλματα εἰς τὰς πύλας πολλῶν ναῶν (580 ἔχει ὁ καθεδρικὸς τοῦ Reims). Η ἐπιφάνεια, τὴν δοπίαν σχηματίζουν αἱ γραμμαὶ τοῦ τόξου ἐπάνω εἰς τὴν πύλην, ἡ λεγομένη τύμπανον, είναι θαυμασίως κοσμημένη. Ἐπὶ τῆς γωνίας τοῦ τόξου εὑρίσκεται ἐν ἀπό τὰ μεγαλοπρεπέστερα κοσμήματα τοῦ γοτθικοῦ ναοῦ, δηλαδὴ μέγα κυκλικὸν παράθυρον (rose) κοσμούμενον ἀπὸ ἐγχρώμους ἡ εἰκονογραφημένους ύελοπίνακας.

μέσων χρόνων, ἐνῶ δὲ γοτθικὸς ναὸς ἐνθυμίζει τὴν θέαν τῶν μεγάλων δασῶν τῆς Β. Εὐρώπης καὶ παρέχει τὴν δωματικὴν συγκίνησιν, τὴν δοτοίαν ἀπόπνεουν αἱ σκέψεις, ηδὲ ρωμανικὴ ποίησις καὶ αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις τῶν μεσων χρόνων, καὶ εἰναι τὰ πιστότερα σύμβολοι τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης τοῦ μεσαίωνος.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ

Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν τοῦ μεσαίωνος ἦτο ἔξαιρετικῶς πλουσία, συνίστατο δὲ εἰς ζωγραφικὴν καὶ γλυπτικὴν. Τὰ κολοσσιαῖα πιράθυρα τῶν ἐκκλησιῶν ἔφερον πελῷοις διαφανεῖς πίνακας (vitraux), ἐπὶ τῶν δοτοίων ἐξωγραφίζοντο ἄλλοτε τὰ σπουδαιότερα ἐπει σόδια τῆς ζωῆς ἐνὸς ἀγίου· ἄλλοτε αἱ ἑργασίαι τῶν διαφόρων ἐπαγγειλμάτων. Ἀλλ' ή θαυμασιωτέρα διακόσμησις ἦτο γλυπτική. Φυτὰ καὶ ἀνθη παντὸς εἰδῶνς χρησιμεύουν ὡς ὑποδείγματα, ἀνάγλυφα δὲ ὑπεράνω τοῦ πυλῶνος ἢ ναπαριστοῦν τὰς σκηνὰς τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἱαγίων, τὴν Ἀνάστασιν, τὴν δευτέραν παρουσίαν, τὸν Παραδεισόν, τὴν Κόλασιν κτλ. Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα ἐτίθεντο ἄλλοτε εἰς στοὰν εἰς τὸ μέσον τῆς προσόψεως, ἄλλοτε ἔκατέρωθεν των ἑργων ἢ τέχνη μαρτυρεῖ τὴν ἀκμὴν τῆς γλυπτικῆς. Ἰδίως ἀξιοθαύμαστα εἰναι τὰ γλυπτικὰ ἔργα τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῶν Reims.

Παράθυρον Γοτθικοῦ ναοῦ
(καθεδρικοῦ Κολωνίας)

Ἡ διαρρόθυμισις τοῦ γοτθικοῦ ναοῦ ἐπέτρεπε τὴν κατασκευὴν πολὺ μεγάλων καὶ ὑψηλῶν παραθύρων, τὰ δοποῖα ἀπολίγουν εἰς δξεῖαν γονίαν. Τὸ ὑψος τῶν παραθύρων ἐπιβάλλει τὴν διαιρέσειν αὐτῶν δι' ἐνὸς ἢ περισσοτέρων λιθίνων στήλων, οἱ δοποῖοι εἰς τὸ ἐπάνω ἄξοναν συνδέονται διὰ γωνιωδῶν τόξων καὶ ὑποβαστάζουν δλόκηδρον ἐπιφάνειαν πεφιτέχνων κοσμημάτων ἐκ διατρήτου λίθου. Τὰ παράθυρα ἀποτελοῦν ἐν ἐκ τῶν ὅραι ταῖτων καὶ χαρακτηριστικῶν κοσμημάτων τοῦ γοτθικοῦ θυμοῦ.

τῆς πύλης Τῶν γλυπτικῶν τούτων ἑργων ἢ τέχνη μαρτυρεῖ τὴν ἀκμὴν τῆς γλυπτικῆς. Ἰδίως ἀξιοθαύμαστα εἰναι τὰ γλυπτικὰ ἔργα τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῶν Reims.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ²⁸

Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Κατά τοὺς μέδους χρόνους εἶναι μεγίστη ἡ ιδέη τοῦ κλήρου εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην.

Ἡ εκκλησία ἀποτελεῖ ιδεογράφη δραγάνωσιν μὲ τὸν Πάπαν ἐπὶ κεφαλῆς, μὲ τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς ἱερεῖς καὶ τὰ πολυπληθῆ καὶ καλῶς ὠργανωμένα μοναχικά τάγματα.

Ἡ εκκλησία ἔχει ἔξουσιαν πολιτικήν, δικαστικήν, ἐκπαιδευτικήν, διαθέτει πνευματικά καὶ ψλικά δπλα.

Διὰ τοῦτο ἡ κεφαλὴ τῆς εκκλησίας, ὁ Πάπας, αἰδοθάνεται ἑαυτὸν ως ἀνώτατον κυριαρχον καὶ ωνθυιστὴν τῆς Εὐρώπης καὶ εἰς τὴν δύγκρονθιν πρός τὰν κοδυτικήν ἔξουσιαν ἀποδεικνύεται ἐπανειλημμένως ὁ ιδικυρότερος.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοινωνίαν δὲ κλῆρος τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας εἴχε μεγάλην θέσιν. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν βιαιοτήτων καὶ τῆς ἀναρχίας τοῦ μεσαίωνος δὲ κλῆρος; περιέσωσε τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, προσεπάθησε νὰ χαλαρώσῃ τὴν τραχύτητα τῶν ηθῶν καὶ νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ μικρούς.

Ο δραγανισμὸς τῆς ἐκκλησίας ἦτο δέεῆς. Κατ' ἀρχὰς εἰς ἐκάστην πόλιν μεγάλην ὑπῆρχεν εἰς Ἐπίσκοπος (évêque) καὶ μία ἐκκλησίᾳ, εἰς τὴν δροίαν ἥρχοντο νὰ τελοῦν τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα οἱ κατοικοῦντες τὰς πέροιξ κωμοπόλεις καὶ τὰ χωρία. Ὅπο τὸν ἐπίσκοπον διετέλουν οἱ ἱερεῖς (prêtre) τῆς πόλεως. Άλλα βραδύτερον ἐκτίσθησαν καὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ χωρία. Τότε δὲ πρῶτος, αὸς ἔλαβε τὸ ὄνομα Καθεδρικὸς (cathédrale), οἱ δὲ ἄλλοι ὀνομάσθησαν Ἐνοριακοὶ (paroisse ἐκ τοῦ λατιν. paroecia=ἐνορία) καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῶν ἐφημέριοι (curé).

Ἐκτὸς τοῦ κλήρου σὺν τῷ χρόνῳ ἐδημιουργήθησαν οἱ Μοναχοὶ, οἱ ὅποιοι ἔζων μαζὶ ἐν κοινωνίᾳ ἰδιαιτέρᾳ ἐντὸς τῶν μοναστηρίων. Οἱ μοναχοὶ ἦσαν συνήθως ἀνώτεροι τοῦ ἄλλου κλήρου. Διότι, ἐνῶ δὲ κλῆρος πολλάκις ἐχρηματίζετο εἰς βάρος τῶν πιστῶν, οἱ μοναχοὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὰ μοναστήρια ἔξ ἀγνῆς πί-

στεως καὶ ἐκ καταφρονήσεως τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν. Ἐκτὸς τούτου οἱ μοναχοὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἀγνοίας τοῦ μεσαίωνος διετήρησαν ἔχνη τινὰ μαθήσεως καὶ τὸ σπουδαιότερον ὑπῆρξαν καλλιεργηταὶ τῆς γῆς καὶ τὰ μοναστήρια ἀπέβησαν οἱ πυρῆνες πόλεων. Διότι οἱ μοναχοὶ ἡναγκάζοντο διὰ νὰ ζήσουν νὰ καλλιεργοῦν τὰς γαίας, αἱ ὁποῖαι ἀνήκον εἰς τὸ μοναστήριον. Ἐπειδὴ

**Ἐνδυμασίαι ἱερέων τῆς Δύσεως*

(Θ' αἰών)

δὲ ἡ ἔκκλησία ἐνέπνεε σεβασμόν, αἱ γαῖαι ἡσαν ἀσφαλεῖς καὶ οὕτω πέριξ αὐτῶν ἐσχηματίζετο ζώνη ἀσφαλείας, ὃπου οἱ χωρικοὶ ἥρχοντο νὰ ζητήσουν ἀσυλον. Τοιουτοτόπως τὸ μοναστήριον μετὰ τῶν γαιῶν του ἀπέβη ὑπόδειγμα ἀγροτικοῦ κτήματος καὶ εὐθὺς περιεκυλοῦτο ὑπὸ συνοικισμῶν χωρικῶν, οἱ δποῖοι πολλάκις ἔξειλίσσοντο εἰς πόλεις μεγάλας. Περισσότεραὶ τῶν ἔκατὸν πόλεων τῆς Γαλλίας ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν.

Η ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

‘Ο αληθός δὲν περιωρίζετο εἰς τὰ καθαρῶς θρησκευτικά του ἔργα, δηλαδὴ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς θρησκείας, τὴν καθοδή-

γησιν τῶν πιστῶν, τὴν τέλεσιν τῶν λειτουργιῶν, τὰς χειροτονίας, ἀλλ' εἶχε καὶ ἄλλην ἔξουσίαν. Εἶχε :

α') *Πολιτικὴν ἔξουσίαν*. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους δὲν ὑπῆρχε δημοσικὴ ἀρχή, ἡ δποῖα νὰ κρατῇ τακτικὰ βιβλία τῆς γεννήσεως, τοῦ γάμου καὶ τοῦ θανάτου τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶχεν ἀναλάβει ὁ κλῆρος, ὁ δποῖος τὴν βάπτισιν, τὴν στέψιν καὶ τὸν ἐνταφιασμὸν ἐπιστοποίει καὶ κατεχώριζεν εἰς ἴδιαίτερα βιβλία, ἐκ τῶν δποίων ἔξηρτάτο ἡ θέσις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν κοινωνίαν.

β') *Δικαστικὴν ἔξουσίαν*. Οἱ ἐπίσκοποι ἐδίκαιοζον τὰς μεταξὺ τῶν κληρικῶν ἀναφυομένας διαφυράς, τὰ δὲ δικαστήρια ταῦτα διέκρινεν ἡ πότης καὶ ἐπιείκεια μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ δικαστήρια τῶν βασιλέων ἢ τῶν κυρίων (Seigneurs). Ἐκτὸς τούτου ἡ ἀπόφασις ἐλαμβάνετο κατόπιν λεπτομεροῦς ἀνακρίσεως καὶ προσεκτικῆς ἀκροάσεως κατηγόρου καὶ κατηγορούμενου. Διὰ τοῦτο τὰ δικαστήρια ταῦτα εἴλκυν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ κόσμου, ὁ δποῖος προετίμα νὰ δικάζεται ἐνώπιον αὐτῶν, καὶ οὕτω ἡ δικαστικὴ δικαιοδοσία τοῦ κλήρου ηὔρινθη.

γ') *Ἐκπαιδευτικὴν ἔξουσίαν*. Ἡ πολιτεία κατὰ τὸν μεσαίωνα οὐδεμίαν παρέζην ἐκπαιδευσιν εἰς τὸν λαόν, μόνον δὲ ὁ κλῆρος συνετήρει σχολεῖα, εἰς τὰ δποῖα οἱ παῖδες ἐφοίτων δωρεάν. Διδάσκαλοι ἦσαν οἱ ἱερεῖς τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων καὶ οἱ μοναχοί. Ἐκ τῶν σχολείων τούτων προήλθον κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα τὰ Πανεπιστήμια, τὰ δποῖα ἐσχηματίσθησαν εἰς τινας μεγάλας πόλεις διὰ τῆς συνενώσιμως τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν ὅλων τῶν σχολείων. Διὰ τοῦτο τὸ Πανεπιστήμιον ὠνομάσθη λατινιστὶ Universitas (ἔνωσις). Οὕτω ἔγινε τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παροισίων κατὰ τὸν χρόνον τοῦ Φιλίππου Αὐγούστου.

δ') *Τὴν κοινωνικὴν πρόσονταν*. Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία εἶχε πολὺν πλοῦτον, καθ' ὃν τὸν μεσαίωνα αὐτὴ εἶχε τὴν λεγομένην σῆμερον κοινωνικὴν ἀνείληψιν ἢ πρόσονταν. Ἐβοήθει τοὺς πτωχούς, περιέθαλπε τὰ δραγανά, τὰς χήρας, τοὺς ἀναπήρους, τοὺς ἀσθενεῖς. Κατὰ τὸν ΙΒ' καὶ ΙΓ' αἰῶνα συνεστήθησαν τὰ πρῶτα νοσοκομεῖα.

ΤΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΟΠΛΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

‘Ο κλῆρος διὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς ἀποφάσεις του εἰς τοὺς ἰσχυρούς, βασιλεῖς καὶ κυρίους, διὰ νὰ ἐμποδίζῃ τὴν καταπάτησιν

τῶν περιουσιῶν του καὶ τῶν προνομίων, διέθετε μόνον μέσα ἡ θικά, τὰ λεγόμενα πτευματικά ὅπλα. Ταῦτα ἡσαν.

α') 'Ο ἀφορισμὸς (excommunication). Οἱ χριστιανοὶ ὥφειλον νὰ μὴ ἔχουν καμμίαν σχέσιν πρὸς τὸν ἀφωρισμένον οὕτε νὰ συντρώγουν οὕτε νὰ συμπίνουν μετ' αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν θεωροῦν πάντες ὡς μόλυσμα. 'Ο ἀφορισμὸς ἐγίνετο δημοσίᾳ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἢ ὅποια περιεκαλύπτετο μὲ μέλανα ὑφάσματα, καὶ ἦτο φοβερὸν ὅπλον εἰς κεῖρας τῶν παπῶν, οἱ ὅποιοι ὅμως ἔκαμαν κατάχοησιν αὐτοῦ κατὰ τῶν βασιλέων δι' ἰδιοτελεῖς σκοπούς.

β') 'Η ἀπαγόρευσις (interdit). Τὸ ὅπλον τοῦτο ἦτο ἴσχυρότερον τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἐγίνετο χρῆσις αὐτοῦ, ὅταν ὁ ἀφορισμὸς δὲν ἦρκε νὰ συνετίσῃ τὸν ἀφοριζόμενον. Κατὰ ταύτην οὐδεμίᾳ θρησκευτικὴ πρᾶξις ἐτελεῖτο εἰς ὅλοκληρον τὸ κράτος τοῦ ἀφωρισμένου βασιλέως ἢ κυρίου. Οὕτως ἡ ἀπαγόρευσις ἐθίγεται ὅχι μόνον τὸν ἀφοριζόμενον, ἀλλὰ καὶ τὸν λαόν του ὅλοκληρον. 'Ο θρησκόληπτος μεσωτικὸς λαὸς ἐξηγείρετο κατὰ τοῦ αἰτίου τοῦ κακοῦ, τοῦ ἄρχοντος, ὁ ὅποιος ἡναγκάζετο νὰ ὑποκύψῃ.

γ') 'Η μετάνοια. Εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι εἶχον διαπράξει μέγα ἀμάρτημα (κλοπήν, κακούργημα κτλ.), ἡ ἐκκλησία ἐπέβαλε τὴν μετάνοιαν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὅποιας ἀπεμακρύνετο πάσης θρησκευτικῆς πρᾶξεως μέχοι τοῦ τελείου ἔξαγνισμοῦ. Βασιλεῖς ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην. 'Ο ἴσχυρὸς βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκος Β' (1174) διὰ νὰ ἔξαγνισθῇ διὰ τὴν δολοφονίαν ἐπισκόπου, μετέβη εἰς τὸν τάφον του γυμνόπους ἐνδεδυμένος τὸ ἔνδυμα τῶν προσκυνητῶν. Προσεκύνησεν, ἔμεινε πρὸ σευχόμενος μίαν ἡμέραν καὶ μίαν νύκταν ἄστος καὶ κατόπιν ἐμαστιγώθη διὰ φάρδων ὑπὸ τῶν 60 παρόντων ἐπισκόπων ἢ μοναχῶν. 'Η μετάνοια διήρκει ἀπὸ ἑπτὰ μέχρι δώδεκα ἑτῶν.

'Η ἐκκλησία ἐπέβαλλεν εἰς τὸν ἀμαρτωλὸν ὡς μετάνοιαν καὶ τὴν μετάβασιν εἰς τόπον ὀνομαστὸν διὰ τὴν ἀγιότητά του. 'Η ἔλλειψις ἀσφαλείας καὶ ἡ σπάνις τῶν ὅδων καθίστα τὰς ἀποδημίας ταύτας ἐπικινδύνους. 'Ωσταύτως ὑπεχρεοῦντο οἱ ἀποδημοῦντες νὰ μένουν ἐκεὶ ἐπὶ δρισμένον χρόνον καὶ νὰ ὑπηρετοῦν τοὺς πιστούς. Οὕτω μετέβαινον εἰς τὴν Ρώμην εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἀγίου Πέτρου, εἰς τὴν Ἰσπανίαν εἰς τὸν τάφον τοῦ ἀποστόλου Ἰακώβου, εἰς τὴν Γαλλίαν εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἀγίου Μαρτίνου κλπ.

'Αλλὰ καὶ ἐξοχὴν ἱερὰ ἀποδημία ἐθεωρεῖτο ἡ ἀποδημία εἰς

Ιερουσαλήμ, εἰς τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ⁽¹⁾). Οἱ προσκυνηταὶ ἐφόρουν εὐρὺν ἔνδυμα χρώματος φαιοῦ, ἔφερον μακρὰν βακτηρίαν καὶ ἔνα σάχκον ἀνηρτημένον ἐκ τῆς ζώνης. Πλεῖστοι προσκυνηταὶ μετέβαινον ἔκουσίως ἐξ εὐσεβείας, ἐφ' ὅσον δὲ ἐκυριάρχουν ἐκεῖ οἱ Ἀραβεῖς, τὰ ταξίδια ταῦτα ἐγίνοντο ἀκινδύνως. "Οταν δμως βραδύτερον ἡ κατοχὴ τῶν Τούρκων κατέστησεν ἀδύνατον τὴν μετάβασιν εἰς τοὺς Ἀγίους τόπους, οἱ χριστιανοὶ ἐταράχθησαν καὶ ὠπλίσθησαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν. Τοιουτορόπως ἔγιναν αἱ Σταυροφορίαι.

Ο ΠΑΠΠΑΣ

Σημαντικώτατον γεγονός τῶν μέσων χρόνων εἶναι ἡ μεγάλη αὔξησις τῆς ἔξουσίας τοῦ πάπα.

Ο πάπας τῆς Ρώμης εἶχε μέγα κῦρος καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους ὡς ἀρχιεπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τοῦ κόσμου. Ἄλλα τὸ γόντερον καὶ ἡ ἐπιβολή του ηὗξηθη, ἀφότου προσείλκυσεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν τοὺς νέους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἱεραπόστολοί του ἐδίδαξαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς τοὺς βαρβάρους, μετέδωκαν εἰς αὐτοὺς μετὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἔξημερώσεως καὶ συγχρόνως ἐνέπνευσυν εἰς τοὺς νεοφωτίστους τὴν πίστιν, ὅτι ὁ πάπας εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας. Ἐδημιουργήθη τότε ὁ μέγας χριστιανικὸς κόσμος τῆς Εὐρώπης, ὁ δποῖος ἀνεγνώριζεν ὡς ἀρχηγὸν τὸν πάπαν, καὶ οἱ διάφοροι λαοὶ ἐπίστευσαν ὅτι ἀποτελοῦν ἀδιακρίτως γλώσσης καὶ κράτους ἔνα λαόν, τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Εὐρώπης.

Ἄλλ' ὁ πάπας καὶ ὁ ωμαϊκὸς κλῆρος ἥθελησαν ἐκμεταλλεύομενοι τὴν ἡμικήν ταύτην ἐπιβολὴν νὰ κυριαρχήσουν τῆς Εὐρώπης. Ἀφοῦ κατώρθωσαν νὰ καταστήσουν ἀνεξάρτητον τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας, ἐπεχείρησαν νὰ ὑποτάξουν τὴν κοσμικὴν ἔξουσίαν εἰς τὴν πνευματικήν. "Ἄλλ' οἱ ἡγεμόνες ἔξηγέρθησαν κατὰ τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης τοῦ πάπα καὶ ἐπὶ μακρὰ ἔτη

1) Εἰς κόμης d' Απjou, ὁ Foulques le Noir (987—1040), διὰ νὰ ἔξιλεώσῃ τὰ πολυάριθμα ἀμαρτήματά του, μεταξὺ τῶν ὄποιων τὴν δολοφονίαν τῆς συζύγου του, ἔκαμε τρεῖς λεράς ἀποδημίας εἰς Ιερουσαλήμ. Κατὰ τὴν τρίτην διέταξε νὰ τὸν περιφέρουν ἐπὶ καλαμωτῆς εἰς τὰς δύοὺς τῆς Ιερουσαλήμ γυμνόν, ἐνῶ δύο ὑπηρέται ἐμαστίγουν αὐτὸν ἀνηλεῶσι!

ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἐκ τῶν διενέξεων τοῦ κλήρου καὶ τῶν βασιλέων.

Οἱ Πάπαις ἐφόσον ἡτοῦ ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥναγκάζετο νὰ περιορίζῃ τὰς φιλοδοξίας του. Οἱ αὐτοκράτορες ἐθεώρουν τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Ρώμης ἀπλοῦν λειτουργὸν τοῦ κράτους, ὃ δποῖος ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν τὴν ἔξουσίαν, ἀνεμιγνύοντο εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκανόνιζον αὐτὰς κατὰ βούλησιν. Πρῶτος δὲ δονομιστὸς πάπας *Γρηγόριος Α'*, ὃ ἐπικαλούμενος Μέγας (περὶ τὸ 600 μ. Χ.), ἀπέκτησεν αὐτοτέλειαν καὶ ἐπιβολήν, διότι ἐπ' αὐτοῦ συνεπληρώθη ὁ ἐκχριτιανισμὸς πολλῶν λαῶν τῆς Δύσεως καὶ ηρχισε νὰ ἐξασθενῇ ἡ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ἔξουσία τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἀλλ' ἡ δύναμις τῶν Παπῶν ηὗηθη διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Φράγκων ἡγεμόνων. Οἱ Πιπίνοις δὲ Μικρός, καθὼς εἶδομεν, ἔδωκε πολιτικὴν ἔξουσίαν εἰς τὸν Πάπαν καὶ ἐκτοτε ἰδρύθη τὸ *'Ἐκκλησιαστικὸν κράτος τοῦ πάπα* (756 μ. Χ.). Ἀλλ' ἀφότου δὲ πάπας ἔγινε βασιλεὺς, πολλοὶ φιλόδοξοι φεουδάρχαι, οὐδεμίᾳν ἔχοντες σχέσιν πρὸς τὴν Ἱερωσύνην, ηθελον νὰ περιβληθοῦν τὸ παπικὸν ἀξιώματα καὶ ἡ Ρώμη ἔγινε θέατρον φατριασμοῦ, οαδιουργιῶν καὶ σκανδάλων. Οἱ φεουδάρχαι τῆς Ρώμης ἀνεβίβαζον καὶ κατεβίβαζον τὸν πάπαν κατὰ βούλησιν. Πολλάκις δὲ γυναῖκες ἀνεμιγνύοντο εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πάπα, τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα ἐπωλοῦντο ἀντὶ χρημάτων (σιμωνία),¹⁾ συνέβη δὲ καὶ δωδεκαετεῖς παῖδες νὰ καθήσουν ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου.

Η ΕΡΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΟΛΗΣ

Πολλοὶ χριστιανοὶ ἥσθονθησαν τότε τὴν ἀνάγκην νὰ μεταρρυθμίσουν τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ δπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ἡθελον κυρίως ν' ἀπαλλάξουν τὴν ἐκλογὴν τοῦ πάπα ἐπηρείας τῶν κοσμικῶν. Η ἀξιόλογος αὕτη μεταρρύθμισις ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ περιφήμου πάπα *Γρηγορίου Ζ'* τοῦ *Χίλδεβρανδ* (1073—1085). Οἱ Χίλδεβρανδ ἦτο Ἰταλός, μικρόσωμος καὶ μελαψός, ἀλλὰ τολμηρὸς καὶ δραστηριώτατος. Χρηματίσας ἐπὶ εἰκοσαετίαν σύμβουλος τῶν παπῶν εἰσήγαγε σειρὰν μεταρρυθμίσεων, κατεδίκασε τὴν σιμωνίαν καὶ τὸν γάμον τῶν ἱερέων καὶ τὸ 1059

1) Ἐκ τοῦ Σίμωνος τοῦ Μάγου, ὃ δποῖος ἐξήτησεν ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους ν' ἀγοράσῃ μὲ κρήματα τὴν ἔξουσίαν νὰ κάμνῃ θαύματα.

· ἐδέσπισεν, ὅπως ὁ πάπας ἐκλέγεται ὑπὸ τῶν καρδιναλίων μόνον, δηλαδὴ τῶν ἐφημερίων τῆς Ρώμης. Ἡ ἀπόφασις εὐη̄η τῷ σημαντικωτάτῃ διὰ τὰς συνεπείας της, διότι παρέχουσα τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς εἰς τοὺς κληρικούς μόνον ἐξησφάλιζε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκλογῆς καὶ τὴν ἀνεξιρητησίαν τοῦ κλήρου. Ἐπειδὴ δὲ βραδύτερον ὁ τίτλος τοῦ καρδιναλίου ἐδόθη εἰς τοὺς κληρικούς ὅλων τῶν χριστιανικῶν χωρῶν, ὁ πάπας παρουσιάζετο ὡς ὁ ἐκλεκτὸς ὅλης τῆς χριστιανοσύνης. Ὁ λαὸς ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον διὰ βοῆς τὸν Χίλιεβρανδ, οὗτος δὲ προέβη εἰς αὐστηράν ἐκκαθάρισιν τῆς ἐκκλησίας. Ἐπαυσε πάντας τοὺς κληρικούς, ὅσοι είχον ἀγοράσει διὰ χρημάτων τὴν θέσιν των, καὶ καθήρεσε τοὺς ἔγγαμους, ὅσοι δὲν ἥμελον νὰ διακευχθοῦν. Τέλος ἐκήρυξεν ὅτι κανεὶς κοσμικὸς ἀρχῶν δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ δώσῃ ἐκκλησιαστικὴν θέσιν ἢ νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν κληρικῶν. Ἡ διάταξις αὗτη συνήντησε μεγάλην ἀντίδρασιν, διότι αἱ ἐπισκοπαὶ καὶ τὰ μοναστήρια είχον μεγάλας ἐκτάσεις γαιῶν καὶ οἵ κοσμικοὶ ἡγεμόνες είχον συμφέρον ν' ἀναμιγγώνται καὶ νὰ κανονίζουν αὐτοὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ τῶν ἡγουμένων. Ἐκ τούτου προεκλήθη μακρὰ ἔρις, ἥ δποία ὠνομάσθη Ἔοις τῆς περιβολῆς, διότι ἐπρόκειτο νὰ κριθῇ τίς ἐδικαιοῦτο νὰ διορίζῃ τοὺς ἀνωτέρους κληρικούς.

Κατὰ τῆς ἀπαιτήσεως τοῦ πάπα ἐξηγέρθη Ἰδίως ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἐρετίκος Δ' διώρισε παρὰ τὴν παπικὴν διάταξιν ἀρχιεπισκόπους καὶ ἡγουμένους καὶ συγκαλέσας σύνοδον, τὴν δοκούν ἀπετέλεσαν κατὰ πλεῖστον καθηρομένοι ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἰεοεῖς, ἀπεκήρυξε τὸν Πάπαν. Ὁ Γρηγόριος τότε ἀφώρισε τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἔλυσε τοὺς ὑπηκόους του ἐκ τοῦ ὅρκου νὰ ὑπακούουν εἰς αὐτὸν. Ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Πάπα πιθήγαγε καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν παρὰ τῷ λαῷ, οἱ δὲ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας, οἱ δποῖοι ἐζήτουν πάντοτε εὑκαιρίαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἐκ τῆς ἔξουσίας τοῦ αὐτοκράτορος, ἐκηρύχθησαν κατὰ τοῦ Ἐρείκου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐγκαταλειφθεὶς οὕτω ὑπὸ τῶν ὑπηκόων του ἡναγκάσθη νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἱεράλιαν καὶ νὰ ζητήσῃ ἀφεσιν ἀπὸ τὸν Πάπαν! Ἐν μέσῳ γειμῶνος διέβη μετὰ τῆς συζύγου καὶ τοῦ τέκνου του τὰς Ἀλπεις, ἐπειδὴ δὲ ὁ Πάπας φοβούμενος αἰφνιδιωσικήν τινα ἐπίθεσιν εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς τὸ φρούριον Κανόσσα (Canossa) ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων, μετέβη ἔκεī καὶ ἡναγκάσθη νὰ ταπεινωθῇ πρὸ τοῦ Πάπα ὑποβληθεὶς

εἰς μετάνοιαν. Ὁ πόλεμος τῆς περιβολῆς, ὃς ὀνομάσθη Ἰδίως ἡ μεταξὺ τοῦ Πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἔρις, διήρκεσε 50· περίους ἔτη καὶ κατέληξε διὰ συμφωνίας μεταξὺ αὐτῶν, κατὰ τὴν δύοιαν οἵ ἐπίσκοποι τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἱταλίας ἔμελ- λον νὰ ἔκλεγωνται ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἔκλογ- των νὰ ἐπικυρώνεται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος.

ΠΑΛΗ ΚΟΣΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ

Ἄλλος οἱ Πάπαι δὲν ἔπαιναν νὰ διεκδικοῦν τὰ πρωτεῖα, δη- λαδὴ νὰ θέλουν νὰ ὑποτάξουν τὴν κοσμικὴν εἰς τὴν πνευματι- κὴν ἔξουσίαν. Μετὰ τὸ γόνητρον, τὸ δόποιαν ἀπέκτησαν διὰ τῶν Σταυροφοριῶν, ἐκήρυττον ἀπεριφράσιως διτὶ τὸ αὐτοκρατορι- κὸν στέμμα εἶναι τιμάριον αὐτῶν, διτὶ δηλαδὴ ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ὑποτελὴς τοῦ Πάπα. Τὰ δὲ γεγονότα ἔφαινοντο διτὶ ἔδι- καιολόγουν σύντονον, διότι ἔκατὸν ἔτη μετὰ τὴν Κανόσσαν ἔτερος αὐτοκράτωρ, ὁ Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ἐταπεινώθη πάλιν πρὸ τοῦ Πάπα. Τέλος δὲ Ινοκέντιος Γ' (1198—1216) ἐφάνη διτὶ ἐπραγματοποίησε τὸ ὄνειρον τῶν πρωτείων τοῦ Πάπα ἐπὶ τῆς οἰκουμένης. Ἰδίως μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204) ἐφάνη ὁ Πάπας ὃς κριτὴς καὶ ρυθ- μιστὴς τῶν ὑποθέσεων τοῦ κόσμου. Πρὸ τῆς ἔξουσίας αὐτοῦ ὑπεχώρουν οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης. Ὁ Φίλιππος Αὔγουστος τῆς Γαλλίας ὑπερχρεώθη ὥπ' αὐτοῦ νὰ ἀποπέμψῃ τὴν γυναῖκα, τὴν δύοιαν εἰχε νυμφευθῆ, ἀφοῦ διεζεύχθη τὴν πρώτην σύ- ζυγόν του. Ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτήμονος τῆς Αγγλίας ἀφῆρε τὴν χώραν του καὶ παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν Φίλιππον Αὔγουστον, ἀλλὰ βραδύτερον ἀπέδωκεν αὐτήν, διε τὸ Ἰωάννης ἐκηρύχθη ὑποτελὴς αὐτοῦ καὶ ὑπεσχέθη νὰ πληρώνῃ ἐτήσιον φόρον. Ἐν Γερμανίᾳ διέθετε τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα κατὰ βιούλησιν. Περὶ τὸ μέσον τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἡ παπικὴ ἔξουσία ἔφθα- σεν εἰς τὸ ὑψιστὸν σημεῖον, δὲ αὐτοκράτωρ ἔφαινετο ὡς τε- λείως ταπεινωθεὶς καὶ ὑποκείμενος εἰς τὸν Πάπαν.

Άλλα περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἡ παπικὴ ἔξουσία ὑπέστη ἀνεπανόρθωτον συντριβήν. Οἱ πάπαι θριαμβεύσαντες κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐστράφησαν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἀλλος δὲ Φίλιππος δὲ Ωραῖος, καθὼς θὰ ἰδωμεν, διὰ τῆς παρατόλμου πολιτικῆς του ἔδειξεν διτὶ ἡ ἴσχυς τοῦ πάπα ἡτο φαινομενικὴ μό- νον. Ἐκ τῆς πάλης ἔκεινης ἔξηλθεν δὲ Πάπας συντετριμμένος καὶ τὸ ὄνειρον τῆς κοσμοκρατορίας διελύθη διὰ παντός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Η ΔΥΤ. ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

'Ο υεδαιωνικός βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς εἴχον λάβει τὴν καρακτηριστικήν των μορόν τὸν Γ' καὶ ΙΑ' αἰώνα.

'Απὸ τοῦ ΙΒ' δυμῶς αἰώνος, ιδίως μετά τὸ τέλος τῶν Σταυροφοριῶν, γίνεται βαθεῖα μεταβολὴ εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς Δύσεως.

Αἱ Σταυροφοριαὶ ἀπέβησαν κολοσσαῖα ἐμπορικὴ κίνησις διὰ τὸν λαοὺς τῆς Δύσεως, τῆς ὁποίας ἦσαν δημαρτιώταται αἱ συνέπειαι. Εἰς πολλὰ γέγονα, ιδίως εἰς τὰς ιταλικὰς πόλεις, ἐδημιουργήθη πλουσία τάξις ἐμπόρων, ἡ ὁποία ἡθελοῦσε νὰ λάβῃ εἰς κεισάς της τὴν διοίκησιν. Εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ βασιλεῖς ἀπέκτησαν υεγάλην δύναμιν καὶ ἡθελοῦσαν νὰ διγκεντρώσουν τὴν ἔχουσιαν εἰς κεισάς των. 'Αντιθέτως εἰς τὴν Ἀγγλίαν οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ πλούσιοι περιορίζουν τὴν βασιλικὴν ἔχουσιαν. Τοιουτορόπως δημιουργοῦνται ἑκεῖ αἱ πρώται ἀρχαὶ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.

Παραλλήλως κλονίζεται τὸ κῆρος τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔχει θενεῖ ἡ ιδικὺς τοῦ κληροῦ καὶ τοῦ Πάπα.

Τοιουτορόπως κατὰ τὸν τελευταῖον αἰώνα τῶν Μέσων Χρόνων ἀρχίζει εἰς τὴν Δύσιν ἡ ζύμωσις, ἀπὸ τὴν ὁποίαν θὰ γεννηθῇ ἡ νέα Εὐρώπη.

ΓΑΛΛΙΑ

'Η δυναστεία τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐβασίλευσεν ἐν Γαλλίᾳ μέχρι τοῦ 987. 'Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐξασθενήσει πολὺ ἡ βασιλικὴ ἔξουσία καὶ οἱ φεουδάρχαι εἶχον γίνει σχεδὸν ἀνεξάρτητοι. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔγινεν ὅ,τι εἶχε συμβῆ ἐνωρίτερον ἐν Γερμανίᾳ. Οἱ διάφοροι ἡγεμόνες τῆς Γαλλίας ἔξελεξαν ἓνα βασιλέα ἐξ ἑαυτῶν, τὸν *Οὐγκὼ Καπὲ* (Capet), ἀρχοντα τῶν Παρισίων. 'Αλλ' ἡ βασιλεία ἐν Γαλλίᾳ ἔλαβεν ἄλλην ἔξελιξιν, διότι, ἐνῶ ἐν Γερμανίᾳ ὁ ἀνώτατος ἀρχων ἔμεινεν αἰρετὸς καὶ οὐδέποτε ἀπέκτησεν ἀπεριόριστον ἔξευσίαν, οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἔγιναν διαδοχικοὶ καὶ ἡ ἔξουσία των ἐνισχύετο διαρκῶς. 'Η βασιλεύουσα δυναστεία τῆς Γαλλίας ἔζησεν ἐπὶ μαχρὰ ἔτη καὶ ἀνέδειξεν ἴσχυροὺς ἡγεμόνας, οἱ δροῖοι οὐδέποτε ἐπέτρεψαν εἰς τὸν εὐγενεῖς μεγαλοκτηματίας καὶ τὸν ἀρχιεπισκόπους ν' ἀπ-

κτήσουν ἀνεξαρτησίαν. Οἱ βασιλεῖς εἶχον τὴν πρόθυμον ὑποστήφιεν τῆς ἀστικῆς τάξεως, τῶν ἐμπόρων δηλαδὴ καὶ τεχνιτῶν, οἱ δῆποι κατόκουν εἰς τὰς παλαιὰς ρωμαϊκὰς πόλεις. Ἡ Γαλλία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο μία τῶν πλουσιωτέρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης, εἶχε πόλεις μεγάλας καὶ πλυνσίας καὶ διεξῆγεν ἀξιόλογον ἐμπόριον. Περισσότερον παντὸς ἄλλου λαοῦ ἔλαβε μέρος εἰς τὰς σταυροφορίας καὶ τὸ γεγονός τοῦτο καθὼς καὶ οἱ διηγεκτεῖς πόλεμοι κατὰ τῶν Ἀγγλῶν, ἐνίσχυσαν τὴν ἔθνικὴν συνείδησιν.

Περὶ τὸ 1200 μ. Χ. ἡ Γαλλία εἶχεν ἰσχυρότατον βασιλέα, τὸν *Φίλιππον Β' Αδύγουστον* (1180-1223), ὃ δῆποις ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπηλλάγη ἐκ τῆς ἐπιφρονῆς τῶν εὐγενῶν, ἐνίσχυσε τὴν βιομηκανίαν καὶ τὴν ἀστικὴν τάξιν καὶ ἀφῆσεν ἀπὸ τὸν Ἰωάννην τὸν Ἀκτήμονα σχεδὸν πάσας τὰς κτήσεις του ἐν Γαλλίᾳ. Τὴν βασιλικὴν ἔξουσίαν ἐνίσχυσεν ἐπίσης ὁ *Λουδοβίκος δ' Θ'. δ' Αγιος* (Saint Louis, 1226-1270), ὃ δῆποις ὠδήγησε τὰς δύο τελευταίας Σταυροφορίας καὶ ἀπέθανε κατὰ τὴν τελευταίαν εἰς τὴν Τύνιδα.

Εἰς τὸ ὑψιστὸν σημεῖον τῆς δυνάμεως ἔφθασεν ἡ βασιλεία ἐπὶ τοῦ *Φίλιππου Δ' τοῦ Θρασίου* (1285-1314), ὃ δῆποις ἦτο πονηρὸς ἡγεμὼν ζητῶν διὰ παντὸς μέσου νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν του. Περίφημος εἶναι ἡ ἔρις τοῦ Φίλιππου πρὸς τὸν Πάπαν. Ὁ Φίλιππος ἔχων ἀνάγκην χρημάτων κατὰ τὸν πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ἐπέβαλε φόρον εἰς τὸν κλῆρον, ἀλλ' ὁ Πάπας *Βονιφάτιος Η'* διεμαρτυρήθη καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς κληρικοὺς τῆς Γαλλίας νὰ πληρώσουν φόρον εἰς τὸν βασιλέα καὶ τέλος ἀφώρισεν αὐτὸν. Ὁ Φίλιππος τότε ἔκαυσε τὴν βούλαν τοῦ Πάπα καὶ ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους ἔκήνυσεν αὐτὸν ἔνοχον καὶ ἔλαβε τὴν συγκατάθεσιν τῆς συνελεύσεως, δπως παραπεμφθῇ εἰς δίκην πρὸ συνόδου. Ὁ Πάπας συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη καὶ μετὰ ἓνα μῆνα ἀπέθανεν. Ὁ Φίλιππος διώρισε πάπαν τὸν Κλήμεντα Ε', ὃ δῆποις ἐγκατεστάθη ἐν *Αρβινόν* (Νότιος Γαλλία), δπου οἱ πάπαι διέμειναν περὶ τὰ 70 ἔτη (1309-1377). Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι εἰς τὴν συνέλευσιν, πρὸ τῆς δῆποιας ὁ Φίλιππος κατήγγειλε τὸν Πάπαν, προσεκάλεσε πλὴν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου ἀντιπροσώπους τῆς ἀστικῆς τάξεως (τρίτης τάξεως, tiers-téat). Ἐκτοτε ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ προσκαλοῦνται εἰς σπουδαίας περιστάσεις οἱ

άντιπροσωποι τῶν τριῶν τάξεων τῆς Γαλλίας, αἱ ὅποιαι ὀνομάσθησαν *Γενικαὶ τάξεις* (États-généraux).

³ Απὸ τοῦ 1328 ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὁ οἶκος **Βαλού** (Valois), ὁ δποῖος ἔμελλε νὰ κυβερνήσῃ μέχρι τοῦ 1589. Μετ' ὀλίγον ἡ Γαλλία περιπλέκεται εἰς τὸν ἑκατονταετῆ πόλεμον, ὁ δποῖος ἀπορροφᾷ διὰς τὰς δυνάμεις τῆς Τέλος ὁ βασιλεὺς **Κάρολος Ζ'** (1422-1461) ἐνίκησε τοὺς "Αγγλους καὶ περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὸ Καλαί. Σιηριζέμενος δὲ ἐπὶ τῶν καλῶν ὠργανωμένων οἰκονομικῶν τοῦ κοάτους, κατήρτισε πρῶτος μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης μόνιμον μισθοφορικὸν στρατὸν καὶ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς εὐγενεῖς. ⁴ Απὸ τοῦ Καρόλου ἀρχίζει ἡ ἐνίσχυσις τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας ἐν Γαλλίᾳ, ἡ δποία θὰ ἔξακολουθήσῃ κατὰ τοὺς ἔπομένους αἰῶνας καὶ θ' ἀποβὴ ἀπεριόριστος κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα. Τὴν προσπάθειαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας ἐνηκολούθησεν ὁ νίδος του **Λουδοβίκου ΙΑ'** (1461-1483), ὕπουλος καὶ βίαιος μονάρχης, ὁ δποῖος συνέτριψε πολλοὺς ἐκ τῶν ὑποτελῶν εὐγενῶν καὶ συνήνωσε τὰς γυίας των μετὰ τῶν βασιλικῶν κτήσεων. Συγχρόνως δὲ προήγαγε τὰς πόλεις, τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας καὶ ἐδιπλασίασε δι' ἐπιμελοῦς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν τὰ εἰσοδήματα τοῦ στέμματος.

Διὰ τῶν ἡγεμόνων τούτων ηὕηθη πολὺ ἡ δύναμις τῆς Γαλλίας, ἡ δποία στηριζομένη ἐπὶ τῶν ἀκμαίων οἰκονομικῶν ἐστράφη πρὸς ἔξωτερικὰς κατακτήσεις. **'Ο Κάρολος Η'** (1443-1498) ἥθελησε νὰ καταλάβῃ τὴν "Ανω Ἰταλίαν καὶ ἐπεχείρησε θορυβόδη ἐκστρατείαν δνειρευόμενος μετὰ τὴν ἐπικράτησίν του ν'" ἀναλάβη μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων, οἱ δποῖοι ἀπὸ τοῦ 1453 εἴχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τοῦτο ἦγό. ρασεν ἀπὸ τὸν **Άρδρέαν Παλαιολόγον** τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματά του. **"Ἄλλ"** αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ βασιλέως ἐν Ἰταλίᾳ δὲν ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας. Ἐν τούτοις οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἤσαν ἵσχυρότατοι κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων καὶ ἡ ἔξουσία των ἀπέβη ἀπεριόριστος. **"Η** θέλησις τοῦ βασιλέως ἦτο νόμος. Τοιουτορόπως εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ βασιλεία ἐτέθη ὑπεράνω τοῦ νόμου.

Η ΑΓΓΛΙΑ

Οἱ ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ **Γουλιέλμου** τοῦ Κατακτητοῦ βασιλεῖς, μολονότι εἴχον ἐμφυλίους πολέμους καὶ ἐσωτερικοὺς περι-

σπασμούς, ἀπέβησαν λοχυροὶ καὶ ἔξουσίαζον πλὴν τῆς Νορμανδίας καὶ ἄλλο σημαντικὸν μέρος τῆς Γαλλίας, τὸ δόποιον περιῆλθεν εἰς τὴν ἔξουσίαν των δι' ἐπιγαμιῶν καὶ κληρονομίας.³ Απὸ τῶν μέσων τοῦ IB' αἰῶνος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ κλάδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Γουλιέλμου, ὁ καλούμενος τῶν *Πλανταγενὲτ* (Plantagenets). Εἰς τὸν οἶκον τούτον ἀνήκει δὲ περίφημος διὰ τὴν γενναιότητα βασιλεὺς *Ριχάρδος δὲ Λεοντόκαρδος* (1189–1199), δόποιος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γ'⁴ Σταυροφορίαν καὶ διῆλθε τὸ ἥμισυ τῆς βασιλείας του εἰς τὴν ἐκστρατείαν. Οὐ ἀδελφὸς αὐτοῦ *Ιωάννης δὲ Ακτήμων* (1199–1215) ἦθέλησε νὰ κυβερνήσῃ αὐτοχικῶς καὶ περιεπλάκη εἰς Ἑρρίδας μὲ τοὺς εὐγενεῖς, οἱ δόποιοι ἐπεκράτησαν καὶ περιώρισαν τὰς αὐθαιρεσίας του. Περιελθὼν δὲ εἰς πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας *Φίλιππον Αὐγουστον* ἐνικήθη καὶ ἔχασε τὸ μέγιστον μέρος τῶν κτήσεών του ἐν Γαλλίᾳ.

Οἱ Πλανταγενὲτ ἦσαν σύγχρονοι καὶ ἀντίπαλοι τῶν *Καπετιδῶν* βασιλέων τῆς Γαλλίας. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι οἱ Ἀγγλοί βασιλεῖς τῶν χρόνων τούτων ἐθεώρουν ἔαυτοὺς κυρίως ἡγεμόνας τῆς Νορμανδίας καὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ κτήσεων καὶ τὴν Ἀγγλίαν ὡς χώραν κατακτηθεῖσαν, ἡ δόποια ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὰ μέσα εἰς χρῆμα καὶ εἰς ἀνθρώπους, διὰ νὰ στερεώσουν τὴν θέσιν των ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ καὶ νὰ πολεμήσουν τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας. *Οτε λοιπὸν τῷ 1328 ἀνῆλθε τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας δὲ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βαλοᾶ (Valois) Φίλιππος δὲ ΣΤ'*, δὲ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας *Ἐδουάρδος Γ'* ἥγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας. *Ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἤδησε μαχρά πάλη μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, ἡ δόποια ἐκτός τινων διαλειμμάτων διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη καὶ ὅνομάζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ *Ἐκατονταετῆς πόλεμος* (1339–1453).* Οἱ Ἀγγλοί ἐνίκησαν τὴν μεγάλην νίκην τοῦ Crécy (Πικαρδία 1346) καὶ κατέλαβον τὸ Καλαί, τὸ δόποιον διειρήσουν ἐπὶ 200 καὶ πλέον ἔτη. Μετὰ δέκα ἔτη οἱ Γάλλοι ἡττήθησαν εἰς τὸ Poitiers καὶ ἔξεμηδενίσθη ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, δὲ δόποιος ἡναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ παραχωρήσας μεγάλην ἔκτασιν τῆς Δ. Γαλλίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Πρὸς τούτοις ἐμφύλιοι ἔριδες ἐπεδείνωσαν τὴν κατάστασιν τῆς Γαλλίας καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ IE' αἰῶνος πᾶσα ἡ βορείως τοῦ ποταμοῦ Λοάρ (Loire) Γαλλία περιῆλθεν εἰς τὴν ἔξουσίαν τῶν Ἀγγλων. Κατὰ τὰς δεινὰς ταύτας διὰ τὴν Γαλλίαν στιγμὰς παρουσιάσθη ἡ περίεργος ἐκείνη κόρη, ἡ Jeanne d' Arc,

'Ιστορία τῶν μέσων χρόνων—γ' ἔκδοσις

ἡ δοποία δραματισθεῖσα προσῆλθεν εἰς τὸ γαλλικὸν στρατόπεδον καί, ἀφοῦ ἐνεψύχωσεν αὐτό, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Ὄρλεάνης (Orléans). Ἀτυχήσασα ὅμως ὑστερον συνελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν καὶ ἐκάη ὡς αἰρετικὴ καὶ μάγισσα (1431). Ἀλλ' ἥδη ἡ τύχη ἐγκατέλειψε τοὺς Ἀγγλους καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἀπήλλαξαν τὸ γαλλικὸν ἔδιφος ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν κατοχὴν πλὴν τοῦ Καλαί (1453).

ΑΡΧΑΙ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑ

Ο Γουλιέλμος δ Κατακτητὴς ἐγκατέστησε τάξιν εὐγενῶν γαιοκτημόνων εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας, ὄνομαζόμενοι Κόμητες καὶ Βαρῶνοι (βραχύτερον ὀνομάσθησαν Λόρδοι), δὲν εἶχον γαίας ἐκτεταμένας οὔτε τὰ δικαιώματα τῶν φεουδαρχῶν τῆς Γαλλίας. Πλὴν τούτου δὲν διφρέθη ὅλη ἡ Ἀγγλία εἰς κτήματα τῶν εὐγενῶν, ἀλλὰ μέγα μέρος τῆς χώρας διετέλει ὑπὸ τὴν ἀμεσον διοίκησιν τοῦ βασιλέως. Αὗται ἡσαν αἱ λεγόμεναι Κομητεῖαι, τῶν δποίων τοὺς διοικητὰς (shérif) διάρχις καὶ ἔπαινε κατὰ βούλησιν ὁ βασιλεύς. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως οἱ διάδοχοι τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Κατακτητοῦ οὐδέποτε ἔγιναν μονάρχαι ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐπειδὴ ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς χώραν κατακτηθεῖσαν καὶ ἐζήτουν νὰ εἰσπράττουν δσον τὸ δυνατὸν περισσότερα, εἴλον διαρχῶς τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ ἄγγλοι εὐγενεῖς ἡθέλησαν νὰ περιορίσουν τὸ δικαιώμα τῆς φορολογίας τοῦ βασιλέως καὶ ἐπέτυχον, ὥστε ὁ βασιλεὺς νὰ ζητῇ τὴν γνώμην αὐτῶν ὅσάκις ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβάλῃ φόρους. Ὅταν δὲ ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἡ εὐκαιρία, ἐξηγέρθησαν κατὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτήμονος, κατέλαβον τὸ Λονδίνον καὶ ἡνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑπογράψῃ τὸν περίφημον **Μέγαν Χάρτην** (Magna Charta, 1215), ὁ δποίος περὶ 1215 ἔχει ἐν σπέρματι τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Αἱ κυριώτεραι διατάξεις τοῦ χάρτου ἡσαν αἱ ἔξης : 'Ο βασιλεὺς δὲν δικαιοῦται νὰ εἰσπράττῃ φόρου ἀνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ μεγάλου συμβούλου τοῦ κράτους, τὸ δποῖον ἀποτελοῦν οἱ ἀρχιεπίσκοποι, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ κόμητες καὶ οἱ βαρῶνοι. Οὐδεὶς πολίτης ἐπιτρέπεται νὰ συλληφθῇ ἢ νὰ φυλακισθῇ πρὶν εἰσαχθῇ εἰς δίκην. Ἐὰν δ βασιλεὺς παραβῇ τὰς διατάξεις τοῦ Χάρτου, οἱ εὐγενεῖς ἔχουν τὸ δικαιώμα τῆς ἀντιστάσεως. Ο Χάρτης λοιπὸν ἐξασφαλίζει τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν, τὰ πο-

Διτικά δικαιώματα, καὶ παρέχει τὸ δικαίωμα τῆς νομίμου ἀντιστάσεως. Οὕτως δὲ βασιλεὺς ἐπίθετο ὑπὸ τὸν νόμον.

‘Ο ‘Ιωάννης καὶ οἱ διάδοχοί του ἐπεχείρησαν παλλάκις νὰ καταργήσουν τὸν Χάρτην, ἀλλ’ ἐκ τῆς πάλης ἐξήρχοντο ἴσχυρότεροι οἱ εὐγενεῖς καὶ διὰ νέων ἐπισήμων πράξεων ἐξησφάλισαν τὰς ἀγγλικάς ἐλευθερίας. Τὸ μέγιστον συμβούλιον ὀνομάσθη βραδύτερον Parlement (Κοινοβούλιον) καὶ συνήρχετο ἀπαξ τοῦ ἔτους κατ’ ἀρχάς, βραδύτερον τρις. Ἐξέλεγε τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως, διώριζε τοὺς ὑπουργούς, οἱ δόποιοι ἐπρεπε νὰ δίδουν εὐθύνας, καὶ διαρκῶς ἐλάμβανεν μεγαλύτερον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας.

Βραδύτερον, ὅταν ἐδημιουργήθη νέα κρίσις μεταξὺ εὐγενῶν καὶ βασιλέως, προσεκλήθησαν δύο ἵπποται ἐξ ἕκαστης κομητείας καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν λαϊκῶν κοινοτήτων, δηλαδὴ τῶν ἀστῶν, οἱ δόποιοι κατέψκουν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας. Ἡ συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων τινῶν καὶ τῶν ἱπποτῶν ἀπετέλεσε τὴν **Bouλήν τῶν Κοινοτήτων** ἢ τὴν **Κάτω Bouλήν**, ἐνῶ τὸ παλαιὸν κοινοβούλιον ὀνομάσθη **Bouλή τῶν Λόρδων** ἢ **Άνω Bouλή**. Οὕτω κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΠΓ’ αἰῶνος εἶχε κατ’ οὖσίαν δημιουργηθῆ ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ κοινοβούλευτικὸν πολίτευμα, δηλαδὴ ἡ κυβέρνησις τῆς πολιτείας διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους.

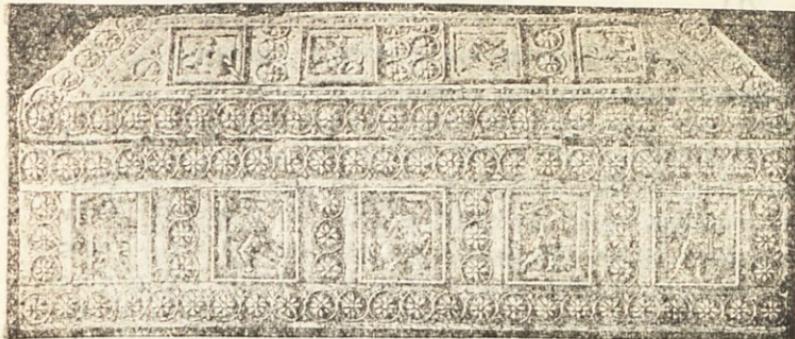
ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΩΝ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Μεγάλην ἐπιρροὴν διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας εἶχεν ἡ ἀνάπτυξις τῶν ιταλικῶν πόλεων. Ἡ Ἰταλία δὲν κατώρθωσε νὰ ἐνωθῇ εἰς ἓν κράτος. Καθ’ ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν μέσων χρόνων καὶ βραδύτερον κατὰ τοὺς νέους χρόνους, ἥτο δημομένη, ὅπως καὶ ἡ Γερμανία, εἰς πολλὰ κράτη. Πρὸς νότον ἥτο τὸ **Βασίλειον τῆς Νεαπόλεως**, εἰς τὸ μέσον τὸ **Κράτος τῆς Επκλησίας**, πρὸς βορρᾶν διάφοροι μικραὶ πολιτεῖαι, ἡ **Φλωρεντία**, ἡ **Πίσα**, ἡ **Γένοντα**, τὸ **Μιλάνον**, ἡ **Βενετία** κλπ. Αἱ πολιτεῖαι ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς δημοκρατίας, αἱ δόποιαι ὡμοίαζον πολὺ μὲ τὰς δημοκρατίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς **Καρχηδόνος**. Διότι εἰς τὰς πόλεις τῆς βιορείου Ἰταλίας ἀνεπτύχθη πλουσία τάξις ἐμπόρων, ἡ ὁποία ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, καὶ ἵδρυσεν ἴσχυρὰ ναυτικὰ κράτη. Ἡ Βενετία μάλιστα τὸν ΙΕ’ καὶ ΙΣΤ’ αἰῶνα ἥτο μία ἀπὸ τὰς μεγάλας δυνάμεις τῆς Εὐρώπης. Ἀξιολογώτεραι ἀπὸ

τὰς βορειοϊταλικὰς πόλεις εἶναι ἡ Φλωρεντία[¶] καὶ ἡ Βενετία. Ἡ πρώτη εἶνε πρότυπον βιομηχανικῆς πόλεως, ἡ δευτέρα ναυτικῆς.

‘Η **Φλωρεντία** κατέχει ἀξιόλογον θέσιν εἰς τὴν ἴστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Διεκδίθη εἰς τὴν κοτασκευὴν πολυτελῶν ὑφασμάτων. Σχεδὸν τὰ τοία τέταρτα τῶν κατοίκων κατεγίνοντο εἰς τὴν βιομηχανίαν ταύτην καὶ ἡ πόλις εἰσέπρατ τεντ^⁹ηνίως 60—70 ἑκατομμύρια φράγκα ἀπὸ τὴν πώλησιν τῶν ὑφασμάτων. Ἡ συρροὴ τοῦ χρήματας ἀνέπτυξε τὰς χοηματιστικὰς ἐργασίας. Οἱ Φλωρεντῖνοι ἔγιναν δύνομαστοὶ τραπεζῖται συναγωνιζόμειοι ἐπιτιχᾶς πρὸ τοὺς ἔβραιον. Μία οἰκογένεια πλουσίων τραπεζιτῶν, οἱ Μέδικοι, κατώρθωσε νὰ λάβῃ τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἔγινε τόσον ἰσχυρὰ καὶ δύνομαστή, ὥστε οἱ γάλλοι βασιλεῖς ἔξήτησαν τὴν συμμαχίαν τῆς καὶ δύο γυναικεῖς ἐξ αὐτῆς ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας. Ο πλοῦτος συνετέλεσεν εἰς τὴν λέπτυνσιν τῶν ἥθῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς καλαισθησίας τῶν κοτοίκων. Εἰς τὴν Φλωρεντίαν τὸ πρῶτον ὠρίμασεν ἡ Ἀιαγέννησις τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Μεδίκων, εὔρον πρόδυτον ὑποδοχὴν δ Γεμιστὸς καὶ ἄλλοι φυγάδες τοῦ Βυζαντίου.

‘Η **Βενετία**, κτισμένη ἐπὶ νησιδίων εἰς τὸν βορειοδυτικὸν μυχὸν τοῦ Ἀδριατικοῦ, ἔγινε πλουσία ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ κατάληψις τῆς Κων(πόλεως τὸ 1204 ἔξησφάλισεν εἰς αὐτὴν ἀνέλπιστον κέρδος. Ἐλέγετο δημοκρατία, ἀλλ’ εἶχε κυβέρνησιν αὐστηρῶς ἀριστοκρατικήν. Μόνον αἱ ἀρχαιόταται ἐμπορικαὶ οἰκογένειαι, τῶν δποίων τὰ δνόματα ἡσαν ἐγγεγραμμένα εἰς τὴν Χρυσῆν Βίβλον, εἶχον δικαίωμα νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν. Κατὰ τύπους ἀρχηγὸς τῆς Βενετικῆς πολιτείας ἦτο δ Δρόγης (ἐκ τοῦ λατιν. dux). ‘Αλλ’ ἡ ἔξουσία ἀνῆκε κυρίως εἰς τὸ Συμβούλιον τῶν δέκα. Οἱ Βενετοί ἡσαν τόσον πλούσιοι, ὥστε ὀνομάζοντο «Κύριοι ὅλου τοῦ χρυσοῦ τῆς χριστιανοσύνης». Τὸν IE’ καὶ ΙΣΤ’ αἰώνα εἶχον ἐκτεταμένον κράτος. Ἐξουσίαζον τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Ἀδριατικῆς, τὰ παράλια δηλ. τῆς σημερινῆς Δαλματίας, Ιστρίας καὶ Ἡπείρου. Κατέλαβον τὰ Ἐπτάνησα, πολλὰς θέσεις εἰς τὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Εἰς τὴν Μεσόγειον κατεῖχον τὴν Κορήτην καὶ τὴν Κύπρον. Οἱ Βενετοί ἡσαν ὕπουλοι καὶ τυραννικοὶ καὶ ἐθυσίαζον τὸ πᾶν χάριν τοῦ ἐμπορικοῦ συμφέροντος.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

Η ΠΑΡΑΚΜΗ

(1057-1453)

(29)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

(1057-1185)

Μετά τὴν ἔξαρσιν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐπὶ 50 ἔτη μεσολαβεῖ περιόδος ἐδωτερικῆς ἀναρχίας καὶ ἀνασταύσεως, ἐκ τῆς ὥποιας ἐδώσε τὸ κράτος ἡ ἄνοδος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.

Σειρά ἀξιολόγων αὐτοκρατόρων ταπεινώνει εἰς τὴν Βαλκανικὴν τοὺς νέους ἐκθροὺς τῆς αὐτοκρατορίας, Οὐγγρῶν καὶ Πετρενέγους, εἰς τὴν Μ. Ἀδιαν περιορίζει τὰς κατακτήσεις τῶν Σελτζούκων Τούρκων καὶ ἀνακτᾶ πολλὰς χώρας.

Σοφαρὸς ἐκθρὸς τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦσαν οἱ Νορμανδοί. Μετὰ δεινοὺς ἀγῶνας οἱ Κομνηνοί κατώρθωσαν ν' ἀποκρούσουν αὐτοὺς ἐκ τῆς Ἡπείρου, νὰ στερεῶσουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ νὰ ἀνακτήσουν θέσεις τινὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν.

'Αλλ' οἱ πολλοί καὶ ἀσκοποί πολλάκις πόλεμοι, ἵδιως αἱ περιπλοκαὶ πρὸς τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν, ἔξιντλησαν τὰς δυνάμεις τοῦ κράτους καὶ δυνέπειαν εἶχον νὰ δυνενώσουν δῆλην τὴν Εὐρώπην κατ' αὐτοῦ.

ΟΙ ΜΕΤΑΞΥ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΚΑΙ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Ἡ ἀναρχία, ἡ ὅποια εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἐπεδεινώθη μετὰ τὴν ἔξαφάνισιν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (1057). Τὴν ἐσωτερικὴν αὐτὴν ἀνωμαλίαν ἐπροκάλεσεν ἡ πάλη τῆς στρατιωτικῆς μερίδος πρὸς τὴν πολιτικὴν, ἡ ὅποια ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς. Τοιουτορόπως εἰς διάστημα 25 ἐτῶν διεδέχθησαν ἀλλήλους πέντε αὐτοκράτορες. Διὰ στρατιωτικῆς στάσεως ἀνῆλθε τὸν θρόνον ὁ Ἰσαάκιος Α' ὁ Κομνηνὸς (1057-1059), ὁ ὅποιος παρητήθη, καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Κωνσταντῖνος Ι' ὁ Δούκας (1059-1067). Τοῦτον ἥκολονύθησεν ὁ Ρωμανὸς Δ' ὁ Διογένης (1067-1071), τὸν ὅποιον ἀνέτρεψεν ὁ Μιχαὴλ Δούκας (1071-1078), καὶ τοῦτον διεδέχθη τέλος ὁ Νικηφόρος ὁ Βοτανιάτης (1078-1081).

Τὴν φοβερὰν ἀναρχίαν ἀνέστειλαν οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν αὐτοκράτορες, οἱ ὅποιοι ὅχι μόνον τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κατώρθωσαν νὰ ἐπαναφέρουν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν των πολιτικὴν εἶχον ἀξιολόγους ἐπιτυχίας.

ΟΙ ΚΟΜΝΗΝΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Οἱ Κομνηνοὶ αὐτοκράτορες ἦσαν ὁ Ἀλέξιος Α' (1081-1118), ὁ Ιωάννης (1118-1143), ὁ Μανουὴλ (1143-1180), ὁ Ἀλέξιος Β' (1180-1183) καὶ ὁ Ἀνδρόνικος (1183-1185), ἀνῆκον δὲ εἰς μεγάλην φεουδαρχικὴν οἰκογένειαν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐπειδή, ὅταν ἀνήρχετο ἡ δυναστεία αὕτη εἰς τὸν θρόνον, εὑρίσκετο εἰς μεγίστην ἔντασιν ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἡ ἀνοδος αὐτῆς εἰς τὸν θρόνον ἐσήμαινε τὸν θρίαμβον τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Πάντες οἱ Κομνηνοὶ ὑπῆρξαν κατ' ἔξοχὴν στρατιωτικοὶ ἄνδρες.

Ο Ἀλέξιος Α' διεκρίθη διὰ τὴν διπλωματικὴν του ἴκανότητα, τοὺς λεπτούς του τρόπους καὶ τὴν ἐπιβλητικότητά του. Διὰ τῶν προτερημάτων τούτων εἰς μὲν τὸ ἐσωτερικὸν κατώρθωσε ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν, τοὺς δὲ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς ν' ἀναχαιτίσῃ.

Ο νιός του Ιωάννης εἶνε μία ἀπὸ τὰς ὀλίγας προσωπικότητας, ὃσαι ἔκαθησαν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου. Συνήνωνεν ἔξαιρετικὴν μόρφωσιν καὶ ἀντίληψιν μὲ υφος ἡπιον-

καὶ γενναιόφρον, ἐπιβλητικότητα μὲ μεγάλας στρατιωτικάς ἀρετάς. Εἶχε συναίσθησιν πλήρη τῆς μεγάλης του ἀποστολῆς καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν *Καλογιάννης*. Ἀλλὰ στηριζόμενος περισσότερον τοῦ δέοντος εἰς τὰς καθημερινῶς ἔξαντλουμένας δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας ἡκολούθησε κατακτητικὴν πολιτικὴν προσπαθήσας^v ἀνακτήσῃ πάσας τὰς ἀνηκούσας ἄλλοτε εἰς τὸ κράτος χώρας. Ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας καὶ τῶν τέρψεων προσεπάθησε τὰς ἀντιλήψεις του αὐτὰς νὰ μεταδώσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν δίδων τὸ παράδειγμα ἐκ τοῦ παλατίου του.

Ο νιός του *Μανουὴλ* εἶχε φυσικὰ χαρίσματα ἀνάτερα καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου. Συνεκέντρωνε τὰ προτερήματα καὶ τῶν δύο καὶ ἐπὶ πλέον ἡτο ἀνδρείότατος πάντων ἵσως τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς συγχρόνους του Ἑλληνας ἡγάπα περισσότερον παντὸς ἄλλου τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Δύσεως, προσεπάθησε νὰ εἰσαγάγῃ τὰ ἴπποτικὰ ἔθιμα εἰς τὸ Βυζαντίον καὶ διὰ τοῦτο ἐθαυμάσθη περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἑλληνας αὐτοκράτορας. Ἡτο ἀντιθέτως πρὸς τὸν πατέρα του φίλος τῆς πολυτελείας, ἡκολούθησε δὲ μετὰ περισσοτέρας μάλιστα ὁρμῆς τὸ κατακτητικὸν πρόγραμμα ἑκείνου. Ο *Μανουὴλ* ἡτο ἡρωικὸς βασιλεὺς, ἀλλὰ ἐπεξήτει πολλάκις τοὺς πολέμους πρὸς ἵκανοποίησιν τῆς ἴπποτικῆς του τάσεως καὶ ὅχι ἐκ πολιτικῆς ἀνάγκης. Διὰ τοῦτο διεξῆγαγε πολλοὺς ἀσκόπους πολέμους καὶ ἐξήντλησε τοὺς πόρους τοῦ κράτους καὶ ἀπ' αὐτοῦ χρονολογεῖται ἡ κατάπτωσις τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ δούλια ἐπετάθη διὰ τῆς ἀκαταλογίστου πολιτικῆς τοῦ Ἀνδρονίκου. Μολονότι ἡ πολιτικὴ αὕτη ἡτο ἐκ βάσεως ἐσφαλμένη, ἔνεκα δύως τῶν μεγαλεπιβόλων σχεδίων του καὶ τῆς ὑπερανθρώπου προσπαθείας πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῶν θεωρεῖται εἰς ἐκ τῶν τελευταίων μεγάλων Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Ο Ἀλέξιος Β', δευτερότοκος νιός του *Μανουὴλ*, ἐκηδεμονεύετο ὑπὸ τῆς μητρός του, τῆς γαλλίδος *Μαρίας*, δευτέρας συζύγου τοῦ *Μανουὴλ*, κατὰ τῆς δούλιας ὑπῆρχε μεγίστη δυσαρέσκεια, ἰδίως διὰ τὸν ἄτακτον ἴδιωτικὸν τῆς βίου. Τὴν δυσαρέσκειαν ταύτην ἐπωφελούμενος κατέλαβε τὸν ὄρον δ τελευταῖος τῶν Κομνηνῶν βασιλέων, δ *Ἀνδρόνικος*, ἔγγονος τοῦ Ἀλέξιου Α'. Ο *Ἀνδρόνικος* ἡτο παράδοξον μῆγμα μεγάλων ἀρετῶν καὶ κακιῶν. Ήτο ἀριστος διπλωμάτης, ἀνδρεῖος, τέλειος τύπος κομψότητος καὶ χάριτος, ἀλλὰ καὶ φαδιοῦργος, τυχοδιώκτης καὶ πρὸ πάντων

ἀσυνείδητος καὶ σκληρός. Τὴν ἀρχὴν κατέλαβε κατὰ πρῶτον ὡς ἐπίτροπος τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐφόνευσε καὶ τὸν Ἀλέξιον καὶ τὴν Μυρίαν. Ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν ἀθλία, ἐκεσώρευσε δὲ εἰς τὸ κράτος πλῆθος συμφορῶν.

ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ

(31) Κατὰ τὸ διάστημα τῶν 50 ἑτῶν, τὰ διποῖα ἐμεσολάβησαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἀλεξίου Α', ἥδαφικὴ ἔκτασις τοῦ κράτους εἶχε πολὺ περιορισθῆ. Τὴν Μιχρὰν Ἀσίαν κατέλαβον οἱ Σελτζούκοι Τούρκοι, ἀφήσαντες εἰς τοὺς Ἑλληνας μόνον μίαν στενὴν παραλιακὴν λωρίδα, εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ ἐλληνικὰ σύνορα ἡπειροῦντο ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν καὶ Πετσενέγων, οἱ δὲ διάφοροι σλαυοὶ λαοὶ (Κροάται, Σέρβοι) καὶ οἱ Βούλγαροι ἔκινοῦντο πρὸς ἀπόκτησιν ἀνεξαρτησίας. Οἱ Κομνηνοὶ βισιλεῖς προσπαθοῦν νὰ διατηρήσουν ὅ,τι ἡτο δυνατὸν ἀκόμη νὰ διατηρηθῇ καὶ ν' ἀποκτήσουν νέα ἐδάφη, δτε ἐδίδετο πρὸς τοῦτο εὐκαιρία.

'Ἐκ τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς οἱ μὲν Κροάται ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των τὸ 1076, ἥ Σερβία ἔφερε βαρέως τὸν ἐλληνικὸν ζυγόν, ἥ δὲ Βουλγαρία εἶχεν ὑποταχθῆ εἰς τοὺς Πετσενέγους, οἱ διποῖοι ἦσαν λαὸς τουρκικῆς καταγωγῆς, δπως καὶ οἱ Ούγγροι, κατοικοῦντες πέραν τοῦ Δουναβεώς. Ἀλλὰ περισσότερον πάντων τῶν ἄλλων ἐπικίνδυνοι ἦσαν οἱ Ούγγροι, οἱ διποῖοι συμπήξαντες κράτος Ισχυρὸν καὶ ἐπεκτείναντες αὐτὸς ἡχισαν ν' ἀναμιγνύντωνται ζωηρῶς εἰς τὰ ζητήματα τῆς Βιλανικῆς. Οἱ Πετσενέγοι καὶ οἱ Ούγγροι εἶναι οἱ νέοι ἐχθροὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ εἰς τὴν Βαλκανικήν.

Κατὰ τῶν Πετσενέγων ἔγιναν πολλαὶ ἐκπτώσεῖαι, ἀλλὰ τελείαν καταστροφὴν ἐποξένησεν εἰς αὐτοὺς δ Ἱωάννης Καλογιάννης. Ἡ σφαγὴ τῶν Πετσενέγων ὑπῆρξε τόσον ἀγρία καὶ ἔξοντωτική, ὥστε οὗτοι δὲν ἀναφαίνονται ἔκτοτε εἰς τὴν ἴστορίαν. Περισσότερον ἀπὸ τοὺς συντοιβέντας Πετσενέγους ἐφόβιζον τοὺς Ἑλληνας αἱ προστάθειαι τῆς Σερβίας πρὸς σύμπτηξιν ἀνεξαρτήτου κράτους. Ἡ Σερβία πρόγυμνη εἶχε κατοικθώσει ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ νὰ συγκροτηθῆ εἰς κράτος, τὸ διποῖον δ Ἀλέξιος δὲν κατώρθωσε νὰ ματαιώῃ, ἀλλὰ τοῦτο ἀποσυντέθη ἔνεκα ἐσωτερικῶν ταραχῶν. Ἡδη προσουσιάζετο προστάτης τῆς Σερβίας η Ούγγαρία, η διποία εἶχεν ἐπεκταθῆ ἐπὶ τῆς Κροατίας καὶ Βοσνίας.

Διὰ τοῦτο οἱ Ἑλληνες αὐτοκράτορες προσεπάθησαν διὰ προσφυεστάτου συνδυασμοῦ διπλωματίας καὶ πολέμου νὰ ἔκμηδενίσουν τὸν ἐκ μέρους τῆς Οὐγγαρίας κίνδυνον. Καὶ τὴν μὲν Σερβίαν προσείλκυσαν ἀναγορεύσαντες ἡγεμόνα αὐτῆς τὸν *Νεμάνια* (1163), τοὺς δὲ Οῦγγρους ἐπολέμησαν ἐπανειλημένως, ἵως ὅτου κατερρόπωσαν αὐτοὺς καὶ τοὺς ὑπερχέωσαν ν' ἀνακηρύξουν ἡγεμόνα ἐπίσης ἀφωσιωμένον εἰς τὴν Κωνοταντινούπολιν. Διὰ τῶν πολέμων τούτων ἀνεκτήθησαν ἡ Δαλματία καὶ μέρος τῆς Κροατίας. Τὰ ἀγαθὰ ταῦτα ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς τῶν Κομνηνῶν, δοσον καὶ ἄν ἥσαν προσωρινά, ἐπέφερον τὴν γαλήνην εἰς τὴν Βαλκανικήν.

Η ΑΝΑΒΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΥ

Ἄλλον τῷ μεταξὺ συνετελεῖτο εἰς τὴν Ἀσίαν μέγα γεγονός, τὸ διποῖον ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀνυπολογίστους συνεπείας διὰ τὴν τύχην τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Ισλαμισμὸς ἀναγεννᾶται καὶ ἐμφανίζεται τὴν φορὰν αὐτὴν ἀπειλητικώτερος. Οἱ Ἀραβες εἶχον παρακάμψει, καθὼς εἴδομεν, καὶ ἀφοῦ παρῆλθεν ἡ πρώτη δρμὴ καὶ ἐξητίσθη ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός των, ἔγιναν φιλήσυχοι καὶ ἀπόλεμοι ἔμποροι καὶ τὸ κράτος των παρέλυσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἄλλα τότε παρουσιάσθη νέος λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, οἱ Τοῦρκοι, οἱ διποῖοι μὲ τὸ σφρήγος νέου λαοῦ καὶ τὴν δρμὴν τοῦ νεοφωτίστου ἀνέλαβον νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Ισλάμ.

Οἱ Τοῦρκοι διηγημένοι εἰς πολλὰς φυλὰς κατώκουν τὰς ἀνατολικὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας. Ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὸν Ισλαμισμὸν καὶ ἐκεῖθεν ἔξεχύθησαν ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγοὺς καὶ ἀποτελοῦντες ὀμάδας πολεμιστῶν εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἡ πρώτη τουρκικὴ φυλή, ἡ διποία ἥλθεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸ ἐλληνικὸν κράτος, ἥσαν οἱ *Σελτζοῦκοι*.

ΟΙ ΣΕΛΤΖΟΥΚΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

Οἱ Σελτζοῦκοι ἥσαν ἴσχυρὰ πολεμικὴ φυλή, προσεκλήθησαν δὲ ἐκ τῆς πατρίδος των ὧς μισθοφόροι ὑπὸ τοῦ καλίφου τῆς Βαγδάτης. Ἐντὸς ὀλίγου ἔκυριάρχησαν εἰς τὸ κράτος τοῦ καλίφου περιορίσαντες αὐτὸν εἰς τὰ θρησκευτικά του καθήκοντα. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν *Τογρούλ· βένης* ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Βασιλέως

τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως. Βραδύτερον δὲ Τογρούλης κατέλαβε τὰς περισκακάς χώρας καὶ ἵδρυσεν ἴδιον κράτος. Ἐγιναν δὲ τότε αἱ πρῶται συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ἑλληνας εἰς τὰς ἀρμενικὰς χώρας ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Τογρούλης **Άλπ-**-**Ἀρσλάν** (1063–1075) στίφη Σελτζούκων κινούμενα ὑπὸ σφοδροῦ μωαμεθανικοῦ φανατισμοῦ εἰσώρημησαν διὰ τῆς Ἀρμενίας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐκρύθησαν δὲν τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα αὐτῆς. Ὁ γενναῖος αὐτοκράτωρ Ρωμανὸς Δ' δὲ Διογένης ἀντελήφθη ἐνωδίς τὸν κίνδυνον καὶ μὲ πεῖσμα καὶ ἀπαράμιλλον ἀνδρείαν ἥγωνισθη νὰ συγκρατήσῃ τὴν δρμὴν αὐτῶν, ἀλλ᾽ ἡτίήθη ἐν κρισίμῳ μάχῃ πρὸς βορρᾶν τῆς λίμνης τοῦ Βάν (1071) καὶ ἔπεσεν αἰχμάλωτος εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ὁ **Άλπ-**-**Ἀρσλάν** ἐδείχθη γενναῖοψυχος, μετεχειρίσθη αὐτὸν ἡγεμονικῶς, συνῆψε μετ' αὐτοῦ εἰρήνην καὶ τοῦ ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν. **Άλλ'** εἰς τὸ Βυζάντιον οἱ ἀντίπαλοι του ἀνακηρύξαντες αὐτοκράτορα τὸν Μιχαὴλ Ζ' συιέλαβον αὐτὸν καὶ τὸν ἐιύφλωσαν ἄγριως. Οἱ δὲ Σελτζούκοι ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἀναρχίας κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην.

Ο διάδοχος τοῦ **Άλπ-**-**Ἀρσλάν** **Μαλέκ-Σάδαχ** ἐξηκολούθησε τὰς ἐν Μ. Ἀσίᾳ κατακτήσεις, κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον, τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσούπολιν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτοι οἱ Σελτζούκοι ἵδρυσαν μέγα κράτος ἐκτεινόμενον 1C79 ἀπὸ τοῦ **Ωξού** καὶ τοῦ **Ινδού** μέχρις Αἰγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μαλέκ-Σάδαχ ἐδρεύων ἐν Περσίᾳ ἐκυβέρνα τὰς ἀπομεμακρυσμένας χώρας τοῦ ἀχανοῦς κράτους του διὰ τῶν συγγενῶν του. Οὗτως αἱ ἐν Μ. Ἀσίᾳ Σελτζουκικαὶ κτήσεις ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ Σελτζούκου Σουλεϊμάν, δοποῖος εἶχεν ὡς πρωτεύοντα του τὴν Νίκαιαν. Ἡ αὐτοκρατορία εἶχεν ἀπολέσει πάλιν τὰς χώρας, ἐκ τῶν δοποίων ἐλάμβανε τοὺς καλυτέρους στρατιώτας καὶ τοὺς διαπρεπεστέρους στρατηγούς.

ΟΙ ΕΝ Μ. ΑΣΙΑ ΠΟΛΕΜΟΙ

Ἡ ἄφιξις τῶν Σελτζούκων εἰς τὴν Νίκαιαν συμπίπτει μὲ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ **Άλεξίου Α'**. Οὗτος περισπώμενος τότε ἀλλαχοῦ ἡναγκάσθη ν' ἀναγγωρίσῃ (1082) τὰς κτήσεις τοῦ Σουλεϊμάν. **Άλλ'** οἱ Σελτζούκοι ἐξηκολούθουν τὰς κατακτήσεις των καὶ ἐφθασαν μέχρι τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μ.

Ασίας, κατασκευάσαντες δὲ στόλον ἐλυμαίνοντο τὰς νῆσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἡπείλουν τὴν πρωτεύουσαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Μαλέκ-Σάχ ἐπῆλθεν ἐσωτερικὴ ἀποσύνθεσις τοῦ κράτους, οἵ δὲ Ἑλληνες ἐπωφελούμενοι ταύτην κατέλαβον τὴν Βιθυνίαν. Βραδύτερον ὁ Ἀλέξιος ἐπωφελούμενος τῆς Α' Σταυροφορίας ἀνέκτησε τὴν Νίκαιαν καὶ τὰ δυτικὰ παραλία τῆς Μ. Ἀσίας, Σμύρνην, Ἐφεσον κλπ. "Οτε δὲ ἀπέθνησκεν ὁ Ἀλέξιος, ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία εἶχεν ἀνακτήσει μέγα μέρος τῶν ἀσιατικῶν κτήσεων. Ἀνέκτησε τὴν παραλίαν τῆς Μαύρης θαλάσσης, τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ Μ. Ἀσίᾳ τὴν παραλίαν πέραν τῆς Ἀντιοχείας καὶ τὴν χώραν πᾶσαν ἀνατολικῶς γραμμῆς διηκούσης ἀπὸ Σινώπης, Ἀγκύρας, Ἀμορίου καὶ Φιλομηλίου.

Οἱ Ἱωάννης ἐπεξέτεινε τὰς κατακτήσεις καταλαβὼν τὴν χώραν ἀπὸ Μαιάνδρου μέχρις Ἀτταλείας καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἀλυος. Οἱ Μανουὴλ ὅμως παρ' ὅλας τὰς ἴσχυρὰς προσπαθείας, τὰς ὅπιας κατέβαλε πρὸς διάλυσιν τοῦ κράτους τοῦ Ἰκονίου, δὲν κατώρθωσε νὰ φέρῃ ἀποτέλειμα. Ἄλλος οἱ Σελτζοῦκοι ἥδη εἶχον ἔκασθενήσει σοβιαρῶς; ἀφ' ἐνὸς ἔνεκα τῶν Ἑλληνικῶν κατακτήσεων, ἀφ' ἐτέρου ἔνεκα τῆς φραγκικῆς ἐπιδρομῆς εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην. Θεωρεῖται δὲ δικαίως ἔργον μέγα ἡ ἀνασυγκρότησις τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἡ ὅποια ἦτο ἀναμφιβόλως ἀπόρροια τῆς συνέσεως καὶ στρατηγικότητος τῶν Κομνηνῶν.

ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΝΟΡΜΑΝΔΩΝ ΠΟΛΕΜΟΙ

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος Νορμανδοὶ προερχόμενοι ἐκ τῆς γαλλικῆς Νορμανδίας ἔγκατεστιάθησαν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν καὶ ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Πάπα ἀπέσπασαν ὀλίγον καὶ ὀλίγον ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ὅ,τι ἀνῆκεν εἰς αὐτὴν ἐν τῇ χερσονήσῳ. Τὸ 1068 ἔπεσεν ἡ Βάρις, τὸ τελευταῖον προπύργιον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Ἐκ τῆς Ἰταλίας ὁρμώμενοι οἱ Νορμανδοὶ κατέλαβον τὴν Σικελίαν καὶ ἵδρυσαν νέον νορμανδικὸν κράτος. Ὁ πανούργοτατος ἡγεμὼν αὐτῶν **Ροβέρτος Γυσκάρδος** (διάβολος) ἀναγνωρισθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα ἐπισήμως ὡς ἡγεμὼν τοῦ νέου κράτους ἐσκέφθη νὰ ἐπεκτείνῃ τοῦτο καὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ νὰ καταλύσῃ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

Τὸ 1081, ἦτοι τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὄποιον ἀνήρχετο εἰς τὸν θρόνον δ' Ἀλέξιος Α', δ' Ροβέρτος μὲ τοὺς Νορμανδούς του ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν Ἡπειρον. Τότε ἥρχισε μεταξὺ τῶν δύο πολυτροπωτάτων ἀνδρῶν, τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ Ροβέρτου, δεινὴ πάλη, στρατιωτικὴ καὶ διπλωματική, τὴν ὄποιαν ἔμελλον νὰ συνεχίσουν οἱ διάδοχοί των. Ὁ Ἀλέξιος συνεμάχησε μετὰ τῶν Βενετῶν, διότι εἶχεν ἀνάγκην στόλου. Ἄλλ' δι στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου ὑπέστη δεινὴν ἥτταν παρὰ τὸ Δυοράχιον, οἱ δὲ Νορμανδοὶ κατέλαβον τὴν Ἡπειρον, τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Θεσσαλίας. Ἄλλ' ή Λάρισα συνεκράτησεν ἐπὶ ἑξ μῆνας τοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ή τύχη τῶν ὅπλων μετεβλήθη. Οἱ Νορμανδοὶ ἀποδεκατιζόμενοι ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἐπιθέσεων τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑπὸ τῶν ἀσθενειῶν ἥρχισαν νὰ ὑποχωροῦν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βενετοὶ κατέστρεψαν τὸν νορμανδικὸν στόλον καὶ, ἀφοῦ ἀπέθανεν δ' Ροβέρτος, οἱ Νορμανδοὶ ἔξεκένωσαν τὰς ἔλληνικὰς χώρας (1085). Οὕτως δικίνδυνος ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπεσοβήθη.

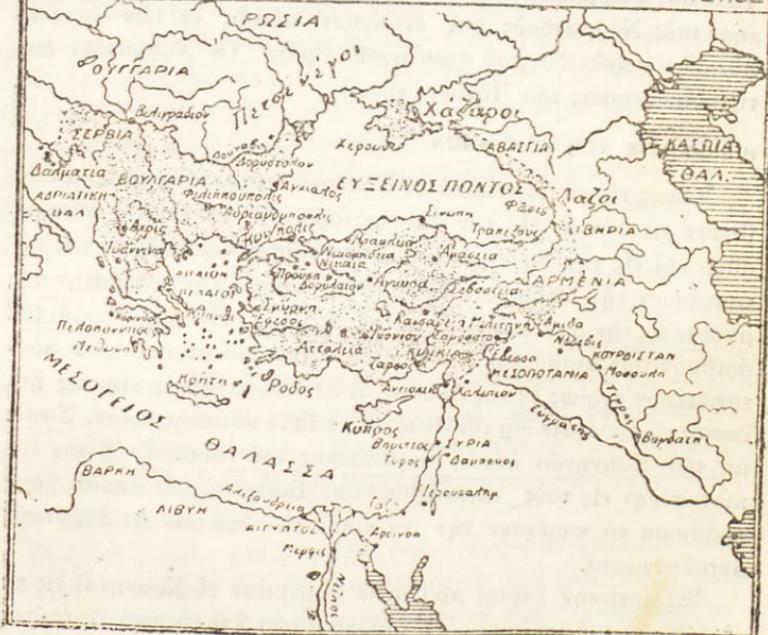
Οἱ Νορμανδοὶ διμως ἐπανῆλθον μετὰ εἴκοσιν ἔτη ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ροβέρτου Βοημοῦνδον. Ὁ *Βοημοῦνδος* εἶχε λάβει μέρος εἰς τὴν Α' Σταυροφορίαν, ἀπέκτησε μεγάλην φήμην καὶ διωρίσθη ἄρχων τῆς Ἀντιοχείας. Βραδύτερον, τὸ 1105 κατώρθωσε νὰ συναθροίσῃ πολλὰ πλήθη πολεμιστῶν καθ' ὅλην τὴν Δύσιν καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς Αὐλῶνα. Ἄλλ' ἦτηθεὶς ἡνιαγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ ἔξευτελιστικὴν τιμήν, διὰ τῆς δοπίας ἀνεγνώριζε τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἔλληνος αὐτοκράτορος ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἐν τῇ Κάτω Ιταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ κράτος τῶν Νορμανδῶν ὀνομάσθη *Κράτος τῶν Λύο Σικελιῶν* καὶ ἥρχισε νὰ προσάγεται. Οἱ Νορμανδοὶ ὑπὸ τὸν βασιλέα των *Ρογῆρων Β'* (ἀνεψιὸν τοῦ Ροβέρτου) ἐπανέλαβον τὰς κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιθέσεις. Ὁ στόλος των κατέλαβε τὴν Κέρκυραν, ἥρημωσε τὴν Εὔβοιαν καὶ τὴν Ἀττικὴν καὶ ἀπήγαγεν ἐκ Θηβῶν καὶ Κορίνθου τοὺς ἔργατας τῶν μεταξούργειων (1147). Ὁ Μανουὴλ Κουνηνὸς συνεμάχησε μὲ τοὺς Βενετοὺς καὶ διεξήγαγε κατ' αὐτῶν μακροὺς καὶ δεινοὺς ἀγῶνας καὶ κατώρθωσε ν' ἀνακτήσῃ τὴν Κέρκυραν καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Νορμανδοὺς ἐκ τῶν ἔλληνικῶν χωρῶν, κατέλαβε δὲ καὶ πολλὰς θέσεις εἰς τὴν Κάτω Ιταλίαν. Διὰ τοῦτο διάδοχος τοῦ Ρογήρου *Γουλιέλμος Α'* συνωμολόγησεν εἰρήνην (1158). Ἄλλ' ή εἰρήνη δὲν ἔμελλε νὰ

είναι σταθερά, διότι ή Δύσις καὶ πρὸ πάντων ή Βενετία ἔβλεπε μὲ ἀνησυχίαν τὴν κατακτητικὴν πολιτικὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν ἐγκατάστασιν ἐκ νέου τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἰταλίᾳ.

Τὰς ἐφημέρους ταύτας ἐπιτυχίας ἐπλήρωσαν οἱ Ἑλληνες πολὺ ἀκριβὰ, διότι ἡναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσουν εἰς τοὺς Βενετοὺς σημαντικώτατα ἐμπορικὰ προνόμια διὰ τὴν ναυτικῆν των βοήθειαν. Τοῦτο ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐστέρησε τοὺς Ἑλληνας τῶν μεγάλων προσόδων τοῦ ἐμπορίου, οἱ διοῖσι ἄλλοτε ἀποτέλουν

ΗΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΟΥ ΙΑ' ΑΙΩΝΟΣ

ἔαν ἐκ τῶν σημαντικωτάτων πόρων τοῦ κράτους, ἀφ' ἐτέρου ἐπηγένησε τὸ μῖσος μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, ἱδίως τῶν Βενετῶν. Τὸ μῖσος τοῦτο ἔξεδηλώθη διὰ βιαιοπραγιῶν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν ἐν Κων]πόλει Βενετῶν (1171), οἱ διοῖσι ἔνεκα τούτου ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον. "Αλλ" οἱ Ἑλληνες ἡττήθησαν νὰ ὑποκύψουν εἰς τὴν ἐμπορικὴν κυριαρχίαν τῶν Βενετῶν (1175).

"Αλλ" ὁ μεγαλύτερος κατὰ τῶν Ἑλλήνων κίνδυνος ἐκ τῶν Νορμανδῶν παρουσιάσθη τὸ 1185 ἐπὶ Ἀνδρονίκου. Τότε στίφη

Νορμανδῶν ἀποβιβασθέντα εἰς τὴν Ἡπειρὸν κατέλαβον τὸ Δυρράχιον καὶ ἐκεῖθεν εἰσῆλασαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ κατέλαβον τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Θεσσαλονίκην. Συγχρόνως καὶ στόλος νορμανδικὸς ἐκ 200 πλοίων κατέπλεεν εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, ἀφοῦ εἶχε καταλάβει τὰς Ἰονίους νήσους. Ἡ λεηλασία καὶ καταστροφὴ τῆς Θεσσαλονίκης ὑπῆρχεν διμοίᾳ τῆς ἐπὶ Σαρακηνῶν. Οἱ Νορμανδοὶ διηγούντο καὶ τῆς Κων(πό)λεως, ἀλλ᾽ ὁ Ἀνδρόνικος ἔθανατώθη σκληρῶς ὑπὸ τοῦ ἐκμανέντος ὅχλου καὶ ἀνηγορεύθη ἀντοκράτωρ ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος. Ὁ Ἰσαάκιος ἐπωφελούμενος ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ λαοῦ κατενίκησε τοὺς Νορμανδοὺς καὶ ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ἐκ τῶν καταληφθεισῶν χωρῶν διὰ τοῦ στρατηγοῦ Βρανᾶ. Οἱ Νορμανδοὶ διετήρησαν μερικὰς τῶν Ἰονίων νήσων.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΩΝ ΚΟΜΗΝΩΝ

“Οπως εἰς τὰ ἔξωτερικὰ οἱ Κομνηνοὶ αὐτοκράτορες προσεπάθησαν νὰ δώσουν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τὰ παλαιά της σύνορα, οὕτω καὶ εἰς τὴν διοίκησιν κατέβαλον πᾶσαν φροντίδα, ὥπως καταστήσουν τὴν μεναρχίαν εὐδαίμονα. Ἰδίως ἔδωκαν μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ. Ηὕτησαν πολὺ τὸν ἀριθμὸν τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων διὰ μισθοφόρων προερχομένων κυρίως ἐκ τῆς Δύσεως, ὃ δὲ διοργανωθεὶς στρατὸς ἦτο ἵκανὸς νὰ προστατεύῃ τὴν ἀνασυσταθεῖσαν αὐτοκρατορίαν. Σφάλμα τῶν Κομνηνῶν ἦτο ἡ παραμέλησις τοῦ ναυτικοῦ. Εἴχον ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς συμμάχους των Βενετούς, οἱ δποῖοι ἦσαν πρόθυμοι νὰ παρέχουν τὴν ναυτικήν των δύναμιν μὲ βαρύτατα ἀνταλλάγματα.

“Εξαιρετικὴν ἐπίσης προσοχὴν κατέβαλον οἱ Κομνηνοὶ εἰς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Ἡ αὐτοκρατορία ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔξακολουθεῖ νὰ είναι πλουσία, ἀλλ᾽ ἡ φιορολογία τῶν ὑπηκόων ἦτο καταθλιπτική, ἡ δὲ στατάλη τῆς αὐλῆς καὶ διπλωματίας, Ἰδίως ἐπὶ τοῦ Μανούνηλ, μεγάλη. Ἐπίσης ἀξόλογος ἦτο ἀκόμη ἡ ἐμπορικὴ ἀκμὴ τῆς αὐτοκρατορίας παρ' ὅλα τὰ προνόμια τὰ παραχωρηθέντα εἰς τοὺς Ιταλικὰς πόλεις καὶ τὴν ἀναίσχυντον ἐκμετάλλευσιν τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν ἔνων ἐμπόρων.

“Ἐν γένει ἡ αὐτοκρατορία κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν εἶδε καὶ εἰς τὴν ἔσωτερικὴν διοίκησιν ἡμέρας λαμπράς, ὥπως καὶ

εἰς τὴν ἔξωτερικήν πολιτικήν, ἀλλ᾽ ή νέα αὕτη ἀκμὴ ἦτο προσωρινή, διότι μετ' ὀλίγον ἀρχίζει φαγδαία ή παρακμή.

Η ΚΑΤΑΚΤΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΟΜΗΝΩΝ

Τὸ ἔργον τῶν Κομνηνῶν θὰ ἦτο πολὺ στερεόν, ἂν δὲν κατεῖχε τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ οἴκου τούτου ή χιμαιρικὴ ἐπιθυμία νὰ ἀνακτήσουν τὴν Δύσιν καὶ νὰ καταλύσουν τὴν νέαν αὐτοκρατορίαν αὐτῆς. Ἡ ἐπιθυμία αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν κατακτητικὴν πολιτικὴν τῶν Κομνηνῶν καὶ ίδίως τοῦ Μανουὴλ, δ ὁποῖος ἐπεδίωξε μὲ πάντα τρόπον νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ σκέδια ταῦτα.

Ἐνθαρρυνόμενος δ Μανουὴλ ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν του κατὰ τῶν Νοομανδῶν καὶ τῆς καταλήψεως πόλεων τινῶν τῆς Ἰταλίας ἐπενέβη εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας. Ἀφ' ἑτέρου αἱ ἐπιτυχίαι του ἐν Οὐγγαρίᾳ ἔφερον αὐτὸν πλησιέστερον πρὸς τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, τῆς ὁποίας ὡνειρεύθη τὴν κατάλυσιν. Ὁ Μανουὴλ δὲν παρέλειψε κανὲν μέσον στρατιωτικὸν ἢ διπλωματικὸν πρὸς πραγματοποίησιν τῶν φιλοδόξων σχεδίων του. Οὕτως ἐπωφελούμενος τῆς οῆξεως τοῦ Πάπα πρὸς τὸν Φρειδερίκον Βαρβαρόσσαν, αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἐφρόντισε νὰ προσελκύσῃ τὸν Πάπαν ὑποσχεθεὶς τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἐξηρόδιζε δὲ τὰς ἵταλικὰς πόλεις Ἀγκῶνα, Γένουαν, Πίσαν, Βενετίαν κατὰ τοῦ Βιθιλιόσσα. Ἐν Γερμανίᾳ ἐξ ἄλλου ἐπεδίωκε νὰ εῦρῃ τρόπον συνεννοήσεως μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἤσαν χιμαιρικά διότι δὲν Μάπας δὲν ἐπεθύμει νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν αὐτοκράτορα, αἱ δὲ ἵταλικαὶ πόλεις ὑπώπτευον τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐν τῇ Δύσει.

Οὕτω τὰ μεγάλα ταῦτα σχέδια ἐνῶ ἔμειναν ἀνεκτέλεστα, παρήγαγον ἀντιλήψεις ἐντελῆς ἀντιθέτους εἰς τὸν ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν κόσμον, ὑπῆρξαν δὲ καταστρεπτικὰ διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν, διότι σύμπασα ἡ Δύσις συνεμάχησε κατ' αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἀτήτησε μεγάλας δαπάνας, ἐξήντλησε τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ κατέστησε μισητὸν τὸν Μανουὴλ εἰς τοὺς ὅπηκόους του διὰ τὰς πρὸς τοὺς Λατίνους συμπαθείας του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'

ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ—ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΑΓΓΕΛΩΝ

Τὸν ΙΑ', ΙΒ' καὶ ΙΓ' αἰῶνα ἡ Δ. Εὐρώπη διεξήγαγε μεγάλας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Τόπων ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἡ κίνδις αὕτη τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀνατολὴν ὀνομάζονται Σταυροφορίαι.

Τὰ ἀποτελέδματα τῶν σταυροφοριῶν ἥδαν δημαρτικῶτα. Συντελέσθη βαθεῖα μεταβολὴ εἰς τὸν δίον καὶ τὸν διανόδιν τῶν Εὐρωπαίων καὶ γενικῶς ἡ Δύσις ὁφελήνει πολὺ ἐκ τῶν μακρινῶν ἐκείνων ἐκδηταῖσθν.

Ἀντιθέτως αἱ σταυροφορίαι ὑπῆρχαν δλέθριαι διὰ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, διότι ἔδωκαν καταδεσποτικὸν κτύπημα εἰς τὸ καταρρέον ἦδη κράτος. Κατ' ἀρχὰς οἱ Κομνηνοὶ ἀπεδόνησαν τοὺς κινδόνους, ἀλλ' ἡ διαδεχθεῖσα αὐτοὺς δυναστεία τῶν Ἀγγέλων ἐπέβπευσε τὴν ἔξαρθρωσιν.

Τὸ 1204 οἱ Εὐρωπαῖοι κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἡ αὐτοκρατορία δὲν ἥδυνθη πλέον νά δυνέλθῃ ἐκ νοῦ πλήγματος ἐκείνου.

ΑΙΤΙΑ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα εἶχε διαμορφωθῆ τελείως ὁ μεσαιωνικὸς βίος τῶν λαῶν τῆς Δ. Εὐρώπης. Ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ τὰ ἱπποτικὰ ἥμη ἥσαν ἐν πλήρει ἀκμῇ. Οἱ εὐρωπαῖοι λαοί, Γάλλοι, Γερμανοί, Ἰταλοί, Ἀγγλοι ἀλλ. εἶχον κοινὴν χριστιανικὴν συνείδησιν, ἐπίστευον ὅτι ἀνεξαρτήτως τῆς φυλῆς καὶ γλώσσης ἀποτελοῦν ἔνα λαόν, τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Δ. Εὐρώπης, καὶ ἀρχηγὸν ἀνεγνώριζον τὸν Πάπαν. Αἱ σταυροφορίαι εἶναι κοινὴ πολεμικὴ ἐπιχείρησις τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ πρὸς ὅρησκευτικοὺς σκοπούς. Τοιαύτις ἐκστρατείας εἶχον ἐπιχειρήσει καὶ προηγουμένως οἱ Εὐρωπαῖοι ὑποκινούμενοι ὑπὸ τοῦ Πάπα, εἴτε διὰ νὰ ὑποτάξουν εἰδωλολατρικοὺς λαοὺς καὶ νὰ διαδώσουν τὸν χριστιανισμόν, εἴτε διὰ νὰ καταπολεμήσουν τοὺς αἰρετικούς. Ἀλλὰ πολὺ σημαντικότεραι εἶναι αἱ ἐκστρατεῖαι κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, οἱ δποῖοι εἶχον καταλάβει τοὺς Ἀγίους Τόπους.

‘Η κυριωτάτη ἀφορμὴ τῶν Σταυροφοριῶν ἦτο ἡ ἐμφάνισις ἐν Ἀνατολῇ τῶν Σελτζούκων Τούρκων, οἵ δποῖοι κατέλαβον τὸ 1078 τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐδείχθησαν φανατικοὶ διῶκται τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ Σελτζούκοι ἐβεβήλωσαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὸν Ἀγίους Τόπους καὶ ὑπέβαλλον εἰς μυρίας στερήσεις καὶ κακώσεις τὸν προσκυνητάς. Τὰ γεγονότα ταῦτα παρῆγαν βαθεῖαν αἴσθησιν ἐν Εὐρώπῃ, διότι ἡ προσκύνησις τῶν Ἀγίων Τόπων ἦτο ἀνάγκη ἐσωτερικὴ διὰ τοὺς ἀνθρώπους τῶν χρόνων ἐκείνων, οἵ δποῖοι ἐπίστευον ὅτι ἐπισκεπτόμενοι τὸν Ἀγιον Τάφον ἐπειύγχανον ἄφεσιν ἀμαρτιῶν καὶ αἰωνίαν εὐδαιμονίαν μετὰ θάνατον. Διὰ τοῦτο ἡ χριστιανικὴ πίστις ἦτο ἡ σπουδαιοτάτη αἰτία τῶν Σταυροφοριῶν. Πλὴν τούτου εἰς τὰς μακρινὰς καὶ περιπετειώδεις ἐκείνας ἐκστρατείας εῦρισκεν εὐρὺν ἔδαφος δρασεως τὸ πολεμικὸν πάθος καὶ ἡ φιλοδοξία τῶν ἱπποτῶν. Διὰ τὸν Πάπαν ἀφ’ ἐτέρου αἱ Σταυροφορίαι ἥσαν εὐκαιρία νὰ περιβληθῇ διὰ νέας αἴγλης, διότι ἐπὶ δύο αἰῶνας παρουσιάζετο ὡς ἡ κορυφὴ τῆς Εὐρώπης, ἡ ὀθωνία πλήθη ἱπποτῶν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τῶν ἀπίστων.

‘Ἄλλὰ καὶ ἄλλαι αἰτίαι δευτερεύουσαι ὥθουν τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἡ ἐπιθυμία νὰ γνωρίσουν νέους τόπους, ὁ πόθος τῶν περιπετειῶν καὶ ἡ ἐλπὶς νὰ πλουτησουν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ δποία ἐφημίζετο ὡς γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Οἱ μὲν κύριοι μετέβαινον μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἰδρύσουν μικρὸν πριγκιπᾶτον, οἵ δὲ χωρικοὶ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ εῦρουν γωνίαν τινὰ γῆς, δπου νὰ ἐγκατασταθοῦν. Πάντες δὲ μετέβαινον μὲ τὴν πεποίθησιν ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅτι ἐξησφάλιζον τὴν σωτηρίαν τῶν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

Η ΠΡΩΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ (1096-1099)

‘Ο πάπας *Οὐρδοβανδς Β'* συνεκάλεσεν ἐν Κλεομὸν (Γαλλίας) σύνοδον περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ κλήρου τῆς Γαλλίας. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ συνεδρίου, 28 Νοεμβρίου 1095, ἐνώπιον πλήθους ἐπισκόπων, ἵερέων καὶ ἱπποτῶν διηγήθη τὰ δεινοπαθήματα τῶν προσκυνητῶν τῶν Ἀγίων Τόπων 1095 καὶ κατέληξε καλῶν τοὺς χριστιανὸνς εἰς τὰ ὅπλα πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν. Μετὰ τὴν σύνοδον δὲ Πάπας περιώδευσεν εἰς τὴν κεντρικὴν καὶ μεσημβρινὴν Γαλλίαν, συγχρόνως δὲ ἀπηγθύνεν εἰς πάντας τοὺς ἐπισκόπους ἐγκύκλιον, ἵνα παροδομῆσουν τὸν ‘Ιστορία τῶν μέσων χρόνων—γ’ ἔκδοσις

λαὸν εἰς Σταυροφορίαν. Εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ λάβουν μέρος ἐδίδετο ἄφεσις ἀμαρτιῶν καὶ ἐγκλημάτων ἀκόμη, αἱ δὲ γυναῖκες, τὰ παιδία καὶ αἱ περιουσίαι τῶν σταυροφόρων ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκστρατείας. Ἐκ τῶν ἴσχυροτάτων βοηθῶν τοῦ Πάπα εἰς τὸ σταυροφορικὸν ἔργον ἦτο εἰς ἄνθρωπος μικροῦ ἀναστήματος, μελαχροινός, ἴσχνός, μὲ μακρὰν γενειάδα καὶ βλέμμα ζωηρότατον, ὀνόματι **Πέτρος δ'** **Ἐρημίτης ἢ Κουκούπετρος**, ὅπως ὀνομάζει αὐτὸν Ἀννα ἡ Κουνηνή. Πανταχοῦ, ὅπου διήρκετο, διήγειρεν ἐνθουσιασμὸν ἀπερίγραπτον.

Αἱ προπαρασκευαὶ τῶν ἵπποτῶν ἐβράδυνον. Ἄλλ' οἱ πτωχοὶ ἐσπευδον. Ἐπώλουν πᾶν ὃ, τι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τοὺς χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν, τοὺς ἀγρούς, τὰς ἀμπέλους, τὰς οἰκίας καὶ οἰκογενειακῶς ἀνεκώρουν. Τοεὶς μῆνας ἀπὸ τῆς προσκλήσεως τοῦ Οὐρβιανοῦ 50 χιλ. περίπου ἀνθρώποι, ἄνδρες, γέροντες, γυναικες, παιδία, ἔξεκίνησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πέτρου τοῦ Ἐρημίτου. Διαβάντες τὸν Ρήνον καὶ ἐνωθέντες μὲ ἄλλα στίφη σταυροφίρων γερμανῶν ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, Σερβίαν, Βουλγαρίαν, Ἐλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, λεηλατοῦντες καὶ ἐρημώνοντες τὰς πόλεις πρὸς προμήθειαν τροφῶν. Οἱ ἀφελεῖς οὗτοι προσκυνηταὶ εἰς τὴν θέαν ἔκαστης πόλεως ἥρωτων ἀν εἶναι ἡ Τερουσαλήμ. Ὅτιαν ἔφθασαν πρὸ τῆς Κων)πόλεως, δι αὐτοκράτωρ ἐσπευσε νὰ διαβιβάσῃ τὰ ἀτακτα ταῦτα στίφη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου εἰς τὰ πέριξ τῆς Νικαίας οἱ Τοῦρκοι τὰ ἀπετελείωσαν.

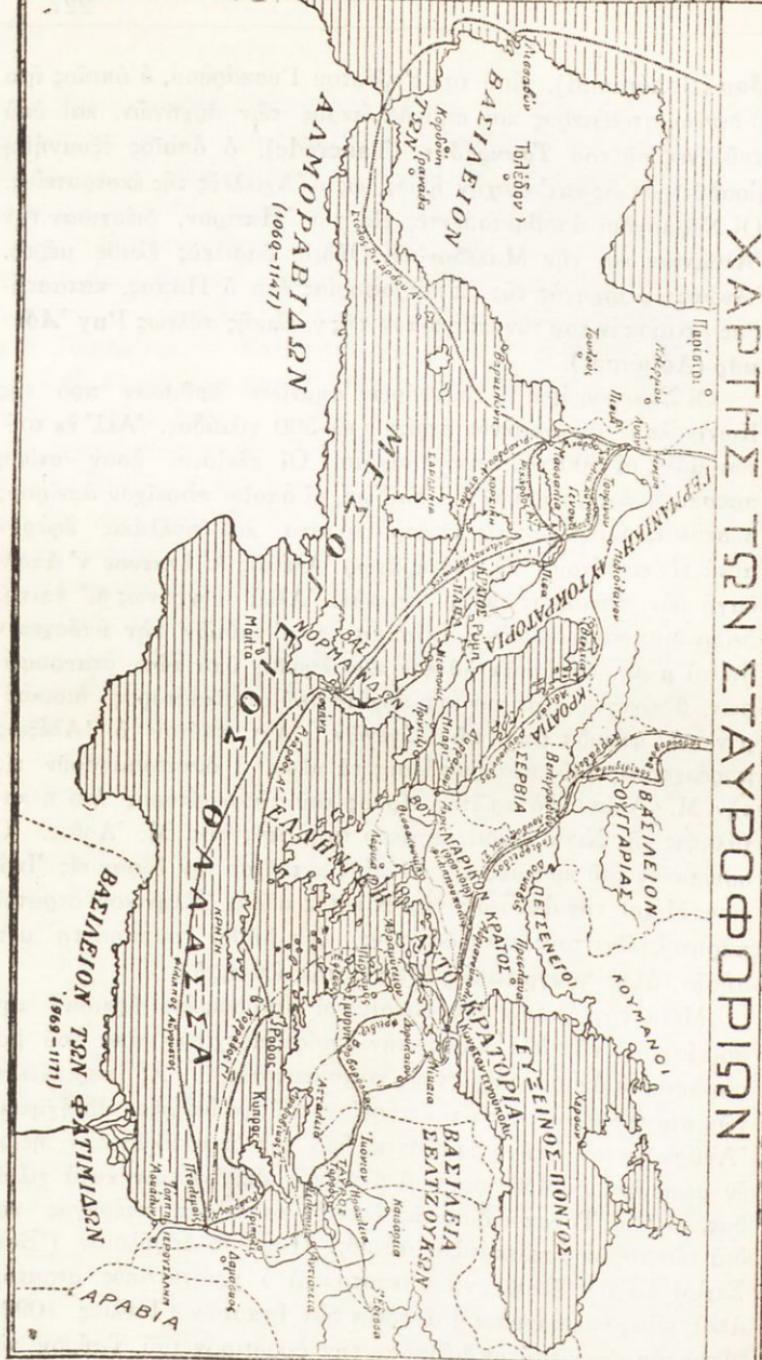
Τοιοῦτον οἰκτρὸν τέλος ἔλαβεν ἡ πρωτοπορεία τῆς Α' Σταυροφορίας. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἵπποται συγκροτηθέντες ἔξεκίνησαν ἐκ διαφόρων σημείων. Ὁργανώσεις καὶ ἔνιαία διοίκησις δὲν ὑπῆρχεν. Ἐκαστον ἔθνος ἐστρατεύετο ὑπὸ ἕδιον ἀρχηγὸν καὶ μόνον ἡ κοινὴ ἐσωτερικὴ δρμὴ συνήνωντε τοὺς σταυροφόρους. Οἱ νότιοι Γάλλοι ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ **Ραῦμόνδου** κόμητος Τουλόν (Raymond de Toulouse) διῆλθον διὰ τῆς Β. Ἰταλίας, Δαλματίας, Κροατίας, Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. Οἱ βόρειοι Γάλλοι είχον ἀρχηγὸν τὸν **Γοδεφρεῖδον** τῆς Μπουγιόν (Godefroi de Bouillon) καὶ τὸν ἀδελφόν του **Βαλδουΐνον** τῆς Φλάνδρας (Baudouin de Flandre), δ ὁποῖος ἔξυμνήθη βραδύτερον ὡς ὁ ἡγέτης τῆς Σταυροφορίας. Οὗτοι διῆλθον διὰ τῆς Γερμανίας καὶ Οὐγγαρίας. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας ὠδηγοῦντο ὑπὸ τοῦ **Βοημούν-**

δον (Bohémond), υἱοῦ τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου, ὁ δόποιος ἦτο
ὅ διπλωματικώτερος καὶ σπουδαιότερος τῶν ἀρχηγῶν, καὶ ὑπὸ¹
τοῦ ἀνεψιοῦ του **Ταγκρέδου** (Tancréde), ὁ δόποιος ἔξυμνηθή
βραδύτερον ὡς καὶ ἔξοχὴν ἥρως, ὡς δὲ Ἀχιλλεὺς τῆς ἐκστρατείας.
Οἱ Νορμανδοὶ ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν "Ηπειρον, διέσχισαν τὴν
Αλβανίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν. Οὐδεὶς βασιλεὺς ἔλαβε μέρος.
Ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Σταυροφορίας ἦτο ὁ Πάπας, καταστή-
σας ἐπίτροπόν του τὸν ἐπίσκοπον τῆς γαλλικῆς πόλεως **Ρuiy' Άδε-**
μάρ (Adhémar).

Οἱ Σταυροφόροι ἐκ διαφόρων σημείων ἔφθασαν πρὸ τῆς
Κων) πόλεως ἀνερχόμενοι περίπου εἰς 500 χιλιάδας. Ἄλλ' ἐκ τού-
των μόλις αἱ 300 χιλ. ἦσαν μάχιμοι. Οἱ πλεῖστοι ἦσαν στίφη
προσκυνητῶν, γυναικῶν καὶ παίδων, οἱ δόποιοι παρεῖχον ἀπέιρους
δυσκολίας διατροφῆς εἰς τὰ στρατεύματα καὶ πολλάκις ἔφερον
ἀντὰ εἰς κινδύνους. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α' ἔσπευσε ν' ἀπαλ-
λαγῇ τῶν πειναλέων τούτων στιφῶν. Ἄλλὰ συγχρόνως δι' ἐπιτη-
δείων διαπραγματεύσεων ἀπέσπασε παρ' αὐτῶν τὴν ὑπόσχεσιν
ὅτι τὰ μέρη, τὰ δόποια ἥθελον καταληφθῆν ὑπὸ τῶν σταυροφό-
ρων, θ' ἀνεγνώριζον τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος διοικού-
μενα ὡς φέουδα ὑπὸ τῶν εὐγενῶν. Ἀντὶ τούτου ὁ Ἀλέξιος
παρέσχεν εἰς τὸν σταυροφόρους τὰ μέσα νὰ διατεραιωθοῦν εἰς
τὴν Μ. Ἀσίαν. Τὸ πρῶτον κέρδος τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἡ κα-
τάληψις τῆς Νικαίας καὶ μεγάλου τμήματος τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ
σουλτάνος τοῦ κράτους τῆς Νικαίας μετέθεσε τὴν ἔδραν εἰς Ἰκό-
νιον. Μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Νικαίας σῶμα Ἑλληνικοῦ στρατοῦ
παρηκολούθει τὸν σταυροφόρους, ἵνα δῆθεν συμπράττῃ μετ'
αὐτῶν, ἀλλὰ πραγματικῶς διὰ νὰ τὸν ἐπιτηρῇ.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας οἱ σταυροφόροι ἥρχισαν τὴν
πορείαν διὰ τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν δοπίαν διέσχισαν ἀπὸ τοῦ βο-
ρειοδυτικοῦ ἄκρου μέχρι τοῦ νοτιοανατολικοῦ. Αἱ περιπέτειαι
τῶν σταυροφόρων κατὰ τὴν πορείαν ταύτην ὑπῆρξαν ἀδιηγήτοι.
Ἄνθρωποι καὶ κτήνη βαδίζοντες ὑπὸ τὸν καυστικῶταν ἥλιον
ἐν μέσῳ ἐρήμου ἀδένδρου καὶ ἀνύδρου ἀπέθνησκον κατὰ χιλιά-
δας, ἐνῶ οἱ Τούρκοι διαρκῶς ἐπειθεντο εἰς τὰς πτέρυγας καὶ
διὰ τῶν τόξων ἀπεδεκάτιζον σύντούς. Παρὰ τὸ Δορύλαιον (Ἐσκι
Σεχίλ) ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφῆ ὁ χριστιανικὸς στρατός,
ἀλλὰ τέλος ὑπερίσχυσεν ἥτις ἀνδρεία τῶν ἱπποτῶν (Ιούλιος 1097).
Μετὰ τὴν νίκην ταύτην διέβησαν τὴν ὁροσειρὰν τοῦ Ταύρου κα-

ΧΑΡΤΗΣ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆλθον εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Συρίας καὶ μετὰ δικτάμηνον πολιορκίαν χάρις εἰς τὴν πονηρίαν τοῦ Βοημούνδου ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλ' εὐθὺς ἀπεκλείσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν τῇ πόλει καὶ ὑπέστησαν κακουχίας μεγαλυτέρας τῆς πορείας.

“Ἀλλ’ ἡ θέλησις τῶν σταυροφόρων νὰ φθάσουν εἰς Ἱερουσαλήμ ἦτο ἀ λόνητος. Δι' ὅρμητικῆς ἔξιδυν ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς Τούρκους καὶ ἀνέλαβον τὴν πορείαν πρὸς τὴν Ἀγίαν Πόλιν. Τέλος τὴν 1 Ἰουλίου 1099, τοία ἦτη ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των οἱ σταυροφόροι εἶδον μαρούθεν τὴν Ἱερουσαλήμ. Πολλοὶ ἀπέθανον ἐκ τῆς καραρᾶς των. Ἀλλ' ὁ στρατός τῶν σταυροφόρων εἶχε φρικωδῶς δεκατισθῆ, διότι μόλις 40 χιλ. ἀνδρῶν ἐφθισαν πρὸς τὴν Ἱεράς πόλεως. Ἡ Ἱερουσαλήμ ἦτο καλῶς ὡχυρωμένη καὶ ἐφρούρειτο ὑπὸ ἵσχυρᾶς φρουρᾶς Αἴγυπτίων. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι τὴν 10 Ἰουλίου 1099, ἥμέραν καὶ ὡραν τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, ἐπεχείρησαν φοβεράν ἔφοδον καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ἐπηκολούθησε τρομερὰ σφανή.

1C99

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

ΤΟ ΦΡΑΓΚΙΚΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Μετὰ τὴν νίκην οἱ ἵπποται διεμοιράσθησαν τὰς κατακτηθεῖσας χώρας ἰδρύσαντες κράτος φεουδαρχικόν, τὸ Φραγκικὸν βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ. Βασιλέα αὐτοῦ ἀνεκήρυξαν τὸν Γοδεφρεῖδον τῆς Μπουγιόν. Ἀλλ' οὗτος δὲν ἦθελησε νὰ λάβῃ τὸν τίτλον βασιλέως ἐκεῖ, ὅπου ὁ βασιλεὺς τοῦ κόσμου περιεβλήθη τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ ἦρκεσθη εἰς

τὸν τίτλον τοῦ Προστάτου τοῦ Ἀγίου Τάφου. Ὡς ὑποτελῆ εἰς τὸ κράτος φέουνδα προσηρτήθησαν αἱ μικραὶ ἡγεμονίαι, τὰς δποίας ἵδρυσαν ἀλλοὶ ἀρχηγοί, ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημοῦνδον, τῆς Ἐδέσσης ὑπὸ τὸν Βιλλεαοδούνον τῆς Φλάνδρας, τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τὸν Ραῦμόνδον τῆς Τουλόνης κατὰ τὸν κράτος ηὗξησαν σὺν τῷ χρόνῳ διὰ νέων κατακτήσεων καὶ τὰ σύνορα αὐτοῦ ὠχύρωσαν διὰ μεγάλων φρουρίων, τῶν δποίων ἵχνη διατηροῦνται ἀκόμη μέχρι σήμερον. Μεγάλην σημασίαν ἔχει ἡ ἐπέκτασις τοῦ Φραγκικοῦ κράτους τῆς Παλαιστίνης εἰς τὸν λιμένας τῆς Συρίας. Οἱ σταυροφόροι βοηθοῦμενοι ὑπὸ τῶν ἐμπόρων τῆς Μασσαΐας, Γενούης, καὶ Βενετίας κατέλαβον τὰς ναυτικὰς πόλεις τῆς Συρίας, Ἰόππην (Γιάφα), Πτολεμαΐδα (Saint Jean d' Acte), Βηρυτὸν κατὰ τὴν Ἑρεμόπηγ. Σημαντικώτατον ἐπίσης ἀποτέλεσμα τῆς Α' Σταυροφορίας ἦτο ἡ σύστασις τῶν διαφόρων ταγμάτων, τῶν δποίων σκοπὸς ἦτο ἡ ὑπεράσπισις τῆς Παλαιστίνης. Τρία ἦσαν τὰ τάγματα ταῦτα, τὸ Τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ (Chevaliers de Saint Jean de Jerusalem ἢ Hospitaliers), τὸ Τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ναοῦ (Chevaliers du Temple ἢ Templiers) καὶ τὸ Τάγμα τῶν Τευτόνων (Teutoniques). Οἱ ἵπποται τῶν ταγμάτων τούτων ὑποβάλλονται εἰς πάσας τὰς θρησκευτικὰς ὑποχρεώσεις τῶν μοναχῶν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ συγχρόνως ἦσαν ἀφοσιωμένοι εἰς τὰ ὅπλα, εἶχον δὲ αὐστηροτάτους θρησκευτικοὺς, καὶ στρατιωτικοὺς κανονισμούς.

ΔΕΥΤΕΡΑ (1147-1149) ΚΑΙ ΤΡΙΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ (1189-1190)

Ἡ Β' Σταυροφορία διωργανώθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας **Κορράδου Γ'** καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας **Λουδοβίκου Ζ'** πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἐδέσσης, τὴν δποίαν κατέλαβεν ὁ τοῦρκος ἡγεμὼν τῆς Ἀσσυρίας (Μοσσούλης). Ἡ ἐκστρατεία, ἀν καὶ ἐπεχειρήθη μὲ πολυπληθῆ καὶ καλῶς καὶ ιητισμένον ἴπποτικὸν στρατόν, δὲν ἐπέτυχεν, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπορακτοί. Ἡ δευτέρα σταυροφορία ἔγινε βασιλεύοντος ἐν Κων] πόλει τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ.

Τὸ ἔτος 1187 ὁ σονλτάνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαδὶν ἔγινε κύριος τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ δὲ φραγκικὸν κράτος περιωρίσθη εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην. Τὸ γεγονός τοῦτο προεκάλεσε τὴν Γ'

Σταυροφορίαν. Ταύτης ήγήθησαν δι αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας **Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας**, δι βασιλεὺς τῆς Γαλλίας **Φίλιππος Αὔγουστος** καὶ δι βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας **Ριχάρδος δ' Λεοντόκαρδος**. Πρώτος ἐξεκίνησε διὰ ἡρᾶς δι βαρβαρόσσας, δι δοποῖος νικήσας τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Ἰκόνιον διέβη τὸν Ταῦρον καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν Κύδον (Καρά-σοῦ) ποταμόν. Ἐλλ' ἐνῶ ἐλούετο εἰς τὸν ποταμόν, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ φεύματος καὶ ἐπνίγη. Ἐκ τοῦ στρατοῦ του τὸ μεγαλύτερον μέρος ἐπανῆλθεν εἰς Γερμανίαν, μικρὸν δὲ τμῆμα συνηνώθη ἐν Συρίᾳ μὲ τοὺς Γάλλους καὶ Ἀγγλους.

Οἱ δύο ἄλλοι βασιλεῖς ἐξεκίνησαν διὰ θαλάσσης, δι μὲν Φίλιππος ἐκ Γενούης, δι δὲ Ριχάρδος ἐκ Μασσαλίας, καὶ συναντηθέντες εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας ἐπλευσαν εἰς Κύπρον, τὴν δοποῖαν δι Ριχάρδος ἀφήρεσεν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, ἐκεῖθεν δὲ ἐπλευσαν εἰς τὴν Πτολεμαΐδα τῆς Φοινίκης, τὴν δοποῖαν ἐποιόρκησαν. Ἡ θέσις κατελήφθη μετὰ δεινοὺς ἀγῶνας. Κατόπιν δι μὲν Φίλιππος ἐπέστρεψεν εἰς Γαλλίαν, δι δὲ Ριχάρδος ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἔτη προκαλῶν τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐχθρῶν διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ τὸν τρόμον διὰ τὴν ἀγριότητά του. Λέγεται ὅτι ἀπεκεφάλισε 2600 αἰχμαλώτους, διότι δὲν ἐστάλησαν ἔγκαιρως τὰ λύτρα. Ἐλλ' ή Ιερουσαλήμ δὲν ἀνεκτήθη, τὸ δὲ βασίλειον τῆς Παλαιστίνης περιωρίσθη εἰς τὰ παράλια τῆς ἀρχαίας Φοινίκης μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πτολεμαΐδα καὶ διετηρήθη ἕνα αἰῶνα ἀκόμη.

Ἡ Γ' Σταυροφορία εἶχε χαρακτήρα μᾶλλον στρατιωτικὸν ἢ θρησκευτικόν, διότι ἐπιμελῶς ἀπεμακρύνθησαν πάντες οἱ μὴ στρατιῶται. Οἱ σταυροφόροι ἐξ ἄλλου ἡκολούθησαν ἐντελῶς νέαν ὁδὸν διὰ τῆς Μεσογείου, ἥ δοποία ἥτο ἀσυγκρίτως συντουμωτέρα καὶ ἀκινδυνοτέρα τῆς διὰ τῆς Ευρώπης καὶ Μ. Ἀσίας. Ταύτην τὴν ὁδὸν ἡκολουθοῦν δλαι αἱ κατόπιν γενόμεναι Σταυροφορίαι.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185—1204)

Ἡ μικρὰ περίοδος, κατὰ τὴν δοποῖαν ἐβασίλευσαν οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων καταγόμενοι αὐτοκράτορες, ἥτο κρισιμωτάτη, διότι μόλις ἡ ἀρχὴ ἐξέφυγεν ἀπὸ τὰς στιβαρὰς χεῖρας τῶν Κομνηνῶν αὐτοκρατόρων καὶ περιῆλθεν εἰς τοὺς ἀνικάνους Ἀγγέλους, οἱ κίνδυνοι ἐξεδηλώθησαν ἀπειλητικῶτατοι.

Εἰς τὸν οἶκον τοῦτον ἀνήκουν τρεῖς αὐτοκράτορες, ὁ **Ισαάκιος Β'** **Ἀγγελος** (1185—1195), δι ἀδελφός του **Άλεξιος Γ'**

(1195—1203) καὶ ὁ νίος του Ἀλέξιος Δ' (1203—1204). Ἐκ τούτων δὲ μὲν Ἰσαάκιος Β' κατέλαβε τὴν ἀρχὴν διὸ ἐπαναστάτιστά σεως, τὸ μόνον δὲ εὐτυχές γεγονός τῆς βασιλείας του ἦτο ἡ καταστροφὴ τοῦ νορμανδικοῦ στόλου, ἥ διοτία ὥφείλετο μᾶλλον εἰς τρικυμίαν ἦ εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ αὐτοκράτορος. Κατὰ τὰ ἄλλα δὲ Ἰσαάκιος ἀπεδείχθη τελείως ἀνίκανος καὶ ἀνάξιος τῆς σοβαρωτάτης κρίσεως, τὴν δποίαν διέτρεψε τὸ κράτος ἐσωτερικῶς καὶ ἔξωτερικῶς. Ὁ Ἀλέξιος Γ' κατέλαβε τὸν θρόνον διὰ συνμοσίας, ἐπύφλωσεν ἀπανθρώπως τὸν ἀδελφόν του Ἰσαάκιον καὶ ἐνέκλεισεν αὐτὸν μετὰ τοῦ νίοῦ του Ἀλέξιου εἰς φυλακήν. Τότε ἐπεδεινώθησαν αἱ ἐσωτερικαὶ διχόνοιαι καὶ ἐδημιουργήθη κατάστασις κρισιμωτάτῃ.

Ἐσωτερικῶς ἐκορυφοῦτο ἡ ἀναρχία. Αἱ συνεχεῖς ἔξεγέρσεις εἰχον ἔχειν τὴν αὐτοκρατορίαν, εἰς τὴν πρωτεύουσαν δὲ λαὸς ἐπέβαλλε τὴν θέλησίν του, εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας ἥ φεουδαρχικὴ ἀριστοκρατία ἀπεθρασύνετο καὶ διάφοροι ἴσχυροι φεουδάρχαι ἐκηρύτσοντο ἀνεξάρτητοι δίδυτες οὕτω τὸ σύνθημα τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ κράτους. Τοιουτοτρόπως εἰς τὴν Τραπεζοῦντα δὲ Γαρδᾶς ἐκηρύλθη ἀνεξάρτητος ἄρχων, εἰς τὴν Κύπρον δὲ Ἰσαάκιος Κομνηνός, εἰς τὸ Ναύπλιον, Ἄργος καὶ Κόρινθον δὲ Λέων δ. Σγουρός καὶ εἰ; ἄλλα μέρη τοῦ κράτους γόνοι τῶν ἴσχυρῶν οἰκογενειῶν τῶν Καρτακούζηνῶν, τῶν Βοαράδων κτλ. ἀνεκηρύσσοντο ἀνεξάρτητοι ἄρχοντες. Τὸ ἐμπόριον ἦτο τελείως κατεστραμμένον καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον κενὸν χρημάτων.

Ἐξωτερικῶς δὲ κίνδυνος ἦτο σωβαρώτερος. Εἰς τὴν Βαλκανικὴν συνέβησεν δύο ἀξιοσημείωτα γεγονότα, ἥ ἰδρυσις τοῦ Σερβικοῦ καὶ τοῦ νέου Βουλγαρικοῦ κράτους. Εἰς τὴν Σερβίαν δὲ Στέφανος Νεμάνια ἰδρυσεν ἐκτεταμένον Σερβικὸν κράτος ἐκτενόμενον ἐπὶ τῆς Ερζεγοβίνης, τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς παραδουναβείου Σερβίας. Οἱ Βούλγαροι ἐνωθέντες μετὰ τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως κατοικούντων νομαδικῶν βλαχικῶν φύλων ἐπανεστάτησαν καὶ ἵδρυσαν νέον μέγα Βουλγαροβλαχικὸν κράτος, τὸ δόποιον ἡγαγάσθη δὲ Ἀλέξιος Γ' διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 1201 ν' ἀναγγνωρίσῃ. Τὸ νέον Βουλγαρικὸν κράτος ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Βελιγραδίου μέχρι τοῦ Εύξείνου Πόντου καὶ τοῦ Ἀξιοῦ. Τὸ δὲ 1204 δὲ Βουλγαρος ἡγεμὼν ἔλαβε παρὰ τοῦ Πάπα Ινοκεντίου Γ' τὸ δικαίωμα τῆς ἰδρύσεως ἐθνικῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας.

Καὶ ἐνῶ τοιουτοτρόπως εἰς τὴν Βαλκανικὴν κατεστρέφετο

δριστικῶς τὸ δνειρὸν τοῦ Τσιμισκῆ καὶ τοῦ Βουλγαροχιτόνου, οἱ ἐκ τῆς Δύσεως κίνδυνοι ἡσαν μεγαλύτεροι. Αἱ κατὰ τὸ ἔτος 1182 σφαγαὶ ἐν Κων]πόλει εἰχον καταστήσει ἀγεφύρωτον τὸ μῆσος μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βενετῶν. Οἱ Βενετοὶ ἔβλεπον ὅτι τὰ ἐν τῇ ἀνατολῇ συμφέροντά των διαρκῶς ἡπειροῦντο καὶ κατέληξαν εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι μόνη λύσις πρὸς ἔξασφάλισιν τοῦ ἐμπορικῶν των συμφερόντων ἦτο ἡ κατάληψις τῆς Κων]πόλεως. Πολὺ ταχέως ἐδόθη ἡ εὐκαιρία. Ὄταν δηλ. ὁ υἱὸς τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως Ἰσαακίου ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Βενετίαν, διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν ἐκεῖ συνηγμένων σταυροφόρων, οἱ Βενετοὶ προθύμως ἐδέχθησαν τὴν πρότασίν του καὶ ἐσπευσαν νὰ πραγματοποιήσουν τὸ προσφιλές σχέδιον.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ (1202-1204)

Ο περίφημος πάπας **Ινοκέντιος δ Γ'** ἀνεζωπύρησε τὴν πολεμικὴν δρμὴν τῶν ἵππων καὶ παρεσκεύαζε νέαν Σταυροφορίαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀποβλέπων εἰς εὐρυτάτους σκοπούς. Κυριαρχήσας τῆς Δύσεως ὀνειρεύετο κοσμοκρατορίαν καὶ ἐσχεδίαζε διὰ τοῦ δπλου τῶν ἵππων νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εὐθὺς μετὰ τὸ τέλος τῆς Γ' Σταυροφορίας ἥρχισαν ἑτοιμασίαι διὰ νέαν ἐκστρατείαν. Τὴν φορὰν αὐτὴν οἱ Σταυροφόροι ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλουν τοὺς Μουσουλμάνους εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὸ κέντρον τῆς ἴσχύος των. Διότι μετὰ τὴν ἔξασθένησιν τῶν Σελτζούκων ἡ ἴσχυροτέρα μωαμεθανικὴ δύναμις ἦτο τοῦ σουλτάνου τῆς Αίγυπτου, δ ὅποιος κατεῖχε τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν. Ἐπίστευον ὅτι οἱ μουσουλμάνοι ἡττώμενοι ἐν Αίγυπτῳ δὲν θὰ ἡσαν εἰς θέσιν νὰ κρατήσουν τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην.

Ἐπειδὴ οἱ Σταυροφόροι ἐσκέπτοντο νὰ φθάσουν εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ θαλάσσης, συνηθοίσθησαν εἰς τὴν Βενετίαν, 14 χιλ. ἵππεις καὶ 20 χιλ. πεζοῖς, τὸ πλεῖστον Γάλλοι, διότι μόνον οἱ Βενετοὶ διέθετον μεταγωγικὰ καὶ στόλον. Κυριώτεροι ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἦσαν ὁ κόμης τῆς Φλάνδρας **Βαλδουνῖος** καὶ ὁ **Βονιφάτιος δ Μομφερρατικός**, κόμης τῆς Σαρβίας. Οἱ Βενετοὶ ὑπεχρέωσαν καὶ ἀρχάς τοὺς Σταυροφόρους νὰ ἐπιχειρήσουν ἐκστρατείαν διὰ λογαριασμὸν τῆς Δημοκρατίας, δηλαδὴ νὰ κυριεύσουν τὴν δαλματικὴν πόλιν Ζάραν, ἡ δποία ἦτο ἐμπορικὸς λιμὴν ἀντίζηλος τῆς Βενετίας. Ἡ Ζάρα ἐκυριεύθη Ὅτε δὲ οἱ ἵπποται ἦσαν πλέον τοιμοὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰ πλοῖα, διὰ ν' ἀποπλεύσουν κατὰ τῆς

Αλγύπτου, παρουσιάσθη ὁ νῖδος τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου Ἀλέξιος, ὁ δόποιος εἶχε κατορθώσει νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς φυλακῆς. Οὗτος ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Σταυροφόρων διὰ ν' ἀνακτῆσῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρός του, δώσας εἰς αὐτοὺς λαμπρὰς ὑποσχέσεις, μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβὴν καί, ἐὰν ἐπετύγχανεν ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Ἰσαακίου, τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων κατὰ τῶν Μουσουλμάνων. Οἱ Πάπαις ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ σχεδίου τούτου, διότι εἶχε λόγους νὰ ὑποτεύεται τὰς προθέσεις τῶν Βενετῶν. Ἄλλος δὲ πονηρὸς δόγμης τῆς Βενετίας Δάνδολος κατώρθωσε δὲ ἐπιδεξίας πολιτικῆς νὰ στρέψῃ κατὰ τῆς Κων)πόλεως τὴν ἐκστρατείαν, τῆς δοποίας προορισμὸς ἥτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Ἀγίων Τόπων ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1203 ὑπεγράφη δριστικὴ συμφωνία με ταξὶν τοῦ Ἀλέξιου καὶ τῶν Σταυροφόρων καὶ τὴν 27 Ἰουνίου 1203 ὁ λατινικὸς στόλος ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κων)πόλεως. Καταπληκτικὴ ἦτο ἡ ἐντύπωσις, τὴν δοποίαν ἐπροξένησεν εἰς τοὺς Φράγκους ἡ μεγάλη πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολῆς. Πρὸ τῆς θέας ταύτης κατέλαβεν ἀκράτητος θαυμασμὸς τοὺς Σταυροφόρους, οἵ δοποῖοι ἐξήρχοντο ἀπὸ τοὺς σκοτεινοὺς πύργους καὶ τὰς πτωχὰς καὶ μικρὰς τότε πόλεις τῆς Δύσεως. Εἰς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκστρατείας, δὲ *Βιλλεαρδου·τνος*, δὲ δοποῖος ἔγραψεν δνομαστὸν χρονικὸν περὶ τῆς Δ' Σταυροφορίας, λέγει: *Παρετήρησαν πολὺ τὴν Κων)πολιν* δοσοὶ δὲν τὴν εἰλον ἵδει μέχρι τότε, διότι δὲν ἡδύναντο νὰ φαντασθοῦν δτοι ὑπῆρχεν εἰς τὸν κόσμον ὅλον τόσον πλονσία πόλις, δταν εἰδον τὰ ὑψηλά τῆς τείχη καὶ τοὺς πλονσίους πύργους, οἵ δοποῖοι ἔζωντο αὐτήν, τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα καὶ τὰς ὑψηλὰς ἐκκλησίας, τῶν δοποίων δὲ ἀριθμὸς ἥτο τόσος, ὅσον δὲν ἡδύναντό ποτε νὰ φαντασθοῦν, καὶ τὸ ἀπέραντον μῆκος καὶ πλάτος τῆς πόλεως. Οἱ θαυμασμὸς των ἐκορυφώθη, δταν ἐπεσκέψθησαν τὴν πόλιν, ἡ δοποία ἐπὶ ἐννέα αἰῶνας εἶχεν ἀποταμιεύσει τὰ πλούτη τῆς Ἀνοτολῆς καὶ τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΚΑΙ ΛΕΗΓΑΣΙΑ ΚΩΝ)ΛΕΩΣ (1204)

Οἱ Σταυροφόροι στρατοπεδεύσαντες πρὸ τῆς Κων)πόλεως εὐκόλως ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον καὶ τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον Δ'. Ἄλλος οἱ νέοι αὐτοκράτορες δὲν κα-

τώραθωσαν νὰ ἔκπληξούσουν τὰς ὑποσχέσεις των πρὸς τοὺς Σταυροφόρους, οἵ δποῖοι ἐγίνοντο καθ' ἡμέραν ἀπαιτητικῶτεροι, καὶ πρὸ πάντων οἱ Βενετοί. Ἀφ' ἔτέρου δὲ λαὸς μισῶν τοὺς Λατίνους δὲν ἔστεργεν εἰς καμμίαν πρὸς αὐτοὺς παραχώρησιν. Διὰ τοῦτο ἔξεργάγη στάσις ἐστερική, ἥ δποία ἀνέτρεψε τὸν Ἰσαάκιον καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ' καὶ ἔφερεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἀλέξιον Ε' (1204) τὸν λεγόμετον Μούρτζουνφλον. Τότε οἱ σταυροφόροι ἀφοῦ ἔκλεισαν μεταξύ τῶν συμφωνίαν περὶ διανομῆς τῆς αὐτοκρατορίας, προσέβαλον τὴν Κων(τί)ον τολιν καὶ τὴν 12 Ἀπριλίου 1204 κατέλαβον αὐτὴν ἔξι ἔφόδου. Οἱ Σταυροφόροι ἐπεδόθησαν εἰς ἀγρίαν λεηλασίαν τῆς βασιλευούσης. «Τὰ λάφυρα ὑπῆρξαν τόσα, λέγει ὁ Βιλλεαρδουνιγ, ὅσα οὐδεὶς ἥδύνατο νὰ ὑπολογίσῃ. Χρυσός, ἀργυρός, σκεύη ἐπιτραπέζια, πολύτιμοι λίθοι, ὑφάσματα μεταξωτά, ἐνδύματα καὶ γουναρικά ενδέθησαν ἐν τῇ πρωτευούσῃ εἰς ἀνυπολόγιστον πλῆθος. Οὐδέποτε, ἀφότου ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος, τόσος πλοῦτος συνεκεντρώθη εἰς μίαν μόνην πόλιν». Ἀλλ ὁ Σταυροφόροι ἐφάνησαν βάρβαροι καὶ ἀπολιτιστοί. Κατέστρεψαν τὰ ἐκ μαρμάρου καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἡρωτηρίασαν ἀριστευογήματα τῆς τέχνης, διὰ ν' ἀποσπάσουν τὸν χρυσόν, τὸν ἀργυρὸν καὶ τὸν πολυτίμους λίθους, διὰ τῶν δποίων ἔκοσμοῦντο, καὶ ἀνέλυσαν τοὺς ἔξι δρεικάλκους ἀνδριάντας, ἔργα τῶν ἐνδοξοτάτων καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος, διὰ νὰ κατασκευάσουν νομίσματα.

Μετὰ τὴν λεηλασίαν οἱ Φράγκοι προέβησαν εἰς τὴν διανομὴν τοῦ κράτους, ἐνῶ τὰ λείψανα τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ κλήρου κατέφευγον εἰς τὴν Νίκαιαν, ὃ που ἔμελλον ν' ἀνασυγκροτήσουν τὴν αὐτοκρατορίαν.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κων(τί)ον πόλεως δὲν ἀνεστάλη ἡ πρὸς τὴν Ἀνατολὴν ὁρμὴ τῆς Δύσεως. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐπεχείρησαν ἄλλας τέσσαρας Σταυροφορίας, τῶν δποίων ἀντικειμενικὸς σκοπὸς ἦτο ἡ Αἴγυπτος, διότι τὸ ἴτιχυρότατον μουσουλμανικὸν κράτος τῶν χρόνων τούτων ἦ:ο τῆς Αἴγυπτου. Ἡ Ε' Σταυροφορία ἐπιχειρηθεῖσα τὸ 1217—1221 οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἔφερε. Τὴν ΣΤ' ὠδήγησεν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος (1228—1229). Αἱ δὲ δύο τελευταῖαι, ἡ Ζ' (1248—1254) καὶ ἡ Η' (1270), εἶναι αἱ Σταυροφορίαι **Δουνδοβίκου τοῦ Ἀγίου**, βασι-

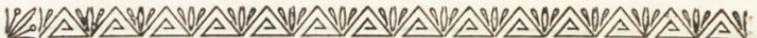
1204

(41)

λέως τῆς Γαλλίας. Παρὰ τὴν ἀρχικὴν ἐπιτυχίαν ἡ Ζ' Σταυροφορία κατέληξεν εἰς καταστροφήν, διότι ὁ ἀποβιβασθεὶς εἰς Αἴγυπτον στρατὸς ὥχμαλωτίσθη μετὰ τοῦ γάλλου βασιλέως, ὃ δποῖος δι' ἀδρῶν λύτρων ἔξηγόρασε τὴν ἐλευθερίαν ἔαυτοῦ καὶ τῶν ἱπποτῶν. Κατὰ τὴν Η' Σταυροφορίαν ὁ Λουδοβίκος ἀπέθανεν ἐκ πανώλους πολιορκῶν τὴν Τύνιδα.

Ἡ μεγίστη κίνησις τῶν λαῶν τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἡ προκληθεῖσα διὰ τῶν Σταυροφοριῶν καὶ διαρκέσασα δύο περίπου αἰῶνας, ἔσχε σημαντικωτάτας συνεπείας οἰκονομικᾶς καὶ πολιτικᾶς. Αἱ Σταυροφορίαι ὡφέλησαν πολὺ τὸ ἐμπόριον. Ἡ Μασσαλία, ἡ Γένουσα, ἡ Πίσσα καὶ πρὸ πάντων ἡ Βενετία παρουσίαζον δίς τοῦ ἔτοις ἔξαιρετικὴν κίνησιν ἔνεκα τῆς ἀναχωρήσεως ἀπειραιρίθμων προσκυνητῶν εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους, διεξῆγετο δὲ ζωηρότατον ἐμπόριον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Οὕτω ἀποκατεστάθη ἀπ' εὐθείας σιγκοινωνίᾳ μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ μέχρι τοῦδε κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἦτο ἡ Κων(υ)πόλις. Οἱ ναυτικοὶ τῶν Ἰταλικῶν Ἰδίως πόλεων συνήθισαν νὰ μεταβαίνουν εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, δόρθεν παρελάσμαντον τὰ ἐγκώρια προϊόντα καὶ τὰ προϊόντα τῶν Ινδιῶν, τὰ δποῖι διὰ διαφόρων δδῶν ἥρχοντο ἔκει.

Αἱ πολιτικαὶ συνέπειαι τῶν Σταυροφοριῶν ἦσαν ἐπίσης σημαντικώταται. Κατὰ τὰς ἐκστρατείας ταύτας ἐφονεύθησαν χιλιάδες εὐγενῶν, οἱ δὲ ἐπιζήντας ἔξι αὐτῶν κατεστράφησαν οἰκονομικῶς καὶ ἡναγκάσθησαν νὰ πωλήσουν ἢ νὰ ὑποθηκεύσουν τὰ κτήματά των. Διὰ τοῦτο ἐξησθένησε σημαντικῶς ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν, ἐνῶ οἱ τεχνῖται καὶ οἱ ἔμποροι, δηλ. ἡ ἀστικὴ τάξις, ἐπλούτισεν ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἥρχισε ν' ἀναπτύσσεται. Συνέπεια τῆς νέας ταύτης καταστάσεως ἦτο ἡ ἐνίσχυσις τῶν βασιλέων. Ἐκτὸς τούτων οἱ Εὐρωπαῖοι κατὰ τὰς ἐκστρατείας ἐγνώρισαν τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, τὸν ἑλληνικὸν καὶ ἀραβικόν, ὃ δποῖος ἦτο ἀνώτερος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καὶ μετὰ τῶν προϊόντων τῆς Ἀνατολῆς παρέλαβον πολλὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ καὶ ἐξημερώσιεν. Ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς ἐμετριάσθη καὶ ἥρχισε τότε νὰ σχηματίζεται εὐρυτέρα ἀντιληψις τῆς ἀνθρωπότητος, ἐνῶ μέχρι τοῦδε οἱ εὐρωπαῖοι ἦσαν ὑπερβολικά ἀποκλειστικοὶ καὶ ἀπεστρέφοντο πάντα μὴ καθολικόν. Τοιουτοτρόπως ἥρχισε νὰ ὑποφέρῃ ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἀντίληψις τῆς ἀνεξιθρησκείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ—ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

(1204-1261)

'Η ἄλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπέφερε τὸν διαμελισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ Φράγκοι τοῦτον κράτος φεουδαρχικὸν εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὴν Λατινικὴν Αὐτοκρατορίαν. 'Ο δύνδεδμος δῆμος τῶν μικρῶν λατινικῶν κρατῶν ἦτο χαλαρὸς καὶ οὐ νέα αὐτοκρατορία ἦτο ἀδθενῆς.

Οἱ Φράγκοι δὲν κατώθισαν νὰ ὑποτάξουν δῆλας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Εἰς τὴν M. Ἀδίαν ἰδούθη η Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας, εἰς τὴν Ἡπειρον τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου καὶ εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ἄλλην μικρὰ Ἑλληνικὰ αὐτοκρατορία.

'Η αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας καὶ τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἐκτείνονται διαρκῶς καὶ περισσιγγούν τὴν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, η δύοια τέλος κατελύθη τὸ 1261.

'Η φραγκικὴ κατοχὴ παρ' δῆλον τὸ θανάτιμον πλῆγμα, τὸ δόποιον ἐπέφερε κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας, ὑπῆρξεν ἐν πολλοῖς εὐεργετικὴ. Εἰς πολλὰ μέρη η διοίκησις ἐβελτιώθη, ἀνεπτύχθη η γεωργία καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ οἱ κάτοικοι εἶδον ὑμέρας εὐτυχίας.

Ο ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

'Η ἄλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐσήμαινε τὴν διάλυσιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ Σταυροφόροι μετὰ τῶν Βενετῶν διεμοιράσθησαν τὰς χώρας τοῦ κράτους. Αὐτοκράτορα τῆς Κων)πόλεως ἔγινεν ἡ Σταυροφόροι, τὸν *Βαλδουΐνον*, κόμητα τῆς Φλάνδρας. Εἰς τοῦτον ὡς Ἰδιαιτέρα κτήσις ἔδόθη η Θράκη μετὰ τῆς Κων)πόλεως, τὰς δὲ λοιπὰς χώρας τοῦ κράτους διενεμήθησαν ὡς φέουδα, ἥτοι κράτη ὑποτελῆ ὑπὸ τὴν ἔξαρτησιν τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ *Βενετοί* καὶ ὁ *Βονιφάτιος* δ *Μομφερρατικός*. 'Ο μὲν Βονιφάτιος ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐλάμβανε πάσας τὰς ἐν Εὐρώπῃ κτήσιες, ἐνῷ οἱ Βενετοί ἐλάμβανον τὰς ἀκτὰς τῆς M. Ασίας, πάσας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ὅπου ἴδρυσαν τὸ *Δου-*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κάτοι τῆς Νάξου, τὴν Μαρκιωνίαν τῶν Κυθήρων, τὸ Δουκᾶτον τῆς Λήμου καὶ τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Σαντορίνης, τὴν Εὔβοιαν καὶ Κρήτην, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὅλας τὰς παραλίους ἐπικαίρους θέσεις, τὴν Μεθώνην ἐν Πελοποννήσῳ, τὸ Δυρράχιον ἐν Ἡπείρῳ, τὴν Καλλίπολιν, τὴν Ραιδεστὸν καὶ τὴν Ἡράκλειαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Θρακῆς. Εἰς τὴν Κωνιόπολιν ἔλαβον μίαν μεγάλην συνοικίαν, τὴν δούιαν κατέστησαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητον ἐπικράτειαν. Ἐπίσης ἡ Βενετία ἔλαβε τὸ προνόμιον νὰ ἐκλεγῇ Πατριάρχης Κωνιόπολεως Βενετός, ὡς τοιοῦτος δ' ἔξελέγη δ Θωμᾶς Μοροζίνης. Ἀλλὰ δὲν ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν δρυθοδόξων, τῶν δοποίων δ Πατριάρχης εἰχε καταφύγει εἰς Νίκαιαν. Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῶν Στυνοφόρων ἔλαβον φέουδα μικρὰ ἐντὸς τῶν κτήσεων τῶν Βενετῶν, τοῦ Βονιφατίου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἄλλα σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα προῆλθον κράτη φραγκικὰ δύναματι μόνον ἔξαρτώμενα ἐκ τοῦ Βονιφατίου. Οὗτως ἰδρυθησαν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι (Ἀθήνας καὶ Θήβας) Ἡγεμονία ὑπὸ τοῦ γάλλου **"Οθωνος δὲ λὰ Ρδς** (Otho de la Roche), ἐν Φωκίδι ἡ Κομητεία τῶν Σαλώνων, ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ τὸ Πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, τὸ δούιον καὶ διετηρούμενη περισσότερον πάντων τῶν ἄλλων φραγκικῶν κρατῶν.

Άλλοι οἱ κατακιηταὶ δὲν ἥδυνήθησαν νὰ ὑποτάξουν ὅλας τὰς χώρας, αἱ δούιαι ἀνῆκον εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος, οὕτω δὲ ἐσχηματισθησαν παραλλήλως πρὸς τὰ φραγκικὰ πολλὰ ἐλληνικὰ κράτη. Ἐκ τούτων σπουδαιότερα ἥσαν τὸ Βασίλειον τῆς Νίκαιας, τὸ δούιον ἰδρυσεν δ Θεόδωρος Δάσκαρης, δ ὁδοῖος ἀνεκτηρούμενη αὐτοκράτωρ ἐν Κωνιόπολει κατὰ τὴν εἰσοδον τῶν Φράγκων, ἀλλ' ἡναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Νίκαιαν μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς ἄλλης ἐλληνικῆς ἀριστοκρατίας. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ἰδρύθη τὸ Βασίλειον τῆς Τραπεζοῦντος ὑπὸ τοῦ **"Άλεξίου Κομνηνού**. Ἐν Ἡπείρῳ ἰδρυσεν κράτος ὀνομαζόμενον Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου δ **Μιχαὴλ Αγγελος**, δ λεγόμενος Κομνηνός. Ἰδίως τὰ βασίλεια τῆς Νίκαιας καὶ τῆς Ἡπείρου ἀνεπιύχθησαν ἐγκαίρως καὶ συνεκέντωσαν ὅλας τὰς ζώσας δυνάμεις τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἐφιλοδόξουν δὲ καὶ τὰ δύο τὴν ἀνάκτησιν τῆς βασιλευούσης.

Η ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΙΠΟΛΕΩΣ

Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία εὐθὺς μετὰ τὴν σύστασίν της

ενδρέθη πρὸς ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἔξωτερικῶν. Ὁ φεούδαρχικὸς ὁργανισμός της καθίστα τὸν αὐτοκράτορα πρῶτον μεταξὺ ἵσων, ἐνῷ ή ίδια αὐτοῦ δύναμις, καθὼς εἰδομεν, δὲν ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τῆς Θράκης, οἵ δὲ φεούδαρχαι δὲν παρεῖχον εἰς αὐτὸν τὴν συμφωνηθεῖσαν στρατιωτικὴν βοήθειαν. Οἱ πλεονέκται Βενετοὶ, ἐστραμμένοι εἰς τὰ ἐμπορικά των συμφέροντα δὲν παρεῖχον συνδρομὴν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐμίσει τοὺς Λατίνους πολὺ καὶ ἐθεώρει τοὺς αὐτοκράτοράς των ὡς ἔνοντας καὶ βιαίους κατακτητάς. Οὕτω τὸ χράτος εὑρίσκετο εἰς ἀθλίαν στρατιωτικὴν καὶ οἰκονομικὴν κατάστασιν. Ἀφ' ἑτέρου ἐξωτερικῶς περιεστοιχίζετο ὑπὸ ἐχθρῶν ἐπικινδύνων, ἀπὸ δυσμῶν μὲν ὑπὸ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, τὸ διοῖον ἐνωρὶς ἔγινε κύριον τῆς Μακεδονίας καὶ μέρους τῆς Θράκης, ἀπ' ἀνατολῶν δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, τὸ διοῖον περιεσφιγγε τοὺς Λατίνους ὅπως ἀπὸ δυσμῶν τὸ δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου. Ἀπὸ βορρᾶ εἰχον φοβερὸν ἐχθρὸν τὸ νεοσύστατον βουλγαρικὸν χράτος, τὸ διοῖον ἀπεξένωσαν καὶ κατέστησαν οἱ Λατίνοι αὐτοκράτορες ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν ἔνεκα διπλωματικῆς ἀδεξιότητος, διότι ἥρνθησαν τὴν συμμαχίαν, τὴν διοίαν προέτεινον οἱ Βούλγαροι.

Τοιουτορόπως ἡ λατινικὴ αὐτοκρατορία, ἐστοτερικῶς καὶ ἔξωτερικῶς ἀσθενής, ἐπάλαισε ματαίως περὶ ὑπάρχειας ἐπὶ δΟ καὶ πλέον ἔτη. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουΐνος (1204-1205) ἐξηφανίσθη πολεμῶν κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ διοῖοι ὑπὸ τὸν βασιλέα των Ἰωαννίτησην εἰσέβαλον εἰς τὴν Θράκην πρὸς βοήθειαν τῶν ἐπαναστατησάντων Ἑλλήνων. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Βαλδουΐνον Ἐρρίκος (Henrie d'Angre, 1205-1216) εἶναι δέ μόνος ἐκ τῶν λατίνων αὐτοκρατόρων, δέ διοῖος εἶχε πολιτικὴν σύνεσιν. Περιεποιήθη τοὺς ὑπηκόους του Ἐλληνας καὶ ἀπέκτησε τὰς συμπαθείας των. Οἱ Ἐλληνες εἶχον μετανοήσει οἰκτρῶς διὰ τὴν μετὰ τοῦ Ἰωαννίτηση συνεννόησίν των, διότι δέ βούλγαρος ἡγεμὼν εἰσελθὼν μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν διήλασεν αὐτὴν καταστρέψων καὶ σφάζων τοὺς συμμάχους του. Διὰ τοῦτο καιχώμενος ὅτι ἐκδικεῖται τὰ θύματα τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀπεκάλει ἔαντὸν Ρωμαιοκτόνον. Ὁ Ἐρρίκος ἐβασίλευσεν ἐν μέσῳ διαρκῶν πολέμων κατὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας, τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου καὶ τῶν Βουλγάρων, ἐφονεύθη δὲ κατά τινα πρὸς τὸν Δεοπότην τῆς Ἡπείρου ἐκστρατείαν ἀφῆσας μνήμην καλοῦ καὶ

άνδρείου βασιλέως. Ιδίως οἱ Ἐλληνες διετήρησαν ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησίν του διὰ τὴν προστασίαν τῆς; δρυθόδοξίας κατὰ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Βενετοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ περιστοιχίου τοῦ λατινικοῦ αλήρου.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἐρρίκου Πέτρου Κουρτεναί (1217), Ἰολάντας (1217 - 1219), Ροβέρτου (1221 - 1228) καὶ τοῦ Βαλδουΐνου Β' (1228 - 1261) ἡ θέσις τοῦ κράτους ἔξωτεροικῶς μὲν ἀπέβη δυσχερεστέρα ἔνεκα τῆς καταλήψεως τῆς Μακεδονίας καὶ μεγάλου μέρους τῆς Θράκης ὑπὸ τοῦ δεσπότου τῆς Ἡπείρου, ἔσωτεροικῶς δὲ περιῆλθεν εἰς μεγάλην πενίαν, διότι περιωρίζετο καὶ οὐδίσιαν μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ κατάστασις αὕτη διαρκῶς ἔχειροτέρευε παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας τοῦ Βαλδουΐνου νὰ ποιεισθῇ ἐπικουρίας ἐκ τῆς Δύσεως, μέχρις ὅτου ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία κατελύθη ὑπὸ τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας.

ΤΟ ΠΡΙ ΓΚΙΠΠΑΤΟΝ ΤΗΣ ΑΧΑ ΙΑΣ

Ἐκ τῶν ἄλλων λατινικῶν κρατῶν, τὰ ὅποια ἰδρύθησαν μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας, σημαντικώτατον εἶναι τὸ Πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὅποιον διετηρήθη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΔ' αἰώνος. Ἰδρυσαν αὐτὸν δύο γάλλοι εὐγενεῖς, ὁ Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδούνιος καὶ ὁ Γουλιέλμος Σαμπλίτης. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν εἰς Γαλλίαν τοῦ Σαμπλίτη καὶ τὸν ἔκει ἐπισυμβάντα θάνατόν του ἔμεινε μόνος κύριος τῆς Πελοποννήσου ὁ Βιλλεαρδούνιος, ὁ δόποιος κατήρτισε κράτος καλῶς ὠργανωμένουν. Ὅπο τοῦ Βιλλεαρδούνιου καὶ τῶν διαδόχων του καλῶς διοικηθεῖσα ἡ χώρα συνεκεντρώθη περὶ τοὺς ἀρχοντάς της. Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους ἦσαν ἀκμαιότατα, ὁ δὲ στρατὸς ἐκ τῶν ἴπποτικωτέρων τῆς Εὐρώπης καὶ πλήρης τάξις καὶ ἀσφάλεια ἔβασιλευεν εἰς τὴν χώραν μεταξὺ τῶν ὑπηκόων. Ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία ἀνεπτύχθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, τὰ δὲ ἀπανταχοῦ τῆς χερσονήσου σφέζομενα μέχρι σήμερον ἐφείπια τῶν φεουδαρχικῶν ὀχυρωμάτων μαρτυροῦν τὴν στρατιωτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀκμὴν τῆς χώρας.

Βραδύτερον τὸ 1262 ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος νικήσας τὸν πριγκίπα τῆς Ἀχαΐας τὸν ὑπεχρέωσε νὰ παραχωρήσῃ τὴν Μονεμβασίαν, τὴν Μάνην καὶ τὸν Μυστρᾶν, οἱ δὲ Ἐλληνες ἔγκαθίσταντο οὗτα πάλιν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Βραδύτερον ἐκ τῶν χωρῶν τούτων κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα προῆλθε τὸ Δεσποτάτον τοῦ

'Ιστορία τῶν μέσων χρόνων—γ' ἔκδοσις

Μωρέως, τὸ δποῖον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς παραχμῆς τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἔχει μεγίστην σημασίαν.

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Εἰδομεν διτὶ ἰδρυτὴς τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἦτο δ **Μιχαὴλ Ἀγγελος** (Κομνηνὸς) (1204—1216). Τὸ κράτος τοῦτο ἐξετείνετο καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' ἐν τῇ γερσονήσῳ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἔληξε μετὰ τὴν Ἰδρυσιν ἐκεῖ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας. Πρὸς βορρᾶν ὅμως καὶ ἀνατολᾶς τὸ δεσποτάτον ἐπεξετάθη διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἰλλυρίας καὶ μέρους τῆς Μακεδονίας. Ο διαδεχθεὶς αὐτὸν **Θεόδωρος** (1216-1230) κατέλυσε τὴν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἀρχὴν τῶν Φράγκων, κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του καὶ εἰς τὴν Θράκην μέχοι τῆς Ἀδριανούπολεως. Τότε ἀνηγόρευεν ἔαυτὸν αὐτοκράτορα, ἢ δὲ πρᾶξις του αὕτη τὸν κατέστησεν ἀδιάλλακτον ἔχθρον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας. Ή κατὰ τὸ 1230 ἀτυχῆς ἐκστρατεία του κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους του. Ο διοις συνελήφθη αἰχμάλωτος, οἱ Βούλγαροι κατέλιψον τὴν Θράκην μετὰ τῆς Ἀδριανούπολεως καὶ ἐκτεταμένον τμῆμα τῆς Μακεδονίας. Έκ τῶν λοιπῶν χωρῶν ἀπετελέσθησαν δύο μικρότερα κράτη, τὸ τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ δποῖον περιελάμβανε μικρὰ τμήματα τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα **Μανουὴλ**, ἀδελφὸν τοῦ Θεοδώρου, καὶ τὸ Νέον δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου, ὑπὸ τὸν ἀνεψιόν του **Μιχαὴλ Β'**, τὸ δποῖον εἰχε μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὴν Ἡπείρον, τὴν Αιτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν. Έκ τούτων τὸ μὲν πρῶτον ταχέως περιῆλθεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας (1246), τὸ δὲ δεύτερον διετηρήθη μέχρι τοῦ 1318.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ

Τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν δποίαν οἱ Φράγκοι εἰσήρχοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀνεκηρύσσετο αὐτοκράτωρ δ **Θεόδωρος Α' Δάσκαλος** (1204—1222). Ο νέος αὐτοκράτωρ πεισθεὶς διτὶ ἡ σωτηρία τῆς πόλεως ἦτο ἀδύνατος, ἀπῆλθε μετὰ τοῦ Πατριάρχου, τοῦ ἀνωτέρου αἰλήρου, τῶν ἀνωτάτων ὑπαλλήλων καὶ μετὰ τῶν λογάδων τῆς πρωτευούσης εἰς Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας, τὴν δποίαν κατέστησε πρωτεύουσαν προσωρινὴν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτω τὸ νεοσύστατον κράτος ἐθεωρεῖτο, ὅπως καὶ πράγματι ἦτο,

συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Θεόδωρος ἐνίκησε τοὺς Σελτζουκίδας καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας ἔκτασιν μεγάλην εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν παρακειμένων νήσων μέχρι τῆς Σμύρνης καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν εἰς τὴν Λυδίαν καὶ Φρυγίαν. Πρὸς βορρᾶν ἐσυνόρευε μὲ τὸ ὁσπαύτιος νεοσύστατον ἑλληνικὸν κράτος τῆς Τραπεζοῦντος. Τὸ κράτος τοῦτο ταχέως δργανωθὲν ἀπεδείχθη ἴσχυρότερον καὶ τῶν Σελτζουκιδῶν Τούρκων καὶ τῶν Φράγκων τῆς Κων)πόλεως.

Οὐκέτι θυγατρὶ γαμβρῷ τοῦ Θεοδώρου Ἰωάννης Βατάτζης (1222 – 1254) διαδεχθεὶς αὐτὸν, ὑπῆρξεν ἄριστος στρατηγὸς καὶ διοικητής, ἀνέπτυξε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἔδωσεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μ. Ἀσίαν τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς εὐημερίας της. Τὸ στρατιωτικὸν ἔργον τοῦ Βατάτζη ἡτο ἀξιόλογον, ὃ δὲ βίος του ὑπῆρξεν ἀδιάκοπος σειρὰ πολέμων ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ. Ἐξεδίωξε τοὺς Λατίνους ἐκ τῶν τελευταίων κτήσεώς των ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἔφερε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Σαγγαρίου καὶ τοῦ Μα.άνδρου, διέβη διὰ τοῦ Ἐλλησπόντου εἰς Εὐρώπην, ὑπέταξε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐπέβαλε τὴν ἐπικυριαρχίαν του εἰς τὸ νέον δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου. Ἐξεμεταλλεύθη τὰς δυσκολίας τῶν Τούρκων ἐκ τῆς εἰσβολῆς τῶν Μογγόλων, ἐπιφελήθη τοῦ μίσους τοῦ γερμανοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Β' Χοχενστάουφεν κατὰ τοῦ Πάπα, τοῦ προστάτου τῆς Λατίνης, αὐτοκρατορὸς συμμαχίας καὶ ἔξεδίωξε κατόπιν ἐκ τῆς Μακεδονίας ἀνακτήσας τὰς Σέρρας καὶ τὸ Μελένοικον. Τοιουτορόπως ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας ἀπέβαινε οημαντικὴ βαλκανικὴ δύναμις. Τέλος ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἀφῆρεσε τὰς τελευταίας ἐν Θράκῃ κτήσεις των, τὴν Τυρολόνην καὶ τὴν Βιζύην (1247). Οὕτω κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Βατάτζη ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας εἶχε λάβει ἔκτασιν μεγίστην, ἡ δὲ στρατιωτικὴ καὶ οἰκονομικὴ αὐτῆς θέσις ἡτο ἀνθηρά.

Η ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΙΠΟΛΕΩΣ

Οὐκέτι διάδοχος τοῦ Βατάτζη Θεόδωρος Β' ὁ Δάσκαρης (1254 – 1258) ἔξηκολούθησε κατὰ τὸ διάστημα τῆς βραχείας βασιλείας του τὴν τακτικὴν τοῦ πατρός του. Τὸν Θεόδωρον ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ ἀνήλικος υἱός του Ἰωάννης Δ' Δάσκαρης (1258 –

1259), δ ὁ δποῖος ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ ἐκ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Παλαιολόγων. Ὁ **Μιχαὴλ** (1259—1261) ἐσφετερίσθη τὸν θρόνον συνεκέντρωσε πάσας τὰς προσπαθείας του πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινούπολεως. Πρὸς τοῦτο ἀφήρεσε τὰς περὶ αὐτὴν τελευταίας κτήσεις τῶν Λατίνων καὶ περιώρισεν αὐτοὺς μόνον εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ὡς συμμάχους δὲ κατὰ θάλασσαν προσέλαβε τὸν ἀνταγωνιστὰς τῶν Βενετῶν Γενοάτας, εἰς τοὺς δποίους ὑπεσχέθη ἐμπορικὰ προγόμια ἵσα πρὸς τὰ τῶν Βενετῶν. Διὰ νὰ μὴ ἔχῃ δὲ ἀντιπερισπασμὸν ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων, ἔστειλεν εἰς Θράκην τὸν στρατηγὸν τοῦ **Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον** πρὸς ἐπιτήρησιν τῶν Βουλγάρων καὶ μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ ἔξετάσῃ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινούπολει κατάστασιν.

Τὰ πράγματα εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἤσαν εὔνοϊκὰ διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ οἰκονομικὴ δυσχέρεια εἶχε φέρει τοὺς Λατίνους εἰς ἀπόγνωσιν, ἥτο δὲ τόση ἡ πενία, ἡ δποία ἐμάστιζεν ἀπὸ πολλοῦ καὶ αὐτὴν τὴν αὐλήν, ὅστε δὲ αὐτοκράτωρ διὰ νὰ θεματισθῇ τὸν τελευταῖον χειμῶνα ἡναγκάσθη νὰ καταστρέψῃ μέρος τῶν ἀνακτόρων. Ἡ δυσαρέσκεια τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν ἔνων εἶχε κορυφωθῆ, τέλος δὲ δὲ βενετικὸς στόλος ἔξηλθεν εἰς ἔκστρατείαν κατὰ τῆς Δαφνοῦντος, ἡ δποία ἔκειτο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κωνσταντινούπολεως. Οἱ Ἑλληνες ἀντελήφθησαν τὴν παρουσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἔσπευσαν νὰ ταχθοῦν ὡς ἐθελονταὶ καὶ ἐπληροφόρησαν τὸν Στρατηγόπουλον περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινούπολει καταστάσεως.

Τὴν 25 Ιουλίου 1261 πεντήκοντα ἄνδρες εἰσελθόντες διὰ τίνος ὑπογείου εἰσόδου εἰς τὴν πόλιν ἦνοιξαν τὰς πύλας καὶ δὲ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ αἰφνιδιασμὸς ἐτά-
1261 θαξεὶ τοὺς Λατίνους. Ὁ Βαλδουνίνος μετὰ τοῦ πατριάρ-
χου καὶ τῶν σημαινόντων ἔνων ἐγκατέλειψαν τὴν πρω-
τεύουσαν καὶ ἐπὶ βενετικῶν πλοίων ἀπῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην,
ὅπου δὲ κατετάσθησαν αὐτοκράτωρ ἔθετεν εἰς δημοπρασίαν τὰ ἐπὶ τοῦ
θρόνου τῆς Κωνσταντινούπολεως δικαιώματά του. Ἡ ἀνάκτησις
τῆς Κωνσταντινούπολεως ἔγινεν ἐνωρίτερον ἀπὸ δὲ τι ἐφαντάζοντο
οἱ αὐτοκράτορες τῆς Νικαίας. Ὁ Μιχαὴλ εἰδοποιηθεὶς ἐν Νυμ-
φαίῳ (πλησίον τῆς Σμύρνης), ὃπου ενδίσκετο τότε, ἐβάδισε μετὰ
τοῦ στρατοῦ του καὶ τὴν 15 Αὐγούστου 1261 εἰσῆλθεν ἐπισήμως
εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ἐν τῷ ναῷ τῆς
Ἄγιας Σοφίας. Τοιουτούρσως ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἀνα-
συνιστάτο ὑπὸ νέαν δυναστείαν, τῶν Παλαιολόγων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

(1261—1453)

Μετά τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Βαλκανικὴ παρουσιάζει περίπου τὴν δυμερίνην ἑθνολογικὴν δψιν. Παρὰ τὴν ἀνιδρυθεῖσαν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ὑπάρχει κράτος Βούλγαρικὸν καὶ Σερβικόν.

Ἡ νέα βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἔλαβε μορφὴν καθαρῶς ἑλληνικοῦ ἑθνικοῦ κράτους, ἐνῷ ἡ παλαιὰ αὐτοκρατορία ἦτο κράτος οἰκουμενικόν, ἀπετελεῖτο δηλαδὴ ἀπὸ διάφορα ἔθνη.

Οἱ δύο τελευταῖοι αἰώνες τῆς αὐτοκρατορίας εἴναι περιόδος ἀγωνίας. 'Ο ἐκ τῆς Ἀδίας φοβερὸς ἐκθεός, οἱ Τούρκοι, προσεδένουν διαρκῶς καὶ τὸ 1453 θὰ δῶδον τὸ τελευταῖον κτύπημα εἰς τὸ κράτος. 'Απὸ τότε αἱ Ἑλληνικαὶ καὶ χριστιανοὶ εἰς τὸ διάτος τῆς δουλείας καὶ τῆς βαρβαρότητος.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΟ 1261

Ἡ ἀνασυσταθεῖσα διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν οὔτε τὴν ἔκτασιν οὔτε τὴν δύναμιν τὰς παλαιᾶς. Τὸ νέον κράτος περιλάμβανε εἰς μὲν τὴν Ἀσίαν μόνον τὰς κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, δηλαδὴ μικρὸν μέρος τῶν παλαιῶν ἀσιατικῶν κτήσεων. Διότι ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος, ἡ δποία ἀπετέλει ἥδη ἐνελῶς ἀνεξάρτητον κράτος, κατεῖχεν ὅλας τὰς κατὰ μῆκος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πόντου ἑλληνικὰς χώρας, οἱ δὲ Σελτζούκοι ἔχουσιαζον τὴν νότιον καὶ ἀνατολικὴν Μ. Ἀσίαν. Εἰς τὴν Εὐρώπην περιελάμβανε τὴν Θράκην καὶ μικρὸν μόνον μέρος τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης, διότι τὴν μὲν "Ηπειρον, τὴν Ν. Ἀλβανίαν καὶ μέρος τῆς Αιτωλίας κατεῖχε τὸ νέον Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου, μέγα δε τμῆμα τῆς Μακεδονίας οἱ Βούλγαροι. Αἱ ἄλλαι ἑλληνικαὶ χῶραι ἀπετέλουν διάφορα μικρὰ ἑλληνικὰ ἢ λατινικὰ κρατίδια. Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν νήσων, ἐκ τῶν δύοίσιν αἱ πλεῖσται κατείχοντο ὑπὸ τῶν Βενετῶν, ἀνῆκον εἰς τὴν νέαν αὐτοκρατορίαν ἡ Ρόδος, Λέσβος, Σαμοθράκη καὶ Ἰμβρος.

*Επίσης τὸ κράτος ενδίσκετο διαρκῶς εἰς οἰκονομικὴν δυσχέρειαν, διότι εἶχε στερηθῆ τοὺς παλαιοὺς πόρους καὶ τὸ στρατιωτικὸν σύστημα ενδίσκετο εἰς πλήρη παραλύσιν. Τουναντίον περὶ τὴν αὐτοκρατορίαν εἶχον δημιουργηθῆ Ἰσχυρὰ καὶ ἐπικίνδυνα κράτη, τὸ κράτος τῆς Σερβίας, τῆς Βουλγαρίας καὶ τὸ ἀπειλητικώτερον πάντων τὸ ἐν τῇ Μ. *Ασίᾳ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων. Καὶ γενικῶς εἰ; τὴν Βαλκανικὴν καὶ εἰς τὴν Μ. *Ασίαν εἶχε δημιουργηθῆ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Φράγκων κατάστασις δυοῖα πρὸς ἑκείνην, ἡ δοτία ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν Γερμανῶν. *Εσχηματίσθησαν δηλαδὴ πλῆθος μικρῶν κρατιδίων, τῶν δοπίων τὰ σύνορα δὲν ἔσαν σταθερά. *Ἐπεκράτει δὲ μεγίστη ἀκταστασία καὶ ἔλλειψις ἀσφαλείας καθ' ὅλην τὴν χώραν. Τὸ ἀτύχημα είναι ὅτι εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Μ. *Ασίας δὲν ἀφυπνίσθη Ἰσχυρὸς ἐθνικὴ συνεδησίς καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν κατώρθωσε κατὰ τὸν κρισίμους τούτους χρόνους νὰ ἔνωθῃ εἰς ἔνιατον ἐθνικὸν κράτος, δπως συνέβαινε τοῦτο εἰς τὰ ἔθνη τῆς Δύσεως. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη τῶν χρόνων τούτων ἰδρύθησαν ὑπὸ στρατιωτικῆς ἀριστεροτάτιας καὶ οἱ ἀρχοντες αὐτῶν εἶχον ἴδια συμφέροντα καὶ ἴδιας διαφοράς. Διὰ τοῦτο βλέπουμεν συγκρούσταις μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν δυναστειῶν, δπως π. χ. μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Κων-πόλεως καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. Πλὴν τούτου δὲν ἔλειψαν οἵτε κατὰ τὸν κρισιμωτάτους τούτους χρόνους οἱ συνήθεις φατριασμοὶ τοῦ παλατίου, αἱ στάτεις καὶ αἱ διχόνοιαι τῆς ἀρχούσης δυναστείας. Οἱ ἐμφύλιοι οὗτοι πόλεμοι ἕφθειρον τὰς δυνάμεις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐνῷ μέγια μέρος τοῦ ἔθνους ἔμενεν ἀδιάφορον διὰ τὰς πράξεις καὶ τὰς τύχας τῶν ἀρχόντων.

ΟΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΕΧΘΡΟΙ—ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

Τὸ κράτος, τὸ δοποῖον εἶχον ἰδρύσει οἱ Βούλγαροι μετὰ τῶν Βλάχων, ἀπὸ τὸ 1241 ἥρχισε νὰ παραμάζῃ ἀφ' ἐνὸς ἔνεκα ἐσωτερικῶν ἔριῶν, ἀφ' ἑτέρου ἔνεκα τῆς καταπληκτικῆς αὐτοκρατορίας ἔπαιξαν σπουδαιότατον μέρος παρ' ὅλην τὴν ἐσωτερικήν των ἀδυναμίαν. Διότι ἐκμεταλλευόμενοι τὰς ἐσωτερικὰς ταραχὰς τοῦ κράτους καὶ παρέχοντες τὴν βοήθειάν των πότε εἰς τὴν μίαν καὶ πότε εἰς τὴν ἄλλην ἐκ τῶν διαπληκτιζομένων ἐν Βυ-

ζαντίψ μερίδων κατώρθωσαν νὰ προσαυξήσουν τὸ κράτος των δι^τ
έλληνικῶν ἐδαφῶν. Κυρίως ὅμως ἔκκηντλησαν καὶ τὰς τελευταίας
δυνάμεις τοῦ κράτους διὰ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν καὶ καταστρο-
φῶν.

ΤΟ ΣΕΡΒΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

*Αλλὰ περισσότερον τῶν Βουλγάρων ἐπικίνδυνοι ἔχθροι ήσαν
οἱ Σέρβοι. Εἴδομεν δτι οἱ Σέρβοι οὐ πό τὸν ἡγεμόνα των Στέφα-
νον Α' Νεμάνια ἐπωφελούμενοι τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως τῶν
Ἀγγέλων ἰδουσαν κράτος ἀνεξάρτητον καὶ ἀρκετά ἔκτεταμένον.
Οἱ διάδοχοι τοῦ Νεμάνια ἐπέζετεναν τὸ κράτος των πρὸς ζημίαν
τῶν Βουλγάρων καὶ Ἐλλήνων καὶ κατέστησαν αὐτὸ τὸ Ισχυρό-
τερον κράτος τῆς Βιλκονικῆς. Κατέλαβον τὰ Σκόπια, κατέστησαν
αὐτὰ πρωτεύουσαν καὶ ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Βασιλέως (Κράλ).
Μετ' δλίγον οἱ Σέρβοι κατέλαβον τὴν περιφέρειαν τῶν Σερρῶν
καὶ διήγοιξαν τὴν δόδὸν πρὸς τὸ Αλγαΐον, μετ' δλίγον τὴν Πρέ-
σπαν καὶ τὴν Ἀχρίδα καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν βόρειον Ἀλβανίαν,
ἡ δὲ ἐπέμβασις αὐτῶν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ήτο
συχνοτάτη, ὅπως καὶ τῶν Βουλγάρων.

*Αλλ' εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμήν τον ἔφθασε τὸ σερβικὸν κράτος
ἐπὶ τοῦ κράλ Στεφάνου Ντουσιάν (1331—1355). Κατὰ τὴν ἀνο-
δον τοῦ Ντουσιάν εἰς τὸν θρόνον τὰ βόρεια σύνορα τοῦ σερβικοῦ
κράτους ἤχιζον ἀπὸ τοῦ Σαύου καὶ τοῦ Δουνάβεως. *Ο Ντου-
σιάν κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν πλὴν τῆς Θρησκαλονίκης καὶ Χαλ-
κιδικῆς, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἡπειρον καὶ
ἐστέφθη εἰς τὰ Σκόπια (1346) Τσάρος Σέρβων καὶ Ρωμαίων
(δηλ. Ἐλλήνων). *Ο Ντουσιάν εἶχε μεγάλα σχέδια. *Ηθελε νὰ
ἐνώσῃ εἰς μέγα κράτος τοὺς Νοτίους Σλαύους καὶ νὰ γίνῃ κύ-
ριος τῆς Βαλκανικῆς ἀντικαθιστῶν τὴν ἑλληνικὴν αὐτοχρατορίαν.
Πρὸς τοῦτο ἐπροχώρει περιεσκεμμένως καὶ σταθερῶς. *Αφοῦ
ἡδη ἐστέργησε τὸ κράτος τῶν δυτικωτάτων ἐπαρχιῶν, εἰσήρχετο
εἰς τὴν Θράκην καὶ μετέφερε τὰ σύνορα τοῦ κράτους του εἰς
τὸν Ἐβρόν. Τὸ μέγα τοῦτο σερβικὸν κράτος διωργάνωσεν δ
Ντουσιάν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἑλληνικοῦ, ἰδρυσε δὲ τὸ σερβι-
κὸν Πατριαρχεῖον ἐν Ἰπέκῃ. Τελευταῖον ἐπεχείρησε νὰ κυριεύῃ
καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν (1355), ἀφοῦ πρῶτον ἔγινε κύριος
τῆς Ἀδριανούπολεως καὶ τῆς Θράκης. *Αλλὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέ-
θανε κατὰ τὰς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχειρήσεις του

καὶ τὰ σχέδιά του ἔματαιώθησαν, τὸ δὲ νοτιοσλαυικὸν κράτος, τὸ ὄπειον εἶχεν ὀνειρευθῆ, ἴδρυθη μόλις ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐκ τῆς περιπετείας αὐτῆς ἐξῆλθε περισσότερον ἔξηντλημένον.

ΦΡΑΓΚΟΙ

Καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἔπαυσεν ὁ ἀπὸ τῶν Φράγκων κίνδυνος. Διαρχὴς ἀπειλὴ ἦσαν τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τοῦ ἐκθρονισθέντος Λατίνου αὐτοκράτορος. Εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Ἐλλάδος εἶχον ὑπολειφθῆ φραγκικὰ κρατίδια, τὰ δποῖα ἡμπόδιζον τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Εἰς τὴν χεντρικὴν Ἐλλάδα ὑπῆρχε τὸ Λατινικὸν Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸ Πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας. Οἱ Γενοᾶται κατεῖχον τὸν Γαλατᾶν εἰς τὴν Κων)πολιν, τὴν νῆσον Χίον καὶ εἶχον σπουδαίας ἀποικίας εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐνῶ οἱ Βενετοὶ ἔκουσιάζον τὰς περισσότερας νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ κατεῖχον τὰς ἐπικαιροτέρας θέσεις εἰς τὰ ἔλληνικὰ παράλια. Αἱ ναυτικαὶ αὐταὶ πόλεις τῆς Ἰταλίας εἶχον συγκεντρώσει τὸ ναυτικὸν ἐμπόριον ὅλων τῶν ἔλληνικῶν χωρῶν, ἀπεμύζησαν τὸν πλοῦτον αὐτῶν καὶ διαρκῶς ὑπέσκαπτον τὸ κράτος. Περιεφρόνουν τοὺς αὐτοκράτορας καὶ ἐπέβαλλον τὴν θέλησίν των διὰ τῆς βίας. Εἰσεχώρουν μὲ τὸν στόλον των μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ πολλάκις προεκάλουν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ταραχὰς καὶ φόνους ἀναγκάζοντες τοὺς αὐτοκράτορας νὰ τοὺς παραχωροῦν νέα ἐδάφη καὶ νέα προνόμια. Οἱ ένοι αὐτοὶ ὑπῆρχαν δικαιώτερος λόγος τῆς ἔκασθενήσεως τῆς αὐτοκρατορίας, τῆς δποίας ἐπέφερον τὸν οἰκονομικὸν ὅλεθρον.

Κατὰ τὰς ἀοχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐφάνη νέος ἔχθρος εἰς τὸ Αἰγαῖον, οἱ Ἰωαννῖται Ἰππόται. Οἱ ἱππόται τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου ἦσαν, καθὼς εἴδομεν, ἐκ τῶν μοναχικῶν ταγμάτων, τὰ δι τοῦ ἴδρυθησαν πρὸς προστασίαν τοῦ φραγκικοῦ κράτους τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἀλλ' ὅταν οἱ Μαμελοῦκοι τῆς Αἰγύπτου κατέλυσαν τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Παλαιστίνης, οἱ ἱππόται κατέφυγον εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἐξήτησαν διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Πάπα ν' ἀγοράσουν τὴν Ρόδον παρὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Β'. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν καὶ ἔστειλε στρατὸν καὶ στόλον, τὸν δποίον ἐνίκησαν οἱ ἱππόται καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς

τὴν Ρόδον (1310), ἵδρυσαντες ἴδιον κράτος. Διὰ τοῦτο ὁ νομάσθησαν καὶ ἱππόται τῆς Ρόδου, ἐπὶ δύο δὲ αἰῶνας ἀπετέλουν ναυτικὴν δύναμιν τῆς Μεσογείου. Οἱ Ἰωαννῖται διετηρήθησαν εἰς τὴν Ρόδον μέχρι τοῦ 1522, διότε ἔξεδιώξεν αὐτοὺς ὁ περίφημος σουλτάνος Σουλεύμαν ὁ Μεγαλοπρεπής.

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ—ΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος, τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ δώσῃ τὸ τελευταῖον καὶ καίριον κτύπημα κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας, ἴδρυθη ἐν Μ. Ἀσίᾳ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΓ'. αἰῶνος. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἦτο ἀφανῆς, ἀλλ' ἐπεφύλασσε μεγάλας ἐκπλήξεις. Οἱ Ὀσμανλίδαι Τοῦρκοι ἦ Ὀθωμανοὶ προήρχοντο ἀπὸ τὰς Τουρανικὰς χώρας, ὅπόθεν, καθὼς εἴδομεν, ἔξηλθον τόσαι αἱλλαι φυλαὶ τουρκικαί. Κατὰ τὸν ΙΒ' καὶ ΙΓ' αἰῶνα ἔγινε μεγάλη κίνησις λαῶν ἐν τῇ Κεντρικῇ Ἀσίᾳ καὶ ἴδρυθη τότε μέγα *Μογγολικὸν κράτος*, τοῦ δποίου ὁ ἡγεμὼν *Τζεγγιλ Χᾶν* ἀπέκτησε μέγα ὄνομα μεταξὺ τῶν βαρβάρων ἡγεμόνων τῆς Ἀσίας. Ἡ τουρκικὴ παράδοσις λέγει ὅτι ὁ τοῦρκος φύλαρχος *Σουλεύμαν* μετὰ 50 χιλ. ἀνθρώπων κινηθεὶς ἐκ τῆς ἀναστατώσεως ἐκείνης κατῆλθεν εἰς τὴν Περσίαν. Ὁ ἴδιος διερχόμενος τὸν Εὐφράτην ἐπνίγη, ὁ δὲ νίος του *Ἐρτογρούλ* διημυθύνθη πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖ εἰσῆλθεν ὡς μισθοφόρος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σελτζούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκόνιου, ὁ δποῖος ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὡς φέουδον μικρὰν χώραν πλησίον τῆς Προύσης. Οὕτως ἐδημιουργήθη πυρὴν μικροῦ στρατιωτικοῦ κράτους, τὸ δποῖον ηγένηθη διὰ κατακτήσεως ἐλληνικῶν χωρῶν. Τοῦτο συνέβη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου.

Τὸν Ἐρτογρούλ διεδέκθη ὁ *Οσμάν* ἦ *Οθωμάν* (1289—1326), ὁ δποῖος εἶναι ὁ κυρίως ἴδρυτης τοῦ Ὀσμανικοῦ κράτους. Ὁ Ὀσμάν ἐπεξέτεινε τὸ μικρὸν φέουδον διὰ νέων κατακτήσεων. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ Σελτζουκικὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόλων, ὁ δὲ Ὀσμάν ἔγινεν ἡγεμὼν ἀνεξάρτητος καὶ τὸ 1326 κατέλαβε τὴν Προύσαν, τὴν δποίαν κατέστησε πρωτεύουσάν του.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΜΙΧΑΗΛ Η' ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ (1261—1282)

Ἡ ἀνασυσταθεῖσα αὐτοκρατορία εἶχε νὰ παλαίσῃ κατὰ πολλῶν ἐχθρῶν, διὰ ν' ἀναλάβῃ τὰ παλαιά της δριταὶ ἐν Εὐρώπῃ. Διὰ τοῦτο ὁ Μιχαὴλ ἡνναγκάσθη νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Φράγκων, οἵ

δποῖοι ἡσαν ἐγκατεστημένοι ἐν Ἑλλάδι, κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ κατὰ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου.

Κατὰ πρῶτον ἐπολέμησε πρὸς τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας καὶ κατώρθωσε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀπὸ δὲ τῶν Βενετῶν ἀφήρεσε τὰς πλείστας τῶν νήσων τοῦ Αιγαίου πελάγους. Ἀπὸ τῶν Βουλγάρων ἀφήρεσε μέρος τῆς Μακεδονίας (1264), ἀπὸ δὲ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἀφήρησε τὰ Ἰωάννινα (1265). Τοὺς Σέρβους ἦνάγκασε πάλιν ν' ἀναγνωρίσουν τὴν Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ νὰ ἔπαινέλθουν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. 'Ο Μιχαὴλ ἐπεδίωξε τὴν ἀνασύστασιν αὐτοχροτορίας ἴσχυρας καὶ ἀνέπιτυξεν ἔξοχα προτερήματα, ἀπέδειξεν ἀντίληψιν λεπτὴν καὶ νοῦν πρακτικόν. Διὰ τοῦτο εὐλόγως θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἐκ τῶν μεγάλων αὐτοχριτόρων τοῦ Βυζαντίου.

'Αλλὰ σοβαρὰ ἔξωτεροική κρίσις ἡ τείλησε νὰ καταστρέψῃ τὸ ἔργον τοῦ αὐτοχράτορος. 'Ο ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ' τοῦ Ἀγίου Κάρολος, ὁ ὀνομαζόμενος Ἀνδεγανικὸς (d'Ανյου), ἥγόμεισε παρὰ τοῦ τελευταίου ἐκπτώτου λατίνου αὐτοχράτορος Κων)πόλεως Βαλδουΐνου Β' τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιιώματα. 'Ο Κάρολος διέθετε μεγάλην δύναμιν, διότι ἦτο συγχρόνως ἡγεμὸν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ συνάμα βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν. Διεκδικῶν λοιπὸν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Ή' τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κων)πόλεως δικαιώματα ἐκυρίευσε τὴν Κέρκυραν, τὸ Δυνρόπαιον καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἡπείρου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Πρὸς τούτοις ουνεμάχησε μὲ πάντας τοὺς ἐν Εὐρώπῃ ἔχθροὺς τῶν Ἑλλήνων, τοὺς Βουλγάρους, Σέρβους καὶ Βλάχους. 'Η Δύσις ἐφαίνετο εὐνοοῦσα τὰ σχέδια τοῦ Καρόλου καὶ ἡ ἀνάσύστασις τῆς Λατινικῆς αὐτοχροτορίας τῆς Κων)πόλεως ἐθεωρεῖτο προσεχῆς. 'Αλλ' ἡ αὐτοχροτορία ἐσώθη διὰ διπλωματικῆς εὐστροφίας τοῦ Μιχαὴλ. 'Εκμεταλλευόμενος τὴν παλαιὰν ἀδυναμίαν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας περὶ πρωτείων συνεννοήθη μὲ τὸν Πάπαν Γρηγόριον Ι' καὶ εἰς τὴν σύνοδον τὴν συνελθοῦσαν εἰς Λυών (1274) ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ὑπῆχθη ὑπὸ τὴν παπικήν. Οὕτως ἀπεσοβήθη νέα Σταυροφορία κατὰ τῆς Κων)πόλεως καὶ ὁ Μιχαὴλ δραστηρίως ἐνεργήσας ἐνίκησεν ἐν Ἡπείρῳ τὰ στρατεύματα τοῦ Καρόλου.

'Αλλὰ τὰ μεγάλα σχέδια τοῦ Μιχαὴλ δὲν ἦτο πρωωρισμένον νὰ ἐπιτύχουν, διότι ὁ εὐφυὴς συνδυασμός του προσέκρουσεν εἰς

τὴν ἀδιαλλαξίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, δὲ δποῖος ἐπ' οὐδὲν λόγῳ
ἔστερογε τὴν ἔνωσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς δυτικῆς.
Ἐδημιουργήθη δὲ φοβερὸς διχασμὸς μεταξὺ τῶν δύο ἀντιθέτων
μερίδων καὶ κρίσις ἐσωτερικὴ ἐλυμαίνετο τὸ κράτος. Μετὰ τὴν
ματαίωσιν τῆς ἔνωσεως τῶν Ἐκκλησιῶν δὲ ἐκ Δυσμῶν κίνδυνος
ἐφάνη ἀπειλητικώτερος. 'Αλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἀντέταξεν ἰσχυρὰν
ἀντίστασιν κατὰ τοῦ Καρόλου ἐν Ἡπείρῳ καὶ συγχρόνως κατώρ-
θωσεν ἐπιτηδείως νὰ ἔξεγείρῃ μεγάλην ἐπανάστασιν ἐν Σικελίᾳ
κατὰ τῶν Γάλλων. Οἱ Σικελοὶ κατὰ τὸν ἐσπερινὸν τοῦ Πάσχα
τοῦ 1282 ἔσφιξεν τοὺς Γάλλους. Αὐτὸς εἶναι δὲ λεγόμενος Σικελί-
κος ἐσπερινός. 'Η Σικελία περιῆλθεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀρα-
γωνίας (Τσικανία). Μετ' δλίγον ἀπέθανεν δὲ Κάρολος καὶ κατὰ
τὸν αὐτὸν ἕτοις ἀπέθανε καὶ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀφῆσας μνή-
μην μεγάλου αὐτοκράτορος (1282).

ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ—ΕΣΩΤΕΡΙΚΑΙ ΕΡΙΔΕΣ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Η' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον δὲ
νίδιος του Ἀνδρόνικος Β' (1282—1328) συμβασιλεύσας ἀπὸ τοῦ
1295—1320 μετὰ τοῦ Μιχαὴλ Θ'. "Οτε δὲ ἀπέθανεν αὗτος, πα-
ρέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἔγγονόν του Ἀνδρόνικον, πρὸς τὸν
δποῖον ταχέως περιῆλθεν εἰς οῆξιν, ἥ δποία κατέληξεν εἰς ἐμφυ-
λίου πόλεμον καὶ διχασμὸν τοῦ κράτους. 'Ο μὲν Ἀνδρόνικος Β'
ἔβασιλεν ἐν Κωνισταντινούπολει, δὲ δὲ ἔγγονός του κατέστησε
πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀμφότεροι δὲ
προσεπάθουν συμμαχοῦντες μετὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Σέρβων
νὰ ἔπιχρατήσουν. 'Επὶ τέλους ὑπερίσχυσεν δὲ ἔγγονος καὶ δὲ πάπ-
κος του ἡναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου, δὲ δὲ νεώτερος
Ἀνδρόνικος ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἀνδρόνικος Γ' (1328
—1341). 'Επὶ τῶν δύο τούτων αὐτοκρατόρων ἔνεκα τῶν ἐσωτε-
ρικῶν ἀσχημιῶν τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ κράτους ἐχειρόθερευσαν.

'Ο νίδιος καὶ διάδοχος τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' Ιωάννης Ε'
(1341—1391) ἦτο ἀνήλικος καὶ ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ φίλου
τοῦ πιτρός του Ιωάννου Καντακουζηνοῦ. 'Αλλὰ μετ' δλίγον
ἐδημιουργήθη νέα ἐσωτερικὴ κρίσις καὶ νέα διαιρεσίς τοῦ κρά-
τους. 'Η βασιλομήτωρ Ἀννα τῆς Σαβοΐας ἤθελε νὰ ἔχῃ αὐτὴ
τὴν ἐπιτροπείαν καὶ περὶ αὐτῆν συνηθροίσθησαν οἵ ἀντίπαλοι
τοῦ Καντακουζηνοῦ. 'Ο Καντακουζηνὸς ὑποστηριζόμενος τότε
ὑπὸ τῆς Σερβίας ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ἐν Διδυμοτείχῳ

Ίωάννης ΣΤ' καὶ οὕτω ὁ μὲν Ἰωάννης Ε' ἡρχε τῆς Κωνσταντινούπολεως, ὁ δὲ Ἰωάννης ΣΤ' ἐκ Διδυμοτείχου τῶν λοιπῶν ἐλεινῶν λειψάνων τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ διλιβερώτερον εἶνε ὅτι οἱ ἀντίπαλοι ἄνευ ἔθνικοῦ συναισθήματος προσεκάλουν τοὺς ἔχθροὺς τῆς αὐτοκρατορίας εἰς βοήθειαν δίδοντες εἰς αὐτοὺς γενναῖα χρηματικὰ ποσὰ καὶ εὐρείας ἑδαφικὰς παραχωρήσεις. Ὁ Καντακουζηνός συνεμάζησε μετὰ τῶν Τούρκων, ἀφοῦ ἔδωκεν εἰς τὸν γέροντα Οὐρχάν τὴν 13ετῆ θυγατέρα του. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ παρηγκωνίσθη δικαστηρίου τοῦ Καντακουζηνός, ἑξήκολούθησαν αἱ ταραχαί, διότι ἐστασίασαν κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ε' εἰς ἐκ τῶν υἱῶν του καὶ ὁ ἔγγονός του, οἱ δοποῖοι ἀνηγορεύθησαν προσωρινῶς αὐτοκράτορες καὶ φέρονται εἰς τὴν σειράν τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου διὰ τὸν ὀνόματος Α' δὲ ώς Ἰωάννης Ζ'.

Τὸν Ἰωάννην Ε' διεδέχθη διὰ τοῦ οὗτοῦ τοῦ καὶ συμβασιλεὺς ἐπί τινα χρόνον **Μανουὴλ Β'** (1391—1425), ὁ δοποῖος μέχρι τοῦδε ἐκρατεῖτο ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτη ως δῆμηρος ἐν Προύσῃ. Ὁ Μανουὴλ ἦτο περιοικισμένος μὲν ἐξόχους ἀρετᾶς καὶ εἰς ἀλλας περιστάσεις θεοφόρος ἀνεδεικνύετο εἰς ἐκ τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων, ἀλλ' ἡ αὐτοκρατορία δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ σωθῇ. Τοῦτον διεδέχθη δικαστηρίου πρόδος τὴν Δύσιν, ἵνα ἐκεῖθεν προσελκύσουν βοήθειαν πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀπειλουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων Κωνσταντινούπολεως. Τὸν Ἰωάννην Η' διαδέχεται ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ **Κωνσταντῖνος ΙΑ'** ὁ **Παλαιολόγος** (1448—1453).

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Τὸ μικρὸν διθωμανικὸν κράτος, τὸ ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Ὅσμαν ἐν Βιθυνίᾳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἀνεπιύχθη μὲν καταπληκτικὴν ταχύτητα. Οἱ Ὅθωμανοὶ ἀφοῦ κατέλαβον σημαντικὸν μέρος τῆς Μ. Ἀσίας, διέβησαν περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος εἰς τὴν Εὐρώπην, ἔγιναν κύριοι τοῦ πλείστου τῆς Βαλκανικῆς καὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν Δούναβιν. Κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ὑπέταξαν ὅλην τὴν Βαλκανικὴν καὶ ἐκτεταμένας χώρας ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἀπέβησαν κίνδυνος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Εὐρώπην. Οἱ λόγοι τῆς καταπληκτικῆς ταύτης αὐξήσεως εἴναι γεωγραφικοί, στρατιωτικοί καὶ θρησκευτικοί.

Οἱ κυριώτατος λόγος τῆς ἀναπτύξεως τοῦ διθωμανικὸν κράτους εἴναι γεωγραφικός. Τὸ διθωμανικὸν κράτος ἐδημιουργήθη

εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἡ ὅποια, καθὼς εἴδουμεν, ἦτο τὸ ἀκένωτον ἀποταμίευμα πολεμιστῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἐκ τῆς γειτονίας πρὸς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν κατώρθωσε νὰ λάβῃ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν δργάνωσιν αὐτῆς, εἰς τὴν ὅποιαν ὁ φυλετικὸς καὶ θρησκευτικὸς χαρακτήρ τῶν ὀθωμανῶν ἔδωκεν ίδιαζουσαν μορφήν. Τοιουτοτρόπως ἔδημιον γήθη δργάνωσις, ἡ ὅποια ἔμελλε νὰ μεταμορφώσῃ ἐντὸς δὲ γου τοὺς κατοίκους τῆς Μ. Ἀσίας καὶ νὰ τοὺς ἔμφανίσῃ ὑπὸ νέαν μορφὴν ὡς πολεμιστὰς τοῦ Ἰσλάμ. Κατὰ ταῦτα τὸ ὀθωμανικὸν κράτος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία ὑπὸ νέαν μορφήν, ἀποτελεσθεῖσα ἀπὸ ἀνθρώπινον ὑλικόν, εἰς τὸ δροῖον εἶχε στηριχθῆ κατὰ μέγα μέρος ἡ δύναμις τοῦ Βυζαντίου. Οἱ πολεμισταί, οἱ δροῖοι ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰσλάμ ἐκχύνονται εἰς τὴν Βαλκανικήν, καταλαμβάνουν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ προελαύνουν μέχρι τῆς Βιέννης, εἶναι ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν πολεμιστῶν, οἱ δροῖοι εἰχον δοξάσει τὰς σημαίας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἔλαβε τὴν στρατιωτικὴν δργάνωσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ κυρίαρχος τάξις εἰς τὸ κράτος ἦτο ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκατία, δηλαδὴ ἀνθρωποι ἔξι ἐπαγγέλματος πολεμισταί. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολεμιστῶν ἔξουσίαζον μικρὰ φέοντα καὶ ἐκ τοῦ εἰσοδήματος αὐτῶν συνετήρουν τοὺς πολεμιστάς των. Τὰ φέοντα ταῦτα ἦσαν μικρά, ὅπως καὶ εἰς τὸ Βυζαντίον, καὶ δὲν ἔξησθέντες τὴν κεντρικὴν ἔξουσίαν. Διὰ τοῦτο ὁ σουλτάνος εἶχε μεγάλην ἴσχυν ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν καὶ τὸ κράτος του παρουσίαζε μεγάλην συνοχήν. Ὁ σουλτάνος ἦτο ἀρχηγὸς τῶν πολεμιστῶν θεωρῶν ὡς ὕψιστον προσὸν τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν, ἔξεστρατευεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του καὶ πρῶτον μέλημα εἶχε νὰ διατηρῇ ἀκμαίαν στρατιωτικὴν δύναμιν. Διὰ τοῦτο κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τὸ ὀθωμανικὸν κράτος παρουσιάζεται ὡς στρατόπεδον, τὸ δροῖον διδηγοῦν εἰς τολμηρὰς ἐπιχειρήσεις οἱ σουλτάνοι.

Οἱ ὀθωμανοὶ πολεμισταὶ ἐλθόντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἤσαν φυλὴ νεαρὰ καὶ πλήρες σφρίγους, εἰς τὴν δροῖαν ἔδιδε μεγάλην δρμὴν ἡ θρησκευτικὴ πίστις. Οἱ ὀθωμανοί, ὅπως οἱ πρῶτοι Ἀραβεῖς, ἐνεφοροῦντο ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἐπολέμουν διὰ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν, τὴν δὲ πίστιν αὐτὴν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν μετέδωκαν εἰς τοὺς μικρασιάτας, τοὺς ὅποίους ἔξισλάμισαν καὶ ἔξετούρκισαν.

Σὺν τῷ χρόνῳ οἱ κυρίως Τοῦρκοι ἀπερροφήθησαν ὑπὸ τῶν ἔκτουρκισθέντων μικρασιατῶν καὶ τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ κατορθώματα τῶν Ὀθωμανῶν δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται ὡς ἔργα Μογγόλων, ἀλλὰ τῆς ἔξισλαμισθείσης καὶ ἔκτουρκισθείσης νέας Μ. Ἀσίας.

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Οἱ Τοῦρκοι πολεμισταὶ διαν ἔφθασαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἥσαν κυρίως ἵππεῖς. Τὸ πρῶτον τουρκικὸν ἵππικὸν ἦτο ὅμοιον, μὲ τὸ ἵππικὸν δλων τῶν Μογγόλων, δηλαδὴ ἐλαφρὸν ἵππικὸν ὡπλισμένον μὲ τόξα. Ἐπειθεντο διὰ ταχείας ἐπελάσεως, ἔρριπτον τὰ βέλη καὶ ἔφευγον, διὰ νὰ ἐπιστρέψουν μετ' ὀλίγον. Οὗτοι ἥσαν οἱ λεγόμενοι ἀκιντζί. "Οταν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, κατήρτισαν ἵππικὸν βαρύτερον, ὡπλισμένον κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἵππικοῦ τοῦ Βυζαντίου, τὸν λεγομένους σπαχῆδες, οἱ δποῖοι ἥσαν ὡτλισμένοι διὰ μακρᾶς καὶ κυρτῆς οπάθης, ἥ δποία ἔκοπτεν ὡς ἔυραφιον (γιαταγάνι).

"Ἐπίσης κατ' ἀπομίμησιν τοῦ βυζαντινοῦ πεζικοῦ ἐδημιουργῆθη πεζικὸν, τὸ δποῖον ὡνομάσθη νέος στρατός, δηλαδὴ οἱ Γενιτσαροί (Γενὶ τσάρ=νέος στρατός). Ὁργανωτής τοῦ νέου στρατοῦ ἦτο ὁ περίφημος Καρᾶ Χαλλή Τσεντερλῆ. Τὸ τάγμα τοῦτο ἀπετελέσθη ὑπὸ στρατιώτας μονίμους, οἱ δποῖοι καθ' ὅλην τὴν ζωήν των ἥσαν ἀφιερωμένοι εἰς τὸ ἐπάγγελμα τῶν ὅπλων. Διὰ τοῦτο καὶ ἔτος ἐστρατολογοῦντο παῖδες εὔρωστοι καὶ ἀκμαῖοι, ιδίως χριστιανόπαιδες, οἱ δποῖοι ἐλάμβανον στρατιωτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀνατροφήν. Οἱ χριστιανοὶ οὗτοι ἡλικιούμενοι ἐλησμόνουν τὴν καταγωγήν των καὶ ἐγίνοντο φανατικῶταοι μωαμεθανοὶ καὶ πολέμιοι τῶν χριστιανῶν. Διὰ τοῦ μέσου τούτου οἱ σουλτάνοι ἀπέκτησαν μόνιμον στρατὸν μὲ συνοχὴν καὶ πειθαρχίαν, ὅμοιον πρὸς τὸν ἐθνικὸν στρατὸν τῶν νεωτέρων χρόνων, καθ' ὃν χρόνον οἱ ηγεμόνες τῆς Δύσεως διέθετον μόνον τὸν στρατὸν τῶν ἵπποτῶν, ὁ δποῖος ἦτο ὀλιγάριθμος καὶ ἀπειθάρητος.

Τὸ σύστημα τοῦτο παρεῖχεν εἰς τὸ κράτος στρατιώτας ἥσκημένους μὲ αὐστηροτάτην πειθαρχίαν καὶ θρησκευτικὸν φανατισμόν. "Αλλ' εἶχε καὶ συνεπείας ἀπωτέρας. Ἀσυναισθήτως ηὑξάνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μωαμεθανῶν διὰ τοῦ ἔξισλαμισμοῦ χιλιάδων

·έλληνοπαιδών καὶ ὁ ἔλληνισμὸς διαρκῶς ἔχανεν ἀκμαῖον αἷμα.
Τοῦτο οἱ Ἑλληνες ὡνόμασαν **Παιδομάζωμα**.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΟΥΡΧΑΝ ΚΑΙ ΜΟΥΡΑΤ Α'

Οἱ Ὁθωμανοὶ τὸ 1326 κατέλαβον, καθὼς εἴδομεν, ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Ὀσμὰν τὴν Προσαν, τὴν δποίαν κατέστη-
σαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐκστρα-
τεύσας καὶ τοῦ αὐτῶν τὸ 1330 ἐνικήθη, αἱ δὲ περίφημοι πόλεις Νέ-
καια καὶ Νικομήδεια περιῆλθον τοῖς ταῖς χεῖρας τῶν Ὀσμανλήδων.
Ἡ Βιθυνία δὴ μέχρι τοῦ Βοσπόρου ἀπέβη τουρκικὴ (1338).

Ἐπὶ τοῦ **Οὐρχάν** (1326-1359) οἱ Ὁθωμανοὶ ἐκιρίευσαν πά-
σας τὰ; ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἔλληνικάς κτήσεις ἐκτὸς τῆς; Σιύρωντος καὶ
Φιλαδελφείας, διότι αὐτοὶ ἔχωριζοντο ἀπὸ τῶν λοιπῶν διὰ μικρῶν
τουρκικῶν κρατῶν προελθόντων ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ κράτους
τοῦ Ἰκονίου. Μετὰ ταῦτα οἱ Ὁθωμανοὶ ἐπωφελούμενοι τὰς με-
ταξὶν Ἰωάννου Ε' καὶ Καντακουζηνοῦ ἔχιδας ἔθεσαν τὸν πόδα
των εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν
του τὸν Οὐρχάν, τὸν δποῖον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐμφυλίου πολέ-
μου εἶχε κάμει γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρί, διὰ νὰ προσοι-
κειωθῇ αὐτόν. Οἱ Ὁθωμανοὶ διέβησαν τὸν **Ἐλλήσποντον**
καὶ κατέλαβον τὴν **Καλλίπολιν** (1354), τὴν δποίαν κατέστησαν
δρμητήριον τῶν κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιχειρήσεών των. Ὁλίγον
βραδύτερον οἱ Ὁθωμανοὶ κατέλαβον τὸ **Διδυμότειχον** καὶ τὴν
Τυρολόγην (1357), διήνοιξαν δὲ τὴν δδὸν πρὸς τὴν Βαλκανικήν.

Ο διάδοχος τοῦ Οὐρχάν **Μουράτ Α'** (1359-1389) ὑπῆρξε μέ-
γας κατακτητής. Ὁρμωμένος ἐκ Καλλιπόλεως καὶ Διδυμοτείχου
εισῆλασεν εἰς τὴν Θράκην καὶ κατέλαβε τὴν **Αδριανού-**
πολιν (1365), ἡ δποία ἔγινεν ἡ δευτέρα πρωτεύουσα τοῦ
Ὁθωμανικοῦ κράτους. Ἐκεῖθεν ὁ Μουράτ ἐπεξέτεινε τὰς
ἐπιδρομάς του ἀφ' ἐνὸς μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως, ἀφ' ἑτέρου μέχρι τοῦ Αἴμου, δπου κατέλαβε τὴν
Φιλιππούπολιν, καὶ κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν ἡγεμόνα τῆς Βουλγα-
ρίας. Οἱ δύωμανοὶ ἀπὸ τῆς Θράκης εισήλασαν εἰς τὴν Μακεδονίαν
καὶ ἐπεχείρουν νὰ καταλάβουν τὴν διλῆν Βιλκανικήν, πρὶν ἢ
δῶσουν τὸ τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς βασιλευούσης. Ὁ αὐ-
τοχράτωρ Ἰωάννης Ε' ἐπανελθὼν ἐκ τῆς **Δύσεως**, δπου μετέβη
ἐπαντὸν βοήθειαν, ἥναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τὸν Μου-
ράτ (1337) ὑποσχεθεὶς νὰ πληρώνῃ εἰς τοὺς Τούρκους φόρον ἐτή-

1326

1354

1365

σιον. Κατόπιν δὲ Μουράτ ἀπέσπασε χώρας τοῦ ἄλλοτε σερβικοῦ κράτους. Εἰσῆλασεν εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ ἐκυρίευσε τὴν Κρόαταν, τὸν δὲ σέρβον βασιλέα Δάξαρον κατέστησε φόρον ὑποτελῆ καὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἐκυρίευσε τὴν Σόφιαν (1382).

Τέλος δὲ Μουράτ παρὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν πρὸς τοὺς Ἐλληνας συνθήκην ἐκυρίευσε τὸ 1386 τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν δευτέραν πόλιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, τὴν Θεσσαλονίκην. Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα (1388) ἐκυρίευσε τὴν Βουλγαρίαν, τὴν δπούαν μετέβαλεν εἰς ἐπαρχίαν τοῦ κράτους. Οὕτω διελύθη τὸ βουλγαρικὸν κράτος καὶ ἡ βασιλεύουσα δυναστεία τοῦ Σισμάν προσῆλθεν εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν.

Μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο συνεκρούσθησαν οἱ Ὁθωμανοὶ καὶ οἱ Σέρβοι. Οἱ συνηνωμένοι Νοτιοσλαύοι, Σέρβοι, Βόσνιοι, Κροᾶται, Πολωνοί, τοὺς δπούους ὑπεστήριζον Ούγγροι, Βλάχοι καὶ Αλβανοί, συνετρίβησαν εἰς τὴν μεγάλην μάχην τοῦ **Κοσσυφοπεδίου** (1389). Ἡ μάχη αὕτη ἔχει κοσμοῖστοιρικὴν σημασίαν, διότι οἱ Νοτιοσλαύοι ἦσαν ἡ μόνη ἀξιόλογος δύναμις ἐν τῇ Βαλκανικῇ, ἡ δποία ἥδυνατο ν̄ ἀντιταχθῆ εἰς τὴν δρμὴν τῶν Τούρκων. Ὁ Μουράτ ἐφορεύθη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὑπὸ σέρβου τραυματίου. Ἄλλ' ὁ νιός του Βαγιαζίτ ἐξηκολούθησε μὲ ἴσην δρμὴν τὸ ἔργον του.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΤΙΚΟΝ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΜΟΥΡΑΤ

Οἱ Ὁθωμανοὶ διὰ ν̄ ἀποκτήσουν εἰς τὰς κατακτωμένας χώρας προπύργια μόνιμα καὶ ἀσφαλῆ, ἥκολούμθησαν τὸ σχέδιον τῆς μεταφυτεύσεως τουρκικῶν πληθυσμῶν εἰς τὰ εὐφορώτερα μέρη τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἐκεῖθεν δὲ ἡγάγκαζον τοὺς Ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς νὰ μετοικήσουν εἰς χώρας τῆς Μ. Ἀσίας. Οὕτω μεγάλα διαμερίσματα τῶν Ἑλληνικῶν τούτων χωρῶν κατελήφθησαν ὑπὸ Τούρκων ἐκ τοῦ κράτους κυρίως τοῦ Ἰκονίου, ἐσφύζοντο δὲ οἱ συνοικισμοὶ οὗτοι ἐν Θεσσαλίᾳ μέχρι πρό τινων ἐτῶν. Πρὸ δὲ τοῦ προτίτοντος ηγάγκαζον τούτων τοῦ Τούρκου κατελήφθησαν τοῦ Ικονίου τὰ δὲ χωρία των Κοινάρηδες, ὡς προερχόμενοι ἐκ τοῦ Ἰκονίου, τὰ δὲ χωρία των Κοιναροχώρων⁽¹⁾. Αἱ μετοικε-

1) "Ολοι οι Τούρκοι αύτοι ἡγάγκασθησαν τὸ 1921 δυνάμει τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης περὶ ἀνταλλαγῆς τῶν τουρκικῶν καὶ Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν νὰ φύγουν εἰς τὴν Τουρκίαν, τὰ δὲ εὐφορά μέρη κατελήφθησαν ὑπὸ Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης.

σίαι αὗται τῶν Τούρκων συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς Μακεδονίας.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΒΑΓΙΑΖΙΤ Α'

Τὸν Μουράτ διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον ὁ νίος του **Βαγιαζίτ** δ' Α' (1389—1402), ὁ δποῖος διὰ τὴν ὅρμητικότητά του ἐπωνομάζετο *Γιλδιρίμ* (=Κεραυνός). Ὁ Βαγιαζίτ εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου ἔσπευσεν εἰς Μ. Ἀσίαν, ὅπου εἶχον συνασπισθῆ κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν οἱ διάφοροι τοῦρκοι ἡγεμόνες. Ἀλλὰ πρὸ τούτου συνῆψε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος δευτέραν συνθήκην, κατὰ τὴν δποίαν οἱ Ἑλληνες ὑπεβλήθησαν εἰς νέαν ταπείνωσιν ὑποσχεθέντες νὰ παρακολουθοῦν μὲ 12 χιλ. στρατοῦ εἰς τὰς ἐκστρατείας του τὸν Βαγιαζίτ ὡς φίλον καὶ σύμμαχον. Ἐν Μ. Ἀσίᾳ διέλυσε τὸν νέον συνασπισμὸν τῶν Τούρκων καὶ ἐκυρίευσεν ὅλα τὰ ἄλλα μικρὰ κρατίδια καὶ μέγια μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Καραμανίας (Ικονίου). Οὕτως ηὕξησε τὸ κράτος του καὶ ἐπεξέτεινεν αὐτὸν εἰς τὸ μέγιστον μέρος τῆς Μ. Ἀσίας. Τότε ἐκυρίευσε καὶ τὴν τελευταίαν κτῆσιν τῶν Ἑλλήνων ἐν Μ. Ἀσίᾳ, τὴν Φιλαδέλφειαν (1390). Ἡ Σμύρνη εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Ἰπποτῶν τῆς Ρόδου ἀπὸ τοῦ 1344. Λέγεται ὅτι εἰς τὴν πολιορκίαν καὶ ἔφοδον κατὰ τῆς Φιλαδελφείας ἔλαβον μέρος καὶ ἐλληνικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Ε' καὶ τὸν νίον του Μανουήλ, οἱ δποῖοι εἶχον παρακολουθήσει τὸν σουλτάνον συμφώνως πρὸς τὰς συνθήκας.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1391) ὁ Μανουήλ, κρατούμενος ὡς ὅμηρος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ ἐν Προύσῃ, ἐδραπέτευσε καὶ ἥλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου εἶχεν ἀποθάνει ὁ πατήρ του. Αἱ συνθῆκαι διελύθησαν τότε καὶ ὁ Βαγιαζίτ ἀπέκλεισε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνῶ συγρόνως εἰς μὲν τὴν Ἀσίαν προσήρτησε τὸ κράτος τῆς Καραμανίας, εἰς τὴν Εὐρώπην δὲ ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς πρὸς τὴν Βλαχίαν καὶ τὴν Ούγγαρίαν. Ὁ Μανουήλ ἐπεκαλέσθη τότε τὴν βοϊόθειαν τῆς Αύσεως, ἥ δποία ἥδη εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀνησυχῇ ἐκ τῆς ἀκατασχέτου προόδου τῶν Τούρκων καὶ ἐσχηματίσθη σταυροφορία κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ούγγαριας Σιγισμούνδος ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν εὐρωπαίων πολεμιστῶν καὶ ἴδιως γάλλων ἵπποτῶν προήλασε μέχρι τῆς Νικοπόλεως τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Βαγιαζίτ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Κων)πόλεως καὶ σπεύσας μὲ μεγάλην ταχύτητα προσέβαλε τοὺς **1396**
Ιστορία τῶν μέσων χρόνων—γ' ἔκδοσις

χριστιανούς παρὰ τὴν Νικόπολιν καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς μεγάλην μάχην (1396).

Τὰς συνεπείας τῆς ἡττης τῶν Εὐρωπαίων ύπεστησαν οἱ χρι-
στιανοὶ τῆς Βαλκανικῆς. 'Ο ἡγεμὸν τῆς Βλαχίας ἀνεγνώρισε τὴν
ἐπικυριαρχίαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὃ δὲ ουσιτάνως ἀφ' ἐνὸς μὲν πε-
ριέσφιξε στενώτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀφ' ἑτέρου ἔξιστρά-
τευσεν εἰς τὴν κυρίως Ἐλλάδα. 'Ο ἐξ Ἐλλήνων καταγόμενος
στρατηγός του Ἐβρενδες βένης εἰσῆλασε τότε εἰς τὴν Πελοπόννη-
σον, ἐλελάτησε δεινῶς τὴν χώραν καὶ ὑπεχρέωσε τὸν Θεόδωρον
Παλαιολόγον, ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος, τὸν δεσπότην τοῦ
Μυστρᾶ, ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Ἐφαί-
νετο τότε δὴ ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ μετ' αὐτῆς ὅλη ἡ Βαλκα-
νικὴ θά ύπέ απτεν εἰς τοὺς Ὀθωμανούς. δὲ μέγα γεγονός ἐν
Ἀνατολῇ ἦνάγκασε τὸν Βαγιαζίτ νὰ ἐπιστρέψῃ ἐπειγόντως εἰς
Ἀσίαν.

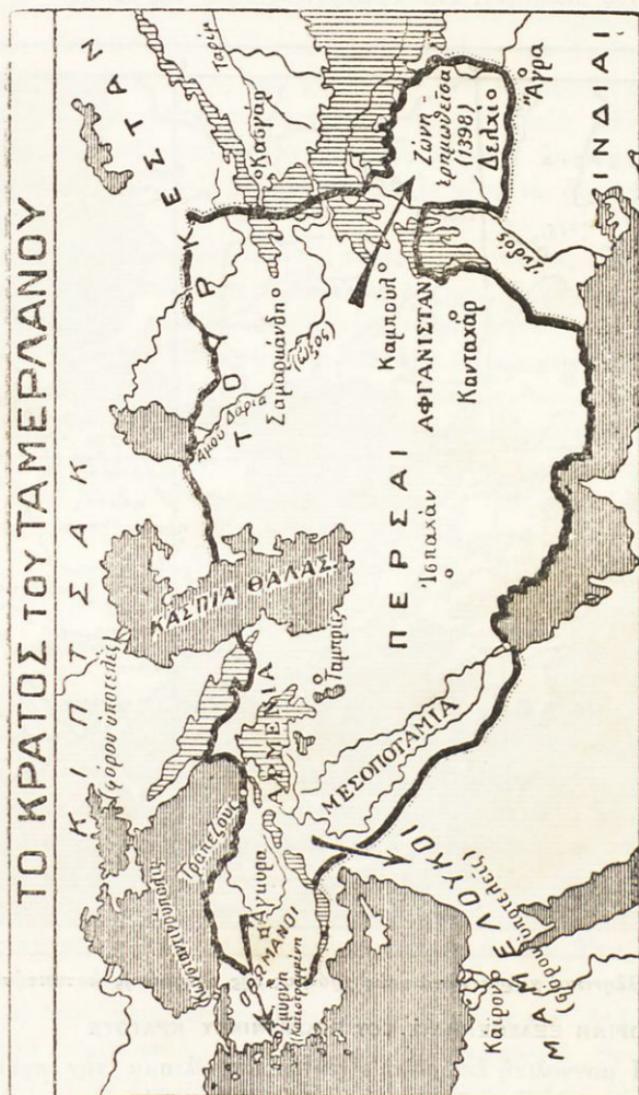
ΜΟΓΓΟΛΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ-ΤΑΜΕΡΛΑΝΟΣ

Εἰς ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Τζεγγίς Χάν, ὁ περίφημος **Τεμούνδης Δέγκη**, ὁ ὅποιος ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων παρεφθαρμένως λέγεται **Ταμερλάνος**, ἀνίδρυσε τὴν Μογγολικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἔγινε περιβόητος ἔνεκα τῶν μεγάλων ἐπιδρομῶν του. 'Ορμώμενος ἐκ τῆς πρωτευούσης του **Σαμαρκάνδης** (Τουρκεστάν) ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλην τὴν Κεντροικὴν Ἀσίαν, τὴν Σιβηρίαν καὶ τὴν Εὔρωπαϊκὴν Ρωσίαν, εἰς δὲ τὴν Μ. Ἀσίαν ἔφθασε μέχρι τῶν ὄριών τοῦ **Οθωμανικαῦ** κράτους. Ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, αἱ ὅποιαι ἀνήκον τεις τοὺς Μαμελούκους τῆς Αἰγύπτου, ὑπετάχθησαν εἰς τὸν Ταμερλάνον.

Ο αυτοκράτωρ Μανουήλ καὶ οἱ τοῦρκοι ἡγεμόνες τῆς Μ.
Ἀσίας, ιῶν δποίων δ Βαγιαζῖτ εἶχεν ἀφαιρέσει τὰς χώρας, ἐξή-
τησαν τὴν βοήθειαν τοῦ μογγόλου ἡγεμόνος. Ο Ταμερλάνος μὲ
800 χιλ. στρατοῦ εἰσήλασεν εἰς Μ. Ἀσίαν ἐνσπείρων τὸν τρόμον.
Ο Βαγιαζῖτ ἔσπευσε κατ' αὐτοῦ μὲ 350 χιλ. στρατοῦ. Ἡ σύρ
1402 φαξις ἐπῆλθε παρὰ τὴν Ἀγκυραν τὸ 1402, οἱ δύο βαρ-
βαρικοὶ στρατοὶ ἐπολέμησαν μὲ μανίαν καὶ τέλος οἱ Τούρ-
κοι μετὰ λυσσώδη ἀντίστασιν συνετρίβησαν. Ο Βαγιαζῖτ συνε-
λήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ.

Οἱ στρατιῶται τοῦ Ταρμελάνου μετὰ τὴν νίκην ὑπὸ διαφόρους στρατηγῶν ἐξεχύθησαν ώς λαῖλαψ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καταστρέ-

φροντες και ἐδρημοῦντες τὸ πᾶν. Τότε κατεστράφησαν ἀκμαιόταται ἔλληνικαι πόλεις, η Νίκαια, η Ἐφεσος, η Κολοφών, αι Σάρ-

δεις κ. ἄ., οι δὲ Μογγόλοι ἔθισαν μέχρι τῆς Σμύρνης, τὴν δποίαν ἀφήρεσαν ἀπὸ τοὺς Ρεδίους ἵππότας. Ἀλλ' ὁ Ταμερλανός δὲν εἶχε βλέψεις εἰς τὰς χώρας ταύτας καί, ἀφοῦ ἀποκατέ-

στησε τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὴν ἀρχήν των, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κράτος του καταστρέφων τὸ δεύτερον τὴν χώραν. Ὁ Ταμερλανός ἀπέθανεν, ἐνῶ ἐξεστράτευε κατὰ τῆς Κίνας.

Αἱ ἑλληνικαὶ χώραι κατὰ τὸν χρόνον τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΕΞΑΣΘΕΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

‘Η μογγολικὴ ἐπιδρομὴ εἶχεν ὃς ἀποτέλεσμα τὴν προσωρινὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ ὁθωμανικοῦ κράτους καὶ τὴν παράτασιν τοῦ βίου τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ πεντήκοντα ἀκόμη ἔτη.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζίτ τὸ ὁθωμανικὸν κράτος περιέπεσεν εἰς ἐμφυλίους πολέμους. Ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζίτ ὁ

μὲν Σουλεῦμάν ἔχων πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν ἥοχε τῶν εὐρωπαϊκῶν κτήσεων, ὃ δὲ Μωάμεθ ἐκ τῆς Προύσης ἥοχε τῶν ἀσιατικῶν. Ἀλλὰ τὰ δύο κράτη ταχέως περιῆλθον εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, ἐπεκράτησε δὲ ὁ Μωάμεθ διὰ τοῦ ἀνδρείου ἀδελφοῦ του Μουσᾶ. Ἀλλ' ὁ Μουσᾶ ἀφοῦ κατέβαλε τὸν Σουλεῦμάν, ἀνεκηρύχθη ἀυτὸς κύριος τῶν χωρῶν του καὶ ἀπεσχίσθη ἐκ τοῦ Μωάμεθ. Οὗτος νέος ἐμφύλιος πόλεμος ἤρχισε μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, κατὰ τὸν δρόπον μετὰ δεινοὺς ἀγῶνας ὑπερίσχυσεν ὁ **Μωάμεθ Α'** (1402—1421) καὶ ἦνωσεν ἐκ νέου τὸ διθωμανικὸν κράτος (1413).

Κατὰ τοὺς ἐμφυλίους τούτους πολέμους ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἐπιδεξίως πολιτευθεὶς συνεμάχησε κατ' ἀρχὰς μὲν μετὰ τοῦ Σουλεῦμάν, κατὰ δὲ τὸν δεύτερον πόλεμον μετὰ τοῦ Μωάμεθ. Καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον πόλεμον ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην, κατὰ δὲ τὸν δεύτερον ἔσωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν πολιορκηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μουσᾶ καὶ ἀνέκτησε πολλὰς πόλεις ἐπὶ τῆς Προποντίδος, τοῦ Εὔξείνου Πόντου καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς παρέσχε σημαντικὴν βοήθειαν εἰς τὸν Μωάμεθ διαβιβάζων διὰ τοῦ στόλου τὰ δύωμανικὰ στρατεύματα ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Διὰ τοῦτο οἱ δύο ἡγεμόνες ἔζησαν μέχρι τέλους ἐν εἰρήνῃ.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΜΟΥΡΑΤ Β'

Τὸν Μωάμεθ Α' διεδέχθη ὁ υἱός του **Μουράτ Β'** (1421-1451), διδοὺς συνεχίζει τὴν προσωρινῶς διακοπεῖσαν κατακτητικὴν δρμὴν τῶν Τούρκων. Αἱ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος φιλικαὶ σχέσεις διεκόπησαν καὶ τὸ 1422 ὁ σουλτάνος προσέβαλε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ συνήντησεν ἴσχυρὰν ἀντίστασιν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην, διαρκέσασαν μόνον 42 ἡμέρας, οἱ Τούρκοι ἔχρησιμοποίησαν πρώτην φορὰν πυροβολικόν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1423) τὸν μὲν στρατηγόν του **Τουραχᾶν** ἔστειλεν εἰς Πελοπόννησον, τὴν δοπίαν ἐλεηλάτησεν ἀγρίως, αὐτὸς δὲ ἐπεκρίθησεν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ Ἀλβανίαν. Τὸ 1430 περιῆλθεν δριστικῶς εἰς τοὺς Ὁθωμανοὺς ἡ Θεσσαλονίκη. Τὴν πόλιν ταύτην εἶχεν ἀποδώσει ὁ Σουλεῦμάν εἰς τὸν Μανουὴλ καὶ ἔκυβέρνα ἐβασιλόπαις Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὁς ἰδίαν ἡγεμονίαν. Ὁ Ἀνδρόν.κος ἀποθνήσκων ἐπώλησε τὴν Θεσσαλονίκην τὸ 1423 εἰς τοὺς Βενετούς. Ὁ Μουράτ τότε ἐπῆλθε

κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατέλαβεν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου διαπρά-
1430 ξας φρικτὰς ἀπανθρωπίας. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Θεσσα-
 λονίκης καὶ οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἀγίου Ὁρούς ἀνεγνώρισαν τὴν
 κυριαρχίαν τοῦ Μουράτ κατορθώσαντες νὰ διατηρήσουν τὰ προ-
 νόμια τῶν μονῶν.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Θεσσαλονίκης ἡ Κων(πολις) ἀπεμο-
 νώθη καὶ ἐφαίνετο προσεχῆς ἡ πτῶσις αὐτῆς. Ἀλλὰ δύο ἔχθροί,
 τοὺς δποίους δὲν ὑπελόγιζεν δ Μουράτ, ἐδημιούργησαν σοβαρό-
 τατον περισπασμὸν καὶ τὸν ἀτησχόλησαν μέχρι τοῦ θανάτου του.

Κατὰ πρῶτον δ ἀνδρεῖος στρατηγὸς τῶν Οὐγγρῶν **Ιωάννης Οὐνιάδης** ἥρχισεν ἐπίμονον πόλεμον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Μετὰ περιπετειώδεις συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς προήλασε νι-
 κητής (1443) ἀπὸ τῆς Πέστης μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ ἤναγκασε
 τὸν Μουράτ νὰ δεχθῇ εἰρήνην, διὰ τῆς δποίας τὸ πρὸς βιορᾶν
 δριον τοῦ δθωμανικοῦ χράτους ὁρίζετο δ Αίμος. Τότε δ Πάπας
 ἔθεωρει κατάλλιλον τὴν περίστασιν διὰ νέαν σταυροφορίαν κατὰ τῶν δθωμανῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας **Δαδίσλαος Δ'**, τὸν
 δποῖον ἐβοήθουν καὶ ἄλλοι μικροὶ ἡγεμόνες, προήλασε μέχρι Βάρην, δ δὲ στόλος τῶν Βενετῶν καὶ Γενοατῶν ἐπλευσεν εἰς τὸν Βόσπορον. Ἀλλ ἀπιστήσαντες οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Γενοᾶται μετεβίβασαν τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἐκ της Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώ-
 πην ἀντὶ ἀδρᾶς ἀμοιβῆς. Ὁ σταυροφορικὸς στρατὸς ἦταν παρὰ τὴν Βάρην (1444), δπου ἐφονεύθη δ Λαδίσλαος. Ἀλλ δ Οὐνιά-
 δης ἐηκολούθησε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μουράτ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντι-
 νουπόλεως, ὑμνηθεὶς ὑπὸ τὸ ὄνομα **Γιάγκο** ὡς χριστιανικὸς ἥρως εἰς τὰ δημώδη ἄσματα τῶν Νοτιοσλαύων.

Δεύτερος ἰσχυρὸς ἀντίπαλος τοῦ Μουράτ ἦτο δ **Γεώργιος Κα- στριώτης** ἢ **Σκεντέρμπεης**. Ὁ Σκεντέρμπεης ἦτο υἱὸς τοῦ ἀλ-
 βανοῦ ἡγεμόνος **Ιωάννου Καστριώτου**. Ὁ Μουράτ δέ ἐκστρα-
 τεύσας εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἤναγκασε τὸν Καστριώτην νὰ παρα-
 δώσῃ ὡς δμητρὸν τὸν Γεώργιον, δ δποῖος ἦτο τότε ἐννέα ἔτῶν.
 Ὁ Γεώργιος ἐξισλαμισθεὶς ἔλαβε τουρκικὴν ἀνατροφήν, ἀλλὰ μαθὼν τὴν καταγωγὴν του κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καί, ἀφοῦ ἔγινε διὰ δόλου κύριος τῆς Κρόατας (1443), ἀπέβη ἄσπον-
 δος ἔχθρὸς τοῦ σουλτάνου. Τρεῖς ἐκστρατεῖαι τοῦ Μουράτ οὐδὲν κατώρθωσαν, αἱ δὲ προτάσεις τοῦ σουλτάνου, δπως ἀναγνωρι-
 σθῇ δ Σκεντέρμπεης ὑποτελής ἡγεμὼν τῆς Ἀλβανίας, ἀπερρί-

φθησαν. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Καστριώτου κατὰ τῶν Τούρκων ἔξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντίνου πόλεως. Ὁ Μουράτ ἀπέθανε τὸ 1451.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ ΠΡΟΣ ΔΙΑΣΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἀποκλεισθεῖσα πανταχόθεν ἐφαίνετο διὰ ὑπέκυπτεν εἰς τὸ μοιραῖον. Κατὰ τὴν κρισιμωτάτην στιγμὴν οἱ πλεῖστοι προσέβλεπον μὲ μοιρολατρικὴν ἀπάθειαν εἰς τὴν ἐπερχομένην καταστροφήν. Ἐλλὰ δὲν ἔλειψαν ἀνδρες φωτεινοί, οἵ δοποί οἱ ἔζητησαν κατὰ τὴν ὑστάτην ὥραν μέσον σωτηρίας. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Σέρβων εἰς τὸ Κοσυφοπέδιον μόνη ἐλπὶς ἀπέμενεν ἡ ἐκ τῆς Δύσεως βοήθεια. Πολλοὶ τότε ἐκ τῆς τάξεως τῶν στρατιωτικῶν, τοῦ κλήρου καὶ τῶν διανοούμενων ἀπεφάσισαν νὰ φανοῦν ἀνώτεροι τῶν φατριαστικῶν μιχολογιῶν καὶ διὰ γενναίου διαβήματος νὰ ἀρουντὴν μετὰ τῆς Δύσεως παρεξῆγησιν, διότι μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦτο δυνατὸν νὰ κινηθῇ ἡ Δύσις ἀποφασιστικῶς ὑπὲρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ἥρχισαν νὰ κηρύξτουν διὰ τοῦ δυνατὸν ἡτο καιρὸς νὰ ἀρθῇ τὸ σχίσμα καὶ νὰ παρακληθῇ ὁ πάπας νὰ κινήσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως εἰς Σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν.

Διὰ τοῦτο οἱ αὐτοκράτορες Ἰωάννης Ε' καὶ Μανουὴλ Β' περιῆλθον τὴν Εὐρώπην ζητοῦντες τὴν βοήθειαν τῶν ἡγεμόνων τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ἰταλίας. Πανταχοῦ ἐγιναν δεκτοὶ μετὰ τιμῶν, ἔλαβον ὥραιάς ὑποσχέσεις, ἀλλ' οὐδεμίαν εὔρον εὐσιαστικὴν βοήθειαν. Σημαντικωτέρα ἦτο ἡ προσπάθεια, ἡ δοπία ἐγίνεν ἐπὶ Ἰωάννου Η'. Ὁ αὐτοκράτωρ μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἀλλων ἔξεχόντων λαϊκῶν καὶ κληρικῶν, συνεκροτήθη σύνοδος ἐν Φλωρεντίᾳ (1439), εἰς τὴν δοπίαν ἀπεφασίσθη ἡ ἐνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ἡ ἐνωτικὴ προσπάθεια προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀντίδρασιν τοῦ κλήρου καὶ μεγάλου μέρους τοῦ λαοῦ, ἐγεννήθη δὲ σοβαρὸν ἐσωτερικὸν ζήτημα ἐν Κωνσταντίνοπόλει. Οἱ Ἑλληνες διηρέθησαν εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, τοὺς Ἐγνωτικοὺς καὶ Ἀνθεγνωτικούς.

1439

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΑ΄—ΜΩΑΜΕΘ Β'

Τὸν Μουράτ Β' ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ νέος του Μωάμεθ Β' ὁ ἐπικληθεὶς Πορθητὴς (1451—1480). Ὁ νίος σοντάνος, νεαρώτατος τὴν ἥλικίαν, μόλις 21 ἔτῶν, ἦτο φύσις δξεῖα καὶ χαρα-

κτήριο δρμητικός, είχε δὲ ἀποκτήσει πεῖραν διοικητικὴν καὶ στρατιωτικὴν, διότι δις ὁ Μουράτ ἐγκατέλειψε τὴν ἀρχὴν διὰ ν' ἀναπαυθῆ καὶ ἐπανῆλθε κατὰ τοὺς μεγάλους κινδύνους τοῦ κράτους, ἄφινε δὲ ἀντικαταστάτην τὸν Μωάμεθ. Ὁνειρον τοῦ νέου σουλτάνου ἦτο ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ δλαι του αἱ προσπάθειαι ἀπὸ τῆς ἀνόδου του εἰς τὸν θρόνον ἐστράφησαν πρὸς πραγματοποίησιν αὐτοῦ.

Ο Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος (1449—1453) ἐκλήθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Η' ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἦτο Δεσπότης τῶν ἑλληνικῶν κτήσεων, καὶ ἀφήσας ἔκει τὸν ἀδελφούς του Θωμᾶν καὶ Δημήτριον ἥλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, τῆς δποίας ἐπέρχωτο νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ. Ο Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνώτερος πάντων τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων αὐτοκρατόρων. Χαρακτήρ ἐντιμος καὶ στρατιώτης γενναῖος, ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τοῦ καταρρέοντος κράτους μὲ πλήρη συναίσθησιν τῶν δυσχερεῶν, τὰς δποίας θὰ συνήντα. Ἀλλ' ἥρχετο μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ δώσῃ δριστικὴν λύσιν εἰς τὴν κατάστασιν, ἡ δποία καθημερινῶς ἐδημιούργει ταπεινώσεις καὶ ἔξευτελισμοὺς εἰς τὸν ἑλληνισμόν. Διὰ τοῦτο ἡ ἀπέναντι τῶν Ὀθωμανῶν στάσις του ἀπ' ἀρχῆς ἦτο ἀξιοπρεπῆς καὶ σθεναρά, ἔλαβε δὲ ἀμέσως ὅλι τὰ μέτρα, τὰ δποία τοῦ παρείχον οἱ πενιχροὶ πρὸς ἀδυναταν τῆς πρωτευούσης. Ἐπεσκεύασε τὰ τείχη καὶ τὰ δχυρώματα, συνεγκέντρωσε σύτον ἐπαρκῆ διὰ τὴν περίπτωσιν πολιορκίας καὶ ἐνίσχυσεν, δσον ἦτο δυνατόν, τὸν μικρὸν στόλον του. Πρὸς τούτοις δὲν ἔπαινε σὲ διαπραγματεύεται πρὸς τὸν Πάπαν καὶ τὴν Δύσιν πρὸς ἀποστολὴν βοηθείας καὶ προσείλκυεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν φιλέλληνας ἐθελοντὰς ἐκ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Τὸ 1452 ὁ σουλτάνος ἔλαβεν ἀποτόμως στάσιν ἐχθρικὴν κατὰ τῶν Ἐλλήνων, ἡ δποία ἔγινε φανερὰ εἰς τὰ προπαρασκευαστικὰ πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς πρωτευούσης μέτρα, Εἰς τὸ στενώτερον μέρος τοῦ Βοσπόρου ἀπέναντι τοῦ φρουρίου, τὸ δποίον εἶχε κτίσει ὁ Βαγιαζίτ Α' (*Ἄρατόλ Χισσάρο*) ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, ἔκτισεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν νέον φρούριον ὀνομασθὲν *Ρούμελη Χισσάρο*, σκοπὸν ἔχων νὰ διακρύψῃ τὴν μετὰ τοῦ Εὔξεινου Πόντου ἐπικοινωνίαν καὶ τὸν ἔκειθεν ἐπιστισμὸν τῆς πρωτευούσης. Πρὸς τούτοις ἔστειλεν ὁ Μωάμεθ Β' τὸν στρατηγὸν του Τουρκαχὰν εἰς

Πελοπόννησον, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δεσπότας αὐτῆς Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ στείλουν εἰς Κων)πολιν βοήθειαν. Τὰ μέτρα ταῦτα, τῶν ὅποιων ἡτο προφανῆς ὁ σκοπός, ἐτάραξαν τὸν αὐτοκράτορα, ὁ ὅποιος ἔσπευσε νὰ διαμαρτυρηθῇ πρὸς τὸν Μωάμεθ. Ἀλλ ἐπειδὴ ἡ ἀπάντησις αὐτοῦ δὲν ἦτο ἵκανοποιητική, ὁ Κωνσταντῖνος φοβούμενος ἀπρόσπτα διέταξε νὰ κλείσουν τὰ τείχη τῆς Πόλεως (1452).

Τὴν 5 Ἀπριλίου τοῦ 1453 ὁ Μωάμεθ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κων)πόλεως μὲ 160 χιλ. στρατοῦ, ὁ ὅποιος ἐξηπλώθη καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν χερσαίων τειχῶν ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ ξηρᾶς. Συγχρόνως στόλος ἴσχυρὸς ἐκ 400 πλοίων ἀναπλεύσας ἐκ τοῦ Ἑλσπόντου παρετάχθη εἰς τὸ στόμιον τοῦ Κερατίου κόλπου ἀποκλείσας ἀπὸ θαλάσσης τὴν πόλιν. Ἀλλ ἡ εἰσοδος εἰς τὸν κόλπον ἐφράσσετο ὑπὸ παχείας ἀλύσεως καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀποκλεισμὸς ἀπὸ θαλάσσης δὲν ἦτο πλήρης. Ο στρατὸς τοῦ Μωάμεθ ἐβοήθειτο καὶ ὑπὸ ἴσχυροῦ πυροβολικοῦ, ὃσον ἦτο δυνατὸν κατὰ τοὺς χρόνους ἔκείνους, μολονότι πολὺ μικρὰν ἐπίδρασιν εἶχε τοῦτο διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς πολιορκίας. Στρατὸς ἐπίσης τουρκικὸς κατέλαβε καὶ τὰ ὑψώματα τοῦ Πέραν μὴ δυνάμενος νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὸν Γαλατᾶν, διότι κατεῖχον αὐτὸν οἱ Γενοᾶται.

Ἀπέναντι τῶν κολοσσιαίων τούτων δυνάμεων τῶν ὀθωμανῶν ὁ αὐτοκράτωρ διέθετε μόνον 9 χιλ. μαχητάς, ἐκ τῶν δποίων αἱ 5 χιλ. ἥσαν Ἑλληνες, οἱ δὲ λοιποὶ ἔνοι μισθοφόροι, πρὸ πάντων Ἰταλοί. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔνεκα τῶν τελευταίων προσπαθεῖῶν πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἐκ τούτων ἐρίδων εἶχε τελείως ἐξαχρειωθῆ, κατέστη δὲ ἀδιάφορος εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους καὶ δὲν ἔσπευσεν εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν ὑστάτην στιγμήν. Τοῦ στρατοῦ τούτου ἀρχιστράτηγος ἦτο αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ, τὴν δὲ ἄμυναν διηγήσυνεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἰταλῶν μισθοφόρων Γενοάτης Ἰωάννης Ἰουστινιάνης. Τὸ στρατηγεῖον τοῦ αὐτοκράτορος ἐσιήθη πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ. Ο ἐλληνικὸς στόλος ἀποτελούμενος ἐκ δέκα πλοίων ἦτο κλεισμένος ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου ἔκτος 5 πλοίων, τὰ δποῖα εἶχον πρὸ τῆς πολιορκίας ἀποπλεύσει εἰς τὸ Αλγαϊεν πρὸς ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως. Τὴν 15 Ἀπριλίου ἐπεφάνησαν τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ο ὀθωμανικὸς στόλος ναυλοχημένος

εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ κόλπου ἐταράχθη, ἀρκετὰ δὲ πλοῖα ἐβυθίσθησαν ἢ ἐπυρηφόρηθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν, τῶν διοίων ἡγεῖτο ὁ ἀνδρεῖος καὶ τολμηρὸς πλοιάρχος **Φλαντανελλᾶς**. Συνέβη δὲ πρᾶγμα ἐκπληκτικόν. Οἱ Τοῦρχοι ὑπεχώρησαν, τὰ δὲ Ἑλληνικὰ πλοῖα ἀνέσυραν τὴν ἄλυσιν καὶ εἰσῆλθον ἀνενόχλητα εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον, τὸν διοῖον πάλιν ἔφραξαν.

Τὴν 18' Απριλίου δὲ Μωάμεθ ἐπεχείρησε τὴν πρώτην ἔφοδον κατὰ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, τὴν διοίαν οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν. Ἐπειδὴ δὲ ἀποκλεισμὸς τῆς πόλεως δὲν ἦτο πλήρης, ἐφ' ὅσον δὲ ὁ δύναμανικός στόλος δὲν ἔκυριάρχει τοῦ Κερατίου κόλπου, ἡ δὲ ἀποκοπὴ τῆς ἀλύσεως ἦτο πρᾶγμα ἀδύνατον, δὲ Μωάμεθ ἐσκέφθη νὰ γίνῃ κύριος αὐτοῦ διὰ τολμηροῦ σχεδίου. Ἐκ τοῦ Διπλοκιονίου διεβίβασε διὰ τῆς ἔηορᾶς εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον 70 πλοῖα εἰς μίαν νύκτα βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Γενοατῶν τοῦ Γαλατᾶ, τὰ διοῖα μάτην προσεπάθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ καύσουν. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα ἡ πολιορκία παρετείνετο, ἡ δὲ ἔφοδος, τὴν διοίαν ἐπεχείρησαν οἱ Τοῦρχοι τὴν 7 Μαΐου, ἀπέκρουσθη.

Η ΑΛΩΣΙΣ

Οἱ Μωάμεθ ἡτοίμαζε νέαν μεγάλην ἐπίθεσιν, ἀλλὰ πρὸ ταύτης ἔδοκίμασε τὴν 16 Μαΐου νὰ καταλάβῃ τὴν Πόλιν διὰ συνθήκης. Ἐπρότεινεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἔγκαταιείψῃ τὴν πρωτεύουσαν καὶ ν' ἀπέλθῃ εἰς Μοριάν, τοῦ διοίου ὑπεσχέθη ν' ἀναγγνωρίσῃ αὐτὸν ἀνεξάρτητον Δεσπότην. Ἐπίσης ἐπέτρεπεν εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀπέλθουν ἀνενόχλητοι καὶ ὑπεσχέθη νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν καὶ περιουσίαν τῶν κατοίκων. Οἱ αὐτοκράτωρ ἀπήντησε: Τὸ δὲ τὴν πόλιν παραδοῦναι, οὔτε ἐμὸν ἐστιν οὐτέ ἄλλον τῶν κατοικούντων ἐνταῦθα· κοιτῇ γάρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροσαιρέτως ἀποθανούμεθα μὴ φειδόμενοι τῆς ζωῆς ἡμῶν. Τὸ τελευταῖον ὅριον τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο πληρωμὴ φόρου, ἀν δὲ Μωάμεθ ἔλυε τὴν πολιορκίαν.

Μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην δὲ Μωάμεθ παρεσκεύασε τὴν ἔφοδον καὶ ἐνεψύχωσε τὰ στρατεύματα ὑποσχεθεὶς τιμᾶς καὶ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἀνδρείους. Ἐκήρουξεν δὲ οἱ θησαυροὶ τῆς πόλεως ἀνήκουν εἰς τοὺς πιστούς, αὐτὸς δὲ μόνον ἀπαιτεῖ ν' ἀφῆσουν ἄθικτα δι' ἔαυτὸν τὰ τείχη καὶ τὰς οἰκοδομάς. Ἐνῶ ταῦτα ἔγι-

νοντο εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον, ἐντὸς τῆς πολιούρκου μένης πόλεως δὲ λαὸς συνέρρευσεν εἰς πάνδημον λιτανείαν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔκοινώησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐκάλεσε τοὺς πιστοὺς εἰς ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης πίστεως καὶ ζητήσας παρὰ πάντων συγγνώμην ἀπῆλθεν εἰς τὰ τείχη. Ἀφοῦ ἔφιππος ἐπειθεώρησε ταῦτα καὶ ἔδωκε τὰς τελευταίας διαταγὰς καὶ ἀπῆλθυνε τοὺς τελευταίους ἐνθαρρυντικοὺς λόγους, κατέλαβε τὴν θέσιν μαχητοῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ.

Ἡ ἐπίθεσις ἥρχισε τὴν αὐγὴν τῆς 29 Μαΐου δρμητική. Κυρίως δὲ ὅμη τῶν Τούρκων συγκεντροῦται εἰς τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, δπου αὐτὸς δὲ Μωάμεθ μετὰ τῶν Γενιτσάρων ἐπιτίθεται. Ἐκεῖ ἐπέρχεται εἰς τὰ τείχη τὸ πρῶτον οῆγμα καὶ οἱ Τούρκοι εἰς οῷομοῦν. Ὁ αὐτοκράτωρ μάχεται μεταξὺ τῶν πρώτων. Ἄλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν τραυματίζεται δὲ Ἰουστινιάνης καὶ ἀναγκάζεται ν' ἀφῆσῃ τὴν θέσιν του. Διὰ τοῦτο ἐπέρχεται σύγχυσις μεταξὺ τῶν ἀμυνομένων. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τούρκοι παραβιάσαντες μικρὰν πύλην καλουμένην Ξυλόπορταν, ἐφάνησαν δπισθεν τοῦ αὐτοκράτορος. Τότε λέγεται δι τὸ Κωνσταντίνος ἀνεφώνητε «Ἐν διάροχει χριστιανὸς νὰ μοῦ πάρῃ τὸ κεφάλι;» καὶ ἐπεισ ἀφανῆς μεταξὺ τῶν πτωμάτων. Μόλις τὴν ἐπομένην κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου ἀπεκαλύφθη δὲ νεκρὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἀναγνωρισθεὶς ἐκ τῶν χρυσοκεντήτων πεδίων. Τὴν ἄλωσιν ἥκολούθησε σφαγὴ καὶ λεηλασία. Οἱ Γενίτσαροι θραύσαντες τὴν πύλην τῆς Ἀγ. Σοφίας, δπου εἶχε καταφύγει πλῆθος λαοῦ, ἐτράπησαν εἰς ἄγριαν σφαγήν. Τὴν ἐποιένην περὶ τὴν 8ην πρωΐνην δὲ Μωάμεθ εἰςῆλθεν εἰς τὴν κατακηθεῖσαν πόλιν καὶ διηγήνθη εἰς τὴν Ἀγ. Σοφίαν, δπόθεν ἀνέπεμψεν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ἀλλάχ.

Διὰ τῆς ἀλώσεως κατεστράφη πᾶσα ἡ βιζαντινὴ ἀριστοκρατία. Ὅσοι κατέρρευσαν ἔψυγον εἰς τὸ ἔωτερικὸν καὶ ἔξ δὲ λιμένων ἔγινε γενικὴ ἔξοδος τῶν εὑπορωτέρων Ἑλλήνων, οἱ δποῖοι ἔψευγον εἰς χώρας εὐτυχεστέρας, ίδίως εἰς τὴν Δύσιν. Οἱ συλληφθέντες ἔθιαντάθησαν ἢ ἔηναγκάσθησαν νὰ ἔξομόσουν, ἐντὸς βραχυτάτου δὲ χρόνου οἱ Τούρκοι ἔγιναν κύριοι τῆς Βαλκανικῆς. Ὁ Μωάμεθ κατέλυσε τὴν ἐν Ἀσίᾳ αὐτοκρατορίαν τῶν Κομνηνῶν καὶ τὸ ἐν Πελοποννήσῳ Δεσποτάταν τῶν Παλαιολόγων. Ἡ κατακτητικὴ ὅμη τῶν Τούρκων θὰ ἔξακολουθήσῃ καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα, οὗτος ὥστε δὲ ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνειναι

1453

οἱ χρόνοι τῶν μεγάλων τουρκικῶν κατακτήσεων. Τοιουτορόπως οἱ Τούρκοι ἰδρύουν μεγάλην ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ ὅποια θὰ περιλάβῃ ἐκτεταμένας χώρας εἰς τὴν Εὐρώπην, τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικήν.

ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΑΛΩΣΙΝ

Τοιουτορόπως μετὰ μακρὰν ἀγωνίαν ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον. Ἡ Κων)πολις ὑπέκυψε καὶ ὁ σουλτάνος τῶν Ὁθωμανικῶν ἔγινε κύριος τῆς περιμαχήτου θέσεως, περὶ τὴν δοπίαν εἰλον πολεμῆσε τὰ κυριώτερα ἔθνη τῶν μέσων χρόνων, Ρωμαῖοι καὶ Γερμανοί, Ἀβαροί καὶ Πέρσαι, Ἀραβεῖς καὶ Νορμανδοί, Ρῶσσοι καὶ Φράγκοι.

Γνωρίζομεν τὰ αἵτια τῆς καταστροφῆς. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Ἀνατολῆς παρὰ τὴν μεγάλην ἔκτασιν καὶ τὸν πλοῦτον τῆς εἶχε τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως εἰς τὴν σύστασιν της. Τὰ συμπτώματα τῆς ἀποσυνθέσεως, τὰ δοπῖται ἥσαν καταφανῆ ευθὺς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως, γίνονται ζωηρότερα ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰώνος καὶ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλλώσεως τῆς πρωτευούσης τὸ κράτος δέχεται πλῆγμα, ἐκ τοῦ δοπίου μάτην προσπαθεῖ νὰ συνέλθῃ κατὰ τὰ διακόσια ἔτη, τὰ μεσολαβήσαντα ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Φραγκοκρατίας μέχρι τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως.

Ἡ ἀλλωσις εἶναι γεγονός κοσμοῦστοικόν, ἔχει δηλαδὴ μεγάλην σημασίαν δι' ὅλον τὸν κόσμον. Ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόφεως ἡ Κων)πολις ἐπὶ αἰῶνας ἥ· προπύργιον τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τοῦ ἴσλαμισμοῦ. Ἀπὸ τοῦ Η'—ΙΑ' αἰῶνος ἐπολέμει σχεδὸν διαρκῶς κατὰ τῶν Ἀράβων, ἀργότερον κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀπὸ ἐκπολιτιστικῆς ἀπόφεως ἥτο τὸ προπύργιον τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς βαρβαρότητος. Εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντίου διετηρήθησαν καὶ ἔξειλίχθησαν αἱ παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἡκμασεν εἰς αὐτὰ πολιτισμός, δ λαμπρότερος καὶ λεπτότερος τῶν πολιτισμῶν τῶν μέσων χρόνων. Τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν δ μέγας διδάσκαλος του ἀραβικοῦ καὶ σλαβικοῦ κόσμου καὶ βραδύτερον, τὸν ΙΕ' αἰῶνα, διὰ τῶν λογίων, οἱ δοποῖοι κατέφυγον εἰς τὴν Δύσιν, ἔδωκε τὴν πρώτην ὅθησιν εἰς τὴν Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων. Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν του τὸ Βυζάντιον ἔξηκολούθησε νὰ ἔξασκῃ μεγάλην ἐπιφορὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἔξασκεν μέχρι σήμερον. Οἱ λαοὶ τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης διετήρησαν ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Βυζαντίου, τὸ δοποῖον εἰς τὴν

διανοητικὴν καὶ πολιτικὴν κίνησιν αὐτῶν ἀφῆκε βαθεῖαν ἐπί-
δρασιν.

‘Αλλ’ ἡ πτῶσις τῆς Κων)πόλεως ἔχει ἑξαιρετικὴν σημασίαν διὰ τὸν ἐλληνισμόν. Μετ’ ὀλίγον οἱ Τοῦρκοι ὑπεδούλωσαν ὅλας σχεδὸν τὰς ἐλληνικὰς χώρας καὶ ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν Βαλκανικήν. Τὸ γεγονός αὐτὸν σημειώνει σπουδαιοτάτην καμπὴν εἰς τὴν ἴστορίαν μας. ‘Η χώρα, ἡ ὁποία εἶχε χρησιμεύσει ὡς ἐστία τοῦ λαμπροτάτου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ διετήρησεν ἑξέχουσαν θέσιν ἐπὶ αἰῶνας παρὰ τὴν μεταβολὴν τῶν καιρῶν, βυθίζεται εἰς τὴν ἀγροικίαν καὶ τὴν ἀσιατικὴν βαρβαρότητα. Ἀπὸ τοῦ IE’ αἰῶνος ἀρχίζει περίοδος σκοτεινὴ διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς. Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἑξητλημένον, μωλωπισμένον θλιβερῶς καταπίπτει καὶ διάγει ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας τὸν βίον ταπεινοῦ ὑποτελοῦς ἐκτεθειμένον εἰς τὰς ὀρέεις βαναύσους καὶ ἀγεφώχου κατακτητοῦ. ‘Η κατάστασίς τοι εἰναι τόσον θλιβερὰ κατὰ τὸν IΣΤ’ καὶ IΖ’ αἰῶνα, ὅστε πολλοὶ πιστεύουν ὅτι ἔσβυσε διὰ παντός.

‘Αλλὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν ἔχασε τὴν πίστιν εἰς ἕαυτὸν καὶ εἰς τὸ μέλλον του. Κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐσχάτης ταπεινώσεως καὶ τῆς μεγίστης ἵσχύος τοῦ κατακτητοῦ δὲν παύει νὰ πιστεύῃ ὅτι θὰ ἀνατείλουν εὐτυχέστεραι ἡμέραι. Τὴν πίστιν ταύτην θερμαίνει ἡ ἀνάμνησις τοῦ λαμπροῦ παρελθόντος καὶ ἐνισχύουν πλῆθος παραδόσεων, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησε κατὰ τὰ ἔτη τῆς δοκιμασίας καὶ τῶν δυστυχημάτων. ‘Η ἐκκλησία διαρκῶς ὑποθάλπει τὰς ἐλπίδας καὶ τὸ δημοτικὸν ἄσμα θρηνεῖ τὴν δυστυχίαν, συγχρόνως δύμας προαισθάνεται τὴν ἀπολύτωσιν.

Πράγματι δύο αἰῶνας μετὰ τὴν καταστροφὴν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀρχίζει νὰ συνέρχεται. Τὸν IH’ αἰῶνα ἔχομεν καταφανῆ τὰ σημεῖα τῆς ἀναγεννήσεως. Οἱ “Ἐλληνες ἀφυπνίζονται, αὐξάνονται εἰς πληθυσμὸν καὶ ἐνισχύονται οἰκονομικῶς διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ IΘ’ αἰῶνος βλέπομεν τὸ ἔθνος ἐν πλήρει δργασμῷ καὶ τὸ 1821 ἐπαναλαμβάνεται μὲ μεγαλυτέραν σφοδρότητα ἡ πάλη, ἡ ὁποία εἶχε διακοπῆ τὸ 1453 διὰ τῆς συντριβῆς τοῦ ἐνὸς τῶν ἀντιπάλων παρὰ τὰ τείχη τοῦ Βυζαντίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ—ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Παρά τὰς μεγάλας έθνικάς καταστροφάς, αἱ δποῖαι δυνέβηδαν κατὰ τὴν τελευταίαν περιόδου τῆς ιστορίας τοῦ Βυζαντίου, δὲν ἔπαυδαν νὰ καλλιεργοῦνται τὰ γράμματα. Καὶ κατὰ τὴν περιόδου αὐτῆν ἐμφανίζονται πολλοὶ καὶ πανιστεῖδεις συγγραφεῖς, θεολόγοι, φιλόσοφοι, φιλόλογοι, ποιηταὶ κτλ..

Γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου εἶναι ὡς ἐπιστροφὴ εἰς τὴν ἀρχαῖονδαν γλωσσαν. Ἡ τάσις αὐτὴ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, μὲ δποῖα ἀρχίζει ἐπὶ τῶν Κομητῶν.

Καὶ αἱ τέχναι εἶναι γόνιμοι κατὰ τὴν περιόδου αὐτῆν, ἀλλὰ γενικῶς παρατηρεῖται ἀκαμψία καὶ ἐπικρατεῖ, ιδίως εἰς τὴν ζωγραφικήν, ὡς ἀδκητικὴ τάσις τῶν καλογήρων.

ΘΕΟΛΟΓΙΑ—ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ἡ Θεολογία οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ καλλιεργεῖται μὲ πολὺν ζῆλον. Ἀλλ᾽ ἀτὸ μακροῦ εἶχεν ἑξαφανισθῆ ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἡ ἐλευθερία τῆς διανοήσεως, ἥ δποία εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος πάπης ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Τὸ γράμμα τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ αἱ ἀποφάσεις τῶν συνόδων ἐθεωροῦντο αἱ μόναι ἀλάθητοι πηγαὶ τῆς πίστεως, πέροι τῶν δποίων ἐνόμιζον ὅτι οὐδεμία ἔρευνα ἦτο ἐπιτετραμένη. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἰς τὴν Δύσιν ἐγίνετο μεγάλη πρόσδος εἰς τὴν ἐπιστήμην αὐτήν. Οἱ σοφοὶ τῆς Δύσεως ἐπιχειροῦν νὰ δικαιολογήσουν τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας διὰ τῆς λογικῆς, ἀρχίζει δὲ μεγάλη διανοητικὴ κίνησις, τὴν δποίαν δνομάζουν **Σχολαστικὴν Φιλοσοφίαν**. Καὶ ἥ φιλοσοφία τῆς Δύσεως δὲν ἔχει ἀνεξαρτησίαν καὶ ὑπηρετεῖ τὴν Θεολογίαν. Ἀλλ᾽ οἱ Θεολόγοι ὃς δύγανον τῆς ἐρεύνης λαμβάνουν τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους; καὶ διὰ μακρᾶς ἑξασκῆσεως λεπιύνεται ὁ νοῦς τῶν σοφῶν καὶ γεννᾶται ἥ δροθολογικὴ λεγομένη τάσις, δηλαδὴ ζητοῦν νὰ εῦρουν τὴν ἀλήθειαν διὰ τοῦ λογικοῦ. Οὕτω προπαρα-

σκευάζεται τὸ ἔδαφος εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἀλλὰ τὸ χωρίζον τὰς δύο ἐκκλησίας ἀσπονδον μῆσος δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν θεολόγους τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἐπαφελήθοιν ἐκ τῶν μελετῶν τῆς Δύσεως. Κατὰ τὸν ΙΔ' αἰώνα γίνεται προσπάθεια νὰ προσαρμόσουν τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ἀλλὰ τοῦτο γίνεται μετά τινος ἐλαφρότητος. Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι ἐθεωρήθησαν ὡς πρόδρομοι τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς προφῆται, οἱ δοποῖοι προειδον πολλὰς ἐκ τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν. Τὴν ἀνωτάτην θέσιν μεταξὺ τούτων κατέχει ὁ Πλάτων.

Ἄλλὰ καὶ ὅσοι ἐπεχείρησαν νὰ φιλοσοφήσουν αὐτοτελῶς οὐδὲν ἀξιόλογον παρήγαγον. Πιράδειγμα τούτου εἶναι ὁ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΔ' αἰώνος ἀκμάσας **Δημήτριος Κυδώνης**, ὁ δοποῖος ἔγραψε πραγματείαν διεξοδικήν, διὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι εἶναι παράλογος ὁ φόβος τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ θανάτου. Ὁ Κυδώνης ἦτο κεκηρυγμένος ἐνωτικὸς καί, καθὼς ἔξαγεται ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του, ἔξετίμα τὴν κρίσιμον κατάστασιν τῆς πατρόδοσης του καὶ ἀνέμενε τὴν σωτηρίαν αὐτῆς ἐκ τῆς στενῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Δύσεως καὶ μετέφρασε σημαντικὰ ἔργα τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας. Μολαταῦτα τὸ ἔργον του οὐδεμίαν πρωτοτυπίαν παρουσιάζει, εἶναι δὲ μᾶλλον ἀτεχνον θρησκικὸν κατασκεύασμα, εἰς τὸ δόποιον συνονθυλεύονταί ἀκρίτως γνῶμαι καὶ ἐκφράσεις τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τιῦ Δ' αἰώνος.

Δύο θεολογικὰ ζητήματα ἀπησχόλησαν τοὺς τελευταίους αἰώνας τοῦ Βυζαντίου, τὸ περὶ τῆς Ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καὶ ἡ Αἴρεσις τῶν Ἡσυχαστῶν. Ἐγράφησαν πολλὰ περὶ αὐτῶν, ἀλλ' οἱ δύκοι τῶν χειρογράφων δὲν προήγαγον καθόλου τὴν Θεολογίαν. Τὸ ζητήμα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου πνεύματος ἦτο ἡ μεγάλη διαφορά, ἡ χωρίζουσα τὰς δύο ἐκκλησίας. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐγράφησαν ἀπειρία συγγραμμάτων, τὰ δόποια μένουν ἀνέκδοτα εἰς τὸν κονιορτὸν τῶν βιβλιοθηκῶν, διότι ἔχουν ἐλαχίστην ἐσωτερικὴν ἀξίαν, εἶναι δὲ πλήρη ἐμπαθείας καὶ μικρολογιῶν. Ἡ δὲ αἰρεσις τῶν Ἡσυχαστῶν προηλθεν ἐξ ἀντιεπιστημονικῆς τάσεως. Ἡτο δηλαδὴ ἀντίδρασις κατὰ τῆς αὐστηρᾶς διὰ τοῦ ὁρθοῦ λόγου ἐρεύνης τῶν θεολογικῶν ζητημάτων, ἡ δοποία μειὰ τὰς Σταυροφορίας ἥρχισε νὰ διαδίδεται καὶ εἰς τὴν ἀνατολὴν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς σχολαστικῆς φιλο-

σοφίας. Οἱ δπαδοὶ αὐτῆς ἐφρόνουν ὅτι τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας ἀποκαλύπτομεν εἰς τὴν ψυχήν μας ἐμβαθύνοντες εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν σκέψιν καὶ ψυχικὴν συγκίνησιν. Διὰ τῆς ἀπομονώσεως, διὰ τῆς προσευχῆς καὶ γενικῶς διὰ τῆς ἡσυχίας δυνάμεθα νὰ περιέλθωμεν εἰς ἔνθεον κατάστασιν, εἰς ἔκστασιν, καὶ ν^ο ἀνακαλύψωμεν ἄπ^τ εὐθείας τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας ή ν^ο ἀπολαύσωμεν θαυμαστὰ δράματα, δπως π.χ. τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ τάσις αὕτη δημοάζεται **Θεοσοφία** καὶ **Μυστικισμός**, ἀνάλογη δὲ φαινόμενα ἔχομεν καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

ΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

³Αλλὰ καὶ εἰς τὴν πρόοδον τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν παρενθαλεν ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια ή Θεολογία. ⁴Ἐγράφησαν πλεῖστα περὶ πολλῶν ἐπιστημῶν, οἱ δὲ καλλιεργήσαντες αὐτὰς ἤσαν ἄνδρες πολυμαθέστατοι καὶ φιλοπονώτατοι. ⁵Αλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς ἐπεδόθησαν μὲ τὸ ἕδιον ἀντεπιστημονικὸν πνεῦμα. Τὰ παραδεδόμενα δηλαδὴ ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐθεωρήθησαν ώς ἀνεπίδεκτα συζητήσεως καὶ σκοπὸς πάσης ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ἐθεωρήθη ή ἐρμηνεία καὶ διευκρίνισις τῆς γνώμης τῶν ἀρχαίων.

Οὕτω εἰς τὴν **Γεωγραφίαν** ὡς αὐθεντία ἐθεωρεῖτο δ **Πτολεμαῖος**. ⁶Ἐνῶ δὲ τὸ εὑρύτατον ἐμπόριον τῆς αὐτοκρατορίας ἥδυνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ θεωρητικῆς μελέτης τῆς γεωγραφίας, οἱ Βυζαντινοὶ οὐδὲν νέον ἐδημιούργησαν, ἀλλὰ τούναντίον εἰς πολλὰ σημεῖα ἔδειξαν διπισθοδομικὰς τάσεις. ⁷Ο **Πτολεμαῖος** π.χ. παρεδέχετο ὅτι ή γῆ εἶναι σφαιρικοειδής, τὴν δὲ γνώμην ταύτην ὑπεστήριξαν καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας Βασίλειος δέ μέγας καὶ δ Γρηγόριος δ Νύσσης. ⁸Αλλ' ἐπὶ τοῦ **Ιουστινιανοῦ** δ **Κοσμᾶς** δ **Ινδικοπλεύστης** προσεπάθησε ν^ο ἀποδείξῃ ὅτι ή γῆ ἔχει σχῆμα δίσκου, τὴν δὲ γνώμην του ἡκολούθησαν διάσημοι ἔξηγηταὶ τῆς **Ἀγίας Γραφῆς** καὶ Πατέρες. ⁹Αλλ' οἱ Βυζαντινοὶ γεωγράφοι διέπρεψαν εἰς τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπιστήμης. Οὕτω κατήρτισαν ἀκριβεῖς περιγραφὰς τῶν χωρῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ συνέταξαν θαυμάσια ἔγχειρίδια ναυτιλίας καὶ ὀδηγίας πρὸς χρῆσιν τῶν στρατιωτῶν, τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν προσκυνητῶν.

¹⁰Οπως δ **Πτολεμαῖος** εἰς τὴν Γεωγραφίαν, τοιουτορόπως δ **Ιπποκράτης** καὶ δ **Γαληνὸς** εἰς τὴν **Ιατρικὴν** ὑπῆρξαν αἱ ἀδιάσειστοι αὐθεντίαι. Οἱ δύο σπουδαῖοι κλάδοι τῆς ἐπιστήμης ταύ-

της, ή *Παθολογία* και ή *Θεραπευτική*, δὲν ἔκαλιεργήθησαν ἀνέ-
ξαρτήτως τῆς πράξεως ὡς ἐπιστῆμαι. Ἐν τούτοις ἀξιοθαύμα-
στος εἶναι ὁ δργανισμὸς τῶν νοσοκομείων ἐν Κωνσταντινουπόλει.
Ἐσώθη τὸ *Τυπικὸν* (χανονισμὸς) τῆς Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος,
ἥ δποία ἰδρύθη ὑπὸ Ἰωάννου Β' τοῦ Κομνηνοῦ (1118—1143).
Τοῦτο διαλαμβάνει λεπτομερῶς περὶ τοῦ *Ξειῶνος* (νοσοκομείου).
Ιατροὶ πολλοί, βοηθοί, νοσοκόμοι, ἴματισμός, διατροφὴ τῶν
ἀσθενῶν κτλ. παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν δι τοῦ συνειάχθη ἐπὶ τῇ βά-
σει τῶν σημερινῶν νοσοκομείων.

Εἰς τὰς *Φυσικὰς Ἐπιστήμας* ἐπίσης δὲν ἔγιναν πολλαὶ πρό-
οδοι.

Τὰς ἐπιστήμας ὅλας ἀντιπροσωπεύει ὁ πολυγραφώτατος συγ-
γραφεὺς τῆς περιόδου ταύτης *Μιχαὴλ Ψελλὸς* (1018-1079). Ὁ Ψελλὸς διὰ τῆς μεγάλης του ἐπιμελείας κατώρθωσεν ἀπὸ τῆς ἀφα-
νείας ν^ο ἀνέλθη εἰς μεγάλα πολιτικά ἀξιώματα. Ἐχομάτισεν ὑπονο-
γὸς πέντε αὐτοκρατόρων καὶ ἐπὶ τινα καιρὸν καθηγητὴς τῆς Φιλο-
σοφίας ἐν τῷ *Παγδιδακτηρίῳ* τῆς Κων.) πόλεως. Αἱ πραγματεῖαι του
εἶναι ἀμέτρητοι, ἀριθμούμεναι κατὰ ἑκατοντάδις, ἀναφέρονται
δὲ εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας, φιλοσοφίαν, μαθηματικά, γεωγρα-
φίαν, ιατρικὴν καὶ λαογραφίαν ἀκόμη. Μολονότι θαυμάζεται ἡ
φιλοπονία καὶ ἡ πολυμάθεια τοῦ ἀνδρός, οὐδὲν πρωτότυπον εἰς
οὐδεμίαν ἐπιστήμην ἐδημιούργησεν. Εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῆς φι-
λοσοφικῆς μελέτης ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν
καὶ θαυμαστὴς τοῦ Πλάτωνος. Ὁ Ψελλὸς ἐπανέφερεν εἰς τὸν γρα-
πτὸν λόγον τοὺς ἔξωτερικοὺς τύπους καὶ τὰ καλλωπίσματα τοῦ
ἀρχαίου λόγου, ἔγινε δὲ ὁ πρόδρομος τῆς φιλολογικῆς ἀναγεν-
νήσεως ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν.

Η ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἡμπόδισε πολὺ ἡ προ-
σκόλλησις τῶν φιλολόγων εἰς τὴν ἰστορικὴν δρθογραφίαν. Τὸ τε-
λείως δρθογραφεῖν ἔθεωρεῖτο τέχνη, διὰ τὴν δποίαν ἔκαυχῶντο
οἱ κάτοχοι. Ἀλλὰ συγχρόνως ἡ δαπάνη τῶν καλλίστων ἐτῶν τῆς
μαθητείας εἰς ἄγονον μελέτην ἐνέκρωνε τὸ πνεῦμα καὶ παρεκώ-
λυε τὴν κατανόσιν τῆς πραγματικῆς ἀξίας τῶν ἀρχαίων συγ-
γραφέων. Εἰς τὴν ποίησιν προσετίθετο καὶ ἄλλο ἐμπόδιον, ἡ
ἀπομίμησις τοῦ ρυθμοῦ τῶν ἀρχαίων ποιημάτων. Ὅπως εἰς τὸν
πεζὸν λόγον ἡ δρθογραφία, οὕτω εἰς τὴν ποίησιν ἡ μελέτη τοῦ

'Ιστορία τῶν μέσων χρόνων—γ' ἔκδοσις

18

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρυθμοῦ ἦτο ἡ κυριωτάτη ἐμβάθυνσις εἰς τὰ ποιητικὰ προϊόντα τῆς ἀρχαιότητος. Εἴδομεν δὲ ἀλλαχοῦ ὅτι οἱ βιζαντινοὶ συγγρα-

'Εξέλιξις τῶν χειρογράφων

Καθ' δλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντίου δὲν ἔπαυσαν ν' ἀντιγράφουν τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων. Ἡ γραφή σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστη πολλὰς μεταβολάς, τῶν δποίων σχηματίζομεν ίδεαν ἀπὸ τὰ παρατιθέμενα δείγματα.

**π. ωςεφατόγαλετισαγτοθε'ενιππόλ
ογαλεγνηίταντασγαραλόσετον
αγχόναδεγνύνβανητοπυλάωννε
πρώταιτόνγαλοκοστεφιληκαὶ^{τιμέσονηπαμαζανεύπτοχο}
ἀππομεναικεφαληκλιωνά**

Κεφαλαία γραφή—*"Ουμρος"* (Β' Αἰών μ. Χ.)

ως εφατ' ουδεις αιτοθ' ειν πιόλ [ει λιπτετ αηηρ]
ουδεις γυνη' παντας γαρ ασχετον [ιψετο πενθος]
αγχόν δε ξύνβλητο πιλάων νε [χρον αγονι']
πορται τὸν γ ἀλόζδες τε φιλη και [πότινα μητηρ]
τιλέσθην επ αμαξαν ειτροχο[ν αιξασαι]
ἀπτόμεναι κεφαλης' κλαιων δ' [αμφισταθ' οιμιλος]

**ΕΣΠΕΔΙΟΝΠΡΟΧΕΩΝΤΟΣΚΑΜΑΝΔ
ΣΜΕΡΑΔΛΕΩΝΚΟΝΑΦΙΖΕΠΟΔΩΝ
ΕΨΙΣΤΑΝΔΕΝΝΛΜΩΝΙΣΚΑΜΑΝΔ
ΜΥΡΙΟΙΟΣΣΑΤΕΦΥΛΑΚΑΙΔΑΝΟΦΑ
ΗΥΤΕΛΙΓΙΑΩΝΔΑΙΝΑΩΝΕΘΟΝΕ
ΔΙΤΕΧΑΤΑΣΤΑΘΜΟΝΠΟΜΙΝΗΙΟΝ**

Κεφαλαία γραφή—*"Ουμρος"* (Δ' αἰών μ. Χ.)

εις πεδιον προχέοντο σκαμάνδ [ριον]
σμεραδλεων κοναφιζε ποδων
εσταν δ' εν λιμονι σκαμανδ [ριω]
μυριοιοσσατε φυλακαιδανοφα
ηυτελιγιαων δαιναωνεθονε
αι τε κατα σταθμον πομινηιον

φεις είχον μεγάλην ἐπιδεξιότητα εἰς τὴν ἀπομίμησιν τῆς ἔξιτερης μορφῆς τῶν ποιημάτων. Ἀλλ' ἡ ἐπιδεξιότης αὕτη προήγαγεν αὐτοὺς μέχρι τοῦ σημείου νὰ δημιουργήσουν μετρικὰ συστή-

ματα αὐθαίρετα, τὰ δποῖνα οὐδεμίαν είχον σχέσιν πρὸς τὴν ἀκοήν,

**Εἰπενόις την παραβολήν
γινήτα γόμοιωθη
βασιλείατων οὐνων
άρκαπάρ : ἢ ἐγράφεις**

Κεφαλαία γραφὴ—Εὐαγγέλιον (980 μ. Χ.)

Ἐπεν ό κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην διμοιρίθη ή
βασιλεία τῶν οὐρανῶν
δέκα παρθένοις : προσέγραψεν

μέν γραπτὸν λόγον ρῆφης τρίγωμα. απόνη
τὸν οὐρανὸν εἶται· ὡς φύγεται τὸν δικέντα παραπομόνον
τὸν ἀπό τοῦ θεοῦ δικέντα παραπομόνον· τρισμέτρῳ
γυμνῷ σύνθετον χαρακτηρίσθαι. τρισμέτρῳ
καὶ δικέντη τοντονικόν. αριθμὸν δικέντη
τοντονικόν. αριθμὸν δικέντη τοντονικόν.

Μικρὰ γραφὴ—Εὐκλείδης (888 μ. Χ.)

μεν εἰσι τα ΛΞΓΡΦΖ τοιγωνα. απεργαντίον δέ]
τα ΟΜΝ ΣΤΥ· ὥστε καὶ τὰ στερεα παραλίηλεπιπεδα]
τα δπο τῶν ειρημένων προσιμάτων [άναφερθόμε]
να ἰσούψη τυγχανοντα. προσάλληλα [εἰσιν ὡς αἱ]
βάσιεις καὶ τὰ ημιση̄ αρα εσται ὡς ή ΚΞΓ[βάσις πρὸς]
τὴν PΦΖ βασιν. οὐτω τὰ ειρημένα προ[ίσματα πρὸς]
αλληλα. δπερ ἔδει δεῖξαι:

Ἐκανονίζοντο δέ μᾶλλον ἀπὸ τὴν δρασιν. Τοιουτούρθως οὐκον

χοινὶ ποιήματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, τῶν ὅποιων οἱ στίχοι εἰναντί.

ΔΑΣΤΟΚΕΙΘΕΙΣ ΔΕ ΟΠΠΕ
ΤΕΡΟΣ ΛΕΙΤΟΙ ΑΥΤΩΝ
ΟΥΤΙ ΙΩΧΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΤΙ
ΑΗΣ ΣΕ ΝΑΙΤΟΙΣ ΙΜΑΛ
ΕΝΔΕΙ ΜΙΛΕΙΝ ΑΟΙΓΜΑ

Μικρὰ γραφὴ—Εὐαγγέλιον (204 μ. Χ.)

ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέ-
τρος λέγει αὐτῷ
οὐ εἰ δ Χ[ριστο]ς, καὶ ἐπει-
μησεν αὐτοὺς ἵνα
μηδενὶ λέγωσιν πε-

ΕΙΣΦΑΣΤΩΝ ΔΙΑΒΑΣΙΘΕΣ ΤΕΡΙ ΦΡΑΩΗΣ ΡΥΚΛΕΩΝ
ΗΡΕΓΚΕΙ ΜΔΡΟΥ ΠΥΡΚΑΙΩΝ ΙΟΡΓΑΝΩΝ ΑΝΤΩΡΟΥ ΔΙΑΣΤΕΙΛΕΙ
ΔΙΑ ΘΕΙΩΣ ΣΕ ΓΜΕΓΔΡΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑ ΜΑΔΑ ΚΑΙ ΑΥΔΗ!
ΔΡΟΙΣ ΔΙΑΥΓΑΠΕΙΘΑ ΔΙΑΒΑΣΙΜΑ ΠΑΝΑΔΔΟΗ ΜΙΝΙΟΝ Σ.
ΑΓΓΕΛΕΟΥ ΣΔΑ ΓΙΑ ΚΑΙ Ο ΠΡΙΓΓΑΙ ΣΟΔΑ ΜΕ ΣΑΦΑ.
ΑΙ ΔΙΑΣΔΥΣΙΚΕΙ ΜΕ ΠΡΟΙΟ ΣΔΑΣ ΜΕ ΤΑΧΕΙΟΙ ΕΧΟΥΝ ΣΑΦΑ

Μικρὰ γραφὴ—”Ουρδος (1479 μ. Χ.)

“Ως ἔφατ’ οὐδ’ ἀπίθησε περίφρων εὐρύκλαια.
ηγεγκει δ’ ἄρα πῦρ καὶ θήσιν αὐτάροις οδυσσεύς
εῖν διεθείσαν μέγαρον καὶ δῶμα καὶ αὐλὴν.
γρηγῆς δ’ αὗτ’ ἀπέβη διὰ δώματα κάλλι οδυσσῆς.
ἄγγελέουσα γυναιξὶ καὶ διτρυνέουσα νέεοθαι.
αῖ δ’ ἵσαν ἐκ μεγάροιο δάσος μετὰ κερδοῖν ἔχουσαι.

κατὰ τοιοῦτον τρόπον διατεταγμένοι, ώστε νέοι οποιελοῦν μὲ τεχνι-
κὴν ἀντιγραφὴν σχῆμα ἀγγείου! Τὰ στιχουργικὰ ταῦτα παιγνια-

είναι άφθονα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηῶν. Οὗτο ἐθεώρουν κατόρθωμα νὰ συντάσσουν ποιήματα, τῶν δποίων ἔκαστος στίχος περιεῖχε καὶ τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, ἢ στίχους, οἱ δποῖοι ἀνεγνώσκοντο δμοίως ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, ποιήματα κλιμακωτά, δηλ. ἡ τελευταία λέξις ἔκαστου στίχου νὰ είναι καὶ πρώτη τοῦ ἐπομένου κλπ. Μολατάντα είναι ἀξιοθαύμαστος δ ζῆλος, μὲ τὸν δποῖον ἐπεδίδοντο εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων, καὶ ἡ πολυμάθεια αὐτῶν. Ἐπὶ τῶν Κομνηῶν οἱ φιλόλογοι περιωρίζοντο κυρίως ι; τὴν ἐπιμελῆ συντήρησιν τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος. Διὰ τοῦτο τὰ χειρόγραφα ἐθεωροῦντο πράγματα πολύτιμα καὶ κατεβάλλετο φροντίς πρὸς καλλιτεχνικὴν καὶ ἀκριβῆ ἀντιγραφὴν αὐτῶν. Πολλοὶ ἐκ τῶν φιλολόγων ἐπεδίδοντο καὶ εἰς τὸν ὑπομνηματισμὸν τὸν διαφόρων ἔργων, χάρις δὲ εἰς τὴν πολυμάθειάν των διεσώθησαν μέχρις ήμων δρθόταται ἐρμηνεῖαι διαφωτίζουσαι τὸν ἀρχαίους συγγραφεῖς. Μεταξὺ τούτων λαμπρὰν κατέχει θέσιν δ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ὁμήρου **Εὐστάθιος**, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, δ δποῖος ἦτο ὑπόδειγμα πολυμάθειάς καὶ ἀκριβείας. Ἀλλοι πάλιν ἤσχολοῦντο εἰς τὴν σύνταξιν λεξικῶν, ἐκ τῶν δποίων σπουδαίαν κατέχει θέσιν δ **Σουΐδας**. Τὸ λεξικὸν τοῦ Σουΐδα περιέχει ἐκτὸς τῆς ἐρμηνείας τῶν λέξων καὶ δρισμοὺς πραγμάτων καὶ ἀρχαῖα χωρία καὶ είναι πηγὴ πληροφοριῶν εἰς τὸν φιλολόγους ἄλλοθεν ἀγνώστων.

Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων μεταβάλλεται δ χαρακτὴρ τῆς φιλολογίας. Οἱ φιλόλογοι δὲν ἀρχοῦνται μόνον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀντιγραφὴν καὶ τὸν ὑπομνηματισμὸν τῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ προσπαθοῦν διὰ κριτικῆς ἐργασίας ν' ἀπαλλάξουν τὰ κείμενα παλαιῶν σφαλμάτων καὶ ν' ἀποκαταστήσουν τὸ ἀρχαῖον κείμενον. Ἡ κριτικὴ αὕτη ἐργασία ἦτο ἀκόμη ἀτελής, ἀλλ' είναι βέβαιον δτι πολλοὶ τῶν ἀσχοληθέντων εἰ; αὐτὴν φιλολόγων δύνανται ὡς πρὸς τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας νὰ παραβληθοῦν πρὸς νεωτέρους φιλολόγους.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Τοιουτορόπως κατὰ τὸν χρόνον τῶν Παλαιολόγων οἱ "Ελληνες τοῦ Βυζαντίου ἐπεδόθησαν μετὰ ζήλου εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἥρχισεν ἡ ἀναγέννησις τῆς ἀρχαιότητος ἐν Ἀνατολῇ πολλοὺς οἰώνας πρὸ τῆς Δύσεως. Πολλοὶ λόγιοι κατώρθωσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ν' ἀπαλλαγοῦν ἐκ

τῆς ξηρᾶς καὶ ἀγόνου μελέτης τῆς γλώσσης καὶ τῶν τύπων καὶ ηρχισαν νὰ αἰσθάνωνται τὴν βαθυτέραν ἀξίαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἀλλ' οἱ χρόνοι δὲν ἡσαν εὐνοϊκοὶ διὰ τὸ Βυζάντιον. Αἱ ἀλλεπάλληλοι ἀναστατώσεις ἔπνιξαν εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν ἀνθησιν ταύτην καὶ κατεκρήμνισαν μετὰ τοῦ κράτους τὴν προσπάθειαν ἐκείνην πρὸς δημιουργίαν νέου διανοητικοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἡ Βυζαντινὴ ἀναγέννησις ἔδει μεγίστην σημασίαν. Ἐβοήθησε πολὺ τὴν ἀναγέννησιν τῶν σπουδῶν τῶν ἀρχαίων ἐν τῇ Δύσει, διότ πολλοὶ Ἑλληνες λόγιοι μετέβησαν εἰς τὴν Δύσιν καὶ ιεδίδαξαν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἡμίηνευσαν τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς.

Τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων ἀνεκπάίνισε, καθὼς εἴδουμεν, ὁ Μ. Ψελλός, ὁ ὅποιος ἐδίδασκε τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Κων.)πόλεως. Ἀλλ' ὁ ἔξοχώτερος τῶν Ἑλληνιστῶν τοῦ Βυζαντίου, ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς (1355—1450), ἤκμασε κατὰ τὸ τέλος τῶν Βυζαντινῶν χρόνων. Ο Γεμιστὸς ἦτο ίδιως πλατωνικὸς φιλόσοφος καὶ μετωνόμασεν ἔμαυτὸν ἐπὶ τὸ πλατωνικῶτερον **Πλήθωνα**. Ἐξῆτε νὰ προσαρμόσῃ τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν εἰς τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ διὰ τοῦτο κατηγοροῦθεν ὡς αἰρετικός, ὅτι δηλ. ἥθελε νὰ ἐπαναφέψῃ τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν θρη τικίαν, ὅπως εἶχεν ἐπιχειρήσει τοῦτο ὁ Ιουλιανός. Ο Πλήθων ἔζησεν ἐπὶ 20ετίαν εἰς τὸν Μυστρᾶν διδάσκων τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, ἀπέκτησε πολλοὺς μαθητὰς καὶ ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν. Μεταβὰς εἰς Ἰταλίαν διέμεινεν ἐπὶ τινα καιρὸν ἐν Φλωρεντίᾳ, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Κόσμου τῶν Μεδίκων καὶ ἐδίδαξε τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλοσοφίαν.

Ἐπίσης καὶ ἄλλοι Ἑλληνες λόγιοι μετέβησαν εἰς Ἰταλίαν ἥδη πρὸ τῆς ἀλώσεως, ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς, ὁ ὅποιος ἐδίδαξεν ἐν Φλωρεντίᾳ, ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς καὶ Γεώργιος Τραπεζούντιος, οἱ ὅποιοι ἐδίδαξαν ἐν Βενετίᾳ, κ.ἄ. Μεταξὺ τούτων ἔξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ Βησσαρίων (ἀπ. 1472), ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας, πλατωνικὸς φιλόσοφος καὶ μαθητὴς τοῦ Πλήθωνος. Ο Βησσαρίων ἥλθεν εἰς Ἰταλίαν εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν σύνοδον ὃς μέλος τῆς ἐλληνικῆς ἀντιπροσωπείας. Ἀλλὰ δυσαρεστημέσις διὰ τὴν ἀθέτησιν τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου ἐκείνης ἐπανῆλθεν εἰς Ἰταλίαν, δπου ἔγινε καρδινάλιος καὶ ἔτυχε μεγάλων τιμῶν ὑπὸ τοῦ Πάπα. Ἀφιέρωσε τὸν βίον του δλόκληδον εἰς τὸν ἐλληνισμόν, τρία δὲ εἶχε ίδαινικά,

τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του καὶ τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐν τῇ Δύσει. Καὶ τὰ μὲν δύο πρῶτα Ἰδανικά του δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, ἀλλὰ τὸ τελευταῖον, ὑπὲρ τοῦ δποίου εἰργάσθη ἀόκνως, ηὗτοντος νὰ ἴδῃ πραγματοποιούμενον. Τὸ ἐπὶ τοῦ Κυρηναίου μέγαρον του ἡτο ἐντευκτήριον πάντων τῶν ἑλλήνων λογίων, οἱ δποῖοι δυσκόλως ζῶντες ἐν τῇ Ἑένη ἐλάμβανον πολλάκις ἀνάγκην τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ γενναιοδώρου καρδιναλίου.

Ἄλλος μετὰ τὴν ἀλωσιν πλῆθος λογίων κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ συγχρόνως ἐκομίσθησαν ἐκεῖ τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων. Οἱ ἑλληνες λόγιοι ἐφθιασαν τοὺς τὴν Ἰταλίαν εἰς ἐπικαιροτάτην στιγμήν, διότι ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἥδη εἶχεν ἀρχίσει βαθεῖα πνευματικὴ ζύμωσις ἐν τῇ Δύσει καὶ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἦσθανοντο μεγάλην δίψην πρὸς ἔρευναν καὶ μάθησιν. Διὰ τοῦτο οἱ ἑλληνες λόγιοι ἐξήσκησαν μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ ἐδημιούργησαν ἰσχυρότατον φεῦμα ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων σπουδῶν.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Καὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν συνεχίζεται ἡ σειρὰ τῶν ἴστορικῶν. Παρὰ τὰ ἐλαττώματα, τὰ δποῖα εἶχον οἱ συγγραφεῖς, εἰ χον καὶ προτερήματα. Ἡφεύνησαν μὲν ζῆλον τὴν γραπτὴν καὶ προφορικὴν παραδόσιν, εἰναι ἀμερόληπτοι καὶ ὡς ἐκ τῆς μιμήσεως τῶν ἀρχαίων προτύπων εἶχον τὴν τέχνην τῆς συνθέσεως. Ἀξιόλογος ἴστοριογράφος τῆς ἐποχῆς αυτῆς εἶναι *"Αννα ή Κομνηνή"* (1083 ἔγεν.), θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Ήις ταύτην καταφαίνεται κυρίως ἡ ἀνογέννησις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, διότι γράφει τὰ συγγράμματά της τοὺς γλῶσσαν ἀττικήν. Η *"Αννα* ἐγράψει τὴν ἴστοριάν τοῦ πατρός της, τὴν δποίαν ὅνδμασεν Ἀλεξιάδη. Παρὰ τὴν ἔλλειψιν καλαισθησίας καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὀρθορικῆς τὸ σύγγραμμα εἶναι ἀξιόλογον, διότι μὲ μεγάλην εὐστοχίαν ἡ *"Αννα* χιρακτηρίζει τοὺς σταυροφόρους, σκιαγραφεῖ θαυμασίως τοὺς Φράγκους καὶ τονίζει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ ἴστορικὸν ἔργον τῆς *"Αννης* συνεχίζουν δευτερευούσης οημασίας ἴστορικοί, δι *"Νικητας Ακομινάτος ή Χωνιάτης"* (ἀπέν. 1220) γράψας τὴν ἴστοριάν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου Α' μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, δι *"Νικηφόρος Γεηγο-*

εᾶς (1295 ἔγεν.) ἀπὸ τοῦ 1204—1359, καὶ ὁ **Δαόνικος Χαλκοκονδύλης** ἀπὸ τοῦ 1298—1463. Τοῦ τελευταίου ἡ ἴστορία ἔχει ίδιαιτέρων σημασίαν, διότι ἔξιτάζει κυρίως τὴν αὔξησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα κατὰ τοόπον ἐπιστημονικόν. Διὰ τοῦτο εἶναι ὁ ἀριστος τῶν συγχρόνων ἴστορικῶν. Ὁσαύτως ἀξίαν ἔχει ὁ **Δούκας**, ὁ δοποῖος ἔγραψε τὴν ἴστορίαν τῶν ἑτῶν 1341—1462. Ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐνωτικοὺς καὶ κατηράτο τοὺς ἀντιπάλους του, ὅτι διαικύβευσαν μετὰ τῆς χριστιανικῆς των πίστεως καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος των, ἐπεχείρησε δὲ πρῶτος νὰ μεταχειρίσθῃ ἐν τῇ ἴστοριογραφίᾳ παρὰ τὴν παράδοσιν γλῶσσαν ἀπλουστέραν. Καὶ ἐνῶ ἐφαίνετο ὅτι θὰ ἔγίνετο πρόδομος μιᾶς ἀναγεννήσεως, ἀπεμονώθη, διότι οὐδεὶς ἔχει τῶν συγχρόνων διμοτεχνῶν του τὸν ἐμμήθη. Ὁ τελευταῖος ἴστοριογράφος τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ **Γεώργιος Φραντζῆς** (1401 ἔγεν.), ὁ δοποῖος ἔγραψε τὴν ἴστορίαν τῶν ἑτῶν 1258—1476.

ΠΟΙΗΣΙΣ

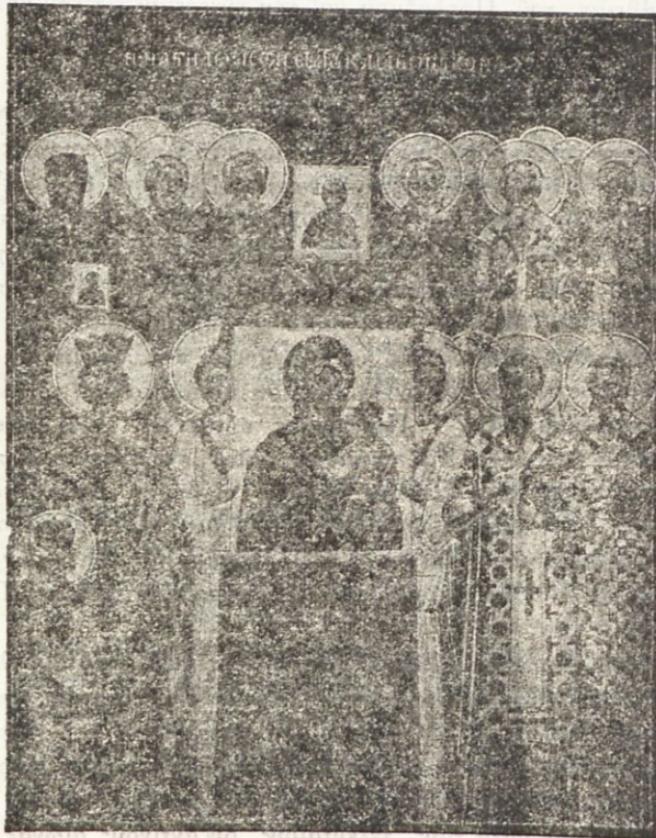
Ἡ λογοτεχνία τῶν χρόνων τούτων, καθὼς εἴδομεν, προσπάθει νὰ μεταχειρίζεται κυρίως τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν. Ἄλλα πρὸς ἔχμαθησιν ταύτης ἀπῆτεντο μελέτη καὶ ἀσκησις μακροχρόνιος. Διὰ τοῦτο τὸ συγγραφικὸν ἔργον περιωρίσθη πρὸ πάντων εἰς στενὸν κύκλον λογίων. Οἱ πλεῖστοι τούτων ἔζων ἐν πενίᾳ καὶ διαιρκῶς παρεπονοῦντο διὰ τοὺς ἐλαχίστους καρποὺς τῶν πνευματικῶν των κόπων. Παραδειγμα εἶναι ὁ **Θεόδωρος Πρόδρομος**, ὁ αὐτοκαλούμενος διὰ τὴν πενίαν του *Πτωχοπόροδρομος*, ὁ δοποῖος εἶναι πολυγραφώτατος. Ἐγραψεν εἰς πεζὸν καὶ ποιητικὸν λόγον. Ἄλλ ἡ ἀπομίμησις τῆς ἀρχαίας γλώσσης εἰς τὰ γραμματειακὰ εἴδη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δώσῃ προϊόντα ἀξιόλογα, διότι συναισθήματα δὲν ἐκφράζονται διὰ γλώσσης νεκρᾶς, εἰς τὰ ἐπιγράμματα καὶ τὴν σάτιραν ἐπιτυγχάνει αὐτη. Οὗτος ὁ Πρόδρομος ἐπιτυχῶς ἐμμήθη τοὺς σατιρικοὺς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ. Ἡ σάτιρα ἔλαβε σημαντικὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὸ Βυζάντιον, δπου ὑπῆρχεν ἀφθονία ὑλικοῦ διὰ τὸν σατιρικόν. Ο **Ἀμάραντος** π. χ. τοῦ Προδρόμου εἶναι λαμπρὰ σάτιρα τοῦ γέροντος Στρατοκλέους, ὁ δοποῖος νυμφεύεται νεαρὰν κόρην, ἐνῶ ἥιο κατ' ἀρχὰς φοβερὸς πολέμιος τοῦ γάμου. Ἐπίσης κομψὸς σατιρικὸς διαλόγος εἶναι καὶ ὁ ἐπιγραφόμενος *Βίων πρᾶσις ποιητικῶν καὶ πολιτικῶν*, ὁ δοποῖος εἶναι ἀπομίμησις τοῦ ἐμωνύμου

ἔργου τοῦ Λουκιανοῦ. Ἐν αὐτῷ δὲ Ζεὺς ἐκθέτει εἰς δημοπρασίαν, παρόντος καὶ τοῦ Ἐρμοῦ, μεγάλους ἄνδρας τῆς ἀρχαιότητος, τὸν Ὅμηρον, τὸν Ἀριστοφάνην κτλ. Ὁ διάλογος οὗτος δεικνύει τὴν πολυμάθειαν τοῦ Προδρόμου καὶ τὴν εὐχέρειαν εἰς τὴν χρῆσιν τῶν διαλέκτων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς.

Ἄλλ' ἡ ἀττικομανία, ἡ δποία ἥρχισε διὰ τῆς Ἀννης τῆς Κομνηνῆς καὶ ἐκυριάρχησε καθ' ὅλην τὴν περιόδον τῶν Κομνηνῶν, ἐπροκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν. Πολλοὶ ἥρχισαν νὰ γράφουν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ ν' ἀπευθύνωνται εἰς αὐτόν. Οὗτοι εἶχον ποιητικήν· ινα ἰδιοφύΐαν. Ἄλλ' ἡ γλῶσσα, τὴν δποίαν ἔγραψαν, δὲν ἦτο ἀκριβῶς ἡ λαλουμένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, διότι ἡ μακρὰ χρῆσις τῆς ἀρχαίας καθίστα ἀδύνατον τὴν χρῆσιν εἰς τὸν γραπτὸν λόγον ἀμιγοῦς δημώδους. Διὰ τοῦτο τὸ ἰδίωμα τοῦτο εἶναι παράδοξον κρᾶμα δημιουργείντος καὶ ἐκφράσεων πεπαλαιωμένων. Εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην φέρονται τέσσαρα ποιήματα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Προδρόμου. Ἄλλ' ὁ Πρόδρομος οὗτος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὁ σατιρικός. Τὰ ποιήματα ταῦτα σκώπτουν τοὺς πτωχοὺς καὶ παρασίτους ἔκείνους λογίους, οἱ δποῖοι ἀπηυθύνοντο πρὸς τὸν ἀντοκράτορα ζητοῦντες βοηθήματα καὶ κολακεύοντες μέχρις ἔξευτελισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πρόδρομος ἦτο εἰς ἓκ τῶν τοιούτων τύπων, οἱ ἀνώνυμοι ποιηταὶ ἀπέδωκαν ταῦτα εἰς τὸν Πρόδρομον.

Εἰς ἄλλα ὅμως ἔργα ἐμφανίζεται ἀμιγεστέρα ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, ἡ δποία κατακτᾷ εὐρύτερον ἔδαφος ἐν τῇ βυζαντινῇ λογοτεχνίᾳ ἀπὸ τοῦ ΙΙ' καὶ ΙΔ' αἰῶνος. Τὰ ἀρχαιότερα καὶ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς δημώδους ποιήσεως ἦσαν, καθὼς εἴδομεν, τὰ ἀκριτικὰ ποιήματα. Ἡ παράδοσις τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους ἔχει κοινούθηιε κοὶ κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνας, εἰς ἄλλα δὲ δημώδη ποιήματα τὸ ἔθνος ἔθρηνησε τὰ δεινοπαθήματά του. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας ἐμφανίζεται νέον στοιχεῖον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ λογοτεχνίᾳ, ἡ ἐπίδρασις τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων τῆς Δύσεως. Εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν ἔγραφησαν ἔμμετρα μυθιστορήματα μὲν ἀρχαίας Ἑλληνικὰς ἢ μεσαιωνικὰς ὑποθέσεις ἢ κατὰ μίμησιν φραγκικῶν προτύπων. Ἡ φραγκικὴ ἐπίδρασις εἶναι μεγαλυτέρα εἰς τὰ μέρη, ὅπου διέμειναν μακρότερον οἱ Φράγκοι. Οὕτω κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνα ἀναπτύσσεται ἀξιόλογος λογοτεχνία ἐν Κορήῃ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Δύσεως. Ἀξιόλογα προϊόντα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας εἶναι ὁ

γνωστὸς Ἐρωτόκριτος, ἐκτενὲς ἐπικὸν ποίημα, καὶ τὸ δρᾶμα τοῦ Χερτάτεη ἢ Ἐρωφίλη. Ἰδιαιτέραν δύμάδα ἀποτελοῦν αἱ ποιητι-

Η ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων

Τοιχογραφίσ ἐκ τῆς ἀγ. Λαύρας ("Ἄγιον Οὐρος) τοῦ 1535. Παριστάνεται ἡ ἔօρτη τῆς Ὁρθοδοξίνς (α'. Κυριακὴ τῶν νηστειῶν). Εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν εἰς τὸ μέσον ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας, δεξιά ἡ οὐτοκράτειρα Θεοδώρα καὶ ὁ μικρὸς ἀκόμη αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Γ', ἀριστερὰ ὁ Πατριάρχης Μεθόδιος καὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι. Εἰς τὴν δευτέραν σειψάν μοναχοὶ κρατοῦντες τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Η εἰκὼν ἀνήκει εἰς τὴν τεχνοτροπίαν τῆς περιόδου τῶν Παλαιολόγων. Οἱ τεχνῖται προσπαθοῦν νὰ δώσουν κίνησιν εἰς τὰς παραστάσεις καὶ βάθος προοπτικὸν χωρὶς ὅμως νὰ ἀπομακρύνωνται τῆς θρησκευτικῆς αὐστηρότητος.

καὶ ζωολογίαι καὶ φυτολογίαι. Υπὸ τὸ δνομα Φυσιολόγος εφέ-
ται ποίημα ἐκ 1131 πολιεικῶν στίχων, τὸ δποῖον ἦτο, οὕτως
εἰπεῖν, τὸ ἐπιστημονικὸν ἐγχειρίδιον τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ δει-
κνύει τὴν νηπιώδη ἀντίληψιν τῶν ἀνθρώπων τῶν χρόνων τούτων
περὶ ζῴων καὶ φυτῶν.

Μυστικὸς δεῖπνος (τοιχογραφία Ἀγίου Όρους, 1512)

Τοιχογραφία τοποθετημένη ὑπεράνω τῆς τραπέζης τοῦ ἡγουμένου τῆς
Ἄγιας Λαύρας. Διακρίνομεν τὰ ἀτομικὰ χαρακτηριστικά τῶν Ἀποστόλων
καὶ τὴν στάσιν, διὰ τῆς δποίας ἐκδηλοῦται ἡ συνασθηματική κατάστα-
σίς των. Ἐξαίρεται δὲ Ἰωάννας διὰ τοῦ ἀποτόπου τρόπου, μὲ τὸν δποῖον
ἀπλώνει τὴν κεῖσα διὰ νὰ λάβῃ τὸ δοχεῖον τοῦ φαγητοῦ.

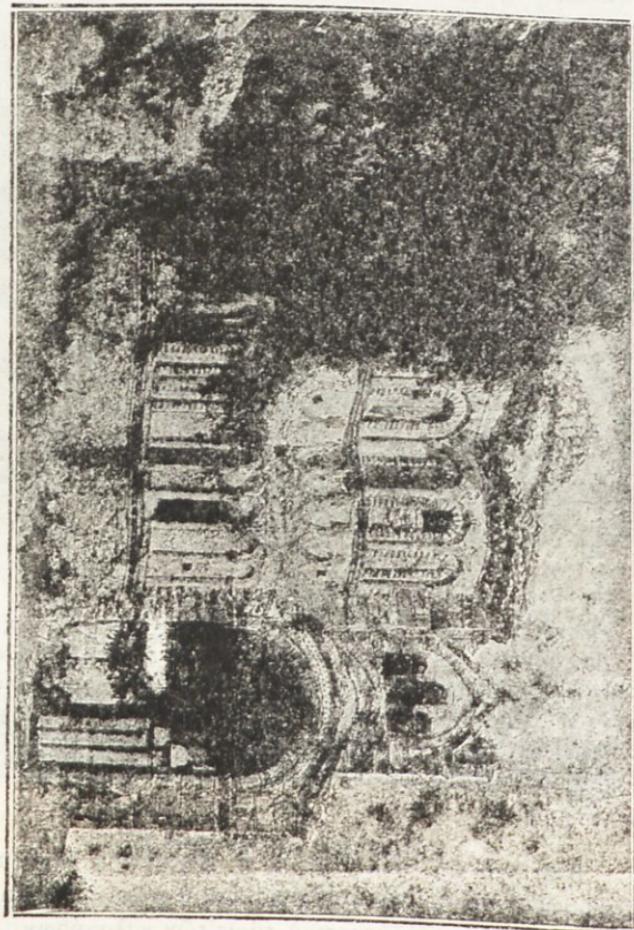
ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Απὸ τοῦ ΙΑ' ἦν αἰῶνος ἡ Βυζαντινὴ τέχνη καὶ ἰδίως ἡ
ζωγραφικὴ ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ μίαν ἀκαμψίαν, διότι ἐπικρατεῖ
καὶ εἰς τὴν τέχνην ἡ ἀσκητικὴ τάσις τῶν καλογήρων. Διὰ τοῦτο ἡ
τέχνη ἀποβιώνει μηχανικῶς τυπικὴ καὶ δίδει εἰς τοὺς εὐρωπαίους
ἄφοιδην νὰ δυσφημήσουν γενικῶς τὴν τέχνην τοῦ Βυζαντίου ὡς
στερούμενην πρωτοτυπίας καὶ δημιουργικότητος. Οὕτω ἐν τῇ
μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ (Λεβάδεια) ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ (μωσα-
ϊκὸν) παρίσταται μὲ μακρὸν καὶ μαραμένον πρόσωπον καὶ μὲ
χαρακτηριστικὰ τραπέα καὶ γεροντικά, ἡ δὲ εἰκὼν τῆς Παναγίας

(τοιχογραφία) ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δαφνίου διατηρεῖ μὲν ἔκνη τῆς τῆς πυλαιᾶς ὡραίας παραστάσεως (ῷοειδὲς πρόσωπον, βαθεῖα ἔκφρασις ὅψεως), ἀλλ' ὁ τεχνίτης προσέδωκεν εἰς τὸ στόμα

ζει τοῦ ἄνω κεφαλοῦ. Αὕτη διακρίνεται τὰς κόρυκας τοῦ λεόντου μὲ τὰ τόξα καὶ τὴν ίδιον διακοσμήσαν. Δεξιά ωδαῖν οὐδὲν κατέγνω πρὸς βιρρᾶν τοῦ ναοῦ καὶ ἐπ' αὐτῆς τριῶν κωδωνοστάσιον.

H. Παναράσσα τοῦ Μυστρᾶ (έπισκεψαθεῖσα τὸ 1444)

ντερεικήν τινα ἔκφρασιν, ἡ δποία ἐμεγαλοποιήθη εἰς τὰς κατόπιν ἀπομιμήσεις.

‘Η ίδια ἐπίδρασις τοῦ ἀσκητισμοῦ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν **Μικρογραφίαν** τῆς περιόδου ταύτης. Οἱ ἀνατομικὶ κανόνες καταφρονοῦνται καὶ οἱ ζωγράφοι παριστάνουν τὰ πρόσωπα λιπό-

σαρκα και Ἔηρά, διότι εἰκονίζουν οὐτιδανήν σάρκα. Ἀλλ' ἔκτὸς τούτου ἡ τέχνη πινέι νὰ θεωρεῖται ὡς φέρουσα ζωηρὴν τὴν ἀτομικότητα τῶν καλλιεχῶν καὶ καταντῷ τέχνη βάναυσος. Οὗτω οἱ διδάσκαλοι τῆς ζωγραφικῆς δίδουν πρακτικάς τινας δόηγίας, αἵ δποῖαι ἀκολουθοῦνται τυφλῶς, ἢ δὲ τέχνη καταντῷ μονότονος καὶ ἔηρι. Ἀλλὰ παρ' ὅλην αὐτὴν τὴν Ἐηρότηταν ἡ ζωγραφικὴ ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἐπὶ τῶν Παιαίολγων δηλαδή, δίδει νέαν λάμψιν, τὴν δοτίαν ἀτυχῶς κατέπνιξεν ἡ τουρκικὴ κατάκτησις. Οἱ ζωγράφοι τοποθετοῦν εἰς τὰς εἰκόνας των τοπία, βράχους, δευτερεύοντα πρόσωπα, ἀρχιτεκτονικὸν βάθος καὶ γενικῶς προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν τὴν προοπτικὴν σύνθεσιν. Ἐπίσης αἱ κινήσεις τῶν προσώπων λαμβάνουν κάποιαν εὐλυγισίαν καὶ ζωηρότητα, τὰ δὲ πρόσωπα δὲν εἶναι αὐστηρῶς τυπικά. Τοιαύτας εἰκόνας βλέπομεν εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Μυστρᾶ.

ΤΑ ΚΕΝΤΡΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ—ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

"Οτε οἱ Φράγκοι κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπῆλθεν ἡ διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας, ἐσχηματίσθησαν εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους, καθὼς εἴδομεν, μικρὰ ἑλληνικὰ κρατίδια. Ἡ ἀποκέντρωσις αὕτη ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κων.)πόλεως. Εἰς τὰ κρατίδια ταῦτα ἀνεπιύθησαν τέχναι ἐγχώριοι, μὲν ἔδιον χαρακτῆρα.

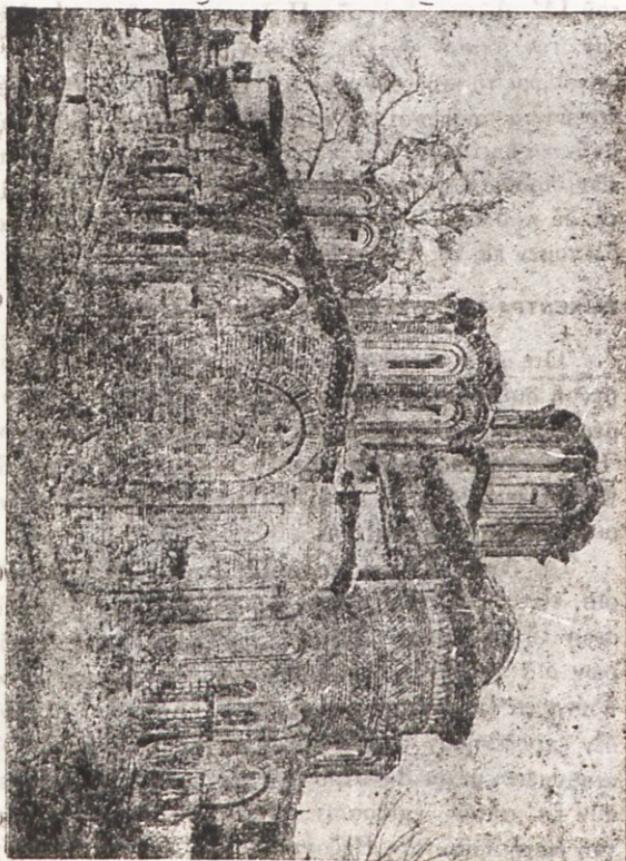
Τὸ "Αγιον" Ορος, τὸ δποῖον ἐνωρὶς ἐπληρώθη ἀπὸ μοναστήρια, εἰχε βίον ἐντελῶς ἔδιον μακρὰν τοῦ θιορύθου καὶ τῶν ἐπιδράσεων τῆς πολιτικῆς. Αἱ μοναὶ προκισθεῖσαι ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων διὰ πολλῶν προνομίων καὶ πολλῶν χρημάτων καὶ κτημάτων ἥδυναντο νὰ συντηροῦνται μόναι. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἔνεποι ἐπιδρομαὶ δὲν ἐπροξένησαν κακὸν ἀθεράπευτον εἰς αὐτάς. Οἱ δὲ Φράγκοι μισούμενοι μέχρι θανάτου ὑπὸ τῶν καλογήρων οὐδεμίαν ἐξήσκησον ἐπ' αὐτῶν ἐπίδρασιν. Οὗτω τὸ "Αγιον" Ορος καὶ ἡ τέχνη του διετήρησαν τὸν Βυζαντινὸν χαρακτῆρα. Ὑπῆρχον ἔκει περὶ τὰ τριάκοντα μοναστήρια, ἔκαστον τῶν δποίων πολλάκις περιελάμβανε χιλίους μοναχούς. Ἐκεῖ ἐκτίσθησαν πολυάριθμοι ἐκκλησίαι, διεκοσμήθησαν οἱ τοῦχοι αὐτῶν μὲν ἀπείρους τοιχογραφίος καὶ ἐγράφησαν καὶ εἰκονογραφήθησαν (Ιστοροήθησαν) πολυάριθμα χειρόγραφα. Διὰ ταῦτα τὸ "Αγιον" Ορος εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ζῶν μουσεῖον, εἰς τὸ δποῖον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἔξελιξιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης.

Ο ΜΥΣΤΡΑΣ

Ἐπὶ ἑνὸς τῶν χαιροτέρων ὑψωμάτων τοῦ Ταῦγέτου εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τῆς Στάριτης ἔκτισεν ὁ Βίλλεαρδονῖνος

Τύπος βιοτελεῖς ἐν σχήματι σταυροῦ μὴ πένες κομψὸν τυρούλλοντος στηριζούμενος ἐπὶ ὀκταγώνων τεμάτων. Λιὸν τοῦ ανθρακοῦ πλίνθων καὶ μικρῶν λίθων ἐπιτεγματωνούμενον αξιοποίητο καρυηματα εἰς τοὺς τόξους, φόρβοι, καίανδροι, οὐδικες καὶ δίλλα οὐριπλέγματα. Η τεκνοροτία αὐτῇ ἐφιδημίζεται τὴν διακορητικῶν ιησαριματῶν.

Οι "Άγιοι Απόστολοι Θεσσαλονίκης (μυκή ΙΔ' αἰώνος)

πόλιν, ἡ ὅποια ὠνομάσθη **Μυστρᾶς**. Ο Μυστρᾶς ἀπέκτησε οημασίαν διὰ τὸν ἔλληνισμόν, ὃταν ἀπέβη πρωτεύουσα τῶν Ἕλλήνων δεσποτῶν. Ἐνῶ ἦ Κων) τοις ἡπειρεῖτο ὑπὸ ἀμέσου καταστροφῆς, τὸ ἄκρον ἔκεινο τῆς Πελοποννήσου ἐφαίνετο ἀσφαλέστερον καὶ ἐπίστευσαν ὅτι εἰς τὸν Μυστρᾶν θά ἐγίνετο νέα ἀνα-

βίωσις τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ἀνδρες, δέποτε ὁ Πλήθων καὶ ὁ Βησσαρίων, ὡνειρεύμησαν τὴν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους διὰ τοῦ Μυστρᾶ καὶ συνεβούλευσαν τὸν αὐτοκράτορα ν' ἀποβάλῃ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων καὶ νᾶ λάβῃ τὸ πλῆρες ζωῆς ὄνομα τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦ Πλήθωνος ή πρωτεύουσα τῶν Δεσποτῶν ἀτέβη ή ἐστία τῆς ἀναγεννήσεως τῶν κλισισικῶν στοιχῶν καὶ ή Βυζαντινὴ τέχνη ἐδωκεν ἐκεῖ τελευταίαν ἀναλαμπήν.

‘Ο Μυστρᾶς δὲν κατοικεῖται πλέον ἀπὸ τοῦ ΙΗ' οἰώνος, ἀλλὰ σφέζονται ἄφθονα ἐρείπια, τὰ δποῖα μαρτυροῦν παλαιάν ἀκμὴν καὶ ἀνθήσαντε πολιτισμόν. Τὰ ἐρείπια τῶν δημοσίων κτιρίων δεικνύουν μεγάλην ἐπίδρασιν τῆς τέχνης τῆς Δύσεως. Τὸ Παλάτιον φίνεται νὰ ἡτο γοτθικοῦ ρυθμοῦ. Ἡ ἐκκλησία τῆς Παντανάσσης παρουσιάζει κρᾶμα ρυθμῶν, διότι εἰς τὸν βυζαντινὸν θόλον κάμνει ἡ πότισμον ἀντίθεσιν τὸ κωδωνοστάσιον, τὸ δποῖον καὶ τεσκευασθη ἀναμφιβόλως κατ' ἀπομίμησιν τῆς δυτικῆς τέχνης. ‘Αλλ’ ἔκτὸς τῆς Παντανάσσης ὑπάρχουν πολλαὶ ἀλλαι ἐκκλησίαι, ἡ Μητρόπολις, ἡ Περιβλεπτος κ. ἄ. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας συναντᾶς τις ἔργα μαρτυροῦντα τὴν καλλιτεχνικὴν ἀναγέννησιν τῶν χρόνων τούτων. Αἱ ζωγραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν ἀνήκουν εἰς τὴν ἀρίστην βυζαντινὴν τέχνην μὲ ἐλευθεροίαν εἰς τὴν διακόσμησιν, ἡ δποία ὑπενθυμίζει τὴν δακοσμητικὴν τέχνην τῶν ἀρχαίων ‘Ελλήνων καὶ σχετίζεται στενῶς πρὸς τὴν ἐπελθοῦσαν διὰ τοῦ Πλήθωνος ἀναγέννησιν τῶν ἀρχαίων σπουδῶν.

Η ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ

Τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς ἀλώτεως τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204) ὁ Ἀλέξιος Α' ἐκ τοῦ οἴκου Κομνηνῶν ἤδησε βασίλειον ἀνεξάρτητον τοῦ; τὸ βάθιος τοῦ Εὐξείνου Πόντου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τραπεζοῦντα. Ἡ Τραπεζοῦντας, κειμένη εἰς θέσιν ἐπικαιροτάτην ἐμπορικᾶς, ἦτο πλουσιωτάτη. Διὰ τοῦτο, μολονότι τὸ κράτος τοῦτο ἔνεκα τῶν πέριξ ἐχθρῶν διηλθεν ἡμέρας δυσκολωτάτας, ἀπέβη εὐτυχές, ίδιως ἐπὶ Ἀλεξίου Ι' (1340—1390). Οὗτος ἐκό-
σμησε τὴν πρωτεύουσαν μὲ πλῆθος ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων.

“Η Τραπεζούς παρουσίας κατά τον χρόνον της άκμής της σημαντικὸν κέντρον του Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Η ἀρχιτεκτονικὴ τῶν βυζαντινῶν κτιρίων της παρουσιάζει πρωτοτυπίαν τινὰ τῆς ἐγκωμίου τέχνης, ἀλλ᾽ ἔχει πολλὰ διμοιότητας πρὸς τὰς ἐκκλησίας

τοῦ Μυστηρᾶ. Ἐκεῖ παρατηρεῖται μία μεταβολὴ τοῦ σχεδίου τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας. Ὡς γνωστόν, ὁ θόλος μετὰ τοῦ λοιποῦ ναοῦ ἀποτελεῖ ἐν δόλον ἀδιαίρετον. Ἄλλ' εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζούντος προστηρεῖται μία προέκτασις τοῦ ἐσωνάρθηκος, ἡ οποία ἀνατρέπει τὴν βάσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ναοῦ, διότι ὁ θόλος εἶναι ἀπλῶς κόσμημα τοῦ δόλου οἰκοδομήματος.

ΤΕΛΟΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ

Δυναστεία Κωνσταντίνου

Κωνσταντίνος ὁ Μέγας	323—337
Κωνσταντίος Β'	337—361
Ιουλιανὸς	361—363
Ιοβιανὸς	363—364
Οὐάλης	364—378

Δυναστεία Θεοδοσίου

Θεοδόσιος Α' ὁ Μέγας	379—395
Ἀρκάδιος	395—408
Θεοδόσιος Β'	408—450
Μαρκιανὸς	450—457
Λέων Α'	457—474
Ζήνων	474—491
Αναστάσιος Α'	491—518

Δυναστεία Ιουστινιανού

Ιουστῖνος Α'	518—527
Ιουστινιανὸς Α'	527—565
Ιουστῖνος Β'	565—578
Τιβέριος Β'	578—582
Μαυρίκιος	582—602
Φωκᾶς (σφετεριστής τοῦ θρόνου)	602—610

Δυναστεία Ήρακλείου

Ηράκλειος	610—641
Κωνσταντίνος Γ'	641—642
Κώνστας Β'	642—668
Κωνσταντίνος Δ' ὁ Πωγωνάτος	668—685
Ιουστινιανὸς Β' ὁ Ρινότμητος	685—695
Λεόντιος (σφετερεστής) . . .	695—698
Τιβέριος Γ' (σφετεριστής) . . .	698—705
Ιουστινιανὸς Β' (τὸ δεύτερον)	705—711
Φιλιππικός	711—713
Αναστάσιος Β'	713—716
Θεοδόσιος Γ'	716—717

Δυναστεία Ισαύρων

Λέων Γ'	714—740
Κωνστίνος Ε' ὁ Κοπρώνυμος	740—775
Λέων Δ'	775—780
Κωνσταντίνος ΣΤ'	780—797
Ειρήνη	797—802
Νικηφόρος Α' (σφετεριστής)	802—811
Σταυράκιος	811
Μιχαὴλ Α' ὁ Ραγκαβῆς . . .	811—813
Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος	813—820
Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλὸς	820—829
Θεόφιλος	829—842
Μιχαὴλ Γ' ὁ Μέθυσος	842—867

Μακεδονικὴ Δυναστεία

Βασίλειος Α'	867—886
Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς	886—912
Ἀλέξανδρος	912—913
Κωνσταντίνος Ζ' ὁ Πορφυρο-	
γέννητος	913—919
Ρωμανὸς Α' Λεκαπηνός (σφε-	
τεριστής συμβασιλεύσας	
μὲν Κωνσταντίνον Ζ'	919—944
Ρωμανὸς Β'	959—963
Νικηφόρος Β' ὁ Φωκᾶς	963—969
Ιωάννης Α' Τσιμισκῆς	969—976
Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος	976—1025
Κωνσταντίνος Η'	1025—1028
Ζωὴ	1028—1050
Ρωμανὸς Γ' Ἀργυρὸς	1028—1034
Μιχαὴλ Δ' Παφλαγῶν	1034—1041
Μιχαὴλ Ε' Καλαφάτης	1041—1042
Κωνσταντίνος Θ' Μονομάχος	
(νιοθετηθεὶς ὑπὸ τῆς Ζωῆς)	
1042—1054	
Θεοδώρα	1054—1056
Μιχαὴλ ΣΤ' ὁ Στρατιωτικὸς	1056—1057

‘Ιστορία τῶν μέσων χρόνων—γ' ἔκδοσις

19

Δυναστεία Δουκών και Κομνηνῶν

'Ισαάκιος Α'	Κομνηνός		1057—1059
Κωνσταντῖνος Γ'	δ' Δούκας		1059—1067
Ρωμανός Δ'	Διογένης		1067—1071
Μιχαήλ Ζ'	Δούκας		1071—1078
Νικηφόρος Γ'	Βοτανιάτης (σφετεριστής)		1078—1081
'Αλέξιος Α'	Κομνηνός		1081—1118
'Ιωάννης Β'	Κομνηνός		1118—1143
Μανουήλ Α'	Κομνηνός		1143—1180
'Αλέξιος Β'	Κομνηνός		1180—1183
'Ανδρόνικος Α'	Κομνηνός		1183—1185

Δυναστεία Ἀγγέλων

'Ισαάκιος Β'		1185—1195	
'Αλέξιος Γ'		1195—1203	
'Ισαάκιος Β'	(τὸ δεύτερον) καὶ		
'Αλέξιος Δ'	συμβασιλεύσας		1203—1204
'Αλέξιος Ε'	Μούρτζουφλος (σφετεριστής)		1204

Απίνοι αύτοκράτορες

Βαλδουΐνος ι νος Α'	τῆς Φλάνδρας		1204—1205
'Ερρίκος τῆς Φλάνδρας		1205—1216	
Πέτρος Κουρτενοί		1217	
'Ιολάντα		1217—1219	
Ροβέρτος Β'	Κουρτεναί		1221—1228
Βαλδουΐνος Β'		1228—1261	

Οι αύτοκράτορες Νικαίας

Θεόδωρος Α'	Λάσκαρις		1204—1222
'Ιωάννης Β'	Βατάτζης		1222—1254

ΑΡΑΒΙΚΑΙ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΙ

1) Δυναστεία τοῦ Μωάμεθ	(622—660)	
Μωάμεθ		622—632
'Αβοῦ Βέκρ.		632—634
'Ομάρ.		634—644
'Οσμάν.		644—660
'Αλής		660

2) Δυναστεία Ὁμεϊαδῶν

Μωαβία Α'		661—680
Γεζίτ Α'		680—683

Θεόδωρος Β'	Λάσκαρις		1254—1258
'Ιωάννης Δ'	Λάσκαρις		1258—1259
Μιχαήλ Η'	Παλαιολόγος (σφετεριστής)		1259—1261

Δυναστεία Παλαιολόγων

Μιχαήλ Η'		1261—1282		
'Ανδρόνικος Β'		1282—1328		
Μιχαήλ Θ'	υἱός καὶ συμβα-			
σιλεὺς τοῦ 'Ανδρονίκου Β'		1295—1320		
'Ανδρόνικος Γ'		1328—1341		
'Ιωάννης Ε'		1341—1376		
'Ιωάννης ΣΤ'	Καντακουζηνὸς (σφετεριστής)		1341—1355	
'Ανδρόνικος Δ'	(υἱὸς 'Ιωάν-			
νου Ε')		1376—1379		
'Ιωάννης Ε'	(τὸ δεύτερον)		1379—1391	
'Ιωάννης Ζ'	(σφετεριστής)		1390	
Μανουήλ Β'		1391—1425		
'Ιωάννης Η'		1425—1448		
Κωνσταντῖνος ΙΑ'	δ' Δραγάσης		1448—1453	
"ΕΩ.Ληνες Δεδπόται τοῦ Μυστρᾶ				
Μανουήλ Καντακουζηνὸς		1348—1380		
Ματθαίος Καντακουζηνὸς		1380—1383		
Θεόδωρος Α'	δ' Παλαιολόγος		1383—1407	
Θεόδωρος Β'	δ' Παλαιολόγος		1407—1443	
Κωνσταντῖνος δ' Παλαιολόγος		1428—1448		
Θωμᾶς Παλαιολόγος		1432—1460		
Δημήτριος Παλαιολόγος		1449—1460		

3) Δυναστεία Αββαδιῶν			
(750-1258)			
'Αβούλ-Αββάς	750— 754	Μουκταδίρ	908— 932
'Αλμανσούνρ	754— 775	'Αλ-Καχίρ	932— 934
'Αλ-Μαχδή	775— 785	'Αλ-Ραδχή	934— 940
'Αλ-Χαδή	785— 786	'Αλ-Μουτακή	940— 944
'Αρούν-άλ-Ρασίδ	786— 809	'Αλ-Μουστακῆ	944— 946
'Ελ-Αμίν	809— 813	'Αλ-Μουτή	946— 974
'Αλιαμούν	813— 833	'Αλ-Τάλ	974— 991
'Αλ-Μουτασέμ	833— 842	'Αλ-Καδίρ	991— 1031
'Αλ-Βατίκ	842— 847	'Αλ-Καΐέμ	1031— 1075
'Αλ-Μουταβακίλ	847— 861	'Αλ-Μουκταδή	1075— 1094
Μουντασίρ	861— 862	Μουστακίρ	1094— 1118
'Αλ-Μουσταίν	862— 866	Μουστατκίρ	1118— 1135
Μουταζή	866— 869	Μουσταδχή	1135— 1136
Μουχταδή	869— 870	'Αν-Νασίρ	1136— 1160
Μουταμίδ	870— 892	'Ατ-Ταχίρ	1160— 1170
Μουταχήδ	892— 902	Μουστανσίρ	1170— 1180
Μουκταφή	902— 908	Μουσταξίρ	1180— 1225

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΠΤΕ ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ (987—1328)

Ούγκω Καπέ	987— 996	Λουδοβίκος Η'	1223—1226
Ροβέρτος δ εύσεβής	996—1031	Λουδοβίκος Θ' δ "Αγιος	1226—1270
'Ερρίκος Α'	1031—1060	Φίλιππος Γ'	1270—1285
Φίλιππος Α'	1060—1108	Φίλιππος Δ' δ "Ωραῖος	1285—1314
Λουδοβίκος ΣΤ'	1108—1137	Λουδοβίκος Ι'	1314—1316
Λουδοβίκος Ζ'	1137—1180	Φίλιππος Ε' δ Μαχρός	1316—1322
Φίλιππος Β' Αύγουστος	1180—1223	Κάρολος Δ' δ "Ωραῖος	1322—1328

ΓΕΡΜΑΝΙΚΑΙ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΙ

1) Καρολίδαι			
(843—911)			
Λουδοβίκος δ Γερμανὸς	843— 876	"Οθων Β'	973— 983
Κάρολος	876— 887	"Οθων Γ'	983—1002
'Αρνούλφος	887— 899	'Ερρίκος Β'	1002—1024
Αουδοβίκος δ Παῖς	899— 911		
Κονράδος Α' (Φράγκος)	911— 918	3) Φράγκοι αύτοκράτορες	
2) Σάξενες αύτοκράτορες		(1024—1125)	
(918—1024)			
'Ερρίκος Α'	919— 936	Κονράδος Β'	1024—1039
"Οθων Α' δ Μέγας	936— 973	'Ερρίκος Γ'	1039—1056
		'Ερρίκος Δ'	1056—1106
		'Ερρίκος Ε'	1106—1125
		Λοθάριος (Σάξων)	1125—1137

4) Οίκος Χοκενστάουφεν	'Ερρίκος Ζ' (ἐκ Λουξεμβούρ. 1308—1313)
(1138—1254)	Φρειδερίκος (ἐξ Αύστριας) 1314—1330
Κονράδος Γ' 1138—1152	Λουδοβίκος (Βιττελσμπάχ) 1314—1347
Φρειδερίκος Α' Βαρβαρόσσας 1152—1190	6) Αύτοκράτορες ἐκ Λουξεμβούργου
'Ερρίκος ΣΤ' 1190—1197	(1347—1437)
'Οθων Δ' 1198—1215	Κάρολος Δ' 1347—1378
Φρειδερίκος Β' 1215—1250	Βέντσελ 1378—1400
Κονράδος Δ' 1250—1254	Ρούπρεχτ 1400—1410
Μεσοβασιλεία 1254—1273	Σιγισμούνδ 1410—1437
5) Αύτοκράτορες ἀπὸ διαδόρους οἰκους (1273—1347)	7) Οίκος Αψβούργ
	(1438—1740)
Ρουσόλφος Α' ("Αψβουργ") 1273—1291	'Αλμπρέχτος Β' 1438—1439
'Αδόλφος (ἐκ Νασάου) 1292—1298	Φρειδερίκος Γ' 1440—1493
'Αλμπρέχτος Α' (ἐξ Αύστριας) 1298—1308	Μαξιμιλιανός Α' 1493—1519

ΑΓΓΛΙΚΑΙ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΙ

1) Οίκος Πλανταγένε	2) Οίκος Λαγκάδτερ
(1134—1399)	(1399—1461)
'Ερρίκος Β' 1154—1189	'Ερρίκος Δ' 1399—1413
Ριχάρδος Α' ὁ Λεοντόκαρδος 1189—1199	'Ερρίκος Ε' 1413—1422
'Ιωάννης δ 'Ακτήμων 1199—1216	'Ερρίκος ΣΤ' 1422—1461
'Ερρίκος Γ' 1216—1272	3) Οίκος Υόρκ
'Εδουάρδος Α' 1272—1307	(1461—1485)
'Εδουάρδος Β' 1307—1327	'Εδουάρδος Δ' 1461—1483
'Εδουάρδος Γ' 1327—1377	'Εδουάρδος Ε' 1483
Ριχάρδος Β' 1377—1399	Ριχάρδος Γ' 1483—1485

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

τῶν σπουδαιοτέρων γεγονότων τῆς μεσαιωνικῆς ἷστορίας

Δ' ΑΙΩΝ ή. Χ.

395 'Οριστική διάρρησις Δυτικοῦ καὶ Ἀνατολικοῦ κράτους

Ε' ΑΙΩΝ

410 Κατάληψις τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου

431 Οἰκουμενικὴ Σύνοδος Ἐφέσου

451 Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι—Μάχη Καταλαυνικῶν πεδίων

476 Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους

482 'Ενωτικὸν Διάταγμα Ζήνωνος

487 Κατάληψις τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Ὀπτρογότθων

ΣΤ' ΑΙΩΝ

527 'Ανάρρησις 'Ιουστινιανοῦ—'Επανάληψις πολέμου κατὰ Περσῶν

532 Εἰρήνευσις πρὸς τοὺς Πέρσας—Στάσις τοῦ Νίκα

533 "Εκδοσις κώδικος Ἀστικοῦ ρωμ. δικαίου

533—534 'Ο Βελισάριος ἀνακαταλαμβάνει τὴν Ἀφρικὴν

535—554 Πόλεμος κατὰ τῶν Ὀστρογότθων—Κατάληψις Ἰταλίας

537 'Εγκαίνια Ἀγίας Σοφίας

540 'Ο Χοσράς κυριεύει τὴν Συρίαν

551 Κατάληψις μεσημβρινῆς Ἰσπανίας

559 Οἱ Οδνοί πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως

562 Εἰρήνη πρὸς τοὺς Πέρσας

568 Εἰσβολὴ Λομβαρδῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν

572—591 Νέος Περσικὸς πόλεμος

Ζ' ΑΙΩΝ

608 Οἱ Πέρσαι πρὸ τῆς Χαλκηδόνος

610 'Ανάρρησις τοῦ Ἡρακλείου

615 Οἱ Πέρσαι κυριεύουν τὴν Ἱερουσαλήμ

617 Οἱ Πέρσαι κυριεύουν τὴν Αἴγυπτον

622 'Ο Ἡράκλειος ἀρχίζει ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Περσῶν—'Εγίρα

626 Πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Περσῶν καὶ Ἀβάρων

627 Μάχη Νινεύη

629 Εἰρήνη πρὸς τοὺς Πέρσας

634 Οἱ Ἀραβεῖς κυριεύουν τὴν Συρίαν

- 636 Μάχη τοῦ Βάν—συλληψις Ρωμανοῦ Διογένους
 637 Παράδοσις Ἱεροσολύμων
 638 Ἐκθεσις Ἡρακλείου
 640—642 Κατάκτησις Αλγύπτου ὑπὸ Ἀράβων
 647 Οἱ Ἀραβες κυριεύουσι τὴν Βόρειον Ἀφρικήν
 660 Ἡ δυναστεία τῶν Ὁμειλαδῶν εἰς τὸ Ἀραβικὸν χράτος
 668 Οἱ Ἀραβες εἰς τὴν Χαλκηδόνα
 673—678 Πολιορκία Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων
 679 Ἐγκατάστασις τῶν Βουλγάρων πρὸς Ν. τοῦ Δουναβεως
- Η' ΑΙΩΝ**
- 717—718 Πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων
 726 Διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων
 732 Νίκη Καρόλου Μαρτέλ εἰς Poitiers
 752 Ὁ Πιπίνος ὁ Μικρὸς ἰδρύει τὴν δυναστείαν τῶν Καρολιδῶν
 753 Σύνοδος εἰκονοκλαστικὴ ἐν Ἱερείᾳ
 754 Ἀπώλεια τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας
 762 Ἡττα τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀγχιάλῳ
 765 Καταδίωξις τῶν εἰκονολατρῶν
 787 Σύνοδος Νικαίας—ἀναστήλωσις εἰκόνων
 800 Κάρολος ὁ Μέγας αὐτοκράτωρ—ἀναστάσις Δυτ. αὐτοκρατορίας
- Θ' ΑΙΩΝ**
- 809 Ἐπιδρομὴ Κρούμμου
 811 Θάνατος Νικηφόρου
 813 Ὁ Κρούμμος πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
 817 Ἡττα Βουλγάρων ἐν Μεσημβρίᾳ
 826 Κατάκτησις Κρήτης ὑπὸ Ἀράβων
 827 Οἱ Ἀραβες ἐν Σικελίᾳ
 832 Διάταγμα Θεοφίλου κατὰ τῶν εἰκόνων
 84· Σύνοδος ἐν Κων)πόλει, ἀποκατάστασις τῆς Ὁρθοδοξίας—Συνθήκη τοῦ Βερντέν, διαιρέσις χράτους Καρόλου τοῦ Μεγάλου
 858 Ὁ Φώτιος Πατριάρχης
 864 Ἐκχριστινισμὸς Βουλγάρων—Μεθόδιος καὶ Κύριλλος
 867 Σύνοδος Κων)πόλεως—διάρρηξις σχέσεων Ἀνατ. καὶ Δυτ. ἐκκλησίας
 893 Ὁ βουλγαρος ἡγεμὼν Συμεὼν ἀρχίζει τὸν πόλεμον
- Ι' ΑΙΩΝ**
- 901 Κατάληψις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σαρακηνῶν
 912 Ἐκκατάστασις Νορμανδῶν ἐν Γαλλίᾳ
 917 Νίκη Βουλγάρων ἐν Ἀγχιάλῳ
 924 Ὁ Συμεὼν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
 961 Ἀνακατάληψις Κρήτης ὑπὸ Νικηφόρου Φωκᾶ
 967 Ἐπανάληψις τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου
 971 Ἡττα τῶν Ρώσων ἐν Σιλιστρίᾳ—Προσάρτησις Βουλγαρίας

- 977—986 Ἐπανάστασις τοῦ βουλγάρου τσάρου Σαμουήλ καὶ πρόοδοι αὐτοῦ
 989 Προσηλυτισμὸς εἰς τὸν χριστιανισμὸν τῆς Ρωσσίας
 996 Ἡττα Βουλγάρων εἰς τὸν Σπερχειὸν

ΙΑ' ΑΙΩΝ

- 1000—1014 Νέος πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων
 1018 Ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας
 1054 Σχίσμα ἐπὶ Κηρουλαρίου Ἀνατ. καὶ Δυτ. Ἐκκλησίας
 1078 Οἱ Σελτζούκοι Τοῦρκοι ἐν Νικαίᾳ
 1081—1084 Εἰσβολὴ Ρωμέτου Γυσκάρδου εἰς τὴν Ἡπειρον
 1096 Οἱ Σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν
 1097 Ἀλωσις τῆς Νικαίας ὑπὸ Σταυροφόρων
 1099 Οἱ Σταυροφόροι κυριεύουν τὴν Ἱερουσαλήμ

ΙΒ' ΑΙΩΝ

- 1107—1108 Πόλεμος κατὰ τοῦ Βοημούνδου
 1122 Καταστροφὴ Πετσενέγων
 1147 Β' Σταυροφορία
 1147—1149 Πόλεμος κατὰ τοῦ Ρογήρου Β', βασιλέως τῆς Σικελίας
 1185 Ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν—[—]Ιδρυσις τοῦ Βουλγαροβλσχικοῦ κράτους

ΙΓ' ΑΙΩΝ

- 1204 Ἀλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων
 1261 Ἀνάκτησις τῆς Κων)πόλεως
 1262 Οἱ Ἐλληνες ἐγκαθίστανται εἰς τὸν Μορέαν
 1267—1272 Κάρολος δ' Ἀνδρεγαυικὸς εἰς τὴν Ἡπειρον
 1281 Ἡττα τοῦ Καρολού εἰς τὸ Βερατίον

ΙΔ' ΑΙΩΝ

- 1326 Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τὴν Προύσαν
 1345—1346 Οἱ Στέφανος Ντουσιάν καταλαμβάνει τὴν Μακεδονίαν καὶ στέφεται αὐτοκράτωρ εἰς Σχόπια
 1348 Ἰδρυσις δεσποτάτου Μορέως
 1354 Οἱ Τοῦρκοι καταλαμβάνουν τὴν Καλλίπολιν
 1365 Οἱ Τοῦρκοι κάμνουν πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν
 1389 Μάχη Κοσσυφοπεδίου
 1391 Ἀλωσις τῆς Φιλαδελφείας ὑπὸ τῶν Τούρκων
 1896 Σταυροφορία τῆς Νικοπόλεως
 1397 Ὁ Βαγιαζίτ προσβάλλει τὴν Κωνσταντινούπολιν

ΙΕ' ΑΙΩΝ

- 1402 Μάχη τῆς Ἀγκύρας
 1430 Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τὴν Θεσσαλονίκην
 1439 Σύνοδος τῆς Φλωρεντίας
 1453 Ἀλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων

Συγχρονιστικός Χρονολογικός πίναξ
τῶν σπουδαιωτέρων γεγονότων τῶν Μέσων χρόνων

<i>Αἰώνες</i>	<i>Ἀνατολὴ—Βυζάντιον</i>	<i>Ισλαμικὸς κόσμος</i>	<i>Δυτικὴ Εὐρώπη</i>
<i>A' Aἰών μ. X.</i>	Ὀριστικὴ διαίρεσις Πομαϊκοῦ κοάτους (395).	— — —	Ο "Αλάρχος καταλαμβάνει τὴν Ρώμην (410). Μάχη Καταλανικῶν πεδίων (451).
<i>E' Aἰών μ. X.</i>	Οἰκουμενικὴ σύνοδος Χαλαγδόνος (451).	— — —	Κατάνοις Δυτ. Ρωμαϊκοῦ κοάτους (476). Οἱ Ὀστρογόθαι καταλαμβάνουν τὴν Ἰταλίαν (487).
<i>ΣΤ' Aἰών μ. X.</i>	*Ιωσιαναὸς (527—565).	— — —	Ελαβολὴ Δομβαρῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν (568).

Z' Άλων μ. X.	<i>*Έγια (622).</i>
H' Άλων μ. X.	Οι "Αραβες πολιορκουν την Κωνιπολινην (717—718). Ελκονομαχα (726—787).
H' Άλων μ. X.	Οι "Αραβες πολιορκουν την Κωνιπολινην (717—718). Ελκονομαχα (726—787).
I' Άλων μ. X.	Οι "Αραβες πολιορκουν την Κωνιπολινην (717—718). Συνοδος ζην Κωνιπολινην αποκαταστασις δοθιδοξιας (843). Ο Φωνιος Πατριάρχης (858)
Z' Άλων μ. X.	Οι "Αραβες κυριεύουν την Κωνιπολινην (717—718). Συνοδος ζην Κωνιπολινην αποκαταστασις δοθιδοξιας (843). Ο Φωνιος Πατριάρχης (858)

<i>Alōnes</i>	* <i>Ανατολή—Βυζάντιον</i>	* <i>Ισλαμικὸς κόσμος</i>	<i>Δυτικὴ Εύρωπη</i>
<i>I A' Alōn μ. X.</i>	* <i>Υποταγὴ Βούλγαρις</i> (1018).	<i>Oī Σελιζοῦκοι εἰς τὴν Νίκαιαν</i> (1078).	<i>Σχοινα (1054).</i> <i>A' Σταυροφορία (1096—1099).</i>
<i>II B' Alōn μ. X.</i>	<i>Πόλεμοι κατὰ τῶν Νορμανδῶν τῆς Σικελίας.</i>	— — —	<i>B' Σταυροφορία (1147—1149).</i> <i>T' Σταυροφορία (1189—1192).</i>
<i>III' Alōn μ. X.</i>	" <i>Αλωσις τῆς Κωνσταντινούπολεως</i> ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204). <i>Ανάρχησις (1261).</i>	<i>T'έλος τῆς δυναστείας τῶν Αβρααδῶν (1258).</i>	<i>Magna Charta (1215)</i> <i>εὐλογία.</i> <i>D' Σταυροφορία (1204)</i> <i>E' Σταυροφορία (1217—1221).</i> <i>S' Σταυροφορία (1228—1229).</i> <i>Z' Σταυροφορία (1248—1254).</i>

II' Αἰών μ. X.

<i>*Ακμή τοῦ Σερβίκου κράτους—Στέφαρος Ντονσιάν (1346).</i>	<i>Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τὴν Προύσαν (1326), τὴν Καλλίπολιν (1354), τὴν Άδρανούπολιν (1365).</i>
<i>"Ιδρωτις Δεσποτάτου Μαρκέως (1348).</i>	<i>Μάχη Κοσσυφοπεδίου (1389)</i>

III' Αἰών μ. X.

<i>Σύνοδος Φλωρενίας (1435).</i>	<i>Μάγη μεταξὺ Μογγόλων καὶ Τούρκων ἐν Αγκύρᾳ (1402).</i>
<i>"Αλωσις Κωνσταντίνου τῶν Τούρκων (1453).</i>	<i>Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τὴν Κωνσταντίνη (1453).</i>

ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ	Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ασία
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ	Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ	Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ	Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ	Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη

ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ
Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ασία
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ
Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ
Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ
Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ
Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ
Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ
Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ
Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΣ
Επίκαιρη πολιτική της Ελλάς στην Ευρώπη

ΤΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

1.	<i>Τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος καὶ οἱ βαρβαρικοὶ λαοὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος.</i>	19
2.	<i>*Η Ἐνδώπη μετὰ τὸ 476 μ. Χ.</i>	20
3.	<i>*Ο *Ιουστινιανὸς</i>	23
4.	<i>Βασιλικὴ (ἐσωτερικὸν)</i>	56
5.	<i>Βασιλικὴ (ἐσωτερικὸν)</i>	57
6.	<i>*Ἀγία Σοφία (ἐξωτερικὸν)</i>	59
7.	<i>*Ἀγία Σοφία (ἐσωτερικὸν)</i>	60
8.	<i>*Ἀγία Σοφία (ἐσωτερικὸν)</i>	61
9.	<i>*Ο *Ιουστινιανὸς καὶ ἡ ἀκολουθία του (μωσαϊκὸν)</i>	62
10.	<i>*Ο ἀρχαγγέλος Μιχαὴλ (μωσαϊκὸν).</i>	63
11.	<i>Δεῖγμα γλυπτικῆς</i>	64
12.	<i>Κιονόκρανον</i>	64
13.	<i>Κοσμήματα γλυπτικὰ ἐκ τῆς *Ἀγίας Σοφίας</i>	64
14.	<i>Τύπος ἄραβος.</i>	67
15.	<i>Τὸ ἀραβικὸν κράτος τὸ 750 μ. Χ.</i>	73
16.	<i>Τέμενος ἐν *Ιερουσαλήμ (ἐσωτερικὸν)</i>	77
17.	<i>Τέμενος Καίρου (ἐξωτερικὸν)</i>	78
18.	<i>Πύλη ἀραβικοῦ τεμένους</i>	79
19.	<i>*Ἄραβονόργημα</i>	80
20.	<i>Χάρτης θεμάτων κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ι' αἰῶνος</i>	116
21.	<i>*Η Κωνσταντινούπολις.</i>	127
22.	<i>*Η ὁδόρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως</i>	128
23.	<i>Ναὸς Θεοτόκου</i>	146
24.	<i>Παναγία ἀγγελόκτιστος</i>	147
25.	<i>*Ο Δαινὶδ φυλάττει τὸ ποίμνιόν του</i>	148
26.	<i>Μικρογραφία ἐκ τῆς *Οκταήχου</i>	149
27.	<i>*Η *Ανάληψις</i>	149
28.	<i>*Ο Παντοκράτωρ</i>	150
29.	<i>Κιβώτιον ἐλεφάντινον.</i>	150
30.	<i>Θρόνος ἐλεφάντινος</i>	151
31.	<i>Βυζαντινὸς μεταξωτὸς τάπης</i>	152
32.	<i>Κιβώτιον ἐλεφάντινον.</i>	153
33.	<i>Δεῖγμα ποικιλτικῆς</i>	153
34.	<i>Δίπτυχον ἀντοκρατείρας Εἰρήνης</i>	154
35.	<i>*Η γέννησις τῆς Θεοτόκου, μωσαϊκὸν</i>	155
36.	<i>*Η Σταύρωσις, μωσαϊκὸν</i>	156

37.	"Αγιος Μιχαήλ	157
38.	'Η ἀσπὶς τοῦ Πουστινιανοῦ	158
39.	Δισκοπότηρον	159
40.	Ἀντοκρατορία Καρόλου τοῦ Μεγάλου	166
41.	Νορμανδικὸν πλοῖον	169
42.	'Αγγλία	172
43.	Προπαρασκευὴ δἰ' ἐκστρατείαν	173
44.	Ναυπήγησις πλοίου	174
45.	'Επίθεσις Νορμανδῶν	174
46.	Πύργος	179
47.	Εὐγενῆς	180
48.	'Οπλισμὸς ἱπποτῶν	182
49.	'Απὸ τὴν ζωὴν τῶν χωρικῶν	183
50.	Μεσσανικὴ πόλις	187
51.	Γραφὴ	189
52.	Ρωμανικὸς ναὸς	192
53.	Πύλη ρωμανικοῦ ναοῦ	193
54.	Γοτθικὸς ναὸς (έξωτερικὸν)	194
55.	Γοτθικὸς ναὸς (ἔσωτερικὸν)	195
56.	Ηύλη γοτθικοῦ ναοῦ	196
57.	Παράθυρον γοτθικοῦ ναοῦ	197
58.	'Ενδυμασία λερέων τῆς Δύσεως	199
59.	'Ελληνικὴ αὐτοκρατορία τὸν ΙΑ' αἰώνα	221
60.	Χάρτης τῶν Σταυροφοριῶν	228
61.	Βασίλειον 'Ιερουσαλήμ	229
62.	Δί περὶ τὴν Μεσσηγειον χῶραι μετὰ τὸ 1204 μ. Χ.	238
63.	Τὸ κεφάτος τοῦ Ταμερλάνου	259
64.	Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι κατὰ τὸν χρόνον τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως.	260
65.	Χειρόγραφα—"Ομηρος (β' μ. Χ. αἰών)	274
66.	"Ομηρος (δ' μ. Χ. αἰών)	274
67.	Ἐναγγέλιον (980 μ. Χ.)	275
68.	Ἐδέλειδης (888 μ. Χ.)	275
69.	Ἐναγγέλιον (1204 μ. Χ.)	276
70.	"Ομηρος (1479 μ. Χ.)	276
71.	'Η ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων	282
72.	Μυστικὸς διέπνος	283
73.	'Η Παντάνασσα τοῦ Μυστρᾶ.	284
74.	Οἱ ἄγιοι Ἀπόστολοι Θεσσαλονίκης	286

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

Μετάβασις ἀπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς τοὺς μέσους χρόνους. 3—7

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

· <i>Η διαμόρφωσις τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (395—717)</i>	8—81
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α' · <i>Η αὐτοκρατορία ἀπὸ τῆς 1δρυσεώς της μέχρι τοῦ</i>	
· <i>Ιουστινιανοῦ</i>	8—21
> B' · <i>Απόπειραι ἀνιδρύσεως τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας</i>	22—33
> Γ' · <i>Ηράκλειος—Αναδιοργάνωσις τῆς αὐτοκρατορίας.</i>	34—44
> Δ' · <i>Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ</i>	
Z' αἰῶνος	45—65
> Ε' · <i>Ο Ισλαμισμὸς καὶ αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις</i>	66—81

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

· <i>Η ἀκμὴ τῆς αὐτοκρατορίας (717—1057)</i>	82—212
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ' · <i>Οι Ισαυροί καὶ ἡ μεταρρύθμισις—εἰκονομαχία</i>	
> Z' · <i>Η μεγίστη ἀκμὴ τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας—</i>	
· <i>Η Μακεδονικὴ δυναστεία</i>	98—111
> H' · <i>Αίτια τῆς ἀκμῆς τῆς αὐτοκρατορίας</i>	112—131
> Θ' · <i>Αίτια τῆς παρακμῆς τῆς αὐτοκρατορίας</i>	132—143
> I' · <i>Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀπὸ τοῦ Z—IA' αἰῶνος</i>	144—160
> IA' · <i>Η Δυτικὴ Εὐρώπη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.</i>	
· <i>Η πολιτικὴ διαμόρφωσις</i>	161—175
> IB' · <i>Ο μεσαιωνικὸς βίος τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης</i>	176—197
> II' · <i>Η Δυτικὴ ἐκκλησία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους</i>	198—205
> ID' · <i>Η δυτ. Εὐρώπη κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων</i>	206—212

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

· <i>Η παρακμὴ (1057—1453)</i>	213—
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ IE' · <i>Οι χρόνοι τῶν Κομνηνῶν</i>	
> ΙΣΤ' · <i>Σταυροφορίαι—Δυναστεία Ἀγγέλων</i>	213—223
> ΙΖ' · <i>Η Φραγκοκρατία—Τὰ ἐλληνικὰ κράτη</i>	224—236
> ΙΗ' · <i>Οι χρόνοι τῶν Πολαιολόγων</i>	237—244
> ΙΘ' · <i>Τὰ γράμματα—αἱ τέχναι</i>	245—269
Χρονολογικὸς πίναξ δυναστειῶν	270—288
Χρονολογικὸς πίναξ μεσαιωνικῆς ιστορίας	289—292
Συγχρονιστικὸς χρονολογικὸς πίναξ	293—295
Εἰκόνες καὶ χάρται	296—299
Πίναξ Περιεχομένων	301—302
	303

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ—Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΛΛΑΣΙΣ

Η ΚΟΙΛΑΛΙΑΣ

ΠΛΗΡΗΣ ΣΕΙΡΑ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

Σειρά από 12 τόμους πληντικού περιεχομένου για την επαρχία της Κοιλαλίας και την πόλη της Ιωαννίνων στην οποία γράφεται στη δική ελληνογενεσία Η' Α ΚΟΙΛΑΛΙΑΣ
Επί την ιστορία της πόλης της Ιωαννίνων και της περιοχής της

1. Γυμνασίου

Μαθήματα Ιστορίας	διὰ τὴν Α'	Γυμνασίου
Μαθήματα Ιστορίας	»	Β'
Ιστορία Ἑλληνικὴ	»	Γ'
Ιστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ	»	Δ'
Ιστορία Βυζαντινὴ καὶ Εύρωπαϊκὴ	»	Ε'
Ιστορία Ἑλληνικὴ καὶ Εύρωπαϊκὴ	»	Ϛ'

2. Δημοτικοῦ Σχολείου

Μαθήματα Ιστορίας	διὰ τὴν Ε'	Δημοτικοῦ
Μαθήματα Ιστορίας	»	Ϛ'

4. Ἐμπορικῶν Σχολῶν

Σύνοψις Γενικῆς Ιστορίας	τεῦχος Α'	διὰ τὴν Α'	Ἐμπορικῆς
Σύνοψις Γενικῆς Ιστορίας	»	Β'	»

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΜΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΟΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 17 [6]1930

Ἄριθμος Πρωτ. 33418

Πρὸς τὸν κ. Ἰω. Ν. Σιδέρην, βιβλιεκδότην

Ἄνακοινοῦμεν ὑμῖν, ὅτι δι' ἡμετέρας ταῦταοίθμου καὶ ἀπὸ 6 Ἰουνίου 1930 πρότερος καταχω ἡσθείσης ἐν τῷ ὑπὲρ ἀριθμ. 65 τῆς 7ης τοῦ αὐτοῦ μηνὸς φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως (Τεῦχος Β') ἐνεκρίθη συμφώνησις τῷ νόμῳ 3438 τὸ ὑφ' ὃν διατάχθην πρὸς κοίσιν διδακτικὸν βιβλίον **Χ. Θεοδωρίδην καὶ Α. Λαζάρου** «Ἴστορία τῶν Μέσων Χρόνων» (*Ἐλληνικὴ καὶ Εὐρωπαϊκὴ*) διὰ πέντε σχολικὰ ἔτη, ἢτοι ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930-31 ἕως τέλους τοῦ 1934-35 ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν αὐτοῦ συντάχθωσιν αἱ ὑπὸ τῇ ἐπιτροπῇ ὑτοδειχθεῖσαι τροποποιήσεις.

Ο. Υπουργὸς

Γ. Παπανδρέου

Ἀκριβὲς ἀντίγραφον
αὐθιμηρὸν

Ο. Τυματάρχης
Ν. Καμπέρης

Ἄρθρον 9ον τοῦ ἀπὸ 26ης Ἰουλίου 1929
Προεδρικοῦ Διατάγματος

Τὰ διδακτικὰ βιβλία τὰ πωλούμενα μακρὰν τοῦ τόπου τῆς ἐκδόσεώς των ἐπιτρέπεται νὰ πωλῶνται ἐπὶ τιμῇ ἀνωτέρᾳ χατά 20% τῆς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παρόντος Διατάγματος κανονισθείσῃς ἀνευ βιβλιοσήμου τιμῆς, πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δαπάνης συσκευῆς καὶ τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως ἐπὶ τῆς τελευταίας σελίδος τοῦ ἔξωφύλλου ἐκτυποῦται τὸ παρὸν θρον.

τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος

Αἰτοζέροιο Σοφετοῦ μὴ τίμη ὅβλιγατε. Τοῦτο εἴσηγετε δικτὺ τοῦ τε

τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος
τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος
τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος

τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος
τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος
τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος

τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος
τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος
τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος

τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος
τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος
τοῦ περι ταῖς αὐτογάφου εἰς τὸ γένος μὲν γέρεος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
τους αιοὶ αοι τοῦ οδοῦ Ελασσονίων Ελιξιδειν λοιποδοιαν